

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя

Г. В. САМОЙЛЕНКО

МИКОЛА ГОГОЛЬ І УКРАЇНА

Енциклопедія

УДК 821.161.1'4.09(092)(031)

С17

Рекомендовано Вченою радою

Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

(НДУ ім. М. Гоголя)

Протокол № 10 від 04.04.2019 р.

Рецензенти:

Киченко О. С. – доктор філологічних наук, професор Черкаського національного університету ім. Б. Хмельницького, професор кафедри російської мови, зарубіжної літератури та методики навчання;

Якубіна Ю. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри слов'янської філології, компаративістики та перекладу Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Самойленко Г. В.

С17 Микола Гоголь і Україна: енциклопедія. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2020.
696 с.

ISBN 978-617-527-199-5

У книзі вперше на широкому фактичному матеріалі розкрито життєві та творчі зв'язки М.Гоголя з Україною, а також охарактеризовано діяльність численних представників української культури, які своєю творчістю причетні до спадщини письменника.

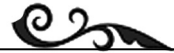
Книга адресована науковцям, студентам, педагогам та всім шанувальникам творчості Миколи Гоголя.

УДК 821.161.1'4.09(092)(031)

ISBN 978-617-527-199-5

© Г. В. Самойленко, 2020

© НДУ ім. М. Гоголя, 2020

Авторське слово

"Как упоителен, как роскошен летний день в Малороссии! Как томительно жарки те часы, когда полдень блещет в тишине и зное и голубой неизмеримый океан, сладострастным куполом нагнувшийся над землею, кажется, заснул, весь потонувши в неге, обнимая и сжимая прекрасную в воздушных объятиях своих!" (М. Гоголь "Сорочинський ярмарок").

Скільки щирості в словах видатного письменника, зачарованого красою української природи, сповненої любові до Вітчизни й відчуття нерозривного зв'язку зі своєю предківщиною! Чи хтось міг краще оспівати любов до рідної землі, ніж це зробив своїми "Вечорами на хуторі біля Диканьки" українець Микола Гоголь?

Багато вже написано про Гоголя, про роздвоєність його душі та про його українськість – від твердження "він наш" до різкого неприйняття за "свого" і звинувачення у зрадництві.

На формування парадигми сприйняття Гоголя впливало і впливає багато чинників: громадсько-політичні, національні, суб'єктивні. Проте уважний і неупереджений підхід до осмислення долі Гоголя на основі реальних фактів його біографії, критичних і художніх творів, написаних своєрідною, збагаченою рідним словом мовою, та з урахуванням спогадів сучасників і листування дає підстави впевнено стверджувати: і в багатьох життєвих ситуаціях, і в творчості Гоголь залишався українцем.

У російському середовищі неодноразово лунали заяви, що "хохлацька душа" Гоголя все-таки переважала "великоруську", виявляючись і в його творчості, і в повсякденному житті, незалежно від того, де перебував письменник – чи то в Петербурзі й Москві, чи то в Італії, Німеччині, Франції й Палестині. Гоголь завжди залишався собою, не соромився бути українцем, до його петербурзького і московського кола належали вихідці з України. В мемуарній літературі є багато свідчень про особливе ставлення до них Гоголя, зокрема про спільне виконання українських пісень разом з О. Бодянським, М. Максимовичем у Аксакових чи у М. Щепкіна. Душа Гоголя у цей час переповнювалася особливим почуттям радості й гордості за свій народ, його веселу вдачу і глибокий патріотизм. У листі до М. Максимовича він емоційно висловлювався: "Моя радість! життя моя! песни! как я вас люблю!" Подібне спостерігаємо і в Італії, де гуртувалися українці, у Франції (разом з поляками) та Німеччині. Як зазначав знаний дослідник його творчості І. Мандельштам, "у Гоголя в душі зберігався куточок, де він жив лише життям малороса" (О характере гоголевского стиля. Глава из истории русского литературного языка. Гельсингфорс, 1902. С. 202).

Гоголь блискуче знав українську мову, писав нею. І це підтверджував М. Максимович у листі до П. Г. Галагана: "Що Гоголь достовірно знав історію Малоросії, мову і пісні її народу і все народне життя її, і розумів їх глибше і вірніше багатьох новітніх письменників малоросійських, то відомо мені безумовно і достовірно, як по колишнім його зайняттям, особливо 1834 і 1835 р., так і по його бесідам зі мною 1849 і 1950 рр."

З огляду на соціальні умови він змушений був звертатися до російської мови, яка мала статус офіційної державної. Проте, за спостереженнями гоголезнавців, у його художніх творах це була мова не російська. Гоголь думав по-українськи і

передавав це російською, дотримуючись правопису і синтаксису українського. Доводити, що він був українцем від народження, походячи від козацького роду-племени, немає потреби.

Прихильники проросійської позиції можуть запитати: а мова "Ревізора", "Петербурзьких повістей" чи "Мертвих душ"? Так, вони написані російською, але як? Що в них панує – ліризм, мелодійність? Ні, вони проникнуті глибоким сарказмом, це був "сміх крізь сльози". Якщо ж говорити про "Ревізора" і "Мертві душі", то герої цих творів були типовими як для України, так і Росії.

Так трапилося, що життя Гоголя, як і багатьох інших відомих українців, майже порівну проходило у тодішній Малоросії, Росії і за кордоном, зокрема в Італії. Твори Гоголя, в оригіналі чи перекладі, стали доступні багатомільйонній аудиторії читачів країн світу. Гоголь став письменником міжнародного значення, величною постаттю світової літератури. І все ж сьогодні ми доводимо, що він належить українському народу, хоча на нього претендують і росіяни і за традицією, як це склалося в Російській імперії та Радянському Союзі, його вважають "великим російським письменником". Так, він сприяв розвитку російської літератури, стоїть поруч з іменами О. Пушкіна, М. Лермонтова, О. Грибоєдова, і цього не можна заперечувати. Але велич і значущість Гоголя для українського народу від цього не применшується, а навпаки, звеличується, бо син України став близьким багатьом народам світу і вплинув на розвиток їх літератур. Слід також пам'ятати, що у XIX ст. "русский", як зазначають деякі дослідники, визначав того, хто жив у Російській імперії.

Гоголь постає перед нами автором творів про Україну, які піднесли його до вершин світового письменства. Це і "Вечори на хуторі біля Диканьки", у яких оспівана вільна Україна зі своєю славною історією, піснями та легендами, веселим м'яким гумором, і "Миргород" з його обивателями, "старосвітськими поміщиками", яких письменник зображує з легким сумом, і "Ревізор" та "Мертві душі", де персонажі Ніжина, Полтави, Миргорода та інших міст і містечок України й Росії висміяні засобами їдкої сатири, є типовими представниками свого часу. "З кожного рядка його творів, чи оповиті вони смутком і тугою, чи дзвенять безтурботним сміхом, чи затруєні гіркою насмішкою, джерелом б'є українська стихія, обзивається українська душа", – стверджував О. Яременко, український дослідник, автор статті "Чи М. Гоголь був наш?" (Літературно-науковий вісник. 1922. Т. 78. Кн. 7. С. 45).

Як зауважив літературознавець Ю. Барабаш, географічне середовище Гоголя було досить обмежене – Полтавщина, Ніжин та деякі інші окремі регіони. В Росії Гоголь, крім Москви і Петербурга, переважно бував у маєтках та на дачах своїх приятелів і зберіг подорожні враження під час переїзду по території України і Росії. Тому і герої гоголівських творів здебільшого із цієї місцевості.

Але перебуваючи у постійному контакті зі своїми рідними, знайомими, Гоголь бачив, у якому важкому економічному становищі знаходилася патріархальна Україна і її народ.

Після трьох років відсутності на батьківщині Гоголь писав із Василівки в липні 1832 р. своєму знайомому московському поету І. І. Дмитрієву: "Тепер я живу в селі цілковито такому, яке змальоване незабутнім Карамзіним. Мені здається, що він копіював малоросійське село: настільки фарби його яскраві й подібні до тутешньої

природи. Чого б, здається, не вистачало цьому краю? Повне, розкішне літо! Хліба, фрукти, усього рослинного погибель! А народ бідний, маєтки розорені й недоїмки невинні... зізнаюсь, мені дуже сумно було дивитися на розлад маєтку моєї матері..."

Гоголь намагається пропонувати засоби для покращення життя в патріархальних умовах. Про це свідчать його листи, а також господарські справи героїв його творів, зокрема у другому томі "Мертвих душ". Але життя майже не змінювалося. І про це з боєм говорив Гоголь на початку 40-х рр. XIX ст. одному із близьких знайомих по Риму Григорію Галагану, згодом відомому українському діячеві, меценату з Полтавщини (нині Чернігівщини). У своїх спогадах він згадував: "Про нашу з ним рідну Малоросію Гоголь ніби уникав говорити. Наскільки я пам'ятаю, він ставився лише з особливою любов'ю до наших пісень і одного разу, говорячи про Малоросію взагалі, сказав: "Я б, здається, не міг там жити, мені б було жалібно, і я б дуже страждав". Ми тоді говорили про сучасний стан нашого народу і нашого суспільства". Цим, мабуть, і пояснюється його довготривале проживання в Італії.

Але була й інша причина. Перебуваючи біля святих місць, Гоголь думав над тим, як духовно підтримати свій народ. Він, як письменник, мав творити "для щастя багатьох", зробити їх "істинними християнами" і довести, що був "також громадянин землі своєї і хотів служити їй": "І на цій дорозі невідчутно, майже сам не знаючи як, я прийшов до Христа, побачивши, що в ньому ключ до душі людини, і що ніхто з душезнавців не підносився на ту висоту пізнання душевного, на якій стояв він" ("Авторська сповідь"). Гоголь вважав Бога "джерелом життя" і в подальшому сприймав духовний стан буття людини крізь призму християнської віри, яку він взявся проповідувати як один із апостолів Христових. Про свою апостольську місію на землі Гоголь говорив у своїй публіцистиці та духовній прозі. Справжньою, вивіреною дорогою, вважав він, є дорога Христа, який є великим учителем людей.

Гоголя хвилювало питання: а чи його твори допомагають людям? "Кинемо погляд на нинішній стан суспільства, чи сприятливий нинішній час для письменника взагалі і слідом за тим – для такого письменника, як я?" В "Авторській сповіді" він визначає місце письменника в житті суспільства: "Якщо він, за всіх великих обдарувань, за картинного живопису слова, за орлиної сили погляду сарказму, та набуде певного пізнання землі своєї й свого народу в корінні й у гілках, виховається як громадянин своєї землі і як громадянин усього людства, і як кремін'я стане в усьому тому, в чому належить бути міцною скелею, тоді і ступай на терен" (Там само. С. 227).

І Гоголь не лише проголошував ці істини, а й підтверджував їх своїм життям і творами. Він став великим митцем не лише своєї Батьківщини, а й всесвітньо відомим письменником і духовним наставником.

Творчість Гоголя в Україні в усі часи супроводжувала її громадян, які знаходили в книгах письменника те, що спонукало їх жити і діяти.

Твори Гоголя завжди читали в Україні як в оригіналі, так і в перекладах українською, перші з них з'явилися уже в 50-ті рр. XIX ст. Повість "Тарас Бульба" для читачів Західної України, яка перебувала в національній залежності від інших

держав, сприяла утвердженню національної свідомості. Творчо опрацювавши повість, композитор і лібретист, автор опери "Тарас Бульба під Дубно" П. Сокальський, драматурги М. Старицький і К. Ванченко-Писанецький використали гоголівський текст для того, щоб посилити ті слова, які були співзвучні українському національному рухові 60–70-х рр. XIX ст. І так було завжди. Але доречно нагадати слова Ю. Барабаша про те, що "суть Гоголевого українства, предмет нашої національної гордості полягає не в "реєстрації чи наліпці, не в тому, щоб будь-що запихати письменника в нашу національну торбу, а в усвідомленні того, що геній, народжений і зрощений українським ґрунтом, живлений його соками, вийшов у простір світової літератури" (Нові Гоголезнавчі студії. Ніжин, 2007. Вип. 5(16). С. 10–11).

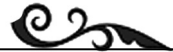
У пропонованій читачеві енциклопедії зібрані численні факти, які свідчать про широкі й глибокі зв'язки Гоголя з Україною, її народом, тими, хто став активним популяризатором і інтерпретатором його творчості.

Ця книга побудована за зразком енциклопедичних видань, всі статті викладені в алфавітному порядку. В статтях-персоналіях подаються лише короткі відомості, а вся увага зосереджена на розкритті зв'язків цієї особистості з творчістю Гоголя, на специфіці мистецького втілення гоголівських ідей, з урахуванням інших умов та соціальних обставин, в доробку художників, композиторів, лібретистів, письменників, численних митців. Російськомовні цитати подаються за нашим перекладом. Крім цього, в книзі подано й оглядові статті з проблем гоголезнавства.

Пропонована авторська енциклопедія розкриває багатогранність зв'язків, що поєднують різнобічні митецькі надбання представників української культури з особистістю Гоголя та його творчістю. Вони підтверджують, що письменник завжди був і живе з Україною та її народом, підносячи їхню велич своїми геніальними творіннями до світового рівня.

Висловлюю глибоку вдячність тим, хто допомагав мені в процесі підготовки книги до друку, зокрема Н. І. Кризі, Ю. В. Якубіній, В. І. Манжай та іншим колегам.

Наша книга не претендує на вичерпне й остаточне осмислення життя та творчості Гоголя у взаємозв'язку з Україною. Вона більше нагадує нашим співвітчизникам, яке місце спадщина великого письменника посідала в житті різних поколінь українців.

Абрамович Семен Дмитрович (29.06.1946) – філолог. Доктор філологічних наук (1992), професор (1993). Закінчив Житомирський педагогічний інститут (1968). Займався педагогічною діяльністю в школах, педагогічному училищі, Кам'янець-Подільському педагогічному інституті (1974–1988). З 1988 р. – у Чернівецькому університеті, з 1996 р. завідувач кафедри російської філології.

Автор багатьох праць, пов'язаних зі спадщиною М. Гоголя. З творами автора "Вечорів..." та "Тараса Бульби" майбутній вчений познайомився рано. І що найбільше вразило його дитяче сприйняття – це наявність у них "українщини", бо у цей час навколо його дитинства чулася російська мова, "точнісінько, – говорив дослідник, – як у нашій сім'ї, в товщі російського мовлення зажурчало джерельце "бабиної мови". А ще "уся ота фольклорно-міщанська стихія, що правила Гоголеві за матеріал, була до болю знайома". "Саркастичність Гоголя передалася мені непомітно, але без неї я не був би самим собою". "Гоголь таки вів мене кудись в незнане. Зізнаюсь, що навіть перший повноцінний еротичний імпульс передався мені зі сторінок "Ночі перед Різдом", де описано нічне томління Оксани. А далі для мене, котрий марив історією, пролягав шлях у минувшину, у палаючий вир козаччини... в темну стихію язичницького чарівництва, в запилений світ вбогого обивателя... Словом, у Гоголя вчився пильно спостерігати довкілля". Ці рядки взяті нами з анкети "Гоголезнавчих студій" (2017. Вип. 23), які заповнив Семен Дмитрович. І у цих відповідях чітко визначилися подальші наукові інтереси дослідника спадщини Гоголя. Хоча насправді проблематика його наукових праць набагато ширша. Його цікавлять різні проблеми: письменницька позиція у пізнього Гоголя, предметний світ у творах письменника, мекабристика та міфологізація у "Страшній помсті", польський та єврейський світ у "Тарасі Бульбі", еротика у "Мертвих душах", "Живі і мертві душі" в творчості Гоголя, ідейно-естетичні системи у Гоголя і Чехова. Дослідника також цікавлять проблеми архетипу в Гоголя, зокрема "ті класичні "юнгівські" архетипи, які дозволяють реально судити про ступінь заглиблення письменника у світ "колективного несвідомого народу", на що менше за все звертали увагу дослідники, структурний аналіз прози Гоголя, яка дає приклади не лише для утвердження гуманізму, а й "дегуманізації".

Вчений досить часто торкається вже утверджених у гоголезнавстві проблем, але постійно їх переосмислює, подає у своєму трактуванні, вступає в полеміку, що робить його дослідження цікавими, чи це буде йти мова про художню аксіологію, чи утвердження сексуальної нетрадиційності письменника, що призвело, на думку вченого, до розладу з Божою гармонією, християнською вірою Гоголя і його натурою світосприйняття, про релігійність, бо, на його думку, вимагають корекції численні публікації про "православного" Гоголя, якого роблять "ледь не як "церковного письменника", такого собі позбавленого сумнівів і протиріч

законовчителя", чи таємниці наполеонізму "людини" тощо. Це підтверджує і його монографія "Двоемыслие Гоголя" (Кам'янець-Подільський, 2019).

Значна частина статей С. Абрамовича була опублікована також у ніжинських збірниках "Гоголезнавчі студії", "Микола Гоголь і світова культура", "Наследие Гоголя и современность".

Аведиков Віктор Овдійович (01(14).02.1905–14.02.1971) – актор. Заслужений артист УРСР (1950). Навчався в Інституті театрального мистецтва у Москві (1933–1937). Працював у робітничо-селянських театрах Донецька, Харкова, Вінниці, а також у першому українському музично-драматичному театрі ім. Щорса у Житомирі (1936–1946), на Закарпатті в Українсько- музичному драматичному театрі м. Ужгород (1946–1971).

Зіграв Хлестакова у п'єсі М.Гоголя "Ревізор". Особливо вдавалися йому комедійні та гострохарактерні ролі.

Авенаріус Георгій Олександрович (30.11.1903–18.06.1958) – український і російський кінознавець. Кандидат мистецтвознавства (1957). Закінчив Одеську акторську студію Товариства друзів радянського кіно (1926), Одеський кінотехнікум (1929). В 1926–1927 рр. працював на Одеській кінофабриці. В 1932–1936 рр. читав лекції в Київському кіноінституті.

Серед праць – "Гоголь на зарубіжних екранах" (1952) (Иск. кино. 1952. № 3), в якій подав точний аналіз екранізацій на гоголівські сюжети.

Авраменко Василь Кузьмич (31.01.1936) – графік. У 1962 р. закінчив Київський художній інститут. Працює в галузі станкової і книжкової графіки. Брав участь у виставках (1963).

Оформив 7 ілюстрацій до видання "Тарас Бульба" М. Гоголя (Київ, 1971).

Січ! Ось те гніздо, звідки вилітають усі ті горді й дужі, як лев! Ось звідки розливаються коли й козично на все Україну!

Подорожні виїхали на просторий майдан, де звичайно збиралася рада. На великій перекинутій бочці сидів запорожець без сорочки; він тримав її в руках і поволі зашивав на ній діри. Ін знову перегорділа дорого ціла юрба музик, в середині якої витанцюював молодий запорожець, наломивши «чортю» свою шапку і піднявши руки. Він кричав тільки: «Шпаркіне грайте, музики! Не жалій, Хома, горілки православним християнам!» І Хома, з підбитим оком, міряв без ліку кожному, хто приставав до гурту, по величезному кущу. Коло молодого запорожця четверо ста-

рих виробляли досить дрібно своїми ногами, кидалися, як вижор, вбік, мало не на голову музикам, і раптом, прасівши, неслася навприсядки й бігли круто й мільно своїми срібними підковами твердо вбіт у землю. Земля глухо гула на всю околицю, і в повітрі далеко думали гопакі й тропакі, вибивані дзвінкими підковами чобіт. Та один живавше за всіх вигукнував і летів сідлом за іншими в тавці. Чуприна мала на вітри, зовсім розхристані були дубі груди; теплої зимовий кохуж був надітий у рукави, і під градом дився з нього, як з відра.

— Та скінь хоч кохужа! — сказав нарешті Тарас. — Бачиш, як парити! — Не можна! — гукав запорожець.

Ілюстрації до повісті М. Гоголя "Тарас Бульба".

Худ. В. Авраменко

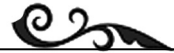
Авраменко Віталій Григорович (03(16).08.1912–24.09.1974) – актор, режисер. Заслужений артист УРСР (1952). Навчався в Київському музично-драматичному інституті. Працював у театрах: Київському українському драматичному театрі ім. І. Франка (1932–1934), Київському обласному музично-драматичному театрі ім. П. Саксаганського (1936–1941, 1960–1964 – його очолював в місті Біла Церква), на Київській кіностудії художніх фільмів (1941–1942, м. Ашхабад), у Запорізькому українському музично-драматичному театрі ім. М. Щорса (1942–1953). Очолював Закарпатський (1953–1960, Ужгород), Ніжинський (1964–1974) українсько-музичні драматичні театри.

Зіграв понад 150 ролей. Серед них – Хлестаков у комедії "Ревізор" М. Гоголя, який був вершиною його творчості, бо вміло використав власні дані для створення сценічного образу.

"Авторська сповідь" – "Авторская исповедь". Це есе Гоголь написав влітку 1847 р. і сподівався його видати окремою невеличкою брошурою як додаток до перевиданої повторно книги "Вибрані місця із листування із друзями". "Авторська сповідь" була навіяна полемікою, яка йшла навколо виданої книги "Вибрані місця..." У листі до П. Плетньова від 29 травня (10 червня) 1847 р. він писав: "Я готую тепер невеличку книжечку, у якій хочу, наскільки це можливо ясніше, відтворити повість мого письменництва (літературної творчості – Г. С.) у вигляді відповіді на невідомо чому утверджену думку, що я погребував мистецтвом, вважав його низьким, безкорисним і таке інше. У ній я скажу, чому поважаю мистецтво, що я хотів зробити з даним мені на долю мистецтвом, чи розвивав я, справді, самого себе із даних мені матеріалів чи хитрував і хотів переломити свій напрямок – наскільки це можливо ясно, щоб і не літератор міг бачити, чи я винуватий в недіяльності, чи Той, Хто володіє всім і супроти Кого йти важко людині. Книжечка може виходом своїм скерувати увагу на повторне читання "Листування з друзями" у виправленому і доповненому виданні" (Гоголь Н. ПСС. Т. XIII. С. 320). Цей лист проникнутий емоційним авторським сприйняттям відгуків читачів книги "Вибраних місць..." Гоголь відчував, що задум твору не дійшов до свідомості читачів. Буря критики здійснюлася саме через це. І що найбільше, йому не повірили як письменнику, який з пророчим словом звертався до мирян. Але час минав, емоції спадали, і Гоголь призупинив процес видання "Авторської сповіді". Рукопис залишився серед паперів письменника. Вперше "Авторська сповідь" видана після смерті Гоголя у книзі "Сочинения Н. В. Гоголя, найденные после его смерти" (Москва, 1855. С. 243–304). Укладач цього видання племінник Гоголя М. Трушковський писав у передмові "Від видавця", що рукопис не мав своєї назви, але сам автор неодноразово говорив, що це "щиросердечна моя повість, повість мого авторства", то проф. С. П. Шевирьов, який розбирав папери після смерті письменника і розшукав цю статтю, назвав її "Авторською сповіддю". Гоголь тяжко переживав несприйняття книги "Вибрані місця...", з боєм писав у "Авторській сповіді": "Я можу помилятися, можу потрапити в оману, як і всяка людина, можу сказати неправду у тому смислі, бо як і вся людина є фальш; але назвати все, що вилилося з душі і серця мого, брехнею – це жорстоко. Це несправедливо так, як несправедливо і те, що у книзі моїй нічого не було нового".

Осмислюючи свій шлях в літературу, Гоголь у "Авторській сповіді" згадує і час навчання у Ніжинській гімназії вищих наук кн. Безбородька, про свої перші творчі кроки, про уміння побачити в оточуючих його людях те, що не могли помітити інші. "Я не можу сказати стверджувально, чи точно письменництво є полем моєї діяльності. Знаю лише те, що в ті роки, коли я став задумуватися про своє майбутнє (а замислюватися про майбутнє я почав рано, в той час, коли всі мої ровесники думали ще про ігрища), думки про творчість мені ніколи не спадали на думку, хоча мені завжди здавалося, що я буду людиною відомою, що на мене чекає просторе коло діяльності і що я зроблю щось цілеспрямовано добре.

Я думав просто, що я вислужусь і все це дасть державна служба. Від цього потреба служити була у мене у юності дуже сильна. Вона перебувала невід'ємно у моїй голові попереду всіх моїх справ і занять. Перші мої спроби, перші вправи і твори, навички написання яких я отримав у останній час перебування мого в Гімназії вищих наук, були майже всі у ліричному і серйозному роді. Ні я сам, ні мої товариші, які практикувалися також разом зі мною у творчості, не думали, що мені доведеться бути письменником, комічним і сатиричним, хоча незважаючи на мій меланхолічний від природи характер, на мене часто находила охота шуткувати і навіть набридати іншим моїми дотепами, хоча в найбільш ранніх роздумах моїх про людей відзначені уміння помічати ті особливості, які вислизували від уваги інших людей, як значні, так і дрібні та смішні. Говорили, що я вмію не те що передражнити, а вгадати людину, тобто вгадати, що вона повинна в таких і таких випадках сказати, з дотриманням самого складу й образу його думок та мови. Але все це не переносилось на папір, і я зовсім не думав про те, що зроблю з часом з цього застосування. Причина тих веселощів, які помітили у перших творах моїх, що з'явилися у друці, проявлялась у деяких душевних потребах".

Але крім цих спогадів про юні роки, Гоголь визначає і місце письменника у суспільному житті та формулює основні критерії, якими повинен керуватися художник слова. Головний із них – бути "громадянином землі своєї і хотіти служити їй", удосконалювати себе, щоб можна було сказати: "Будьте досконалі так, як досконалий Отець наш небесний". Гоголь вважав джерелом життя кожної людини Ісуса Христа, який служить взірцем і дороговказом до її пізнання. І саме цим повинен керуватися письменник, коли створює образ персонажа для свого твору.

В "Авторській сповіді" є багато таких тверджень, які допомагають відкрити як самого митця, так і його твори. "Після довгих років і трудів, і досвідів, і роздумів, йдучи видимо вперед, – писав Гоголь, – я прийшов до того, про що вже помислював у часи мого дитинства: що призначення людини – служити і все наше життя є служба. Не забувати лишень треба того, що взяти місце в земній державі на те, аби служити на ньому Государеві Небесному й тому мати на увазі Його закон. Тільки такою службою можна догодити всім: государеві, і народові, і землі своїй".

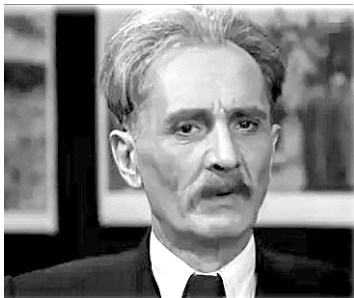
Письменник визначає і своє місце в житті – бути апостолом Христовим, керуватися його законами і бути вірним Його послідовником у складному житті сьогодення. Гоголь саме з цих позицій підходив і до оцінки сучасності, яка є актуальною і для нашого часу: "Хоч який бурхливий нинішній час, хоч як бунтуються і хвилюються довкола уми, хоч як бентежить тебе власний твій розум, але можна залишатися серед усього цього в тиші, якщо визначиш своє місце, аби на ньому виконати обов'язок таким чином, щоб не соромно було дати й за який даси відповідь небу".

У своїй "Авторській сповіді" Гоголь відстоює право на існування його книги "Вибрані місця із листування з друзями". Він вносить пояснення до деяких своїх тверджень, які сприймаються більше як сповідь автора ("настає час, коли жага сповіді душевної стає сильнішою і сильнішою"), у якій чітко проглядається

дороговказ митцеві на творчому шляху. "Я прийшов до Христа, побачивши, що в ньому ключ до душі людини і що ніхто з душезнавців не підносився на ту висоту пізнання душевного, на якій стояв він".

Українською мовою переклад зроблено Є. Соловей для книги "Микола Гоголь. Зібрання творів: у 7 т." (Київ, 2012. Т. 7).

Авшаров Борис Павлович (спр. прізви. – Гомоляка; 05(17).06.1889–23.11.1964) – український актор. Заслужений артист України (1951). Навчався в Київському університеті, театральній школі Г. Заславського. Закінчив оперну студію М. Михайлова (1913). Розпочав театральну діяльність у різних антрепризах та різних театрах України (1947–1959). Понад 50 років (1927–1960) працював в театрах Києва, Чернігова, Харкова, Одеси та ін. З 1945 р. зупинився в Києві.

Зіграв понад 350 ролей. Серед них – Жевакін ("Одруження" М. Гоголя), Халява ("Вій" М. Гоголя), Кобзар ("Тарас Бульба" М. Гоголя).

Агін Олександр Олексійович (1817–1875) – один із основоположників реалістичної російської графіки. Жив в Україні, навчався одночасно з Т. Шевченком у Петербурзькій академії мистецтв (1834–1839). У 1853–1864 рр. викладач малювання в кадетському корпусі в Києві.

Ілюстрував оповідання Є. Гребінки. Останні роки провів у Качанівці в родині В. Тарновського (молодшого), де вчив дітей малювати. Тут він і похований. Найвідомішою роботою О. Агіна є його 104 ілюстрації до поеми Гоголя "Мертві душі", які служать класичним зразком тонкої графіки літературного твору. Ілюстратор виступає майстром психологічної і побутової характеристики гоголівських образів. Художник створив чимало яскравих типів, що носять соціальну значущість і є художнім документом епохи, зумів виділити в поемі Гоголя такі епізоди, які відтворюють правдиве тогочасне життя й основні устремління автора "Мертвих душ", його художньо-образну специфіку. Гоголівських персонажів Чичикова, Манілова, Собакевича та інших сприймають читачі твору саме так, як їх відтворює на своїх ілюстраціях О. Агін, які у 1846–1847 рр. виходили зошитами 4 гравюри на дереві у кожному. Допомогавав йому Є. Бернадський. Художник також створив альбом малюнків на тему життя і побуту українського народу (згорів під час пожежі) (1846).

Література: Курбатов В. Я., О. О. Агін (1979).

Манілов.

Худ. О. Агін

Чікіков у Собакевича.

Худ. О. Агін

Аграновський Давид Самойлович (20.03.1890–12.10.1953) – оперний співак (тенор). Заслужений артист РРФСР (1934). Закінчив Санкт-Петербурзький університет та Петербурзьку консерваторію (1918). Працював у оперних театрах Харкова (1923–1924), Києва (1924–1925), Свердловська (1925–1944) та ін. Володів надзвичайним драматичним голосом з сильними вокальними верхами.

Виконував партію Вакули в опері М. Римського-Корсакова "Ніч перед Різдом" за М. Гоголем.

Адамович Роман Сергійович (26.07.1945) – живописець і графік, художник театру і кіно. Закінчив ВДІК у Москві (1971). Перекваліфікувався за спеціальністю "режисура анімаційного кіно". Працює в живописі, графіці, кіно, книжковій ілюстрації, театральному мистецтві. Викладає в Київському національному університеті театру, кіно і телебачення. Художник-постановник двосерійного художнього фільму "Миргород та його мешканці. Старосвітські поміщики" (1983), який знято на Київській кіностудії ім. О. Довженка за повістями Гоголя "Старосвітські поміщики", "Повість про те, як посварився Іван Іванович із Іваном Никифоровичем" та "Іван Федорович Шпонька і його тітонька". Фільм – це філософське осмислення почуттів і думок Гоголя в його творчості, їхнє співвідношення із сучасністю, сприйняття

людиною нашого часу всього складного комплексу гоголівської образності й натхненності. "Фільм від початку до кінця національний в наповненості свого змісту. Режисер ставив перед собою завдання – створення точного образу фільму, його матеріального середовища, яке він розумів не як ігрове тло або показ місця дії, а як елемент образного рішення фільму". Режисер перекомпоновує всю літературну канву. Вводяться нові персонажі, зокрема Голопуз-Чорнильне Рилю, який об'єднує всі кіноповісті. Р. Адамович сам продумав інтер'єр, який виглядає не зовсім реальним. Він як художник-постановник використовує і комбіновані зйомки, пов'язані з образами-символами. У фільмі режисер доводить гротеск до логічного абсурду. Фільм захоплює своїми правилами умовно-театральної гри та неочікуваним розвитком подій, що полонить глядача й пропонує йому стати їх активними співучасниками.

Адамович Сергій Тадейович (02.04.1922–12.01.1988) – графік і живописець. Заслужений діяч мистецтв культури України (1985). Закінчив Київський художній інститут (майстерня О. Шовкуненка, 1950). Працював у галузі книжкової та станкової графіки.

Автор ілюстрацій до творів Гоголя "Вечора на хуторі біля Диканьки" (1962). Художник завжди умів по-своєму прочитати твори Гоголя. Він глибоко сучасний митець, який "ніколи не вступає в конфлікт з письменником, не "доповнює" й не "поглиблює" його, не "осучаснює", коли звертається до класики, але й не перекладає механічно літературний твір мовою графіки". Художник своїми засобами створює паралелі до творів письменників, при цьому зберігаючи їх стиль, образний склад, поетику. В ілюстраціях "Вечорів..." вперше у творчості С. Адамовича проявився у своєму багатстві колір, темних і холодних відтінків, глибини і насиченості. Використовуючи свою методику створення гравюри, коли накладаються усі пластини для моделювання кольору, художник добивається масштабного відтворення тієї чи іншої сцени, робить її монументальною. Про це свідчать гравюри "Сорочинської ярмарки" і "Ночі напередодні Різдва". Художник добивається тонкими відтінками кольору відобразити і спекотний літній день, і холодну зимову ніч, і яскравий різноголосий ярмарок з емоційними проявами її учасників тощо. С. Адамович уміє різнобарв'ям фарб створити узагальнений образ українського народу, передати його душевний стан, м'який гумор. Гарно представлена на гравюрах і українська природа, яка іде від образної системи. Перед нашими очима виникає картина, наповнена холодним світлом повного місяця, що вибілює сільські хати, то багатоголосий та багатопредметний ярмарок, у якому все змішалось: "воли, мішки, сіно, цигани, горщики, баби,

пряники, шапки – все яскраве, барвисте, безладне, метушливе, що пересувалося, маючи свої голоси і створюючи величний образ "Сорочинської ярмарки".

Література: Владич Л. Графіка Сергія Адамовича (1977); Блюміна І. Адамович Сергій. *Олексій Шовкуненко та його учні* (1994); Сергій Адамович: каталог виставки творів (Київ, 1975).

"Ніч перед Різдвом" Худ. С. Адамович

Азарх-Опалова Євгенія Еммануїлівна (27.09(10.10).1900–11.12.1985) – актриса. Народна артистка УРСР (1969). Закінчила акторський факультет Ленінградського інституту сценічних мистецтв (1921). Працювала в театрах Москви. У 1936–1977 рр. – актриса Київського російського драматичного театру ім. Лесі Українки, де зіграла близько 80 ролей.

Актриса широкого драматичного діапазону та темпераменту, оригінального трактування образів. Серед них – Коробочка ("Мертві душі" М.Гоголя). Актриса зуміла виразно створити образ поміщиці, живо показати її в різних ситуаціях спілкування з Чичиковим, насичуючи їх психологічними проявами, які підтверджували її тупість, природну жагу до накопичення.

Азрікан Арнольд Григорович (10(23).02.1906–19.07.1976) – український співак (драматичний тенор). Заслужений артист України (1940). Закінчив Одеську консерваторію (1931). Соліст оперних театрів Харкова, Києва, Свердловська, Баку, Одеси. Учасник фронтових бригад (1941–1945), лауреат Державної премії СРСР (1946).

Створений ним яскравий образ Андрія в опері "Тарас Бульба" М. Лисенка мав надзвичайний успіх. "Його красивий, багатий тембровими барвами хвилюючий голос, неабияке внутрішнє тепло, щирість – все це органічно поєднувалося з непересічними акторськими даними, давало слухачам велику радість" (Віктор Порска. *Українські співаки у спогадах сучасників*. Київ. 2003. С. 531).

Айзеншток Ісермія Якович (20.02(04.03).1900–07.06.1980) – український і російський літературознавець. Закінчив Харківський інститут народної освіти (1921). Кандидат філологічних наук (1935). Був першим ученим секретарем Науково-дослідного інституту ім. Т.Г.Шевченка (Харків, 1926–1931). Викладав у вишах України від початку 30-х рр. Працював в Інституті російської літератури в Ленінграді.

Серед наукових досліджень праці про М. Гоголя. Дослідник склав хронологію написання "Вечорів на хуторі біля Диканьки", проаналізував критичну діяльність Гоголя, здійснив порівняльну характеристику творів Г. Квітки-Основ'яненка і Гоголя. А також розкрив вплив Гоголя на українську літературу. Брав участь у підготовці видань творів М. Гоголя.

Александров Григорій Семенович (17(30).09.1904–20.08.1990) – кінооператор. Заслужений діяч мистецтв УРСР (1988). Закінчив операторський факультет Одеського державного технікуму кінематографії (1927). Працював оператором Ялтинської кінофабрики, Одеської та Київської кіностудій художніх фільмів (1945–1950), директором студії "Київнаукфільм" (1953–1965), "Центрнаукфільм" (1965–1972). Учасник Другої світової війни. Нагороджений орденами та медалями.

Зняв художні фільми за творами М. Гоголя "Сорочинський ярмарок" (1939, у співавтор.), "Майська ніч" (1941, у співавтор.).

Александров Михайло Юрійович (12.09.1963) – графік. Член НСХУ (1989). Закінчив Київський художній інститут (1989, майстерня В. Чебаника) і творчі майстерні у Києві (1993, керівник М. Дерегус). Твори відзначалися романтичним і ліричним настроєм, зокрема ілюстрації до поеми М. Гоголя "Мертві душі" (1989).

Александрович-Дочевський Андрій Ігорович (07.07.1958) – художник театру, живописець. Заслужений діяч мистецтв України (1998). Член НСХУ (1989). Закінчив Республіканську художню школу (1976), Київський художній інститут (1983, майстерня Д. Лідера). Художник костюмів на Одеській кіностудії художніх фільмів (1983–1986), був художником-постановником у театрах. З 1991 р. – головний художник Національного академічного драматичного театру ім. І. Франка. Для його постановок характерний містичний романтизм.

Оформив виставу "Хто зрадить Брута?" за М. Гоголем (1992). Сценографія до вистави удостоєна премії "Київська пектораль".

Література: Клековкін В. Художник, який малює самотність. *Культура і життя*. 1998. № 32.

Алексєєв Микола Васильович (07(19).03.1894–02.01.1934) – російський та український графік. У 1912–1917 рр. навчався у Київському художньому училищі у Ф. Крачевського та Петербурзькій академії мистецтв (1917–1918). Жив і працював у Києві 1918–1922 у галузі книжкової та промислової графіки. Після 1923 р. – в Ленінграді. Визначний вплив на М. Алексєєва як майстра книжкової графіки екслібриса мала творчість Г. Нарбута.

Ілюстрував поему М. Гоголя "Мертві душі" (Харків, 1934).

Література: Н. В. Алексєєв. Сборник статей памяти художника. Москва–Ленинград, 1936.

Алексєєнко Рената Іванівна (02.02.1923) – актриса. Заслужена актриса УРСР (1977). Закінчила Київський інститут театрального мистецтва (1949, курс Л. Гаккебуш, С. Ткаченко). Працювала в музично-драматичних театрах Дрогобича (1949–1950), Запоріжжя (1951–1954), Полтави (1954–1985), а з 1985 р. – у Київському театрі оперети.

Гострохарактерна актриса з комедійним талантом, незабутньо зіграла Мокрину в опереті "Сорочинський ярмарок" М. Старицького за М. Гоголем (композитор О. Рябов). Створений нею тип гоголівської героїні дав можливість актрисі продемонструвати широкий діапазон засобів ліплення сценічного образу в творі музичного жанру.

Алексик Андрій Андрійович (20.04.1939) – оперний співак (бас). Родом із Закарпаття. Народний артист РРФСР (1985). Закінчив Ужгородське музичне училище та Львівську консерваторію (1970, клас О. Дарчука). Працював в оперних театрах Горького, Челябінська, а з 1991 р. – соліст Львівського театру опери та балету ім. І. Франка. Голос відзначався блискучими вокальними даними.

Незабутніми для актора були партії Тараса та Пацюка в операх М. Лисенка "Тарас Бульба" та "Різдвяна ніч" М. Лисенка. "Артист Андрій Алексик – це народна стихія, що найяскравіше проявляється у висвітленні відтворюваних ним персонажів. Найтонші батьківські і яскраві бунтарські риси батька – героя-патріота Тараса Бульби, неповторний український колорит Карася – це все взято із нашого життя і втілено на сцені" (проф. Ю. Сливка).

Аман Август Іванович (1796–?) – народився у Франції, вчитель французької мови в молодших класах і одночасно наглядач за гімназистами, що проживали на квартирах, та пансіонерами у 6, 7, 8 класах, де навчався Гоголь. Згідно з розпорядженням директора Гімназії вищих наук кн. І. С. Безбородька А. Орлая Аман зобов'язаний був обходити декілька разів на тиждень квартири гімназистів у Ніжині. Деякий час він виконував в Гімназії вищих наук обов'язки бібліотекаря (1825–1829 рр.).

Аман Адольф Іванович (1800 – після 1863) – наглядач у Ніжинський гімназії вищих наук кн. Безбородька 1, 2, 3 класів, брат Августа Амана. Допомогав Гоголю та іншим гімназистам у підготовці театральних вистав.

Ананьєв Олександр Миколайович (11(24).08.1912–?) – актор, драматург. Народний артист УРСР (1978). Закінчив Одеське театральне училище (1939). Працював у театрах Кам'янця-Подільського (1939–1944), Запоріжжя (1944–1954), Одеси (1954–1956), Чернівців (1956–1981).

Яскравий актор комедійних та характерних ролей, про що свідчить зіграна роль Черевика у виставі "Сорочинський ярмарок" М. Старицького за М. Гоголем.

Література: Андрійович М. Митці Буковини. *Вітчизна*. 1970. № 1; Сулятицький Т. В. Чернівецький український музично-драматичний театр ім. О. Кобилянської. Чернівці, 2004.

Андрєєв Володимир Антонович (25.05(06.06).1872–1916) – російський та український рисувальник і гравер. Навчався у Київській рисувальній школі М. Мурашка (1883), Петербурзькій академії мистецтв у В. Мате (1890–1897).

Зробив ілюстрації до поеми М. Гоголя "Мертві душі" (1901) у виданні А. Маркса. Серед ілюстраторів видання В. Андрєєв був наймолодший, йому доручили розділ про Манілова. Він зумів оригінально подати гоголівського персонажа.

Література: Искусство в книге и плакате. Выставка при Всероссийском съезде художников. Санкт-Петербург, 1911–1912.

Андрєєва Олена Федорівна (02(15).06.1914) – композиторка. Народилася в Петербурзі. У 1945 р. закінчила композиторський факультет Київської консерваторії (клас Л. М. Ревуцького). З 1944 р. – викладачки музичних шкіл та училищ. Від 1960 р. працювала на редакторській роботі. З 1975 р. – старша редакторка видавництва "Музична Україна". Нагороджена медалями.

Авторка фантазій на теми з опери "Тарас Бульба" М. Лисенка (1943). Брала участь у поновленні авторського тексту за оригіналом та підготовці до друку партитури опери "Тарас Бульба" М. Лисенка (муз. ред. Л. Ревуцького, інструм. Б. Лятошинського) (Київ, 1989).

Андрєєва Раїса Андріївна (23.09(06.10).1916–12.11.1993) – скульпторка, членкиня СХУ (1950). Закінчила Московський художній технікум (1939) та факультет монументально-декоративної скульптури Московського інституту прикладного та декоративного мистецтва (1949). Працювала в жанрах монументальної, декоративної та станкової скульптури.

Серед творів "Тарас Бульба" (у співавтор.), "Запорожець" (1954).

Андрєєва-Дельмас Любов Олександрівна (спр. прізви. – Тищинська; 17(29).09.1884–30.04.1969) – оперна співачка (мецо-сопрано). Народилася у Чернігові, музики навчалась у своєї матері – піаністки З. Дельмас. Закінчила Санкт-Петербурзьку консерваторію (1905, клас Н. Ірецької). У 1908–1909 рр. співала в Київській опері. З 1909 р. працювала в театрах Петрограда. Під час гастролей у Сибіру поставила у Мінусинській опері "Черевички" П. Чайковського, що привело актрису до небаченого успіху. Викладала в Ленінградській консерваторії (1934–1951).

У репертуарі співачки було понад 60 ліричних, драматичних і комедійних партій: Хівря ("Сорочинський ярмарок" М. Мусоргського), Ганна ("Майська ніч" М. Римського-Корсакова), Солоха ("Черевички" П. Чайковського), Княгиня ("Русалка" О. Даргомижського).

Література: Клинка Т. Л. А. Дельмас-Андреєва. *Музыка и жизнь*. 1973. Вып. 2.

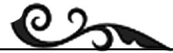
Андрійчук Іван Гнатович (13.03.1919–25.11.1999) – скульптор. Член НСХУ (1958). Закінчив Київський механічний технікум (1941), навчався у свого тестя П. Верни станкової скульптури. Став визначним скульптором. Створив понад 200 скульптур з бронзи, граніту, мармуру, гіпсу.

Серед праць – портрет М. Гоголя (1963, у співавтор.).

Андріяшев Павло Іванович (1875–03.02.1926) – художник театру. Навчався в училищі технічного малювання А. Штігліца у Санкт-Петербурзі. Оформляв численні вистави у різних театрах, зокрема "Ревізор" М. Гоголя (1905) у Київському загальнодоступному театрі. У 1906–1909 рр. працював у театрі "Соловцов", а у 1909 – на поч. 1920 рр. – Харківському міському театрі, з 1920 до 1926 р. викладав у Харківському художньому технікумі.

Андрущенко Семен Матвійович (03.02.1782–1850) – молодший професор латинської словесності Гімназії вищих наук кн. Безбородька в Ніжині (1822–1832) часів навчання М. Гоголя. 8 років (з 1822) був ученим секретарем Конференції. Народився у Лубенському повіті Полтавської губернії на хуторі свого батька, сільського священника. Вчився у Київській академії та Полтавській семінарії. 1805 р. отримав звання студента богослов'я і був залишений у семінарії на викладацькій роботі в навчальному закладі, в якому читав курси латинської, грецької, французької, німецької мов, російської та латинської граматики, словесності (1805–1819). 1820 р. переведений вчителем латинської мови до Київської гімназії. 11 лютого 1822 р. переміщений професором латинської словесності до Ніжинської гімназії вищих наук кн. Безбородька. Тут він на чотирьох вищих курсах читав латинську словесність, починаючи з синтаксису та закінчуючи перекладом і розбором давніх класиків.

С. Андрущенко, маючи добру базову освіту і володіючи методикою роботи зі студентами, швидко досяг у них значних успіхів у вивченні латинської мови. Вихованці захоплювалися його вмінням чітко і зрозуміло пояснювати складні граматичні правила, вдало наводити приклади. Протягом двох років гімназисти вміло перекладали з російської мови на латинську і навпаки, писали творчі роботи. Серед творів, які найчастіше перекладали, були Горацій, Вергілій, Лукрецій.

Колишній студент В. Камінський згадував, що професор викладав свій предмет точно і ясно, переклади були легкими і приємними, а розбори класиків, особливо Вергілія, досить доступними і зацікавлювали слухачів (Гимназия высших наук и Лицей кн. Безбородко. Санкт-Петербург, 1881. С. 230). А О. Рославський-Петровський вказував на уміння професора заохочувати гімназистів відповідно до їх майстерності перекладати латинські тексти.

На екзамені у випускному класі Гоголь отримав з латинської мови оцінку 4 (при чотирибальній системі у гімназії), хоча загальнорічну оцінку – 2, тобто "задовільно". С. М. Андрущенко виконав важливе доручення дирекції і зробив реєстр бібліотечним фондам з часу існування бібліотеки у 1820 р. і до 15 вересня 1828 р. Реєстр книг був підготовлений на 1670 аркушах із примітками.

Протягом роботи у Ніжині С. Андрущенко був нагороджений орденом і підвищений у званні до надвірного радника.

У зв'язку зі "Справою про вільнодумство" група професорів у 1830 р. була звільнена з роботи. Професора С. Андрущенка, який, за висловом студента П. Редькіна, належав до групи "достойних" професорів, залишили на службі. Проте після доносу надійшло розпорядження міністра освіти: "Професора латинської словесності Андрущенка за попереджувальні його вчинки звільнити терміново від служби, видавши йому законне свідоцтво з вказівкою: причини усунення від посади: був неспокійного характеру і дурного напрямку думок" (ВЧОАН. Ф. 1359. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 2. С. 170; Гимназия высших наук и Лицей князя Безбородко. Санкт-Петербург, 1881).

Після звільнення з роботи професор оселився у Пирятинському повіті і провів життя у цілковитій самотності.

Антонов Володимир Іванович (07.05.1937) – український актор, режисер. Народний артист України (1991). Закінчив Харківський театральний інститут (курс О. Сердюка) (1960). З цього ж року працює у Харківському ТЮГу (1960–1999).

Виконавець ролі Жевакіна у комедії М. Гоголя "Одруження".

Апітін Герман Петрович (07.11.1919–03.09.1992) – артист. Народний артист РРФСР (1976). Закінчив школу-студію при Ярославському театрі ім. Ф. Волкова. Працював у Ярославському, Свердловському, Краснодарському драматичних театрах. У 1945–1947, 1979–1984 рр. працював у Кримському академічному російському драматичному театрі ім. М. Горького. Актор яскравого таланту.

Серед ролей – Ляпкін-Тяпкін ("Ревізор" М. Гоголя).

Арабажин Костянтин Іванович (02(14). 01.1866–13.07.1929) – український і російський літературознавець, драматург і театральний критик. Закінчив Університет Св. Володимира у Києві (1890). З 1892 р. жив у Санкт-Петербурзі. Підтримував зв'язки з І. Франком, М. Павликом та іншими прогресивними діячами Галичини. 1913 р. був обраний професором Гексінгфордського університету.

Автор брошури "Гоголь як драматург".

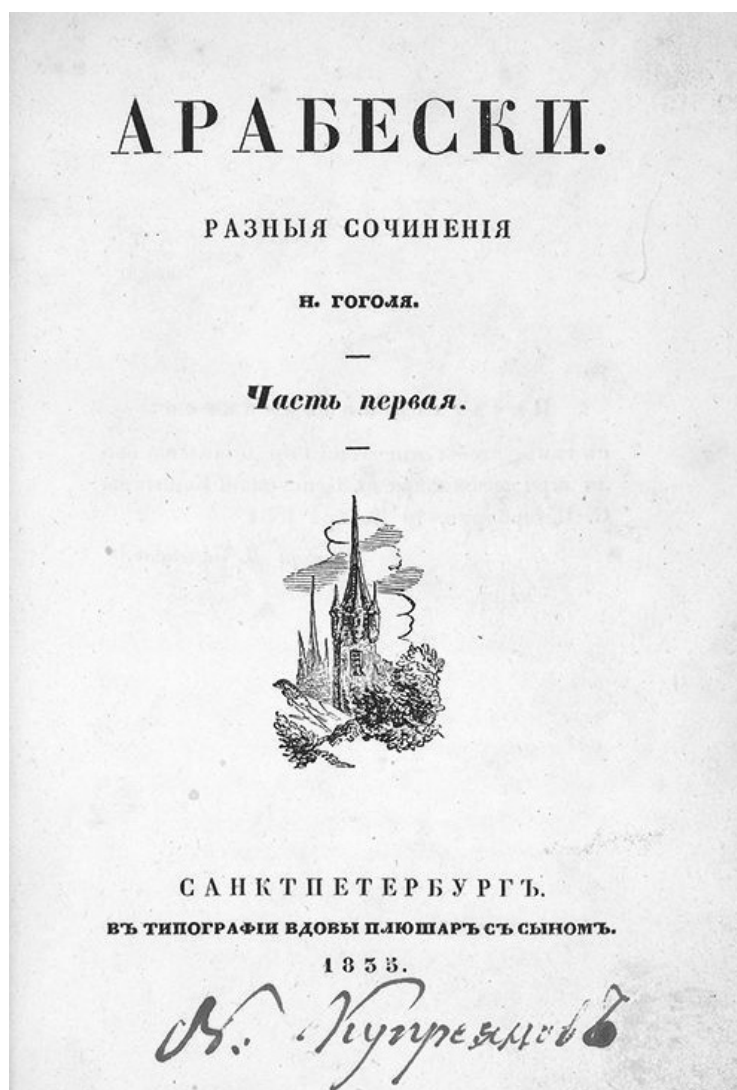
"Арабески" – збірник повістей і статей Гоголя. Повна назва – "Арабески. Разные сочинения Н. Гоголя" (Санкт-Петербург, 1835). Цензурний дозвіл наданий збірнику 10 листопада 1834 р., а вийшов у світ 20–22 січня 1835 р.

М. Гоголь просить Пушкіна переглянути передмову у зв'язку з тим, що не мав досвіду їх написання (листопад–січень 1835). Збірник складався із двох частин, у яких опубліковано 12 статей та 5 художніх творів. У першій частині надруковано статті: "Скульптура, живопис і музика", "Про середні віки", "Розділ із історичного роману", "Про викладання всесвітньої історії", "Портрет", "Погляд на укладання Малоросії", "Декілька слів про Пушкіна", "Про архітектуру теперішнього часу", "Ал-Мамун". У другу частину увійшли: "Життя", "Шлецер, Міллер і Гердер", "Невський проспект", "Про малоросійські пісні", "Останній день Помпеї", "Полонений", "Про рух народів у кінці 5 століття", "Записки божевільного". У перший день після випуску збірника Гоголь розіслав його деяким своїм знайомим: О. Пушкіну, М. Погодіну, М. Максимовичу та ін. Скаржився, що збірник не розкуплювався. Гоголь ставився до книги з деякою іронією, про що свідчать його листи цього часу. До М. Погодіна він писав: "Посилаю тобі всяку всячину мою. Поглянь на неї і потріпай: у ній є багато чого з мого дитячого і я скоріше намагався викинути його у світ, щоб разом із тим викинути із моєї конторки все старе, і, обтрусившись, почати нове життя". Про збірник негативно відгукнувся В. Белінський у статті "Про російську повість і повісті М. Гоголя" (1835). Критика не влаштовувала "сумбур", про який говорив і сам Гоголь у листі до М. Максимовича, та низький рівень наукових статей: "Я не розумію, – зазначав критик, – як можна було так необачно компрометувати своє літературне ім'я". Проте значна частина публікованих творів, зокрема "Портрет", "Невський проспект", "Записки божевільного", які увійдуть до відомого циклу "петербурзьких повістей", свідчили про перехід Гоголя до теми зображення "малої людини". Деякі твори відносилися до народної творчості та історії України.

Українською мовою збірник "Арабески" ніколи не друкувався. Повісті із цього збірника у перекладі друкувалися у зібранні творів Гоголя чи самостійно.

Це ж торкається і критичних матеріалів. Особливою популярністю користувалася стаття Гоголя "Про малоросійські пісні".

Титульний аркуш першого видання збірника "Арабески"

Арбенін Вадим Андрійович (23.03(04.04).1895 – липень 1989) – актор. Заслужений артист УРСР (1956). Закінчив Московський університет (1915), театральну студію К. Станіславського і В. Немировича-Данченка. Працював у театрах Москви та інших міст, Кримському російському драматичному театрі (1943–1946), Кримській філармонії (1946–1975).

Серед ролей – Хлестаков у п'єсі "Ревізор" М. Гоголя.

Арват Нінель Миколаївна (30.09.1928–18.11.2013) – українська мовознавець. Доктор філологічних наук (1978), професор (1980). Закінчила Одеський університет (1952) та аспірантуру (1952–1955). Працювала в Чернівецькому університеті: викладачка (1956–1960), доцент (1960–1976); Ніжинському педагогічному інституті (нині університет): доцент (1976–1979), з 1979 до 2012 р. – професор, завідувачка кафедри російської мови.

Досліджувала мову творів М.Гоголя. У її спадщині залишилось понад 60 праць гоголезнавчого спрямування про естетичні та семантичні функції, художню виразність ритму в повістях "Майська ніч", "Старосвітські поміщики", "Тарас Бульба", "Вій", ритмоутворювальну структуру тексту, його організацію, засоби у "Старосвітських поміщиках", "Повісті про те, як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем", троїчність в ідиостилі Гоголя, художній час і простір у "Ревізорі", "Старосвітських поміщиках", авторська своєрідність побудови гоголівських текстів, композиційно-мовна структура "Вія", опис як її елемент, форми і функції періоду, мовні ансамблі в творах Гоголя, картина світу у "Мертвих душах", національно-культурний компонент порівнянь у творах Гоголя та інші. 23 її статті із гоголівського циклу увійшли до книги: Професор Нінель Арват. Учений, педагог, человек / передм. Г. В. Самойленка. Ніжин, 2018.

Література: Самойленко Г. В. Из плеяды ученых-филологов Нежинской высшей школы. Н. Н. Арват. Ніжин, 2008.

Арват Федір Степанович (18.04.1928–02.11.1999) – український мовознавець, педагог. Кандидат філологічних наук (1964), професор (1989). Академік, засновник Академії педагогічних наук України (1992). Заслужений працівник народної освіти України (1999). Працював методистом, завідувачем відділу Чернівецького інституту удосконалення кваліфікації вчителів (1956–1961); викладачем, доцентом кафедри української мови Чернівецького університету (1961–1975). Там же десять років був деканом філологічного факультету. Далі працював проректором із навчальної роботи (1976–1977), ректором (1978–1995), радником ректора (1996–1999)

Ніжинського педагогічного інституту (нині Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя).

Досліджував спадщину перших перекладачів творів Гоголя: К. Климковича, П. Головацького, М. Лободи, В. Шурата, а також перекладацьку діяльність М. Старицького, Лесі Українки, І. Франка, відзначав їх майстерність як перекладачів та вказував на недоліки у деяких із перекладів, зокрема невідповідність гоголівському стилю та багатій фразеології творів письменника. До кращих перекладачів він відносив М. Старицького та І. Франка. Цикл його статей про переклади гоголівських творів був схвально сприйнятий як мовознавцями, так і літературознавцями.

Твори: Арват Ф. С. Перші переклади творів М. В. Гоголя на українську мову. Ніжин, 1992. *Література та культура Полісся*. Вип. 3; він же. М. П. Старицький як перекладач. Там само.

Література: Самойленко Г. В. Ф. С. Арват. Ніжин, 1993; Академік Федір Арват. Наука творити добро: спогади, публікації / уклад.: Петро Никоненко, Григорій Самойленко. Ніжин, 2018.

Арканова Валентина Федорівна (05.02.1934–12.06.2013) – українська співачка (лірико-колоратурне сопрано). Народна артистка України (1968). Закінчила Харківську консерваторію (1956), з цього часу солістка Харківського театру опери та балету. З 1970 р. – педагогиня з вокалу в Харківському інституті мистецтв, професор (1986).

Виконала партію Марильці в опері М. Лисенка "Тарас Бульба".

Артеменко Надія Андріївна (08.11.1939) – актриса. Заслужена артистка УРСР (1992). Закінчила Київський інститут театрального мистецтва (1965, курс В. Биковця та Є. Верховської). З 1965 р. працювала в Житомирському обласному музично-драматичному театрі ім. І. Кочерги.

Створила чимало характерних ролей, серед них: Хівря ("Сорочинський ярмарок" за М. Гоголем), Зовиця ("Майська ніч" М. Старицького за М. Гоголем), Ганна Андріївна ("Ревізор" М. Гоголя).

Артеменко Тамара Дмитрівна (Кільчицька) (27.04.1950) – актриса. Народна артистка України (2011). Закінчила театральну студію при Чернівецькому українському музично-драматичному театрі ім. О. Кобилянської (1966–1969), Київський театральний інститут (1972). Працювала у Дніпропетровському українському музично-драматичному театрі ім. Т. Шевченка. (1972–1975), з 1975 р. – у Чернівецькому українському музично-

драматичному театрі ім. О. Кобилянської. Актрисі однаково доступні як драматичні, так і комедійні ролі.

Серед ролей – Агафія Тихонівна ("Одруження" М. Гоголя).

Література: Сулятицький Т. Чернівецький обласний український музично-драматичний театр ім. О. Кобилянської. Київ, 1987.

Артинови Ананій Юрійович (1808–?), **Петро Юрійович** (1809 – не пізніше 1857) – ніжинські греки (студенти Гімназії вищих наук (1824–1826 р.). Під час навчання у гімназії (з серпня до жовтня 1826 р.) служили переписувачами паперів у господарському правлінні. Вони були братами автора мемуарів про М. Гоголя і Н. Кукольника – Миколи Юрійовича (1804 – після 1876), який закінчив Ніжинське Олександрівське грецьке училище (1817–1823) з похвальною грамотою і був залишений в ньому вчителем російської і грецької мов. Після складання екзамену на звання народного вчителя у Харківському університеті 1825 р. почав працювати у штаті училища. Він перекладав грецькі папери на російську мову. У батьків у Ніжині було два невеличкі кам'яні будинки і до двох десятин орної землі. Про життя гімназії, про М. Гоголя та Н. Кукольника міг довідатися від своїх братів, а також під час відвідування окремих занять з дозволу директора і спілкування з М. Гоголем. 1835 р. М. Артинов переїхав до Кишинєва, де працював інспектором у гімназії. 1877 р. він розповів Л. Мацевичу все, що знав про М. Гоголя та Н. Кукольника періоду їх навчання у Ніжині (Руський архів. 1877. Кн. 3. С. 191–194). Спогади відповідають дійсності, хоча його заява, що він навчався у Гімназії вищих наук, є містифікацією. Вони створювались все ж на основі розповідей братів Миколи.

Архангельський Святослав Миколайович (04(17).05.1904–08.05.1963) – актор, художник-постановник, режисер. Заслужений артист УРСР (1954). Закінчив живописний відділ художньої школи у Саратові (1924), акторський факультет Саратовського театрального технікуму (1926). З 1926 р. працював у різних російських театрах з 1957 р. – головний художник Російського драматичного театру ім. А. Луначарського (Севастополь). Як режисер здійснив понад 30 постановок. Автор близько 3 тис. малюнків одягу.

Зіграв роль Хлестакова у п'єсі "Ревізор" М. Гоголя.

Асталош Василь Михайлович (11.01.1924–31.08.1993) – майстер декоративно-ужиткового мистецтва. Заслужений майстер народної творчості УРСР (1970). Працював у галузі художньої обробки дерева і металу. Майстерності навчався у батька. Після закінчення Мукачівської вчительської семінарії вчителював у школах Свалявщини. Працював творчим майстром та головним художником Драчинської художньо-сувенірної фабрики (1968–1985). Розробив серії тематичних картин, зразки сувенірів вражають

життєвою достовірністю і технікою виконання. Твори зберігаються у Національному музеї українського народно-декоративного мистецтва, Ужгородському краєзнавчому музеї та ін.

Серед робіт – різьблені з дерева портрети М. Гоголя.

Афанасьєв Ігор Якович (17.11.1953) – український режисер, актор і драматург. Заслужений діяч мистецтв України (1992). Закінчив акторський (1975) та режисерський (1977) факультети Київського театрального інституту. Працював у київських театрах опери, українському драматичному ім. І. Франка, естради. Ведучий і кореспондент першого російськомовного телебачення в США (Нью-Йорк, з 1994). У Національному академічному драматичному театрі ім. І. Франка поставив вистави "Різдвяна ніч" за М. Гоголем (1988) та "Ревізор" (2003), а в театрі "Нова Опера" (Москва) – "Ніч перед Різдвом" (2011).

Київський театр ім. І. Франка за час свого існування вшосте раз звертався до гоголівського "Ревізора". Режисер І. Афанасьєв зізнався, що нині тяжко чимось здивувати глядача, тому мистецтво постановки залежить від комбінації смаку і новаторства. Акторський потенціал франківців цілковито підходить для п'єси Гоголя. Звертаючись до "Ревізора", І. Афанасьєв у 2003 р. намагався через класику торкнутися проблем сьогодення: відносин столиці і провінції, чоловіка і жінки, зникнення героя мужчини-воїна тощо. Цьому підпорядковані несподівано осучаснені в деталях костюми героїв. Увесь спектакль заряджений сексом як основною рушійною силою буття на землі. Мешканці повітового містечка багато танцюють.

Із інтерв'ю режисера: "Для мене Гоголь – домінанта. До "Ревізора" я готувався давно, але раніше, можливо, вистава була не на часі. А тема ревізії нашого внутрішнього світу, суспільства – вічна. Я "Ревізора" побачив по-своєму: на межі буфонади й цирку. Наше сьогоденнє життя схоже на трагікомедію. Режисери, як правило, бачать у п'єсі соціальний підтекст, сатиру. А мені здається, що в ній більше гумору. Пригоди Хлестакова викликають у глядачів сміх і усмішку. І дійсно – "З кого сміємося? З себе сміємося". Ми ж себе любимо. Тому хочеться посміхнутись, побачити якісь речі, які сьогодні відбуваються у суспільстві. У моєму "Ревізорі" переплутано часи. Ми живемо в обставинах Гоголя, але в нас є реклама, мобільні телефони, велосипед та інші сучасні ознаки" (Поліщук Тетяна).

Ашкаренко Григорій Андрійович (1856–23.03.1922) – український актор, антрепренер і драматург. Організатор власної російсько-української професійної трупи в Кременчуці (1880–1890). Ставив українські п'єси, а також свої українською мовою. Працював у трупі Г. Деркача (1892), яка гастролювала в Києві, Харкові, грав характерні ролі, створив низку соціально-побутових п'єс.

Інсценізував повість М. Гоголя "Тарас Бульба" (1886), драму в 5 діях і 8 одминах, але вона важко пробивалася через цензурні перепони, "Ніч проти Різдва" ("Цариціні черевички, або Чого кохання не зможе") (1890), комедію у 3 діях і 4 картинах (ценз. дозв. від 10.VIII.1890 р.). Написав "Спомини" про першу українську трупу (1906).

Література: Український драматичний театр. Київ, 1967. Т. 1.

Бабаєв-Кальницький Давид Вульфівич (14.07.1943) – актор. Народний артист України (1999). Закінчив Київське училище естрадно-циркового мистецтва (1969). З 1972 р. – у Київському російському драматичному театрі ім. Лесі Українки, де зіграв понад 70 ролей.

Знімався у к/ф "Ніс" (1977) за М. Гоголем (режисер Р. Биков).

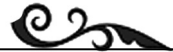
Бабич Михайло Федорович (псевдонім – Бабичев; ? – після 1875) – український актор, антрепренер, драматург. На власні кошти спорудив приміщення театру в Сумах, де в 1865 р. заснував приватний театр і сприяв появі тут у цьому ж році вистави "Одруження" М. Гоголя (1865).

Література: Хвостенко Г. Основоположник сумського театру... *Суми і сумчани*. 2008. 15 лют. (№ 7). С. 13–14.

Баглій Антоніна Дмитрівна (05.08.1949) – артистка. Заслужена артистка України (2001). Закінчила Херсонське культурно-освітнє училище (1969), театр-студію при Київському театрі оперети (1973). Працювала в Херсонському, Хмельницькому обласних музично-драматичних театрах, із 1973 р. – у Чернігівському обласному академічному музично-драматичному театрі ім. Т. Шевченка.

Серед численних ролей: Парася, Хівря ("Сорочинський ярмарок" М. Старицького за М. Гоголем), Горпина ("Майська ніч" М. Старицького і М. Лисенка), зіграних у Чернігівському театрі.

Бажанов Єгор Ілліч – чернігівський губернський прокурор. Знайомий Гоголів-Яновських, який сповістив В. П. Гоголя про відкриття в Ніжині Гімназії вищих наук кн. Безбородька і радив йому віддати туди сина. У серпні 1821 р.

Є. І. Бажанов привозить Миколу Гоголя в гімназію разом зі слугою Симоном (Семеном) Стокозою, який у навчальному закладі працював безкоштовно кухарем. 23 жовтня 1825 р. Гоголь передав через Є. І. Бажанова лист матері у Кибинці.

Базилі Костянтин Михайлович
(03(15).02.1809–10(22).02.1884) – літератор,

дипломат, товариш Гоголя. За походженням албанський грек, син відомого грецького патріота, борця за свободу батьківщини, засудженого 1821 р. до смертної кари, якому вдалося втекти за допомогою російського посла графа Г. А. Строганова. Разом із сім'єю переїхав до Одеси. 1822 р. з дозволу графа О. Г. Кушеля-Безбородька К. Базилі зарахували до Ніжинської гімназії вищих наук кн. Безбородька, де він навчався до 1827 р., опанував російську мову. Гімназист Д. І. Халчинський згадував: "При вступі до Гімназії він не знав навіть російської абетки,

не говорив жодного слова російською... Він став мовчазним і перші шість місяців не перемовився ні словом зі своїми однокласниками... Базилі вчився старанно, після занять в класі він зачинявся в класній кімнаті і там декламував уроки священної історії, за допомогою якої протоієрей отець Павло Волинський, який турбувався про долю молодого іноземця, вчив його російської мови... На екзамені 1823 р., без труднощів склавши іспит за перший і другий класи, Базилі був переведений у третій. Тут проходили словосполучення. Знання еллінської мови відкривало молодому вихованцю всі закони синтаксису, так що він пояснював інколи самому учителю граматики логічні причини зворотів мови і керуванні дієслів тим чи іншим відмінком... З того часу і до виходу свого із Гімназії постійно був першим учнем в класах з наук і мов" (Гимназия высших наук и Лицей князя Безбородко. Санкт-Петербург, 1881. С. 326–329). Під час навчання в Ніжинській гімназії вищих наук товаришував з Гоголем, займався разом з ним випуском рукописних альманахів і журналу "Северная зоря". У своїх спогадах, записаних В. Шенроком, К. Базилі згадував: "У вихідні дні збирався наш гурток, чоловік 15–20 старшого віку і читали праці, йшли балачки і дискусії". На одному із таких зібрань Гоголь читав свою повість "Брати Твердиславичі". К. Базилі порадив йому по-дружньому: "У віршах вправляйся, а прозу не пиши, дуже вже безглуздо вона виходить у тебе, белетрист із тебе не витанцюється: це вже видно". Це ж підтверджував і учасник цих зібрань В. Любич-Романович. К. Базилі також писав вірші, серед них були і такі, що заслуговували на увагу, але він їх не друкував. Анонімність творів у рукописних збірниках ускладнює визначення автора. Він брав активну участь

під керівництвом Гоголя і Н. Кукольника у театральних виставах. Пізніше згадував: "Розігрували ми трагедії Озерова "Едіп" і "Фінгал", водевілі, якусь малоросійську п'єсу, написану тоді Гоголем, від якої глядачі надриналися від сміху. Вдаліше за все ставилася у нас комедія Фонвізіна "Недоросток". Бачив я цю п'єсу і в Москві і в Петербурзі, але зберіг думку, що жодній актрисі не вдавалась роль Простакової так добре, як її зіграв тоді шістнадцятирічний Гоголь. Не менш вдало п'ятнадцятирічний тоді Нестор Кукольник, худорлявий і задовгий, грав Недоросля, а Данилевський – Софію. Завдяки моїй

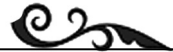

**Костянтин Базилі –
дипломат**

надзвичайній в той час пам'яті діставались мені найдовші ролі Стародума, Едіпа та інших". К. Базилі разом з В. Тарновським, П. Редькіним та іншими гімназистами займалися перекладами з іноземних мов праць з історії. У 1826 р. К. Базилі заслужив право вписати своє ім'я до "Книги честі" гімназії "Liber Honoris". У жовтні 1827 р. разом з І. Орлаєм переїхав до Одеси для завершення навчання у Рішельєвському ліцеї (1827–1830).

Служив у Міністерстві іноземних справ Росії, мав титул таємного радника, був російським генеральним консулом у Сирії і Палестині. Автор праць "Архіпелаг і Греція" (1834, у 2-х кн.), "Нариси Константинополя" (1835), "Босфор і нові нариси Константинополя" (1836) та ін., які були схвально зустрінуті читачами та критикою, зокрема В. Белінським.

Після закінчення навчання підтримував зв'язки з Гоголем у Петербурзі 1848 р. Коли К. Базилі був генеральним консулом Палестини та Сирії, супроводжував Гоголя по святих місцях цих країн. Гоголь ознайомився у цей час з рукописом книги К. Базилі "Сирия и Палестина под турецким правительством в историческом и политическом отношениях" (1847, надрукована 1862), про яку сповіщав В. Жуковському із Єрусалима: "Базилі написав пречудову річ, яка покаже Європі Схід у його найкращому вигляді, знань тьма, інтерес сильний" (Гоголь Н. ПСС. Т. XIV. С. 2–53). Гоголь разом з К. Базилі повернувся до Одеси і продовжував з ним спілкуватися. Після від'їзду з Одеси М. Гоголь листувався з К. Базилі та його дружиною Маргаритою Олександрівною, виражав йому своє співчуття у зв'язку з її смертю у 1849 р. У 1865 р. вийшов у відставку й оселився в Одесі, де виконував різні громадські доручення. Написав спогади про Гоголя, упорядкував листи письменника, з яким він листувався разом з дружиною. (опубл. у кн.: Шенрок В. И. Материалы для биографии Гоголя. Москва, 1892; 1897. Т. 1, 4.). Листи Гоголя до К. Базилі надруковані у кн.: Гоголь Н. ПСС. Т. XIV).

Бакало Василь Павлович (13.03.1920–28.06.1991) – графік і живописець. Член СЖУ (1956). У 1938–1940 рр. навчався у Херсонському культурно-освітньому технікумі. З 1948 р. жив у Полтаві, працював у Обласному будинку народної творчості, з 1951 р. працював художником у газеті "Зоря Полтавщини".

Ілюстрував твори М. Гоголя.

Бакіров Андрій Ринатович (03.07.1961) – актор, режисер. Закінчив акторський факультет Київського театального інституту (1983). Працював актором та режисером у Чернігівському обласному музично-драматичному театрі ім. Т. Шевченка (1983–1988), актор молодіжного театру у Чернігові (1988–1996). З 2002 р. – режисер-постановник Донецького академічного музично-драматичного театру.

Серед ролей – Хома Брут ("Зачароване коло" за М. Гоголем).

Балановська Леоніда Миколаївна (26.10 (07.11)1883–28.08.1960) – українська і російська співачка (сопрано). Родом із Єлисаветграда. Закінчила Петербурзьку консерваторію (1906). Солістка Київської російської опери, Великого театру, Севастопольської опери, Харківського театру опери та балету, викладачка Харківського музично-драматичного інституту (1927–1933), з 1941 р. професорка Московської консерваторії.

Виконавиця партії Ганни в операх "Майська ніч" М. Римського-Корсакова та Оксани в "Черевичках" П. Чайковського.

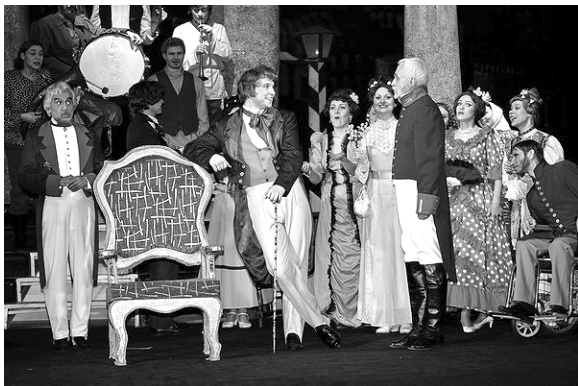
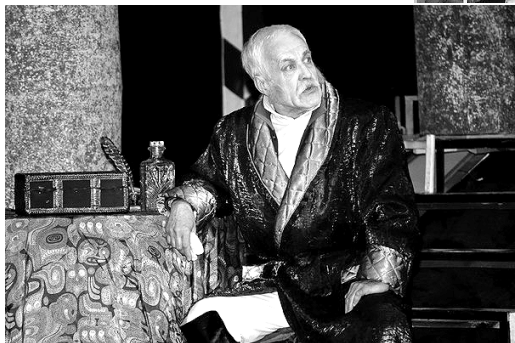
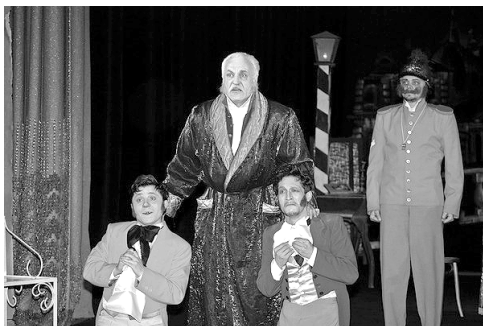

Балаш Віктор Григорович (28.03.1932–2006) – художник театру, сценограф. Народний художник України (2002). Член НСТДУ (1959) та НСХУ (1977). Закінчив театральний відділ Московського художнього училища (1953). З 1959 р. – головний художник Херсонського українського музично-драматичного театру ім. М. Куліша.

Оформив виставу "Майська ніч" за М. Гоголем (1981) та "Ревізор" (2003), які вражали глядачів майстерністю та умінням художника створити відповідну атмосферу для сприйняття сценічних образів.

Література: Художники Херсонщини. Київ, 2002; Чуприна В. Зрілість майстра. *Український Театр*. 1982. № 5.

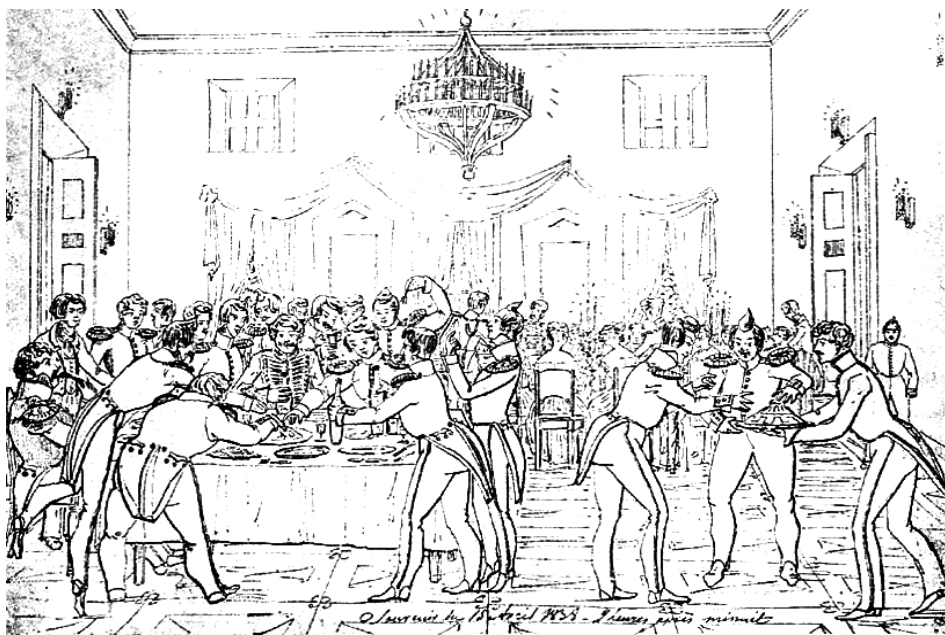
*Сцени з вистави "Ревізор" у Херсонському драмтеатрі.
Сценографія худ. В. Балаша*

Бальмен (де Бальмен) Яків Петрович (29.07(10.08).1813–14(26).07.1845) – український художник-аматор, письменник. Закінчив Ніжинську гімназію вищих наук князя Безбородька зі званням кандидата у чині XII кл. (1832), служив у армії офіцером. 1843 р. познайомився і зблизився з Т. Шевченком, ілюстрував разом з М. Башиловим його твори та "Кобзар" (1844). Автор "Щоденника" подорожей по Криму з 300 малюнками та 7 повістей, які стали відомими лише в наш час. Загинув на Кавказі. Т. Шевченко присвятив йому поему "Кавказ". Під час перебування у Ніжині в Гімназії вищих наук кн. Безбородька навчався у тих самих професорів, що й Гоголь. Підтримував зв'язки з товаришами Гоголя: Іваном Пашенком, Миколою Білевичем, Аполлоном Мокрицьким, Євгеном Гребінкою. Бував у останнього в С.-Петербурзі, який розширив його коло знайомих. Залишив 4 альбоми малюнків, серед них – "Гоголівський час" (вид. 1909 р.).

Література: Кузьменко А. Е. "Друже незабутній..." Полтава, 1989; Опочинина Е. Н. Гоголевское время. Москва, 1909.

Із альбому малюнків "Гоголівський час" Якова де Бальмена

Банзерук (Шапоренко) Оксана Вікторівна (06.03.1969) – мовознавець, педагогиня. Кандидат філологічних наук (1997), доцент (2005). Закінчила Ніжинський педагогічний інститут ім. М. В. Гоголя (1991) і відтоді працює у ньому. Захистила кандидатську дисертацію "Вторинна номінація в художньому мовленні М. В. Гоголя" (1997). Із понад 60 публікацій 30 присвячені творчості

Гоголя: українські культурологічні елементи в ранніх повістях Гоголя, літературна антропонімія як засіб вторинної номінації в художній мові Гоголя, порівняння, лінгвопоетика, етноміфологеми, образні засоби художньої мови та інші аспекти мови і стилю творів письменника.

Банюк Володимир Євгенович (26.11.1960) – актор. Заслужений артист України (1990). Закінчив Дніпропетровське театральне училище (1984). Працює актором Чернігівського молодіжного театру. Характерний актор, зіграні ролі вражають своєю щирістю, пізнавальністю.

Однією із кращих була роль Городничого ("Ревізор" М. Гоголя). Про неї актор говорить: "Це мрія, яка збулася".

Барабаш Іван Іванович (21.07(03.08)1912– 16.02.1973) – український письменник. Закінчив Харківський політехнічний інститут (1937). Працював на підприємствах Харкова. Друкувався з 1943 р. Член СП СРСР (1960). Автор оповідань, нарисів, збірок новел, драм, роману.

За мотивами М. Гоголя створив трагедію "Тарас Бульба" (4 дії, 8 картин), яка була успішно поставлена 1963 р. у Харківському драматичному театрі.

Барабаш Юрій Якович (10.08.1931) – літературознавець. Доктор філологічних наук (1969), професор (1971), член НСПУ (1957). Національна премія України ім. Т. Шевченка (2004). Закінчив Київський університет (1955). Працював: 1960–1961 рр. – головний редактор журналу "Прапор", 1961–1965 рр. – заступник головного редактора "Літературної газети", 1975–1977 рр. – директор Інституту світової літератури ім. М. Горького АН СРСР, 1977–1983 рр. – 1-й заступник міністра культури СРСР, 1983–1986 рр. – головний редактор газети "Советская культура".

Автор багатьох праць із історії театру та літератури, а також книг про Гоголя: "Почва и судьба. Гоголь и украинская литература" (Москва, 1995), "Коли забуду тебе, Єрусалиме...", "Гоголь і Шевченко: порівняльно-типологічні студії" (Харків, 2001). Гоголезнавчі праці Ю. Барабаша відзначаються високою науковістю, глибоким знанням творчості письменника і літературного процесу української та російської літератури XIX ст. Вчений чітко розставив акценти в оцінці постатей двох великих українців – Гоголя і Шевченка, вніс чимало нового в осмислення спадщини Гоголя, а також визначив подальші перспективи її вивчення. У анкеті "Гоголезнавчих студій" він зазначав: "Це питання дозволю собі перевести з глобального рівня на рейки власних наукових зацікавлень. Приміром, низка розвідок, поєднаних темою "Гоголь в українській літературній свідомості. (Дискурс і художня практика)". Маємо тут широчезну просторінь: діахронічну – від Шевченка, через Куліша і Драгоманова, до Шевчука, синхронічну – від Шевчука до Луцького і Грабовича; маємо найрозмаїтіші прояви того, що М. Рильський називав

"гоголівським повівом", – від того ж таки Шевченка, через суто гоголівські своєю природою поривання і прориву "неєвклідові", позареалізоцентричні сфери українських модерністів які, втім, так і не збагнули, чим був для них Гоголь), через необароко і неоромантизм "розстріляного Відродження", до Довженка, Осьмачки, "хімерної прози" до рустикально-неопатріархальних мотивів у постколоніальній українській літературі. У мріях вимальовується ще один напрямок роздумів і пошуків – "Гоголева спадщина як текст (духовно-художня система)". На мою гадку наспів час для подібного дослідження, тобто, з опертям на той огром емпірики, що його призьбирано і накопичено нашим гоголезнавством, подумати і про синтез, про системне осмислення Гоголевої спадщини, якщо взяти ширше – Гоголь як духовний феномен. І то: не ігноруючи традиційність, далеко не вичерпаних, як комусь видається, методів аналізу, але і не відхрещуючись, за нашою загумінковою звичкою, і від "бусурманських" новітніх технологій. Річ ясна, тут потрібні колективні (і обов'язково міждисциплінарні) зусилля. Що ж до мене особисто, то, з огляду на вік, це, прецінь, справді "мечты и звуки", хоча, зізнаюся, звабливі..."

Баранов Петро Олександрович (1811 – після 1843) – син сусідів Гоголів-Яновських по маєтку, навчався у Полтавській губернській гімназії, а також із М. Гоголем (1822–1826) у Гімназії вищих наук кн. Безбородька. Разом їздили на канікули. Закінчив гімназію зі срібною медаллю. Знаходився на військовій службі, за свідченням М. Гоголя, у Північному кінно-гірському полку (м. Щегри Курської губернії).

М. І. Гоголь зверталася до нього з листом, щоб він підготував сина до страшної звістки про смерть батька. П. Баранов разом з О. Данилевським поетапно сповістили про це сімейне горе і допомогли М. Гоголю в цей час перенести важке особисте нещастя. У листі до Марії Іванівни П. Баранов писав: "Я з Сашою та іншими товаришами завжди з ним розмовляємо і цим самим приносимо йому розвагу" (Щеголев П. В. Из школьных лет Н. В. Гоголя. *Исторический вестник*. 1902. Февраль. С. 541).

Барановський Ілля Іванович – капітан-лейтенант, знайомий М. Гоголя по Одесі. Служив на Чорноморському флоті. Вийшов у відставку 19.05.1854 р. у чині капітана 2 рангу. І. Барановський відправив із Одеси Гоголю листа від 17 січня 1852 р. і просив його допомогти розшукати ліки проти сліпоті. Гоголь відповів приблизно 2 лютого 1852 р. з Москви (Гоголівський збірник. Київ, 1902. С. 4–10).

Барвінська Феодосія Андріївна (30.05(11.06).1899–12.10.1966) – актриса. Народна артистка УРСР (1943). В антрепризі Т. Колісниченка в Олександрівському театрі "Сурма" зіграла Панночку ("Майська ніч" за Гоголем). У 1921–1959 рр. працювала у Київському українському драматичному театрі ім. І. Франка. Була одним із фундаторів театру.

Серед численних ролей – Ганна Андріївна ("Ревізор"), Сваха ("Одруження"). Література: Мистецтво франківців. Київ, 1970.

Барова Наталія Олександрівна (05(18).12. 1916–10.04.1952) – художниця театру, графіки, живописець. Членкиня АРТУ (1929), СХУ (1947). Закінчила Харківський художній інститут (1937). З 1935 р. працювала в Театрі юного

глядача (м. Ворошиловград, нині Луганськ), з 1939 р. – в Театрі російської драми (Харків); 1942–1943 рр. – в Українському театрі ім. Т. Шевченка; 1943–1945 рр. – в Театрі музичної комедії ім. О. Пушкіна.

У 1936 р. здійснила у Ворошиловградському театрі юного глядача сценографію вистави "Ревізор" М. Гоголя.

Барський Михайло Ілліч (31.01.1933–05.04.2012) – український режисер, драматург. Народний артист України (1992). Закінчив Кіровоградський державний педагогічний інститут ім. О. Пушкіна (1960), Київський театральний інститут (1968). Головний режисер Кіровоградської студії телебачення (1965–1989), художній керівник Кіровоградського українського музично-драматичного театру ім. М. Кропивницького (1989–1995). У 1996 р. виїхав до Ізраїлю.

Поставив "Різдвяну ніч" М. Старицького за М. Гоголем (1993 р.).

Басанець Нонна Іванівна (27.10.1961) – живописець. Членкиня НСХУ (1994). Закінчила Київський художній інститут (1991). Працює в галузі станкового живопису. Авторка картини "Гоголь у Качанівці" (1991).

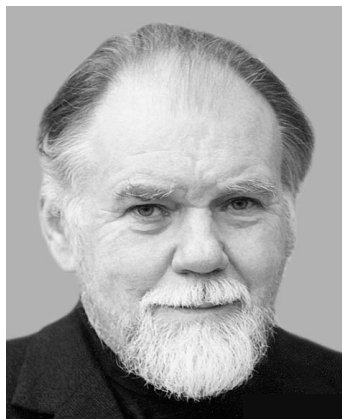

Гоголь у Качанівці.

Худ. Н. І. Басанець (1991). Полотно, олія

Батій Григорій Іванович (22.02.1929) – художник театру. Член НСХУ (1967). Закінчив Харківський художній інститут (1960). Працював декоратором Харківського державного російського драматичного театру ім. О. Пушкіна (1951–1958, 1986–1990), художником Харківського державного українського драматичного театру ім. Т. Шевченка (1960–1986); викладач Харківського художнього училища (1991–1996). З 1996 р. – художник-постановник Харківського державного академічного театру опери та балету ім. М. Лисенка.

Серед численних оформлень вистав – опера "Тарас Бульба" М. Лисенка (1990).

Батурін Віктор Миколайович (03.06.1937–16.11.1993) – український художник-оформлювач. Заслужений художник України (1984). Навчався в Московському поліграфічному інституті (1962–1967). Займався оформленням музеїв І. Котляревського (1969), Панаса Мирного (1974) в Полтаві, Державного музею театру, музики та кіномистецтва України у Києві (1980 р., у співавт.) та ін.

Здійснив художнє оформлення музею-заповідника в смт. Гоголеве Полтавської обл. (1984).

Бегма Володимир Володимирович (26.02.1938–28.04.2007) – український режисер. Заслужений діяч мистецтв України (1976). Закінчив Київський театральний інститут (у В. Неллі) (1970). Працював режисером Київського театру опери та балету (1970–1975, 1981–1994, головним режисером оперети 1975–1981). З 1994 р. – головний режисер Херсонського музично-драматичного театру.

Здійснив постановку вистави "Тарас Бульба" М. Лисенка (1971).

Безбородько Ілля Андрійович (16.02.1756–03.06.1815) – засновник Ніжинської гімназії вищих наук кн. Безбородька, граф, військовий, дійсний таємний радник, сенатор, предводитель дворянства. Родом із Чернігівщини. Після смерті свого брата Олександра Андрійовича, канцлера Росії, використав деякі його кошти, що передбачалися заповітом для відкриття будинків для літніх людей і хворих, для відкриття у своїй садибі у Ніжині навчального закладу, про що направив доповідну записку царю Олександру I. 29 липня 1805 р. цар підписав указ про заснування Гімназії вищих наук кн. Безбородька.

Для будівництва запросили академіка архітектури Луїджі Руску, який спроектував приміщення навчального закладу. Спорудженням будівлі займався "кам'яних справ майстер і губернський архітектор" Іван де Лукіні.

Будівництво Гімназії вищих наук князя Безбородька розпочалося не раніше 1808 р., бо ще у квітні 1807 р. ставилося питання про доставку із Монастирської Слобідки, що біля Новгорода-Сіверського, "дикого каміння" для фундаменту, про що свідчить лист Малоросійського генерал-губернатора князя О. Куракіна Чернігівському губернатору.

Граф І. А. Безбородько витратив на спорудження Гімназії вищих наук набагато більше, ніж виділялось братом, – 604 тис. крб (хоча за остаточними підрахунками витрачено 1 млн 275 тис. 681 крб 27 коп).

І. А. Безбородько

Худ. Лампі

У "Записці" на ім'я міністра народної освіти П. В. Завадовського від 20 серпня 1805 року І. А. Безбородько писав: "У конфірмованому імператором моєму проханні згадано, щоб називалася гімназія князя Безбородька. Але у зв'язку з тим, що крім заповідних сум покійного брата мого, призначаються інші від мене щирі до загального блага пожертвування, причому і місце, і пропозиція училища ідуть від мене, тож щоб це не згладилось часом із пам'яті нащадків, справедливість вимагає, щоб було добавлено до слів "Гімназія князя Безбородька" ще: "заснована по смерті братом його графом Безбородьком". Цей напис нагально прошу, щоб зробили в тому місці, де буде визначено встановити бюсти, на стіні на мідній дошці, бо для мене найпохвальніше, щоб пам'ять про цей мій подвиг залишалась в нащадках".

І. А. Безбородько зробив і деякі розпорядження щодо функціонування гімназії. Він дозволяв "викладати предмети також стороннім учням понад встановленої кількості, які називатися будуть пансіонерами і, приїжджаючи в місто Ніжин, будуть жити на утриманні їх на квартирах, за навчання ж викладачі будуть отримувати за прикладом університетів. На рівних будуть прийматися у Гімназію, щоб переважно вступали бідні дворяни перед майновими".

Завершення будівництва гімназії планувалось на початок 1810 р. Але воно затяглося з різних причин, зокрема через Вітчизняну війну (1812–1814) тощо. 3 червня 1815 р. пішов із життя граф І. А. Безбородько. Будівництво завершилося у 1817 р.

Гімназію вищих наук кн. Безбородька у Ніжині відкрито 4 вересня 1820 р. В актовому залі встановлено бюсти засновникам навчального закладу, а також їх портрети.

**Пам'ятник І. Безбородьку
на території Ніжинського університету**

31 жовтня 1990 р., завдяки турботам ректора Ніжинського педагогічного інституту ім. М.В. Гоголя академіка Ф.С. Арвата, поруч з приміщенням колишньої Гімназії вищих наук встановлено пам'ятник І.А. Безбородьку – бронзове погруддя, виконане відомим скульптором В. І. Демут-Малиновським у стилі класицизму початку ХІХ ст.

Безбородько Олександр Андрійович (14.03.1747–06.04.1799) – світлійший князь, канцлер Росії, відомий державний діяч та дипломат епохи Катерини ІІ та Павла І. Родом із Чернігівщини. Закінчив Київську академію. Працював у Гетьманському уряді, а потім особистим секретарем Катерини ІІ. Обіймав різні державні, дипломатичні та військові посади. У своїй роботі керувався девізом: "Labore et Zelo" – "Працею і наполегливістю".

Незадовго до смерті О.А. Безбородько в "Записці для мого духовного заповіту" (1799) виділив значну суму грошей на будівництво притулків для літніх людей та інвалідів. У ній було сказано: "Із прибутків моїх відраховувати у перші п'ять років по десять тисяч для того, що тут потрібно різні борги платити, а потім по 20 тисяч протягом восьми років, вносячи їх до ломбарду, а із суми цієї і скласти прибутки на утримання богаділень для пристарілих та калік, де бажано буде уряду зробити розпорядження".

Його брат граф І.А. Безбородько, порадившись з близькими, вирішив використати ці кошти на відкриття навчального закладу. Це рішення відповідало реформам Олександра І в галузі освіти Росії. Графа підтримав племінник, міністр В. П. Кочубей, досить впливова особа при дворі, указуючи на те, що "Малоросія університетів не має". Для зразка була взята "Гімназія вищих наук, тобто училище, яке дорівнює університету" пана Демидова у Ярославлі.

О. А. Безбородько

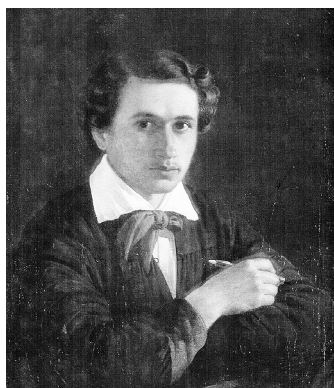
Худ. Лампі

У зв'язку з тим що О. А. Безбородько не мав сім'ї, то вся його спадщина перейшла його брату І. А. Безбородьку. Це дало можливість в подальшому витратити на будівництво навчального закладу та його утримання і кошти О. А. Безбородька.

Всі вищі навчальні заклади, які входили до складу Ніжинської вищої школи до 1919 р., носили ім'я князя О. А. Безбородька.

Безперчий Дмитро Іванович (18(30).10. 1825–17(30).09.1913) – український живописець. Був кріпаком графа Д. Шереметьєва. Отримав вільну (1841). Закінчив Петербурзьку академію мистецтв (1841–1846). 1846 р. отримав звання некласного художника і відтоді працював у Ніжинській гімназії при Юридичному ліцеї кн. Безбородька (1846–1850). 1850–1900 рр. – у Другій харківській гімназії.

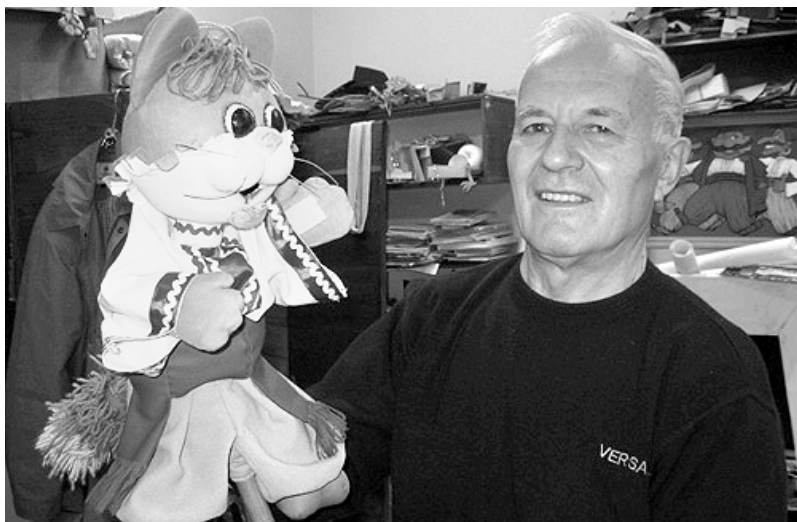

*Д. Безперчий.
Автопортрет*

Автор творів "Сватання на Гончарівці-", "З поля", "Автопортрет" та ін. Художник став першим ілюстратором повісті Гоголя "Тарас Бульба" (1842). Ілюстрував твори М. Гоголя ("Мертві душі") у стилі художників натуральної школи.

Література: Чернова М. Дмитро Іванович Безперчий. Київ, 1963.

Безуля Василь Іванович (11.01.1943) – художник театру, лялькар, графік. Заслужений художник України (1994). Закінчив Одеське театрально-художнє училище (1969), Український поліграфічний інститут у Львові (1981).

В. Безуля зі своїми героями

Працював головним художником Хмельницького театру ляльок (1972–1982), Полтавському обласному театрі ляльок, де здійснив постановки понад 80 вистав, серед них "Ніч проти Івана Купала", "Ніч перед Різдвом" Є. Сперанського. Створив серію ляльок на тему повісті "Тарас Бульба" та п'єси "Ревізор", до вистави "Сорочинський ярмарок", які зберігаються у музеї-заповіднику у селі Гоголеве Шишацького району Полтавської області.

Бельський Михайло Гаврилович (21.10.1922–20.05.1994) – український художник. Заслужений діяч мистецтва УРСР (1970). Народний художник УРСР (1978). Навчався в Луганському училищі (1937–1941), учасник Другої світової війни (1941–1945). Закінчив Київський художній інститут (1951). Народний художник України.

Ілюстрував повість Гоголя "Ніс" (Київ, 1952).

Література: Михайло Бельський. Альбом. Київ, 1977.

Бельський Юрій Владиславович (22.09.1922–03.06.2004) – український актор і режисер у діаспорі. Член Об'єднання митців української сцени. У 30-х рр. проживав у Одесі, під час Другої світової війни перебував у німецькому полоні, потрапив до Австрії, емігрував до Великої Британії, потім до Канади. З 1946 р. – в Театрі студії під керівництвом Й. Гірняка та О. Добровольської (Ландек, Австрія; Мітенвальд, Баварія).

З 1951 р. – режисер театру "Заграва" (Канада), де поставив "Сорочинський ярмарок" М. Старицького за Гоголем (1951). Виконав тут роль Солопія Черевика. Здійснив також постановку п'єси Гоголя "Одруження" (1974).

Бенцаль Микола Гнатович (24.05.1891–09.09.1938) – актор, режисер, театральний діяч. Навчався у Львівській школі диригентів хору і гри на скрипці (1907–1908). Працював актором і режисером у різних українських трупах Львова, Тернополя та ін. Мав почуття гумору, видатний комедійний актор, хоча був неперевершений і у драматичних ролях.

Серед численних ролей – Осип в "Ревізорі" М. Гоголя.

Література: Кривицька Л. Бенцаль. Повість про моє життя. Київ, 1965; Рудницький М.І. Микола Бенцаль. В наймах у Мельпомени. Київ, 1968; Затварська Р. Корифеї галицьких театрів. Коломия, 1997.

Бенюк Богдан Михайлович (26.05.1957) – актор. Народний артист України (1996). Член НСТДУ та НСКіну (1989). Закінчив Київський інститут театрального мистецтва (1978). Працював у Київському ТЮГу, з 1980 р. – у Національному академічному театрі ім. І. Франка. Актор широкого діапазону.

Серед численних ролей – герої із творів Гоголя: чорт у "Різдвяній ночі", Горобець у виставі "Вій", Собакевич – у "Брате Чичиков" Н. Садур, відзначену театальною премією "Київська пектораль" (2001), та Кочкар'єв у виставі "Одруження" (Гран-прі за кращу чоловічу роль на Міжнародному театральному фестивалі імені А. Чехова, м. Ялта, 2010). Кочкар'єв у трактуванні Б. Бенюка – авантюрно-ексцентричний, звабливо-привабливий жінконенависник.

Березняк Ілля Григорович (спр. прізвище – Пивоваров; 1877–?) – український актор. У 1901–1908 рр. (з перервою) виступав у трупах І. Науменка, В. Гриця та ін. З 1909 р. – розпорядник і режисер товариства акторів, 1915 р. – в трупі М. Ярошенка. Працював у робітничо-селянських театрах. З 1934 р. – в Чернігівському українському музично-драматичному театрі ім. Т. Шевченка. Автор п'єси "У кого гроші, той хороший" (1902).

Зіграв роль Солопія Черевика в "Сорочинському ярмарку" М. Старицького за Гоголем та Ляпкіна-Тяпкіна у "Ревізорі" Гоголя.

Березовський Григорій Андрійович (04(16).07.1878–1952) – український актор і режисер. Навчався у Катеринославській семінарії. Працював у різних театрах: М. Садовського (1906, Полтава; 1907–1919, Київ), Перемишлі (1921–1922), Ужгороді (1922–1923), Дрогобичі (1923–1924) та ін., режисер-аматор театру у м. Кременці Тернопільської області (1927–1939). Винайшов і вперше застосував багато оригінальних світлових ефектів у виставах театру М. Садовського у Києві.

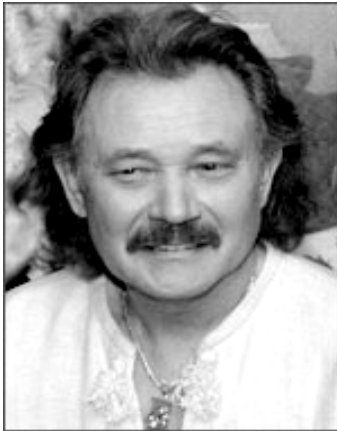
Зіграв роль Хлопова у виставі "Ревізор" Гоголя.

Бернацький Іван Йосипович (01.07.1946) – актор. Народний артист України (1991). Закінчив Київський інститут театального мистецтва (1969). Працював актором Волинського музично-драматичного театру ім. Т. Шевченка (1969–1980). З 1980 р. – актор Львівського академічного театру ім. М. Заньковецької. Нині проживає у США.

У виставі "Спокуса Хоми Брута" В. Врублевської за М. Гоголем зіграв роль Хоми Брута.

Бертельє Борис Олександрович (13(25). 11.1889–01.09.1954) – режисер, актор, Заслужений артист Кримської АРСР (1939). Закінчив театральну школу А. Суворіна при Санкт-Петербурзькому малому драматичному театрі (1910). Працював у різних театрах Петрограда, Петрозаводська, Вітебська, Смоленська, Харкова, Ярославля, з 1928 р. – головний режисер Кримського драматичного театру ім. М. Горького, у 1935–1941, 1947–1954 рр. – Севастопольського драматичного театру ім. А. Луначарського.

Поставив п'єсу М. Гоголя "Ревізор" (1950).

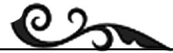
Література: Васильєва Л. Театр легендарного міста. Київ, 1988.

Белій Василь Іванович (1817–1890) – одеський товариш по листуванню Гоголя. З 1835 р. служив в Одеській міській думі. Любив літературу, був знайомий з багатьма письменниками.

У квітні-травні 1849 р. написав листа М. Гоголю щодо його поеми "Мертві душі". У листі-відповіді від 16 травня 1849 р. письменник подякував за побажання і зауваження, погодився щодо сторінок про дитинство Чичикова, пояснив, що під іменем "добродетельных людей" (гл. XI першого тому поеми) він мав на увазі "лучших людей", хоча тут закралася "неточность выраженья", бо і кращі люди можуть заподіяти шкоду не менше від поганих, якщо в їх характері не буде закладено головне, "то, что проще и ближе становит человека к исполнению обязанностей" (Гоголь Н. ПСС. Т. VII. С. 338).

Белозорьова (Вакула) Лідія Олексіївна (31.03.1945) – актриса. Народна артистка України (1993). Закінчила Київський інститут театального мистецтва (1968). Працювала в Рівненському українському музично-драматичному театрі ім. М. Островського (1968–1969), Львівському українському драматичному театрі ім. М. Заньковецької (1969–1972). З 1972 р. – у Вінницькому українському музично-драматичному театрі ім. М. Садовського, де зіграла понад 100 ролей.

У кінофільмі "Втрачена грамота" (1972, режисер Б. Івченко) зіграла дружину Василя, Катерину II, Відьму.

*Л. Белозорова в ролі дружини Василя
у к/ф "Втрачена грамота"*

Белоусов Микола Григорович (24.04.1799–14.08.1854) – професор Ніжинської гімназії вищих наук кн. Безбородька (1825–1830), з 1826 р. – інспектор гімназії, титулярний радник, людина передових поглядів. Мав глибокі та різнобічні знання.

Закінчив курс філософських наук у Київській духовній академії, словесних та юридичних – у Харківському університеті (1818). З 21 січня 1820 р. працював учителем російської словесності Київської губернської гімназії, проявив майстерність у викладанні. З 1825 р. – у Ніжинській гімназії вищих наук кн. Безбородька.

Студенти досить високо цінували його як інспектора. В листі до матері від 16 липня 1826 р. М. Гоголь писав: "Пансіон наш тепер на найкращому ступені організації, на ступені такому, якого Орлай ніколи не міг досягнути, і цьому всьому причина – наш нинішній інспектор, йому ми зобов'язані своїм щастям; харчі, одяг, внутрішнє оздоблення кімнат, заведений порядок, цього всього ви ніде не зустрінете, як тільки у нашому закладі. Порадьте всім привозити дітей своїх: по всій Росії вони не знайдуть нічого кращого" (Гоголь Н. ПСС. Т. 10. С. 77). Подібні відгуки знаходимо і в інших його листах. Більше того, М. Гоголь високо оцінював М. Белоусова як наставника: "Всі можливі задоволення, забавки надані нам, і всім цим ми вдячні нашому інспектору. Я не знаю, чи можна так звеличувати цю рідкісну людину. Він поводить з усіма нами як з друзями своїми, заступається за нас від прискіпливості конфедерації нашої і професорів-школярів. І, визнаю, що якби не він, то у мене не вистачило б терпіння тут закінчити курс – тепер принаймні можу мужньо витримати цю жорстоку тортур, ці 17 місяців" (Гоголь Н. ПСС. Т. X. С. 85). Гоголь бував на квартирі у М. Белоусова, де його добре приймали, зустрічався тут зі своїм другом А. Божком, двоюрідним братом професора.

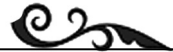
У Гімназії вищих наук кн. Безбородька М. Белоусов читав римське право та його історію. Хороше знання літератури допомагало йому на заняттях з права, а також у позакласній роботі. Нестор Кукольник згадував: "З надзвичайною майстерністю Микола Григорович викладав нам в кількох лекціях всю історію філософії, а з нею і природничого права, завдяки яким в голові кожного з нас міцно склався стрункий систематизований скелет науки наук... Справедливість, чесність, доступність, цінна порада, в пристойній ситуації схвальна оцінка – все це благодійно діяло на гурток студентів" (Гимназия и лицей кн. Безбородко. Санкт-Петербург, 1881. С. 242).

Грунтовна підготовка проф. М. Г. Белоусова проявилася і в тому, що він відходив від затвердженого тексту й підручника з природничого права. Як стверджував директор Д. Є. Ясновський у своїй записці чиновнику з Санкт-Петербурга Адеркасу, крім чистого природничого права професор роз'яснював різницю між цим правом і етикою, законом позитивним і природним, говорив про допоміжні науки і про різні системи права. Усі ці попередні пояснення до курсу, які робилися на основі прогресивних поглядів зарубіжних, вітчизняних філософів, студенти називали "Вступом з права".

Проф. М. Г. Белоусов добре розумів, що без цих пояснень гімназистам важче буде сприймати основний курс. Але саме за ці вступні лекції професора звинуватили в пропаганді вільнодумства, а зміст записок гімназистів з природного права визнали шкідливим.

З жовтня 1827 р. Гоголь на допиті у зв'язку зі "Справою про вільнодумство" намагався захистити свого улюбленого професора. Проте М. Г. Белоусова разом з іншими професорами 1830 р. звільнили з роботи і вислали в місце народження, зокрема у м. Київ. У листі до М. Максимовича від 2 липня 1833 р. М. Гоголь писав: "Якщо Ви будете у Києві, то відшукайте экс-професора Белоусова. Ця людина буде Вам дуже корисна в багато чому, і я бажаю, щоб Ви з ним зішлись" (Гоголь Н. ПСС. Т. X. С. 273). В іншому листі від 27 червня 1834 р. він доповнював: "Він живе у власному будинку, на Подолі, здається. Скажіть йому, що я просив його тебе полюбити, як і мене. Він славний малий, і тобі буде приємно зійтися з ним" (Гоголь Н. ПСС. Т. X. С. 328). Радів, що у М. Г. Белоусова справи покращувалися.

Після гімназії М. Б. Белоусов чотири роки не працював. Цар дозволив обіймати посаду по цивільній службі. Лише 1835 р. він влаштувався помічником секретаря київського генерал-губернатора. Останні 17 років служив у Капітулі Російських імператорських і царських орденів у Санкт-Петербурзі, пройшовши шлях від чиновника до начальника відділення (1837–1854). Гоголь у листі до М. Прокоповича (15 квітня 1838 р.) просить поклонитись Белоусову і передати, що дуже шкодує, що не вдалося з ним побачитись у Петербурзі. Окремі риси Белоусова Гоголь відтворив в образі вчителя Тентетнікова у 2-му томі "Мертвих душ".

Белоусов Михайло Михайлович (15(28).02.1905 – 11.11.1960) – актор. Народний артист УРСР (1948). Закінчив Казанський театральний технікум (1923). Працював у різних театрах Росії. У 1939–1960 рр. – актор Київського театру російської драми ім. Лесі Українки.

Зіграв Чичикова у виставі "Мертві душі" за М. Гоголем (1952). Це був один із яскравих образів, створених актором в театрі. Використовуючи свій талант сатирика, він зумів розкрити уміння Чичикова виходити із будь-якої ситуації, пристосуватися до відповідного типу людей, з якими він вступав у відносини. Був сентиментальним із Маніловим, фамільярним і грубим з Коробочкою, запанібрата з Ноздрьовим, відвертим шахраєм з Собакевичем, улесливим з губернатором. Саме це уміння актора розкривати різний стан поведінки протягом короткого часу робило його образ виразним, живим. Чичиков – М. Белоусов під час спілкування з губернатором "спочатку обережно присідав на самісінький краєчок стільця", а потім, зрозумівши, що губернатор дурник, він нахабно розлягався на всьому сидінні. Подібним чином він поведився і з Коробочкою. "Спочатку він говорив мило, по-патріархальному, а коли розкусив її тупість, почав на неї кричати, залякувати і вимагати". А коли зустрічались необхідні у його справі купівлі мертвих душ люди, він підігравав їм, жартував, умів привернути до себе.

М. Белоусов умів по-особливому вимовляти слова, які були пов'язані з грошима "В сценах з Коробочкою і Собакевичем він на віддалі показував їм купюри грошей, граючи ними і, немовби магнітом, притягуючи до себе цих продавців" мертвих душ".

Література: Сенникова Р. Д. Михаил Белоусов. Киев, 1980.

Биков Володимир Іванович (?–1862) – чоловік сестри Гоголя Єлизавети, саперний офіцер. У 1849 р. В. Биков брав участь у поході російських військ імператора Франса Йосифа в Австралію для придушення повстання угорців. В. Биков і сестра Гоголя Єлизавета, як стверджують деякі свідчення, познайомилися у Москві в будинку П. І. Раєвської, а потім зустрічалися в садибі А. А. Трощинського Кагарлику, де розміщувався ротний двір саперів під керівництвом капітана В. Бикова. У цей час сім'я Гоголів, Марія Іванівна з дочками, на прохання Андрія Андрійовича, який хворів, прожила тут зиму 1850 р. Тут у 1851 р. бував і М. Гоголь. У 1851 р. В. Биков і Є. Гоголь побралися. Звістку про заручення, як згадувала сестра Ольга Василівна, мати сприйняла без особливої радості. Але М. Гоголь і С. Скалон умовили її. Через хворобу М. Гоголь не зміг бути на весіллі сестри. С. Скалон на другий день після весілля писала Миколі Васильовичу про В. Бикова: "Він прекрасний, благородний і строгості моральної людина". Займався разом із сестрами письменника видання творів Гоголя.

Биков Микола Володимирович (1856–1918) – племінник М. Гоголя, син сестри Єлизавети, одружений з онукою О. Пушкіна. Був військовим. Після одруження поселився в с.Василівка у сімейному родовому гнізді Гоголів; збудував там флігель. Займався сільським господарством та громадською роботою, зокрема земськими справами, був мировим суддею. У Бикових було 10 дітей. М.Бикова розстріляли 1918 р., а дружина, Марія Олександрівна, померла 1939 р. Поховані в Полтаві. Їх дочка Софія Миколаївна Данилевська займалася громадською діяльністю в Полтаві, пропагуючи творчість Пушкіна і Гоголя. Автор статті "К биографии Н. В. Гоголя" (Русская старина. 1888. Кн. 3).

Биструшкін Олександр Павлович (01.01.1949) – актор, режисер, поет, громадсько-культурний діяч. Народний артист України (2001). Закінчив Київський інститут театрального мистецтва (1970). Працював у Київському академічному драматичному театрі ім. І.Франка (1970–1993). Художній керівник та режисер театралізованих концертів.

У виставі "Різдвяна ніч" за М. Гоголем зіграв Гоголя.

Біберович Іван (21.08.1854–15.11.1920) – український актор, режисер, театральний діяч. Навчався в Тернопільській гімназії. Сценічну діяльність почав у 1874 р. у театрі товариства "Руська правда" у Львові (з 1882 до 1892 р. – директор). Також брав участь у виставах трупи О.Бачинського. Спілкувався з І. Франком, який високо оцінював діяльність І. Біберовича. З 1893 р. оселився в Коломиї, де керував аматорським театром при "Першому літературно-драматичному товаристві імені Г. Квітки-Основ'яненка".

Зіграв роль Анучкіна у п'єсі М.Гоголя "Одруження".

Біберович Іванна Антонівна (Королевич, Ляновська; 30.02.1861–07.09.1937) – українська актриса. Працювала в народному театрі товариства "Руська правда" у Львові (1874–1892). Грала ліричні, драматичні та комічні ролі. Преса того часу відзначала, що у актриси "є всі без винятку сценічні дані, а саме: приємна фігура, чарівна зовнішність, а при цьому справжній талант". Після 1892 р. виступала епізодично. Зіграла роль Агафії Тихонівни у п'єсі М.Гоголя "Одруження".

Література: Волошинський Б. Лавровий вінок для Іванни. *Жовтень*. 1987. № 3.

Білевич Микола Іванович (21.11(3.12). 1812–15(27).07.1860) – товариш М.Гоголя по Гімназії вищих наук кн. Безбородька, прозаїк, бібліограф, педагог. Дворянин, із сім'ї учителя гімназії. Після закінчення Курської 4-класної гімназії з 1827 р. навчався у Ніжинській гімназії вищих наук кн. Безбородька. Виявив здібності у вивченні мов та римського права, яке читав професор М. Г. Белоусов. Був у дружніх стосунках з М. Гоголем, допомагав йому з латинської мови, М. Прокоповичем, Н. Кукольником, Є. Гребінкою та іншими гімназистами. Підтримував літературні традиції, які склалися в гімназії, писав вірші, випускав рукописні альманахи, брав участь у театральних виставах. Із поезій ніжинського періоду дійшла до нас елегія "Смерть Святослава". У Гімназії М. Білевич переклав дві трагедії Шиллера. На жаль, з написаного у цей період дійшло до нас мало.

1830 р. закінчив Ніжинську гімназію вищих наук кн. Безбородька зі ступенем кандидата та золотою медаллю. Переїхав до Москви, слухав лекції на словесному і юридичному факультетах в університеті, працював вчителем історії та географії в Московській практичній академії та приватних навчальних закладах. Познайомився з редактором журналу "Московський телеграф" М. Полевым, племінникам якого він давав уроки, з редактором журналу "Телескоп" М. Надеждіним, братами Кириєвськими. Входив у літературні кола Москви, зустрічався з О. Пушкіним, В. Жуковським, М. Язиковим та ін. У 1835–1837 рр. викладав російську мову і словесність у Московському пансіоні Л. І. Чермака, де, за свідченням молодшого брата О. М. Достоевського, був улюбленим учителем братів Ф. М. та М. М. Достоевських, став "їх ідолем" і "на кожному кроці був ними

згадуваним" (Достоевский А. М. Воспоминания. Ленинград, 1999. С. 69). М. Білевич зачарував їх читанням повісті Гоголя "Тарас Бульба". Під впливом цього Ф. Достоевський у 1844 р. написав драму "Жид Янкель" (не збереглася). А у повісті "Простак" письменник створив образ ідеального шкільного вчителя, що читав гоголівську повість, прообразом якого був М. Білевич (Достоевский Ф. М. Полное собрание сочинений: в 30 т. Ленинград, 1976. Т. 16. С. 65).

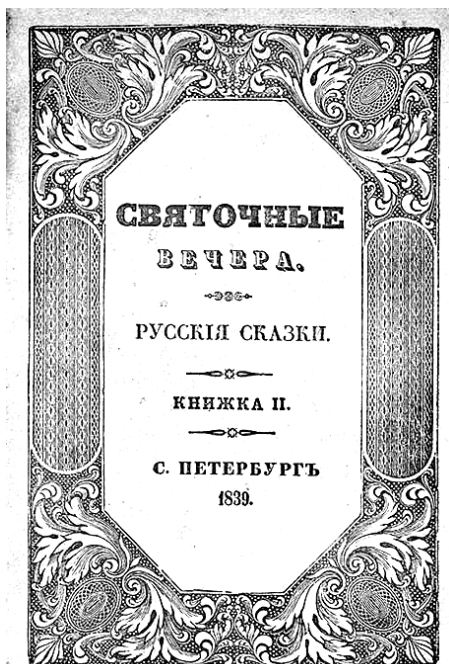
М. Білевич викладав також в Інституті обер-офіцерських дітей при Московському виховному будинку, Олександрівському жіночому училищі, Калужській та Московській гімназіях, Дворянському інституті та інших закладах.

У цей час вимогливіше ставиться до своїх творів, переходить до написання прози. Він є автором сатиричного нариса "Картиная галерея светской жизни, или Нравы XIX столетия" у двох частинах (1833), книги оповідань "Святочные вечера, или Рассказы моей тетушки" (1836), які були відмічені В. Белінським, О. Сенковським, М. Надеждіним та іншими критиками, повісті "Петр Иванович Короткоумкин" (1853) тощо.

М. Гоголь у 1831–1832 рр. М. Гоголь видає дві частини повістей "Вечера на хуторе близ Диканьки", а М. Білевич у 1836 р. – "Святочные вечера, или Рассказы моей тетушки". Обидва автори проявили потяг до демонологічних образів, який веде до ніжинських джерел. У цих творах знайшли втілення спостереження, якими вони збагатилися у Ніжині і ввели їх у художню тканину повістей та оповідань. Ніжин, місто юності обох письменників, його мешканці своєрідно увійшли у поетичний і прозовий світ їх творів.

Ім'я М. Білевича зустрічається у листуванні Гоголя, зокрема до О. Смирнової (1849). Він тяжко переживав смерть Гоголя. Вийшов у відставку й оселився у своїй садибі в Курській губернії, де зустрічався 7.07.1852 р. з професором С. П. Шевирьовим, який їхав на батьківщину Гоголя і записав у товариша по юності його спогади про Гоголя.

Білевич Михайло Васильович (1779 – після 1838) – колезький радник, викладач, професор німецької словесності (1821–1822), старший професор політичних наук (1823–1833) Ніжинської гімназії вищих наук кн. Безбородька. Закінчив Львівську гімназію, отримав вищу освіту у Львівському, Пештському та

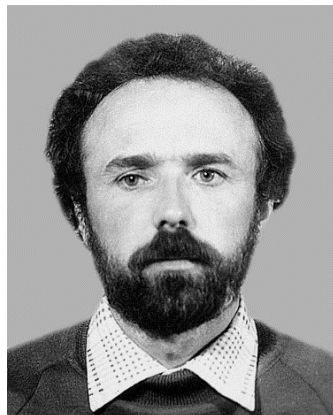

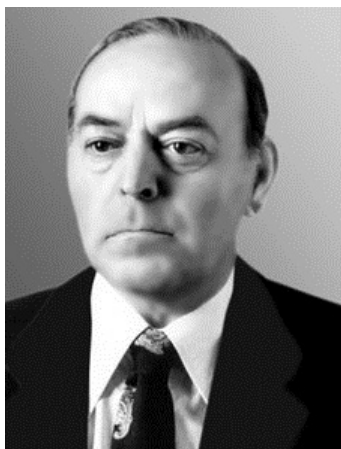
Петербурзькому університетах. 1806 р. – на запрошення Харківського університету був призначений на посаду вчителя філософії, а згодом латинської та німецької мов Новгород-Сіверської гімназії. З 1821 р. в стінах Ніжинської гімназії вищих наук, де викладав спочатку німецьку словесність, а після складання у Харківському університеті екзамену на звання професора політичних наук і відкриття в Ніжинській гімназії відповідної кафедри з 1824 р. почав читати теорію природничого права, державне і громадянське право, теорію кримінального права, історію римського права. Ці предмети разом з іншими гімназистами слухав Гоголь. Як викладач М. В. Білевич не відзначався творчістю, читав свої предмети сухо, схоластично. Після від'їзду в Одесу І. С. Орлая спробував обійняти посаду директора, був одним із ініціаторів написання доносів на прогресивно налаштованих професорів, зокрема М. Г. Белоусова, що призвело до відкриття в Гімназії вищих наук кн. Безбородька "Справи про вільнодумство". Разом з деякими консервативно налаштованими професорами виступав проти функціонування студентського театру, виступив ініціатором його закриття, звинувативши Гоголя, який разом з іншими гімназистами збирав декорацію в залі, у грубості, непристойності тощо. Дирекція, розібравшись у ситуації, стала на бік студентів, хоча в. о. директора В. Шапалинський тимчасово припинив функціонування театру, який так любив і дорожив ним Гоголь. Проф. І. Сребницький вважав М. Білевича "головним ворогом Гоголя" (Гоголевский сборник. Киев, 1902. С. 310), його не поважали ні студенти, ні більшість викладачів.

Після завершення "Справи про вільнодумство" і закриття гімназії та перепрофілювання навчального закладу професору не знайшлося місця в ньому. 1833 р. він переїхав до Петербурга, де працював інспектором училища дітей придворних служителів. Через деякий час оселився у Кишиневі і мешкав там до кінця свого життя. Публіцистичні твори підписував "Русин з Бистриці".

Білецький Ігор Вікентійович (06.07.1950) – живописець, художник театру. Член НСХУ (1987), НСТДУ (1989). Закінчив Київський художній інститут (1982). З 1984 р. й донині – головний художник театру-студії при Київському університеті театру, кіно і телебачення. 1989–1991 рр. – стажист Національного академічного театру ім. І. Франка. З 1979 р. працює в галузі сценографії, з 1983 р. – живопису й художньої ляльки.

Оформив вистави "Мертві душі" (1983) та "Ревізор" (1984) Гоголя в театрі-студії Київського інституту театрального мистецтва, "Ніч перед Різдом" (2000) у Київському театрі оперети.

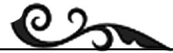
Білецький Платон Олександрович (08.11.1922–06.06.1998) – живописець і мистецтвознавець. Доктор мистецтвознавства, професор (1971). Вчився в Харківському художньому училищі (1939–1941, майстерня С. Бесєдіна), Московському (1943–1944) та Київському художніх інститутах (1944–1949, майстерня О. Шовкуненка). З 1959 р. викладав у Київському художньому інституті.

Автор портретів, зокрема Гоголя (1952), картини "Гоголь у дорозі" (1952).

Гоголь у дорозі.

Худ. П. О. Білецький (1952). Полотно, олія

Білозерська (Бєлозерська) Надія Олександрівна (29.03(10.04).1838–25.02(09.03).1912) – російська перекладачка, журналістка. Дружина Василя Михайловича Білозерського, редактора журналу "Основа", брата Ганни Барвінок (О. М. Білозерської-Куліш). Авторка статей "Мария Ивановна Гоголь" (Русская старина. 1887. Март. С. 672) та "Н. В. Гоголь и его служба в Патриотическом институте" (Русская старина. 1887. Декабрь).

Тенденційно характеризує відносини Гоголя з матір'ю. Дослідниця стверджує, що письменник був "розбещеним, самозакоханим егоїстом", який не зважав на матеріальне становище матері і безсоромно вимагав грошей для задоволення своїх примх. Коли ж фінансові справи М. Гоголя покращились, він "вважав себе цілком вільним від будь-яких зобов'язань щодо їх матеріального забезпечення" ("Русская старина". 1887. Март. С. 687).

Статті Н. А. Білозерської викликали широкий критичний відгук у літературній громадськості, родичів і біографів письменника.

Микола Олексійович Трахимовський, онук хрещеного батька М. Гоголя, писав: "Стаття Н. А. Білозерської і здивувала і засмутила мене, не говорячи вже про деякі фактичні неточності, не говорячи вже про не зовсім правдиву характеристику самої Марії Іванівни, особистості Миколи Васильовича Гоголя на сторінках нарисів Н. А. Білозерської, які є такі непривабливі (щоб не використати більш сильні вислови), що стає тяжко і сумно за пам'ять відомого письменника" (Н. А. Трахимовский. Мария Ивановна Гоголь. По поводу статьи Н. А. Бело-зерской. *Русская старина*. 1888. Июль. С. 25–46).

Білозерський Микола Данилович (1801–1879) – багатий поміщик із Чернігівщини. Поціновувач української старовини і літератури. Навчався у Харківському університеті (1822–1824?), після чого служив борзенським суддею (1824–1841). Гоголь познайомився з ним під час навчання в Гімназії вищих наук кн. Безбородька (1821–1828) у професора М. Г. Белоусова, у якого жив гімназист А. Божко, двоюрідний його брат, і де бував М. Білозерський. Можливо, М. Белоусов і М. Білозерський познайомилися під час навчання у Харкові. У своїх спогадах, записаних П. Кулішем і опублікованих у його книзі "Записки о жизни Николая Васильевича Гоголя", М. Білозерський подає опис портрета юного Гоголя, який був "трохи сутулуватим і з ходою, яку краще за все виражає слово "півником" (петушком)" (с. 171).

Поновилися відносили з Гоголем у 30-х рр. XIX ст. у Петербурзі, коли М. Д. Білозерський відвідував письменника. Гоголь бував також в садибі свого знайомого у серпні 1835 р., коли разом зі своїм другом О. Данилевським їхали з

Василівки до С.-Петербурга. По дорозі Гоголь хотів заїхати у Ніжин і відвідати ліцей, але чутки про пожежу в його альма-матер відклали цю зустріч. У листі до М. Д. Білозерського від 21 лютого 1836 р. Гоголь із хвилюванням і сумом запитує про долю Ніжинської гімназії. Крім цього, автор "Вечорів на хуторі" сповіщає про своїх шкільних товаришів: А. Божка, С. Шаржинського, В. Романовича, І. Симонівського, О. Данилевського, М. Прокоповича, з якими, очевидно, був знайомий адресат по Петербургу, а також про постановку в столиці "Ревізора". Цінним у цьому листі було те, що Гоголь цікавиться, чи не має він часом відомостей про українського актора К. Т. Соленика, чудового артиста-коміка, який працював у трупі І. Штейна під дирекцією Л. Млотковського, оскільки хотів би запросити зіграти роль у своїй п'єсі.

Кожний із трьох листів Гоголя до М. Д. Білозерського наповнений цікавою інформацією, а також свідчить про близькість їх відносин. Так, у листі, написаному із Москви 12 квітня 1840 р., Гоголь просить М. Д. Білозерського відвідати Василівку і з'ясувати, у якому стані знаходиться господарство, та, якщо потрібно, допомогти матері поправити ситуацію. Просить також дати деякі відомості, які йому необхідні для творчості, зокрема про роздачу землі у Південній Росії, а також розпитує адресата про його суддівську посаду (лист від 30 серпня 1843 р. із Дюссельдорфа). Гоголя цікавить і думка читачів про "Мертві душі" та інші його твори, і він просить повідомити про це, а також про їх спільних знайомих.

М. Д. Білозерський входив у коло спільних з Гоголем петербурзьких та московських культурних діячів, а тому, коли П. Куліш почав збирати матеріали до біографії Гоголя, Білозерський йому допомагав у цьому. У свою чергу П. Куліш знайомив свого борзенського родича з неопублікованими творами письменника, про що свідчить їх листування (Пантелеймон Куліш. Листи до М. Д. Білозерського / упоряд. вступ. ст. й ком. О. Федорука. Львів; Нью-Йорк, 1997).

Білозуб Олександр Сергійович (18.08.1961) – художник, актор, режисер. Заслужений діяч мистецтв України (2011). Закінчив художньо-промисловий технікум (1980), Київський інститут культури (1990). Працював у різних театрах. Співпрацював із режисером А. Жолдаком, був художником-постановником його вистав "Тарас Бульба" за М. Гоголем ("Балтійський Дім", Санкт-Петербург), "Одруження" на лібрето А. Жолдака (Черкаський український музично-драматичний театр ім. Т. Шевченка). У театрі художник працює в стилі аскетичного реалізму, тяжіючи до чорно-білого вирішення сценографії. Не дотримується історичної достовірності.

Білополий Йосип Оксентійович (03.04.1910–20.11.1984) – живописець. Член СХУ (1958). Закінчив Дніпропетровський художньо-педагогічний технікум (1934). Працював у жанрах портрету, пейзажу, натюрморту. Розвивав реалістичні традиції.

Серед творів – картини "Музей Гоголя в Сорочинцях", "Вечір у Сорочинцях", "Старі Сорочинці".

Література: Білополий Йосип Оксентійович: каталог. Дніпропетровськ.

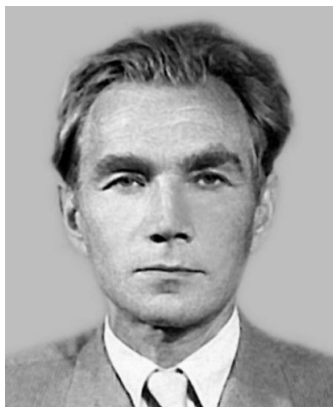

Бобир Діодор Миколайович (05(18).06.1907–23.01.1980) – український письменник, перекладач. Навчався у Київському інституті народної освіти (1925–1929). Учасник Другої світової війни. Відомий перекладач творів класичної російської літератури та творів для сцени – премія ім. М. Рильського (1980).

Переклав всі додаткові матеріали до комедії М. Гоголя "Ревізор": "Уривок з листа, писаного автором незабаром після першої вистави "Ревізора"; "Попереднє повідомлення для тих, хто захотів би зіграти як слід "Ревізора"; "Дві сцени, вилучені при першому виданні, як такі, що уповільнювали хід п'єси"; "Сцена, не внесена автором у друковані видання "Ревізора"; "Розв'язка "Ревізора". Доповнення до розв'язки "Ревізора", які увійшли до книги: Гоголь М. Твори: в 3 т. Київ, 1952. Т. 3. С. 375–414.

Бобровников Олексій Вікторович (11(24).04.1912–18.09.1998) – художник кіно і театру. Член НСХУ (1945), НСКУ (1959), НСТДУ (1978). Закінчив Київський художній інститут (1933). Працював художником-постановником на Київській кіностудії художніх фільмів ім. О. Довженка (1934–1941, 1944–1986), де оформив близько 40 кінофільмів.

Як художник театру оформив вистави у різних театрах, зокрема "Сорочинський ярмарок" за М. Гоголем (1970) у Київському театрі музичної комедії.

Богаєвський Петро Федорович (1805– 1863) – товариш Гоголя. Із дворян Остерського повіту Чернігівської губернії. Навчався з М. Гоголем у Ніжинській гімназії вищих наук кн. Безбородька (1821–1830). До 1825 р. жив у одній кімнаті з ним в пансіоні.

Богданович Олексій Володимирович (23.03.1963) – актор. Народний артист України (2006). Державна премія України ім. Т. Шевченка (1996). Закінчив Київський інститут театрального мистецтва (1984), відтоді працює в Національному академічному драматичному театрі ім. І. Франка.

Зіграв у виставі "Брате Чичиков" (Н. Садура за Гоголем) роль Чичикова, за яку став найкращим театральним актором року (2000), в "Одруженні" Гоголя – Подколюсіна, у 2001 р. отримав премію "Київська пектораль". Актор широкого діапазону: герой-романтик, актор з яскраво вираженою ліричною основою, хоча "за своєю акторською індивідуальністю готового на сильні вчинки і

сильну позицію" (В. Заболотна). Тому, ознайомившись із п'єсою Гоголя "Одруження", він сказав: "Моя трактовка жанру матеріалу, який я граю, може не збігатися як з режисерським поглядом, так і з поглядом колег. Свого персонажа буду намагатися репрезентувати трагікомічним. Грати чисту комедію не дозволяє совість. Нині майже всі розважаються. Крім того, вважаю недопустимим перетворювати на жарт людську драму".

У 2008 р. режисер Н. Бондарчук запросила О. Богдановича на роль Олександра Данилевського, друга Гоголя, у фільм "Гоголь. Близький".

Боголюбов Микола Миколайович (13(25).01.1870–04.03.1951) – російський і український оперний режисер, педагог. Заслужений артист Російської Федерації (1927). Закінчив музичне училище в Казані (1894). Працював режисером Київського оперного театру (1907–1910), Маріїнського театру в С.-Петербурзі (1911–1917), Луганського оперного театру (1932–1934), головним режисером Одеського театру опери та балету (1944–1949) та ін.

У Харківському театрі російської опери у сезон 1924–1925 рр. М. Боголюбов здійснив першу постановку опери М. Лисенка "Тарас Бульба".

Публіцистична критика того часу та музикознавці відзначали уміння режисера створювати епічно розгорнуті та мальовничо-монументальні, реалістично спрямовані сцени, що давало можливість ліпити глибокі народні характери творів Гоголя та М. Лисенка-М. Старицького. "Саме в цій роботі знайшли вираження основні риси режисерської індивідуальності М. Боголюбова – пошуки внутрішньої логіки сценічної дії, прагнення до цілісного мистецького задуму, увага до співаків-акторів, гранична музикальність у мізансценуванні" (Станішевський Ю. О. Український радянський музичний театр. Київ, 1970. С. 30). 1925 р. оперою

"Сорочинський ярмарок" М. Мусоргського у постановці М. М. Боголюбова було відкрито Українську державну столичну оперу у Харкові. Працював і професором консерваторій: С.-Петербурзької (1923–1929), Тбіліської (1929–1945), Одеської (1945–1949). З 1949 р. жив у Пермі. Автор спогадів "Шістдесят років в оперному театрі".

Бодянський Осип Максимович (12.11.1808–18.09.1877) – український і російський філолог-славіст, історик, перекладач. Професор Московського університету. Друг Гоголя. Народився на Чернігівщині у м. Мені. Закінчив Переяславську семінарію та Московський університет. Захоплювався історією, культурою та усною народною творчістю України, зокрема піснями. Ще в молоді роки стверджував: "Україна, це колыска Русі, з часом мало-помалу стане відомою усьому світу, її мова і багата народна поезія займуть належне місце в системі слов'янських народів". Притримувався ліберальних поглядів. Захистив магістерську дисертацію "Про народну поезію слов'янських народів" (1837), в якій поряд з терміном "малоросійська мова" вживав "українська мова". Володів багатьма слов'янськими мовами. Працюючи редактором наукового збірника "Чтение в "Императорском обществе истории и древностей российских при Московском университете", сприяв друкуванню матеріалів з історії України. Все це було помічено Гоголем.

За спогадами П. Я. Шестакова, О. Бодянський був не дуже красивий і упертий, як малорос, але у нього був благородний характер і серце прекрасне. Він любив Україну, в дискусії відстоював думку, що українська мова не наріччя, а повноправна мова. Її акцент постійно тримався у власному мовленні професора.

Знайомство Гоголя і Бодянського відбулося у жовтні 1832 р. в Москві. Останній завжди умів тримати удар і зберігати при цьому властиві йому гідність і гумор. І за це його поважав Гоголь. Вони разом зустрічались у близьких знайомих, зокрема в Аксаківих, у яких готували для Гоголя, Бодянського і Максимовича вареники, розучували і співали українські пісні.

Крім неодноразових зустрічей, відзначено листування Гоголя з О. Бодянським. У березні 1839 р. Микола Васильович писав йому: "Дуже дякую Вам за Ваш лист. Сподіваюся побачитися з Вами у Празі, або краще у Марієнбаді і поговорити про багато чого цікавого для нас обох. Прощайте і будьте здорові. Щиро Вас люблячий земляк М. Гоголь" (Лист до М. Погодіна, з припискою до О. Бодянського, де йшла мова про видання журналу, в якому був би розділ "Изящная словесность"). О. Бодянський і М. Максимович сприяли обранню Гоголя 16 липня 1845 р. почесним членом Московського університету.

У О. Бодянського як у блискучого знавця 14 слов'янських мов, літератур та історії Гоголь взимку 1848–1849 рр. брав уроки сербської мови, щоб читати сербські пісні, зібрані Вуком Караджичем.

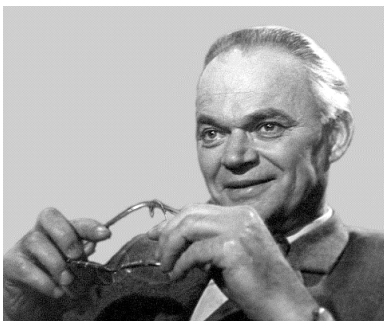

21 грудня 1849 р. Гоголь відвідав О. Бодянського у Москві, щоб обійняти і щиро привітати вченого з поновленням на роботі в університеті після несправедливого звільнення. У Щоденнику О. Бодянського з'явився запис: "Годині о третій по полудні відвідав мене Микола Васильович Гоголь, прийшов привітати з перемогою над супостатом. "Максимович (М. О.) був у мене нині, – сказав Гоголь, – і сповістив мені новину про Вас, і я негайно опинився у Вас, щоб Вас обійняти і привітати з перемогою. Звичайно, можна і без університету прожити, але без коштів для життя, що за життя?"

Гоголь відвідав О. Бодянського у Москві 12 травня 1850 р. Під час розмови йшла мова про видання журналу, у якому був би розділ "Изящная словесность".

Не лише Гоголь відвідував О. Бодянського, а і сам професор неодноразово бував на квартирі автора "Вечорів...", у будинку А. П. Толстого у Москві. Як свідчить Г. П. Данилевський, під час цих зустрічей говорили про Т. Шевченка, і ця бесіда переходила у дискусію, бо кожен із них мав протилежні погляди. Відбулася подібна зустріч і 24 січня 1852 р. Гоголь у цей час працював над підготовкою видання своїх творів і сповістив гостя, що він не буде включати сюди ранні свої твори, зокрема "Вечори..." О. Бодянський гарячково доводив, що цього не можна робити, бо це "один із свіжих творів" письменника і читач не зрозуміє, чому не включені у зібрання всі твори. На що Гоголь відповів: "Після смерті моєї як хочете, так і розпоряджайтесь" (П. Куліш).

Коли помер Гоголь, О. Бодянський був схвилюваний настільки, що не міг працювати: "І тепер я ходжу, немов очманілий, і на лекції по цю пору ніяк не зберуся. Все він, один він – і в голові, і в очах! Нема нашого рудого Панька більше, та й не буде, поки світ стояти буде" (Г. Данилевський). Свої розмови з Гоголем, його неопубліковані статті та листи О. Бодянський записував у власний Щоденник. Турбувався про гоголівську спадщину.

Божек Юлій Іванович (08(21). 05.1915–30.01.1994) – актор. Народний артист УРСР (1973). Народився в Одесі. Навчався в місцевому театральному училищі (1938–1941). Працював в Одеському ТЮГу (1944–1959) та Українському музичному драматичному театрі (1959–1994).

У виставі "Одруження" М. Гоголя зіграв Подколюсіна.

Література: Шайкевич І. Актор і його герої. *Український театр*. 1970. № 6.

Божко Андрій Андрійович (1813–1863, інша дата 1871) – товариш М. Гоголя по Ніжинській гімназії вищих наук кн. Безбородька (1824–1828). Двоюридний брат проф. М. Белоусова, зарахований одразу до 6 класу. Вчився весь час переважно на відмінно. Гоголь був свідком, як згідно з рішенням Конференції

гімназії від 7 листопада 1826 р. на загальних зборах чиновників і випускників учень 8 класу А. Божко власноручно вписав своє ім'я до "Книги честі". У гімназії між студентами розповсюджувались твори О. Грибоєдова, О. Пушкіна, К. Рилеєва. Серед підозрюваних у їх популяризації був і А. Божко, на що київський цивільний губернатор вказував чернігівському губернаторові (30.01.1827). Разом з Гоголем брав участь у студентських виставах. У п'єсі Д. Фонвізіна "Недоросль" зіграв Скотиніна. Гоголь відвідував Божка на квартирі проф. М.Г. Белоусова, де проживав і гімназист А. В. Лопушевський.

Зустрічається ім'я А. Божка у листах Гоголя ніжинського періоду до Г. Висоцького, і завжди воно йшло одним із перших, що свідчить про близькість його до обох адресатів.

1828 р. А. Божко завершив навчання у Гімназії вищих наук кн. Безбородька, набравши найбільше балів і отримавши звання кандидата та чин XII класу.

Після закінчення навчання служив у Комісаріатському департаменті Військового міністерства. Спілкувався з Гоголем, був одним із "однокоритників" у С.-Петербурзі. У 1832 р. їхав разом з ним із Петербурга до Москви. Гоголь бував у нього, про що свідчить згадка 1836 р. в одному з листів: "Божко вирішив нарешті цілком поглибитися у безодню мудрості і солідного, охайного життя. Весь час просить читати книги і хоча ще нічого не прочитав, але з часом встигне. Карт зовсім не бере до рук" (Гоголь Н. ПСС. Т. 11. С. 34). У листі від 2.07.1852 р. із Казані А. Божко пише про свою останню зустріч з М. Гоголем 12.11.1951 р. у Москві, під час якої вони згадували багатьох ніжинців і говорили про "Мертві душі" (Литературное наследие. Т. 58. С. 766). Помер у чині статського радника.

Бокий Іван Сидорович (20.02.1942) – політичний діяч, журналіст. Закінчив Київський університет (1968). Працював у редакції газет Полтавської області, редактор газети "Комсомолец Полтавщини" (1974–1982.), "Молодь України" (1982–1987), заступник головного редактора газети "Сільські вісті" (1987–1998 р.). Народний депутат Верховної Ради України з 1998 р.

Автор статей про М. Гоголя та гоголівські місця на Полтавщині.

Болдирев Володимир Олександрович (26.06.1955) – оперний співак. Заслужений артист України (1996). Закінчив Харківський інститут мистецтв (1983). З 1987 р. – у Харківському театрі опери та балету ім. М. Лисенка.

Серед виконаних партій улюблений справжній український образ – Остап ("Тарас Бульба" М. Лисенка). Він незмінно зачудовував глядачів своєю високою майстерністю, якоюсь таємницею високого таланту. "Болдирев став найвідомішим мені українським Остапом в опері М. Лисенка "Тарас Бульба". Йому вдалося створити цільний,

але дуже живий характер, у якому переплелись братська любов із військовою звичкою діяти чітко і без сентиментів. Якоюсь недомовленістю, загадковістю хвилює глядача його Остап у трагедійній кульмінації ролі, коли він оплакує вбитого батьком Андрія" (Є. Нікітська, заслужений діяч мистецтв України, професор).

Бондар Надія Олександрівна (19.12.1955) – мовознавець, педагогиня. Кандидат філологічних наук (1990), доцент (1992). Закінчила Ніжинський педагогічний інститут ім. М. В. Гоголя (1977), з 1980 р. працює в ньому.

Із 80 наукових праць переважна більшість присвячена мові та стилю творів Гоголя, зокрема українська лексика в "Повісті про те, як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем", музика в житті Гоголя та в повістях збірника "Миргород", субстанти та найменування героїв у "Мертвих душах", специфіка авторської картини світу у творах письменника, просторовий компонент як засіб реалізації картини світу в повісті "Страшна помста".

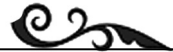
Бондар Олександр Несторович (15.04.1937) – актор і режисер. Заслужений артист УРСР (1972). Закінчив акторський (1964) і режисерський (1972) факультети Київського інституту театрального мистецтва. Працював у Житомирському (1964–1974), Кіровоградському (1974–1980), Рівненському (1980–1981) українських музично-драматичних театрах, Дніпродзержинському російському музично-драматичному театрі (1981–1994).

Поставив "Ревізор" М. Гоголя (1979) і зіграв роль Городничого.

Бондаренко Сергій Григорович (09.11.1954) – артист оперети (баритон). Народний артист УРСР (2014). Закінчив Київську консерваторію (1979). Працював солістом Київського м'юзик-холу (1977–1979), Ансамблю пісні й танцю Київського військового округу (1979–1981), у хоровій капелі ім. Л. Ревуцького (Київ, 1981–1988). З 1988 р. – вокаліст Київського театру оперети.

Зіграв роль Гриця в опереті О. Рябова "Сорочинський ярмарок".

Бондарець Ганна Савівна (15.07.1941) – майстриня художнього ткацтва (килимарниця). Заслужений майстер народної творчості УРСР (1982). Закінчила Решетилівське ПТУ художніх промислів. Відтоді працювала на Решетилівській фабриці художніх виробів (1959–1993).

Авторка гобеленів для експозиції музею-садиби М. Гоголя.

Бондарович Анатолій Мартинович (03(15).07.1892–19.01.1975) – живописець, графік. Закінчив Харківське художнє училище (1914). Був військовим топографом, малював плакати для театру та кіно. Один із організаторів творчого об'єднання українських радянських художників. Працював у жанрі пейзажу.

Ілюстрував книжки, серед них – "Тарас Бульба" М. Гоголя (Київ, 1940).

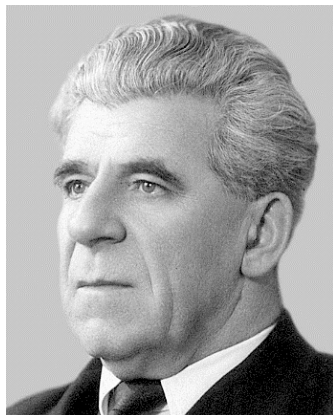
Література: Касіян В., Турченко Ю. Українська радянська графіка. Київ, 1957.

Бораківський Григорій Максимович (08.02.1846–1890) – український письменник, драматург. Закінчив медичний факультет Харківського університету (1869), грав в аматорських театрах, працював на Волині, Катеринославщині, автор водевілів, оперет, комедій, жартів.

Скомпонував лібрето до оперети "Різдвяний вечір" (Київ, 1886) на 1 дію, видане книгарнею П. Панчешникова.

Бориков Петро Лазарович (26.01.1890–1972) – актор, режисер. Заслужений артист УРСР (1947). Працював у російських та українських трупах. 1918 р. організував свою трупу, яка 1927 р. перетворена на театр "Металіст" (Запоріжжя). Працював у театрах Донбасу, Києва, Чернігова. У 1945–1960 рр. – актор і режисер Херсонського українського музично-драматичного театру.

Зіграв ролі Черевика ("Сорочинський ярмарок" М. Старицького за М. Гоголем), Хлестакова ("Ревізор" М. Гоголя), Тараса ("Тарас Бульба" М. Рильського за М. Гоголем).

Борисоглібська Ганна Іванівна (26.12.1867(07.01.1868)–26.09.1939) – актриса. Народна артистка УРСР (1936). Закінчила Харківську школу Добродійного товариства при Харківському університеті і 1886 р. склала іспит на звання народної вчительки. Працювала в школах, виступала в аматорських театрах, а також у трупі М. Кропивницького, П. Саксаганського, І. Карпенка-Карого, М. Садовського та інших. У 1925–1939 рр. – провідна актриса Київського українського драматичного театру ім. І. Франка. Характерною рисою актриси було те, що вона

"органічно перевтілювалася в образ, вірила в свою поведінку на сцені, котра в неї була напрочуд природна. Вражали мовний колорит, багатство інтонацій, їх змістових нюансів. Актриса мала настільки виразну міміку, що могла б грати навіть без гриму". "Природа щедро нагородила актрису талантом, щирістю, гумором. Ганна Іванівна не грала, а жила на сцені, в кожному образі подаючи своєрідне творіння визначної художньої індивідуальності" (URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/kultura/narodna-baba>).

Серед численних ролей – Пошльопкіна ("Ревізор"), Сваха ("Одруження"), мати Соломія ("Тарас Бульба").

Література: На честь сорокалітньої праці Ганни Іванівни Борисоглібської. Київ, 1927; Г. І. Борисоглібська, народна артистка УРСР. *Театр*. Київ, 1937. № 9.

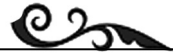

Віктор Борищенко – Андрій в опері "Тарас Бульба" М. Лисенка

Борищенко Віктор Петрович (21.01(03.02). 1914–14.07.1996) – оперний співак (ліричний тенор). Народний артист УРСР (1951). Навчався у Харківському інституті інженерів залізничного транспорту. Музичну освіту здобув при студії Будинку культури залізничників. Удосконалював у педагогів Києва. З 1934–1935 рр. починав працювати у Харківських театрах, 1935–1959 рр. – соліст, 1962–1990 рр. – режисер Київського театру опери та балету ім. Т. Шевченка.

Володів яскравим, сильного тембру голосом, сценічним темпераментом, акторськими даними.

Серед виконаних партій – Андрій, Тарас ("Тарас Бульба"), Левко ("Утоплена"), Вакула ("Різдвяна ніч") М. Лисенка на сюжети творів М. Гоголя.

Боровик Леонід Леонідович (06.01.1891–1942) – актор і художник театру. Закінчив Санкт-Петербурзьку академію мистецтв. Працював у театрах Західної України: у трупах О. Міткевича (1925–1926), Й. Стадника (1927–1928), театрі ім. І. Тобілевича (1929–1933), "Заграві" (1933–1938), театрі ім. І. Котляревського (1938–1939), Львівському українському драматичному театрі ім. Лесі Українки (1939–1941). Вистави оформляв у реалістично-романтичному стилі.

"Леонід Боровик був першим західноукраїнським сценографом, чий твори неухильно слідували засобом синтезу-відповідності декораційному оформленню сценічної дії. Варто зауважити, що Леонід Боровик працював також і актором, а це не могло не вплинути на реформування ним принципів оформлення сценічного середовища. Його декорації виконували роль носія візуальної інформації як для глядача, так і для акторів, й були місцем та умовами розвитку подій та манери гри – актор перебував у нерозривному зв'язку з оточенням, в якому діяв" (Оксана Рєзнік). Зіграв роль Тараса Бульби за однойменною повістю М. Гоголя.

Бородін Андрій Миколайович (23.10.1813–1863) – товариш М. Гоголя по Ніжинській гімназії вищих наук кн. Безбородька, брат Олександра Бородіна, дійсний статський радник, директор канцелярії ради Державного кіннозаводства, поет, перекладач, співробітник пушкінської "Литературной газеты".

У зв'язку з призначенням 1822 р. батька директором Києво-Межигірської імператорської фаянсової фабрики переїхав з Санкт-Петербурга до Києва і 1826 р. зарахований до Гімназії вищих наук кн. Безбородька.

А. Бородін добре вчився, брав активну участь у літературному та театральному житті гімназії. У виставах, поставлених у 1827–1828 рр., він разом з М. Гоголем (Простакова) блискуче зіграв роль Софії ("Недоросль" Д. Фонвізіна), одну із дочок Лукери Іванівни ("Урок дочкам" І. Крилова) та ін.

З гімназійних віршів А. Бородіна дійшли до нас "К Родине", "Элегия", "Ночь", в яких поет-початківець звертався до елегійних мотивів смутку, чутливості.

Знакомы ль небесным равнинам печали?
Коснулась ли горесть равнины твоей?
Дерзнет ли к твоей столь таинственной дали
Стремиться желание скорбных людей?
Иль ты соучаствуешь в скорби моей –
В потере и друга и радостных дней?
Не радостны други и жизнь молодая,
Забыты веселья, круг шумных пиров,
И век мой ничтожный, струей протекая,
Стремится в пространную область гробов;
За гранью миров, за доской гробовой
Предел съединенья невинных душой!

("Элегия")

У вірші "К Родине" А. Бородін зачіпав тему України, якої торкались у своїх творах різних жанрів й інші гімназисти. Юний поет звертається до Дніпра, який був свідком багатьох навал зовнішніх ворогів. Відомі і деякі інші поетичні твори та переспіви, зокрема Оссіана.

А. Бородін входив до групи Гоголя, Кукольника, Базилі, Редькіна та інших товаришів, які збиралися на квартирі П. Редькіна, читали й обговорювали свої твори.

У гімназії А. Бородін захопився вивченням іноземних мов. Французьку він знав з дитинства, тому більше приділяв уваги німецькій мові, а також англійській, яку почав самостійно опановувати. Уже в гімназії він робив перші спроби в галузі перекладу.

Після успішного завершення навчання у 1831 р., отримавши звання кандидата, А. Бородін з 1832 р. почав працювати в Департаменті шляхів сполучення. Крім службової діяльності, займався літературною творчістю. Він написав 92 статті до "Военного энциклопедического Лексикона", який виходив за редакцією генерал-лейтенанта барона Зедделера. Крім цього, вивчав разом з І. Халчинським англійську мову.

А. Бородін працював у "Литературной газете", друкував невеличкі статті та вірші, багато уваги приділяв перекладам з англійської мови, зокрема В. Шекспіра, Дж. Байрона та інших поетів. Він переклав п'єсу В. Шекспіра "Цимбелина" (Пантеон. 1840. Ч. IV. № XI), про яку згадав у статті "Русская литература в 1840 году" В. Белінський. В цьому ж журналі у 1841 р. з'являється переклад драматичної поеми Дж. Байрона "Манфред" (Ч. 1. № 11) та "Часы Фридриха Великого" (Ч. IV. № 11, 12). Переклади віршів Томаса Мура і Персі Шеллі були опубліковані в журналі "Сын Отечества" (1848. № 5, 9; 1849. № 3). 1852 р. А. Бородін разом зі своїм товаришем по гімназії І. Халчинським переклав на російську мову "Восточные сказки". Деякі його твори були надруковані в журналі "Отечественные записки".

1843 р. А. Бородін перейшов на службу у Комітет державного кіннозаводства, де брав участь у видавництві "Журнала Коннозаводства и Охоты" (1843–1855, 1850–1855 рр. – редактор). Тут він надрукував 343 статті. Завершив службу директором канцелярії Головного управління кіннозаводства. Всі роки підтримував зв'язки з "ніжинськими однокоритниками", особливо з А. Мокрицьким, написав статті про І. Халчинського, Х. Ієрописа, А. Лопушевського для збірника "Гимназия и лицей кн. Безбородко" (1881).

Література: РБС, Т. "Бетанкур-Бякстер". Санкт-Петербург, 1908. С. 272–273; Гимназия высших наук и Лицей кн. Безбородко. Санкт-Петербург, 1881. С. 341–344.

Бородін Олександр Миколайович (12.12.1812 – після 1870) – товариш М. Гоголя по Гімназії вищих наук кн. Безбородька в Ніжині, в якій навчався у 1826–1831 рр. і закінчив з золотою медаллю у званні кандидата. Старший син директора Києво-Межигірської фаянсової фабрики, брат А. Бородіна. В гімназії писав вірші ("Гимн Солнцу", "Элегия", "Рондо"), брав участь у рукописних альманахах. Служив у Санкт-Петербурзі начальником 2-го відділення канцелярії Головного управління державного кіннозаводства, дійсний статський радник.

Бороздін Микола Корнилович (15.03.1808–10.11.1880) – товариш Гоголя по Ніжинській гімназії вищих наук кн. Безбородька (1821–1827). Син полковника Корнелія Васильовича Бороздіна з Полтавщини, брат Матвія і Федора Бороздіних, які теж навчалися в гімназії. Навчався в одному класі з Гоголем.

Закінчив гімназію зі ступенем кандидата в 1827 р. Після випуску служив начальником відділення у Міністерстві іноземних справ. Статський радник.

М. Гоголь згадує його у листі до Г. Висоцького (19 березня 1827 р.) та В. Тарнавського (2 жовтня 1833 р.), називаючи М. Бороздіна "благопристойным" (Гоголь Н. ПСС. Т. X. С. 279).

Бороздін Федір Корнилович (1807–1841) – товариш М. Гоголя по Ніжинській гімназії вищих наук кн. Безбородька у 1821–1826 рр. М. Гоголь присвятив йому епіграму ("Спиридон"). Причиною її написання був факт короткої стрижки Ф. Бороздіна, за що його прозвали Розстригою Стридоном. В день його іменин 12 грудня Гоголь виставив у залі гімназії транспарант із зображенням чорта, який стриже дєрвіша. На транспаранті був написаний акроріш:

Се образ жизни нечестивой,
Пугалище монахов всех,
Инок монастыря строптивой,
Разстрига, сотворивший грех,
И за сие-то преступление
Достал он титул сей
О чтец! Имей терпенье
Начальные слова в устах запечатлей.

Після закінчення гімназії був на військовій службі. Гоголь у листі до Г. І. Висоцького (19.03.1827) у гумористичній формі сповіщав: "Спиридон, то есть Федор Бороздин, точно в гусарах и отличный гусар из самого негодного попа. Кто бы думал? Сам генерал его уважает" (Гоголь Н. ПСС. Т. VII. С. 39).

Бороздін Яків Корнилович (14.12.1800–06.04.1870) – однокурсник М. Гоголя, молодший син полковника К. В. Бороздіна з Полтавщини. Навчався в Гімназії вищих наук кн. Безбородька (1821–1828), мав високі оцінки. Закінчив у званні кандидата та отримав чин XII класу.

Борщов Дмитро Васильович (08.01.1924–2008) – український актор. Народний артист України (1979). Працював у ТЮГах Одеси (1946–1951), Миколаєва (1951–1959), з 1959 р. – у Миколаївському українському музично-драматичному театрі, у 1993–2002 рр. – у Миколаївському російському драматичному театрі. Виконавець комедійних та гострохарактерних ролей, володів тонким психологізмом.

Зіграв роль Андрія у виставі "Тарас Бульба" за М. Гоголем.

Література: Давыдова И. Н. Театр города каравелов. Николаев, 1994.

Боцяновський Володимир Теофілович (15(27).06.1869–16.07.1943) – російський та український літературознавець і письменник. Закінчив Петербурзький університет (1893). Був співробітником газети "Волинь". Писав статті про російських письменників, популяризував українську літературу, досліджував українсько-російські зв'язки.

На замовлення однієї з драматичних труп переклав "Ревізора" М. Гоголя (1908) українською мовою (ценз. дозв. від 03.03.1908).

Бочаров Данило Никифорович (24.12.1910–06.11.2002) – художник театру. У 1933 р. закінчив Ворошиловградський художній технікум.

У Ворошиловградському обласному українському музично-драматичному театрі оформив виставу "Ніч під Івана Купала" М. Старицького за М. Гоголем (1960).

Браславський Володимир Григорович (09.12.1927–11.04.1990) – актор, режисер. Заслужений артист УРСР (1975). Закінчив театральну студію в Горькому, режисерський факультет Київського інституту театрального мистецтва (1975). З 1947 р. працював у Криворізькому театрі російської драми ім. Т. Шевченка. Виконував характерні та комедійні ролі з проникненням у їх психологію.

Зіграв роль Добчинського у "Ревізорі" М. Гоголя.

Братерський Микола Феліксович (12(24).12.1898–07.07.1956) – актор. Заслужений артист УРСР (1949). Закінчив театральні режисерсько-інструкторські курси у Києві (1922). Працював у театрах Києва, Одеси, триваліше – в Українському драматичному театрі ім. Івана Франка (1926–1928, 1937–1940, 1943–1956).

Зіграв роль Подколюсіна у виставі "Одруження" М. Гоголя.

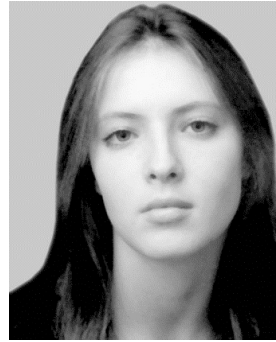
Брахнова Віра Володимирівна (17.10.1956) – художниця театру, лялькарка. Членкиня НСХУ (1995). Закінчила театральний факультет Київського художнього інституту (1983). Головна художниця Київського міського театру ляльок (1984–1989). Працювала в Національному музеї українського народного декоративного мистецтва (1989–1999).

Зробила ляльки, декорації та макети до вистави "Ніч проти Різдва" за М. Гоголем (1992).

Бродська Ірина Володимирівна (19.01.1962) – артистка балету. Заслужена артистка України (2001). Закінчила Київське хореографічне училище (1980). Працює у складі балетної трупі Національної опери України.

Серед створених нею образів – Солоха ("Ніч перед Різдом" Є. Станковича за М. Гоголем).

Будневич Віктор Георгійович (1891–21.10.1957) – український співак (баритон), режисер. Заслужений артист України (1934). Навчався в Музично-драматичній школі ім. М. Лисенка (1912–1914), закінчив Київську консерваторію (1916). Працював у різних театрах Казані, Одеси, Ростова, Москви, Свердловська, Києва (1917–1926), соліст, режисер (1922–1923, 1927–1951), головний режисер (1946–1951) Харківського театру опери та балету. З 1951 р. – художній керівник Чернівецької обласної філармонії. Мав сильний голос широкого діапазону.

Виконував партію Остапа в опері М. Лисенка "Тарас Бульба".

Бурцев Костянтин Якович (25.01.1924) – актор. Заслужений артист УРСР (1977). Закінчив Інститут театрального мистецтва у Москві (1949). Працював у театрах Ростова, Твері, Майкопа, Махачкали. 1959–1984 рр. – у Дніпропетровському російському драматичному театрі ім. М. Горького.

У виставі "Ревізор" М. Гоголя зіграв роль Добчинського.

Бурячок Іван Мартинович (28.09.1877–24.10.1936) – український художник. Навчався у Київській рисувальній школі М. Мурашка та Краківській академії красних мистецтв (1896–1903). Художник театру Народного будинку у Вінниці (1919–1922), карикатурист в періодиці 20-х рр. XX ст. Працював у галузі станкового і театрального-декоративного живопису та книжкової графіки.

У театрі М. Садовського, де працював головним художником, оформив серед інших також вистави "Утоплена" та "Різдвяна ніч" (1916) М. Лисенка, "Вій" М. Кропивницького (1914), "Страшна помста" (1915).

Бутович Микола Григорович (01.12.1895–21.12.1961) – український художник із Полтавщини. Походив із старої козацької родини, дружив із племінником Гоголя і бував у Василівці. Освіту отримав у кадетському корпусі в Полтаві, а художню – у різних західноєвропейських мистецьких закладах (Академії мистецтв та Вищій художньо-промисловій школі у Празі, Берліні). Закінчив Академію графічних мистецтв у Лейпцизі (1922–1926). Проживав у 20–30-х рр. у Парижі, Югославії, а в 30–40-х рр. у Львові. З 1947 р. – у США.

У юнацькі роки М. Бутович захопився українською демонологією, якої так багато у творах Гоголя, і це помітно у його першому альбомі "Ukrainische Geister"

(1924). Художник уміло поєднував цей демонічний світ, який напівсвідомо був у творчій праці художника ще з дитячих років з яскравим гумором. Близькою до гумору була сатира, яка з'являлася там, проти чого виступав художник, зокрема, він висміював українське хutorянство. Але у цих зображеннях не було зневаги, роздратування, що підтверджують його ілюстрації "Старосвітських поміщиків". Їх автор проникав у внутрішній світ гоголівських героїв та в саму епоху, в яку вони жили. Ілюстрації були пройняті духом тексту повісті, українським гумором.

Бухаріна-Власова Надія Григорівна (30.03(12.04).1905–01.07.1973) – артистка. Заслужена артистка УРСР (1958). Закінчила Київську хореографічну школу. Працювала в театрах музичної комедії Баку, Тбілісі, Львов (1946–1953), в Одеському театрі (1954–1973).

У виставах "Майська ніч", "Сорочинський ярмарок" М. Гоголя зіграла ролі Ганни та Хіврі.

Вайсблат Володимир Наумович (Олександр Гер; 05.12.1882–08.01.1945) – видавець, перекладач, драматург, мистецтвознавець. У 20–30-х рр. підтримував широкі зв'язки з діячами Академії наук України, письменниками. 1933 р. заарештований, 1934 р. позбавлений викладацької роботи. Працював у відділі рукописів Бібліотеки АН УРСР (1935–1937), Медвидаві УРСР, в евакуації – в Середній Азії (1941–1943). Повернувся у звільнений Київ, де і помер. Організатор виставки Гоголя в Києві 1924 р.

Вайнгорт Арія-Леон Семенович (27.11.1912–18.04.1994) – український архітектор, краєзнавець. Член САУ (1939). Закінчив Харківський інженерно-будівельний інститут (1938). Здійснив відбудову Круглої площі (1945–1963) та забудову центру Полтави (1963–1967), інших будівель. Брав участь у проєктуванні пам'ятників В. Короленку, Солдатської слави в Полтаві та ін., Музично-драматичного театру ім. М. Гоголя. З 1966 р. – викладач, доцент, директор Полтавського технічного університету будівництва та архітектури.

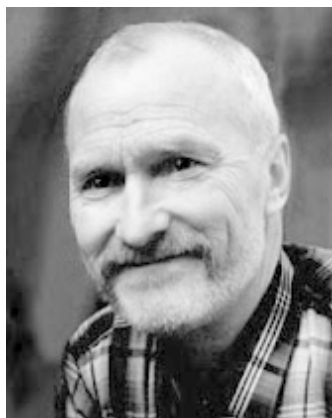
Здійснив відтворення садиби батьків М. В. Гоголя в с. Гоголеве (1972–1978).

Вакуленко Микола Миколайович (14.12.1948) – український кераміст. Заслужений майстер народної творчості України (1988). Виконував скульптуру малих форм за мотивами творів українських письменників.

Здійснив скульптурні зображення героїв за мотивами творів М. Гоголя: "Пацюк" (1976), "Ноздрьов" (1977).

Література: Каталог выставки произведений Н. Н. Вакуленко. Симферополь, 1984; Микола Вакуленко: альбом. Опішня, 2002.

Ванновський Семен Іванович (1790–?) – із старого польсько-шляхетського роду, випускник Віленського університету, викладач французької мови у Київській гімназії, наглядач у Ніжинській гімназії з 1825 до 1828 р. Його ім'я зустрічається в листах М. Гоголя, зокрема до Г. Висоцького.

Ванченко-Писанецький Костянтин Іполитович (1863–18.07.1928) – український актор, антрепренер, драматург. Працював сільським вчителем на Волині. Виступав у театрах М. Старицького (1883–1891), В. Грицяя (1892), Г. Деркача (1898–1900), Ф. Левицького (1906), мав свою трупу (1892).

К. Ванченко-Писанецький серед членів своєї родини

Зіграв Цигана у виставі "Сорочинський ярмарок", Винника у "Майській ночі". Автор драми у 4-х діях "Тарас Бульба під Дубно" (Москва, 1896), опублікованої у книзі "Український театр" (Москва, 1914); лібрето "Майська ніч, або Утоплена. Фантастично-комічна оперета в 3-х діях", муз. А. Чижика (ценз. дозв. від 16.01.1895 р.); "Вечір на хуторі, або Василь та Галя" (п'єса на 1 дію) (Ленінград: Русалка, 1933). Написав "Спогади українського лицедія" (фрагменти опубліковано в журналі: Червоний шлях. 1928. № 7).

Література: Самойленко Г. В. Повість Миколи Гоголя "Тарас Бульба" і її інтерпретації в одноіменних драмах М. Старицького і К. Ванченка-Писанецького. *Література та культура Полісся*. 2017. Вип. 88. С. 214–268.

Василевський Феофан (Теофан) Олександрович (псевдонім – Софрон Круть; 1855–31.03(04).1912) – український письменник, громадський діяч. Навчався у Київській духовній семінарії та у вищих навчальних закладах Петербурга й Одеси. Брав участь добровольцем у національно-визвольній боротьбі Боснії і Герцеговини проти турків. Жив за кордоном, мав зв'язки з М. Драгомановим. Повернувшись в Україну, займався фольклористичною діяльністю і працював статистом в Одесі, Єлисаветграді, Херсоні, де відбував заслання. Тут одружився з письменницею Дніпровою Чайкою (Людмилою Василевською). Друкував свої твори у львівських виданнях. Мав революційно-демократичні погляди.

Ф. Василевський займався також перекладами з сербської, польської та російської літератури, зокрема творів Гоголя. У журналі "Діло" у 1890 р. був надрукований переклад повісті Гоголя "Страшна помста".

Василівка (Купчин, Купчинський, Яновщина, з 1952 р. – Гоголеве) – нині село Шишацького району Полтавської обл. Засноване у кінці XVIII ст. як хутір Купчин (Купчинський) Шишацької сотні Миргородського полку 1781 р. У ньому було 19 хат посполитих, що належали товаришу С. Лизогубу. Він віддав хутір разом з іншими маєтками своїй дочці Тетяні, яка вийшла заміж за П. Д. Гоголя-Яновського. Відтоді село носило назву Яновщина. У 1782 р. тут проживало 144 мешканці. Тут народився у них син Василь Панасович Гоголь-Яновський. Коли село перейшло у володіння сина, то почало називатися Василівкою. Тут і минули дитячі роки Миколи Гоголя, який навідувався сюди під час канікул, коли вчився у Полтавському повітовому училищі та Ніжинській гімназії вищих наук кн. Безбородька.

Василівка. Фото XIX ст.

20 червня 1825 р. бабуса М. Гоголя, Тетяна Семенівна, власниця Василівки (кошторис якої складав тоді 60 тис. руб.), у присутності Д. П. Трощинського, заповідала своєму 16-річному онуку Миколі половину всієї садиби і "зверх того новий будинок та сад, що прилягав до нього, і ліс, який називався Яновщиною". У 1829 р. М. Гоголь відмовився від своєї частини садиби на користь матері і 24 липня вислав їй відповідну довіреність, підписану в С.-Петербурзькій палаті цивільного суду.

Під час проживання у Петербурзі влітку 1832 р. М. Гоголь провів у Василівці 3 місяці. Це повторилося і влітку 1848 р. Був у Василівці й у червні-жовтні 1850 р., травні 1851 р. Останнього разу письменник їздив з Василівки до Полтави в Опікунську раду, вирішував питання про борги матері.

За переписом 1859 р. село значилось як власницьке, у якому було 63 двори з 417 мешканцями. У Василівці була мурована Різдвяно-Богородицька церква (1821 р.). У 1863 р. тут було 67 дворів із 456 мешканцями. У 1883 р. власниками маєтку були сестри М. Гоголя – Г.В. Гоголь та О.В. Головна і племінник письменника М. В. Биков.

1896 р. у Василівці відкрито Гоголівське земське училище, попечителем якого був призначений М. В. Биков.

Після смерті Миколи Гоголя село відвідували письменник Г. Данилевський (10 червня 1852 р.), який написав статтю "Хуторок близ Диканьки", академік С. Шевириков (в кінці 1852 р.), П. Куліш (вересень 1854 р.), які збирали матеріал про життя і творчість письменника, розмовляли з мамою Марією Іванівною Гоголь і записали її спогади про сина.

За свідченням матері, Микола Гоголь, "коли приїжджав на канікули з Ніжинського ліцею при батьку, то тоді ми були дома, не виїжджали нікуди; чоловік мій займався садом та іншими господарськими справами, так що для нього [сина – Г. С.] було досить монотонне життя, я також по своєму господарству була завжди

зайнята, і він завжди любив бути один і завжди був зайнятий по своїх літах, то робив який-небудь незвичайний інструмент, то клітку для птахів зі своїм старим дядьком, шанованою людиною, а більше барабани завжди були у нас улюбленим заняттям, він робив і втілював у дійство де-небудь у кутку двору або саду...

Побут дідуся і бабусі... дещо схожий описав він в "Афанасові і Пульхерії Іванівні", тільки, точніше, із розповідей інших, тому що він тоді ще малим був".

У Василівці у різний час побували також художник В. Волков, письменник В. О. Гіляровський, який видав книгу "На батьківщині Гоголя" (1902), фотограф Й. Ц. Хмелевський. Нині тут відкрито відновлений музей-садибу М. Гоголя.

Василівка та її господарі знайшли висвітлення у різних джерелах, зокрема у нарисі Всеволода Чаговця "На батьківщині Гоголя", який був опублікований у декількох номерах російської "Киевской газеты" у вересні-жовтні 1901 р., а також у збірнику "Памяти Гоголя" (Київ, 1902 (1903). Від. 5. С. 5–38). Цей же автор опублікував у цьому ж виданні (відділ 3) і статтю "Сімейна хроніка Гоголів (за паперами сімейного архіву)". Василівка описана також в одноіменному нарисі письменника Олексія Мошина в журналі: Вокруг света. 1903. 7 сент. (№ 34).

Васильєв Вадим Васильович (29.11.1933) – український актор. Народний артист України (1993). Після закінчення культурно-освітнього технікуму в м. Олександрії Кіровоградської області працював в Кіровоградському (1955–1966), Закарпатському (1956–1967) та Чернігівському (1867) музично-драматичних театрах. Актор широкого творчого діапазону, йому підвладні ролі як драматично-трагічного, так і комедійно-гротескового спрямування. Серед зіграних ролей за творами Гоголя: Попович ("Сорочинський ярмарок" О. Рябова), Левко ("Ніч на Івана Купала" М. Старицького), Хлестаков ("Ревізор" М. Гоголя).

У 2002 р. у Чернігівському українському музично-драматичному театрі була поставлена п'єса Гоголя "Ревізор". Актор зізнався в одному інтерв'ю, що серед понад 200 ролей він найбільше проявив себе в ролі Хлестакова, хоча вона давалася найтяжче. Відомий актор і міністр культури України Богдан Ступка після перегляду вистави сказав: "Для обласного театру цілком пристойна вистава, а артист Васильєв створив чудовий образ, це справжня акторська робота".

Васильківський Григорій Петрович (1905–1986) – педагог, літературознавець, краєзнавець. Закінчив Пермський педагогічний інститут (1935) та аспірантуру Московського педагогічного інституту (1938). Кандидат філологічних наук (1940). Працював у Ніжинському педагогічному інституті ім. М. В. Гоголя (1944–1975) на посадах доцента, завідувача кафедри російської та зарубіжної літератури. Музей рідкісної книги в бібліотеці Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя, заснований ним, названий його іменем.

Наукові інтереси були пов'язані з творчою спадщиною М. Гоголя та її зв'язками із зарубіжною літературою, зокрема з літературою Польщі. Про це свідчать

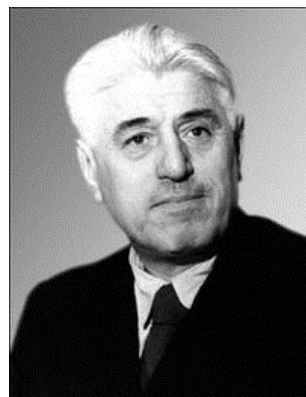
його статті: "Гоголь і література слов'янських народів" (Дніпро. 1952. № 3), "Світове значення творчості М. Гоголя" (Літ. в шк. 1952. № 2), "Гоголевские дни в Нежине 1952" (Уч. зап. НДПИ. 1954. Т. 4–5), "Гоголь і Міцкевич. Творча дружба" (Рад. літ-во. 1960. № 1), "Гоголь в Польше" (Мовозн-во і літер-во. 1964).

В одній із найстаріших вишівських бібліотек, заснованих 1820 р., Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя Г. П. Васильківський, за підтримки директора бібліотеки Н. О. Ленченка, заснував Музей рідкісної книги, який носить нині його ім'я. У музеї зосереджені видання книжок XVI–XIX ст., серед них: "Ілліада" та "Одісея" Гомера, "Енеїда" Вергілія грецькою та латинською мовами (1567 р.), "Граматика" Мелентія Смотрицького (1690 р.), перше видання "Слова о полку Ігоревім" (1800) та багато інших унікальних видань. Нині у двох залах музею зберігається та експонується 11 тис. цікавих експонатів. Окремо функціонує гоголезнавчий фонд.

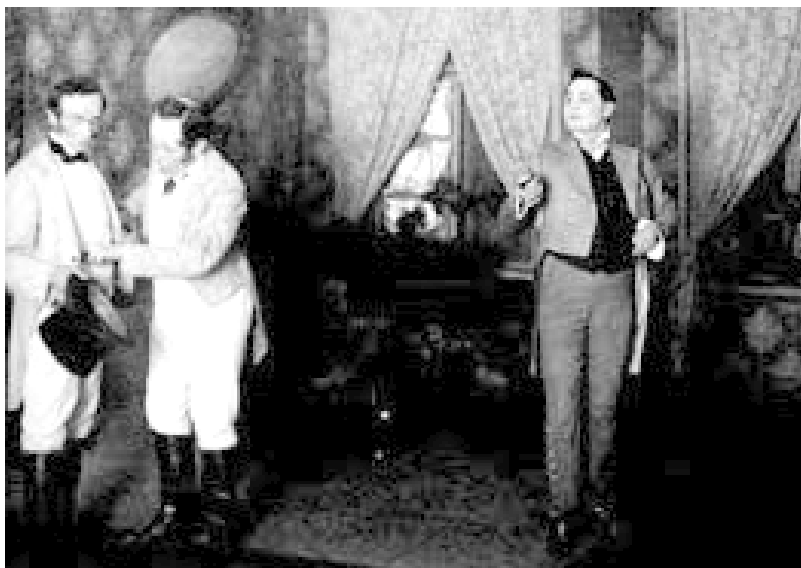
Г. Васильківський під час проведення екскурсії у Ніжині

Василько Василь Степанович (спр. прізви. – Миляєв; 26.03(07.04).1893–18.03.1972) – український режисер, актор, театрознавець, педагог. Народний артист СРСР (1944). Розпочав сценічну діяльність в театрі М. Садовського (1912). Працював у різних театрах України: "Молодому театрі" (1918–1920), Першому театрі Української Радянської Республіки ім. Т. Шевченка (1920–1921), театрі "Березіль" (1922–1926), всі у Києві. Разом із Л. Курбасом взяв участь у постановці вистави за Гоголем "Сорочинський ярмарок", очолював Хар-

ківський Червонозаводський театр (1928–1933), Донецький (1933–1938), Чернівецький (1943–1948), Одеський (1926–1928, 1939–1941, 1948–1955, тепер його імені).

Сцена із вистави "Ревізор"

*Сцена із вистави "Ревізор" М. Гоголя. Театр М. Садовського (1907).
Земляника – Ф. Левицький, Хлестаков – І. Мар'яненко*

Ще у шкільні роки брав участь у постановці "Одруження" під керівництвом учителя. Гоголь став улюбленим письменником, а тому постійно висловлював свої симпатії до його творчості. Коли пов'язав своє життя з театром, то постійно мріяв зіграти роль у виставах визначного старика.

Навесні 1920 р. у Першому державному драматичному театрі УРСР на чолі з І. О. Мар'яненком була поставлена вистава "Ревізор", режисер О. Л. Загаров, у якій В. Васильку доручили готувати дві ролі – Йосипа та Городничого. Актор намагався глибоко проникати в сутність образів. У спогадах В. Василька "Робота над "Ревізором" дуже яскраво розкрита його праця над образом слуги Хлестакова: "Роль Йосипа, як відомо, починається з великого монологу. Монолог – дуже відповідальна річ, адже актор лишається сам на сам з глядачем. Мені ще ніколи не доводилося мати справу з таким шматком ролі. Загаров допоміг мені зрозуміти конкретне психофізичне самопочуття Йосипа – почуття голоду, досади і злості на свого панича Хлестакова. Розповів, як Варламов ще задовго до початку свого тексту розглядав чобіт...

Я почав монолог на повному зовнішньо пластичному спокої, далі – рантовий тональний акцент! Йосип забував про голод, про невдачу панича, захоплювався спогадами про життя в Петербурзі, мріяв про життя на селі і в самий розпал мрій, знову відчувався голод, занепадав духом. Далі він брався до активного відчитування Хлестакова, яке переходило в уявне шмагання панича. Подушка, яка ненароком підверталася мені під руки, була об'єктом, що замінила Йосипові живого панича. Фінал монологу – Йосип скрутився від нападу голоду і не чує навіть, як стукає у двері Хлестаков. Робота над монологом розкрила мені зерно образу Йосипа, я позбувся страху, захопився роллю, на якийсь час забув про Городничого і швидко увійшов в робочу норму. Така праця стала для мене насолодою".

Ще глибше В. Василько проникав в образ Городничого. Актор зізнався, що Городничий – це така роль, що ніяке натхнення, ніяке захоплення образом не допоможуть, коли у виконавця немає майстерності, немає техніки, знання своїх сил і уміння свідомо ними керувати. "За моїм задумом, – зізнався В. Василько, – Городничий – тверда, жорстока людина, без жодних сентиментів. Довго перебувати у такому стані не можна. Переживає глибоко, але коротко. Перехід від радощів до суму, від злоби до доброти швидкий, а іноді раптовий. Боїться втратити свій авторитет, боїться кари за свої "грішки". Трагічне усвідомлення своєї ганьби на весь світ доводить його до самокатування". "Городничий по-своєму розумна, бувала людина і міг прийняти Хлестакова за ревізора лише у стані переляку, афекту".

Актор продумував кожен мізансцену, враховував те, з ким веде розмову. А це змушувало шукати його якісь деталі, які б були у цій ситуації найбільш вдалим. "Пропонуючи Хлестакову гроші, я йшов ва-банк. Що буде, то буде! Зробивши таку пропозицію, Городничий чекав на смертний вирок... Я просив свого партнера М. Тінського, що грав Хлестакова, зробити паузу, не

одразу повірити такому щастю. Для Городничого ця пауза – переломний момент. Від хвилювання я навіть очі заплющував! І лише коли Хлестаков погодився взяти гроші, Городничий – "на коні". Він бреше, улесливо "підпускає жучків", а тим часом очима уважно вивчає гардероб, речі ревізора, щоб остаточно переконатися, з ким мав справу". Під час розмови з Хлестаковим Городничий – Василько зважував кожне слово, зупинявся, щоб його осмислити, а потім відповісти. А коли Хлестаков переїхав у будинок Городничого, то останній уже не зважував кожне слово, всякий рух, а в кінці розмовляє на рівних.

"Однаке монолог сп'янілого Хлестакова набуває такого змісту, що це мене лякає, – згадує В. Василько, – Ревізор буває у міністра, грає в карти з послами! Тут я знову втрачаю рівновагу і спокій. Згадка про царя остаточно вибиває ґрунт з-під моїх ніг. Очевидно, він справді висока особа. Я був такий переляканий, що ледве міг вимовити слово "відпочити".

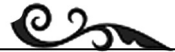
Городничий – Василько намагається зберегти гідність, кричав на купці-в, розпикав поліцаїв, залякував їх. І все це робилося для того, щоб застрахувати себе. А тому падає до ніг Хлестакова, щоб вимолити прощення, коли Городничий довідався, що купці скаржилися на нього. Коли все минуло і Хлестаков просить руки Марії Антонівни, Городничий "благословляв, як у чаду, не тямлячи, що коїть. Коли Хлестаков починав цілуватися з Марією Антонівною, не вірячи сам собі, протирав очі, кусав собі пальця, чи не сон це? Потім переходив до шаленої радості, навіть пританцьовував, знаходився у доброму гуморі, жартував з дружиною і дочкою, багато сміявся, мріяв про майбутнє прекрасне життя.

А коли Поштмейстер приніс листа і почав читати, Городничий сприймав все, як не про нього. Нарешті до нього дійшло, і він усвідомив увесь сором, усю ганьбу.

В. Василько згадував: "Закінчивши читати листа, велика пауза і... тихо, без жодного руху, глибокодраматично я – Городничий казав: "Оце зарізав, так зарізав!" Пауза – і знову рантовий перехід, вибух зі всією силою, на яку здатний Держиморда: "Повернути його!" Але слова Городничого вже не справляють ніякого враження. Він втрачає свою силу, його не бояться!

Далі монолог самокартання "От дивіться, дивіться...", який я кінчив тим, що зомлівав на хвилинку, мені давали ковток води, і я щиро казав: "От уже правду люди кажуть, коли Господь захоче когось покарати, то спочатку розум одбере". Але Городничий не з тих, щоб довго бути у стані відчаю. Він починає допит з розпінанням гостей. Хто перший сказав, що він Ревізор? І раптом, як грім серед ясного неба, – приїхав справжній ревізор! Знову раптове переключення з одного стану на другий. Я стояв посеред сцени в позі, ніби справді хтось згори вдарив мене по голові".

Актор радів з того, що йому припало грати цю роль, яка стала для нього найулюбленішою, бо вона була невичерпна, безмежна.

В. Василько зіграв цю роль у декількох театрах, дякуючи своїм вчителям М. Садовському і О. Загарову за науку і допомогу у створенні цього образу, в той же час намагався позбутися багаторічного впливу різних постановок. Актор хотів поставити славетну комедію так, як він її розумів, за своїм творчим рішенням, не схожим з прочитанням Садовського, Загарова, Мейєрхольда та інших.

У театрі "Товариство українських артистів" за участі М. К. Заньковецької та П. К. Саксаганського під орудою І. О. Мар'яненка у виставі "Вій" В. Василько зіграв роль шинкаря.

Як режисер В. Василько поставив у театрі "Березіль" вистави "Сорочинський ярмарок", "Черевички" (за Гоголем). У 1922 р. він поставив "Одруження", а 1926 р. поновив у театрі ім. Франка у місті Харкові виставу "Ревізор". Роль Городничого у ній зіграв Микола Садовський, який щойно повернувся із-за кордону.

У 1934 р. на відзнаку 125-річчя від дня народження Гоголя і 100-річчя першої постановки "Ревізора" В. Василько у Донецькому драматичному театрі поставив комедію відомого драматурга.

Сцена з вистави "Ревізор". Реж. В. Василько (1934)

Розпочинаючи роботу над виставою, В. Василько намагався виразити своє близьке відношення до Гоголя. У своїй "Автобіографії" режисер стверджував: "Я страшенно люблю Гоголя і ставив його неодноразово. Я люблю цього автора і до певної міри, можу сказати, знаю його" (Цит. за Кравчук П. І. В. С. Василько – режисер. Київ, 1980. С. 142). Тому у надзавданні спектаклю звучала думка: "Нашою постановою "Ревізора" ми хотіли: розкрити широку картину чинолюб'я, хабарництва, панування без соромної сваволі, відсутність

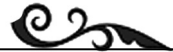

всяких культурних інтересів. Розкрити перед читачами картини поліцейсько-держимордівського режиму і показати, що за всіма цими держимордами, чиновниками, городничими стоїть зверхдержиморда – цар" (Комсомолец Донбасу. 1934. 22 лютого).

Театральна критика того часу відзначала майстерність постановки вистави, яка створена не заради самого сміху, глибокого психологічного показу характерного життя XIX ст. В. Василько вносить деякі свої мізансцени, які ще сильніше підкреслюють самодурство Городничого, на що звернув увагу глядач В. Прокопович: "Ревізор" – мужній, суворий і навіть жорстокий спектакль. Від цього глядачеві водночас стає і смішно, і моторошно. Сцена катування купців у поліції після від'їзду Хлестакова, коли озвірілі Городничий зі своєю зграєю поліцаїв винищує "крамольний дух непослуху", надовго лишилася в пам'яті глядачів як одне з найсильніших театральних вражень. Можливо, що тут навіть певний відхід від Гоголя, можливо, ця сцена ближча до творчості Щедріна" (Литературный Донбасс. 1934. № 3. С. 103).

Дещо змінив і "німу сцену". Перед глядачами виникає міська площа, де височить монумент, на п'єдесталі якого стояли величезні жандармські чоботи зі шпорами та шабля. З двох боків стояли сторожові будки, біля яких були Держиморда і Свистунов. Навколо горельєфу розташовувалися за соціальними ознаками групки героїв п'єси: хабар, свавілля, донос тощо. Глядач все це

сприймав як "німу сцену". В. Василько, незважаючи на деякі відходи, намагався зберегти гоголівський текст і дух самої вистави. Він автор творів: "Микола Садовський та його театр". (Київ, 1962). "Інсценізації" (Київ, 1987).

Література: Кравчук П. В. С. Василько – режисер (Київ, 1980).

Васильченко Степан Васильович (спр. прізвище – Панасенко; 27.12.1878(08.01.1879)–11.08.1932) – український письменник. Навчався у Глухівському учительському інституті (1904). Автор прозових творів та п'єс (переважно одноактних), кіносценаріїв.

Гоголем зацікавився ще з дитячих років, коли в хаті батьків читали "Тараса Бульбу". Пізніше заявляв, що творчість Гоголя відіграла велику роль у його літературному житті. "Найсильніше враження, повторюю, справила на мене ця трійця: Пісня, Кобзар і Гоголь, твори, яким я не знаю рівних у світовій літературі" (Мій шлях. С. 51). Переклав твори Гоголя українською мовою.

У 1930 р. у збірці "Оповідання" були надруковані повісті "Заворожене місце", "Гетьманська грамота", "Майська ніч". А у зб. "Гоголь М. Твори: в 3 т." (1952) – "Втрачена грамота", "Зачароване місце". Ці ж повісті передруковувалися і в інших виданнях творів Гоголя. Про вплив Гоголя на творчість письменника С. Васильченко розповів у своїй автобіографії "Мій шлях".

Твори: Васильченко С. Мій шлях. Автобіографічні записки. Київ, 1949. С. 19–60.

Література: Грубницька М., Курашова В. Степан Васильченко. Київ, 1950. С. 223, 267–323.

Вахнянин Анатоль (Наталь) Климентович (19.09.1841–11.02.1908) – український композитор, письменник, музично-громадський і політичний діяч. Закінчив Віденський університет (1868). Засновник і керівник Львівського товариства "Просвіта", Вищого музичного інституту ім. М. Лисенка, один із лідерів партії "народовців", редактор газети "Правда" (70-ті рр. XIX ст.). Автор статей і розвідок з історії української музики, збірки "Оповідання і гуморески" (1902). З 60-х рр. XIX ст. на Галичині почали розповсюджуватися твори Гоголя, що могло бути одним із джерел для їх майбутнього перекладу. Крім цього, композитор спілкувався з П. Кулішем, який передав йому декілька книжок, серед них "Записки матері Гоголя", "Листи до П. Куліша 1869 р.", опубліковані у Львові 1908 р.

А. Вахнянин переклав твори Гоголя українською мовою "Повість о том, как посварился Иван Иванович с Иваном Никифоровичем" (Зоря 1882. Ч. 1–3), "Старосветские дворяне" (Львів, 1881; Київ, 1952). Ці переклади були одними з перших на Галичині. Вітаючи їх, критика зазначала, що перекладач не завжди слідує за Гоголем, відходить від тексту, не завжди передає його художні особливості, випускає деякі фрагменти. І це, на їх думку, було наслідком "негнучкого володіння російською мовою". Незважаючи на це, ці переклади зайняли значне місце в історії інтерпретації творів письменника українською мовою, допомагали доносити слово Гоголя до широкого галичанського читача.

Література: Горак Я. Р. Повісті Миколи Гоголя у перекладах Анатолія Вахнянина. *Література та культура Полісся*. Ніжин, 2004. Вип. 24. С. 119–124.

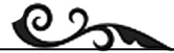

Вашенко Євген Петрович (27.10.1887–20.03.1997) – художник театру, живописець, графік і скульптор. Закінчив Курське реальне училище, вчився у Санкт-Петербурзьких майстернях. Входив до групи авангардистів. Із 1921 р. проживав у Болгарії.

Створив цікаві костюми до вистави "Сорочинський ярмарок" за М. Гоголем.

Вашенко-Захарченко Андрій Єгорович (05(17).12.1815–?) – український драматург, актор, антрепренер. Після відставки з військової служби у 40–50-х рр. організував власну трупу, яка виступала в Україні, а також Курську, Орлі та інших містах. Автор водевілів та комедій.

Інсценізував "Вечори на хуторі біля Диканьки" М. Гоголя (1833), написав продовження "Мертвих душ", яке видане під назвою "Мертвые души, окончание поэмы Гоголя, Похождения Чичикова" (Київ, 1857). У передмові до книги А. Вашенко-Захарченко сповіщав, що героя поеми Павла Чичикова попросив інший герой другого тому "Мертвих душ", родич генерала Бетрищева, дописати незавершений твір Гоголя. І саме з цієї причини він взявся за цю складну роботу. Автор у своєму продовженні запозичує деякі фрази Гоголя, підлаштовується під стиль письменника. М. Чернишевський, ознайомившись із цим "твором", писав: "Що це за підробка, яка постає у такий нахабний спосіб? Що це за п. Вашенко-Захарченко, котрий зухвало запозичує для свого виробу назву книги й ім'я Гоголя, щоб збути свій нікудишній товар?" (Чернишевский Н. Г. Полн. собр. соч.: в 15 т. Москва, 1948. Т. 4. С. 665–670). Він також був автором дослідження "Театр Вашенка-Захарченка" (1857. Т. 1.).

Велика Вітчизняна війна 1941–1945 рр. і М. Гоголь

З початком боротьби проти фашистських загарбників творчість М. Гоголя не втратила своєї актуальності. Твори письменника витримали декілька видань. Його п'єси йшли на сценах театрів, уривки з вистав входили до репертуару фронтових акторських бригад. Спогади фронтовиків, працівників театрів свідчать про популярність сцен із "Женитьбы". Генерал Г. Коротков згадував про таку виставу у фронтовому театрі 22-ї армії, в якому розкрився чудовий талант Федора Мишина, майбутнього актора Малого театру. Уривки із "Ревізора", "Мертвих душ" показували артисти театрів у фронтових концертах.

У 1941 р. була завершена робота над кінофільмами за творами Гоголя: "Як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем" (з чудовим акторським ансамблем: В. Попов, С. Блінніков, О. Абдулов, Ф. Ранєвська, В. Владиславський) і "Майська ніч" (з акторами С. Шкуратом, Н. Ужвій, Т. Окуневською). У 1945 р. в Алма-Аті був створений кінофільм "Черевички". Ці фільми демонструвалися не лише у містах і селах, а й на фронті.

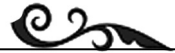
У фронтовій пресі зустрічаємо уривки з творів Гоголя, які сприймалися як бойові гасла: "Пусть же пропадут все враги и ликует вечные веки Русская земля!"; "Поднялась вся нация, ибо переполнилось терпение народа, – поднялась отомстить за посмеяние прав своих, за позорное унижение свое, за оскорбление предков"; "Да разве найдется на свете такая сила, которая бы пересилила нашу силу, русскую силу!"

По-новому ці слова сприймалися бійцями у бойових умовах. Вони не лише нагадували про виконання кожним солдатом свого громадянського обов'язку, а і вселяли надію у перемогу над фашизмом.

На сторінках газет зустрічаємо малюнки і підписи до них, взяті із творів письменника, у розділі "Почти по Гоголю", "На гоголевские темы". На одному із плакатів "Окон ТАСС" був зображений Тарас Бульба. Художник за допомогою гоголівського образу відтворив заклик до захисту Батьківщини, до стійкості, непокірності, святого гніву. Поет-фронтовик Борис Палійчук так говорив про силу цих плакатів і малюнків: "Ніколи не забути мені бойових, суворих днів 1943 року. Після розгрому гітлерівської зграї під Сталінградом наша Радянська Армія почала свій переможний історичний шлях на Захід. У одному із фронтових видань був надрукований малюнок. На ньому художник зобразив непокірного, незламного Тараса Бульбу, хоча вороги і прив'язали його до стовпа і підпалили. Поруч у вогонь і дим з автоматом наперевіс йшов радянський воїн. Він поспішав на заклик народу вигнати з рідної землі гітлерівських загарбників. Під плакатом народний напис: "Слышишь, сыну? – Слышу, батько!"

Ці дещо перефразовані гоголівські слова хвилювали солдатську душу, кликали на переможний бій, в бій за Батьківщину, за свободу, за щастя народу".

Іменем Тараса Бульби називали партизанські загони. Про їх безстрашні подвиги ходили легенди. С. Журахович у нарисі "Загін Тараса Бульби" писав: "Він не загинув. Ні, не загинув славний Тарас Бульба. Він живий і безсмертний, як

цям про славі традиції дружби: "Прошумели столетья. Грянул гром, и среди грома и грохота переключки веков звенят могучим набатом гордые слова Тарасовых правнуков: "Поднимем же, братья, товарищество на такую высоту, чтоб радовало оно и освещало весь добрый человеческий мир" (Красная армия. 1942. 22 июля). Традиції Гоголя відчутні і в його оповіданні "Тарас Бульба".

Деякі письменники переосмислюють образ Тараса Бульби, звертаються до нього як живого, реально існуючого. Так, для К. Симонова Тарас Бульба був символом мужності і стійкості. У вірші "Тарас Бульба" поет розповідав про останню мить життя гоголівського героя, про те, як "в дыму задохнётся старый Тарас, прикрученный к дубу тройными цепями", як "сквозь пламя и дым куреным он велит рубиться весь век с басурманскими псами", а потім переводить увагу читача на поле бою з фашистами, на якому знаходиться танк з екіпажем радянських воїнів, які прийняли рішення згоріти, але не здатися ворогові:

Мы вспомним Тараса и песню споем,
Как пули свистели в клубящемся прахе,
Как трое танкистов сгорели живьем,
Не сдавшись в неволю, на Киевском шляхе.
Я знаю – Отчизна им силу дала,
Им службу Тарасова кровь сослужила.
Я знаю – она в это время текла
В их черных, от пламени вздувшихся жилах.

(За честь Родины. 1944. 26 апреля)

У творі Л. Первомайського Тарас Бульба намагається допомогти своєму старшому сину Остапу, який потрапив у фашистський полон. І на звернення Остапа Тарас відповідає:

Чую, сину,
Гнів людський виходить з берегів.
Хоч загину, а звільню Вкраїну
Від неситих, лютих ворогів.

(Правда України. 1944. 11 квітня)

"Нинішньому нашому Тарасу – потомку Тараса Гоголя, – писав академік О. І. Білецький, – безмірно дорога вся неподільна радянська родина, яка створена в результаті спільної праці і боротьби. Гоголь був також одним із діячів цього об'єднання, цього єднання не по крові, а по душі" (Правда України. 1944. 11 квітня). На це звернув увагу і М. Рильський. Аналізуючи вірш Л. Первомайського, він підкреслив, що поет зумів у своєму творі виразити почуття любові до Вітчизни всіх чесних українців, коли давав проекцію легендарного образу Тараса Бульби.

Традиції Гоголя використовували О. Фадєєв у романі "Молода гвардія", М. Гарбатов у повісті "Нескорені" ("Сім'я Тараса").

Відомий кінорежисер М. Донської перед екранізацією повісті Б. Горбатова у своєму інтерв'ю сказав: "Епіграфом до кінофільму "Нескорені" ми обрали слова Тараса Бульби: "Да разве найдутся на свете такие огни, муки и такая сила,

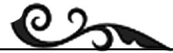

которая пересилила бы русскую силу!" Цей мотив звучить у всьому поведженні Тараса, у його вчинках, думках, поривах і бажаннях. Ці почуття – почуття людей, які не покорилися німцям, і впевнені у своїй перемозі, володіють кожним українцем" (Правда України. 1944. 29 липня). Художники М. Дерегус, А. Резніченко та ін. пишуть ілюстрації до повісті Гоголя "Тарас Бульба" і наближують їх до подій війни.

Малюнок А. Резніченка

Фашистські загарбники плундрували гоголівські святині під час їх відступу. У 1943 р. була спалена садиба Гоголів-Яновських у селі Василівка, а

також будинок лікаря М. Я. Трохимовського, у якому народився М. Гоголь і де розміщувався музей письменника. Загинули всі експонати музею.

Малюнок Кукриніків 19 42 р.

Після звільнення Ніжина від фашистів у приміщенні педагогічного інституту була частково відновлена експозиція одного із найстаріших гоголівських музеїв. У приміщенні інституту знаходився шпиталь, і першими відвідувачами музею були поранені радянські бійці, які залишили свої відгуки:

"13 квітня 1944 р.

Сьогодні я відвідав музей М. В. Гоголя і Т. Г. Шевченка при Ніжинському педінституті. Враження хороші. Правда, німецькі мерзотники обікрали музей. Але навіть те, що уціліло, має велику цінність. Я колишній викладач Семипалатинського педінституту. Я сам читав курс рос. літ. XIX ст. Доводилося мені навіть займатися і творчістю Шевченка. Сподіваюсь після війни повернутися до своєї улюбленої роботи, і, звичайно, я ніколи не забуду про маленький ніжинський музей двох геніальних співбратів – Гоголя і Шевченка.

Я нині військовослужбовець, був на фронті. Їду знову на фронт. Буду бити ворога. Буду захищати Батьківщину, захищати можливість повернутися до моєї улюбленої роботи. Леонід Мих. Перелигін".

"20.06.1944 г. (нерозбірливо)... останутся неизгладимые впечатления от посещения музея". Герой Рад. Союза гвардії генерал-лейтенант танкових військ І. Нирн (нерозбірливо).

У книзі відгуків музею у Ніжині відомий український поет-фронтовик Микола Шеремет подає уривок із свого вірша "Ніжин" (1943):

"Ніжин, Ніжин! Мій погідний краю,
Мій ти ясен цвіт, життя моє!
Я тебе два роки виглядаю,
Я борюсь два роки і не знаю,
Чи у світі що ніжніше є!"

Велика Обухівка – нині село Миргородського району Полтавської області. Відоме з поч. XVII ст. Із 1743 р. постійне місце проживання родини Капністів – Василя Петровича, який з 1737 до 1750 р. обіймав посади миргородського полковника, бригадира російської армії, та його сина В. В. Капніста. Залишивши службу в Петербурзі, В. В. Капніст, поет, драматург, громадський діяч, оселився у родинному маєтку у Великій Обухівці, який став одним із осередків просвітництва. Тут бували декабристи, діячі культури. З родиною Капністів підтримували теплі добрі стосунки Василь Панасович та Марія Іванівна Гоголі-Яновські.

У Великій Обухівці знаходився домашній театр, де ставилися п'єси В. П. Гоголя. Разом з батьками у Капністів неодноразово бував малий М. Гоголь.

1958 р. з нагоди 200-річчя з дня народження письменника В. В. Капніста на місці будинку Капністів встановлено гранітну стелу, відкрито меморіальну дошку.

Великі Сорочинці (до серед. XIX ст. – Сорочинці) – село Миргородського району, центр сільської ради. Розташоване на р. Псел (Псьол). Відоме з 20-х рр. XVII ст. як Сорочинці. На поч. XVIII ст. Сорочинці – містечко, де знаходилося правління Миргородського полку.

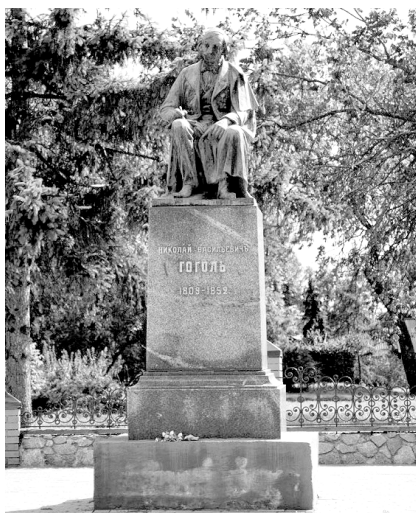
Тут 19 березня (1 квітня) 1809 р. в садибі лікаря М. Я. Трохимовського народився М. В. Гоголь. Село Сорочинці стало об'єктом зображення в повісті Гоголя "Сорочинський ярмарок".

Великосорочинська семінарія відкрита 1904 р. за ініціативою педагога Ф. Д. Ніколайчика, який став її директором. До 100-річчя від дня народження М. В. Гоголя (1909) їй було присвоєно ім'я письменника. В селі встановлено пам'ятник М. Гоголю (1911, скульп. І. Я. Гінцбург), погруддя М. Гоголя (1952, арх. П. Черняховець), меморіальну дошку. Відкрито Великосорочинський літературно-меморіальний музей М. Гоголя. 1959 р. іменем письменника названо артіль тваринницько-зернового напрямку. Збереглася Спасо-Преображенська церква, де хрестили М. Гоголя. Відновлено Сорочинський ярмарок, на якому завжди в костюмованих виставах показують гоголівських героїв.

Великосорочинський літературно-меморіальний музей М. Гоголя. У 1929 р. в будинку лікаря М. Трохимовського, де 1 квітня 1809 р. народився Микола Гоголь-Яновський, відкрито літературно-меморіальний музей письменника. У 1943 р. фашисти розграбували і спалили будинок, всі експонати та меблі.

Після Великої Вітчизняної війни на місці будинку М. Трохимовського було збудовано нове приміщення (арх. В. Черняховець). Почався збір матеріалів для створення нової експозиції. 14 січня 1951 р. музей прийняв перших відвідувачів. У 1952 р. до 100-річчя від дня смерті Гоголя перед фасадом будинку встановлено погруддя письменника (скульптор І. Гінцбург).

***Пам'ятник М. Гоголю у Великих Сорочинцях.
Скульп. І. Гінцбург. (1911)***

Сучасне приміщення музею М. Гоголя

Зібрати нову експозицію допомогли Державна бібліотека СРСР ім. В. Леніна у Москві, Державний літературний музей, Літературний музей Інституту російської літератури АН СРСР (Пушкінський Дім), Київський державний музей

російського мистецтва, Київський державний музей Т. Г. Шевченка, Полтавський краєзнавчий музей та інші науково-дослідні та культурно-просвітницькі установи країни.

У 1977 р. до 125-річчя від дня смерті М. В. Гоголя була зроблено реекспозицію музею. Нині фонд налічує 8 тис. експонатів.

Зали у Великосорочинському музеї Гоголя

Експозиція музею розгорнута в п'яти залах. Вона ознайомлює відвідувачів з життям і творчістю М.Гоголя, увічненням його пам'яті. Тут представлені особисті речі письменника (жилет, капелюх-циліндр, портфель, записник, валіза), перші видання його творів, документи, малюнки, автографи, копія посмертної маски, журнали 30–40-х рр. XIX ст. В музеї портрети М.Гоголя, виконані І. Репіним (1878 р.), В. Брикульцем, В. Прибиловським ("М. Гоголь у майстерні О. Іванова"), копії робіт П. Коровіна, І. Крамського, К. Трутовського, В. Маковського, П. Боклевського, Кукриніксіва, М. Дергуса, С. Кибрика, А. Лаптева, гравюри В. Лопати до повісті "Тарас Бульба", а також твори майстрів прикладного мистецтва, меблі XIX ст., фотографії пам'ятних місць, фотокопії документів, знімки гоголівських місць, зроблених фотографом І. Хмелевським, літографії, скульптури. Працівниками музею зроблені тематичні екскурсії: "Великі Сорочинці – батьківщина великого Гоголя", "М. Гоголь та Полтавщина" та ін., виставки: "М. Гоголь та його оточення", "М. Гоголь у творчості народних умільців" тощо. Музей проводить науково-практичні конференції.

Література: Літературно-меморіальний музей Н. В. Гоголя. Харків, 1960; Брайко Г.С. Великосорочинський літературно-меморіальний музей Н.В.Гоголя: Путеводитель. Харків, 1970; Музей М. В. Гоголя у Великих Сорочинцях. Київ, 1975; Довгаль І.Ф., Литвин Н.О. Великосорочинський літературно-меморіальний музей Н.В.Гоголя: путеводитель. Харків, 1987; Тома Л. Великі Сорочинці: Історичний нарис. Харків, 1995.

Вериківський Михайло Іванович (08(20).11.1896–14.06.1962) – відомий український культурний діяч, композитор, диригент, педагог. Заслужений діяч мистецтв України (1944). Закінчив Київську консерваторію (1923), з 1944 р. її викладач, з 1946 р. – професор. Працював диригентом Київського (1926–1928) та Харківського (1928–1935) оперних театрів, художнім керівником капели "Думка" (1939–1941).

1937 р. для Київського театру опери композитор написав одну з кращих опер "Вій" (за твором Гоголя та лібрето М. Кропивницького), у якій автор музики гоголівський текст передав засобами бурлеску та фантазмагорії, поєднуючи їх з українськими народними ліричними та жартівливими піснями, старовинними кантами та псалмами, а також ввів танцювальні мотиви. Через 10 років композитор переробив її в оперу.

Верна Петро Петрович (24.12.1876(05.01.1877)–04.04.1965) – український скульптор, майстер художнього різьблення по дереву. Заслужений майстер народної творчості України (1964). Член СХУ (1938). Навчався на курсах при Київському художньому інституті (1936). Автор круглих скульптур, багатофігурних композицій, барельєфів.

Серед перших творів профільної скульптури портрет Гоголя в рамі із зображенням орлів та грифонів, створений у 1912 р. "У цій роботі різьбяр використав ефект протиставлення: декор розміщений навколо тонкої стрічкоподібної рамки, що особливо підкреслює рівну гладінь навколо портрета. Лаконізм пластичного трактування надає пласту рис монументальності" (В. Івасенко).

Коваль Вакула. Скульп. П. Верна (1947)

Кобзар. Скульп. П. Верна (1947)

У 1913 р. у Києві на Всеросійській промисловій виставці демонструвалась багатографічна скульптура майстра "Зустріч Тараса Бульби з синами", на якій представлений сильний, врівноважений, розумний старий козак і його сини Остап, енергійний, спритний, і Андрій, безвольний, принахильний. Поруч з ним мати, яка любить своїх синів. Композиція чітко продумана. Кожен образ індивідуальний, у кожному з них помітний емоційний стан і переживання героїв, що відповідало змісту гоголівського твору.

Під час Великої Вітчизняної війни скульптор переїздить до Борисполя, де захоплюється повістю Гоголя "Ніч перед Різдом" і створює скульптуру "Коваль Вакула верхи на чорті" (1941). У 1947 р. він повторює свою роботу.

Література: Івасенко В. Т. Верна-батько, Верна-син. *Народна творчість та етнографія*. 1966. № 2; Променицький К. К. Петро Петрович Верна. Київ, 1958.

Вертелецький Андрій Олександрович (05.07.1925) – актор. Заслужений артист УРСР (1972). Закінчив Державний інститут театрального мистецтва (Москва, 1958). Працював у театрах: Запорізькому (1958), Миколаївському (1959–1961), з 1961 р. – Закарпатському (Ужгородському українському музично-драматичному театрі).

У виставі "Сорочинський ярмарок" (за Гоголем) зіграв Гриця Голопупенка. Актор згадував: "Увійшовши в цю роль, ніби голова обертом пішла, скільки енергії, сили, жаги з'явилося. Я так захоплювався акторством, що забув, де я знаходжуся. Я люблю грати, яку б роль не грав, в мене кров в жилах грає, в образі Гриця Голопупенка відчув справжнє життя селянства, мене це захопило, і разом з тим з'явилася мета бути схожим так, як і всі, а не виділяти себе, як актор. Ця вистава розкрила мені очі". Актор також зіграв роль Солопія Черевика у виставі "Сорочинський ярмарок" та Левка – у "Майській ночі" (за Гоголем).

Верхацький Сергій Полієвктович (23.04(06.05). 1907–14.05.1998) – драматичний актор. Закінчив Харківський музичний драматичний інститут (1929). Працював актором у різних театрах Харкова: Першому українському драматичному театрі для дітей (1927–1929), театрі "Березіль" (1930–1935), у Харківському українському драматичному театрі ім. Т. Шевченка (1935–1969).

Зіграв ролі Степана, слуги Подколюсіна та Добчинського в п'єсах М. Гоголя "Одруження" і "Ревізор".

Вершиніна Людмила Іванівна (22.01.1928) – актриса. Народна артистка УРСР (1977). Закінчила Дніпропетровське театральне училище (1948). Працювала в театрах: Дніпропетровському (1948–1955), Львівському (1955–1958), з 1958 р. – у Дніпропетровському російському драматичному театрі ім. М. Горького (нині театр драми і комедії).

Зіграла роль Ганни Андріївни ("Ревізор" за М. Гоголем). На запитання, із зіграних понад двохсот ролей, які вам більше припали до душі, актриса відповіла: "Мені подобаються всі ролі, в яких можна знайти характер. Нещодавно вночі думала про Ганну Андріївну з "Ревізора" за мотивами Гоголя... Ганну Андріївну з "Ревізора" називають дивною тому, що вона живе заради добра.

Вона отримала мільйони і роздає їх. Її вчинків не розуміють діти, правда, не рідні. Вона заради світової пам'яті свого чоловіка, а їх батька, створила фонд і допомагала людям". У цій п'єсі є слова, які я сама вписала в роль: "Я мрію, щоб люди в усьому світі, і особливо діти, ніколи не знали, що таке війна. Це голод, холод і смерть".

Вескляров Петро Юхимович (28.05(10.06).1911–05.01.1994) – український актор театру і кіно. Заслужений артист України (1973). Член СКінУ (1962). Працював у різних театрах України: Черкаському (1932–1940), Волинському українському музично-драматичному (1946–1959), а також на Київській кіностудії художніх фільмів (1959–1982). У 1964–1986 рр. на українському телебаченні вів передачу "На добраніч, діти" (дід Панас).

Петро Вескляров
у ролі пана ректора
("Вій")

У театрі зіграв роль Городничого в п'єсі М. Гоголя "Ревізор", а у фільмі "Вій" – пана ректора.

У житті П. Весклярова ці ролі відіграли важливу роль. Деякі репліки Городничого: "Нічого не бачу: бачу якісь свинячі рила замість осіб, а більше нічого...", "Чому смієтеся? Над собою смієтеся" – були виголошені актором так, що глядачі зрозуміли, що Городничий прозрів і по-іншому дивиться не лише на тих, хто оточував його, але й на тих, хто знаходиться за межами його дому, стіна в якому розібрана, і господар дивиться крізь неї на світ. Те, що відбувалося на сцені, виходило далеко за її межі і ставало типовим, реальним.

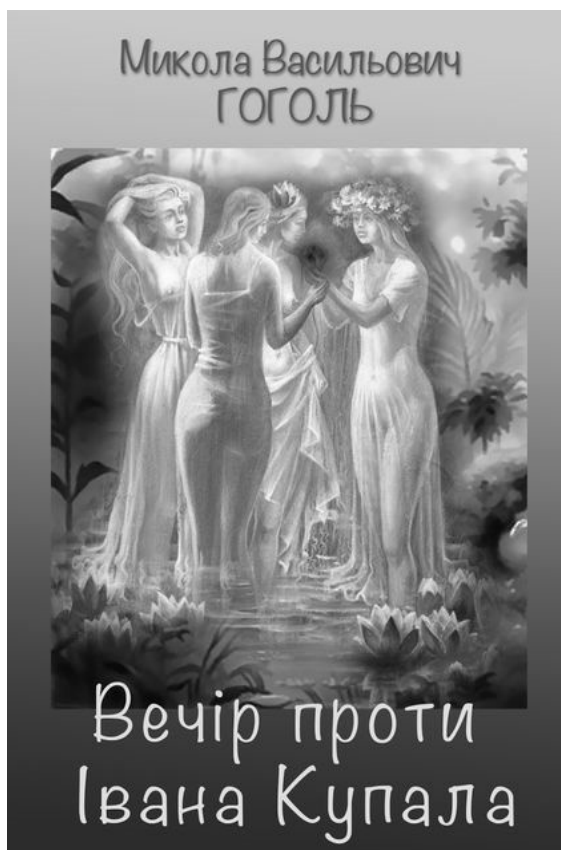
"Зігравши цю роль, Вескляров ніби змінив свій світогляд, став більш консервативним, ця роль змінила його життя, націлила його на світлий шлях. Дала змогу розкрити себе не тільки як актора, а як людину світлої душі" (<http://schoolportal.com.ua/satiritchnezobrazhennya...>).

Актор шкодував про зіграну роль у фільмі "Вій", бо, як сам зізнався в одному з інтерв'ю, після створення образу в його житті "... сталося багато і трагічного, і не менш страшного, як польоти в домовині під куполом церкви, від споглядання яких дехто із глядачів, не звиклих ще у ті часи до фільмів жахів, неприємно або втікав із кінотеатрів" (<http://pda.arattaukraine.com/text...>).

"Вечір напередодні Івана Купала" – "Вечер накануне Ивана Купала" – повість, написана у кін. 20 – на поч. 30-х рр. XIX ст., про що Гоголь сповіщав своїй матері. Опублікував її у петербурзькому журналі "Отечественные записки" у 1830 р. (лютий-березень) під назвою "Бисаврюк, или Вечер накануне Ивана Купала. Малороссийская повесть (из народного предания), рассказанная дьячком Покровской церкви", поновив назву на "Басаврюк". Гоголь доопрацював повість, дещо змінивши опис деяких сцен, зняв усі виправлення, які зробив у журнальному варіанті П. П. Свін'їн, порвав зв'язки з цим журналом, ще й висміяв його у передмові до повісті, і опублікував у збірнику "Вечора на хуторе близ Диканьки", в

доопрацьованому і дещо зміненому описові деяких сцен. В основу повісті була покладена народна легенда про цвітіння папороті, яка з'явилася у язичницькі часи і поєднувалася з православним слов'янським святом, що відбувалося у переддень Різдва Іоанна Предтечі (24 червня за стар. ст.). Усі, хто зривав цю квітку, переборював усі перепони і знаходив скарб. У повісті Гоголя до усього дійства підключилася нечиста сила Купало, яка підбурювала до скоєння злочинів. Як свідчить українська міфологія, у цю ніч трави набували цілющої сили, а роса на них – наділяла красою. Тому вся молодь покидала свої оселі і йшла туди, де відбувалися ігрища, на яких звучали пісні, а дівчата робили вінки і пускали їх за водою. Молодь вірила у прикмети ворожіння. Папороть Гоголь описує у своїй "Книзі всякої всячини", вказуючи, що вона "квітне вогняним цвітом тільки опівночі під Іванів день і хто встигне зірвати її, буде таким сміливим, що встоїть супроти всіх примар, котрі йому уявлятимуться, і той відшукає скарб".

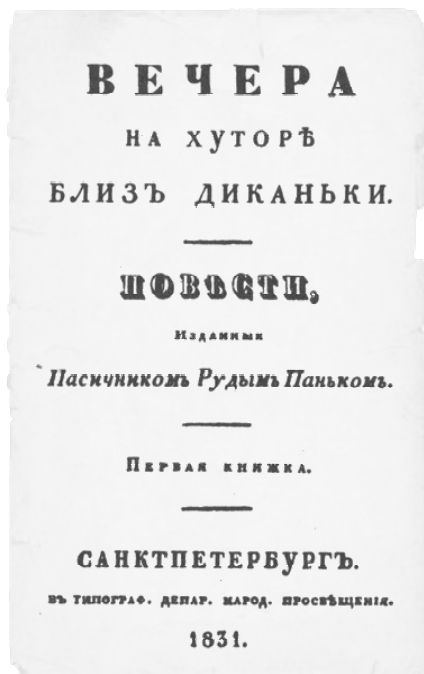
Обкладинка до книги

Вперше повість українською мовою була перекладена Д. Мордовцевим під назвою "Опыт переложения украинских повестей Гоголя на Малорусское наречие" і надрукована у "Малорусском литературном сборнике" (Саратов, 1859) та

передрукована у 1864 р. у Львові. У 20–30-х рр. ХХ ст. повість виходила у перекладах Д. Ревуцького (1929–1933), а потім без імені перекладача, з 1952 р. – І. Сенченка. У цьому ж перекладі у 2008 р. повість була опублікована у книзі: Микола Гоголь. Зібрання творів: у 7 т. / упоряд. П. В. Михед. Т. 1.

Композитор Семен Гулак-Артемівський написав водевіль "Ночь накануне Иванова дня", прем'єра якого відбулася 25 травня 1852 р. А композитор Леонід Грабовський – симфонічну легенду "Ніч на Івана Купала" (1976). У 1968 р. за своїм сценарієм режисер Юрій Іллєнко зняв кінофільм "Вечір на Івана Купала".

Титульний аркуш першого видання збірника

"Вечори на хуторі біля Диканьки" –

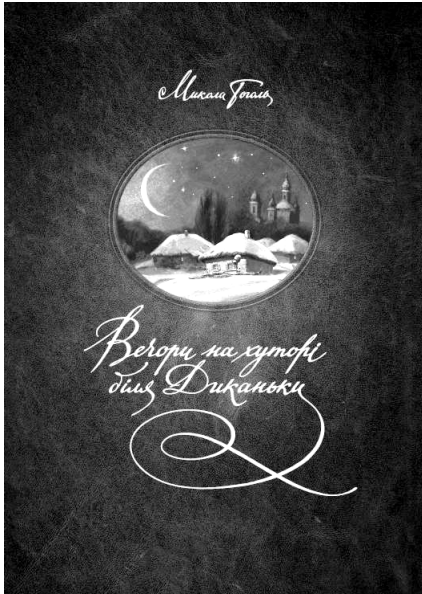
"Вечера на хуторі близ Диканьки" – збірник повістей Гоголя, який складається із двох частин. У першу увійшли: "Передмова", "Сорочинський ярмарок", "Вечір напередодні Івана Купала", "Майська ніч, або Утоплена", "Втрачена грамота", а в другу – "Передмова", "Ніч перед Різдом", "Страшна помста", "Іван Федорович Шпонька та його тітонька", "Зачароване місце".

Збірка була опублікована у Санкт-Петербурзі у 1831–1832 рр. (вдруге – 1836 р.). Збірник мав підзаголовок: "Повести, изданные пасечником Рудым Паньком". Над повістями Гоголь працював наполегливо з весни 1829 р. У листах цього часу до матері письменник просить надсилати йому описи українського одягу, звичаїв, повір'їв. Повісті Гоголя продовжували розвивати по-новому українську тематику творів письменників українського походження, які увійшли до російської літератури: О. Сомова, В. Нарєж-

ного, а також російських письменників Ф. Глінки, К. Рилєєва. Свою роль відіграли у виборі теми й опубліковані фольклорні збірники. Відомо, що під час набору рукопису у друкарні складальники не могли стримати сміх: "Тільки просунувся в двері, – сповіщав Гоголь О. Пушкіну 21 серпня 1831 р., – складальники, побачивши мене, почали кожний пирхати, пирскати собі в руку". О. Пушкін дав високу оцінку збірнику. У листі до О. Ф. Воєнкова в кінці серпня 1831 р. він писав: "Нині прочитав "Вечори на хуторі біля Диканьки". Вони мене вразили. Ось справжня веселість, щирість, невимушеність, без кривляння, без манірності. А місцями яка поезія, яка чуттєвість! Все це так незвично у нашій літературі, що я до цього часу не можу опам'ятатися" (Гоголь Н. В. в русской критике и воспоминаниях современников. Москва, 1959. С. 41).

Збірка повістей привабила всіх. У листі до матері 19 вересня 1831 р. Гоголь писав: "Вона сподобалась тут усім, починаючи з государини". Саме тому збірка повістей швидко розійшлася, і Гоголь турбувався про її перевидання, про що свідчать його листи до М. Погодіна. В. Белінський у статті "Про російську повість і повісті М. Гоголя" (1835) писав: "Це була поезія молода, свіжа, пахуча, розкішна, чарівна, як поцілунок кохання".

Обкладинка книги (2009)

Рекламний плакат виставки

А в статті "Русская литература в 1841 году" відомий критик писав: "У Вечорах на хуторе близ Диканьки комізм веселий, усмішка юнака, який вітає Божий світ. Тут все світле, все блищить радістю і щастям: темні духи не бентежать тяжким передчуттям юного серця, що тріпоче від повноти життя. Тут поет ніби сам милується створеними ним оригіналами. І все ж ці оригінали не його вигадка, вони смішні не з його примхи; поет строго в них вірний дійсності. І тому будь-яка особа говорить і діє у нього у сфері свого побуту, свого характеру і тих обставин, під впливом яких вона знаходиться".

Критик А. О. Григор'єв у статті "Гоголь и его последняя книга" (1847) писав про збірник: "Це були ще юнацькі, свіжі натхнення поета, світлі, мов українське небо, все в них ясно і весело, сам гумор простодушний, як гумор народу, ще не чути того злісного сміху, який опісля стане єдиною чесною особою у творах Гоголя, хоча в той же час і тут уже в цих перших поетичних враженнях виступає як яскраво особлива якість таланту нашого поета – уміння окреслити все паскудство вульгарної людини і виставити на показ всі дрібниці. Тож вони у нього яскраво впадають в око (слова останньої книги Гоголя); ця властивість тут

не виступила ще караючим сміхом, добродушним, як жарт, і тому якимось так легко, світло на душі читача, як світло і легко на душі самого поета, який ще не вийшов із-під чарівності рідного неба, яка напоєна пахощами черемхи його України". Але були і критичні виступи, зокрема А. Я. Стороженка (псевдонім Андрій Царинний). У подальшому збірник Гоголя був у центрі уваги Д. Чижевського, Ю. Барабаша, П. Михеда, Ю. Покальчука, Г. Самойленка, В. Скуратівського та інших українських літературознавців XX і XXI ст.

Пізніше Гоголь критично ставився до збірника, вважаючи "недосконалим початком", "початковою учнівською пробою" (у передмові творів 1842 р.), а 1851 р. він навіть не хотів їх друкувати, і лише порада друзів не робити цього змусила їх залишити у зібранні своїх творів.

"Вечори на хуторі біля Диканьки" у двох томах українською мовою були вперше опубліковані Ксенофонтом Климковичем і видані у Львові 1864–1865 рр. у серії "Руська читальня", випуск 6, 7. У примітці до першого тому вказано, що "Переднє слово пасічника Рудого Панька" і "Вечори напередодні Івана Купала" належать перу Д. Мордовцева. Ще у 1839 р. в статті "Проба перекладу українських повістей Гоголя малоросійським наріччям" Д. Мордовцев писав: "Який не високий талант його, як би живо не окреслював він характери осіб, все відчувається, наче чогось не вистачає у тих оповіданнях, що інакше говорили б і Солопій Черевик з жінкою, і пасічник Рудий Панько... в українських оповіданнях Гоголь такий малорос, такий пасічник, що, читаючи їх, так, здається, й бачиш, як він, сидячи у своїй хаті, палить люльку й плює крізь губу: не вистачає лиш одного, щоб говорив він так, як слід пасічнику – своєю рідною мовою; тоді й народність, ним зображувана, виражена була б уповно. Тому що мова – не остання у справі народності. Ось що спонукало мене представити публіці малоросійське оповідання Гоголя малоросійським наріччям".

Наступне видання збірника у перекладі Михайла Обачного та Лесі Українки, за редакцією Олени Пчілки з'явилося у Львові 1885 р. Тут були вміщені лише "Передмова Панька Рудого", "Запропаща грамота. Бувальщина", "Зачароване місце. Билиця, розповідана дяком ***ської церкви". Дві частини "Вечорів на хуторі під Диканькою", повісті від пасічника Рудого Панька були видані за редакцією І. Лакизи та П. Филимовича у Києві у 5-томному виданні "Творів" Гоголя 1929 р. та у 3-томному виданні у 1952 р. Окремими виданнями збірник виходив у 1935, 1950, 1952, 1957, 1982, 2007 рр.

Окремі повісті збірника знайшли своє втілення на театральній і оперній сценах та в кіно, а також у численних графічних та художніх творах образотворчого мистецтва.

Перший драматичний твір під назвою "Вечер на хуторі близ Диканьки". Малоросійская шутка в одном действии, взята из повестей, изданных пасечником Рудым Паньком" залишився у рукопису, бо був заборонений цензурою (15.12.1852). А 1865 р. у Львові з'явилася переробка для сцени під назвою "Вечори на хуторі біля Диканьки". У переважній більшості сценічній переробці найчастіше піддавалися окремі повісті збірника.

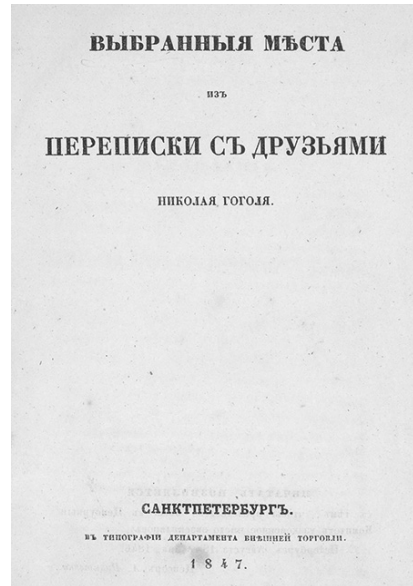

"Вибрані місця із листування з друзями" – "Выбранные места из переписки с друзьями" – публіцистичний збірник Гоголя, складений із окремих листів, статей, присвячених різним питанням літературної творчості, історії, мистецтва, церкви, соціальним проблемам, пошукам сенсу життя і діяльності. Задум книги відноситься до 1845 р., а інтенсивна робота над нею – це літо-осінь 1846 р. Книга з'явилася 31 грудня 1846 р. з цензурними скороченнями та вилученням цілих розділів (XIX, XX, XXI, XXVI, XXVIII). Повністю "Вибрані місця..." були видані після смерті письменника у: Полное собрание сочинений Н. В. Гоголя. Т. 3. Москва, 1867), підготовлених до друку професором Ф. В. Чижовим, хоча до нашого часу триває робота з поповнення текстів розділів за рукописами.

Статті у рукописному збірнику Гоголь поставив у такому порядку: Вступ. I. Заповіт.

II. Жінка у світі. III. Значення хвороб IV. Про те, що таке слово. V. Читання російських поетів перед публікою. VI. Про допомогу бідним. VII. Про Одиссею, перекладену Жуковським. VIII. Кілька слів про нашу Церкву й духовництво. IX. Про те саме. X. Про ліризм наших поетів. XI. Дискусії. XII. Християнин іде вперед. XIII. Карамзін. XIV. Про театр, про однобічний погляд на театр і взагалі про однобічність. XV. Предмети для ліричного поета в нинішній час. XVI. Поради. XVII. Просвіта. XVIII. Чотири листи до різних осіб з приводу "Мертвих душ". XIX. Потрібно любити Росію. XX. Потрібно проїхатись по Росії. XXI. Що таке губернаторша. XXII. Російський поміщик. XXIII. Історичний живописець Іванов. XXIV. Чим може бути дружина для чоловіка в простому домашньому побуті, за нинішнього стану речей у Росії. XXV. Сільський суд і розправа. XXVI. Страхи і жахи Росії. XXVII. До короткого приятеля. XXVIII. Той, хто посідає важливе місце. XXIX. Чия доля на землі вища. XXX. Напутнє слово. XXXI. В чому ж, нарешті, сутність російської поезії та в чому її особливості. XXXII. Світле Воскресіння. Сучасний літературознавець В. Воропаєв вважає, що композиція твору відповідає схемі великого посту. А В. Гіппіус відзначав у книзі поєднання елементів сповіді і проповіді.

Гоголь виступає у "Вибраних місцях...", як стверджують деякі сучасні дослідники, пророком християнської віри. Письменник вірував у преображення людини. І тому хотів знайти підтвердження цьому, створивши новий образ позитивного героя. Цим він займався, працюючи над другим томом "Мертвих душ". І в цьому він вбачав апостольську місію. Проте тут варто зазначити, що в своїй "Авторській сповіді" Гоголь відмовляється від цієї місії, заявляючи: "Якби не

Обкладинка першого видання книги

заповіт, котрий я помістив доволі необережно, в якому натякав про повчання, котре зобов'язаний дати кожен автор поетичними творіннями своїми, нікому б і на думку не спало мені приписувати це апостольство, незважаючи навіть на дієвий стиль і повну ліричну урочистість мовлення" (Гоголь Н. ПСС. Т. XIII. С. 465).

Гоголь дорожив цією книгою, покладав на неї велику надію, бо вважав, що "вона потрібна, дуже потрібна всім" (лист Гоголя П. Плетньову від 18 (30) червня 1846 р.). Письменник хотів, щоб книга вразила читачів, а тому просив не робити розголошу про неї. Він вважав, що вона розійдеться миттєво. Але розмови і різні плітки про неї ширилися Петербургом і доходили до Москви. Коли вийшла книга, то оцінка її була різною навіть у колі тих, хто був близьким до Гоголя. На рідних вона справила жахливе враження, і Гоголь змушений був заспокоювати сестер і пояснювати значення релігії, Бога у житті людини та наявність у книзі його заповіту. Багато дуже цінних свідчень про сприйняття нового твору Гоголя знаходимо у його листуванні з колом петербурзьких та московських знайомих, а також у їх листуванні один з одним. Показовим у цьому відношенні є лист С. Т. Аксакова до сина І. С. Аксакова від 16 січня 1847 р.: "Обставини змінилися. Ми не можемо мовчати про Гоголя, ми повинні публічно осудити його. Шевирьов навіть хоче надрукувати нещадний аналіз його книги. Річ у тім, що ті, хто хвалить і лає Гоголя, помінялися місцями: всі містики, всі святенники, всі, хто примирився з підлим життям своїм викриками про християнську покірність, весь тваринний двір Глінки, а особливо жіноча свита К. В. Новосільцевої, яка потопає у сльозах і захопленнях. Я думав, що вся Росія дасть йому публічного ляпаса, і тому не варто нам було приєднувати рук своїх до цього ляща; але тепер бачу, що тих, хто хвалить, буде дуже багато і Гоголь може утвердитися у своєму божевіллі. Книга його може бути шкідлива багатьом" (Аксаков С. Т. Собр. соч.: в 4 т. Москва, 1956. Т. 3.).

В своєму листі до сина він зазначає: "Я не буду знати, що мені заперечити тій людині, яка скаже: "... це хохлацька штука: широко замахнувся і не впорався з масштабністю художнього завдання другого тому і прикинувся проповідником християнства" (Аксаков С. Т. История моего знакомства с Гоголем. Москва, 1960. С. 166).

Пізніше С. Аксаков змінив свою різку негативну оцінку і книгу Гоголя розглядав як приклад незмінного переконання автора. "Хай не думають, – зазначає С. Аксаков, – що Гоголь змінювався в своїх переконаннях; навпаки, з юнацьких років він залишався їм вірним; але Гоголь ішов постійно вперед: його християнство ставало чистіше, суворіше; високе значення мети письменника – ясніше, і суд над самим собою суворіший; і так, в цьому розумінні Гоголь змінювався" (Московские ведомости. 1853. 21 марта (№ 35)).

Гострий відгук про книгу написав у своєму відкритому листі до письменника відомий дослідник літератури В. Белінський, який завжди цінував твори Гоголя, надрукувавши його у журналі "Современник" (1847. № 2.): "Неможливо мовчати, коли під покровом релігії і захистом батога проповідують обман і відсутність моралі як істину і добродетельність". Критик звертається до письменника, називаючи його різкими прізвиськами: "проповідник батога, апостол невігластва, поборник

обскурантизму і мракобісся, панегірист татарських звичаїв – що ви робите?" (Белинский В. Собр. соч. Т. 8. С. 281). Автор "Вибраних місць..." змушений був виправдовуватися у своєму листі-відповіді від 29 червня 1847 р. Перед цим у листі до свого друга М. Прокоповича (20 червня 1847 р.) Гоголь висловлює жаль, що так різко В. Белінський відгукнувся про його книгу, і просив переговорити з ним.

Гоголь сам розумів, що схибив. І в статті "Мистецтво є примирення з життям", яку хотів поставити у другому виданні замість "Заповіту", писав, що помилився, змішуючи мистецтво з проповіддю: "Не моя справа повчати проповіддю. Мистецтво і без того уже повчання. Моя справа говорити живими образами, а не розміркуваннями. Я повинен виставити життя обличчям, а не розмірковувати про життя. Істина явна".

Українські діячі культури теж по-різному оцінювали книгу Гоголя. Одні, як П. Куліш, приєднувалися до Сергія та Костянтина Аксаківих, П. Плетньова та інших, які вважали, що "Вибрані місця..." – це епохальний твір, який відкрив двері Гоголю у зовсім інший світ словесності і є початком російської літератури, що книга засвідчувала постійний погляд Гоголя і його шлях до християнства. П. Куліш, отримавши книгу від П. Плетньова, записав у своєму щоденнику від 3 лютого 1847 р.: "На збільшення наших духовних насолод П. О. [Плетньов – Г. С.] надіслав нам "Вибрані місця із листування з друзями" Гоголя з наказом закритися від усіх з Сашею [дружина П. Куліша Олександра Білозерська-Куліш – Г. С.] і за один раз прочитати уважно всю книгу. Голос щирого переконання, яким пройнята ця книга, вразив тепер мене самого, хоча в Петербурзі перші аркуші цієї книги, що тоді виготовлялися, здавалися мені нижчими таланту Гоголя, а мій друг [Олександра Білозерська-Куліш, в літературі Ганна Барвінок – Г. С.] так захоплювався деякими листами (особливо листом "Жінка в світі"), що хотів переписати їх для себе, але я подарував йому всю книгу" (Інститут рукопису НАНУ. Ф. П. Куліша I, 28562. Арк. 272).

Навпаки, деякі діячі української культури негативно поставилися до "Вибраних місць..." Це відчувається у статті М. Павлика "Николай Васильевич Гоголь" (Друг. 1874. С. 340–364), який, як І. Франко, високо оцінювали "Мертві душі", гоголівську сатиру. І. Франко у статті "Двоязичність і дволичність" вважав, що створення "Вибраних місць..." та відмова його від викривальної сатири були пов'язані з духовною драмою, ідейним зламом Гоголя в останні роки його життя.

У сучасному літературознавстві негативних оцінок твору Гоголя зменшилося. Іде процес поглибленого вивчення поглядів письменника. Ідеї гоголівських "Вибраних місць..." українські вчені співвідносять з різними підходами до сприйняття людського життя, зокрема утопічним, романтичним (Крутикова Н. "Выбранные места из переписки". *Слов'янські літератури: XI Міжнародний з'їзд славістів: доповіді*. Київ, 1993. С. 112–132). Ю. Барабаш цю книгу Гоголя називає "Програмою реформ" (Барабаш Ю. Загадка "Прощальной повести" ("Выбранные места из переписки с друзьями"). Опыт непредвзятого прочтения. Москва, 1993. С. 119). П. Михед вважає, що книга носить проповідницьке спрямування, а Гоголь заявляє про своє особливе право на передсмертне слово як "чоловік, що лежить

на смертному ложі" (Гоголь Н. ПСС. Т. XIII. С. 221) (Михед П. Пізній Гоголь і бароко: українсько-російський контекст. Ніжин, 2002. С. 165–177).

Українською мовою "Вибрані місця із переписки з друзями" повністю не виходили. Лише 1952 р. у збірці "Твори: в 3 т. Т. 3" надруковано статтю "Читання російських поетів перед публікою" у перекладі І. Сенченка. Нині вони надруковані у зібранні творів М. Гоголя у семи томах (Київ, 2011. Т. 6) у перекладі Т. Михед і Є. Соловей.

Висоцький Герасим Іванович (17.12.1804 – помер на поч. 70-х рр.) – близький товариш М. Гоголя по Ніжинській гімназії вищих наук кн. Безбородька, Дворянин, син підпоручика, родом з Переяславського повіту Полтавської губернії.

Г. І. Висоцький познайомився з М. Гоголем 1819 р. під час навчання у Полтавському повітовому училищі (1817–1819). Підтримував з ним зв'язок під час навчання у Ніжині (1821–1826). Ці взаємини поглиблювалися і перейшли у міцну дружбу, хоча юнаки і перебували у різних класах, і різнилися за віком. Г. Висоцький був на 5 років старший за Гоголя, але їх зблизили спільні погляди та інтереси.

В одному з листів до Г. Висоцького Гоголь, згадуючи час навчання, писав: "... Ні до кого серце моє так не прив'язалося, як до тебе. З самого початку нашого тут перебування ми вже зрозуміли один одного, а дурість людська вже рано зріднила нас... ми висміювали її і разом обмірковували план майбутнього нашого життя. Половина наших задумів здійснилась: ти уже на місці, уже маєш солодку впевненість, що існування твоє не нікчемне..." (Гоголь Н. ПСС. Т. X. С. 79–80). 1826 р. директор гімназії І. С. Орлай сповіщав попечителя Харківського навчального округу про випускників, зокрема про Г. Висоцького, який успішно закінчив курс наук, проте оволодів мовами лише в об'ємі програми третього відділення.

В журналі протоколів Конференції окремо записано: "Учень Г. Висоцький не закінчив курсу словесності німецької, французької і латинської мов, вивчив лише курс етимології цих мов" (ВЧОАН. Ф. 1104. Оп. 1. Од. зб. 14. Арк. 38 зв.).

У Ніжині, як вказує П. Куліш, Г. Висоцький мав репутацію веселої, життєрадісної, з гострим гумором людини. П. Куліш також записав спогади однокашників, які стверджували, що всі гумористичні прізвиська, які вживав Гоголь у своїх листах, належали Г. Висоцькому, який також мав великий вплив на первинний характер його творів. Перечитуючи "Вечори на хуторі біля Диканьки" і "Миргород", їх товариші на кожному кроці зустрічали слова, вирази, анекдоти, якими Г. Висоцький смішив їх ще в гімназії. Понад 30 прізвищ і прізвиськ зустрічаємо в 3-х листах Миколи Васильовича Гоголя до Г. Висоцького. Під впливом свого друга формується і гумористична мова Гоголя, яку помічаємо не лише в листах, а і в ранніх творах майбутнього автора "Вечорів..." Проте деякі вчені, зокрема Ю. Манн, стверджують, що роль Г. Висоцького тут дещо перебільшена (Манн Ю. В. "Сквозь видный миру смех...". Санкт-Петербург, 1994. С. 95).

Після закінчення Ніжинської гімназії Г. Висоцький працював у Петербурзі. У 1827 р. Гоголь листувався зі своїм товаришем. До нас дійшли лише листи, в яких адресат звертався до друга на ім'я та по батькові – Герасим Іванович. І хоча

вони друзі, проте один із них уже в столиці, мав посаду, а інший лише мріяв про це. Гоголь називає Г. Висоцького "неоцінним другом", "милий Герасим Іванович". Кожний лист Г. Висоцького – це для Гоголя зіркові миті радості, які приносять йому задоволення, наштотують на роздуми про майбутнє життя, про служіння Вітчизні. У листах Гоголя багато ніжинських відомостей: про театральні гімназійні постановки, про творчі заняття студентів тощо. Все це було важливим у повсякденному житті Гоголя. Відомо, що у Г. Висоцького була і рання повість Гоголя "Дещо про Ніжин, або Дурням закон не писаний", про яку ми довідуємося зі спогадів Г. Висоцького.

Г. Висоцький служив у департаменті різних податей і збирань з 7.02.1827 до 19.03.1828 р. Проте Гоголь, який приїхав у Петербург у грудні 1828 р., не застав у столиці свого друга. Він вийшов у відставку і жив у своєму маєтку Недри в Переяславському повіті Полтавської губернії. Із спогадів: "Він був повної статури, любив поїсти і часто відвідував сусідів, серед яких мав славу великого насмішника і гострого на язик; інколи свої жарти проголошував також у віршах; до речі, цікавився працями з природничих наук" (П. В. Владимиров). Гоголь намагався довідатись про Г. Висоцького, про що свідчать його листи до В. Тарновського 1833 та 1834 рр. Перший біограф Гоголя П. Куліш зустрічався з Г. Висоцьким, і той віддав йому всі матеріали, що торкалися друга юності, зокрема ніжинські папери та листи з Італії.

Література: Владимиров П. В. Из ученических лет Гоголя. Письма Н. В. Гоголя 1827 г. к Г. И. Высоцкому и предполагаемый портрет Гоголя-студента (с 4 снимками и портретом). Киев, 1890.

Вишня Остап (спр. прізви. – Губенко Павло Михайлович; 01(13).11.1889–28.09.1956) – український письменник-сатирик і гуморист. Закінчив Київську військово-фельдшерську школу (1907). Навчався в Київському університеті (1907). Почав друкуватися з 1919 р.

Переклав українською мовою твори Гоголя "Іван Федорович Шпонька та його тітонька" (1952), "Ревізор" (1952), "Одруження" (1952), "Картьєрі" (1952), "Театральний роз'їзд", "Додатки до комедії "Ревізор" (1952). Про свої дитячі та юнацькі враження від Гоголя та його творів Павло Михайлович розповів у статті "Все життя з Гоголем" (1954), пересипаної гумором, цікавими епізодами першого дотику дитячого почуття до "Сорочинського ярмарку", а потім й інших творів із "Вечорів на хуторі біля Диканьки". Потяг до перекладу творів Гоголя з'явився через те, що літературознавці неодноразово заявляли, що "переклади ті не зовсім задовільні, перекладачі ніби одійшли від автора, не зберегли в перекладах аромату гоголівського слова". Як стверджував Остап Вишня, перекладів цих він не читав, а взявся за них одразу у перед'ювілейний 1952 р.

"Судити, звичайно, про свою роботу я не буду, скажу тільки, що ніколи я так не хвилювався, працюючи в літературі, як хвилювався я, перекладаючи твори Гоголя. Зберегти красу, чарівність, аромат гоголівського слова – трудна це задача. Трудна й відповідальна" (Остап Вишня. Усмішки, фельєтони, гуморески. Київ, 1989. Т. 4. С. 257). Остап Вишня був автором переробок класичних творів для сцени, зокрема музичної п'єси-гротеску "Вій" за повістю М. Гоголя і п'єсою М. Кропивницького на 4 дії "з співами, з танцями, з горілкою і з чим хочеться", поставленої у 1925–1927 рр. українськими театрами Харкова (реж. Г. Юра), Кіровограда, Одеси, а пізніше Києва.

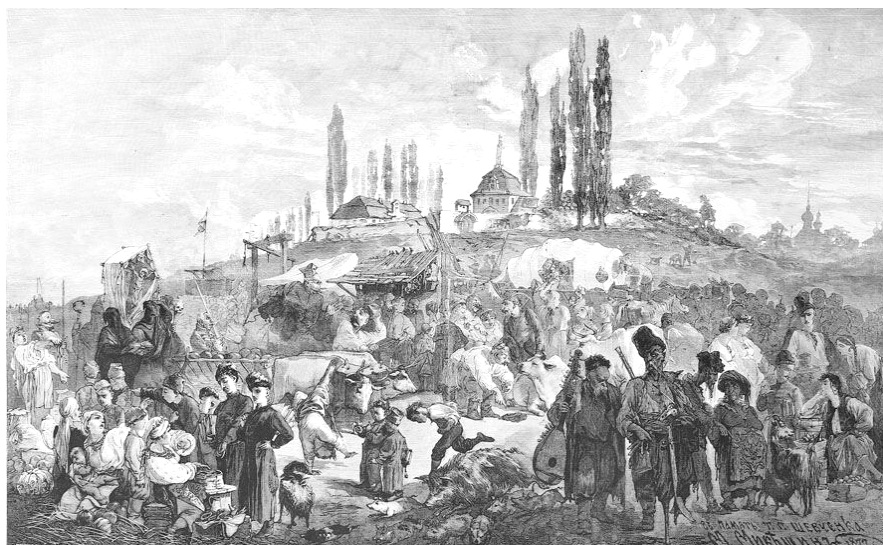
До відзначення пам'яті Гоголя Остап Вишня написав статтю "М. Гоголь (до 100-ліття з дня смерті)" (1942), у якій стверджував думку про те, що "сміхом своїм письменник боровся із всім злом і з тією несправедливістю, що панувала на всьому світі в його часи".

Вівчарук А. – автор комедії "Халепа" в 4-х діях, перероблена з повісті Гоголя "Сорочинський ярмарок" (1886, літографовано у Берліні).

"Вій" – "Вий" – повість, над якою Гоголь працював з 1833 р., була надрукована у збірнику "Миргород" (1835). Під час підготовки до друку зібрання творів Гоголь суттєво переробив її. Ім'я фантастичного підземного духу – Вій – письменник взяв із української міфології. Він є нечистою силою з великими та важкими повіками, які піднімають вилами демони. У примітці до твору Гоголь писав: "Вій" – це колосальний витвір протонародної уяви. Цим іменем називають у малоросіян начальника гномів, у якого повіки на очах йдуть до самісінької землі. Вся ця повість є народна оповідь. Я не хотів ні у чому змінювати її і розкакую майже з тією ж простотою, як чув". Дослідник повісті М. Ф. Сумцов вказував на те, що Гоголь міг знати казку "про їзду парубка на відьмі, смерть відьми й читання парубком над нею у церкві псалтиря" (Киевская старина. 1892. С. 472). Гоголь показує, що в житті людину чекають різні випробування. І часом, як зазначає письменник у статті "Страхи і жахи Росії" (1846), перед нею виникають жакливі образи страховищ без залізних ланцюгів: сковувала боязнь... І ставалося це лише з тими, кого карав Господь.

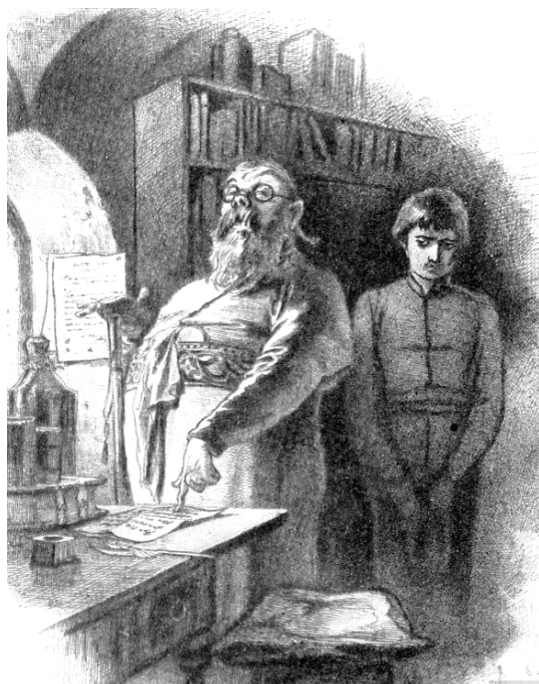

Танець Хоми Брута. Гравюра М. Микешина до повісті "Вій" (1872)

На базарі.

Гравюра М. Микешина до повісті "Вій" (1877)

Ректор бурси і Хома Брут.

Гравюра М. Микешина до повісті "Вій" (1886)

Явтух і Хома.

Гравюра М. Микешина до повісті "Вій" (1886)

Панночка, сотник і Хома Брут.

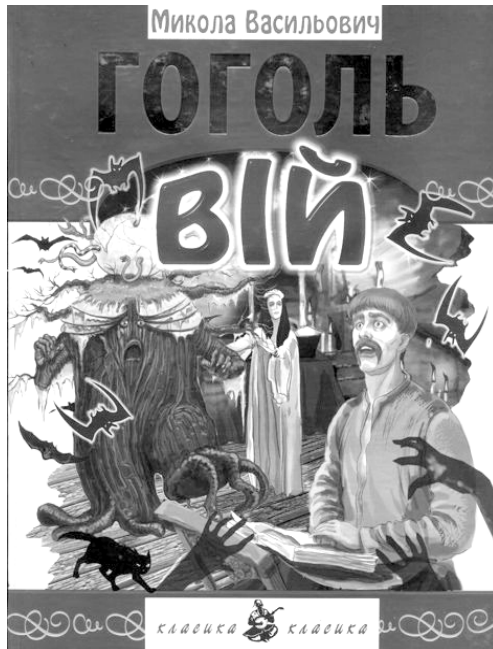
Гравюра М. Микешина до повісті "Вій" (1872)

Повість у збірнику закінчувалась словами: "І з того часу там все і залишилось в тій церкві. Чудища, що зав'язнули у вінках, там і понині. Церква заросла мохом, обшилась лісом, коріння якого розплелися по стінах її; ніхто не заходив туди і не знає, де і в якій стороні вона знаходиться". Зберігся єдиний примірник, в якому розміщено це закінчення. Після нього було порожнє місце, і друкарні попросили Гоголя заповнити його. Так з'явилась нова кінцівка повісті, яка друкується в подальшому в усіх виданнях. Майстерність Гоголя, який блискуче зумів передати реальний і фантастичний, міфологічний світ, відзначали в XIX і в наступних століттях дослідники цієї повісті.

Українською мовою повість вперше надруковано у щойно заснованому у Львові у художньо-публіцистичному і науковому журналі "Друг товариства "Академический кружок" у 1874 р. під назвою "Народное предание" у перекладі Стефана Лабаша. Неодноразово повість перевидувалася у львівських виданнях у 1882, 1885 рр. У перекладі Ф. Королевського (Кревецького) повість була надрукована у Львові у газеті "Діло" 1902 р., а також видаувалась окремими виданнями у 1902, 1917 рр. У 1930 р. повість з'явилась у 2 томі п'ятитомного зібрання творів Гоголя, яке вийшло за редакцією І. Лакизи і П. Филиповича у перекладі А. Харченка. Всі подальші публікації довоєнного часу виходили за цим виданням, без вказівки на перекладача, якого репресували, як і інших перекладачів цього видання. 1952 р. було опубліковане три томне зібрання творів Гоголя за редакцією М. Гудзія. До першого тому включено повість "Вій" з вказівкою "переклад за ред. Петра Панча". Повість також була надрукована в цій редакції у 2008 р., упорядник П. В. Михед. 1998 р. в серії "Перлина світової літератури – студентам та школярам" у Києві перевидано повість "Вій" у перекладі А. Харченка.

Текст повісті "Вій" використав М. Кропивницький для лібрето однойменної опери (1905) та фантастичної комедії в 5 діях (1903). 1926 р. у Харкові з'явилась музично-гротескова п'єса у 4-х діях Остапа Вишні, який використав текст повісті Гоголя та п'єси М. Кропивницького. Нова драма доповнювалася приміткою, що це драматичне дійство буде зі співами, з танцями, з горілкою і з чим хочете. Відомі також переробки повісті для сцени Е. Шабельської (1901), Я. І. Коплана (1909) та Г. І. Павловського (1912).

Обкладинка книги "Вій" (2007)

Л. Улачай-Красовський написав п'єсу "Вій. Фантастичне видовище на 4 дії" і видав 1926 р. у Харкові зі вступною статтею О. Білецького. І все ж частіше театри звертались до п'єси М. Кропивницького.

Особливе місце у театральному житті належало виставі "Вій". Вперше на українській сцені п'єса М. Кропивницького (за Гоголем) була поставлена у його трупі у 1897 р. на гастролях у Санкт-Петербурзі. Автор п'єси і постановник вистави шукав різні засоби, щоб зобразити Вія. І йому це вдалося. Вистава-феєрія "Вій" була насичена українськими піснями, поетичними народними картинами минулого, а тому добре сприймалась глядачами.

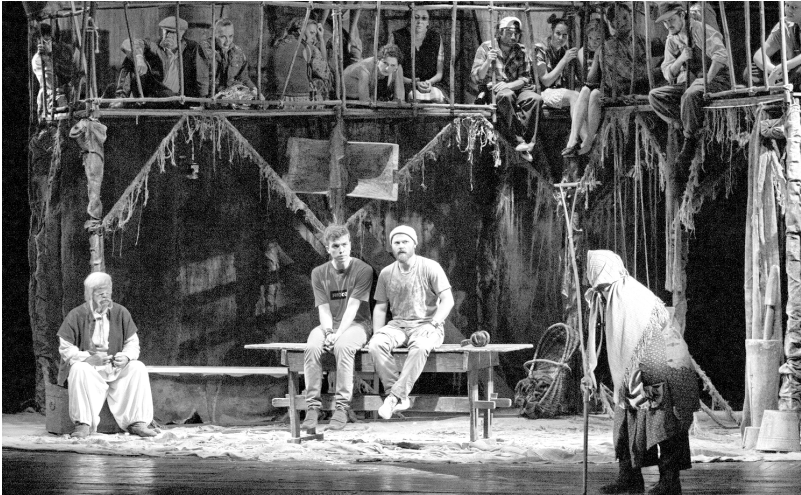
У дев'ятий сезон М. Садовський включив "Віа" до репертуару свого театру. 28 вересня 1914 р. вона була поставлена. Сценографію здійснив художник І. Бурячок. Декорація відповідала епосі і жанровій специфіці твору. В живописі він застосував прийом світлотіні. Оркестром керував диригент О. Кошиць, який багато попрацював над удосконаленням хорів та музичного супроводу. Хормейстером і хореографом вистави був Василь Верховинець. У виставі були задіяні провідні актори театру: С. Паньківський (Сотник), С. Бутовський (Хома Брут), О. Корольчук (Хорунжий), Т. Івлєв (Тит Халява), який зіграв справжнього вождя ватаги бурлаків, та інші. Вистава мала успіх серед глядачів. М. Садовський включив її і в наступні сезони 1915–1916 рр. Виставою "Вій" завершувався сезон 1917–1918 рр. Саме вона разом з постановками "Тараса Бульби" і "Ревізора" визначила обличчя театру М. Садовського.

Йшла вистава "Вій" М. Кропивницького у 20-х рр. також в Одеському робітничо-селянському театрі. А у сезон 1926–1927 рр. ця ж вистава з'явилась в репертуарі Дніпропетровського державного українського драматичного театру ім. Т. Шевченка. Поновили у театрі її і в сезони 1934–1941 рр. Виставу "Вій" у різних інтерпретаціях ставили в театрах, зокрема ім. М. Заньковецької.

У 1925 р. п'єса "Вій" Остапа Вишні з'явилася у переробці. Вперше поставлена цього року у Державному українському драматичному театрі імені І. Франка. Ескізи одягу та декорацій зробив художник А. Петрицький. У цій переробці п'єса ставилася також у різних театрах.

По-новому ожив гоголівський "Вій" у ХХІ ст. у нинішніх переробках і переосмисленнях знайомого сюжету. Сучасний драматург Ніна Садур у п'єсі "Панночка", яка знайшла своє сценічне втілення у декількох театрах Полтави, Чернівців тощо, використовує гоголівський текст і створює містичний фарс на 2 дії, у якому все переплелось: реальне і потойбічне, гоголівська містика і філософія буття, історія спокуси і боротьби темних сил за людську душу, і як найважливіше – за все в житті треба відповідати. І в цьому її сучасне звучання.

А драматург Наталя Ворожбит п'єсу "Вій" (за мотивами повісті Гоголя) по-своєму осучаснила, перенесла сюжетні події гоголівського твору у сьогочасну реальність, ставлячи питання: чому так живемо, що ми залишаємо у спадок, чи вміємо ми каятись і прощати та інші. Авторка назвала свою п'єсу "Вій" докудрамою. Відомі й інші постановки. Головне те, що триває пошук і Гоголь залишається жити у цьому процесі.

Сцена із вистави "Вій" Чернігівського музично-драматичного театру ім. Т. Шевченка

Афіша до вистави у театрі ім. І. Франка

Повість Гоголя була також ілюстрована. Так, у Музеї книги та друкарства України знаходиться повість "Вій", оформлена і проілюстрована художником Віталієм Мітченком у вигляді рукописної книжки, текст якої він переписав каліграфічним почерком у стилі українського скоропису XVII ст. Все це разом у поєднанні з малюнками відповідало змісту твору.

У 1990 р. дипломом Конкурсу мистецтва книги було відзначено видання повісті, ілюстрації якої здійснив визначний художник нашого часу Георгій Якутович, які блискуче відповідали фантастичному світові твору Гоголя. Охоче ілюстрували "Вія" й інші художники.

Віленський Ілля Аркадійович (02(14).03.1896–28.02.1973) – український композитор, музично-громадський діяч. Заслужений артист УРСР (1938), заслужений діяч мистецтв УРСР (1947). Народився в Кременчуці, навчався у Петроградській консерваторії (1914–1918). Один із ініціаторів створення Київської філармонії, керував симфонічним оркестром. Працював у Київському театрі юного глядача, Театрі Червоної армії у Харкові. Був керівником Ансамблю танцю України (1937–1941).

Автор різножанрових оркестрових та інструментальних музичних творів.

Написав музичну комедію "Сорочинський ярмарок" (1935).

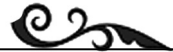
Вільшанський Микола Іванович (17.10.1881–1917) – актор, режисер. Акторську діяльність розпочав у Полтавському драматичному гуртку, працював у трупах М. Садовського, П. Саксаганського (1906–1913), народному театрі у Львові (1913–1914), естрадному колективі "Веселий жарт" (1915–1916). Мав хороші зовнішні дані: високий зріст, виразне обличчя, міцний голос. Грав комічні ролі.

Однією з кращих ролей був Ляпкін-Тяпкін ("Ревізор" М. Гоголя) у постановці М. Садовського у 1907 р. Критика відмітила: з чиновників найбільш характерним був Вільшанський у ролі Амоса Федоровича Ляпкіна-Тяпкіна.

Література: Василько В. Микола Садовський та його театр. Київ, 1962.

Власенко Апполон Павлович (1806 – після 1889) – із дворян Чернігівщини, один із товаришів М. Гоголя по Ніжинській гімназії вищих наук князя Безбородька, у якій навчався з лютого 1822 до серпня 1830 р. вільноприходящим. Курс закінчив у 1827 р., але у зв'язку з хворобою не зміг скласти екзамен, завершив навчання екстерном у 1830 р., отримав право на чин XII класу. Його прізвище занесено до Книги честі, що заведена для заохочення найбільш здібних учнів. Гоголь згадував А. Власенка у листі з Ніжина до Г. Висоцького 19.03.1827 р. і передавав від нього вітання.

Служив засідателем Борзнянського повітового суду, потім у повітовому поліцейському управлінні. Обирався повітовим предводителем дворянства. Жив у своєму маєтку в селі Мартинівка Борзнянського повіту Чернігівської губернії. Був знайомий з членами сім'ї П. Куліша та Ганни Барвінок.

Власенкова Агафія Семенівна – кріпосна селянка з Василівки, няня М. Гоголя та його сестер.

Войтенко Василь Андрійович (02(14).01.1881–16.06.1951) – український і російський співак (драматичний тенор). Заслужений артист України (1933). Вокальну освіту здобув приватно в Петербурзі та Мілані. Працював у театрах: Музичної драми в Петрограді (1912–1920), опери Народного дому (Петроград) (1920–1923), Харківському (1924–1925), Київському (1927–1928), Дніпропетровському (1930–1941), об'єднаних Дніпропетровському і Одеському театрах опери і балету, які знаходилися під час евакуації у Красноярську та Іркутську (1941–1945). У 1944–1951 рр. – викладач Харківської консерваторії.

В. Войтенко був першим виконавцем партії Андрія в опері "Тарас Бульба" М. Лисенка, поставленої у Харківському театрі російської опери (1924), Вакули ("Ніч перед Різдвом" М. Римського-Корсакова).

Абрам Литвин згадував: "Одного разу на репетиції опери "Тарас Бульба" М. Лисенка на сцену в партії Андрія вийшов новий для нас співак міцної статури з чудовим драматичним тенором. Ми, молоді хлопці, відразу справедливо оцінили його вільну манеру триматися на сцені й відчули, що це його улюблена партія. Войтенко в цій виставі мав неабиякий успіх" (Українські співаки у спогадах сучасників. Київ, 2003. С. 323).

Періодична преса того часу свідчила про актора: "Химерна романтика любовних пригод штовхнула честолюбного Андрія на шлях зради – саме так тлумачив свого героя вдумливий співак – актор В. Войтенко, який ще недавно чарував міцним лірико-драматичним тенором слухачів". "В останній дії глядачі бачили Андрія – В. Войтенка, стрункого, пристрасного, розпаленого боєм, пригніченого, який стоїть не ворухнувшись під важким батьківським поглядом, чекаючи від нього справедливої кари" (Станішевський К. О. Український радянський музичний театр. Київ, 1970. С. 350).

**В. Войтенко – Вакула
в опері "Ніч перед Різдвом"
М. Римського-Корсакова**

Войтенко Володимир Григорович (18.01.1912–10.08.1978) – український оператор-постановник ігрових та науково-популярних фільмів. Закінчив художньо-індустріальну профшколу, Київський кіноінститут. Під час роботи вносив чимало новацій в освітлення об'єкта, любив рух панорами. На фабриці документальних та науково-популярних фільмів у 1945–1952 рр. зняв чимало цікавих фільмів. У 1952 р. у співавторстві з І. І. Шекером зняли перший кольоровий український документальний фільм "М. В. Гоголь", від роботи над яким ще ніколи не отримував такого задоволення.

У 50–70-х рр. зняв багато художніх фільмів, що запам'яталися глядачам. Найбільшу популярність здобули фільми, створені разом з режисером Л. Биковим.

Волинський Павло Іванович (1770–21.12.1839) – протоієрей, вчитель Закону Божого у Ніжинській гімназії вищих наук князя Безбородька з 1821 до 1829 р. Навчався в Чернігівській духовній семінарії, потім працював там учителем. У Ніжині з відкриттям Гімназії вищих наук кн. Безбородька запрошений учителем Закону Божого, катехізису, священної історії. Він також був священником домашньої Свято-Олександрівської церкви гімназії, для якої замовляв ікони та інші речі. 1 квітня 1824 р. прийняв у особового складу гімназії присягу на вірність імператору. 1825 р. нагороджений золотим наперсним хрестом. Дирекція доручала П. Волинському перевірити лекції професора М. Белоусова у зв'язку зі звинувачувальним проти нього рапортом М. Білевича. П. Волинський приходить до висновку, що лекції "благочестием не сообразны", бо "в некоторых местах записок обнаружены мысли, при научении юношества к сбивчивым и ложным понятиям ведущия". У "Справі про вільнодумство" зайняв позицію консервативно налаштованих професорів. Виступав проти функціонування студентського театру. Після звільнення з гімназії 1829 р. був протоієреєм і настоятелем Ніжинської Преображенської церкви. Похований на грецькому ніжинському кладовищі.

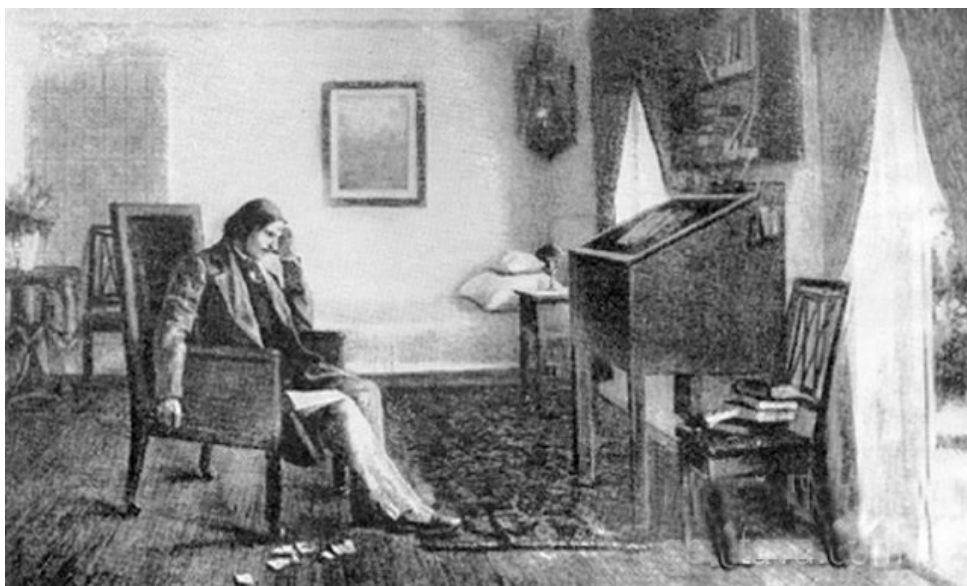
Н. Кукольник позитивно відгукувався про нього. Нині деякі дослідники життя і творчості Гоголя вказують на значний вплив П. Волинського у релігійному вихованні юнака, хоча останній досить часто підсміювався з "батюшечки". Саме так він називав учителя Закону Божого у своїх листах до К. Висоцького. Як стверджував О. Данилевський дослідникові В. І. Шенроку, "найбільшим ворогом Гоголя був протоієрей Павло Волинський". Літературознавець І. Виноградов вважає, що у їх словах проявляється власне негативне ставлення самого О. Данилевського. У Гоголя не завжди були рівними відносини зі священником як на уроках, так і під час церковної служби в гімназійній Свято-Олександрівській церкві у Ніжині.

Література: Виноградов И. А. Религиозное образование Гоголя в Нежинской Гимназии высших наук. *Н. В. Гоголь и Православие*. Москва: Отчий дом, 2004; Гоголь в Нежинской гимназии высших наук. Антология мемуаров / сост. П. В. Михед, Ю. В. Якубина. Санкт-Петербург, 2014. С. 413–422.

Волков Василь Олексійович (21.03 (02.04). 1840–22.04(05.05).1907) – російський живописець, який проживав в Україні. Навчався у Санкт-Петербурзькій академії мистецтв (1858–1863). З 1868 р. жив у Полтаві, викладав у Інституті шляхетних дівчат (1875–1898), в Полтавському Кадетському корпусі (1879–1907). Як художник працював переважно в галузі жанрового живопису. Мав власну художню студію. Працював у портретному побутовому та історичному жанрах.

Автор картин "Будинок М.Гоголя у Василівці", "Гоголь слухає лірника" (варіанти – 1882, 1892, 1902), "Гоголь у Василівці" (1902).

Гоголь у Василівці за роботою (літо 1832).

Худ. В. Волков (1892)

Волкова Віра Олексіївна (25.06.1936–2006) – актриса. Заслужена артистка УРСР (1972). Закінчила Ставропольське музичне училище (1959). Працювала у Луганському музично-драматичному театрі (1960–1962), Полтавському українському музично-драматичному театрі ім. М. Гоголя (1962–1993).

Серед численних ролей В. Волкової – Парася в "Сорочинському ярмарку". "Параска з першого ж погляду вражає стрілою любові явного лідера серед хлопців – Грицька, який підкорений, зачарований нею і по-царськи щедрий у своїх обіцянках. Волкова Віра Олексіївна вільно грала будь-яку акторську роль, нею захоплювалися не тільки режисери, постановники, а й самі актори. Її жвавий характер, сила волі, жага до акторства покоряло її з середини. В образі Парасі вона зуміла передати весь внутрішній світ героїні. Акторка якось на одну мить задумалась над тим, що грає саме епізоди зі свого життя, тому завжди такими близькими являються її акторські сцени" (<https://www.google.ru/url>).

Зіграла також роль Панночки у виставах "Майська ніч" М. Старицького, "Вій" М. Кропивницького.

Волкова Клавдія Василівна (24.12.1908 (06.01.1909)–23.09.1985) – актриса. Народна артистка України (1974). Закінчила студію Пролеткульту (1925). До 1945 р. працювала в театрах Росії, а потім у Київському ім. Лесі Українки (1946–1952), Севастопольському ім. А. Луначарського (1952–1985) російських драматичних театрах.

Серед зіграних ролей – Фекла Іванівна в "Одруженні" М. Гоголя.

Воловик Григорій Володимирович (16(29).05.1902–07.06.1967) – український режисер. Заслужений артист України (1946). Закінчив Київський музично-драматичний інститут ім. М. В. Лисенка (1923) та режисерську лабораторію Л. Курбаса при театрі "Березіль" (1922–1924). Працював у театрах різних міст України: Біла Церква, Одеса, Вінниця, Київ, Чернігів, Кіровоград, Рівне, Артемівськ та ін.

У 1950 р. в Закарпатському українському музично-драматичному театрі поставив виставу "Ревізор" М. Гоголя і зіграв роль Хлестакова.

В інтерв'ю Г. Воловик стверджував: "Я не скривлю душою і таки скажу, що всі режисерські праці не були мені пасинками: в кожному я вкладав всю свою любов, усе своє уміння і тепло, найбільше це стосується п'єси Гоголя "Ревізор" (<http://mirrorref.ru/refpolmermerigerlas.html>).

Театральна критика того часу стверджувала, що актор Воловик, слідуючи гоголівському твердженню, зробив Хлестакова головним героєм твору не тільки за характером, а й за тією роллю, яка йому випала. Воловик-міхур, максимально роздувається й показує себе в широкому світлі, щоб лопнути в розв'язці. Тут зібрані й висвітлені всі риси головного героя. В цілому рівненський "Ревізор" виявився непростим для сприйняття трактовкою творчості Гоголя, іноді переобтяженого деталями та повільними сценами. В той же час вистачає тут смішних та ліричних епізодів.

"Володимир третього ступеня" – "Владимир третьей степени" – незавершена комедія Гоголя. Уривки з цієї п'єси друкувалися за життя Гоголя під різними назвами: "Утро делового человека", "Тяжба: отрывок". Під назвою "Владимир 3-й степени" вперше опублікована як чернетка у книзі "Сочинения Н. В. Гоголя". У листах початку 30-х рр. Гоголь скаржився на складність роботи над п'єсою. 4 жовтня 1839 р. Гоголь читав уривок з "Тяжбы" в будинку С. Т. Аксакова, а також в інших дворянських сім'ях І. І. Панаєв згадував про майстерність Гоголя-читця, коли гості попросили письменника що-небудь прочитати, він відповів, що не знає, "що прочитати, що у нього немає нічого завершеного і обробленого... і раптом гикнув раз, другий, третій... Дами переглянулись між собою, ми не наважувалися проявити себе при цьому ніяким рухом і тільки дивилися на нього в тупому нерозумінні. "Що це у мене? Немовби відрижка?" – сказав Гоголь і зупинився. Господар і господиня будинку дещо зніяковіли... Їм, мабуть, спало на думку, що обід їх не сподобався Гоголю, що у нього розлад шлунку. Гоголь продовжував: "Учорашній обід засів у горлі, ці грибочки та бовтанка! Їси, їси, просто біс його знає, чого тільки не з'їси" – і загикавши знову, вийняв рукопис із задньої кишені і поклав його перед собою..." Прочитати ще "Северную пчелу", що там таке?.." – говорив він, слідкуючи очима в своєму рукописі. І тільки тепер ми здогадалися, що ця гикавка і ці слова були початком читання драматичного уривка, надрукованого пізніше під назвою "Тяжба". Обличчя всіх засіяли сміхом, але голосно сміятися ніхто не посмів... Всі тільки поглядали один на одного, немовби промовляючи: "Ну як? Як читає?" Щепкін закліпав очима, повними сліз. Читання уривка продовжувалося не більше пів години. Захоплення було всебічним: воно подіяло на автора" (Панаєв І. І. Литературные воспоминания. Москва, 1988). Уривок "Лакейська" під назвою "Прихожа". Сцена в 1 дію" переклав і переробив В. Русинов. Публікація була здійснена в Полтаві 1901 та 1908 рр. з цензурним дозволом від 23.03.1901 р.

Володський Олександр Федорович (псевд. Балясний Валентин; 23.11 (05.12).1875 – після 1932) – український актор, драматург, перекладач. Народився на Чернігівщині, навчався в Університеті Св. Володимира у Києві. Грав у трупах

М. Кропивницького, П. Саксаганського, М. Садовського. Для нього це була хороша школа сценічної майстерності. Створив власну трупу "Народний театр" у Чернігові (1898–1908), у якій брали участь М. Вороний, Б. Грінченко, В. Самійленко. Був ініціатором створення Театральної спілки (Рада. 1907. № 5), з 1910 р. очолював Товариство українських акторів. Написав близько 20 п'єс на злободенні теми тогочасного життя, які ставилися в театральних трупах дореволюційного часу.

За текстом імператорського Малого театру (1885) переклав українською мовою п'єсу Гоголя "Ревізор" (ценз. дозв. від 24.04.1911).

Вороний Микола Кіндратович (24.11(06.12). 1871–07.06.1938) – український поет, критик, історик і діяч театру, актор, журналіст, перекладач. Навчався у Віденському та Львівському університетах. Був знайомий з І. Франком, допомагав у виданні газети. Працював актором у мандрівних трупах М. Кропивницького, П. Саксаганського (1897–1919) та в театрі М. Садовського (з 1910 р.). У 1917 р. – один із засновників Центральної Ради та українського національного театру. Проживав з 1910 р. у Києві, викладав у мистецьких школах. 1920 р. емігрував за кордон, 1926 р. повернувся в Україну, вів педагогічну і театральну діяльність.

Перекладав драми О. Пушкіна, Ф. Шіллера, а також опублікував рецензію на переробку М. Кропивницького для сцени повісті Гоголя "Вій" (Зоря. 1897. № 7. С. 137–138). Написав п'єсу "Майська ніч. Оперовий провідник" (Київ, 1929). У 1934 р. був репресований.

Воропай Іван Михайлович (12.04.1924–24.03.1977) – скульптор. Член СХУ (1956–1967). Закінчив Київський художній інститут (1954). Учасник виставок.

Серед робіт – портрет М. Гоголя (1953).

Література: Воропай Іван Михайлович: каталог. Київ, 1982.

Вронський Вахтанг Іванович (спр. прізви. – Надірадзе; 28.08(10.09).1905–27.02.1988) – український балетмейстер. Народний артист СРСР (1962). Закінчив балетну школу в Тбілісі (1923). Працював солістом і балетмейстером у багатьох театрах Радянського Союзу, в Україні: Одеському (1940–1954), Київському (1954–1969) театрах опери та балету. Був художнім керівником і балетмейстером Українського художньо-спортивного ансамблю "Балет на льоду" (1961–1973), засновник і художній керівник Київського театру класичного балету (1980–1986) у Києві.

В ансамблі "Балет на льоду" поставив одноактну хореографічну картину "Ніч перед Різдвом" А. Свечникова (1961). "Незважаючи на естрадну схематизацію лібрето М. Віккерса й О. Каневського і такі, до краю умовні, засоби вияву його змісту як "ковзанярський танець", персонажі, які з'явилися на льоду, були справжніми образами гоголівського твору. Для розкриття характерних рис його героїв балетмейстер зумів віднайти сповнені життєвої виразності, гоголівського гумору рухи і створити на льодовому майданчику без куліс цікаві гострокомедійні мізансцени". В театрі класичного балету балетмейстер поставив "У Солохи" О. Рябова (1982).

Література: Долохова Л. В. Балетмейстер Вахтанг Іванович Вронський. Київ, 1966.

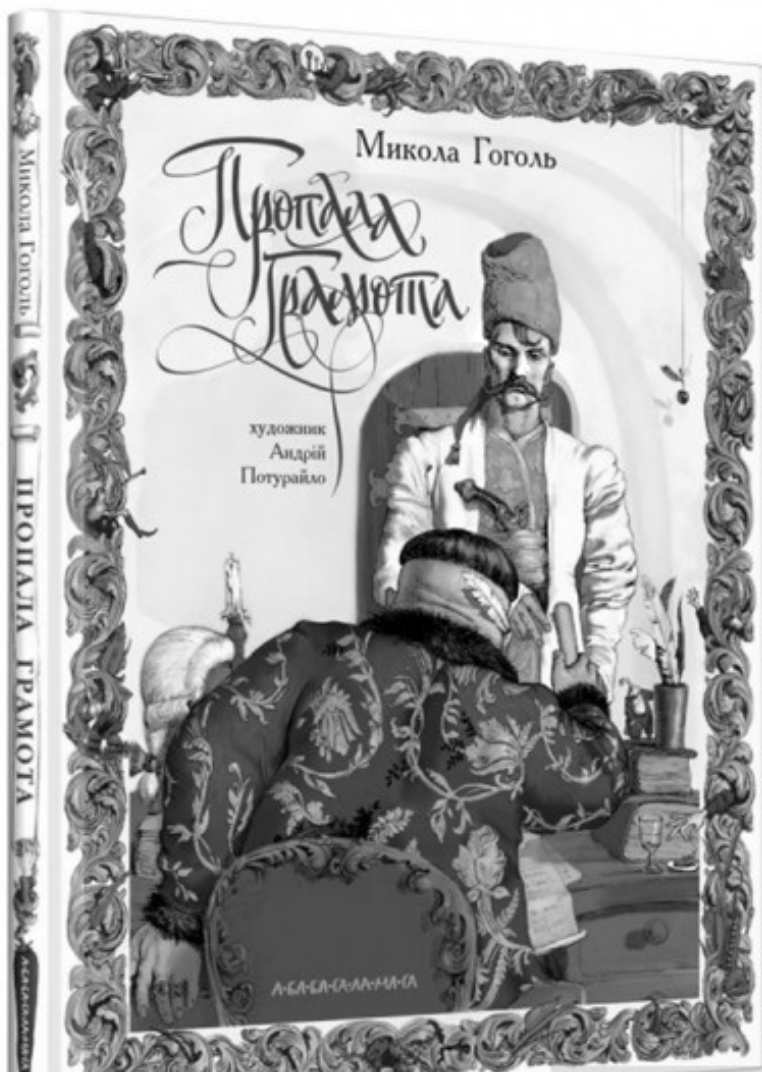
"Втрачена грамота" – "Пропавшая грамота" – повість Гоголя, написана у 1829 р. і вперше опублікована в 1831 р. у першій частині збірника "Вечера на хуторі близ Диканьки".

Обкладинка книги (1935)

Літературознавці вказують, що на образ запорожця-гуляки Гоголь міг звернути увагу, прочитавши "малоросійську небилицю" Ореста Сомова "Гайдамак", опубліковану 1826 р. у "Невському альманасі". Але слід вказати й "Енеїду" І. Котляревського та фольклорні джерела, зокрема про подорож чоловіка до пекла, щоб повернути "грамоту", про гру в пеклі з чортами тощо. Гоголь переосмислив все це по-своєму, не дотримуючись географічної та історичної точності. Ця повість друкувалася в усіх подальших зібраннях творів письменника.

*Обкладинка книги "Пропала грамота"
у перекладі С. Васильченка (2019)*

Ніч на заїжджому дворі.

Ілюстрація до повісті "Пропавша грамота". Худ. В. Маковський. (1874)

Втрачена грамота. Кадр із фільму (1969)

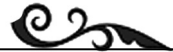

Українською мовою повість була вперше перекладена К. Климковичем і з'явилася під назвою "Втрачена грамота. Бувальщина, розказана дячком своєї церкви", опублікована у збірнику "Гоголь М. Вечори на хуторі біля Диканьки" (Львів, 1865. Т. 2. С. 11–33). Пізніше повість перекладали М. Обачний і Леся Українка (1885, Львів), С. Ісаєвич (1885, Львів), Герман Клейф (1909, Миколаїв), Антін Лотоцький (1909, 1932, Львів), Іван Шереметович (1917, Крижополь), Г. Беришпольський (1918, Баришполь), А. Ніковський (1929, Київ), Степан Васильченко (1952, Київ). Повість перероблялася і для сцени: М. Кропивницьким (1897) під назвою "Втрачена грамота. Фантастична комічна оперета", В. І. Кулябкою (під назвою "Петро Орленко, або Втрачена грамота. Фантастичні картини в 4 діях і 5 одминах"); у 1922 р. у Львові відбулася прем'єра романтичної опери Я. Ярославенка "Відьма", лібрето С. Черкасенка (1898). Іван Драч написав кіносценарій "Втрачена грамота. Пригоди козака Василя та його товаришів-козаків у дорозі до столиці Російської імперії" для кіностудії ім. Довженка (1969).

Вукотич-Кропивницький Костянтин Маркович (21.05(02.06).1870 – серпень 1919) – актор і режисер. Працював у трупах батька М. Кропивницького (1890–1903), Ф. Волика (1903–1904), керував аматорськими театрами.

Зіграв роль Остапа ("Тарас Бульба" М. Старицького за М. Гоголем).

Гаврилко Ростислав Андрійович (20.11 (03.12).1913–1984) – актор, режисер. Народний артист УРСР (1971). Закінчив Харківський музично-драматичний інститут. Працював у Харківському ТУГу (1933), Миколаївському ТЮГу (1934–1959), з 1959 р. – Миколаївському українському музично-драматичному театрі.

Зіграв роль Тараса у виставі "Тарас Бульба" за М. Гоголем. Актор юнаком цікавився творчістю письменника. Був дуже задоволений, коли йому доручили грати у виставі Тараса Бульбу. Він створив складний образ гоголівського героя, який був добре прийнятий глядачами. Р. Гаврилко вважав створений ним на сцені образ Тараса Бульби найбільшим своїм досягненням.

Гагаріна Тамара Миколаївна (04.07.1948–2013) – артистка оперети. Заслужена артистка УРСР (1989). Закінчила Київський інститут театального мистецтва (1971). Працювала артисткою Київського театру оперети (1973–2003).

Зіграла ролі Горпини "Майська ніч" М. Лисенка, Хіврі в опереті "Сорочинський ярмарок" О. Рябова.

Література: Камінська Р. У творчому пошуку і нелегкій праці. Київ, 1989. № 9; Іваницька Я. Справжні сльози і щирий сміх Тамари Гагаріної. 1994. № 9.

Гадяч – місто, райцентр. Розташований у північно-західній частині Полтавської області на правому березі р. Псел. Час заснування історичи датують 1634 р., хоч територія, де розміщений Гадяч, була заселена з давніх часів.

У 1648 р. місто стало центром Гадяцького полку. Після розформування полку в 1782 р. увійшов до складу Чернігівського, 1791 р. – до Київського, 1795 р. – знову до Чернігівського намісництва. З 1796 р. – повітове місто Малоросійської, з 1802 р. – Полтавської губернії.

У місті в різний час бував М. Гоголь.

Гадяч. Фото XIX ст.

Гайдай Зоя Михайлівна (19.05(01.06).1902–21.04.1965) – співачка, педагогиня. Народна артистка СРСР (1944). Державна премія СРСР (1941). Професор (1963). Закінчила Київський музично-драматичний інститут (1927). Працювала у Київському (1928–1930, 1934–1955), Харківському (1930–1934) театрах опери та балету, а також у Київській консерваторії (1947–1965).

Зоя Гайдай в ролі Оксани в опері "Різдвяна ніч" М. Лисенка

Співачка широкого творчого діапазону, яскравого вокального і сценічного дарування (сопрано). Створила понад 50 образів в операх українських та зарубіжних композиторів. "То була співачка з прегарним голосом, яким чудово володіла, великої музичальності й культури, із широким репертуаром оперним і концертним" (А. Рудницький).

"Для партії Марильці, як і для партії Андрія, характерна типово романтична емоційно-виразова особистісна лірика. Лірична партія Марильці набуває драматичного звучання у IV дії у сцені з Андрієм". ("Ні, лицарю жаданий мій"). Сучасники зазначали, що нікому ця роль так гарно не пасувала, як Зої Гайдай.

Виконала також партію Оксани в опері "Різдвяна ніч" М. Лисенка.

Гайдамака Дмитро Абрамович (спр. прізвищ. Вертепов; 26.01(07.02).1864 – 09.05.1936) – український актор, режисер і антрепренер. Сценічну діяльність почав у трупі М. Кропивницького (1891). Створив свою трупу, а також очолював пересувні театри (1897–1927), які гастролювали в багатьох містах України та Росії. 1905 р. розпочав друкувати афіші і програми українською мовою. Після революції працював у державних театрах Донецька, Ленінграда, Слов'янська, Дніпропетровська.

Написав п'єсу "Оце так поженихалися (позичена з повісті М. Гоголя "Ночь перед Рождеством")". Жарт на одну дію зі співом, хором, танцями" (ценз. дозв. від 18.10.1906, дещо викреслено).

Серед зіграних актором ролей – Черевик у виставі "Сорочинський ярмарок" М. Старицького за М. Гоголем та Городничий у "Ревізорі" М. Гоголя, Андрій – у виставі "Тарас Бульба" О. Шатковського. Як режисер здійснив постановки вистав: "Сорочинський ярмарок" та "Майська ніч" М. Старицького за М. Гоголем.

Література: Вертепов Д. А. Дневник терского козака. Москва, 2008.

Гайний Віктор Станіславович (26.04.1932–15.01.1994) – український актор, поет, драматург. З 1947 р. жив у Словаччині. З 1949 р. – актор Пряшівського українського національного театру. Автор поетичних збірок, п'єс "Мрійники" (1977), "Там, де щебечуть солов'ї" (1983).

Зіграв роль Жевакіна у виставі "Одруження" М. Гоголя.

Галаган Григорій Павлович (03(15).08.1819–12(25).09.1888) – відомий український культурно-освітнянський діяч і меценат. Був головою товариства "Просвіта" та Південно-Західного відділу Російського географічного товариства у Києві, членом Археологічної комісії Київського університету, засновником Колегії Павла Галагана у Києві (1871), активним учасником культурного життя на Чернігівщині, багатим господарем садіб у Сокиринцях і Дігтярях.

Портрет Г. А. Галагана Худ. В. Серебряков (1843)

Закінчив юридичний факультет Петербурзького університету (1841) і разом з його наставником професором Ф. В. Чижевим виїхав до Італії. У цей час в Римі проживала група російських письменників та художників, серед них Гоголь та О. Іванов. Г. Галаган мріяв познайомитися з Гоголем. Цьому мали сприяти Ф. В. Чижев, який знав письменника по університету, і О. А. Іванов. Художник О. А. Іванов у листі до матері Г. Галагана, з якою він був знайомий, писав: "Я використаю всі можливості, щоб познайомити його [сина – Г. С.] з Миколою Васильовичем Гоголем". Знайомство Г. Галагана і М. Гоголя відбулося в римський сезон 1842–1843 рр. у Римі в будинку, де проживали М. Гоголь, М. Язиков та Ф. Чижев. Хоча до цього він бачив письменника у Петербурзі. Вони спілкувалися майже кожного дня у вечірній час, коли приходили до М. Язикова

Гоголь, Ф. Чижов та О. Іванов. Про свої враження від спілкування з Гоголем Г. Галаган розповів П. Кулішу після смерті письменника. За цими вечірніми бесідами мова йшла про мистецтво. Про свою творчість Гоголь не любив говорити. З багатьох питань, що торкалися мистецтва, відчувалася солідарність письменника і художника О. Іванова, хоча важко було визначити, хто на кого впливав. Г. Галаган звернув увагу і на одну важливу розмову, що торкалася України. У своїх спогадах він зазначав: "Про Росію і про все російське Гоголь говорив часто з любов'ю, інтересом, часто з гумором; виставляв світлі сторони російського народу і уболівав, торкаючись темних сторін нашої вітчизни... Про нашу з ним рідну Малоросію Гоголь немовби уникав говорити. Наскільки я пам'ятаю, – зауважував Г. Галаган, – він ставився лише з особливою любов'ю до наших пісень і одного разу, говорячи про Малоросію взагалі, сказав: "Я б, здається, не міг там жити, мені було б шкода, і я б надто страждав". Ми тоді говорили про сучасний стан нашого народу і нашого суспільства" (Записка Галагана о Гоголе в Риме. *Памятники культуры. Новые открытия: ежегодник*. 1984. Москва. 1986. С. 65–68).

Питання про долю України особливо цікавили Г. Галагана. У своєму щоденнику, що відноситься до цього часу, він зробив хвилюючий запис від 16.09.1840 р.: "... Я захопився патріотизмом за нещасну Малоросію. Так! Я не можу без гіркого почуття згадувати про те, що робить тепер уряд з нашим народом. З волі нашого деспота, мета якого є, як мені здається, стерти будь-яку відмінність у народів, щоб нарешті були б в Росії тільки дві сторони: він і раби. У Малоросії знищують козацтво, цю невеличку жменьку народу, на яку наша свобода, що зайшла за горизонт, кидала ще декілька благодійних променів" (Цит. за ст.: Будзар М. *ІР НБУВ*. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 94. Арк. 29).

Під час бесіди про Україну Г. Галаган хотів чути від Гоголя близькі своєму серцю думки, але письменник, очевидно, не хотів у такому зібранні торкатися болючих і для нього проблем. Г. Галаган у листі до матері від 1 січня 1843 р. зазначав, говорячи про свої зустрічі з письменником: "Гоголь також прекрасна людина, але потрібно звикнути до його спілкування. Він справжній малоросіянин, все сидить і мовчить і наче сердиться, а тим часом скося поглядає на всіх і помічає все, що робиться; коли скажеш що-небудь, то вміє надати такого комізму своїм словам, що не можна не сміятися" (Цит. за ст.: Будзар М. *ІР НБУВ*. Ф. III. Оп. 1. Спр. 10. 713. Арк. 2). Прощаючись з Галаганом в кінці квітня 1843 р., Гоголь побажав молодому земляку не засуджувати і не зневажати людей за вади, а проникнутися їх життям і поставити себе на їх місце і запитати у своєї совісті, а як би ти вчинив у такій ситуації. Більше Галаган не зустрічався з письменником, але римські спілкування залишилися в його пам'яті. Повернувшись в Україну, Г. Галаган зайнявся громадською справою, був причетний до діяльності Кирило-Мефодіївського товариства і уникнув покарання лише через захист впливових осіб. Він слідкував за творчістю Гоголя, був знайомий з його творами. А коли

дійшла звістка, що письменник помер, Галаган написав есе у формі листа-звернення "Друзям", проникнуте глибоким сумом. Смерть Гоголя він розглядав як соціальне явище: "Нам слід оплакувати нашу долю у цій нежданій втраті, – говорить автор. – В усіх найвіддаленіших куточках серця, де, здавалося б, дрімав патріотизм, де начебто згас святий вогонь любові до своєї землі, скрізь там боляче пробуджувалося страждання за нашу бідну Русь" (Київські історичні студії. *Науковий журнал*. 2017. № 2 (5). С. 99). І далі Г. Галаган з боєм ставить запитання: "Чому все прекрасне в Росії гине передчасно на користь ворогам в той час, коли ми зберігали у серцях наших надію і віру у наші рідні сили, незважаючи на всі несприятливі обставини, які нас гноблять з усіх сторін. Ми, скріплені теплою вірою, намагалися не помічати тієї порожнечі, яка робилася навколо нас, тієї широкої порожнечі, яка вже охопила нас і була розширена ворожими силами. Ми бачили перед собою Гоголя, який, як світлий маяк, горів у темряві. Ми бачили в ньому, що можуть Руські сили, і соромно було при ньому сумувати. Але він згас, і зробилася навколо якась порожнеча і темнота; нема на кого спертися погляду страждальника. Як ніє боляче серце у кожного із нас, кому не досить одного лише блага, матеріального спокою, чи навіть сімейного щастя, а хто відчуває в собі великі народні потреби, які входять не випадково в його думки і почуття, і є справжньою складовою його внутрішнього життя. Для будь-якої такої людини смерть Гоголя є приголомшливим ударом, після якого все тяжке і безрадісне на Русі раптом стане перед нами у найяскравішому блиску" (Там само.). Весь текст звернення до друзів проникнутий емоційним викладом думок про майбутнє у час, коли гине "все національне", "наша народність", "брати слов'яни". Але автор вірить, що "брати-українці" перестануть жити минулим і Гоголь буде жити поміж нас і "схвалювати нас і після смерті у нашій тяжкій майже нестерпній для нас боротьбі". Історичний контекст дав можливість Г. Галагану глибше осмислити спадщину Гоголя (в есе знаходимо чимало відсилань до його творів, а також життєвої долі письменника) і визначити місце його в суспільному житті українців та в прагненнях представників раннього українофільства. Такими бачаться зв'язки Григорія Галагана з Гоголем.

Література: Колесник І. Гоголь. Мережі культурно-інтелектуальних комунікацій. Київ. 2009. С. 441–456; Будзар М. Смерть Миколи Гоголя у сприйнятті сучасників: есе Григорія Галагана "Друзям". *Київські наукові студії. Науковий журнал*. 2017. № 2 (5). С. 96–100.

Ганкевич Володимир Іванович (10.04.1848–27.01.1881) – український галицький громадський діяч-народовець, адвокат, літератор. Співзасновник товариства «Просвіта». За фахом правник, доктор права.

Автор перекладу "Ревізора" М. Гоголя (1878), Галичина).

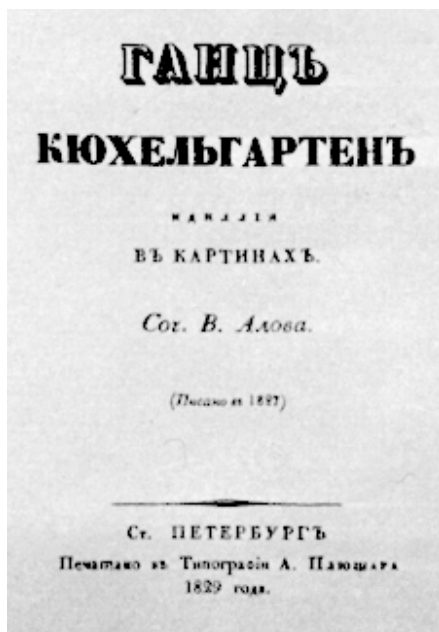
"Ганц Кюхельgarten"

Після закінчення Ніжинської гімназії вищих наук кн. Безбородька Гоголь переїхав до Петербурга, де планував знайти роботу, щоб послужити вітчизні. У цей час він хотів це зробити шляхом публікації свого твору, який би вразив читачів і зробив автора відомим. У червні 1829 р. Гоголь видав на свої кошти під псевдонімом В. Алов поему під назвою "Ганц Кюхельgarten. Идиллия в картинах". У вступі до поеми він написав: "Запропонований твір ніколи б не з'явився на світ, якби не обставини, важливі лише для одного автора, не спонукали його до цього. Цей твір його вісімнадцятирічної юності..." Була вказана дата: "Писано в 1827 році", тобто Ніжині. Хоча щодо цього

у літературознавців є й інші припущення. І все ж детальний аналіз змісту твору засвідчує, що поема писалась в останні місяці перебування автора у Ніжині. О. Данилевський вважав, що Гоголь міг написати її під час канікул і проживання його в селі 1828 р. Після появи поеми (ценз. дозв. від 07.05.1829) Гоголь здав її в книгарні, розіслав у редакції журналів і чекав на результат. В газеті "Московские ведомости" 27 червня 1829 р. було опубліковане оголошення, але поема не розкуповувалась, а в журналі "Московский телеграф" М. Полевой негативно відгукнувся про поему. Подібним чином твір Гоголя оцінив і Ф. Булгарін у "Северной пчеле": "Світ нічого б не втратив, якби ця перша проба юного таланту залежала під спудом".

Після цього Гоголь разом зі слугою Якимом Нимченком об'їхав книгарні, забрав поему, винайняв номер у готелі і спалив усі примірники. Щоправда, після цього в альманасі "Северные цветы" (1830) з'явилася більш лояльна оцінка поеми Ореста Сомова, який писав: "У творця помітний талант, який передбачає в ньому майбутнього поета. Якщо він стане старанно продумувати свої твори і не стане поспішати видавати їх у світ..." (с. 59).

У листі до М. П. Балабіної від 5 вересня (н. ст.) 1839 р. Гоголь згадував свою молодість, чудові роки у Ніжині, які були пов'язані з юністю, коли він захопився німецькою

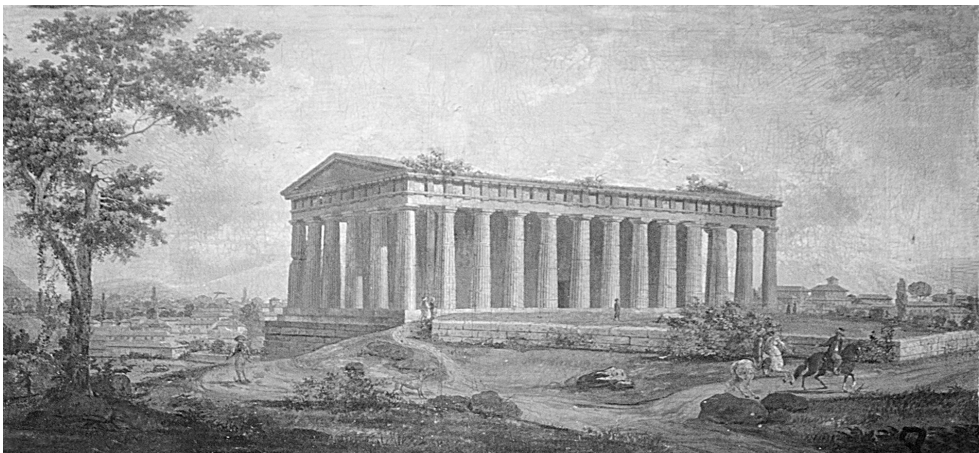
М. Гоголь-гімназист

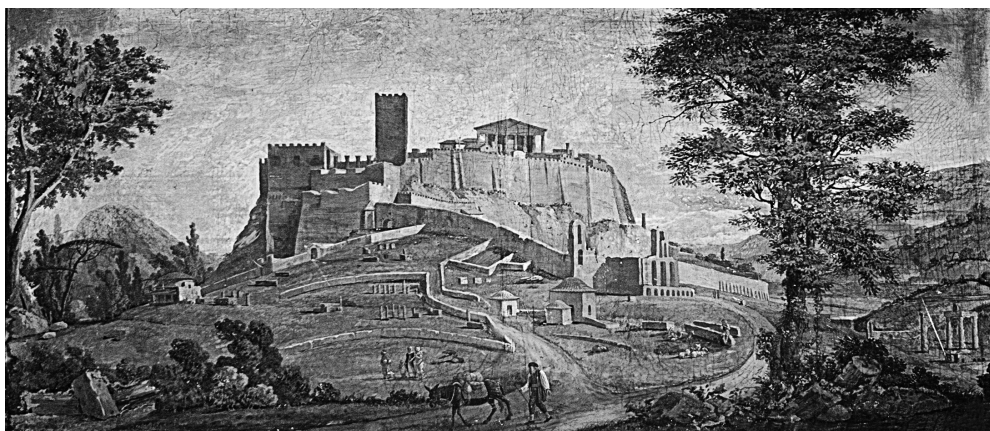

культурою: "Це були роки поезії, в цей час я любив німців, не знаючи їх, чи, можливо, я змішував німецьку вченість, німецьку філософію і літературу з німцями. Але як би там не було, німецька поезія несла мене тоді далеко вдалечинь і мені подобалася тоді її цілковита віддаленість від життя і дійсності. І я з презирством дивився тоді на все звичайне і повсякденне" (Гоголь Н. ПСС. Т. XI. С. 244). Про це свідчить Гоголь, описуючи в ідилії бібліотеку Ганса, у якій були твори Шіллера, Л. Тіка, Вільгельмана, Гете, тобто ті твори, з якими ознайомився Гоголь у гімназії.

"Ганц Кюхельгартен" – це юнацьке самовираження Гоголя, яке визначалося його естетичною та громадянською позицією ніжинського часу. Ліричний герой, як і Гоголь, захоплювався не лише німецькою поезією, любов до якої прищепив професор Ф. Зінгер, а й боротьбою грецького народу проти турецьких загарбників. Про це він чув від свого друга грека К. Базилі, а також різних представників ніжинського грецького братства. Саме це і послужило тому, що Гоголь посилає героя в Грецію, щоб приєднатися до боротьби і тим самим реалізувати його мрію про свободу.

Важливе місце в сюжетній основі твору посідає ліричний відступ автора "Дума", в якій він висловлює думку про те, що потрібно піднятися над буденністю, як це зробив "небом обраний" для блага і добра його герой. У цій "Думі" відбилася і громадська позиція Гоголя останніх років його перебування у Безбородьковій гімназії, а також благородні юні поривання і високе уявлення про призначення людини на землі, про чесне служіння на благо Вітчизни. Гоголь мріяв про майбутнє, боявся розчаруватися при зіткненні з життям. Без глибокого пізнання життя Гоголя у Ніжині не можна до кінця зрозуміти як зміст поеми, так і процес роботи письменника над твором.

*Картини невідомих художників
із колекції Гімназії вищих наук*

Деякі дослідники (В. Адамс, В. Скуратівський) розглядали поему як пролог до майбутніх творів Гоголя, вказуючи на деякі лінії розвитку в повістях "Невський проспект", "Шинель", "Рим", опис природи (Г. Фрідлендер) в сентиментальному, романтичному, а то і реалістичному стилях, відзначених відповідною лексикою, яка передає її дихання, захопленість її красою. В поемі, як вказує Ю. Манн, відчутний зв'язок з творами В. Жуковського, О. Пушкіна, Томаса Мора, Й.-Г. Фосса. Але незважаючи на це, в поемі проглядаються проблиски таланту Гоголя.

Ге Микола Миколайович (15(27).02.1831–01(13).06.1894) – відомий російський та український художник, академік живопису. Закінчив першу Київську гімназію. Навчався у Київському (1847), Петербурзькому (1848–1849) університетах, Петербурзькій академії мистецтв (1850–1857). Написав велику кількість портретів, творів на історичну тематику. Залишив С.-Петербург і переїхав в Україну. З 1876 р. жив на хуторі Іванівському (тепер с. Шевченка Бахмацького району Чернігівської області), де написав багато відомих картин на біблійську тематику, серед них "Що є істина?" На хуторі у Ге бували І. Рєпін, Л. Толстой, М. Врубель. Він був тісно пов'язаний з учнями школи М. Мурашка, у

*Портрет М. Ге.
Худ. М. Ярошенко*

якій читав лекції, а учні її проходили мистецьку практику на його хуторі.

М. Ге написав чимало творів на українську тематику. Разом з іншими художниками та діячами культури організовував у 1881 р. у Ніжині виставку картин, кошти від якої пішли на спорудження пам'ятника М. Гоголю в місті.

Гембицький Тит Гаврилович (15.01.1842–23.01.1908) – український актор. Грав у польсько-російсько-українських трупах на Правобережжі (1859–1869), а в 1869 р. переїхав на Галичину. Працював у Руському народному театрі у Львові (1869–1905), в українських та польсько-українських трупах. Директор Театру української бесіди (1898–1900).

Автор дослідження "Історія заснування і розвитку русько-народного театру в Галичині". Зіграв роль Городничого в п'єсі М. Гоголя "Ревізор". Це була вершинна його роль. Він майстерно передав стан Городничого, якого обдурих, обвів навколо пальця якийсь пройди-світ. Це було потрясінням для Антона Антоновича, якому навіть уві сні таке не могло наснитись. І коли Тит Гембицький проголошує слова: "Як я – ні, як я, старий дурень? Вижив, дурний баране, з розуму! Ось дивіться, дивіться, весь світ, все християнство, всі дивіться як обдурений Городничий!" Глядач навіть на якусь мить вірить і співчуває цьому хапузі. І в цьому майстерність актора. І в цьому ніхто не міг з ним зрівнятися. Маючи високий тембр голосу, світську посмішку, струнку поставу, актор заворожував глядачів умінням створювати на сцені живих героїв, позитивних чи негативних, передавати ті емоції, які вимагала ситуація.

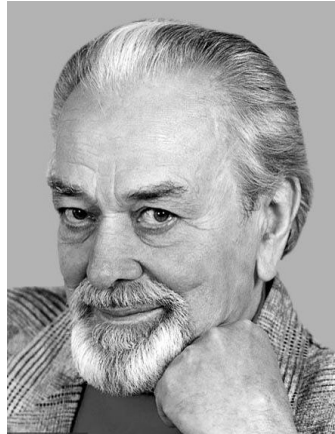
Герард Микола Іванович (17.02.1808–16.06.1839) – товариш М. Гоголя по Гімназії вищих наук князя Безбородька з 1821 до 1823 р., був сильним учнем у групі першого випуску, однокашник Г. Висоцького, В. Любича-Романовича, П. Редькіна, В. Тарновського. У березні 1825 р. призначений у лейб-гвардію Єгерського полку. Брав участь у бойових походах турецької та польської кампаній. У 1832 р. пішов у відставку і жив у своєму маєтку в с. Дем'янки Гомельського повіту Могилевської губернії.

У листі до Г. Висоцького Гоголь писав: "Ти бачив Герарда, зроби милість, напиши де він тепер, він був колись серед небагатьох друзів моїх, не забув часом він мене? так до мене прихильний, як і раніше? і чому він до мене не пише?" (Гоголь Н. ПСС. Т. X. С. 87).

Геращенко Володимир Федорович (24.02.1924–30.03.2002) – художник театру і живописець. Народний художник УРСР (1979). Член НСХУ (1985). Закінчив Харківський художній інститут (1953). Працював головним художником Запорізького (1953–1966) та Полтавського (1967–1989) українських музично-драматичних театрів.

Оформив виставу "Ніч перед Різдвом" за М.Гоголем (1995). Художник, використовуючи прийоми реалізму, створив чудову зимову картину українського села: біленькі хати, маленька церква, кучугури снігу, темне небо, усяне зорями. Все це відтворювало гоголівський опис Різдвяної ночі.

Гербель Микола Васильович (26.11(08.12). 1827–08(20)03.1883) – письменник, перекладач, видавець. Проживав у Шостці (нині Сумська обл.), закінчив Київську гімназію (1844) та Юридичний ліцей кн. Безбородька у Ніжині (1847). Служив в армії, а після відставки у 1859 р. зайнявся перекладацькою діяльністю. Основну увагу він приділяв перекладам на російську мову творів зарубіжних поетів. Крім цього, він багато зробив для пропаганди творчості українських письменників. Переклав "Слово о полку Ігоревім", видав "Кобзар" Т. Шевченка, з яким особисто був знайомий, у перекладах російських поетів, твори І. Котляревського, Є. Гребінки, М. Прокоповича, Л. Глібова, О. Афанасьєва-Чужбинського та українські народні пісні. Вів також склав бібліографію творів випускників Гімназії вищих наук кн. Безбородька.

М. Гербель ніколи не поривав зав'язків із Ніжином та своєю alma mater. У 1851 р. він знову побував у Ніжині, написав нарис про місто студентської юності, який опублікував 1852 р. у "Современнике". "Ніжин! Скільки спогадів з іменем цього повітового містечка, у якому минули кращі роки – роки молодості... Кожного разу, коли мені випадає нагода під'їжджати до Ніжина, хвилюючі почуття охоплюють мене, тисячі спогадів... думок... почуттів хвилюють кров і стискають серце. Тут, у цьому містечку, я почав жити, почав думати, вивчати життя і пізнавати людей. Тут я вперше відчув дружбу і кохання".

М. Гербель висловлював велику повагу до Гоголя. У рік смерті письменника поет написав вірш, який зберігся в архіві:

Певец, возмужавший в безвестной тиши,
Людей сердцеведец великий,

Проникнувший духом в тайник их души,
Как будто он был их владыкой.
И имя свое записавший в скрижаль
Бессмертья, под славой созданья.
В котором улыбка скрывает печаль,
И смех заглушает рыданья.
Творенья которого можно сравнить
С лицом омоченных слезами,
Смеющейся маской которое скрыть
Хотят иногда перед нами.

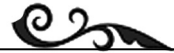
1857 р. М. Гербель склав і опублікував "Полный список печатных сочинений Гоголя", "Альбомную заметку Гоголя в 1826 г. в альбом В. И. Любича-Романовича", велику статтю "Н. Я Прокопович и отношения его к Н. В. Гоголю" (1859). Крім цього, у 1859 р. він виступив укладачем книги "Лицей князя Безбородко", у якій вперше в окремих нарисах було розкрито життя Гімназії вищих наук і її професорів. М. Гербель звернувся до випускників і її викладачів написати ці нариси. У 1881 р. книгу було доповнено і перевидано. Статтю про Гоголя написав П. Куліш, з яким був знайомий М. Гербель.

Книгу "Гимназия высших наук и Лицей князя Безбородко" (1881) відкриває вірш М. Гербеля "В дорогу!", у якому він згадує випускників, зокрема і Гоголя:

Творец "Ревизора", певец "Вечеров",
Степей поднепровских и Сечи!
Кто, полн вдохновенья, уже был готов
Начать величавые речи.
И славное имя в бессмертья скрижаль
Вписавший чертами созданья,
В котором улыбка скрывает печаль
И смех заглушает рыданья!

У 1881 р. М. Гербель брав активну участь, пов'язану з встановленням пам'ятника Гоголю у Ніжині, рекомендував зробити на ньому відповідні написи.

Гетман Людмила Іванівна (05.05.1949) – мовознавець, педагогиня. Кандидат філологічних наук (1978), доцент (1983). Закінчила Смоленський державний педагогічний інститут (1970) і працювала в ньому. З 1980 р. до 2019 р. – у Ніжинському педагогічному інституті імені М.В. Гоголя (університеті). Зі 100 наукових праць понад 30 присвячені творчості Гоголя. Серед них слід виділити дослідження про особливості гоголівських заголовків, системний опис одного гоголівського тексту, поліемоціональність та афористичні антропоніми у творах Гоголя, театральність, карнавальність гоголівських образів, стильова поліфонія в "Повісті про те, як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем", а також греки у Пушкіна і Гоголя, Петербург очима малороса, Петербург і Рим очима малороса та інші.

"Гетьман" – незавершений роман Гоголя, який був задуманий письменником на початку 30-х рр. XIX ст. Починаючи з "Вечорів на хуторі..." (згадаймо "Страшну помсту"), у Гоголя з'являється інтерес до історії українського народу, зокрема до теми національно-визвольної війни проти польських поневолювачів. Це був емоційно-поетичний зромантизований підхід у контексті сюжету самої повісті. У цей же час письменник задумав написати на цю тему роман "Гетьман", в основу якого була покладено долю запорізького гетьмана Степана Остряниці XVII ст. Перша частина роману написана у Ніжині, про що зізнавався Гоголь у листі до матері від 21 серпня 1831 р., і була спалена. Гоголь повернувся до написання роману, але не завершив його, збереглися лише чотири фрагменти, два з яких були опубліковані ще за життя письменника. Перший – "Глава из исторического романа" в альманасі А. Дельвіга "Северные цветы на 1831 год" за підписом "ОООО" (П. Куліш вважав, що ці чотири букви взяті з імені та прізвища автора: МикОла ГОгОль-ЯнОвський) і датою "1830". Цей текст з деякими змінами був передрукований у збірнику "Арабески". У примітках Гоголь говорить про долю свого твору. Тут же з'явився і другий уривок "Пленник", як частина розділу "Кровавый бандурист". Третій уривок під назвою "Отрывки неизвестной повести" опубліковано у книзі "Сочинения Николая Гоголя" (Санкт-Петербург, 1856). Пізніше під назвою "Фрагмент незавершенного романа Н. В. Гоголя "Гетьман" у "Записках отдела рукописей Государственной библиотеки имени В. И. Ленина" (Москва, 1976. Вып. 37). Четвертий – без назви, який розпочинався словами "Мне нужно видеть полковника", опублікований у 10-му томі "Сочинений Н. В. Гоголя" (Москва, 1889).

У повісті "Тарас Бульба" Гоголь згадує С. Остряницю, якого закатували поляки, зідравши з нього шкіру, а його голову відрубали й посадили на кіл. Всі ці уривки одного твору свідчили про інтерес Гоголя до історії України, про його роботу щодо відтворення її у романі "Гетьман" ще до появи повісті "Тарас Бульба". Деякі дослідники (З. В. Кирилюк) зазначають, що саме задум цієї повісті і призупинив роботу над романом "Гетьман", який був навіяний "Історією Русів". Дослідник "Тараса Бульби" В. Каразін вважає, що уривок і "Початок історичного роману" (фрагмент "Мені треба бачити полковника") написані пізніше і можуть належати до іншого задуму (Каразин В. П. Повесть Н. В. Гоголя "Тарас Бульба". Вопросы творческой истории. Киев, 1986).

Українською мовою був надрукований лише "Кривавий бандурист". Розділ із нововідкритого роману у перекладі Ф. Королевського (Ів. Кривецький) у львівській газеті: Діло. 1917. 15 квіт. (№ 88). Новий переклад здійснено Т. Михед для сьомого тому "Зібрання творів Миколи Гоголя: 7 т." (Київ, 2012).

Література: Кирилюк З. В. "История руссов" – источник незавершенного романа Н. В. Гоголя. О нежинском полковнике – гетьмане Острянице. *Література та культура Полісся*. Ніжин, 1992. Вип. 3. С. 76–84; Мацапура В. І. Фрагмент Гоголя <Начало исторического романа>: поэтика и контекст. *Гоголезнавчі студії*. Ніжин, 2015. Вип. 22.

Гетьманський Олександр Миколайович (22.01.1960) – актор. Народний артист України (2004). Закінчив Харківський інститут мистецтва (1980). Працював актором Київського ТЮГу, Київського театру драми і комедії (1995–2004), з 2004 р. – у Національному театрі російської драми ім. Лесі Українки.

Зіграв роль Яєчні у виставі "Одруження" за М. Гоголем. Актор О. Гетьманський виходив на сцену, коли дійство досягало кульмінації, створеної відомими акторами. Але поява О. Гетьманського сприяла запускові дійства на новому витку його розвитку. Весь ансамбль працює злагоджено і динамічно. "Тому роллю виправданою є трохи млява, не зовсім виразна його гра, – зауважує рецензент. – Гра актора – темпераментна. Нагадує чаплінську клоунату. Було багато сміху, та змусив режисер і замислитися. Оплески лунали переважно в тих місцях, де Гоголь сумує – і це дуже важливо".

Гімельфарб Ганна Марківна (07.02.1906–29.08.1977) – українська бібліограф. Закінчила Харківський бібліотечний інститут (1937). Працювала з 1939 р. у ЦНБ АН УРСР ім. В. Вернадського.

Опублікувала декілька показників, присвячених письменникам, зокрема "Гоголь і Україна" (1952).

Гімназійний аматорський театр у Ніжині. У XIX ст. театральне життя в Україні набуває різнобічного характеру. Розвивається аматорське мистецтво. Серед подібних колективів у 20-х рр. XIX ст. набуває розголосу та інтересу студентський аматорський театр у Гімназії вищих наук кн. Безбородька у Ніжині під керівництвом гімназистів, майбутніх відомих письменників М. Гоголя та Н. Кукольника. Від шкільного студентського театру він відрізняється тим, що його репертуар відповідав світському навчальному закладові і п'єси на релігійну тематику не ставили.

З першою виставою п'єси В. Озерова "Едип в Афінах" гімназисти виступили перед ніжинцями в кін. 1823 – на поч. 1824 р. У музеї історії Ніжинського університету зберігається книга "Сочинения В. А. Озерова", за якою М. Гоголь та інші гімназисти готували ролі в трагедіях "Едип в Афінах", а потім "Фингал".

Листи М. Гоголя до рідних, а також до товариша по гімназії Г. І. Висоцького свідчать про велику роботу гімназистів у зв'язку з постановкою спектаклів. Їх успіх сприяв пошукам нових п'єс для репертуару.

У листі до батьків від 22 січня 1824 р. М. Гоголь просить вислати комедію "Бедность и благородство души" і "Ненависть к людям и раскаяние" німецького драматурга Августа Фрідріха Коцебу (1761–1819), п'єси якого були перекладені російською мовою і користувалися неабиякою популярністю серед глядачів. М. Гоголь також просив рідних вислати йому п'єсу М. І. Загоскіна "Богатонов, или Провинциал в столице" (1817) "и еще ежели каких можно прислать других, за что я вам очень буду благодарен и возвращу в целости" (Гоголь Н. ПСС. Т. X. С. 45).

Звичайно, потяг Гоголя до театру не був випадковим. Як відомо, його батько, Василь Панасович, і мати, Марія Іванівна, брали активну участь у домашньому театрі вельможі Д. Трощинського у Кишиневі. На цих виставах бував і М. Гоголь. У листі до батька (кін. 1824 р.) він звертався з проханням: "Сделайте милость, объявите мне, поеду ли я домой на Рождество; то, по вашему обещанию, прошу мне прислать роль. Будьте уверены, что я ее хорошо сыграю, чем я вам буду много благодарен" (Гоголь Н. ПСС. Т. X. С. 48).

Василь Панасович Гоголь сам писав п'єси ("Простак, або Хитрощі жінки, перехитреної солдатом", "Собака-вівця" та ін.), які з успіхом ставилися на сценах поміщицьких домашніх театрів. Одну з них, за переказами, М. Гоголь поставив на сцені у Ніжинській гімназії. Про це свідчить дослідник театру на Чернігівщині Кость Копержинський. Він вважає, що гімназисти, крім російських та зарубіжних, ставили й українські п'єси В. Гоголя та І. Котляревського ("Собака-вівця", "Простак", "Наталка Полтавка", "Москаль-чарівник"). Щоправда, свій висновок щодо "Наталки Полтавки" дослідник робить на основі спогадів гімназиста Пашенка, який описує декорацію вистави: "В другій дії виставлено на кону (сцену) просту українську хату та кілька оголених дерев; оддалеки річка і потолочений очерет. Біля хати стоять лавки. На кону нікого немає". Коли б до цього малюнка додати кілька хат та відкинути очерет, то перед нами була б декорація "Наталки Полтавки". Отож є підстави гадати, що, виставляючи "Наталку Полтавку", ліцейські режисери не дотримувалися вимог ремарки. Наявність у їх розпорядженні декорації, описаної Пашенком, на нашу думку, є досить вагомим доказом того, що "Наталка Полтавка" на ліцейському коні дійово йшла" (Чернігів і Північне Лівобережжя. Київ, 1928. С. 417). Проте це лише здогад дослідника. Сценки на українські сюжети дійсно ставилися. Їх створювали М. Гоголь та М. Прокопович. Вони були й авторами тексту для них. У тих самих спогадах Т. Пашенка читаємо: "Одного разу написали вони п'єсу із малоросійського побуту, в якій провідну роль старезного діда-малороса взявся зіграти Гоголь. Розучили ролі і зробили декілька репетицій. Настав вечір вистави, на яку з'їхались багато різних ліцеїстів та сторонніх. П'єса складалася із двох дій; перша дія пройшла вдало, але Гоголь на ній не з'являвся, а повинен був з'явитися в другій. Публіка тоді ще не знала Гоголя, але ж ми його добре знали і з нетерпінням чекали його виходу на сцену. В другій дії представлена на сцені проста малоросійська хата і декілька оголених дерев, вдалині річка і пожевклий

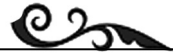
очерет. Біля хати стоїть лавка; на сцені нікого немає. Ось з'являється старезний дід у простому кожусі, у баранячій шапці і змащених чоботах. Спираючись на палку, він ледь-дедь пересувається, доходить, крекчучи, до лавки і сідає. Сидить, трясеться, крекче, хихикає і кашляє; та, нарешті, захихикав і закашляв таким задушливим і сильним старечим кашлем з нежданою добавкою, що вся публіка грюкнула і вибухнула нестримним сміхом... А дідуган спокійнісінько піднявся з лави і поплівся зі сцени, уморивши всіх сміхом. Біжить за ширму інспектор Белоусов: "Як же це ти, Гоголь? Що ж це ти зробив?!!" "А як же ви думаєте зіграти натурально роль вісімдесятирічного діда? У нього ж, бідологи, всі пружини розслабили і гвинтики уже не діють, як треба". На такий вагомий аргумент інспектор і всі ми розсміялися і більше не запитували Гоголя. З цього вечора публіка узнала і зацікавилась Гоголем, як чудовим коміком" (Берег. 1880. № 268).

М. Гоголь-гімназист перед виходом на сцену.

Худ. Є. Рябов

Деякі дослідники до перших проб Гоголя-актора відносять різні його витівки, жарти, які відзначалися дотепністю і вигадливістю. А. Коялович усі ці вистави і жарти називає простою формою наслідування, яку "можна назвати зародком вищих форм драматичного мистецтва" (Московский сборник. Москва, 1887. С. 226). Але виникає питання: кого і чому наслідував Гоголь? Відповіді тут немає, бо Гоголь не наслідував, а сам створював життєву мізансцену залежно від обставин, учасників подій, які могли спровокувати чи підготувати до самовираження Гоголя-актора.

Відомо, що офіційний дозвіл на влаштування в гімназії театру було отримано 28 грудня 1826 р. Можна вважати, що він і започаткував існування театру в Ніжині, бо до цього часу вистави в місті були випадковими. А приїзд до Ніжина почесного попечителя гімназії О. Г. Кушельова-Безбородька, який на свої кошти утримував навчальний заклад, остаточно стабілізував театральну справу.

У пам'яті студентів надовго залишився 1827 р., коли було поставлено кілька вистав, у яких М. Гоголь був і режисером, і артистом, і декоратором, і бутафором. У листах до рідних цього часу він часто просив вислати що-небудь для театру: "Якщо можна прислати і пошити декілька костюмів, скільки можливо, навіть хоча б і один, але краще б побільше, а також хоч би трохи грошей... Кожний із нас уже пожертвував, що міг, а я ще ні. Як я зіграю свою роль, про це вас повідомлю" (Гоголь Н. ПСС. Т. X. С. 45).

У листі від 26 лютого 1827 р. М. Гоголь сповіщав матір, що на масляні чотири дні вряд ставили п'єси, "і до честі нашої, визнали одногolosно, що із провінційних театрів жоден не годиться проти нашого. Правда, грали всі прекрасно. Дві французькі п'єси творів Мольєра і Флоріана, один німецький твір Коцебу. Російські "Недоросток", твір Фонвізіна, "Невдалий примиритель" Я. Княжніна, "Лукавін" Писарева й "Берегове право", твір Коцебу. Декорації були відмінні, освітлення чудове, відвідувачів багато, і всі приїжджі, і всі з відмінним смаком... Музика також складалася із наших: вісімнадцять увертюр Россіні, Вебера та інших були розіграні чудово. Коротше кажучи, я не пам'ятаю для себе жодного разу такого свята, яке я провів тепер" (Гоголь Н. ПСС. Т. X. С. 83).

М. Гоголь віддавав театру чимало сил, часу і свій талант. Він був його душею. Завжди з захопленням він грав у п'єсах російських драматургів. Але адміністрація гімназії ставила умову: обов'язково грати одну французьку або німецьку п'єсу відповідною мовою. "Гоголь повинен був брати участь у одній з іноземних п'єс, – згадував Н. Кукольник. – Він вибрав німецьку. Я запропонував йому роль у двадцять віршів, які починалися словами: "O mein Vater!", потім ішов виклад якоїсь події. Розповідь закінчувалась словами: "nach Prag!" Гоголь мучився, вчив роль наполегливо, здолав, вивчив, знав на трьох репетиціях, під час вистави вийшов бадьоро, сказав "O mein Vater!", запнувся... почервонів... але тут же зібрався з силами, підвищив голос, з особливим пафосом вимовив "nach Prag!" – махнув рукою і пішов... І слухачі, більша частина яких не знала ні п'єси, ні німецької мови, залишились виконанням ролі дуже задоволеними. Зате в російських п'єсах Гоголь був справді незрівнянним, особливо у комедії Фонвізіна "Недоросль", в ролі пані Простакової; я грав Митрофанушку... З російських п'єс – я пам'ятаю ще виставу "Чудаков", комедія Княжніна, "Хлопотуна" – Писарева (головна роль – Гоголь); з французьких – "Medecin malgre lui" та "Akare" Мольєра. Ми зібрались зіграти "Фингала"; ролі були розподілені; навіть репетиції по частинах розпочалися. Роль Старна призначалась Гоголю, Фінгала – мені, Моїни – Гінтовту, але уже тепер не пам'ятаю, що розладнало цей спектакль і весь наш домашній театр" (Лицей кн. Безбородько. Санкт-Петербург, 1859. С. 21).

***М. Гоголь – Простакова та Н. Кукольник – Митрофанушка
у комедії Д. Фонвізіна "Недоросток".***

Худ. А. Мордовець

Про формування драматичного театру Гоголя, артиста-коміка, говорив і близький його товариш Т. Пащенко: "На невеликій сцені другого ліцейського музею ліцеїсти любили інколи грати на святах комічні і драматичні п'єси. Гоголь і Прокопович, задушевні між собою приятелі, особливо турбувалися про це і влаштовували вистави. Грали п'єси як готові, так і писали самі ліцеїсти. Гоголь і Прокопович були головними авторами і виконавцями п'єс. Гоголь любив переважно комічні п'єси і брав ролі дідів, а Прокопович – трагічні... Гоголь взявся зіграти роль дядька-старика, страшного скнару. У цій ролі Гоголь практикувався більше місяця, і головне завдання для нього було в тому, щоб ніс сходився з підборіддям. Цілими годинами сидів він перед дзеркалом і пригинав ніс до підборіддя, поки нарешті не добився бажаного. Сатиричну роль дядька-скнари зіграв він чудово, морив глядачів сміхом і приніс їм велике задоволення. Всі ми думали тоді, що Гоголь поступить на сцену, тому що у нього був величезний сценічний талант і всі дані для гри на сцені: міміка, грим, перемінний голос і цілковите перевтілення в роль, яку він грав. Гадаємо, що Гоголь затьмарив би і знаменитих коміків-артистів, якби поступив на сцену" (Гоголь в воспоминаниях современников. Москва, 1952. С. 44). На це вказував і О.С. Данилевський, зазначаючи: "Якби він поступив на сцену, він був би Щепкіним" (Вестник Европы. 1890. № 1. С. 79).

Особливо вразив Гоголь своїх товаришів по гімназії грою у п'єсі Д. Фонвізіна "Недоросль" у ролі Простакової. Учасник цього спектаклю К. Базилі

пізніше згадував: "З найбільшим успіхом ішла у нас комедія Фонвізіна "Недоросль". Бачив я цю п'єсу і в Москві, і в Петербурзі, але завжди вважав, що жодній актрисі не вдалася роль Простакової так добре, як її зіграв шістнадцятирічний Гоголь" (Шенрок В. Материалы для биографии Гоголя. Москва, 1892. Т. 1. С. 241). Йому більше вдавалися ролі в комедіях, про що свідчить і роль Василиси у п'єсі І. Крилова "Урок дочкам". Акторський талант Гоголя був великий. Викладач латинської мови І. Кулжинський згадував: "Добре я пам'ятаю показування Митрофанушки-Недоростка в гімназійному театрі. Гоголь грав Єремеївну [Простакову – Г. С.]: сміялися до сліз і не підозрювали, що ця Єремеївна [Простакова – Г. С.] вже, може, обдумувала свого "Ревізора" (Москвитянин. 1854. Кн. 1. Смесь. С. 6).

Майстерність Гоголя-актора проявлялась і в тому, що він міг зробити найменшу роль у спектаклі помітною. Це підтверджують спогади сучасників про зіграні Гоголем ролі. Саме в Ніжині, як нам здається, шліфувалася та велика майстерність, на яку звернув увагу В. Любич-Романович, який ніколи не симпатизував Гоголю, особливо в юнацькі роки, коли спостерігав за чудовим авторським читанням "Ревізора". "На сцені "Ревізор" йшов менш характерно у своїх тонах і репліках і сприймався не так цікаво, як у читанні самого Гоголя... У Гоголя все це було чути в читанні "Ревізора", всі герої його п'єси ходили живими перед нами, як це було видно на сцені... Чудове читання своїх драматичних творів Гоголем вголос давало слухачеві його повне уявлення про те, що він сприймає цілу гармонію життя в особі багатьох, різних між собою класів, що вели громадську бесіду... Словом, Гоголь був артистом у прямому значенні цього слова..." (Русская старина. 1910. С. 70).

І дійсно, це був театр одного актора. І це інколи проявлялося і в Ніжині, коли Гоголь розповідав які-небудь історії, а також у його листах до Г. Висоцького та інших адресатів.

М. Гоголь на сцені гімназійного театру зіграв чимало ролей, зокрема Репейкіна в "Клопотусі", Досаждаєва в "Лукавині". Обидві ролі були характерно комічного плану. Хвалили Гоголя і за роль Креона в трагедії В. Озерова "Едіп в Афінах".

Крім Гоголя, у підготовці вистав брали участь й інші гімназисти. О. Данилевський, який мав привабливу зовнішність, грав завжди жіночі ролі. У п'єсі "Едіп в Афінах" К. Базилі грав Едіпа, О. Данилевський – Антигону, а у "Фінгалі" – Моїну. Як свідчать сучасники, він не відзначався артистичними здібностями, йому більше допомагала зовнішність. Добре грав Н. Кукольник Митрофанушку в п'єсі Д. Фонвізіна "Недоросток". О. Данилевський згадував: "У "Недоростку" Гоголь і Кукольник приводили у захоплення публіку дійсно блискучим виконанням: перший відзначався в ролі Простакової, тоді як останній чудово зіграв Митрофана. У цих ролях обидва, за одностайним визнанням всіх, хто їх бачив на сцені, були незрівнянними". Це можна сказати і про інші вистави. "Коли Н. Кукольник виконував останню сцену трагедії А. Сумарокова "Дмитро

Самозванець", він, після ефектно сказаних заключних слів, падав на підлогу, наче мертвий, чим викликав сильне враження. Він дивував також публіку патетичним виконанням заголовної ролі в "Фінгалі" Озерова" (Гоголь Н. В. Его жизнь и сочинения. Москва, 1910. С. 24).

Серед юних акторів, які виконували жіночі ролі, був і А. І. Бородин. У комедії Д. Фонвізіна "Недоросток" він зіграв Софію, а К. Базилі – Стародума. У п'єсі І. Крилова "Урок дочкам" А. Бородин зіграв роль однієї з дочок Ликерії Іванівни.

Активну участь у підготовці вистав брав і М. Я. Прокопович. Цей потяг до театру трохи не став для нього, як і для М. Гоголя, справою всього життя. "Прокопович, подібно своєму відомому другові, надумав поступити на сцену. З цією метою він став відвідувати театральне училище. Справа уже доходила до того, що він з'являвся на сцені у незначних ролях вісників або так званих проводирів свити Фортимбраса" (Шенрок В. Там само). Деякі обставини перешкодили М. Прокоповичу залишитися на сцені, хоча він і закінчив театральне училище при Олександрійському театрі.

Підготовка до спектаклів, особливо під кінець навчання, зблизила гімназистів, зміцнила їх дружбу.

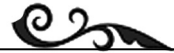
Як свідчить М. Гоголь у своїх листах додому, а також К. Базилі у своїх спогадах, на спектаклі приїздили і приходили як із міста, так з сусідніх поміщицьких садиб. "Глядачами були, крім наших наставників, – писав К. Базилі, – сусідні поміщики та військові з розташованої у Ніжині дивізії. Серед них пам'ятаю генералів: Дибица (брата фельдмаршала), Столипіна, Еммануеля. Всі були в захваті від наших вистав, які збуджували мертве повітове містечко" (Шенрок В. Там само).

Цар Олександр I дав суворі вказівки щодо театру в навчальних закладах та відвідування студентами театральних вистав. Так, у відповідь на лист попечителя Дерптського університету про те, що театр має згубний вплив на студентів, цар в указі від 6 липня 1804 р. заборонив вистави не тільки в університеті, але й у місті Дерпті (Сборник постановлений по МНП. Санкт-Петербург, 1864. Т. 1. С. 236).

Восени 1824 р. в Харківському театрі сталися бунтівні виступи студентів університету, і цар своїм указом від 4 листопада 1824 р. заборонив їм відвідувати театр (Там само).

Реакційно налаштовані викладачі Ніжинської гімназії професори політичних наук М. В. Білевич, російської словесності П. І. Нікольський, законоучитель П. І. Волинський також виступали проти театральних вистав, обвинувачували професора римського права й інспектора пансіону М. Г. Белоусова в тому, що він потурав учасникам гімназійного театру.

М. В. Білевич у рапорті конференції від 29 січня 1827 р. доносив, що столяри готують для театру лаштунки та інше обладнання, а членам конференції не відомо, чи є на те рішення вищого начальства. Він заявив, що не буде нести ніякої відповідальності за театральні постановки. Виконавець

обов'язків директора гімназії проф. К. В. Шапалинський йому відповів, що такий дозвіл є від 28 грудня 1826 р. Але в цей же час не вгамовувався професор П. І. Нікольський. 16 квітня 1827 р. він направив конференції рапорт, у якому заявляв, що "публічний театр гімназії без суворого розгляду і відбору п'єс замість принести користь може тільки зашкодити" (ВЧОАН. Ф. 1104. Оп. 1. Од. зб. 99. Арк. 2). Професор також констатував, що п'єси ставились уже шість разів, спектаклі відвідували багато глядачів. Особливо хвилювала П. І. Нікольського та обставина, що п'єси йшли з кимось внесеними змінами та доповненнями. Проте більшість членів конференції позитивно відгукнулася про театр і вважала, що його не слід забороняти.

Ставлення М. В. Білевича до театру стало відомим гімназістам, і це призвело до сутички з ним. Особливо гострою вона була 26 вересня 1827 р. Приводом до цього було те, що гімназисти, які знаходилися в приміщенні театру, не впустили туди Н. В. Білевича. Він почав їх лаяти грубими словами. К. В. Шапалинський, який виконував обов'язки директора, зібрав екстрене засідання конференції, на якому заслухали М. В. Білевича, а також учителя грецької мови Х. Н. Ієропеса та ексекютора С. І. Шишкіна, які були свідками конфлікту. Дали свої пояснення і пансіонери Гоголь, Марков, Андрій і Тимофій Пашенки, Гютен, деяких із них обвинувачували у перебуванні в нетверезому стані. Лікар обстежив і зробив висновок про безпідставність звинувачень. Гімназистів виправдали, а Білевича попередили за грубість і обмову (Там само). Проте 16 квітня 1827 р. К. В. Шапалинський прийняв рішення тимчасово призупинити студентські вистави.

Підготовка театральних вистав розвивала у гімназистів смак і любов до драматургії, літератури. Це був ще один поштовх до літературної діяльності, якою займалися гімназисти. За свідченням Т. Г. Пашенка, М. Гоголь разом із М. Прокоповичем написали п'єсу, присвячену малоросійському побуту. Тут слід згадати і віршовану трагедію М. Гоголя "Розбійники". В драматургії пробує свої сили Н. Кукольник. Він написав трагедію "Марія", а також драму "Торквато Тассо", яка після доробки принесла йому славу. Шкільний театр зіграв і свою позитивну роль у житті Є. Гребінки, автора єдиної у його творчості п'єси "Не в свої сани не садись" (1827), яка буде написана під час навчання у Ніжині. Театр Ніжинської гімназії вищих наук – це яскрава сторінка в історії театального мистецтва не лише Чернігівщини, а й України.

Гімназійні періодичні видання. Спогади товаришів Гоголя по Гімназії вищих наук кн. Безбородька, а також "Справа про вільнодумство" та інші документи дали можливість з'ясувати, що у час навчання Гоголя в Ніжині виходили різні рукописні альманахи та журнали "Звезда", "Метеор литературы", "Северная заря", "Литературное эхо", "Парнасский Навоз", "Литературный промежуток, составленный в один день + ½ с Николаем Прокоповичем 1826 года". Ці видання, які не збереглися до нашого часу, включали твори гімназистів,

написані в результаті вивчення різних жанрів на заняттях з пітики у проф. П. І. Нікольського, або як переклади на заняттях у проф. Ф. І. Зінгера та І. Я. Ландражина, С. М. Андрущенка, або ж самостійно написані.

Як свідчить Микола Прокопович, деякі випуски готував сам Гоголь, зокрема журнал "Звезда", який назвою нагадував видання декабристів "Полярная звезда". М. Прокопович згадував: "Гоголь клопотався з усіх сил, щоб надати зовнішнього оформлення своєму виданню, подібного друкованій книжці, і сидів ночами, розмальовуючи титульну сторінку, на якій красувалась назва журналу "Звезда". Все це робилось, зрозуміло, крадькома від товаришів, які не повинні були дізнатися про зміст книжки до її виходу із редакції. Нарешті першого числа місяця книжка журналу виходила у світ. Видавець брав інколи на себе турботу читати вголос свої і чужі статті. Всі з захопленням слухали" (Куліш. 1854. С. 16).

Інший товариш Гоголя, Костянтин Базилі, також підтверджував, що велася підготовка подібного журналу: "У 1825, 26, 27 роках наш літературний гурток став видавати свої журнали і альманахи, звичайно, рукописні. Удвох з Гоголем кращим моїм приятелем, хоча й не обходилося без сперечань і бійок... видавали ми щомісячний журнал сторінок на 50–60 у жовтій обгортці з віньєтками нашого виробництва, з усіма намаганнями зробити справжній літературний огляд. У ньому були розділи белетристики, аналіз сучасних кращих творів російської літератури, була і місцева критика, якою переважно Гоголь піднімав на сміх наших викладачів під вигаданими іменами" (Шенрок. Т. 1. С. 250–251). Гімназист І. Д. Халчинський уточнює, що цей журнал "в жовтій обгортці з віньєтками" називався "Северная заря" (Гимназия. 1881. С. 329).

Ці спогади стверджують, що журнал "Северная заря" видавали спільно М. Гоголь, К. Базилі, І. Халчинський, М. Прокопович. Із архівних джерел відомо, що вийшло три номери "Северной зари" (1826, № 1, січень – на 26 аркушах, № 2, лютий – на 49 аркушах, № 3, березень – на 61 аркуші). Вийшло також 13 номерів журналу "Литературное эхо" (1826, № 1–7, 9–13). Ці факти взяті із "Реєстру книгам і рукописам" інспектора М. Белоусова, зробленого в час "Справи про вільнодумство". Професор показує їх у розділі "А. Журнали і альманахи, які були укладені вихованцями Гімназії до вступу мого на посаду інспектора". Сама назва "Литературный промежуток, составленный в один день + ½ Николаем Прокоповичем 1826 года" свідчить про видавців цього видання.

Тут слід згадати також і про альманах "Парнасский Навоз". В. Любич-Романович згадував: "Наш товариш П. Г. Редькін наймав кімнату у проф. Белоусова. По суботах, увечері, у нього збиралися деякі із приятелів, які писали вірші. Постійними відвідувачами цих літературних вечорів були – Гоголь, Кукольник, Костянтин Базилі, Прокопович, Гребінка, я та інші. Відбувалося читання наших творів, критичний їх розбір і прийняття рішення, чи варті вони розміщення їх у рукописному журналі, який ми видавали, "Навоз Парнасский", або ж для блага автора повинні були урочисто знищитися. Деякі з віршів Гоголя

у приятельській переробці Прокоповича були розміщені у цьому журналі, що завжди викликало безмежну радість Миколи Васильовича" (Шевляков М. *Исторический вестник*. 1892. Декабрь. С. 695).

Бібліотекар Ніжинського інституту С. І. Пономарьов у журналі "Киевская старина" у 1884 р. подав опис журналу "Метеор літератури" за січень 1826 р., який видавали М. Гоголь, К. Базилі, П. Мартов. Це був зошит у зеленій обкладинці із сіруватим папером, який містив 42 пронумеровані сторінки. На кожній сторінці було по 16 рядків. Назву було написано на обкладинці й обведено бордюром у вигляді колінчатої драбини з обвідкою по боках. Посередині титульного аркуша назва – "Метеор літератури. Часть I", потім епіграф – перші 8 рядків байки І. Крилова "Орел и Пчела":

Счастлив, кто на гряде трудится знаменитой:
 Ему и то уж силы придает,
 Что подвигов его свидетель целый свет.
 Но сколь и тот почтен, кто, в низости сокрытый,
 За все труды, за весь потерянный покой,
 Ни славою, ни почестями не льстится,
 И мыслью оживлен одной:
 Что к пользе общей он трудится.

Уривок із байки свідчив про моральні та естетичні принципи видавців журналу.

Весь зошит був писаний однією рукою. І С. І. Пономарьов підкреслював, що це була рука Гоголя, що підтверджується порівнянням письма зошита з іншими його автографами. Щоб мати уявлення про журнал, подаємо його зміст:

"Проза.	
Завещание (повесть с немецкого)	1
Ожесточенный (начало оригинальной повести)	13
Стихотворения.	
Песнь Никатомы (отрывок из Оссиановой поэмы) "Берратон"	23
Битва при Калке	25
Альма (вождь угров, проходивших по Днепру)	29
Подражание Горацию	35
Романс	36
К*** (На одно прекрасное утро)	38
Эпиграмма (Насмешнику некстати)	40
Эпиграмма	41"

С. Пономарьов зазначає, що майже всі мали сентиментальний, мрійливий, псевдоісторичний, романтичний характер. Всі вони в журналі подавалися без підпису автора, тому важко визначити, кому вони належали. І все ж дослідник вважає, що епіграми написав Гоголь, який у цей час проявляв себе і як сатирик та гуморист.

Эпиграмма

Наш Вралкин в мире сем редчайший человек!
Подобного ему не сыщешь в целый век.
Как станет говорить – заслушаться всем надо,
Как станет – так и рай вдруг сделает из ада.
Был в Риме, в Лондоне... да где он не бывал,
Весь мир на языке искусно облетал...

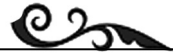
За деякими твердженнями, ця епіграма Гоголя адресувалася його товаришу І.Г. Пашенку. Про це говориться і у вірші-посланні з Парижа. Цей примірник журналу передали в бібліотеку Історико-філологічного інституту кн. Безбородька у Ніжині, проте до цього часу він не виявлений. Видавець журналу П. І. Мартос у листі до П. І. Бертенєва від 16.02.1866 р. стверджував, що вірш Гоголя "Новосельє" був надрукований в "Метеоре литературы" (очевидно, в одному із випусків). Адресат прикладав до листа цей вірш Гоголя, який нині втрачений. У повному зібранні творів Гоголя, т. 1, друкується вірш у неповному варіанті за автографом О. Данилевського з припискою: "Я знайшов ці вірші, на жаль, розірвані, вони ще написані у Ніжині на шкільній лаві. О. Данилевський".

Василь Домбровський і Євген Гребінка видавали рукописні журнали "Аматузия", "Пифия".

Архівні та інші джерела дали можливість виявити тих, хто друкував свої твори у різних рукописних гімназійних виданнях. Особливо широко представлені елегії: Микола Гоголь "Новосельє", "Непогода"; Андрій Бородін "Елегия", "Ночь"; Степан Гютен "Киев"; Леопольд Ланге "Элегия" (С. С. Ш-а); Нестор Кукольник "Я часто слушаю печальный рокот бури", "Трепет"; Петро Сушков "Желаю я, чтобы бродили глазенки милые на мне", "О дни любви и упоенья" та ін. У цьому жанрі пробували свої сили майже всі початківці. Зустрічаються також оди, ідилії, послання (Нестор Кукольник "К* Люби меня"; Степан Гютен "К творцу", Євген Гребінка "Ода к Богу"), гімни (Олександр Бородін "Гимн Солнцу"; Андрій Бородін "Гимн Солнцу"), рондо (Олександр Бородін "Рондо"), балади (Олександр Білевич "Смерть Святослава", Микола Гоголь "Две рыбки"); епіграми, сатиричні вірші (Микола Гоголь акровірш "Се образ жизни нечестивой", "Наш Вралкин в мире сем редчайший человек", "Тицель морда пороссячья"), байки (Євген Гребінка). Крім віршів, друкувалася і проза М. Гоголя, М. Прокоповича та інших. Це лише окремі приклади із того, що було написано у Ніжині.

Таким чином, все це свідчить про те, що у Ніжинській гімназії вирувало літературне життя. Саме тут формувалися майбутні письменники М. Гоголь, Н. Кукольник, Є. Гребінка, А. Бородін, М. Прокопович, В. Любич-Романович, М. Білевич, К. Базилі та ін.

Література: Самойленко Г. В. Нежинская филологическая школа. 1820–1990. Нежин, 1993.

Гімназія вищих наук кн. Безбородька у Ніжині. На початку XIX ст. російський цар Олександр I здійснював в імперії освітню реформу. Відкрилися університети: Дерптський (1802), Казанський (1804), Харківський (1805), а пізніше, 1834 р., – Київський, гімназії у губернських містах.

Граф Ілля Андрійович Безбородько, із славнозвісного козацького роду, прославлений військовий, звернувся до царя з ініціативою відкрити у Ніжині, де були його землі, вищий навчальний заклад, бо на Лівобережній Україні його не було.

29 липня 1805 р. цар Олександр I підтримав це прохання і підписав указ про заснування у Ніжині Гімназії вищих наук князя Безбородька. Засновник цього закладу і перший його попечитель граф І. Безбородько у "Записці" на ім'я міністра народної освіти від 20 серпня 1805 р. писав: "У конфірмованому імператором моєму проханні згадано, щоб називалась гімназія князя Безбородька [видатного діяча Росії, її канцлера – Г. С.].

Приміщення Гімназії вищих наук кн. Безбородька.

Архітектор Л. Луїджі Руска

Але у зв'язку з тим, що, окрім заповідних сум покійного брата мого, призначаються інші від мене щирі до загального блага пожертвування, причому і місце, і пропозиція училища ідуть від мене: тож, щоб не згладилося часом із пам'яті нащадків, справедливість вимагає, щоб було добавлено до слів "Гімназія князя Безбородька" ще: "заснована по смерті братом його графом Безбородьком". Цей напис нагально прошу, щоб зробити в тому місці, де буде визначено встановити бюсти, на стіні на мідній дошці; бо для мене найпохвальніше, щоб пам'ять про цей мій подвиг залишилась у нащадках".

Роль у відкритті Гімназії вищих наук у Ніжині графа І. А. Безбородька величезна. На її заснування були витрачені значні пожертвування. За підрахунком О. Г. Кушельова-Безбородька, крім місця і саду, на будівництво було витрачено один мільйон двісті сімдесят п'ять тисяч шістсот вісімдесят один карбованець двадцять сім копійок (1 275 681 крб 27 коп).

Проект приміщення розробив архітектор Луїджі Руска, а збудував його І. де Лукіні. І сьогодні це білоколонне величне приміщення у стилі класицизму, оточене парком та парковими різної породи деревами, кущами з пам'ятниками Гоголю та І. Безбородьку, є окрасою Ніжина.

Смерть І. А. Безбородька (1815), призначення нового попечителя – онука графа Олександра Григоровича Кушельова-Безбородька, інші різні причини відсунули дату відкриття навчального закладу. Тому лише 4 вересня 1820 р. розпочалося навчання у другому після Харківського університету (1805) вищому світському навчальному закладі в Україні і єдиному на Лівобережній її частині – Гімназії вищих наук кн. Безбородька.

В її статуті було сказано: "Гімназія – публічний навчальний заклад, який займає перше місце після університетів... відрізняється від губернських гімназій вищим ступенем предметів, які викладаються в ній, і особливими дарованими їй правами і привілеями". Девізом нового навчального закладу стали слова, якими керувався О. А. Безбородько: "Labore et Zelo" – "Працею і наполегливістю".

Це був унікальний і своєрідний навчальний заклад, у якому протягом 9 років хлопці з дворянських та інших привілейованих сімей отримували початкову (перші 3 роки), середню – гімназійну (наступні 3 роки) і вищу освіту (останні 3 роки).

В Гімназії вищих наук давали енциклопедичні гуманітарні знання і готували випускників до праці в різних державних установах.

Першим директором гімназії був призначений 21 липня 1820 р. професор Санкт-Петербурзького університету доктор права, філософії і вільних мистецтв, автор багатьох наукових праць Василь Григорович Кукольник. На жаль, 06.02.1821 р. він пішов із життя, і О. Г. Кушельов-Безбородько вийшов з пропозицією призначити на цю посаду, як і його попередник, українця із Закарпаття, відомого історика, медика, лікаря Олександра І, вченого-енциклопедиста Івана Семеновича Орлая, який разом з почесним попечителем провів велику роботу щодо підбору кадрів, забезпечення учнів навчальною літературою, приладами і всім необхідним для успішного навчання.

Крім пансіонерів, юнаків, які проживали безпосередньо в гімназії, були і "вільноприходящі", що жили у місті. Саме останні і сприяли збільшенню контингенту учнів. Так, якщо у 1821 р. було прийнято 44 пансіонери і 13 "вільноприходящих", то у 1828 р. було 52 пансіонери і 228 "вільноприходящих". Це були гімназисти в основному одного віку.

*Ніжинська гімназія вищих наук.
Настінний розпис худ. С. Зінченка*

Н. Гоголь-студент.

Худ. А. Шкурко

Внутрішнє життя гімназистів проходило безпосередньо в приміщенні навчального закладу, незважаючи на те, до якої категорії вони відносилися. Проте слід зауважити, що приміщення гімназії поділялося за призначенням на декілька категорій. На третьому північному поверсі правого крила знаходилися спочивальні, поруч з якими розташовувалися кімнати слуг деяких учнів, які, крім догляду за своїми підопічними виконували додаткові гімназійні доручення. Так, слуга Гоголя виконував обов'язки кухаря, а слуга Пашенків був фельдшером тощо. У лівому крилі третього поверху проживали деякі викладачі.

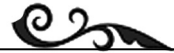
На другому поверсі гімназисти навчалися у класах, готували уроки у музеях, займалися позааудиторною театральною та творчою роботою тощо. У блакитному актовому залі відбувалися святкові заходи. Більшість аудиторій лівого крила корпусу були зайняті бібліотекою.

На першому поверсі з лівого боку від центру вестибюля знаходилися квартири почесного попечителя та директора гімназії. Праворуч – кухня та їдальня, а також спортивний зал, ліворуч – Свято-Олександрівська церква.

На господарському дворі розташовували медпункт та лазня, а також інші допоміжні приміщення. З західного боку території розкинувся величний Графський парк та Ботанічний сад. Вся територія була огорожена. Пансіонери проводили більшість свого часу безпосередньо у приміщенні гімназії і відлучалися з навчального закладу у місто у вихідні дні групами під керівництвом наглядча або ж самостійно. Як і завжди, крім колективного співіснування, у кожного гімназиста було і своє особисте життя, притаманне лише кожному із них. За всім порядком у гімназії слідкували інспектори та наглядачі, які всі зауваження про поведінку учнів та студентів заносили у спеціальні журнали.

Статут гімназії (§ 10) визначав і зміст освіти, коло тих предметів, які вивчали гімназисти: 1) Закон Божий; 2) мови і словесності – російську, латинську, грецьку, французьку, німецьку; 3) географію та історію; 4) науки фізико-математичні; 5) політичні, філософію; 6) військові. Крім цього, вивчали право, малювання, креслення.

У гімназії працювало чимало добре освічених викладачів. Серед них професори – математичних і природничих наук К. В. Шапалинський (1820–1830), римського, а потім природничого права М. Г. Белоусов (1825–1830), французької

словесності І. Я. Ландражин (1822–1830), німецької словесності Ф. І. Зінгер (1824–1830), латинської словесності С. М. Андрущенко (1822–1833), природничих наук М. Ф. Соловйов (1825–1837), малювання К. С. Павлов (1820–1835), відомий український художник та інші.

Великий вплив на гімназистів мав директор І. С. Орлай, хоча він не викладав жодного предмета, цього не передбачав Статут. Він часто проводив з ними бесіди з історії, розповідав про рукописні книги, що зберігалися в бібліотеці, яка з кожним роком поповнювалася новими надходженнями. Саме під його впливом у гімназії формується студентське історичне товариство під керівництвом старших вихованців П. Редькіна, В. Любича-Романовича, до якого входили Н. Кукольник, М. Білевич, В. Домбровський, В. Тарновський, К. Базилі та інші, які займалися перекладами історичних книг, художніх творів на історичні теми і складали рукописну всесвітню історію за повною програмою, бо проф. М. Білевич не забезпечував якості її викладання. Директор гімназії заохочував творчі поривання гімназистів, намагався прищепити їм любов до вітчизняної та всесвітньої історії, розвивав у них самостійний потяг до наук.

Е. Н. Кукольник згадував: "Проходять історію 30-річної війни. Всі читають переклади Шиллера, а під час вивчення римського права були учні, які могли відповісти про внутрішнє домашнє життя римлян, начебто самі там у той час проживали, а саме право вчили за Римським зводом законів, тобто за Юстіановими Інституціями, мовою першоджерел; та і взагалі багато предметів проходили *ex fontibus*. Є живі свідки... що всім цим ми були зобов'язані духу закладу, тому високому, поетичному і веселому спрямуванню, на яке вихованців умів надихнути достойний начальник" (Шенрок Н. И. Материалы к биографии Гоголя: в 4 т. Москва, 1892. Т. 2. С. 89–90).

Слід при цьому пам'ятати, що в гімназії, як і в переважній більшості вищих навчальних закладів того історичного часу, давали енциклопедичні знання. О. Лавровський, досліджуючи навчальний процес гімназії, зазначав, що основні предмети гімназисти вивчали за підручниками, написаними відомими європейськими вченими, які використовувалися не лише в російських, а і в університетах Європи.

Особлива увага приділялася вивченню іноземних мов. За пропозицією І. С. Орлая 9-річний навчальний процес з мов поділявся на 4 періоди і знання гімназистів оцінювалися в кінці кожного періоду, що давало право переводити їх до наступного класу. Гімназисти під керівництвом своїх професорів читали, перекладали й аналізували першоджерела, наприклад, з латинської мови твори Горация, Вергілія, Лукреція, з німецької – Віланда, Гербера, Гете, Шиллера, з французької – Лагарпа, Корнеля, Расіна. Крім цього, проф. І. Я. Ландражин давав читати гімназістам книги Вольтера, Гельвеція, Монтеск'є, Руссо, які відносилися у той час до так званої вільнолюбної літератури.

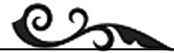

Графський парк. Листівка XIX ст.

На заняття з російської словесності та піітики під керівництвом проф. П. І. Нікольського гімназисти складали твори різних жанрів відповідно до програми. Це сприяло розвитку літературних здібностей гімназистів, зокрема, у майбутніх письменників М. Гоголя, Н. Кукольника, Є. Гребінки, В. Любича-Романовича, М. Білевича, М. Прокоповича та ін. Кожен студент мав подати самостійні твори різних жанрів.

М. Гоголь читає свої вірші. Худ. І. К. Сашин

Саме в гімназії майбутні письменники закладали основи своєї подальшої літературної творчості як романтики, реалісти, сатирики. Це була перша досить упевнена сходінка в творче майбутнє і для Гоголя. Тут були написані ним сатира "Дещо про Ніжин, або Дурням закон не писаний", поеми "Росія в татарському ярмі", "Брати Твердославовичі", "Ганц Кюхельгартен", вірш "Італія" (два останні твори були надруковані у Петербурзі). Товариш Гоголя по навчанню Г. С. Шапошников згадував: "... його веселі і смішні оповідання, його жарти, завжди дотепні й гострі, без яких він не міг жити, настільки були комічні, що й тепер не можу згадувати про них без усміху і задоволення". Про цей своєрідний талант Гоголя говорили й інші гімназисти.

Із ранніх його сатиричних творів відомі акровірш про гімназиста Ф. Бороздіна, епіграми "Насмешнику нехстати", "Гицель – морда пороссяча" та інші. У Ніжині Гоголь взяв немало специфічного, що згодом він використав у "Вечорах на хуторі біля Диканьки", "Миргороді", "Ревізорі" та "Мертвих душах". Про це свідчать численні ніжинські ремінісценції у творчості Гоголя. Про сформованого у Ніжині письменника Гоголя свідчать і його гімназійні листи.

Крім М. Гоголя, у гімназії розкрився літературний талант Є. Гребінки, Н. Кукольника, М. Білевича та інших гімназистів. Свої перші твори вони опублікували у ніжинських рукописних журналах та альманахах "Северная заря", "Литературное эхо", "Метеор литературы", "Аматузия" та ін., більшість із яких готував Гоголь.

Аналіз творчості гімназистів засвідчує, що у навчальному закладі була сформована у цей час ніжинська літературна школа зі своїми характерними особливостями, які притаманні для творчих об'єднань.

Гімназія вищих наук кн. Безбородька пишається не лише Миколою Гоголем, Євгеном Гребінкою, але й Нестором Кукольніком, талановитим прозаїком, драматургом, автором популярних романсів; Миколою Прокоповичем, поетом і педагогом, першим редактором творів Гоголя; Василем Любичем-Романовичем, поетом і перекладачем творів А. Міцкевича та Дж. Байрона; Миколою Білевичем, прозаїком, бібліографом, автором книг "Святочные вечера, или Рассказы моей тетушки" та "Петр Иванович Короткоумкин", улюбленим "ідолом" юного Ф. Достоевського; Костянтином Базилі, чудовим публіцистом і дипломатом; Андрієм Бородіним, поетом, перекладачем Шекспіра, Шеллі, Байрона, публіцистом і редактором "Журнала конноводства и охоты"; Яковом де Бальменом, першим ілюстратором "Кобзаря" Т. Шевченка, автором повістей із армійського життя, які були відкриті лише у 80-х рр. ХХ ст., та іншими.

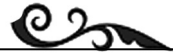

Учасники літературного життя в гімназії (згори донизу):

М. Прокопович, К. Базилі, Н. Кукольник, М. Гоголь,

В. Любич-Романович, О. Данилевський

Позааудиторна робота гімназистів була пов'язана з їх участю у гімназійному театрі, що діяв під керівництвом Гоголя і Н. Кукольника, та оркестрі під керівництвом вчителя Ф. О. Севрюгіна, який включав до репертуару твори відомих зарубіжних композиторів, і церковному хорі. У вільні години

деякі гімназисти займалися творчою роботою у неофіційних історичному та літературному гуртках. Великий вплив на гімназистів мала бібліотека, започаткована почесним попечителем Гімназії вищих наук графом О. Г. Кушелевим-Безбородьком, яка щорічно поповнювалася.

Н. Кукольник писав, що під час керування гімназією І. С. Орлаєм бібліотека не була схожа на багато інших бібліотек навчальних закладів, не була забороненим сховищем, доступним лише для бібліотекаря і для наочної зацікавленості відвідувачів почесних актів. "Ні, ми там училися, поповнювали відомості наші, інколи отримували їх основи, коли професори відповідної кафедри не задовольняли нашої зацікавленості. Я знаю про себе, що моїм професором естетики, політичної економії і деяких інших наук була бібліотека Гімназії вищих наук кн. Безородько". (Лицей кн. Безбородко. Санкт-Петербург. 1859 р. С. 15).

Яке ж місце Гімназія вищих наук кн. Безбородька в Ніжині займає в житті Гоголя? Його заява про те, що він "втратив цілих 6 років даром", що "в цьому дурному закладі" він не зміг пізнати нічого більше, – все це емоції юнака, який на останньому етапі перебування у навчальному закладі розумів, що потрібно підводити підсумки, складати державні екзамени і отримувати атестат, який буде відповідати набраним балам.

Слід зауважити, що Гоголь навчався нерівно, важко давались іноземні мови, на які в гімназії звертали особливу увагу, математика. Дещо було втрачено через лінощі, неорганізованість і нерозуміння того, що все це вплине на остаточний результат. І все ж за чотирибальної системи оцінювання знань гімназистів він мав переважно добрі оцінки. Якщо говорити про останній рік навчання, то із 26 предметів, які Гоголь вивчав у дев'ятому класі, з 21 були хороші та відмінні, а з інших – задовільні оцінки.

Переважна більшість професорів – це були добре підготовлені фахівці, які закінчили західноєвропейські виші або ж навчалися в російських під керівництвом досвідчених вчених, які сформувалися в Європі. Саме вони давали достатні знання П. Редькіну, В. Тарновську, В. Любичу-Романовичу, К. Базилі та іншими, які отримали звання кандидата на чин 12 класу. Вчитуємося у сказані Гоголем слова про недостатність знань, і виникає запитання: "А яких знань?", Якби їх у нього не було, то чи зміг би він бути геніальним письменником, молодим професором Педагогічного інституту та С.-Петербурзького університету, претендувати на посаду професора Київського університету Св. Володимира, адже після Ніжина Гоголь більше ніде не навчався. Отже, ті знання, які він отримав, були достатніми для його роботи. Крім знань з предметів, Гоголь отримав навички у написанні літературних творів, театральної справи, що знадобилося йому як майбутньому драматургу. Пізніше він змінить своє ставлення до навчального закладу, у якому йшов процес формування його як особистості і майбутнього письменника.

XXXIII.

Журналъ Конференціи 1828 г. Іюля 27 дня.

Окончившихъ курсъ наукъ въ Гимназіи, кои всѣ происхожденія изъ дворянъ, результаты по экзамену.

Имена ихъ.	Закоу. Божій.	Градоучит. филос.	Росс. словесн.	Истор. древня.	Истор. средн.	Истор. новѣйш.	Исторія Россіи.	Логика.	Коллич. счисленія.	Дифференціал. и интегралы.	Военная наука.	Общая физика.	Частная физика.	Минералогія.	Ботаника.	Зоологія.	Исторія Рим. права.	Римское право.	Росс. Гражд. право.	Росс. Уголов. право.	Государ. хозяйств.	Латинскій языкъ.	Французскій языкъ.	Нѣмецкій языкъ.	Резул. наукъ.	Резул. языковъ.	Общій результатъ.
Григоровъ Николай . . .	3	3	3	3	2	3	3	3	2	3	3	4	4	4	4	2	3	4	4	3	3	3	3	3	3	3	3
Марковъ Владиміръ . . .	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Миллеръ Николай . . .	2	2	3	3	2	3	3	3	2	4	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Гоголь-Яновскій Николай	4	4	4	4	4	4	4	4	3	2	4	3	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	3	4	4	4
Божко Андрей	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Данилевскій Алек. . . .	4	4	4	4	4	3	3	3	2	4	3	3	3	4	4	4	4	4	4	4	4	3	3	3	4	3	3 ^{1/2}
Бороздинъ Яковъ	4	4	4	3	4	4	3	4	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4
Котляревскій 1	4	4	4	4	4	4	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	3	3	4	3	3 ^{1/2}
Котляревскій 2	4	4	4	3	3	2	4	2	4	4	4	4	4	3	4	4	3	3	4	4	4	3	3	4	3	3 ^{1/2}	3 ^{1/2}
Котляревскій 3	4	4	4	4	4	4	3	4	2	4	2	4	3	4	4	4	4	4	4	4	4	3	3	2	4	3	3 ^{1/2}

XXXIV.

(Въ томъ же засѣданіи).

Окончившихъ курсъ наукъ результаты годичные:

Имена ихъ.	Закоу. Божій.	Градоучит. филос.	Росс. словесн.	Истор. древня.	Истор. средн.	Истор. новѣйш.	Исторія Россіи.	Логика.	Коллич. счисленія.	Дифференціал. и интегралы.	Военная наука.	Общая физика.	Частная физика.	Минералогія.	Ботаника.	Зоологія.	Исторія Рим. права.	Римское право.	Росс. Гражд. право.	Росс. Уголов. право.	Государ. хозяйств.	Латинскій языкъ.	Французскій языкъ.	Нѣмецкій языкъ.	Резул. наукъ.	Резул. языковъ.	Общій результатъ.
Григоровъ . . .	3	3	3	2	2	2	2	3	2	1	3	3	4	4	4	4	2 ^{1/2}	2 ^{1/2}	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Марковъ . . .	4	4	3	3 ^{1/2}	3	3	4	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	3	4	3	3	3	3	4	3	3 ^{1/2}
Миллеръ . . .	3 ^{1/2}	3 ^{1/2}	3	3	2 ^{1/2}	3	3	3	2	1	3	3	3	3 ^{1/2}	4	3	3 ^{1/2}	3 ^{1/2}	3	3	3	2	3	3	3	2	2 ^{1/2}
Гоголь-Яновскій.	3 ^{1/2}	3 ^{1/2}	3	3	2 ^{1/2}	3	3	3 ^{1/2}	2	1	3 ^{1/2}	3	4	4	3 ^{1/2}	4	3 ^{1/2}	3 ^{1/2}	3	3	3	2	3	2	3	2	2 ^{1/2}
Божко	4	4	3	3 ^{1/2}	4	3 ^{1/2}	4	4	4	3	2	4	4	4	4	4	4	4	3	4	3	3	4	4	4	4	4
Данилевскій . .	4	4	3	2 ^{1/2}	4	2	3	3	2	2	4	3	3	2 ^{1/2}	4	3	3	2	3	3	3	3	2	3	2	2	2 ^{1/2}
Бороздинъ . . .	3 ^{1/2}	3 ^{1/2}	3	3 ^{1/2}	3	2 ^{1/2}	3	3	3	3	4	4	4	3 ^{1/2}	3 ^{1/2}	4	3 ^{1/2}	3 ^{1/2}	3	3	3	3	3	3	3	3	3
Котляревскій 1 .	4	4	4	4	4	4	4	4	4	3	4	4	4	4	4	4	3 ^{1/2}	3 ^{1/2}	4	4	4	4	3	3	4	3	3 ^{1/2}
Котляревскій 2	4	4	4	3 ^{1/2}	3	4	4	4	4	4	4	4	4	3 ^{1/2}	4	4	3 ^{1/2}	3 ^{1/2}	4	4	4	3	3	3	4	3	3 ^{1/2}
Котляревскій 3	4	4	3	3	3	3	3	2 ^{1/2}	4	1	4	3	4	3	3 ^{1/2}	3	3	3	3	3	3	3	3	2	3	2	2 ^{1/2}

Имена учениковъ.	Частное испытаніе.	Ежегодн. списки.		Сумма.	Степень.	Класный чинъ.
		Объ. успѣхъ.	О поведѣн.			
Григоровъ Николай	3.	3.	3.	9.	II.	XIV
Марковъ Владиміръ	4.	3.	4.	11.	I.	XII
Миллеръ Николай	3.	2.	4.	9.	II.	XIV
Гоголь-Яновскій Ник	4.	2.	4.	10.	II.	XIV
Божко Андрей	4.	4.	4.	12.	I.	XII
Данилевскій Алекс.	3.	3.	3.	9.	II.	XIV
Бороздинъ Яковъ	4.	3.	4.	11.	I.	XII
Котляревскій Алекс.	4.	3.	4.	11.	I.	XII
Котляревскій Егоръ	4.	3.	4.	11.	I.	XII
Котляревскій Ник.	3.	3.	4.	10.	II.	XIV

Відомості про
успішність
гімназистів

На хороший рівень підготовки Гоголя вказував і професор С. Венгеров у своїй статті "Гоголь-вчений" (С. Венгеров. Собр соч.: в 2 т. Санкт-Петербург. 1913. Т. 2. С. 143–164). Оцінювати роль і місце гімназії вищих наук кн. Безбородька як освітнього і культурного закладу потрібно з позицій того історичного часу.

Варто пам'ятати, що це був другий світський вищий заклад після Харківського університету в Україні. Саме з цією гімназією пов'язані імена багатьох відомих діячів української і російської культури.

Ритм навчального закладу був порушений сумнозвісною "Справою про вільнодумство". Консервативно налаштовані викладачі виступили проти в. о. директора проф. К. В. Шапалинського, проф. М. Г. Белоусова та інших. Полетіли доноси до столиці, в яких лунали звинувачення у розповсюдженні серед молоді вільнолюбства. До розслідування справи із С.-Петербурга до Ніжина направили чиновника Е. Б. Адеркаса. У цей час директором гімназії призначено чиновника Д. О. Ясновського. Почалося розслідування, допити студентів і викладачів. На основі доповіді Е. Б. Адеркаса цар Микола I, який після повстання декабристів 1825 р. боявся будь-яких проявів вільнолюбства, прийняв рішення – звільнити професорів К. Шапалинського, М. Белоусова, Ф. Зінгера, І. Ландражина з роботи, заборонивши їм працювати в галузі освіти, і відправити їх на поселення, а навчальний заклад закрити.

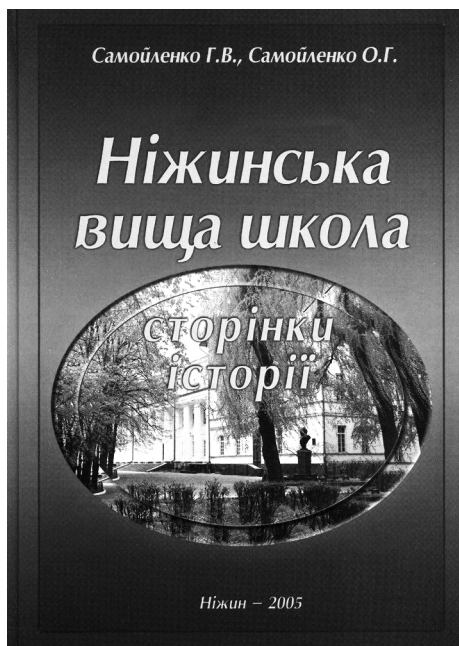
Знесилений у педагогічному складі навчальний заклад проіснував ще 2 роки і був реорганізований. За час існування гімназії від першого (1826 р.) і до останнього випусків у 1833 р. повний курс закінчили 105 чоловік (44 – XII класу, 61 – XIV класу; до речі, випускники університету мали право відповідно на чини XI і XII класів).

Серед випускників Гімназії вищих наук кн. Безбородька були майбутні вчені ректори С.-Петербурзького університету П. Г. Редькін та Харківського університету О. П. Рославський-Петровський, професор Київського університету В. Ф. Домбровський, відомий державний діяч В. В. Тарновський, дипломати К. М. Базилі та І. Д. Халчинський, академік живопису А. М. Мокрицький, художник, письменник Я. де Бальмен, письменники М. Гоголь, Н. Кукольник, Є. Гребінка, М. Білевич, М. Прокопович, В. Любич-Романович та ін.

Після закриття Гімназії вищих наук кн. Безбородька на її базі відкрито Фізико-математичний ліцей (1832–1840), а згодом Юридичний ліцей (1840–1875) та Історико-філологічний інститут (1875–1919). Всі ці заклади носили ім'я кн. Безбородька. Далі існували Ніжинський науково-педагогічний інститут (1920–1921), Ніжинський інститут народної освіти (1921–1930), Ніжинський інститут соціального виховання (1930–1933), Ніжинський педагогічний інститут (1933–1998), Ніжинський педагогічний університет (1998–2004) і нарешті Ніжинський державний університет (з 2004 і дотепер).

З 1939 р. всі навчальні заклади носять ім'я Миколи Гоголя, яке було надане педагогічному інституту у зв'язку зі 130-річчям від дня народження письменника.

Нині це відомий в Україні і за її межами навчальний заклад з давніми традиціями, науковими школами та напрямками, серед них і Ніжинський центр гоголезнавства.

Література: Лавровський Н. А. Гимназия высших наук кн. Безбородко в Нежине (1820–1832). Киев, 1879; Санкт-Петербург, 1881; Сребницкий И. А. Материалы для биографии Н. В. Гоголя. Из архива Гимназии высших наук. Гоголевский сборник / под ред. проф. М. Сперанского. Киев, 1902. С. 291–445.; Самойленко Г. В., Самойленко О. Г. Ніжинська вища школа: сторінки історії. Ніжин, 2005; Самойленко Г. В. Николай Гоголь и Нежин. Ніжин, 2008.

Гінзбург Ілля Якович (15(27).05.1859–03.01.1939) – російський скульптор. Закінчив Петербурзьку академію мистецтв (1886), її академік (з 1911). З 1921 р. – професор ВХУТЕМАСу (Ленінград). Працював у галузі станкової і монументальної скульптури. Автор пам'ятників І. Айвазовському у м. Феодосії, М. Коцюбинському в Чернігові.

У 1911 р. створив пам'ятник М. Гоголю у с. Великі Сорочинці (тепер Полтавська обл.) у вигляді бюста на постаменті.

Гінтовт Олександр Людвигович (1811–24.11.1860) – товариш Гоголя по гімназії, генерал-майор. Син генерала Л. І. Гінтовта, мав будинок у Ніжині, родове володіння в Глухові.

У серпні 1825 р. зарахований пансіонером у Гімназію вищих наук кн. Безбородька, яку закінчив у 1830 р. зі ступенем дійсного студента. У своїх спогадах Н. Кукольник стверджував: "У Гімназії я постійно думав, що Гінтовт з часом посяде почесне місце поміж російськими літераторами; але доля вирішила по-іншому: служба поглинула все його дозволя". О. Гінтовт пішов служити у військо і дослужився до генеральського звання.

В гімназії О. Гінтовт брав участь разом з Гоголем та Кукольніком у театральному житті, мав зіграти роль Моїни у трагедії В. Озерова "Фінгал", а також у літературному театральному житті. Ім'я О. Гінтовта зустрічається у листуванні М. Гоголя, О. Данилевського, К. Базилі та ін.

Гірич Віктор Сергійович (23.10.1952) – режисер. Заслужений діяч мистецтв України (1998). Народний артист України (2009). Закінчив Київський інститут театального мистецтва (1978). Працював режисером Київського театру російської драми ім. Лесі Українки (1978–1984). З 1984 р. – у Київському театрі юного глядача на Липках (художній керівник (1991–1993), з 1993 р. – директор). Театр і режисер прагнуть врахувати дитячу психологію і вибудувати виставу так, щоб дитина отримала сильні емоційні враження, співпереживала події та проявляла і надалі інтерес до мистецтва. Стало традицією в репертуарі мати твори Гоголя. Раніше в театрі були поставлені "Одруження", "Сорочинський ярмарок", "Ревізор". В. Гірич, відбираючи "Різдвяну ніч" (1993) для постановки, говорив: "Великий класик, наш земляк Микола Гоголь, наказав: "Розважаючи – навчай". Звісно, що у своїй переважній більшості глядач тяжіє до розважальності. Але це не означає, що й ми, ті, хто творить театр, повинні забувати про повчальну, виховну функцію, про яку нині говорити не модно... Я вважаю, що, навіть розважаючи, ми повинні навчити й підтримувати у людині людське".

Глаголін Борис Сергійович (спр. прізвище – Гусєв; 11(23).01.1879–13.12.1948) – актор, режисер театру і кіно. Заслужений артист Республіки (1922). Навчався у Петербурзі на драматичних курсах і в університеті. У 1898 р. зіграв Кочкарьова в "Одруженні" Гоголя. У 1917–1926 рр. працював у різних театрах Харкова. Брав участь в організації одеських театрів. Очолював труп "Художня асоціація під керівництвом Б. С. Глаголіна" (1921–1922). З 1928 р. – за кордоном.

Зіграв роль Хлестакова в "Ревізорі" М. Гоголя (1909). Із відгуків після вистави 20 березня 1909 р.: "Він дав справжнього Хлестакова, гоголівського Івана Олександровича. Артист вийняв із п'єси сатиричне жало, але виграв у поезії. Хлестаков у п. Глаголіна не фат. Ні, це просто-душний юнак з вітром у голові. Він і не добрий, і не злий, він не обманщик, але він безперечно молодий. І коли він бреше у третьому акті, коли бере гроші у чиновників у четвертому акті, коли у нього все виходить "а раптом", тут не

хитрість, не фатівство. Це говорить у ньому легковажна, безвуса, захоплююча зелена молодість". "Треба віддати належне артисту – він з великим, рідкісним мистецтвом використав чудову зображувальність гоголівського слова для того, щоб зробити монологи "Ивана Александровича"... кращими місцями свого виконання. Свою любов до добра актор відтворив не у боротьбі зі злом, а у запереченні його існування. Мережковський бачив у Хлестакові антихриста, тому що погляд його був обвинувачувальний. І мерзотником бачився Хлестаков переважній більшості. Глаголін зробив із нього поета" (Мазурова Александра. Мнемозина: документи и факты из истории отечественного театра XX века. Москва: Индрик, 2009. Вып. 4 / ред.-сост. В. В. Иванов. 886 с.).

Глаголін Олексій Борисович (19.11(02.12).1901–26.11.1997) – актор, режисер, педагог. Навчався у Москві у Державних експериментальних театральних майстернях (1923–1927). Працював у "Художній асоціації під керівництвом Б. С. Глаголіна" (1921–1922), театрі В. Мейєрхольда (1924–1928), театрах Ленінграда та інших містах.

У 1939–1941 рр. перебував у трупі Харківського театру російської драми, викладав у Харківському інституті мистецтв (з 1946, 1983 р. – його професор).

Зіграв на сцені роль Хлестакова в "Ревізорі" М. Гоголя.

Глазуненко Степан Олександрович (спр. прізви. – Глазунов; 23.12.1869 (04.01.1870)–19.01.1934) – український актор, режисер і антрепренер. Працював у трупі М. Кропивницького, Д. Гайдамаки, О. Суслова, О. Суходольського (1898–1902). Утримував власну антрепризу (1902–1930).

Поставив "Ревізор" М. Гоголя (переклад В. Павлюка), зіграв роль Хлестакова.

Глоба Микола Мартинович (спр. прізви. – Нефедов; ?–26.07.1900) – український актор, співак (тенор). Працював у трупі М. Кропивницького, серед зіграних тут ролей – Хома Брут у п'єсі "Вій" М. Кропивницького за М. Гоголем.

Глуценко Микола Петрович (04(17).09.1901–31.10.1977) – живописець і графік, громадський діяч. Заслужений діяч мистецтв УРСР (1946), народний художник УРСР (1963) та СРСР (1976). Член СХУ (1944). Закінчив Берлінську вищу школу образотворчого мистецтва у Шарлоттенбурзі (1924, Німеччина). До липня 1936 р. перебував за кордоном: 1918–1925 рр. – у Берліні, 1925–1936 рр. – у Парижі.

Здійснив цикл ілюстрацій до поеми "Мертві душі" М. Гоголя (1930–1931).

Ілюстрації до "Мертвих душ" М. Гоголя. Худ. М. Глущенко

М. Глущенко до зображення гоголівських героїв підійшов нетрадиційно. Крім звичайної для нього техніки (туш, перо, пензель), художник використовує прийом наклеювання на папір шматочків різних тканин, які опрацьовані тональними відтінками. Все це допомагало передати характери гоголівських персонажів, відтворити достовірність зображуваної письменником атмосфери. Ілюстрації експресивні, енергійні, з елементами фантазії. "Глущенківські" лінії плетуть візерунок, трохи нервовий і одночасно по-паризьки елегантний" (Н. Брей). Ці ілюстрації в чомусь парадоксальні. Деяких героїв можна упізнати одразу, але є малюнки, над якими доведеться довго думати... Два символи фігурують протягом усього твору – шинок і одвічне бездоріжжя. "Цей художник дуже добре відчуває Гоголя, здорово його відтворює. Чорно-біла графіка – ще одна таємниця Глущенко" (Ігор Дяченко).

Література: Шпяков А. П. Микола Петрович Глущенко. Київ, 1962; Народний художник УРСР Микола Глущенко. Київ, 1971; Микола Глущенко: каталог. Київ, 1976; Николай Петрович Глущенко: каталог. Москва, 1986.

Гмиря Борис Романович (23.07(05.08).1903–01.08.1969) – український співак (бас). Народний артист СРСР (1951). Державна премія СРСР (1952). Закінчив Харківський інженерно-будівельний інститут (1935), Харківську консерваторію (1939).

Працював у Харківському (1936–1939), Київському (1939–1941, 1944–1957) театрах опери і балету.

**Б. Гмиря – Тарас Бульба в
однойменній опері М. Лисенка**

виконання ролі готувався довго, бо відчував свою відповідальність за взяття ролі. "Я мав доторкнутися до серця і розуму цілого нашого великого народу" – неодноразово заявляв актор. Щоб краще проникнути в образ, Б. Гмиря не лише перечитував повість Гоголя і лібрето М. Старицького, а й порівнював різні редакції тексту. Це допомогло співаку виявити характерні риси Тараса Бульби, наявність ліричного і героїчного, загальнолюдського й особистісного. Актор вважав, що твореному ним образу Тараса притаманні не тільки "невгамовність", "бранна тривога", "небоязливість", неприборканість, внутрішня (а не зовнішня) сила, але і (не бентежтеся!) ніжність, і любов не лише до Батьківщини, але і до синів, до своєї дружини Насті" (Статті, листи, спогади. Київ, 1975. С. 170).

Вперше Б. Гмиря зіграв на сцені роль Тараса 22 травня 1960 р. Актор намагався посилити в образі Бульби епічне забарвлення образу, надати йому більшої широти і могутності з особистими відтінками. Він відходив від клавіатури, використовуючи свій надзвичайно сильний оксамитовий голос, вносячи свої корективи, які йшли на повноту створення образу. В сцені прощання Насті з синами Б. Гмиря поведінку Тараса подає в народних традиціях шанобливого ставлення до матері, вважав, що зображати Бульбу грубим і бездушним ніяк не можна. У листі до Ф. Роддена від 09.10.64 р. актор підкреслював: "Що торкається "Тараса Бульби"... я трактую і відтворюю його як синтез ознак народного характеру" (Статті, листи, спогади. Київ, 1975. С. 167).

В опері Б. Гмиря добирає різноманітні сценічні барви. Голос у нього звучить мужньо, в ньому ніби зникають звичні "оксамитові переливи, м'якість, однак

Серед партій – Тарас Бульба (одноіменна опера М. Лисенка). "Мав голос широкого діапазону, безмежних виражальних можливостей, м'якого, красивого тембру. Був співаком високої вокальної культури, неперевершеним виконавцем українських, російських та західних романсів". Володів талантом перевтілення, вміння повністю перенести себе в обставини життя героя твору і відчути себе ним самим. В цілому відкривався секрет переконаності створюваних Гмирею образів. Гмиря – психолог, гостро відчував усі нюанси реакції свого персонажа на життєві ситуації, і тому він не грав, не зображав, а просто жив життям свого героя. Не можна не згадати трагічний монолог Тараса з опери "Тарас Бульба" М. Лисенка, в якому співак поставив перед собою художнє завдання "втїлити силу героїчної особистості, розмах і значущість почуттів" (Леонід Живов). Актор до

інтонаційно-темброва палітра відзначається надзвичайним багатством: сповнені болю вигуки, затамоване ридання, гнів, розпач, ненависть, широка кантилена і майже розмовний речитатив" (Л. Архімович). Б. Гмиря умів своїм голосом передати найтрагічніші моменти, зокрема вбивство Андрія. "Слова: "Не ворущись! Я породив такого – я й вб'ю!" Гмиря вимовляв майже без визначених звуковисотностей, ніби задихаючись від гніву, коротку ж надгробну епітафію промовляє тьмяним тембром, на піано: "Орел був, не козак! Пропав без слави, без пуття!", а перед цим робить цезуру, немовби переводить дух, набирає повітря в груди, бо дихати нічим" (Архімович Л. Борис Гмиря. С. 65).

Зовнішні риси Тараса Б. Гмиря брав із картини художника Є. Кібрика, а вираз обличчя та внутрішні деталі створював сам, і робив це вдало, бо до деталей знав цього героя, який був уособленням мужнього борця за свободу Вітчизни (Архімович Л. Борис Гмиря).

Література: Борис Гмиря. Статті, листи, спогади. Київ, 1975; Кириченко Т. О. Борис Романович Гмиря. Київ, 1958; Архімович Л. Б. Борис Гмиря (в оперному репертуарі). Київ, 1981.

Гнатюк Анатолій Васильович (12.06.1964) – актор. Народний артист України (2004). Закінчив Київський інститут театрального мистецтва (1981). Відтоді працює в Національному драматичному театрі ім. І. Франка (Київ). Йому характерні привабливість, імпульсивність, світовідчуття, енергія сценічної дії, комедійний нерв (В. М. Гайдабура).

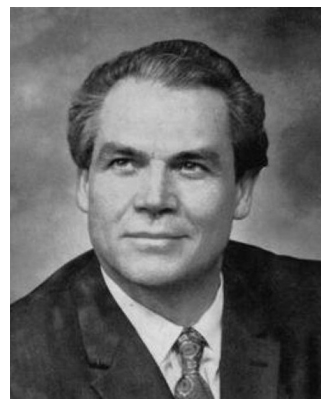
Ролі Хлестакова у виставі "Ревізор" М. Гоголя (у Запорізькому драматичному театрі) та Бобчинського (у театрі ім. І. Франка) зіграв чудово, нетрадиційно.

Література: Гришук В. Нова грань органічності. 2000.

Гнатюк Дмитро Михайлович (28.03.1925–29.04.2016) – український співак (баритон), педагог. Професор (1987), академік АМУ (1996). Народний артист СРСР (1960), України (1999). Герой Соціалістичної праці (1985), Герой України (2005).

Закінчив Київську консерваторію (1951), Київський інститут театрального мистецтва (1975). Працював у Національній опері України (Київ): солістом (1951–1988), директором (1979–1980), режисером (1980–1988), головним режисером (з 1988). У концертному репертуарі понад 200 творів.

Д. Гнатюк поставив опери на сюжети творів Гоголя: "Тарас Бульба" М. Лисенка (1992), "Майська ніч" М. Римського-Корсакова (1988). Про виконання партій Остапа в опері М. Лисенка співак в одному інтерв'ю зізнавався: "Більше всього любив я Остапа і співпереживав йому, коли він над вбитим Андрієм співає: від цього можна було збожеволіти".

**Д. Гнатюк в ролі Остапа
в опері "Тарас Бульба" М. Лисенка**

Дмитро Гнатюк створює яскравий образ вірного та відважного сина козацького роду, відважного, що любить свою вітчизну. "Чудова сценічна зовнішність, гнучка й сильна фігура, впевнені і виразні рухи, могутнє звучання голосу і драматична виразність виконання ставили Гнатюка – Остапа на одне з перших місць у прекрасному виконавському складі опери" (М. Стефанович). Його реакція на слова батька Тараса була миттєва. Ось одна із них, що одразу вразила глядачів. Сцена біля братського монастиря на Подолі у Києві. Тарас звертається до ключаря: "Наглядайте ж за синами, не жалійте на їх хвосту, козакові подобає просвітити перший розум і добром налити серце, щоб він знав, що є на світі наша віра православна, наша мати Україна, наше змучене поспільство, щоб він знав, за що стояти, щоб він знав, за що вмирати". Слухаючи батька, Гнатюк – Остап виструнчується, широко розкриває палаючі очі і готовий, хоч зараз, кинутися у бій на ворогів. Глядач переконаний, що Остап буде вірно служити Україні. Вражає їх і сцена біля батьківської садиби, коли Гнатюк – Остап говорить про страждання народу, глибоко передаючи своє схвильоване почуття, душевний біль, використовуючи різні відтінки, інтонації голосу, чітко висловлені слова і зроблені ним відповідні жести. Образ Остапа, створений Д. Гнатюком, надовго запам'ятався глядачам і збагатив оперне мистецтво.

Література: Стефанович М. Дмитро Михайлович Гнатюк. Київ, 1961.

Говда Андрій (1973) – відомий сучасний український художник-графік. Навчався в Одеському державному художньому училищі ім. М. Б. Грекова на живописному відділенні (1989–1995) та в Національній академії образотворчого мистецтва та архітектури (м. Київ) на графічному відділенні, майстерня А. В. Чебикіна (2003–2009).

Однією з помітних робіт художника є ілюстрації до творів Гоголя. Митець, звертаючись до спадщини письменника, говорив в одному інтерв'ю: "Спасибі Миколі Васильовичу, що у його творах так і випирають всілякі кумедні крамарі, бувалі запорожці, владні та пишнолиці селяни і, звичайно ж, вродливі дівчата й парубки. А для художника вдало знайдений колоритний персонаж – це вже вдала ілюстрація".

Майська ніч, або Утоплена. Худ. Андрій Говда.

Ніч проти Різдва. Худ. Андрій Говда.

Тарас Бульба. Худ. Андрій Говда.

Пасічник Рудий Панько. Худ. Андрій Говда.

Сорочинський ярмарок.

Худ. Андрій Говда

А. Говда поставив перед собою завдання перечитати Гоголя, помітити те, що лежить в глибині, і витягти його на поверхню. "Якщо тема співзвучна твоїм настроям, – стверджує художник, – завжди є сподівання, що вийдеш на той рівень, де кожен за характерними ознаками розпізнає персонажа". Незалежно від того, чи це буде пасічник Рудий Панько, чи то Тарас Бульба, чи то Левко, чи Пацюк тощо. Ілюструючи "Вечори на хуторі біля Диканьки" та "Тараса Бульбу", митець творив Україну. Кожен образ насичений художніми деталями, які дають можливості відчуті весь простір, у якому він знаходиться. Малюнки А. Говди у поєднанні з текстом сприймаються ще більш природно, бо вони доповнюють одне одного. Художник, відтворюючи той чи інший епізод, вставляє в нього знайдене обличчя акторів, які створювали відповідні образи у фільмах. Узагальненим постає перед нами оповідач Рудий Панько у солом'яному брилі з люлькою в руках, з розкритого рота якого ллється цікава розповідь.

Гоголеве – селище міського типу Великобагачанського району Полтавської області. У кінці XIX ст. під час будівництва залізниці Полтава–Ромодан–Київ за 8 км від Великих Сорочинців відкрито станцію, яка стала до ладу 1961 р. перегону Полтава–Ромодан. У 1902 р. при відзначенні 50-річчя з дня смерті М. В. Гоголя, за пропозицією громадськості, була названа Гоголеве. Назва поширилася й на селище, яке почало виростати з півночі. Нині це центр селищної ради Великобагачанського району.

У 1952 р. встановлено пам'ятник М. Гоголю.

Гоголезнавчий науково-методичний центр Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя заснований 1995 р. на основі досліджень членів кафедри російської і зарубіжної літератури університету, здійснених під керівництвом проф. Г. В. Самойленка протягом майже 20 років. Ніжинцями за 1979–1995 рр. було опубліковано про М. Гоголя понад 300 робіт. Все це дало можливість керівникові центру проф. П. В. Михеду, відомому на той час гоголезнавцю, залучити до роботи установи як досвідчених, так і молодих дослідників спадщини М. Гоголя: Н. О. Бондар, О. О. Дацько, Н. М. Жаркевич, О. Костенко, Н. В. Кузьменко, Т. В. Михед, Є. Є. Прохоренко, І. О. Стребкову, Ю. В. Якубіну та інших. З 1996 р. центр видає науковий щорічник "Гоголезнавчі студії" (нині вийшло 25 випусків), у якому друкуються статті гоголезнавчого спрямування дослідників України, Росії та інших країн, а також деякі монографічні праці Ю. Барабаша, О. Киченка, О. Ковальчука, Ю. Луцького, бібліографія Л. Гранатович, В. Воропаєва, Н. Кузьменко тощо.

Крім цього, працівники центру підготували до видання книги: "Гоголь: бібліографічні посібники і джерела. Анотований покажчик / уклад.: Л. В. Гранатович, Є. М. Михальський, П. В. Михед" (1998); "Летопись жизни и творчества Николая Гоголя, нежинский период (1820–1828) / уклад.:

Н. М. Жаркевич, З. В. Кирилюк, Ю. В. Якубіна; проект і загальне керівництво П. В. Михед" (2002); Микола Гоголь: українська бібліографія" (2009); "Родословие Н. В. Гоголя: статьи и материалы" (Москва, 2009); "Н. В. Гоголь. Афоризмы. Изречения. Сентенции / сост. П. В. Михед, Т. В. Михед" (2010); "Гоголь в Нежинской Гимназии высших наук. Антология мемуаров / сост. и коммент. П. В. Михед, Ю. В. Якубина" (Санкт-Петербург, 2014) та інші.

До 200-ліття від дня народження центр провів велику роботу по підготовці до видання "Гоголь М. Зібрання творів у 7 т." українською мовою (2009–2012).

Центр разом з кафедрою світової літератури та історії культури (нині слов'янської філології, компаративістики та перекладу) проводить раз у два роки міжнародні гоголівські наукові конференції. Співробітники центру здійснюють велику пошукову дослідницьку роботу, підтримують зв'язки із багатьма гоголезнавцями України, Росії, Білорусі, Італії, Польщі, Греції, Канади, США, Австралії.

Гоголівські ювілеї у Ніжині. Перше вшанування Гоголя в Україні було проведено 4 вересня 1881 р. у зв'язку з відкриттям пам'ятника письменнику у Ніжині, у якому задіяли велику кількість діячів культури. У липні 1880 р. створено спеціальний комітет, до якого увійшли члени Ніжинського окружного суду І. Л. Дейкун, С. В. Григорович, А. Ф. Бордонос, М. Р. Гіппіус (батько поетеси Зінаїди Гіппіус), В. Я. Макаров, від інституту – директор, акад. М. О. Лавровський, професори М. Я. Арістов, А. С. Будилович, М. Я. Грот, учитель Гоголя письменник І. Г. Кулжинський, товариш Гоголя – Сидоренко, а також історик М. І. Костомаров, письменники І. С. Тургенев, М. В. Гербель, державні діячі М. Х. Бунге, П. О. Кочубей, почесний попечитель Ніжинського історико-філологічного інституту кн. Безбородька А. О. Мусін-Пушкін, предводитель дворянства Ніжина, відомий культурний діяч В. В. Тарновський, а також громадський діяч України, меценат Г. П. Галаган, художник М. Ге, випускники Ніжинської вищої школи проф. Д. І. Журавський, М. Я. Макаров та ін.

На відкритті пам'ятника були присутні гості із Петербурга, Москви, Києва, Харкова, Львова, Мінська, Чернігова та інших міст. З промовами виступили акад. М. Лавровський, проф. І. Сребницький, поет, випускник Ніжинського юридичного ліцею Леонід Глібов, який прочитав вірш:

Был Гоголь с нами много лет,
И ныне Гоголь перед нами.
Ему почет, ему привет
Достойным делом и речами.
И видит ныне дух его,
Куда стремится Русь родная,
Так оценившая его, –
И старая, и молодая.

Арка біля пам'ятника Гоголю (1881)

Були зачитані вітальні телеграми від композитора М. Лисенка, професора із Харкова М. Сунцова, фольклориста і письменника, випускника Ніжинського фізико-математичного ліцею Костянтина Сементовського та інших. На стрічках вінка київські українці написали: "Гоголеві від українців з Києва – "Заспіває, засміється, а на сльози зверне", а на іншому: "Неначе наш Дніпро широкий, слова його лились, текли і в серце падали глибоко і ніби тим вогнем пекли". Періодична преса України і Росії широко висвітлювала цю подію.

Викладачами Ніжинського історико-філологічного інституту була видана книга "4 сентября 1881 года в Нежине. Открытие памятника Н. В. Гоголю" (Київ, 1882), а також виступи акад. М. О. Лавровського "К биографии Гоголя" (Київ, 1881), проф. І. О. Сребницького "Гоголь как национальный русский поэт-художник" (Київ, 1881) та інші наукові праці.

1902 р. У цей ювілейний рік відзначили 50-річчя від дня смерті Гоголя. У Ніжинському історико-філологічному інституті кн. Безбородька була створена гоголівська комісія у складі професорів М. Н. Сперанського, І. О. Сребницького, В. І. Резанова та ін., звіт якої про виконану роботу опубліковано у збірнику "Известия Историко-филологического института князя Безбородко в Нежине" (1902. Т. XX).

В інститутській Свято-Олександрівській церкві відбулася панахида, покладання квітів біля пам'ятника Гоголю. Науковці відзначили цю дату своїми працями. Одним із помітних гоголезнавчих досліджень став "Гоголевский

сборник" (за редакцією проф. М. Сперанського), виданий гоголівською комісією (Київ, 1902), куди увійшли праці редактора, а також П. О. Заболотського, І. О. Сребницького. У ньому вміщено опис документів та матеріалів виставки, яка була організована за допомогою багатьох шанувальників творчості Гоголя: портрети письменника та матеріали із його життя, папери, автографи, книги різних видань, переклади, музичні твори, ілюстрації на теми гоголівських повістей і п'єс, відомості про родичів, сучасників, акторів тощо.

Важливо зазначити, що на цю гоголівську виставку надали матеріали 32 особи із різних міст, зокрема зі Львова. Іван Франко надіслав 6 книг творів Гоголя у перекладах українською мовою, що з'явилися у Західній Україні.

Науковці інших навчальних закладів і товариств також відзначили цю дату. Так, члени Історичного товариства Нестора-літописця на чолі з його головою проф. М. П. Дашкевичем та професором Університету Св. Володимира у Києві організували ювілейні засідання, зробили виставку, організували поїздку деяких членів на батьківщину Гоголя, підготували до видання збірник: Чтения в историческом обществе Нестора-летописца / под ред. М. П. Дашкевича. Киев, 1902. Кн. 16. Вып. I–IV. В ньому переважна більшість матеріалів була присвячена творчості Гоголя.

1909 рік – 100-ліття від дня народження Гоголя. Ця дата значно ширше відзначалася у Ніжині, про що свідчать заходи, які відбулися у ці святкові дні. На будинку колишньої Гімназії вищих наук кн. Безбородька, у якому знаходився Історико-філологічний інститут, була відкрита мармурова меморіальна дошка з написом: "Здесь учился Гоголь с мая 1821 по июнь 1828 года".

**Меморіальна дошка на будівлі колишньої
Гімназії вищих наук кн. Безбородька**

***Промова директора Історико-філологічного інституту кн. Безбородька
проф. І. Іванова під час відкриття меморіальної дошки (1909)***

У зв'язку з ювілеєм були проголошені, а потім і опубліковані виступи та доповіді директора Історико-філологічного інституту кн. Безбородька, відомого вченого, професора І. І. Іванова "Гоголь в юності", "Гоголь и его произведения", "Гоголь-человек и писатель", доповідь приват-доцента П. О. Заболотського "Гоголь и славянство" та інші.

У зв'язку з ювілеєм в інституті відкрито музей Гоголя, який організував П. О. Заболотський за підтримки проф. М. Н. Сперанського та директора інституту проф. І. І. Іванова, а також численних прихильників творчості письменника, які надіслали матеріали. Тут були використані також документи з архіву Гімназії вищих наук, які зберігалися в інституті. Ця експозиція з кожним роком збагачувалася і поповнювалася, про що свідчить нинішній музей Гоголя у приміщенні Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Про святкування цього часу П. О. Заболотський розповів у своїх працях "Гоголевские юбилейные празднества (1809–1909) в Нежине" (Нежин, 1909), "Музей имени Гоголя при Историко-филологическом институте кн. Безбородко в Нежине" (Нежин, 1910; 2-е изд. 1915).

2 квітня 1927 р. в актовому залі Ніжинського інституту народної освіти відзначали 75-річчя з дня смерті Миколи Гоголя. Була підготовлена розширена програма. З доповідями виступили доц. А. С. Каратаєв, який присвятив виступ темі "Останній період у творчості Гоголя та значення рукопису "Мертвих душ", а також викладач М. Ф. Проценко – "Гоголь як збирач українських народних пісень". Після доповідей на гостей чекала музично-вокальна частина.

*Учасники святкування ювілею Гоголя біля
пам'ятника письменнику (1909)*

3 квітня відбулося урочисте засідання науково-дослідної кафедри Ніжинського інституту народної освіти, на якому прозвучали доповіді керівника кафедри, відомого вченого-літературознавця, члена-кор. АН СРСР проф. В. І. Резанова "Гоголь в історії російського театру" та доц. О. С. Пулинця "Гоголь у Ніжинській гімназії вищих наук". Учасники зібрання ознайомилися з експонатами Гоголівської виставки. Події, пов'язані з відзначенням ювілею Гоголя, були висвітлені на сторінках ніжинської газети "Нове село" (1927. 2 квітня).

Ювілей 130-річчя від дня народження письменника у 1939 р. ознаменувався тим, що Ніжинському педагогічному інституту постановою Президії Верховної Ради СРСР було присвоєне ім'я М. В. Гоголя. В інституті відбулися святкування, які демонстрували любов ніжинців до творчості видатного письменника.

Урочистості в Ніжині пройшли і в 1952 та 1959 рр. у зв'язку зі 100-літтям від дня смерті і 150-річчям від дня народження письменника. Проводилися всесоюзні наукові конференції, на які запрошено вчених з Інституту російської літератури (Пушкінський Дім) АН СРСР (Ленінград), Інституту всесвітньої літератури ім. М. Горького АН СРСР (Москва), Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР та інших організацій. До цієї дати в інституті випущено "Вчені записки Ніжинського педагогічного інституту ім. М. В. Гоголя" (1959).

*Президія Гоголівської конференції у Ніжині (1952)
Відкриває засідання членкиня-кореспондентка АН України
проф. Н. Є. Крутикова*

*Фото на згадку біля будівлі колишньої Гімназії
вищих наук кн. Безбородька (1959)*

Дуже широко відзначалося в Ніжині 170-річчя від дня народження Гоголя у 1979 р. Було проведено Всесоюзну конференцію "Гоголь и современность", яку ініціював зав. кафедри російської і зарубіжної літератури інституту проф. Г. В. Самойленко за підтримки ректора акад. Ф. С. Арвата. В усі університети і педагогічні інститути Радянського Союзу розіслали запрошення. У Ніжин приїхало понад 150 вчених з усіх союзних та автономних республік. На той час у Радянському Союзі не було Гоголезнавчого наукового центру, наукові конференції на гоголівську проблематику майже не проводилися. Саме тому такий великий інтерес викликала Гоголівська конференція у Ніжині, де навчався Гоголь. Протягом декількох днів тривала серйозна наукова розмова про творчість письменника, його традиції у сучасній літературі.

*Президія Гоголівської конференції у Ніжині (1979).
Відкриває засідання Г. В. Самойленко*

Відтоді у Ніжині розпочалося систематичне вивчення життя і творчості Гоголя, через кожні два роки проводилися Гоголівські конференції, видавалися наукові збірники за редакцією проф. Г. В. Самойленка. Протягом 30 років було видано десятки монографій, захищено докторські і кандидатські дисертації, опубліковано понад 300 статей у збірнику "Література та культура Полісся" (виходить з 1990 р.), а окремі випуски повністю присвячені Гоголю. Все це дало можливість відкрити у Ніжинському державному університеті ім. Миколи Гоголя у 1996 р. єдиний у світі Гоголезнавчий центр

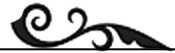
(керівник проф. П. В. Михед), який видає науковий збірник "Гоголезнавчі студії" і проводить значну дослідницьку роботу. Гоголівська тема залишилася і на кафедрі російської і зарубіжної літератури та історії культури (нині слов'янської філології, компаративістики та перекладу).

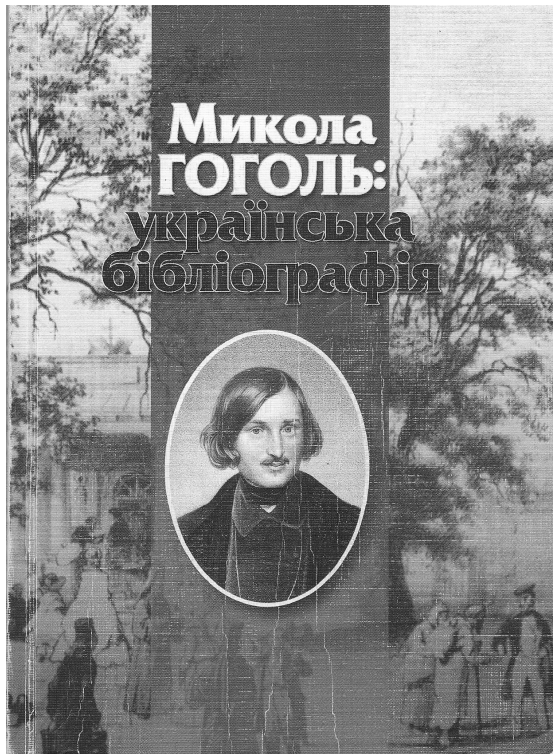
***Учасники Гоголівської конференції
біля пам'ятника письменнику (1979)***

Найяскравіше ювілей Гоголя відзначався у 2009 р. у зв'язку з 200-річчям від дня народження письменника. Згідно з рішенням ЮНЕСКО, 2009 р. було проголошено "Роком Гоголя". А це означало, що ювілей святкували не лише в Україні, а і в багатьох країнах світу. Президент України В. Ющенко підписав указ про відзначення 200-річчя від дня народження Миколи Васильовича Гоголя, згідно з яким святкування готувалися у Києві, Полтаві та Ніжині, планувалося створення меморіального центру в с. Великі Сорочинці, реставрація садиби-музею у Гоголевому (Василівці).

Уряд встановив літературно-мистецьку премію імені Миколи Гоголя. Першим її лауреатом став поет і драматург Юрій Рибчинський. Урочистості розпочалися у Києві 1 квітня 2009 р., коли високопосадовці поклали квіти біля пам'ятника Гоголю на Русанівській набережній. У селі Келеберда Кременецького району у цей день відкрили пам'ятник відомому героєві повісті Гоголя – Тарасу Бульбі. Національний банк України випустив

ювілейну монету "Микола Гоголь" номіналом 5 гривень із серії "Видатні особистості". А музей театру, музики і кіно влаштував виставку "Гоголіада, Kiev.ua", де представлялися матеріали про втілення творів Гоголя у трьох різних видах мистецтва. Кульмінацією святкування став Всеукраїнський театральний фестиваль у Полтаві "В гостях у Гоголя". Різні театри у зв'язку з ювілеєм поставили вистави "Ревізор", "Одруження", а також за переробками для сцени повістей Гоголя. Було знято декілька документальних екранних стрічок, зокрема, трисерійний телевізійний фільм, створений митцями телерадіокомпанії "Лтава".

Режисер Ю. Рудницький зняв фільм про дитинство і ранні роки письменника. Богдан Ступка зіграв головного героя у фільмі В. Бортка Тараса Бульбу, а К. Костянтинов разом з художником С. Якутовичем зробив документально-ігровий фільм "Микола Васильович: знайдений рай".

У приміщенні "Мистецького арсеналу" відбувся щорічний III Міжнародний фестиваль мистецтва "Гогольfest". Директор фестивалю зазначав: "Гогольfest" – некомерційний проект, але ми його впроваджуємо у життя, бо Гоголь для нас Геній, а фестиваль – це роздуми з приводу творчості і долі Миколи Гоголя".

Відгукнулися на ювілей і театри. У київському академічному театрі на Подолі відбулася прем'єра "Мертвих душ", а Херсонський академічний музично-

драматичний театр ім. М. Куліша поставив трагедію "Страшна помста", Київський театр "Актор" показав "Записки божевільного".

У Національному Києво-Печерському історико-культурному заповіднику відбулося літературно-мистецьке дійство "Гоголь очима наступних поколінь".

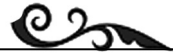
До ювілею українською мовою видане "Зібрання творів: у 7 т." (2009–2012), підготовлене у Ніжині (упорядник П. Михед). Видавництво "А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА" (видавець Іван Малкович) надрукувало книгу "Микола Гоголь. Повісті. Найкращі українські переклади: у 2 т.", у яких представлені переклади М. Рильського, М. Зерова, М. Садовського, Петра Панча.

У цьому контексті і Ніжин виглядав досить яскраво. Створено новий музей М. Гоголя в університеті, проведено міжнародну конференцію "Творча спадщина Миколи Гоголя і сучасний світ" (13–15 травня 2009 р.), у якій взяли участь 209 науковців з багатьох держав. У ці дні в університеті і місті урочисто святкували ювілей письменника. Президент України В. Ющенко та Голова Верховної Ради В. Литвин, Прем'єр-міністр України Ю. Тимошенко, посол Росії в Україні В. Черномірдин, міністр освіти України С. Ніколаєнко, президент НАН України Б. Патон та ін. надіслали вітальні листи, у яких відзначали велику роботу працівників університету з увіковічення пам'яті Гоголя. В університеті було засновано медаль Гоголя. Першими її лауреатами стали дослідники творчості Гоголя проф. Н. М. Арват, доц. Н. М. Жаркевич, проф. О. Г. Ковальчук, проф. П. В. Михед, проф. Г. В. Самойленко, доц. Ю. В. Якубіна та доцент-пенсіонер Є. М. Михальський, які зробили значний внесок у дослідження та пропаганду спадщини письменника і до ювілею опублікували свої нові монографії.

В університеті була проведена Всеукраїнська "Гоголівка-2009" під керівництвом знаного письменника – декана філологічного факультету доц. О. Забарного та поета – старшого викладача, керівника літературної студії О. Гадзинського, у якій взяли участь творча молодь: поети, дизайнери, журналісти, художники, фотографи, барди, перекладачі, музиканти, хореографи з багатьох міст України. Присутніми були і представники Спілки письменників України на чолі з лауреатом Національної Шевченківської премії Леонідом Горлачем. Відбулася цікава розмова про пізнання Гоголя, про містичні явища у місті і творах Гоголя тощо.

У дні святкування ювілею відбулося урочисте погашення марки і конверта, присвячених Гоголю. Ніжинський академічний драматичний театр ім. М. Коцюбинського порадував виставою "Сорочинський ярмарок", а творчі колективи університету та міста – своїми виступами.

Література: Самойленко Г. В. Музей Н. Гоголя в Нежині. Нежин, 2008; Самойленко Г. В. Святкування ювілею Миколи Гоголя в Ніжині (200-річчя від дня народження). Ніжин, 2010.

Гоголів-Яновських В. П. та М. І. могила у селі Гоголеве Шишацького району Полтавської області. В. П. Гоголь помер 1825 р., М. І. Гоголь – 1868 р. Подружжя поховане на території садиби Гоголів-Яновських на цвинтарі церкви Різдва Богородиці. У кінці XIX ст. племінник письменника В. Я. Головня поставив над могилами хрест. 1953 р. поховання впорядковано, 1983 – встановлено бронзовий хрест з розп'яттям (висота – 2,86 м).

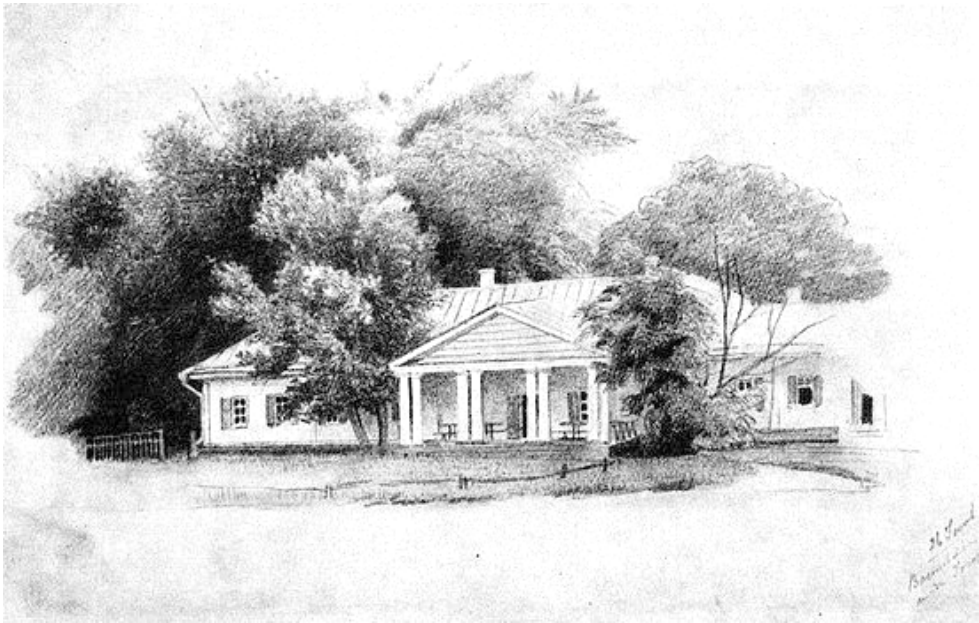
Гоголів-Яновських садиба – у с. Гоголеве Шишацького району. Заснована у XVIII ст. на хуторі Купчинському, який 1781 р., через 4 роки після одруження, одержала як весільний посаг бабуса Миколи Гоголя Т. С. Лизогуб, яка вийшла заміж за П. Д. Гоголя-Яновського. На початку XIX ст. хутір перейшов у спадщину до батьків письменника. Вони перейменували його на Василівку – за ім'ям батька – Василя Панасовича, який старий будинок "в греческом вкусе" перебудував у стилі класицизму. В садибі зведено церкву Різдва Богородиці, цегельний завод, винокурню, облаштовано ставки, водяний млин, розплановано парк.

Після смерті 1825 р. В. П. Гоголя його дружина Марія Іванівна розпочала вдруге перебудову садиби. У головному будинку ліквідували мезонін і зробили терасу з подвійними колонами обабіч неї, із саду перенесли у правий бік парадного двору флігель, було зведено огорожу і дзвіницю (за проєктом М. В. Гоголя) церкви. Письменник особисто займався насадженнями у саду, влаштував купальню. За його малюнками оздоблено інтер'єри вітальні та інших кімнат.

Після смерті М. Гоголя 1852 р. садибу поділили дві сестри (Ганна Василівна від своєї частини спадщини відмовилася). Молодша сестра О. В. Гоголь-

Головня одержала територію від церкви до ставка, а Є. В. Гоголь-Бикова – територію за ставком, яка стала називатися "Биковська".

Племінник М. В. Гоголя М. В. Биков був одружений з онукою О. С. Пушкіна Марією Олександрівною. У кінці XIX ст. вони оселилися у Василівці, де розпочався третій етап перебудов. О. В. Гоголь-Головня після смерті свого сина знесла батьківський будинок і збудувала новий, у 1894 р. розібрали і гоголівський флігель. Будинок і господарські будівлі було зведено на Биковському боці. Впорядковано могили батьків, 1896 р. за церквою споруджено церковно-парафіяльну школу. У такому вигляді садиба збереглася до 1943, коли була спалена під час відступу гітлерівців. Вціліли церква та залишки школи.

До 150-річчя з дня народження М. Гоголя було впорядковано могилу батьків, ставки, встановлено пам'ятний обеліск на місці будинку, збудовано двоповерхову школу, але знесено церкву навпроти неї.

1972–1978 рр. – на кафедрі архітектурного проектування Полтавського інженерно-будівельного інституту під керівництвом Л. С. Вайнгорта розпочалися науково-дослідні та проектно-пошукові роботи щодо відновлення садиби. 1977 р. – сільський схід села Гоголеве прийняв рішення про створення на території садиби літературно-меморіального заповідника.

Після численних виступів у пресі і по телебаченню відповідно до урядової постанови 1979 р. почалося відродження садиби. 1984 р. було відкрито Заповідник-музей М. Гоголя.

Гоголь (після одруження – Бикова) Єлизавета Василівна (початок 1824–1864) – сестра М. Гоголя. Деякий час виховувалась разом зі своєю сестрою Ганною у Петербурзі в Патріотичному інституті. З 1840 до 1842 р. жила у Москві у П. І. Раєвської. В основному займалася домашнім господарством. У 1842 р. повернулася до Василівки. У 1851 р. вийшла заміж за офіцера Бикова Володимира Івановича, народила сина Миколу, який після відставки з гусарського полку та одруження з онукою О. Пушкіна Марією Олександрівною оселився у Василівці, збудував на протилежному березі ставка великий флігель для житла. Тут у нього народилося 10 дітей.

Спогади про брата Єлизавета Василівна залишила у своєму "Щоденнику" (1841–1842, 1848–1850 рр.), які опубліковано у "Матеріалах до біографії Гоголя" В. Шенрока (Москва, 1897. Т. 4) та спогадах і листах до своєї матері, а також В. С. Аксакової (Виноградов І. Гоголь в воспоминаниях, дневниках, переписке современников. Москва, 2011).

Гоголь (після одруження – Головна) Ольга Василівна (19.03.1825–5.12.1907) – молодша сестра Гоголя, який турбувався про її освіту, неодноразово про це писав у листах до матері. Сестра отримала домашню освіту. Була заміжня за В. Я. Головнею. Мала сина і дочку.

Її спогади про брата опублікував у своїй статті С. Н. Філіпов "Гоголівські куточки (Нотатки літньої поїздки)" у часописі "Артист" (1892. Березень (№ 21)). Вони присутні у статті В. А. Чиговця (Нива. 1908. 2 лютого). Існують також її широкі спогади під назвою "Із сімейної хроніки Гоголів. Мемуари О. В. Гоголь-Головні" опубліковані у Києві 1909 р.

Гоголь (після одруження – Трушковська) Марія Василівна (1811–1844) – старша сестра М. В. Гоголя. Виховувалась у пансіоні Аренд, з 1825 р. навчалась у Полтавському інституті благородних дівичь. За дорученням М. В. Гоголя збирала для нього народні пісні та казки. А він посилав сестрі з Ніжина книжечки та журнали, віддав їй частину своєї спадщини.

У 1832 р. вийшла заміж за збіднілого поляка Павла Осиповича Трушковського і жила з ним у Василівці. "Він їздив на службу до Полтави, – згадувала Ольга Василівна Гоголь-Головна, – завів парники,

виноград і махорочну плантацію, шкіряну фабрику, але розорився". Марія Василівна у 1837 р. у віці 24 років овдовіла на руках із сином. У 1844 р. померла. Деякі свої свідчення про брата залишила у листах до матері.

Гоголь Ганна Василівна (27.04.1821–1893) – сестра М. Гоголя. Деякий час, завдяки клопотанню Миколи Гоголя, виховувалась у Петербурзі в Патріотичному інституті, а з 1840 р. жила з матір'ю у своєму родовому маєтку Василівка.

У 80-х рр. XIX ст. на місці дерев'яного флігеля у Полтаві, де бував М. Гоголь, побудувала одноповерховий будинок з червоної цегли за кошти, які прислали за видання творів письменника.

Тут проживали дружина Миколи Бикова Марія Олександрівна, онука О. Пушкіна, її дочка Софія Миколаївна Данилевська, спадкоємиця двох великих письменників – О. Пушкіна та М. Гоголя.

Спогади про брата Ганна Василівна залишила у своїх листах до В. С. Аксакової, С. Шевирьова, П. Куліша, В. Шенрока, А. Черницької, а також до матері Марії Іванівни. В. Шевирьов деякі її спогади подав у своїй книзі "Матеріали до біографії Гоголя".

Гоголь Остап (Євстафій) – пращур письменника, гетьман Правобережної України. Походив із старовинного козацького роду. У роки національно-визвольної війни українського народу проти Польщі 1648–1654 рр. займав помітне місце. 1654 р. був полковником Подільського полку і сподвижником Богдана Хмельницького, виконував його важливі доручення. Також був на боці гетьмана Івана Виговського. Восени 1674 р. визнав владу польського короля Яна III Собеського, призначив Остапа Гоголя наказним гетьманом Правобережної України, з резиденцією у містечку Димер (нині

Вишгородський район Київської області). Польський король наділив його селом Вільховець. Саме це послужило пізніше підставою для підтвердження шляхетського походження роду Гоголів.

Розчарувавшись у протекції короля, у 1678 р. перейшов на бік Лівобережного гетьмана Івана Самойловича.

Похований у Межигірському козацькому монастирі (село Нові Петрівці під Києвом біля Вишгорода). У Святодухівській церкві монастиря зберігалися його клейноди та портрет.

Життя прадіда і послужило матеріалом для створення образу Тараса Бульби в однойменній повісті Миколи Гоголя, бо насправді старший син прадіда був страчений жовнірами під час оборони Могильова у 1671 р., а молодший 1674 р. перейшов на бік тих, хто вбив його брата. Подільський полковник Остап Гоголь, тікаючи від поляків з Могильова, на переправі через Дністер мало не загинув. Микола Гоголь дуже яскраво це переосмислив у свій славнозвісній повісті "Тарас Бульба".

Література: Козацькі могили в Межигір'ї. *Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні*. Київ, 2001. Вип. 10. С. 149–152.

Гоголь-Яновська Марія Іванівна (1791–31.03.1868) – мати письменника. Була родом з відомої козацько-старшинської сім'ї Косяровських. З півторамісячного віку виховувалася в родині своєї тітки А. М. Трощинської (нар. Косяровська) у селі Яреськи Полтавської губернії. Одружилася 1805 р. з Василем Панасовичем Гоголем-Яновським, коли їй було 14 років. Народила 12 дітей. Із 6 хлопчиків залишився один Микола. Про своє сімейне життя згадувала як про найспокійніше, бо вона і чоловік були веселими, мали добрих сусідів, але передчувала нещастя. Марія Іванівна вірила снам, а ще її турбувала хвороба чоловіка. Василь Панасович помер 31 березня 1825 р. Вона пережила його на 43 роки і померла в той же день, що і він, на Великдень. Ця жінка відрізнялася підвищеною вразливістю, релігійністю, марновірністю, хворобливою мрійливістю.

Вона любила свого сина. У своїх спогадах з теплотою говорила про його дитячі і юнацькі роки та дату його народження не 20 (як нині скрізь значиться у літературі), а 19 березня за старим стилем. Це підтверджує і сестра Миколи Гоголя Ольга: "Він був на 16 років старшим за мене. Він народився у 9, а я – 25 році, і, зауважу, в один і той же день, 19 березня, народилися ми: він перший син, а я – остання дочка у нашої сім'ї" (Максимович М. Родина Гоголя. Москвитянин. 1854. № 1. Отд. VIII). Цю дату підтверджує і академік С. Шевирьов, який улітку 1852 р. відвідав Василівку і розмовляв з М. І. Гоголь-Яновською. Заява рідних про те, що Микола народився 3 дні тому, тобто 19 березня, була прийнята тим, хто записував про цю подію в метричній книзі, як третього дня, тобто 20 березня. І цей запис значиться так: "Березня 20 числа у поміщика Василя Яновського народився син Микола і охрещений 22. Служив службу і хрестив священнонамісник Іоанн Беловольський". У графі про "восприемника", тобто про хрещеного батька, сказано: "Пан полковник Михайло Трохимовський" (Лернер Н. О дне рождения Гоголя. *Русская старина*. 1909. № 5). Тут слід додати свідчення М. Максимовича, який теж бував у Василівці і спілкувався з рідними ще за життя Миколи Гоголя.

Коли Марія Іванівна приїхала у Великі Сорочинці, то вона оселилася "у будинку генеральші Дмитрієвої, в якому народився 19 березня М. В. Гоголь" (Там само). Хрещеною матір'ю була Катерина Іванівна Дмитрієва. Проблема дня народження Гоголя нині дискутується в літературознавстві, про що свідчать статті В. Воропаєва та І. Виноградова.

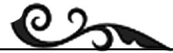

Марія Іванівна Гоголь-Яновська однією із перших дала портретну характеристику Миколи: "Син мій мав світло-русі коси, коли був розміщений у Ніжині, і темні не малі очі, і був непоганою зовнішності. Його більшість любила, був дуже винахідливим, влаштовував куліси, малював олійними фарбами, він мав хист до живопису і удосконалював його в Академії мистецтв... У віршах він подарував мені зошит, обмальований якомога старанніше, коли Росія була під ярмом татар, і мені здавалися вірші надзвичайно гарні, і мені дуже було шкода, що він у мене таємно їх взяв з шафи, попросивши ключ витягти книги під час від'їзду до Ніжина.

Змалку він не був пустуном і завжди був задумливий, коли ми їздили з чоловіком моїм по полях (і вони обидва, Микола і Іван, сиділи навпроти нас), то чоловік мій просив його описати гай, який ми бачили, або курган, і він починав говорити досить гарно" (Записка М. И. Гоголь-Яновской о сыне. *Нові Гоголезнавчі студії*. Ніжин, 2007. С. 76–79).

Взаємини з ним були щирі, дружні. О. Данилевський у своїх спогадах підкреслював: "Треба знати, як вона завжди говорила про сина. Вона говорила про нього з гордістю люблячої і щасливої матері, захопленістю, з пристрасстю, і при безмежній доброті готова була за найменше слово про нього посваритися з кожним" (Шенрок В. И. Материали для биографии Гоголя. Т. 2. С. 150).

Вона з повагою ставилась до сина, пишалась його літературною славою. Це засвідчують листи Миколи Гоголя і матері до нього. Проте буде перебільшенням заява С. Дуриліна про те, що в листуванні "виступає прекрасним і зворушливим образ матері великого письменника і виступає так, що Марія Іванівна в цих листах у сім'ї письменника постає не просто представницею батьківського роду Гоголя, а саме матір'ю письменника, яка любить його творчість, пишається ним і глибоко шанує і при житті сина, і особливо після його смерті обраним колом його друзів-письменників. Аксакови, Погодін, Шевирьов, чії імена можна знайти у її листах, для неї не просто друзі сина, а літератори-друзі письменника" (Дурылин С. Из семейной хроники Гоголя. Москва, 1928. С. 48–49). Для літературознавця мати Гоголя – одна з найкращих "літературних" матерів, яких не було ні в Пушкіна, ні в Тургенєва. А тому вона "має право на увагу з боку всіх, хто розуміє значення Гоголя в російській літературі" (Там само. С. 51).

Микола Гоголь поважав свою матір, але критично ставився до її оцінок творчості. Допомагав матеріально, а також порадами по господарству. Відмовився в 1829 р. на її користь від своєї частини маєтку.

Спогади М. І. Гоголь-Яновської про сина Миколу збереглися у різних джерелах, зокрема у "Дорожному щоденнику" проф. С. П. Шевирьова, який побував у Василівці у липні 1852 р., а також у "Записці про сина" (вересень – початок жовтня 1852 р.), складеній у Василівці, яка була частково використана П. Кулішем у його праці "Де кілька рис для біографії Миколи Васильовича Гоголя" (Отечественные записки. 1852. Квітень), "Записках про життя М. В. Гоголя", а також у "Матеріалах для біографії Гоголя" В. І. Шенрока (Москва, 1892. Т. 1). Деякі спогади про сина були відомі як листи до П. Куліша (30 грудня 1854 р.) та до С. Т. Аксакова (3 квітня 1856 р.). Всі ці спогади нині опубліковані у книзі І. Виноградова "Гоголь в воспоминаниях, дневниках и переписке современников" (Москва, 2011).

Становлять також інтерес і розповіді Марії Іванівни про Миколу Гоголя, подані у її листах до свого чоловіка Василя Панасовича Гоголя-Яновського, до О. Д. Трощинської, Д. П. Трощинського, А. А. Трощинського, а також 34 листи до двоюрідного брата Петра Петровича Косяровського (червень 1819 – червень 1848 рр.), до членів сім'ї Аксакових (7 листопада 1842 – квітень 1858 рр.), С. П. Шевирьова (квітень 1852 – травень 1860 рр.), М. П. Погодіна (березень 1852 – липень 1852 рр.) тощо.

Гоголь-Яновська Тетяна Семенівна (? після 1750 – близько 1827, інша дата – після 1830) – бабуса М. Гоголя, мати В. П. Гоголя, праправнука гетьмана Петра Дорошенка, праонука гетьмана Івана Скоропадського, онука переяславського полковника Василя Танського, дочка бунчукового товариша Семена Семеновича Лизогуба, представника одного із впливових дворянських родів, та Ганни Василівни Танської, досить жорстокої особи (яка ставилася до дочки як мачуха), дочки переяславського полковника Василя Танського (?–1763), автора популярних українських інтермедій "Между брошенных игралиц", якого поет Петро Лобисевич назвав "славным природным стихотворцем во вкусе площадном, во вкусе Плавтовом". Мати не дозволила їй вийти заміж за київського войта. Це засмутило Тетяну Семенівну, яка була тихою, релігійною жінкою (це вона успадкувала від батька), мала хист до малювання, особливо сільських пейзажів. Вона не витерпіла знущань матері і втекла зі своїм учителем О. Гоголем-Яновським. Батько С. С. Лизогуб пробачив їй і наділив хутором. Вона була власницею частини Яресьок та Василівки. Гоголь її любив і поважав. Тетяна Семенівна заповіла йому частину свого родового маєтку, оціненого в 60 тис. крб. У своєму творі "Старосвітські поміщики" Гоголь описав життя своїх дідуся Панаса Гоголя-Яновського та бабусі Тетяни Семенівни.

Література: Чаговец В. А. Семейная хроника Гоголей (по бумагам семейного архива). *Памяти Гоголя*. Киев, 1902. Отд. 3.

Гоголь-Яновський Василь Панасович (1777–31.03.1825) – батько письменника. Народився на хут. Купчинському Шишацької волості Миргородського повіту у родовому маєтку матері Тетяни Семенівни.

Батько, Опанас Дем'янович Яновський, писар Миргородського полку, записав сина у десятирічному віці до козацького реєстру значковим товаришем Війська Запорізького. Після скасування Запорізької Січі Василя Панасовича було зараховано до імператорської гвардії.

У 1792–1796 рр. навчався в Полтавській семінарії. Перебував на службі при "Малоросійському поштамті". 1799 р. його перевели із чину губернського секретаря у чин титулярного радника.

1805 р. вийшов у відставку в чині колезького асесора, одружився, отримав від матері її родовий маєток, перейменований у Василівку, в якому прожив майже 20 років. Василь Панасович любив книги, театр, захоплювався садівництвом, розбирався у рільництві. Після одруження з Марією Іванівною Косяровською, яку покохав ще дівчинкою, вів різнобічну господарську діяльність. Він самостійно управляв 1000 дес. своєї землі, а також був довіреною особою з управління економіями заможного вельможі, далекого родича, колишнього міністра Д. П. Трощинського. Коли останнього обрали повітовим маршалом, тобто предводителем дворянства, то В. Гоголь служив при ньому секретарем. Крім цього В. Гоголь брав участь у театральних виставах у маєтку Д. П. Трощинського у Кибинцях, написав для цього театру декілька п'єс: "Собака-вівця" (текст не зберігся) та "Простак, або Хитрощі жінки, перехитрені солдатом".

У 1815–1818 рр. Василя Панасовича обрали хорунжим Миргородського повіту Полтавської губернії. Періодично обіймав посаду повітового маршала і завжди чесно та віддано виконував свої обов'язки.

Це була освічена особистість, яка любила мистецтво. Він прекрасно знав українську та російську мови, цікавився народними звичаями, старовинним народним вертепом. Василь Панасович був пречудовим співрозмовником у різних товариствах, розповідав цікаві історії та смішні анекдоти, мав веселий характер. Підтримував дружні та творчі стосунки з Василем Капністом (автором комедії "Ябеда") та його родиною. Цікавився своїм родом, збирав відомості про Танських, з роду яких була його матір. Значну увагу приділяв вихованню дітей. Своїх синів Миколу та Івана віддав до Полтавської гімназії, а після смерті Івана сприяв вступові Миколи до Гімназії вищих наук князя Безбородька.

Марія Іванівна Гоголь-Яновська, його дружина, згадувала: "Батько його [Миколи Гоголя – Г. С.] мав прекрасний розум і багатий гумор, але не мав дару красномовності, писав захопливо комедії російською і малоросійською мовами, але син мій за життя його про це не знав, комедії його малоросійською мовою зіграні в театрі Дмитра Прокоповича Трощинського, але сину моєму не випало

бути тоді, бо він у цей час перебував у Ніжині, після смерті свого батька, приїхавши додому і знайшовши комедії малоросійською мовою "Роман і Параска", "Вівця і собака", здивувався, що батько його міг писати, у мене забрав їх в С.-Петербургу, щоб надрукувати, але вони не були надруковані, і не знаю, де вони, і якщо десь, то думаю, чи не в Петербурзі у пана Прокоповича, там у нього в скрині були сховані більше ста гравірованих портретів його, які він сховав, не бажаючи показувати світу" (Записка М. И. Гоголь-Яновской о сыне. *Нові Гоголезнавчі студії*. Ніжин, 2007. С. 75).

Через хворобу Василь Панасович рано помер. Це сталося 31 березня 1825 р. у Кишиневі. Похований у Василівці. Микола Гоголь важко переживав смерть батька: "Я цей удар переніс із твердістю справжнього християнина... Залишившись наодинці, я віддався всій силі божевільного відчаю, хотів навіть здійснити замах на життя своє, але Бог утримав мене від цього" (Гоголь Н. ПСС. Т. X. С. 25).

У своїй творчості Микола Гоголь використовував твори батька, навіть намагався їх видати.

Література: Лазаревский А. М. Очерки малороссийских фамилий. *Русский архив*. 1875. № 3.

Гоголь-Яновський Панас (Опанас) Дем'янович (1738 – поч. XIX ст.) – дід М. Гоголя, військовий канцелярист, домашній учитель. Народився в сім'ї священника Успенської церкви с. Кононівки Лубенського повіту. Вчився в духовній семінарії та Київській академії. Добре знав українську, російську, латинську, польську, давньогрецьку, німецьку мови. 1757 р. вступив на службу в полкову миргородську канцелярію. Близько 1768–1769 рр. одружився зі своєю ученицею Тетяною Семенівною Лизогуб з відомого козацького роду по любові. Існують різні сімейні легенди про їх одруження. Близько 30 років прослужив у військових канцеляріях, зокрема й у Генеральній канцелярії у Глухові (1758–1759). У 1781 р. отримав чин бунчукового товариша. А у 1788 р. у чині секунд-майора вийшов у відставку, захопився садівництвом і бджільництвом, хоча продовжував цікавитися громадським життям. Мав чудовий хист оповідача із життя козаків, про яких дотепно, з гумором розповідав оточенню. Можливо, ця характерна риса і перейшла М. Гоголю.

Гоголя М. В. заповідник-музей у с. Гоголеве Шишацького району. Відкрито 1 квітня 1984 р. на території садиби Гоголів-Яновських у Василівці. Тут провів дитячі роки М. В. Гоголь. Сюди він приїжджав на канікули.

Відступаючи з Полтавщини у 1943 р., фашисти спалили садибу. Відбудовувалася вона до 175-річчя від дня народження письменника згідно з постановою Уряду України і розробленим проектом архітектора Л. С. Вайнгорта, за спогадами сучасників, листами, світлинами, кресленнями і малюнками М. Гоголя. Були збудовані центральний батьківський одноповерховий будинок, флігель, грот, альтанка "Мрія". Поновлені парк, сад, облаштовані ставки, могила батьків.

З усіх кінців Радянського Союзу надходили різні цінні експонати. Матеріали передавалися з Інституту російської літератури (Пушкінський Дім), з музею О. Пушкіна в Москві, бібліотеки імені Леніна (Москва), ім. М. Салтикова-Щедріна (Ленінград), Харківського історичного музею, Полтавського краєзнавчого та художнього музеїв і багатьох інших закладів України.

У десяти залах музею, який розташований у батьківському будинку, розміщені експозиції, що відображають сторінки життя і творчості М. Гоголя. У флігелі, який знаходиться поруч, де з 1848 до 1851 р. зупинявся Микола Васильович, за допомогою матеріалів, документів, меблів, створено робочу обстановку, яка відповідала часу перебування тут письменника.

Від будинків стежки ведуть у сад та до ставків, а далі – до альтанки "Мрія" та до могили батьків письменника.

До 200-річчя від дня народження М. Гоголя заповідник-музей відремонтували та поповнили новими матеріалами.

Інтер'єр вітальні

Інтер'єр робочого кабінету Гоголя у флігелі садиби

Інтер'єр їдальні

Головацький Петро Федорович (1821–26.09.1853) – український журналіст, перекладач. Навчався у гімназіях Львова та Чернівців. Співпрацював у газеті "Зоря галицька" (1848–1849), один із організаторів українського театру в Галичині. Працював учителем гімназії у Тернополі (з 1849 р). Перший перекладач повісті Гоголя "Тарас Бульба" українською мовою (1-ше вид. – Львів, 1850; 2-ге – Коломия, 1910). Уривки перекладу включалися в галицькі шкільні читанки.

Література: М. Гоголь в процесах. Діло. 1914. 21 травня.

Головко Борис Олександрович (09.09.1928–15.03.1992) – український художник-оформлювач. Заслужений майстер народної творчості УРСР (1984). Один із оформлювачів заповідника-музею М. Гоголя в с. Гоголеве Шишацького району Полтавської області (1983–1984). В основу проекту були покладені плани, листівки, спогади, листи, малюнки, креслення Гоголя, рідних, сучасників. У заповіднику відновлено батьківський будинок, флігель, альтанку, грот, у будинку відтворено інтер'єри кімнати матері, їдальні, вітальні. Стіни у кімнатах пофарбовано блакитними та жовтими смугами по білому тлу, як це було за часів Гоголя, за його малюнками зроблено вікна і двері з кольоровим склом, сплетено килими для спальні і вітальні.

Гончар Олесь (Олександр) Терентійович (03.04.1918–14.07.1995) – видатний український письменник, громадський діяч. Академік НАН України (1978), Герой Соціалістичної Праці (1978).

Використовував у своїй творчості традиції М. Гоголя. Літературознавці відзначають драматизацію розповіді, гуманістичні ідеї "Тараса Бульби" в романах Гончара "Прапорonosці", "Перекоп", "Людина і зброя", спільність типологічних рис зображення народу, монументальність образів. Автор нарисів "Гоголь і Україна" (1976), "Гоголівськими шляхами. По місцях перебування письменника на Полтавщині" (1981).

Література: Заморий Т. П. Наследие Гоголя и творчество Олеса Гончара. *Наследие Н. В. Гоголя и современность*. Нежин, 1988, Ч. 1. С. 100; Гуменний К. Ф. Н. В. Гоголь и О. Гончар. *Творчество Н. Гоголя и современность*. Нежин, 1989. Ч. 2. С. 37–38.

Гончаренко Агапій (спр. прізви. – Гумницький Андрій Онуфрійович; 19(31).08.1832–22.04(05.05).1916) – український громадський діяч, журналіст, перекладач. Навчався у Київській бурсі та семінарії (1840–1853). Служив ієродияконом при російському посольстві в Афінах. Листувався з О. Герценом та М. Огарьовим. Друкував статті у журналі "Колокол", які викривали життя духовенства, за що був заарештований (1860). Втік із-під арешту, переїхав до Лондона і працював у "Вільній російській друкарні" О. Герцена (1860–1861). Надрукував у "Колоколі" статтю на смерть Т. Шевченка. З 1865 р. жив у США. 1867 р. заснував у Сан-Франциско першу на американському континенті слов'янську друкарню, видавав двотижневик "Вестник Аляски" (1868–1872) та журнал "Свобода" (1872–1873). Ці видання виходили англійською, російською та українською мовами. У них були надруковані статті А. Гончаренка про М. Гоголя.

Гончаренко Ніна Іванівна (20.08.1919–28.02.1996) – українська співачка (меццо-сопрано). Народна артистка УРСР (1954). Закінчила Київську консерваторію (1944), її викладачка (1961–1968), 1944–1969 рр. – виступала на сцені Київського театру опери і балету.

Створила яскраві образи Солохи в опері "Різдвяна ніч" та Насті в "Тарасі Бульбі" М. Лисенка. Актриса вміло розкрила характер Солохи, яка хитрістю і лицемірством намагалася зачарувати Чуба, щоб заволодіти його багатством. Образ вийшов живий, з гумором. Настя має інший характер.

Співачка використовує різні акценти голосу, розкриваючи переживання матері. Найповніше образ матері втілено у речитативі, аріозо і арії, в яких передано і тривожні передчуття, журбу, надію, драматизм ситуацій і горе матері. У речитативі й репліках Насті багато драматизму, жалю, скорботи. Актриса створила багатоплановий образ.

Горєлов (Горілий) Олександр Леонтійович (02(14).09.1863 – після 1937) – диригент, композитор, музично-громадський діяч. Народився в с. Малі Щербиничі на Чернігівщині (нині Злинківський район Брянської області). Закінчив медичний факультет Московського університету (1893) і паралельно Московську консерваторію.

1893 р. був направлений лікарем до Чернігова, де, крім лікування, займався написанням музичних творів різних жанрів. У 1897 р. завершив оперу "Вій" за п'єсою Марка Кропивницького і повістю Гоголя, про що свідчать листи актора до Бориса Грінченка, який у 1895 р. разом з композитором проживав у Чернігові. Крім цієї опери, композитор написав також оперету "Добрі сусіди", двострунні квартети "Українська симфонія" та інші твори. Керував симфонічним оркестром та хором. Працював також в Астрахані, де заснував музичне училище, в Саратові працював диригентом симфонічного оркестру (1905–1907). 1916 р. переїхав до Києва.

Горонович Андрій Миколайович (13.10.1816 – після 1888) – академік живопису. Брат Павла та Петра Гороновичів. Навчався в Гімназії вищих наук, закінчував Фізико-математичний ліцей кн. Безбородька у Ніжині (1835). Деякий час служив у артилерії, після відставки закінчив Петербурзьку академію мистецтв як вільний слухач по класу К. Брюллова разом з Т. Шевченком. 1841 р. проживав у Ніжині, написав портрет вчителя малювання Гімназії вищих наук художника К. Павлова, два портрети В. Тарновського. 1851–1860 рр. служив у Оренбурзі, де перебував Т. Шевченко. 1861 р. переїхав до Києва, писав портрети В. Забіли, В. Тарновського, акварелі "Види Києва".

Горонович Павло Миколайович (1812 – після 1863) – товариш М. Гоголя по Гімназії вищих наук кн. Безбородька, син губернського секретаря, брат А. Гороновича. Закінчив Ніжинську гімназію у 1829 р. у званні дійсного студента. Його ім'я згадується в документах у "Справі про вільнодумство" поруч з Гоголем. Був на військовій службі. Капітан у відставці. Служив постійним засідателем Борзенського земського суду.

Горонович Петро Миколайович (1810–1833) – товариш М. Гоголя, син губернського секретаря, брат А. і П. Гороновичів. Навчався у Гімназії вищих наук кн. Безбородька (1822–1829), закінчив у званні кандидата з чином XII кл. Давав свідчення у "Справі про вільнодумство". Після закінчення гімназії служив помічником столоначальника у Департаменті Наділів. Помер у чині колезького секретаря.

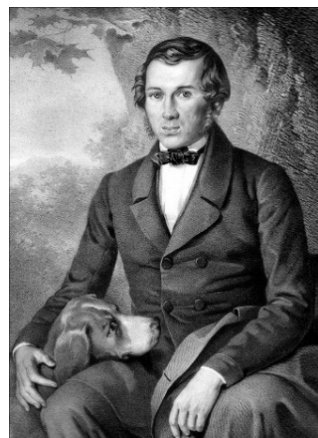

Грабовський Леонід Олександрович (28.01.1935) – український композитор, один із представників композиторської групи "Київський авангард". Закінчив Київський університет (1951–1956), вчився у Київській консерваторії (1954–1956) у Левка Ревуцького та Бориса Лятошинського. Знайомиться з західноєвропейською музикою та творами російських композиторів Шостаковича, Прокоф'єва, Стравінського та ін.

З 1965 р. входить у групу "Київський авангард". Викладав у Київській консерваторії (1966–1969). Пише музику для кіно і театру, серед них для кінофільму "Вечір на Івана Купала" (1968). З 1981 р. переїхав до Москви, а з 1990 р. – в США.

Гребінка Євген Павлович (21.01.1812–03.12.1848) – відомий український письменник. Народився на хуторі Убіжище Пирятинського повіту Полтавської губернії. 8 серпня 1825 р. вступив до Ніжинської гімназії вищих наук кн. Безбородька у 4-й клас вільно приходящим. Жив на квартирах у працівників гімназії: наглядача І. М. Фонтіна, ексектора С. І. Шишкіна, проф. М. Ф. Соловйова. Навчався добре, багато читав, знайомився з творами сучасної літератури – О. Пушкіна, К. Рилєєва. Восени 1825 р. у нього знайшли заборонену оду О. Пушкіна "Вольность". У гімназії він прочитав у рукописному варіанті комедію О. Грибоєдова "Горе от ума".

Є. Гребінка був знайомий з Гоголем, Н. Кукольніком, брав участь у літературному житті, але без Гоголя, бо останній знаходився у вищих класах. Трохи пізніше Є. Гребінка разом з В. Домбровським видавав рукописні журнали "Аматузія" и "Пифия". Тут друкував свої поетичні та прозові твори. Писав оди, балади, ліричні вірші ("Переяслав", "Осень", "Буря", "Совет русскому грандину", "Отзыв русского воина к товарищам его молодости", "Соловей", "Лилия", "Радость Мазепы, когда он узнал о смерти Кочубея", "Пленник" та ін.). Писав він свої твори російською і українською мовами. Відомі поезії "Славянский вечер" (надрукована завдяки викладачеві І. Г. Кулжинському в "Украинском альманасе" під назвою "Рогдаев пир" (1831)) та вірш "Курган". З учителем латинської мови І. Г. Кулжинським Є. Гребінка підтримував зв'язки і після закінчення навчального закладу. Відомі його три листи до вчителя.

У Ніжині під впливом І. Крилова Є. Гребінка написав близько 20 оригінальних байок українською мовою, які опубліковано у збірнику "Малороссийские сказки" (1834). Тут поет першим в українській літературі зайнявся перекладом з російської на українську мову поеми Пушкіна "Полтава" (опублікована

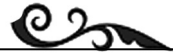
1836 р.). У одному з листів 1829 р. писав: "У вільні години я перекладаю поему Пушкіна – "Полтаву" на малоросійську мову і сподіваюся, вийшовши зі стін гімназії, її надрукувати, присвятивши добрим землякам". У Ніжині під впливом п'єси Д. Фонвізіна "Недоросль", яка йшла з великим успіхом на сцені гімназійного театру з Гоголем та Н. Кукольніком і яку бачив Є. Гребінка, написав комедію "Не в свої сани не садись", єдину у своїй творчості. Є. Гребінка мав добрі стосунки з проф. С. М. Андрущенком, про що свідчить лист останнього батьку гімназиста. Професор читав і схвалював літературні твори свого учня. Є. Гребінка умів догоджати своїм педагогам.

Про свою юність, навчання розповів у "Записках студента" та інших творах.

Закінчив гімназію у 1831 р. Деякий час був на військовій службі. Після виходу у відставку 1834 р. оселився у Петербурзі, служив чиновником Комісії духовних училищ. Займався творчою діяльністю, увійшов у літературне життя, друкував у періодичній пресі романи, повісті, пісні. У "Рассказах пирятинца" Є. Гребінка розвивав традиції "Вечорів на хуторі біля Диканьки" Гоголя, але залишився оригінальним письменником. Зближувала Є. Гребінку і Гоголя українська тематика, створений ними образ України. Літературознавець Н. Є. Крутикова зазначала: "Взагалі у стилістичному відношенні перші повісті Гребінки не відзначаються ні самобутністю, ні єдністю та цілісністю. Манера розповіді має явні сліди учнівства у Гоголя, іноді прямого наслідування його... Вплив стилю Гоголя в "Оповіданнях пирятинца" різноманітний" (Крутикова Н. Є. Гоголь та українська література. Київ, 1957. С. 125). Художні перетини Гребінки і Гоголя відчутні і в зображенні історичних подій, що відбувалися в Україні, у використанні народної творчості. Гоголівський вплив "Мертвих душ" позначився і на повісті Є. Гребінки "Пригоди синьої асигнації" (1847). Є. Гребінка, знаходячись у "гоголівському руслі", намагається посилити соціальні аспекти життя, показати залежність персонажів творів від соціальних умов і обставин життя. Гоголь для нього був зразком художньої майстерності, реалістичного зображення дійсності.

1838 р. Є. Гребінку призначено старшим учителем російської мови і словесності у Дворянський полк. І у цей час він продовжив друкувати повісті. Своїми повістями і романами він увійшов у групу письменників "натуральної школи". Хоча і був весь у творчому пошуку, але він звертався і до традицій Гоголя. Критика відмітила вплив "Записок сумасшедшего" Гоголя на повість "Верное лекарство". Тут було багато оригінального. Проте, як вказав М. Михайлов, головна помилка автора була в тому, що він обрав форму, в якій після Гоголя уже важко було створити щось самостійне. Навіть сам М. Гоголь різко відгукнувся про цей твір.

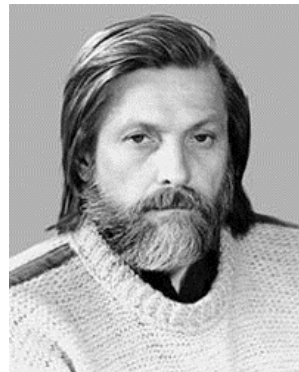
Є. Гребінка з М. Гоголем могли зустрічатися у Петербурзі на зібраннях у М. Прокоповича, А. Мокрицького, а також у Плетньова. Але, як стверджує літературознавець Ю. В. Якубіна, письменника Є. Гребінку, який у гімназії у гоголівський час був у молодших класах під прізвиськом "Гребенкин", представники перших випусків могли не співвідносити з випускником їх навчального

закладу. І тут слід додати, що навколо Є. Гребінки збиралися одногрупники по гімназії А. Мокрицький, Є. Гудима, Маслов, а також його рідні брати Аполлон і Микола, земляки з Пирятинщини, Яготина та інших міст Полтавщини. У листі до свого товариша по гімназії М. Новицького він сповіщав: "Всі наші ніжинці, пам'ятаючи тебе, збираються ордою". А письменник І. Панаєв у своїх спогадах це твердження розкривав ширше. Він стверджував, що Є. Гребінка був найгостиннішим, завжди запрошував до себе своїх літературних друзів під час отримання із Малоросії сала, варення, наливок.

Є. Гребінка знав не лише твори Гоголя, а і про нього. У своїх листах із Петербурга він про Гоголя і Кукольника говорив з захопленням, з повагою. Йому міг розповідати про автора "Вечорів..." А. Мокрицький, М. Прокопович та деякі інші, з ким Є. Гребінка був у тісних взаєминах. Хоча Т. Пащенко у своїх спогадах про Гоголя засвідчує, що до петербурзького гуртка автора "Вечорів..." входили М. Прокопович, О. Данилевський, К. Базилі, Є. Гребінка та ін., і все ж, мабуть, Т. Пащенко помилився.

Гресь Віктор Степанович (29.06.1939) – український кінорежисер. Заслужений діяч мистецтв УРСР (1982). Народний артист України (2000). Закінчив ВДІК (1967). З 1966 р. – на Київській кіностудії ім. О. Довженка. З 1979 р. викладає в Київському інституті театрального мистецтва ім. І. Карпенка-Карого. Серед перших кінематографічних проєктів були твори Гоголя "Втрачена грамота" та "Страшна помста". Задум був прекрасним, але не було згоди адміністрації кіностудії. Написав кіносценарій "Тарас Бульба" (1991–1995).

В інтерв'ю В. Гресь зазначив: "Відомо, що Гоголь написав два варіанти "Бульби". Вивчаючи автора, збираючи по крихтах деталі, я приблизно відтворив той варіант, що Микола Васильович забрав з собою у могилу. Мій сценарій писався за мотивами особистого життя, подорожей, листування Гоголя. І все ж важливіше за все – збіг внутрішніх світів – мого і гоголівського... Для мене Гоголь – це частина душі. У нас з ним багато спільного: у мене спадкоємці – поляки і українці, у Гоголя – також. Прізвище моє розпочинається на "г" і закінчується на "ь" – у Гоголя також. І народився я в ювілей Гоголя! Я ж взагалі не бачив України – у Дагестані жив! Війна закинула туди сім'ю в евакуацію, і я спочатку в Дагестані навчався, потім в Ленінграді на режисера. Потім армія. І ВДІК. В Україну я приїхав пізно, уже знаючи, що вся моя родина – звідсіля. Прізвище Гресь походить від польського Гжесь. Коли я вперше приїхав в Україну, зрозумів, що мені все це уже снилось. Я щасливий, що доля закинула мене саме сюди".

"Я пристрасно закоханий у творчість цієї великої людини!" – неодноразово заявляв В. Гресь. Тому сценарій "Тарас Бульба та його сини" писав з великим натхненням і відповідальністю. В ньому "химерно переплітаються зі школи

відома сумна історія кохання Андрія і Панночки, рефлексії на історію України та Польщі, реальні і вигадані епізоди з різних епох". За основу свого сценарію В.Гресь взяв першу редакцію гоголівської повісті, додаючи нові матеріали, пов'язані з картинами запорізького козацтва. У сценарії він хотів більше передати гоголівський дух.

У вересні 2006 р. сценарій переміг на творчому конкурсі як кращий кіносценарій художнього повнометражного фільму. Проте минають роки, а український Тарас Бульба так і не з'явився на екрані.

Греченко Василь Миколайович (17(30).01.1906–14.09.1967) – художник театру. Державна премія СРСР (1948). Заслужений діяч мистецтв УРСР (1953). Закінчив Харківський художній інститут (1926–1930). З 1933 р. працював у Харківському українському драматичному театрі ім. Т. Г. Шевченка.

Оформлення Греченком вистави "Тарас Бульба" І. Барабаша за повістю М. Гоголя (1965) відзначаються глибоким розкриттям ідеї спектаклю, яскравим національним колоритом, емоційністю та живописною виразністю.

Григоров Микола Петрович (22.03.1808 (інша дата 1809) – після 1854) – однокурсник Гоголя в Ніжинській гімназії вищих наук кн. Безбородька, в якій навчався пансіонером з 1820 до 1828 р. Закінчив зі званням дійсного студента. З Гоголем мав дружні стосунки, разом брали участь у театральних виставах, зокрема у "Недорослі" йому дісталася роль Кутейкіна. Його ім'я стоїть поруч з іменем Гоголя у "Справі про вільнодумство", а прізвище та ім'я слуги Євлампа Полякова, який мав прізвисько Гусь і служив у гімназії фельдшером, зустрічаються в листах Гоголя. Після закінчення служив у війську, а згодом губернатором у м. Кашине Тверської губернії, в Арзамасі Нижегородської губернії, Судогде Владимирської губернії.

Гринецький Іван Миколайович (24.06.1850–25.01.1889) – український актор і режисер. У 1874–1889 рр. працював в Руському народному театрі у Львові (з 1882 – директор спільно з І. Біберовичем).

Переклав і підготував до вистави п'єсу "Женихи на вибір" (за п'єсою Гоголя "Одруження") та "Ревізор", які з успіхом йшли на сцені театру з 1879 р. протягом десяти років. Він був прекрасним Городничим із Петербурга в "Ревізорі" Гоголя.

Гринюк Лесь (Олекса Якимович; псевдоніми: І. Крип, Степан Вільшанський, Ст. Віль та інші; 25.03.1883–07.08.1911) – український письменник. Закінчив гімназію у Коломиї (1902). Редагував газети "Поступ" (1903–1905) та "Буковина" (1907–1908). Писав вірші, нариси, оповідання, публіцистичні статті, займався перекладом.

Переклав повість Гоголя "Тарас Бульба", яку надрукував під псевдонімом Ст. Віль у Коломиї, галицька накладна Я. Оренштейна, 1909 р. з ілюстраціями у серії "Загальна бібліотека", № 63–64. У цьому ж перекладі повість була двічі надрукована у м. Вінніпег накладом "Руської книгарні", а також Канадсько-української видавничої спілки 1920 р.

Грицай Василь Овсійович (спр. прізви. – Колтановський; 26.04(08.05).1856–02(15).03.1910 – український актор, оперний співак (тенор, пізніше баритон), режисер та антрепренер. Народився в сім'ї священника, закінчив Чернігівську духовну семінарію. Музичну освіту здобув у Харківському музичному училищі. В 1883 р. почав працювати в трупі М. Кропивницького та М. Старицького (1883–1892), П. Саксаганського (1893–1896), Д. Гайдамаки (1897–1899). У 1892 р. – у власній трупі. Протягом 1900–1907 рр. очолював драматичні антрепризи, гастролював в Україні та Росії.

Серед драматичних ролей та оперних партій образи Левка ("Утоплена" М. Лисенка), Вакули ("Різдвяна ніч" М. Лисенка).

Грицюк Владилен Григорович (09.03.1933–11.08.2004) – український актор, співак (бас). У 1959 р. закінчив Київську консерваторію. 1957–1994 рр. – працював у Київському театрі опери та балету.

Виконав Партію Тараса ("Тарас Бульба" М. Лисенка). З 1980 р. – викладач Київського педагогічного університету ім. М. Драгоманова.

Гришко Володимир Данилович (28.07.1960) – український співак (тенор). Народний артист України (1996). Лауреат Державної премії ім. Т. Шевченка (2001). Закінчив Київську консерваторію (1989), аспірантуру (1991), соліст Київського (тепер Національного) театру опери та балету (1988), Маріїнського театру (С.-Петербург, 1999–2008 рр.).

В опері М. Мусорського створив поетичний образ Грицька ("Сорочинський ярмарок").

Гришко Михайло Степанович (14(27).02.1901–03.06.1973) – український співак (драматичний баритон). Народний артист СРСР (1950). Лауреат Державної премії СРСР. Закінчив Одеський музичний драматичний інститут (1926). Соліст Одеського (1924–1927), Харківського (1927–1936), Київського (1936–1964) театрів опери та балету.

Володів індивідуальним, неповторним тембром голосу і своєрідною манерою виконання партії Остапа (опера "Тарас Бульба" М. Лисенка).

М. Гришко в сцені опери "Тарас Бульба" М. Лисенка

Арія над вбитим братом сповнена глибоких почуттів любові, жалю за втраченою честю, життям. Уся музична картина пройнята м'яким ліризмом, широкою співучістю, багато в ній пісенно-романтичних інтонацій.

Література: М. Стебну. М. С. Гришко (1960).

Грінберг Яків Львович (28.02.1917–15.08.1992) – художник по гриму. Закінчив училище Київської кінофабрики (1931). Працював на Київській кіностудії, в Театрі музичної комедії в Єревані. У 1947–1992 рр. – художник-гример Київської кіностудії ім. О.П. Довженка. Учасник Великої Вітчизняної війни, нагороджений медалями.

Брав участь у зйомках музичної комедії "Сорочинський ярмарок" (1939).

Гріншпун Ізакін Абрамович (09(22).12.1912–14.04.1981) – російський і український режисер. Заслужений діяч мистецтв УРСР (1958). Закінчив Харківську студію сценічних мистецтв (1934). Працював у Харкові, Львові, Одесі (з перервою) – в Одеському театрі музичної комедії (до 1954 – у Львові), в Одеському російському драматичному театрі (1962–1965). З 1965 р. – у Ленінграді.

В Україні поставив виставу "Сорочинський ярмарок" М. Старицького (1970, 1983).

Література: Про друзів моїх і вчителів (1986).

Гродзинський Олександр Олександрович (20.05(10.06).1891–26.02.1973) – український співак (бас) і педагог. Заслужений діяч мистецтв УРСР (1969). Закінчив Київську консерваторію (1925), у 1949–1971 рр. – її викладач. У 1925–1954 рр. (з перервою) працював у Київському театрі опери та балету.

Створив яскраві образи Пацюка в опері "Різдвяна ніч" та Кирдяги – в "Тарасі Бульбі" М. Лисенка.

Гротенко М. – композитор, автор музики до комічної оперети на 4 дії з народного побуту за п'єсою М. Старицького "Сорочинський ярмарок" (сюжет позичено у Гоголя).

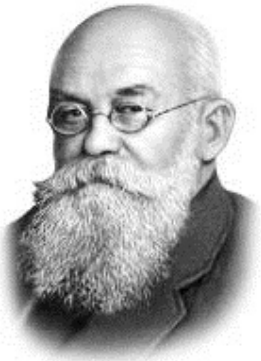
Грудина Дмитро Якимович (псевд. – Коваль; 10(22).02.1893–26.10.1937) – театральний діяч, письменник, актор. Працював разом з М. Заньковецькою в Ніжині, трупі М. Садовського, Харківському театрі. Голова Всеукраїнського комітету Спілки працівників мистецтв, секретар літературного об'єднання "Плуг".

У Ніжині створив Державну драматичну студію ім. М. К. Заньковецької (1922), де поставив "Ревізора" М. Гоголя, постановка отримала схвалення у глядачів та шанувальників мистецтва.

У Народному українському театрі у Харкові поставив виставу "Вій" за М. Гоголем (1924–1926).

Репресований і розстріляний (1937), реабілітований посмертно (1989).

Грушевський Михайло Сергійович (17(29). 09.1866–25.11.1934) – український державний діяч, історик, літературознавець, письменник. Закінчив Київський університет (1890). У двадцять два роки прочитав "Вибрані місця..." і багато знайшов такого, що було близьким йому у Гоголя. У своєму щоденнику М. Грушевський записав: "Читаю Гоголя; ой багато є схожого зі мною"; "Я прочитав Гоголеві листи, здебільшого багато схожого". М. Грушевський багато роздумував над творами і висловлюваннями письменника. У 1909 р. він опублікував статті: "Гоголь і сучасна українська суспільність" (аналіз поглядів письменника на українські народні пісні) та "Ювілей Миколи Гоголя" у збірнику "Літературно-науковий вісник", у яких автор підняв Гоголя на найвищий п'єдестал як одного з найславніших синів України. "Він дав українству те, що міг дати в своїй часі і в обставинах, в яких вивела на світ і виховала його доля. Нам прикро, що він не був новатором в національній сфері, яким був у сфері чисто літературній. Жаль, що він не був свідомим українцем в нашій теперішній розумінні, не писав по-українськи..." Свою тезу вчений доводить, спираючись не лише на художні твори письменника, а й на його статті, епістолярну спадщину. І на думку вченого, в цьому винне оточення, в якому знаходився письменник. М. Грушевський у своїх доказах щодо українських симпатій та інтересів Гоголя опирається на численні факти. Визначаючи місце Гоголя в російській літературі, вчений все ж стверджує: "Він наш, він не їх!" Але, згадуючи твори письменника, М. Грушевський раптом зауважує, що в "розвої української свідомості Гоголь прислужився "не цілою своєю творчістю..., але деякими сторонами своїми" (с. 610), маючи на увазі лише повісті на українську тематику. Але виникає запитання: а хіба не відбилися риси чиновницького і поміщицького життя в Україні у "Ревізори" та "Мертвих душах"? Це підтверджують українські прототипи його героїв.

М. Грушевському важливо було розкрити у перед'ювілейній статті гоголівську специфіку зображення України у його творчості. Дослідник зауважував: "Гоголь виріс на руїнах старої Гетьманщини, не підозрюючи, що зі смертю козацького устрою не перестала жити Україна... став ентузіастичним співцем українського життя, що вимирало на його очах під новими впливами, новими фермами, поетом давньої України, безповоротно похороненої. Він обсилав розкішними квітами творчості всю Україну, що представлялася йому дорогою, прекрасною покійницею, овіяв її ароматами поезії, не підозрюючи її близького воскресіння, не підозрюючи вічного життя під шкарлупою пів зотлілих форм". Висловивши свої і узагальнивши погляди на життя і творчість Гоголя інших дослідників, М. Грушевський у той же час намітив подальшу перспективу вивчення поставлених проблем.

Губанов Тимофій Олександрович – київський видавець та книгопродавець дешевої масової книги. Наймав особистих письменників, які за низьку оплату штампували різні твори лубкової літератури з великою кількістю малюнків із мінімумом тексту і відповідали смакам читачів. Серед них були і твори Гоголя для народного лубкового читання, зокрема повість "Тарас Бульба". У цьому виданні вийшли книги: "Тарас Бульба. Повесть из жизни запорожских казаков" (1899). На обкладинці малюнок "Смерть Андрія"; "Марина, дочь атамана запорожца. Повесть из украинской старины [Переробка "Тараса Бульби"]" (1900); "Гетьман Богдан Хмельницкий или Присоединение Малороссии. Историческая повесть" (1901). На обкладинці: Бій. Богдан на коні [Переробка "Тараса Бульби"] і повість "Ніч перед Різдом": "Кузнец Вакула. Сказка. Соч. Н. В. Гоголя. В пересказе В. М-ского". На обкладинці малюнок: на тлі зоряного неба Вакула на чорті палить люльку. Внизу Петербург. За мал. І. Храброва (1900); "Ночь перед Рождеством". Повесть Н. В. Гоголя". На обкладинці малюнок: Солоха і чорт біля печі (1902). Всі ці переробки, а в той час у подібних видавництвах їх було багато, часто далекі були від тексту оригіналу. Переробники вносили від себе різні авантюрні сцени, скорочували текст, робили все, щоб зацікавити читача. Лубкові видання творів Гоголя здійснювалися до 1902 р., бо серйозні видання витіснили лубок.

Губаренко Віталій Сергійович (13.06.1934–05.05.2000) – композитор. Народився в Харкові. Закінчив Харківську консерваторію по класу композиції Д. Л. Клебанова (1960). В 1958–1960 рр. – викладач дитячої музичної школи, з 1961 р. – викладач Харківського інституту мистецтв. З 1972 р. – на творчій роботі. До 1985 р. жив у Харкові, з 1985 р. – в Києві. Член правління Спілки композиторів України (1968), член правління СК СРСР (1974), член комітету з Державних премій України ім. Т. Г. Шевченка (1973). Лауреат Республіканської комсомольської премії ім. М. Островського (1967), Державної премії імені Т. Г. Шевченка (1984). Заслужений діяч мистецтв України (1969). Народний артист України (1993).

В. Губаренко написав багато різних музичних творів, а також лібрето. Він є автором симфонії-балету "Майська ніч" (за Гоголем, 1988) та опери-балету "Вій" (1980, 2000) за повістю М. Гоголя (лібрето М. Черкашиної та Л. Михайлова). Оперу-балет "Вій" В. Губаренко закінчив у 1980 р. Вистава "Вій" успішно йшла вісім сезонів підряд (з 1984 р.) в Одеському оперному театрі. Одесити показували свою роботу у різних містах країни. Через 30 років в Одесі поновили виставу. У 1999 р. В. Губаренко описав хореографічні сцени "Вія". 5 травня 2000 р. помер, не доживши два тижні до прем'єри опери у Києві.

*Сцена із вистави опери-балету "Вій"
в Одеському національному театрі опери та балету*

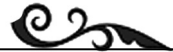
Композитор вважав створену ним оперу-балет "Вій" своїм кращим твором. Розпочинаючи написання опери, він хотів зробити виклик традиційним водевільним формам прочитання гоголівського сюжету. Тому, використовуючи елементи українського фольклору, етнографії, тексти псалмів, травестійної поезії, інтермедії, вертепу, шкільного театру, композитор приєднав балетні сцени з безмовною Панночкою. Оперні сцени відповідають побутовому реалізму, а балетні – потойбічній містиці. У спектаклі переплелись фольклорні мотиви і сучасні звукові знахідки. Все зроблено на контрасті – темного, наповненого нечистою силою сюжету й іронічної оцінки дії персонажів.

Гулак-Артемівський Семен Степанович (04(16).02.1813–05(17).04.1873) – український композитор, співак (баритон) і драматичний актор. Автор першої української опери "Запорожець за Дунаєм" (1862, пост. в 1863 р. в Маріїнському театрі, виконував партію Карася). Автор музики до водевілю "Ніч на Івана Купала" (1852).

Література: Кауфман Л. Гулак-Артемівський (1973).

Гуревич Валерій (1861–1896) – український актор і хореограф. У 1880–1895 рр. працював у Руському народному театрі у Львові. Поставив хореографічні сцени у виставі "Різдвяна ніч" М. Лисенка за М. Гоголем.

Гютен Степан (Стефан) Антонович (1810–?) – товариш М. Гоголя по Гімназії вищих наук кн. Безбородька, в якій навчався з 1822 до 1831 р. Син француз, який служив у французькій місії в Константинополі, і гречанки. Емігрував до Одеси. З дозволу О. Г. Кушельова-Безбородька був прийнятий до гімназії. Разом з М. Гоголем брав участь у гімназійному театрі. Зіграв декілька жіночих ролей, підтримав Гоголя у театральній справі проти проф. М. Білевича. Писав вірші: "К Творцу", "Отъезд из Константинополя", "Киев". Після закінчення гімназії служив у канцелярії Новоросійського генерал-губернатора. Надвірний радник у відставці.

Давидов Володимир Миколайович (спр. прізвищ. – Горелов Іван Миколайович; 07(19).01.1848–23.06.1925) – російський актор. Народний артист Республіки (1922). Навчався у 2-й Київській гімназії, в Московському університеті (1866). Дебютував 1867 р. в Одесі, працював у трупі П. Медведєва. З 1880 р. – в Александринському театрі (Петербург). Знімався в кіно.

Серед ролей гоголівські персонажі: Бобчинський, Городничий (до 50-річчя "Ревізора"), Замухришкін ("Гравці"), Чичиков ("Мертві душі"). Ці образи вражали не лише тонкою майстерністю, а й точним проникненням у гоголівський гумор. І чим серйознішим був актор у ролі, тим кумедніше виглядав той чи інший характер. На одному зі своїх портретів Давидов написав: "... Сміх велике діло! Ще Гоголь сказав, що сміх створений на те, щоб сміятися над усім, що ганьбить справжню красу людини..." У цих словах сформульована гуманістична основа світлого, життєствердного мистецтва актора.

"Да здравствует нежинская бурса!" – вірш, написаний Гоголем та О. Данилевським у Парижі і надісланий останнім у Петербург М. Прокоповичу та І. Пашенку, товаришам по Ніжинській гімназії вищих наук кн. Безбородька 5 грудня 1836 р., у відповідь на їх листи.

"Закінчивши пити чай і закуривши сигарету, – писав О. Данилевський, – я влаштувався у кріслі. Гоголь став позаду мене; відкривши листа, я витяг, по-перше, твої (Н. Я. Прокоповича – ред.) каракулі, а потім аркуш з красивим почерком Івана Григоровича (Пашенко – ред.). Так, мій милий Миколо, ти знехочу, поринаючи у спогади, написав дещо на зразок елегії, глибокої траурної елегії у прозі, дещо нагадуючи мені образ осіннього листячка, із якого, будь я поетом, викроїв би двадцять елегій по формі; ти, Іван Григорович, написав не елегію – скоріше схоже на куплети, в крайньому разі лист твій навів нас на куплети ще не досить завершені, погані поки що, але обіцяючи в майбутньому на значне. Ось їх початок:

"Да здравствует Нежинская бурса,
Севрюгин, Билевич и Урсо.
Студенты первого курса
И прочие курсы все также!"

[У листі подається повний текст послання – Г. С.]

Можливо продовжили б куплети далі, але сьогодні приїхав Симановський (товариш Гоголя і Данилевського по лицю – ред.), і натхнення, як полохлива птиця, полетіло”.

У вірші-відповіді Гоголя та Данилевського згадуються викладачі та студенти Гімназії вищих наук кн. Безбородька: Ф. Севрюгін, учитель музики, М. Білевич, професор політичних наук, О. Урсо – вчитель фехтування, студент К. Базилі, дипломат, студенти-брати Милорадовичі, які служили в армії, студенти М. Прокопович і його брат Василь, що служили в Петербурзі, І. Пащенко, А. Мокрицький, Н. Кукольник, М. Романович, Ф. Бороздін та інші товариші М. Гоголя та О. Данилевського.

Вперше вірш був надрукований у статті М. Гербеля "М. Я. Прокопович і відношення його до М. В. Гоголя" (Современник. 1858. № 2. С. 279), а також у кн.: "Гимназия высших наук и Лицей князя Безбородко" (1881. С. LXXXI) під назвою "Шуточное послание Гоголя".

й Данилевська (у дівочтві – Похвиснева) **Уляна Григорівна** (?) – дружина

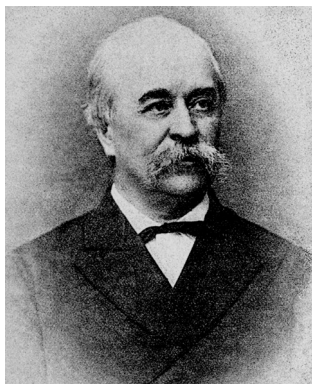

Данилевська (у дівочтві – Похвиснева) **Уляна**

Григорівна (?) – дружина О. Данилевського з 1844 р. Разом бували у садибі Гоголя у Васи́лівці. У листах чоловіка до Гоголя завжди робила приписки. Зі свого боку, Гоголь просив її малювати словесні портрети, різного типу моделі. Для Гоголя Уляна Григорівна послужила прототипом Уленьки Бетришевої у другому томі "Мертвих душ".

Після переїзду Данилевських до Полтави, коли Олександр Семенович служив директором училищ Полтавської губернії, Уляна Григорівна була першою начальницею Маріїнської жіночої гімназії.

В один із приїздів Данилевських у садибу Гоголя 12 травня 1851 р. у них народився син, якого назвали Миколою. Хрещеними були сам Гоголь і його мати Марія Іванівна.

Данилевський Григорій Петрович 14(26).

04.1829–06(18).12.1890) – російський і український письменник. Народився на Харківщині в с. Данилівка Ізюмського повіту і походив із козацько-старшинського роду. У 1850 р. закінчив (з перервою через арешт у справі петрашевців) Петербурзький університет і працював у Міністерстві народної освіти чиновником особливих доручень. Восени 1851 р. через професора О. Бодяньського познайомився з Гоголем. Після смерті письменника сприяв публікації некролога, написаного І. Тургенєвим, за що того

вислали з Петербурга. О. Данилевський теж написав статтю, яку надрукував у "Московських відомостях" (1852. № 76). У ній виступив проти Федора Булгаріна,

який у газеті "Северная пчела" паплюжив Гоголя. Крім цього, Г. Данилевський їздив на батьківщину автора "Вечорів на хуторі біля Диканьки" і опублікував нариси "Хуторок близь Диканьки", "Усадьба Н. В. Гоголя", а також написав статті "Знакомство с Гоголем" про свою зустріч з письменником у Москві та "Письма из степной деревни", в яких дав високу оцінку творчості Гоголя.

Г. Данилевський у 1850–1852 та 1854–1856 рр. подорожував Україною (Харківська і Полтавська губернії), збирав фольклорні, археологічні й історичні матеріали, деякі з них опублікував, а інші знайшли відображення в його художніх творах. З 1857 до 1869 р. був у відставці і жив на Харківщині, повернувся в Петербург і продовжував працювати у Міністерстві внутрішніх справ. З 1879 р. – помічник, а з 1881 р. – редактор газети "Правительственный вестник". Автор декількох праць про Г. Квітку-Основ'яненка, В. Каразіна, Г. Сковороду тощо.

Письменник у деяких творах спирався на традиції Гоголя, зокрема, це відчутно у збірнику оповідань і повістей "Слобожане" (1854). Все життя він пропагував українську культуру і літературу, перекладав деякі твори, хоча сам завжди писав російською мовою.

Данилевський Олександр Семенович (28.08.1809–03.04.1888) – близький товариш Гоголя по Гімназії вищих наук кн. Безбородька і його сусід, коли той проживав на Полтавщині. Позналились у Полтаві, де разом навчалися, і продовжували дружити у Ніжинській гімназії вищих наук кн. Безбородька (1822–1828 рр.). Разом їздили на канікули.

О. Данилевський був діяльним студентом, брав активну участь у житті гімназії. Разом з М. Гоголем, Н. Кукольніком готував вистави. Маючи привабливу зовнішність, грав переважно жіночі ролі – Антигону ("Едіп в Афінах" В. Озерова), Моїну ("Фінгал" В. Озерова) та інші. Цікавився літературою, випишував разом з іншими гімназистами у складчину журнали й альманахи. У своїх спогадах про Гоголя він зазначав: "Ми збиралися втрьох і читали "Онегіна" Пушкіна, який тоді виходив по розділах. Гоголь уже тоді захоплювався Пушкіним".

О. Данилевський читав заборонені вірші і поеми К. Рилєєва, О. Пушкіна, драму О. Грибоєдова "Горе от ума", яка в гімназії розповсюджувалась у рукописному вигляді, співав разом з іншими гімназистами пісню:

О боже, коль ты еси,
Всех царей с грязью меси,
Мишу, Машу, Колю, Сашу
На кол посади.

Разом з М. Прокоповичем, П. Мартосом написав вірш "під Рилєєва" "Друзья мои, друзья свободы". Всіх трьох попечитель О. Г. Кушелев-Безбородько дав наказ у жовтні 1826 р. відрахувати з гімназії за те, що вони таємно від начальства читають непристойні віку книги і пишуть вірші, які не свідчать про чистоту їх моралі. М. Прокоповича вдалося залишити, бо батько був впливовою особою у Ніжині, а О. Данилевського і П. Мартоса відрахували. О. Данилевський продовжив навчання в пансіоні Московського університету. Його батьки добилися поновлення сина в гімназії, і він її закінчив 1828 р. разом з М. Гоголем, отримавши звання дійсного студента і чин XIV класу. А через декілька місяців, 13 грудня 1828 р., вони виїхали до Петербурга, проживали в одній квартирі з січня до квітня 1829 р.

По-різному склалася у цей час їхня доля в столиці. Гоголь після невдачі влаштуватися в театрі працював у департаменті, а після публікації поеми "Ганц Кюхельгартен" поїхав на два місяці за кордон. Повернувшись у столицю, написав і опублікував свої "Вечори на хуторі біля Диканьки" і посів своє місце в літературному житті. О. Данилевський пов'язав життя з військовою службою. Після закінчення школи гвардійських прапорщиків він служив на Кавказі у П'ятигорську.

У 1831–1832 рр. О. Данилевський і Гоголь активно листувалися, що свідчило про їх щире дружбу. Гоголь подарував йому примірник "Вечорів на хуторі...", посилав журнали й альманахи, розповідав про літературне життя Петербурга, звертав увагу на нові твори В. Жуковського, М. Язикова, О. Пушкіна.

О. Данилевський подав у відставку, звільнився з армії і перейшов на роботу в канцелярію Міністерства внутрішніх справ. З Гоголем в подальшому підтримував зв'язки. А 1836 р. вони здійснили спільну поїздку за кордон.

Гоголь цінував талант О. Данилевського, підкреслюючи, що його "перо и взгляд может быть живее моих".

О. Данилевський продовжував писати вірші, проте не віддавав їх у друк. Гоголь читав їх і високо цінував. У листі до В. Жуковського від 12 листопада 1836 р. він сповіщав: "Тут зустрів я свого двоюрідного брата (так Гоголь часто називав О. Данилевського, хоча вони не були родичами – Г. С.), з яким виїхав із Петербурга. Це кращий із випущених разом зі мною із Ніжина. Шкода, що ви не знаєте його віршів, які під великим страхом показав він тільки одному мені, і то не раніше, ніж зачинивши всі двері, щоб і французи не почули" (Гоголь Н. ПСС. Т. XI. С. 74).

У листопаді-грудні 1836 р. О. Данилевський і Гоголь проживали у Парижі. 5 грудня вони разом написали свої знамениті куплети "Да здравствует Нежинская бурса". Жартівливу назву "бурса" не можна сприймати всерйоз, як це робить дослідник І. Виноградов. Як свідчить О. Данилевський, Гоголь писав сатиричні куплети і раніше, зокрема на полтавського поміщика-скнару Базилевського та інших подібних типів.

П. В. Анненков, який входив у коло ніжинців у Петербурзі, згадував: "Але особливо любив Гоголь складати куплети і пісні на спільних знайомих. За

допомогою Прокоповича і Данилевського, товаришів Гоголя по ліцею (гімназії – ред.) веселої вдачі, деякі з них виходили дійсно карикатурно, влучно і кумедно. Багато тоді було написано подібних пісень”.

Після закордонної поїздки О. Данилевський деякий час, перенісши смерть матері у 1838 р., проживав у своїй садибі. Намагався влаштуватися на роботу через знайомих. Гоголь шукав йому місце в Москві, але марно.

За час 1837–1839 рр. Гоголь написав О. Данилевському 24 листи, які свідчать про дружні стосунки товаришів, їх турботу про кожного. У наступні роки такого інтенсивного листування уже не було. Але в цілому збереглося 68 листів Гоголя і 13 листів О. Данилевського.

Повернувшись із Парижа, О. Данилевський оселився у своєму селі Семереньки. У листі до М. Погодіна від 18 листопада 1839 р. він скаржився: “Якби Ви знали, як я сумую тут і як бажаю вирватися із цієї вирви, що називається Великою Малоросією” (Барсуков Н. Жизнь и труды Н. Погодина. Санкт-Петербург, 1892. Т. 5. С. 320). І такий стан автора листа можна пояснити, адже у той час молодь хотіла зробити кар’єру, а це можливо було лише в столиці, романтизованому ними світі. Хоча, поринувши у буденність міста, вони поверталися до реального життя, шукали таке місце, яке б давало їм можливість забезпечити не лише себе, а й свою сім’ю. Гоголь у цей час радив другу зайнятися літературною творчістю: “...пора тобі поспробувати себе, не будь упертим, що Бог дав тобі свою прихильність і талант... Пиши або перекладай. Ти тепер мову французьку знаєш добре, без сумніву й італійську також, або роби просто записи” (Гоголь Н. ПСС. Т. XI. С. 212).

О. Данилевський знайшов себе на своїй батьківщині, працюючи на педагогічній ниві та створивши сім’ю. Він влаштувався інспектором благородного пансіону при першій Київській гімназії у кінці 1843 р. і одружився з Уляною Григорівною Похвисневою, яку дуже поважав Гоголь. У листі до М. Прокоповича Гоголь, отримавши звістку від О. Данилевського, писав: “Вона мене потішила. Я за нього спокійний... Він ясно і твердо стоїть тепер на життєвому шляху”. Гоголь бував у О. Данилевського у Києві 25.05.1848 р., коли той працював інспектором у гімназії, а також у його рідному селі. В свою чергу О. Данилевський відвідував Василівку, коли Гоголь приїздив до матері. Продовжувалося листування з Гоголем. Часто листи письменника мали повчальний і моралістичний характер. На що О. Данилевський зауважив: “Я бачу тебе не урезониш, ти все співаєш одну пісню... Все мораль та мораль – а це й святому набридне!” Гоголь зрозумів і вибачився.

О. Данилевський дуже важко переживав смерть свого друга.

Данилевський працював також з 1856 р. директором Полтавської гімназії і всіх училищ губернії. У 1874 р. вийшов у відставку. Останні роки провів у селі Аннеське неподалік від Сум. Помер в чині колезького радника. Існують розгорнуті його спогади у записках і переказах В. І. Шенрока та листах до різних адресатів. Дослідники творчості Гоголя вважають спогади О. Данилевського цінними, хоча потребують і підтвердження іншими джерелами.

Данилов Володимир Валер'янович (20.07 (01.08).1881–24.04.1970) – український і російський літературознавець, фольклорист, етнограф. Закінчив Ніжинський історико-філологічний інститут кн. Безбородька (1905), працював у навчальних закладах Катеринослава, Одеси, Петербурга, а також у вишах Ленінграда, Інституті російської літератури (Пушкінський Дім) АН СРСР.

Автор численних праць з російської, а також української літератури, серед них про Гоголя: "Українські ремінісценції в "Мертвих душах" Гоголя" (1940), "П. О. Куліш і М. О. Максимович" (1926) – про полеміку з приводу творів Гоголя, "Другий збірник українських пісень М. О. Максимовича з 1834 р." (1929) – про використання Максимовичем пісень, зібраних Гоголем; "К библиографии драматических переделок из Гоголя" (1911).

Література: Передня З. П. Володимир Валер'янович Данилов – дослідник творчості М. В. Гоголя. *Вісник студентського наукового товариства*. Ніжин, 1997.

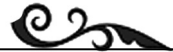
Данченко-Немирович Микола Федорович (1812–1842) – товариш Гоголя по Гімназії вищих наук кн. Безбородька, син капітана. Навчався у Ніжині з 1821 до 1828 р., закінчив гімназію 1832 р. у званні кандидата XII класу. Служив у Санкт-Петербурзі у Департаменті державного майна. Згадується у листах Гоголя та спогадах Н. Кукольника, А. Мокрицького та ін.

Брав активну участь в житті "ніжинських однокоритників" у Санкт-Петербурзі, зокрема, був учасником зібрань на честь Гімназії вищих наук кн. Безбородька. Про таку зустріч А. Мокрицький зробив запис у своєму "Щоденнику" від 1 жовтня 1835 р.: "Зібрались ми – я, Кукольник, двоє Данилевських, Гоголь, двоє Прокоповичів, Пашенко, Данченко, Лукашевич і Базилі. І що ж? Їли, пили, шуміли та й усе. Веселості особливої не було, та і чи могла вона бути? Різноманітність тих, що зібралися в ім'я Ніжинської гімназії, не дозволяла відбутися банкету як слід. За обідом об'єднувало нас лише одне вино, після обіду всі розбрелися аби куди" (С. 45).

Дев'ятнін Володимир Васильович (08.01.1891– 14.09.1964) – художник театру і кіно, графік. У 1912–1914 рр. навчався в МУЖСА у К. Коровіна. Працював у театрах України, кращі оформлення до вистав у Дніпропетровських театрах. У 30-х рр. працював на Київській кіностудії.

Виконав графічні цикли "Гоголівська сюїта" (акв., туш 1944–1952) до творів Гоголя, ескізи титульних аркушів книжок "Ревізор", "Шинель", шаржовані образи Чичикова, Ляпкіна-Тяпкіна, Агафії Тихонівни та її наречених, портрет самого Гоголя.

Література: Посмертна виставка творів театрального художника і графіка В. В. Дев'ятніна: каталог. Дніпропетровськ, 1965.

Дергачов Олег Вікторович (18.07.1961) – живописець, графік і скульптор. Закінчив Український поліграфічний інститут у Львові (1984). Працює у галузях книжкової і станкової графіки, карикатури, малярства, скульптури. Для творів О. Дергачова характерні складні композиції, гумор, гротескні персонажі. У липні 2006 р. на Андріївському узвозі у Києві встановлено жартівливий пам'ятник, присвячений носу М. Гоголя. Спочатку створений був за мотивами однойменної повісті "Ніс", проте більшість киян його сприймає як частину обличчя письменника. У 2006 р. скульптор подарував пам'ятник Київській галереї "Триптих", у якій раніше працював. Скульптуру "Ніс" встановлено на стіні біля входу в галерею.

Дерегус Михайло Гордійович (22.11(05.12). 1904–31.07.1997) – живописець і графік. Народний художник СРСР (1963), член-кореспондент АМ СРСР (1958). Вчився в Харківському художньому інституті (1923–1930). Працював у галузі станкового живопису, станкової та книжкової графіки. У 1932–1941 та 1944–1950 рр. викладав у Харківському художньому інституті. Державна премія УРСР ім. Т. Шевченка (1965). Багато часу приділяв ілюструванню творів Гоголя. До відомих полотен відносяться ілюстрації до повістей М. Гоголя "Вечори на хуторі біля Диканьки" (1947–1950), "Тарас Бульба" (1952, 1953, 1959, 1984, 2007). Митець підкреслював у гоголівських образах відвагу, звитязність, людяність, поетичну вдачу. Художник створював живі образи Тараса і його сина Остапа, сповнені реалізму з романтичним відтінком, які сприймаються як національні герої і служать прикладом для наслідування. Вражає своєю масштабністю, виразністю образів картина "Тарас Бульба на чолі війська" (1955). Це герой, у якого орлине серце і сильний характер. Це справжній полководець. Таким було індивідуальне бачення художника гоголівських героїв, які стали на захист Вітчизни. Вони близькі до монументальних персонажів усної народної творчості. Художник знаходить свій ритм окреслення силуетів образів, пластичність форм і плавність. М. Дергус любив гоголівських героїв, які стали для нього своїми. Про це художник писав: "Повість "Тарас Бульба" – твір для мене дуже дорогий. Живе в ньому історія українського народу, славиться на всі віки його непохитний дух і синівська вірність краю. Ось тут вона вся любов і слава повісті. Саме від світла гоголівського слова слід йти до зримого образу, вдивлятися поглядом душі у цей світ, і він буде відкривати тобі і нові сюжети, і новий зміст уже, здавалось би, давно відомого, і нові фарби. Таке прочитання змусило мене вимогливо і критично переглядати ілюстрації до повісті, виконані раніше, у багатьох випадках не погодитися з собою і внести суттєві корективи.

Багато думав я над образом Остапа. Я дивився на цього рицаря із нашого часу і побачив у ньому уособлення рицарства і під час революцій, і в роки громадянської і Великої Вітчизняної війни. Ця непоборна сила, цей невідчужимий

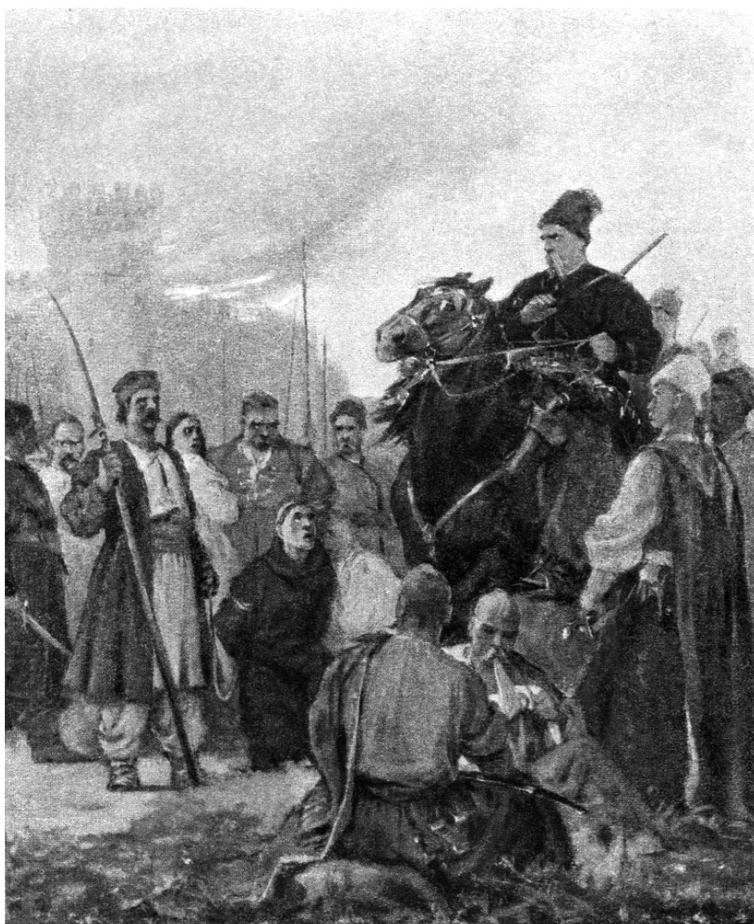
тортурам і страху вільнолюбний козацький дух. Цю силу я намагався передати в зображенні сцени страти Остапа. Він гордо йшов на смерть, йшов у всій своїй фізичній красі і козацькому одязі, як ходив у бій. Кайдани сковували йому руки, але не могли закувати живу душу. Внизу під ешафотом стояли його побратими і чекали своєї черги, а між ними – озброєні рейтари і польські жовніри. Все це було, здається, на моїй ілюстрації, але якась незадоволеність гризла і мучила мене. Я узяв ще раз повість, почав вчитуватися і здивовано зупинився на короткій фразі: "Кат зірвав з нього лахміття". Ось це правда – Остап і його побратими пройшли муки у підземеллі, їх козацький одяг перетворився у лахміття, а убрання їх лицарської душі світилося чистотою і палило ворога вогнем сталльної волі. Я вирішив виправити свою помилку. Тепер вся моя увага зосереджувалася на Остапові, і він піднімався немовби із дна смертельного пекла, пішов на смерть непереможений, йшов, щоб воскреснути у нові часи і поколіннях творців, які не віддадуть на розтерзання ворогу рідну землю". М. Деревус наближає Остапа, якого любив так, як і Тараса, до часу, коли в роки Великої Вітчизняної війни прості люди проявляли героїзм, бо любили свободу і Вітчизну над усе. І ця картина художника сприймається як пам'ятник всім героям, що загинули. Хоча і в першому варіанті цей образ у поєднанні з побратимами передавав мужність Остапа і козаків.

Страта Остапа. Худ. М. Деревус (1942, 1955)

Подібні уточнення художник робить, торкаючись також типових образів, зокрема матері. Якщо у ранніх ілюстраціях вона була одягнена у сільський одяг і зображувала просту селянку, то у пізніших вона уже представлена як дружина козацького полковника у відповідному одязі. М. Дерегус ілюстрував "Тараса Бульбу" в українських перекладах, подаючи до кожного розділу малюнки того чи іншого епізоду. І з кожним новим виданням їх з'являлося все більше.

Тарас Бульба біля Дубном. Худ. М. Дерегус

Для художника М. Дерегуса Гоголь – глибинна скиба творчості. Світлою поетичністю наповнені цикли офортів і малюнків до "Вечорів на хуторі біля Диканьки", у яких все переплелось: і реальність, і казкова фантастика, і романтична чарівна природа, і мелодійна задушевна пісня, і кмітливий дотепний гумор.

І все це по-особливому знайшло своє яскраве відтворення на малюнках художника, який намагався передати все багатство натури українського народу: і його щирість, і веселість, і гумор, і чистий дівчачий погляд, і запальне козацьке слово, і чаруючий його навколишній світ.

Література: Холодовская М. Михаил Гордеевич Дерегус. Москва, 1954;
Ворона І. Михайло Гордійович Дерегус. Київ, 1958.

"Вечори на хуторі біля Диканьки" Худ. М. Дерегус

Тарас Бульба попереду козацького війська.

Худ. М. Дерзус (1952)

Десятников-Васильєв (Василенко) Олександр Миколайович (1832–?) – український актор, режисер і драматург. Керував власною трупією (1880–1900). Найкраще вдавалися драматичні ролі. Відомий і як перекладач творів Гоголя "Оженіння, або Небувала okazія" на 3 дії з п'єси "Женитьба": "Совершенно невероятное событие" (1915) (ценз. дозв. від 23.02.1915); "Ревізор" ("На дзеркало нічого нарікати, коли пика крива") на 5 дій (1914) (ценз. дозв. від 16.10.1914); "Тарас Бульба" (Гоголь М. Твори: у 4 т. 1930 Т. 2.); "Різдвяна ніч. Український жарт в одній дії з співами і танцями" (цен. дозв. від 18.08.1912; "Страшна помста: Дуже стародавніх часів феєрія на 4 дії, 6 одним, з прологом і живою картиною. Співи, танці" (цен. дозв. від 27.03.1915).

"Дещо про Ніжин, або Дурням закон не писаний" – "Нечто о Нежине, или Дуракам закон не писан". У ніжинський період свого життя Гоголь захоплювався написанням сатиричних віршів, в яких у гумористичних та сатиричних тонах розкривав риси товаришів, чиновників гімназії, про що згадував товариш по навчанню О. Данилевський. Про це писав і сам Гоголь в "Авторській сповіді".

Із юнацьких творів Гоголя слід назвати сатиричну повість "Дещо про Ніжин, або Дурням закон не писаний", про яку згадували дослідники, але ніколи ніхто її не бачив. Відомості про цей твір письменника надійшли із спогадів товариша Гоголя по гімназії Герасима Висоцького, якому юний літератор подарував її після завершення його навчання і від'їзду на службу до Санкт-Петербурга, а один із примірників Гоголь залишив у себе.

Існує легенда про те, як грецькі купці, довідавшись про зміст повісті, обурилися тим, як їх характеризували у творі, і вимагали у директора гімназії видати їм для розправи юного письменника. І. С. Орлай заспокоїв купців, подарунків не взяв, але викликав Гоголя і попросив його знищити твір. Гоголь не міг не послухати шанованого ним керівника навчального закладу і свій твір спалив. Інший примірник, що знаходився у Г. Висоцького, він попросив переслати йому у Ніжин. Така ж доля чекала і на цей примірник рукопису. Так загинув перший значний сатиричний твір юного літератора.

Спогади Г. Висоцького дають можливість дізнатися не лише про назву твору, а й про його основні частини. Їх п'ять: "Освячення церкви на грецькому цвинтарі"; "Вибори до грецького магістрату"; "Всеїдний ярмарок"; "Обід у предводителя П***"; "Розпуск і з'їзд студентів".

Уже самі назви розділів визначають основний напрямок роздумів Гоголя, висвітлюють предмет, навколо якого буде розвиватися дія. Гоголь, як вказує Г. Висоцький, взяв декілька випадків, під час яких проявляли себе в комічному чи негативному вигляді їх учасники. Нами проаналізовано події, які відбувалися в Ніжині в цей час і могли стати основою змісту тієї чи іншої частини твору. Так, у першому розділі "Освячення церкви на грецькому цвинтарі", на нашу думку, Гоголь розповів про освячення на грецькому Троїцькому цвинтарі церкви Святих рівноапостольних Костянтина і Олени, на якому була присутня велика кількість людей у 1822 р.

Грецька церква св. Костянтина і Олени.

Худ. Ю. Савченко

Очевидці згадували, що під час освячення церкви греки поводитися нетактовно. І тут проявилася їх соціальна нерівність. Через це сталася штовханина, рукоприкладство, чулася лайка. Тож свята справа втратила свою святість. Свідком цього був, очевидно, і 13-річний Гоголь.

Другий розділ "Вибори до грецького магістрату" пов'язаний з обранням бургомістра до грецького виборчого органу. Відомо, що грецький магістрат здійснював адміністративні і судові функції і був незалежним від ніжинського міського. На чолі магістрату стояв бургомістр, один із авторитетних членів грецького братства. Вибори до цього магістрату були досить складним явищем. Магістрат розпоряджався коштами, які жертвували греки для господарських потреб. Про характер використання їх не знала громада, бо, за грецькими традиціями, ніхто розписок не брав. Тому було багато нарікань. Та й суми розподілів, які фіксувалися у журналі, викликали сумніви. Були випадки зловживання. Через це серед греків ширилися хвилювання й суперечки, про що свідчить лист Гоголя до Г. Висоцького від 19 березня 1827 р.: "У Ніжині тепер постійний рух серед греків; шумлять, сперечаються у магістраті, хочуть нового зразка правління, у минулу суботу бунтівливі сенатори самовільно скинули архонта Бафу, а на його місце і у сенаторську чинність возвели до нього невідомого Афендулю. Базилі уже уклав з ним мирний договір і відкрив грецьку лавку".

Членів магістрату обирали на три роки, Гоголь був свідком одного з таких зібрань, чув, як змагались у словесних висловлюваннях грецькі купці й обивателі, обзиваючи один одного емоційними вульгарно насиченими висловами.

Третій розділ "Всеїдний ярмарок" був присвячений важливому явищу ніжинського життя – ярмарку. Їх було у Ніжині три. До згаданого вище слід додати Троїцький та Покровський. На них приїжджали купці з багатьох країн та регіонів України, Росії, Білорусії та інших країн. Академік К. Харламович, який досліджував грецьку громаду, писав: "На ці ярмарки приїжджали купці, українські та великоруські з різних міст з полотном, сукном, пушиною, галантереєю й іншими товарами. Іноземні купці – греки, волохи, турки, вірмени – привозили турецькі й персидські товари, шовкові, шерстяні, бавовняні тканини і цінності (каміння, персні, корали).

Польські купці з'являлися з товаром гданським і шліонським. Обивателі українські переганяли худобу і привозили шкіру" (Харламович К. До історії національних меншостей. *Записки історико-філологічного товариства Андрія Білецького*. Київ, 1999. Вип. 3. С. 130). На ніжинських ярмарках проявляли себе і місцеві греки. Гоголь постійно відвідував ці ярмарки, його цікавили вони як своєрідне явище з усіма його особливостями. Пізніше письменник відтворив все це у повісті "Сорочинський ярмарок". Микола Васильович любив зустрічатися з простими людьми, лірниками, перекупками тощо. Він збагачувався не лише наочними, а й словесними спостереженнями, записував яскраві вислови, прислів'я і приказки, пісенні уривки.

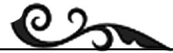

Ярмарок в Україні. Худ. М. Пимоненко

Гоголь на ніжинському ярмарку бесідує з лірником.

Худ. Ю. Ігнат'єв

Хто привернув увагу юного письменника на Всеїдному ярмарку, що його вразило, хто став цікавим для нього, нині важко сказати, але те, що повість була написана з гумором – це безперечно. І на це звернув увагу Є. Гребінка під час свого навчання у Ніжині. З лютого 1829 р. він писав у одному із своїх листів: "Уже наступає всеїдна неділя з її буйством і веселощами..."

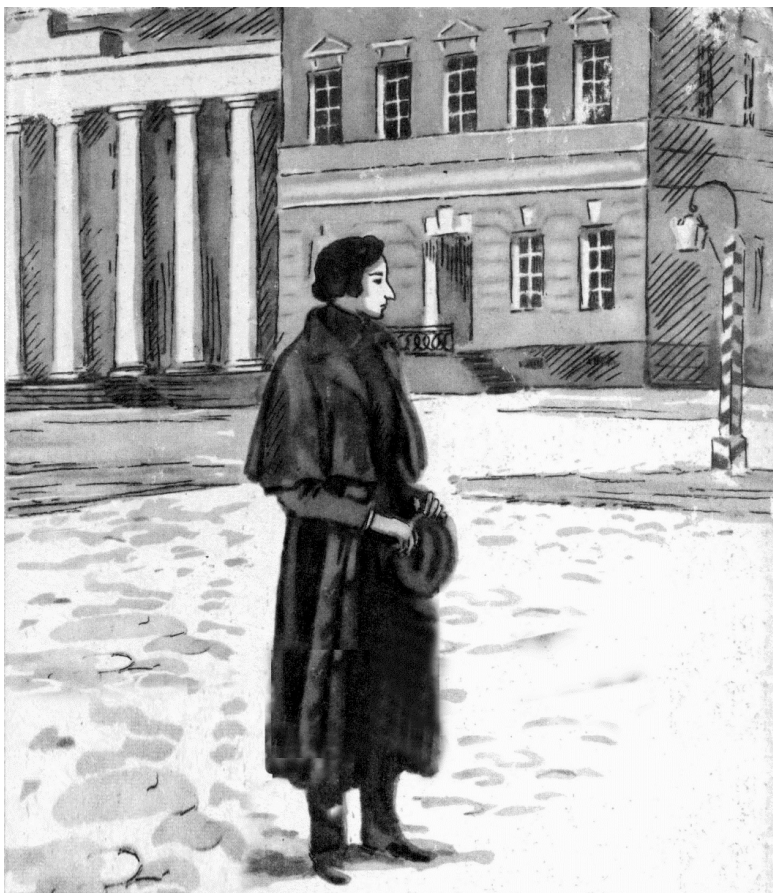
Четвертий розділ "Обід у предводителя П***" присвячений одній із традиційних побутових урочистостей, які були помітними у житті вищої суспільної верстви населення в Ніжині. Хто приховувався за літерою П? Можна припускати, що це був колишній військовий-митник, колезький радник 49-річний Яків Семенович Прокопович, який з двома синами у 1820 р. переїхав у Ніжин на постійне проживання. Через деякий час його обрали повітовим предводителем дворянства. Гоголь дружив з Миколою Прокоповичем, бував у нього вдома, міг спостерігати за подібними урочистостями. Письменник майстерно описував сніданки, обіди, бали, про що свідчать його художні твори. Можна наводити численні уривки з повістей Гоголя. На основі спогадів відтворено асортимент їжі на святкових зібраннях у ніжинців.

Останній розділ повісті названий "Розпуск і з'їзд студентів". Присвячений періоду перебування студентів гімназії перед літніми канікулами і в кінці червня та повернення їх на заняття 1 серпня. Гоголь сповіщав рідних, що буде готовий виїхати на канікули з Ніжина додому 23 червня, але може затриматися, бо 1 червня 1824 р. приїхав у гімназію почесний попечитель О. Г. Кушельов-Безбородько. Яка ж подія цього часу могла привернути увагу письменника? З упевненістю можна стверджувати, що це було освячення і відкриття 22 червня 1824 р. гімназичної Свято-Олександрівської церкви. На церемонії, крім професорів і гімназистів, були присутні військові та цивільні чиновники, родичі учнів та поміщики навколишніх сіл. Після освячення церкви і всіх приміщень гімназії, в якому взяло участь духовенство всіх храмів Ніжина на чолі з архимандритом Євгенієм, почесний попечитель гімназії О. Г. Кушельов-Безбородько та директор гімназії Орлай влаштували для гостей святковий обід, що проходив із четвертої години дня до другої години ночі. Про це свідчить запис у журналі конференції. Гоголь був на цьому святкуванні і міг вихопити із цього дійства щось яскраве, яке подавалося з гумором. Він бачив деяких професорів та гостей у нетрадиційному стані.

Повернення студентів після літніх канікул завжди супроводжувалося кумедними ситуаціями, зустрічами й емоційними витівками окремих студентів.

Проведений нами експеримент з розкриття соціально-побутової основи твору Гоголя певною мірою дав можливість уявити, про що міг написати юний літератор у своєму творі.

Література: Самойленко Г. В. Николай Гоголь и Нежин. Нежин, 2008. С. 4–30, 160–175.

М. Гоголь перед приміщенням гімназії в Ніжині.

Худ. Ю. Ігнат'єв

Деєва Ірина Савелівна (31.12.1886 (12.01.1887)–03.10. 1965) – перша жінка-режисер в Україні. Працювала у Києві: у театрі "Соловцов" (1912–1919), Другому театрі Української Радянської Республіки ім. Леніна (1921), одна із організаторів (1924), директорка і головна режисерка (1924–1930, 1933–1938) Київського дитячого театру (теп. ТЮГ), очолювала Дніпропетровський ТЮГ (1930–1933). З 1938 р. працювала у дитячих театрах Росії.

У 1928 р. поставила вистави "Ревізор" і "Одруження" Гоголя.

Джулай Юрій Володимирович (07.08.1955) – педагог, філософ, літературознавець. Закінчив філософський факультет (1977) і аспірантуру (1980) Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка. Працював у цьому закладі на посаді асистента, а після успішного захисту дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук (1987) – доцента (1990). З 1998 р. продовжив викладацьку і наукову діяльність на кафедрі культурології Національного університету "Києво-Могилянська академія".

Саме в цей час визначився один з векторів його наукових практик, пов'язаний із вивченням творчості Миколи Гоголя. Основну увагу приділено дослідженню поеми "Мертві душі" крізь призму сучасних наукових методологій ("Поема М. В. Гоголя "Мертві душі": рефлексії в стилі постструктуралізму", 2004–2005), філософського дискурсу ("Перечитування поеми М. В. Гоголя "Мертві душі" та еволюція філософської репрезентації сутності класичної літератури", 2011; "Як І. Кант довго і непомітно живе у "Мертвих душах" М. Гоголя", 2015) та компаративних студій ("Письмо Ф. Рабле в поемі М. Гоголя "Мертві душі": картина відповіді після критики М. Бахтіна", 2015; "Крістоф Віланд і картина ходи Афінської школи містом "N" у "Мертвих душах" Миколи Гоголя", 2018; "Паризькі рубежі художнього розвитку картин поміщицького хазяйнування у "Мертвих душах" М. Гоголя", 2019).

Дослідження мистецького контексту "Мертвих душ" дало змогу вченому звернути увагу на деталі, які були поза увагою гоголезнавців, а розлогий науковий коментар засвідчує його глибоке розуміння основних закономірностей розвитку світового мистецтва ("Гоголівські уроки "Журналу гожих мистецтв" на сторінках поеми "Мертві душі", 2012; "В. Хогарт та Г. К. Ліхтенберг в історії Плюшкіна", 2014).

Вагомим внеском дослідника є праці, присвячені проблемі "мандрівок" у "Мертвих душах" і різножанрових творах відомих подорожніх ("Щоденники і атласи мандрівок XVIII–XIX ст. П. С. Палласа, В. П. Давидова, за участю К. П. Брюллова, у фрагментах гоголівських описів мандрівок Чичикова" (2015), "Гоголівські тесери до мандрівок К. М. Базилі з малюнками К. П. Брюллова у тексті "Мертвих душ" (2016)).

Ю. В. Джулай намагається по-своєму розкрити одну із характерних особливостей творчості Гоголя, що полягає в умінні висміяти явища суспільного життя ("Маятник гоголівського сміху: до розуміння полемік критиків від імені автора" (2009)). Вражають оригінальністю спостережень і статті текстологічного вивчення гоголівського погляду на сутність своїх персонажів ("Невідомі складові авторської будови відповіді про "натуру" Чичикова в поемі "Мертві душі", 2012; "Мовчазні картини науки господарювання автора "Мертвих душ" у монологах і діалогах Собакевича", 2018) чи розкриття майстерності Гоголя у зображенні психологічного стану героїв поеми ("Наука випитування поглядом" у поемі М. В. Гоголя "Мертві душі", 2012).

Дзекун Олександр Іванович (15.12.1945) – режисер-постановник. Заслужений діяч мистецтв, народний артист РРФСР (1991), лауреат Національної Шевченківської премії (2008).

О. Дзекун любить творчість Гоголя, а тому у його діяльності провідне місце посідають твори письменника. У 1983 р. він у Саратовському театрі поставив п'єсу Гоголя "Ревізор", п'єсу Ніни Садур "Брат Чічіков" (за мотивами "Мертвих душ").

Переїхавши в Україну, режисер поставив у Києві в 1986 р. п'єсу "Ревізор". Ця ж вистава була поновлена у Донецькому українському музично-драматичному театрі (1996?). Здобула гран-прі на фестивалі однієї вистави "До нас їде ревізор".

У 2000 р. режисер поставив у Національному театрі І. Франка виставу "Брат Чічіков" (за п'єсою Н. Садур у перекладі на українську мову Ростислава Коломійця).

У театрі Рівненського обласного академічного українського музично-драматичного театру О. Дзекун поставив виставу "Ревізор", що мала за основу однойменну п'єсу Гоголя, перекладену українською мовою постановником. В ній вставив сцени, вилучені Гоголем із п'єси, і уривки з інших творів письменника ("Нотатки божевільного", "Невський проспект", "Коляска", у перекладі М. Рильського, М. Лещенка, Д. Бобиря). В результаті цього текст вистави розширився і йшов більше трьох годин.

Режисер-постановник, як зазначали критики, був прискіпливим до кожної сцени, декорацій та тривалості в часі.

Сцена з вистави "Ревізор" у Київському театрі ім. Франка

У виставі був задіяний весь колектив театру, серед них заслужений артист України Віктор Янчук (Городничий), народна артистка України Ніна Ніколаєва (Ганна Андріївна), заслужений артист України Станіслав Лозовський (Хлестаков) та ін.

Дзира Ярослав Іванович (02.05.1931–21.08.2009) – літературознавець. Автор статей про творчі взаємини М.Гоголя і Т. Шевченка, про козацький рід М.Гоголя. Декілька розвідок присвячено аналізу статті М.Гоголя "Роздуми Мазепи".

Твори: Реве та стогне Дніпр широкий: Із секретів творчості М.Гоголя й Т. Шевченка.

Література: В сім'ї вольній, новій. Київ, 1989. Вип. 5. С. 345–384; М. Гоголь "Роздуми Мазепи" (про програмну статтю М.Гоголя). *Український історичний журнал*. 2002. № 2. С. 76–83.

Диканька – селище міського типу, райцентр Полтавської області, розташований на Правобережжі р.Ворскли, за 32 км від Полтави. Вперше документально засвідчена назва 1658 р. З 1687 р. належала генеральному судді В. Л. Кочубею. 1752 р. Диканька значилась у першій Полтавській полковій сотні, мала 346 дворів, 485 хат, 36 бездвірних хат, 514 сімей. З 1775 р. – у складі Полтавського повіту Новоросійської губернії, з 1902 р. – Полтавської губернії. За переписом 1859 р. – село власницьке і козацьке Полтавського повіту, 542 двори, 3075 жителів, відбувалося 3 ярмарки на рік.

З селищем Диканька пов'язані найрізноманітніші легенди, які відносяться до родини Гоголів-Яновських.

Ікона Св. Миколая в Диканьці

Як свідчать спогади, "батьки дали клятву назвати хлопчика, якщо буде син, Миколаєм – і молились Миколі Чудотворцю, якого видимий образ в Диканьківській церкві притягував шанувальників народних. Коли народження минулося за допомогою лікаря успішно, Василь Панасович терміново послав у Диканьку відслужити молебінь вдячності Миколаю Чудотворцю і записав у себе народження сина серед чудес Угодника Божого" (Виноградов І. Неопубліковані спогади про Н. В. Гоголя: Воспоминания М. И. Гоголь-Яновской в путевом дневнике С. П. Шевырева. *Нові Гоголезнавчі студії*. Ніжин, 2007. Вип. 5(16). С. 70). Плємінник Миколи Гоголя Микола Павлович Трушковський через три тижні після смерті Гоголя в журналі М. П. Погодіна "Москвитянин" (1852. № 6) надрукував статтю "Диканька", в якій також вказував, що головною і визначною пам'яткою Диканьки була чудотворна ікона святителя Миколая, яку називали Диканьською; сюди сходилися богомольці не лише із сусідніх сіл, але і з Великої Росії.

У 1848 р. у Диканьці побував М. Гоголь, оспівав її у збірці повістей "Вечори на хуторі біля Диканьки".

"Диканька. Хутір". Худ. М. С. Ткаченко (1888).

Диткевич Костянтин Дорофійович – автор п'єси "Голова Явтух Макогоненко". Комедія в 3-х діях. З пением и танцами. Сюжет взят из повести Гоголя "Майская ночь" (ценз. дозв. від 1899).

Дідковський Володимир Остапович (11.08.1896–26.01.1983) – оперний співак (драматичний тенор). Вокальну освіту здобув у Харківській консерваторії (1920–1924). Працював в оперних театрах Харкова, Києва, Донецька, Ленінграда, а також Казахстану і Дагестану. Володів приємним голосом оксамитового тембру, широкого діапазону з густим нижнім і міцним середнім регістрами.

Серед партій Андрій – ("Тарас Бульба" М. Лисенка), Вакула ("Різдвяна ніч" М. Лисенка). Концертмейстер Ніна Скоробогатько згадувала: "У Києві мені запам'ятався його Андрій в "Тарасі Бульбі" М. Лисенка. У третій дії (сцена Запорозької Січі) Андрій – Дідковський ніби вихор влітав на сцену із словами: "В похід, в похід, як серце зайнялось". У його співі й поведінці вчувалося сп'яніння перед боєм. Потім вбігав Остап – Зубарев М. і приєднувався до нього в дуеті... У Володимира Остаповича була чудова дикція, він був обдарованим драматичним актором... Скажу, що він був чи не найкращим Андрієм на українській сцені. Скільки вогню, збудження і козацького запалу було в його герої, коли він, дізнавшись про бій, стрімко вбігає на сцену.

Андрій переживає нове, невідоме досі почуття. "Нові краї, нові пригоди ждуть!" Як мрійливо звучала в нього в четвертій дії арія, коли він думає про Марильцю: "Не спиться щось..." (Українські співаки у спогадах сучасності. 2003. С. 432).

Володимир Дідковський
– Андрій в опері "Тарас
Бульба" М. Лисенка

Дмитренко Дмитро (псевд. – Осип Бут; – ?) – український актор, режисер і драматург 40–60-х рр. XIX ст. 1846–1847 рр. брав участь як актор у виставах кріпацького театру Івана Хорвата (с. Голочино, тепер Курська обл.), з 1848 р. виступав у російсько-українських трупах Харкова, Ставрополя.

Автор водевілів, серед них "Вечір на хуторі біля села Диканьки" (1848, за М. В. Гоголем). 4 січня 1853 р. його поставили в Києві на Липках, "показали у Львові 24.11.1864 р. Він а також автор спогадів про кріпацький театр Івана Осиповича Хорвата (1865) та статті "Українське парубоцтво й дівоцтво, або Вечір на Панасівці".

Дніпрова Чайка (спр. прізви. – Березіна Людмила Олексіївна, за чоловіком – Василевська; 20.10(01.11).1861–13.03.1927) – українська письменниця. У 1879 р. закінчила жіночу гімназію в Одесі, вчителювала тут та в Херсонській губернії, збирала народні пісні, казки, писала художні твори, лібрето дитячих опер для М. Лисенка, з яким підтримувала довгі роки творчі відносини. Проживаючи в Одесі, познайомилась з місцевим фольклористом, композитором П. Сокольським, який написав до своєї опери "Облога Дубна" (за повістю Гоголя "Тарас Бульба") лібрето російською мовою, хоча вважав, що для його музичного твору більше підходить українська мова. Очевидно, він попросив Людмилу Олексіївну зробити переклад. Але через певні обставини їй вдалося це зробити лише частково.

Література: Пінчук В. Г. Дніпрова Чайка. Життя і творчість (1984).

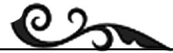
Добровольський Віктор Миколайович (10(23).01.1906–28.07.1984) – український актор. Народний артист СРСР (1960). Закінчив студію при Одеській державній драмі (1928). Працював театрах Одеси, Харкова, Донецька, в Київському українському драматичному театрі ім. І. Франка (1939–1964), у Київському російському драматичному театрі ім. Лесі Українки (1964–1984). Державна премія СРСР (1951); УРСР ім. Т. Г. Шевченка (1983). В кіно знімався з 1930 р.

В театрі ім. І. Франка зіграв Городничого у виставі "Ревізор" М. Гоголя.

Література: Бобошко Ю. Віктор Миколайович Добровольський (1964); Овруцька І. Віктор Добровольський (1976).

Добронравов Михайло Миколайович (27.10.1904–25.06.1979) – український живописець і графік. Навчався у Харківському художньому інституті (1922–1929), у 1934–1941 рр. – його викладач. У 1952–1967 рр. працював у Львівській художній школі. Манера письма засвоєна на глибокому знанні законів станкового живопису, використовує різні живописні прийоми, підпорядковані загальному задуму образу.

Його картина "М. В. Гоголь читає О. С. Пушкіну "Мертві душі" (1952) була учасником виставки "М. В. Гоголь в роботах радянських художників" у Москві (1952).

Довженко Олександр Петрович (29.08(10.09). 1894–25.11.1956) – український кінорежисер, письменник, художник. Заслужений діяч мистецтв УРСР (1939), народний артист РРФСР (1950). Закінчив Глухівський учительський інститут. (1914). Навчався у комерційному інституті та Українській АМ у Києві (1917–1919), у приватному художньому училищі в Берліні (1922–1923). У 1923–1925 рр. працював як художник-ілюстратор в редакції газети "Вісті ВУЦВК", "Література. Наука. Мистецтво", "Селянська правда". Був одним із основоположників української і російської кінематографії. Постановник всесвітньо відомих фільмів, серед них "Земля" (Державна премія СРСР (1941, 1949); Ленінська премія (1959, посмертно)).

Першим із українців, хто звернувся до задуму екранізації повісті Гоголя "Тарас Бульба", був О. Довженко. Ще з дитячих років він любив твори Гоголя і перечитував їх, а ставши кіномитцем, поставив за мету перенести на екран образи гоголівського "Тараса Бульби". Він щиро зізнавався: "Гоголь володів моєю душею". О. Довженко розумів складність перекладу досить відомої повісті на мову кіноекрана. На нараді працівників Київської кіностудії режисер розклав основні принципи роботи над класичним твором: "Треба володіти якостями видатного хірурга, щоб оперувати повістю і так перенести її на екран, щоб ні одна клітинка не була порушена, щоб залишився весь аромат твору, його краса, щоб відчувалася душа народу" (Довженко О. Твори: у 5 т. Т. 1. С. 434). Саме цим і керувався митець, коли почав писати сценарій фільму, роботу над яким він завершив навесні 1941 р. Проте була й інша причина звернення митця до гоголівського твору. О. Довженко почав працювати над кіносценарієм у складний час, коли в Західній Європі гітлерівські фашисти розпочали Другу світову війну. Це загрожувало і Радянському Союзу, до якого входила Україна. В літературі та мистецтві актуальною стає тема "Якщо завтра війна..." Патріотичні почуття збуджували О. Довженка, і він для їх вираження взяв для майбутньої екранізації повість Гоголя "Тарас Бульба", яка відбивала думки митця про пересторогу війни і захист батьківщини від поневолення. Митець у своїй кіно повісті, а саме так можна назвати його сценарій, намагався передати дух народу передвоєнного часу. "Я вважаю, – зізнавався він, – що повість ця написана Гоголем у найвищій мірі "кінематографічно", і я намагався, щоб у режисерському сценарію не було помітно "швів" і слідів мого втручання. У фільмі будуть діяти персонажі повісті, у недоторканому вигляді залишиться сюжет і композиція твору" (Там само. Т. 5. С. 307).

Не одразу все вдавалося. В архіві режисера збереглися три варіанти сценарію. І лише останній він взяв для майбутнього фільму. Газета "За більшовицький фільм" (1941. 20 квітня) надрукувала уривок із цього кіносценарію, зазначивши при цьому: "Сценарій "Тарас Бульба" побудовано так, що вся сила і

краса твору М. Гоголя залишилась недоторканою". У травні 1941 р. О. Довженко почав друкувати третій варіант кіносценарію до екранізації, але 22 червня 1941 р. фашисти напали на Радянський Союз і розпочалась довготривала війна. У післявоєнний час життя митця склалося так, що він уже не зміг втілити улюблений кіносценарій у життя. "Тарас Бульба" включався до збірки "Вибраних творів" митця.

Література: Самойленко Г. В. Повість М. Гоголя "Тарас Бульба" і однойменна повість О. Довженка (до проблеми текстурального та мистецького вимірів). *Література та культура Полісся*. Ніжин, 2017. Вип. 89. С. 4–44.

Долина Павло Трохимович (12.11.1888–15.09.1955) – український актор і режисер театру та кіно. Закінчив театральне училище у Києві (1918). Працював у Києві в Молодому театрі, "Березілі" (1922–1927), на кінофабриках Одеси (1925–1929), Києва (1929–1940), "Техфільмі" (1940–1945). В 1948–1955 рр. – директор Київського музею театрального мистецтва.

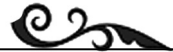
На поч. 20-х рр. XX ст. інсценував повість "Вій".

Серед зіграних ролей – Осип у виставі "Ревізор" Гоголя.

Домбровський Василь Федорович (1811–1845, за іншими даними 20.05.1846) – молодший товариш М. Гоголя по Ніжинській гімназії вищих наук кн. Безбородька, син городничого м. Гомеля Могилевської губернії. Закінчив Могилевську гімназію. Після смерті батька разом з мамою переїхав до Ніжина. Щоб заробити гроші на навчання сина, вона пішла працювати на посаду кастелянки при пансіоні. 1825 р. В. Домбровський навчався у гімназії. Він був взірцем відповідальності і наполегливості у навчанні, добре оволодів французькою і німецькою мовами, латиною та іншими предметами. Був компанійським, дотепним, гарним співрозмовником, мав шану серед товаришів. Саме з цього боку і міг знати його М. Гоголь.

Дружив з Є. Гребінкою, з яким видавали рукописні журнали "Аматузія", "Пифія". В журналах більше виступав як критик. Закінчив гімназію 1831 р. у званні кандидата і чині XII кл. Був нагороджений медаллю. Деякий час працював наглядачем у Гімназійному пансіоні, а також вчителем німецької мови у Ніжинській гімназії вищих наук кн. Безбородька.

Але у В. Домбровського проявлявся особливий інтерес до історичної науки. 1833 р. його призначили вчителем історії до Київського повітового училища, а потім перевели старшим учителем історії Першої київської гімназії. Талант В. Домбровського був помічений, і 19 січня 1838 р. його обирають ад'юнктом, а 28 березня 1840 р. екстраординарним професором Університету св. Володимира у Києві по кафедрі історії. 1843 р. він був призначений членом Тимчасової комісії для розгляду давніх актів серед архівах Київської, Подільської і Волинської губерній. Надрукував низку наукових праць. Публічні лекції молодого вченого мали велику популярність у киян. У 1845 р. раптово захворів і помер.

Донець Михайло Іванович (11(23).01.1883–10.09.1941) – український співак (бас). Народний артист УРСР (1930). Закінчив військово-фельдшерську школу і з 1900 р. працював у київському госпіталі. Співати навчився в приватного викладача. З 1903 р. сценічна діяльність у театрі Соловцова, а 1905 р. – у Київській опері та в Москві в опері Зиміна (1906–1913). Працював у Київському оперному театрі (1913–1941 рр, з перервами), у 1923–1927 рр. – в Харкові й Свердловську. Артист великого сценічного таланту, високої вокальної майстерності. Оволодів 134-ма партіями басового репертуару. "Густий, щільний, хорошого наповнення бас Михайла Донця відзначався високою виразністю і здатністю легко змінювати своє тембральне забарвлення, що забезпечувало співаку однаковий успіх як у трагічних і героїчних, так і в характерних і навіть комічних ролях. Великий голос Донця був майже однакового рівня на всьому діапазоні" (Сергій Ебергардт). Був репресований і розстріляний.

Актор створив яскраві образи Чуба у "Ночі перед Різдвом" та Голови у "Майській ночі". Саме виконання цих партій вважалось коронним. Критика відзначала ці несхожі ролі. "В партії Голови артист створив викінчений комедійно-сатиричний образ самодура-царка на селі – самозакоханого, лукавого, брутального, до того ж ще й лякливого. На противагу хитрому, підступному й динамічному Голові Донця Чуб у думках і вчинках уповільнений, вайлуватий і обережний. Усе в його постаті бризало сміхом, гострою характерністю, непідробним комізмом. Це був єдиний у своєму роді на радянській сцені Чуб – більше подібного ніхто не створював. Кожна деталь діяла на образ, що не вокальна фраза – то довершена майстерність" (М. Кагарлицький).

М. Донець – Тарас Бульба у однойменній опері М. Лисенка

Серед виконаних партій виділяється Тарас в опері "Тарас Бульба" М. Лисенка. Цю роль він мав зіграти у Києві в Театрі музичної драми під керівництвом Л. Курбаса, але вистава не відбулася. А вперше зіграв її у 1927 р. і став першим виконавцем цієї партії. Потім були нові постановки у 1937, 1939 рр. В опері М. Донець створив трагедійний образ, який був по своїй суті близький гоголівському Тарасу. Але кожного разу він вносив у цей образ щось нове, яке робило його ще більш виразним. Спогади сучасників артиста дають можливість прослідкувати за тим, як створювався образ Тараса, як добивався М. Донець вирішення сценічного втілення цього образу до дрібниць. Відомий музикознавець М. Грінченко, спостерігаючи за першим виконанням партії у 1927 р., писав: "Роль Тараса у Лисенка дуже нерівна: від сухого, іноді штучного речитативу до емоційної насиченості музичної фрази, епізодично сплітається музична канва цієї партії, і ця епізодичність вимагає від виконавця надзвичайно великого уміння й артистичного хисту, щоб з'єднати ці окремі розрізнені моменти в одне ціле, скомпонувати правдивий музично-сценічний образ. Донець у Тарасі з великим успіхом переборює ті незручності музичного матеріалу композиції, недоладності лібрето, що подекуди перешкоджали віднайти правильну лінію. Артист цілковито опанував матеріал. Окрему найдрібнішу деталь і широку сценічну концепцію опрацював і до кінця продумав артист. Жоден нюанс не вийшов з його поля зору. Навіть не зовсім вдячна для голосу пісня "Гей, літа орел" вийшла як прекрасний вокально-сценічний епізод. Ну а про речитативи Донця й говорити нема чого: в них стільки прекрасної омузиченої декламації, стільки артистичної чутливості, що ні на одну мить не губиш його зі своєї уваги. Суцільного й правдивого Тараса дав Донець" (Пролетарська правда. 1927. 22 жовтня). Це був живий, привабливий, по-молодецьки рухливий запорожець. Сам М. Донець так оцінював його у 1937 р. в статті "Монументальний образ": "Образ Тараса я розумію як синтез героїчної боротьби українського народу за своє визволення від польських магнатів. Елементи цієї героїки мають бути підкреслені в усій його постаті, в кожній музичній фразі, у кожному русі, гримі, одязі, зброї. Працюючи над роллю, я рішуче відкинув елементи комізму заради комізму... Тарас – залізна постать. Він дихає величчю, незламною вірою в остаточну перемогу народної справи. Такою я розумію свою роль і такою хочу її провести" (Вісті. 1937. 12 квітня). Майстерність актора М. Донця проявлялася в кожній сцені: у зустрічі з синами у своїй садибі чи на Запоріжжі, у виступі перед козаками, в трагічних сценах, пов'язаних зі смертю його синів, і, як останній акорд звучання, в страшній та велично-героїчній сцені власної смерті. Образ Тараса, створений М. Донцем, був кращим серед подібних, що втілювалися на сцені. У другому варіанті опери, яка закінчувалася "Взяттям Дубно", М. Донець – Тарас з'являється на стіні фортеці, вбивши воеводу, з пісню у супроводі козаків могутньою постаттю, яка символізує перемогу українського народу.

Література: Стефанович М. Михайло Іванович Донець (1965); Кагарлицький М. Наодинці з совістю. Образи діячів української культури. Київ, 1988; Михайло Донець. Спогади. Листи. Матеріали (1983).

Донець Михайло Олександрович (20.09(03.10).1900–21.01.1981) – український актор і режисер, заслужений артист УРСР (1940). Працював в українських театрах П. Саксаганського, М. Заньковецької (1917–1918), у трупі М. Садовського, театрах Харкова, Одеси (1918–1949). Очолював Кіровоградський український музично-драматичний театр (1949–1965), самодіяльний театр у м. Олександрії Кіровоградської обл. (1965–1981).

Особливо цінувалась його вистава "Тарас Бульба" (1951).

Здійснив також постановку вистави "Вій" за Гоголем.

Донцов Дмитро Іванович (30.08.1883–30.03.1973) – публіцист, літературний критик, політик. Ідеолог українського націоналізму (стаття "Націоналізм"), належав до УСДРП, переслідувався. Навчався в Петербурзькому та Віденському університетах. В 1908 р. емігрував з України за кордон, працював у Львові, Берліні, Будапешті, Швейцарії, з 1947 – в Канаді.

Автор статей про Гоголя. 1928 р. у "Літературно-науковому віснику" надрукував статтю "Невольники доктрини", яка була опублікована під назвою "Роздвоєні душі" (Торонто, 1958; Львів, 1991) та "Гоголь – ясновидець" (Українець – Час. 1949. № 46). У них автор аналізує відносини Гоголя з Росією та Гоголя з Україною.

Дорошенко Володимир Вікторович (30.10.1879–25.08.1963) – літературознавець, бібліограф. Закінчив Львівський університет (1913). Брав активну участь в літературному житті Львова, член "Союзу визволення України", директор бібліотеки Наукового товариства ім. Шевченка, директор Львівського філіалу бібліотеки АН УРСР. 1944 р. виїхав до США, де співпрацював з українськими емігрантськими організаціями та їх періодичними виданнями.

В ранній публіцистиці звертався до спадщини Гоголя, рецензував виступи про Гоголя, зокрема статтю М. Грушевського "Ювілей Миколи Гоголя", надруковану в "Літературному науковому віснику" (1909. Т. 450. Кн. 37. С. 606–610) та "Сборник, изданный Имп. Новороссийским университетом по случаю 100-летия со дня рождения Н. В. Гоголя" (Одеса, 1909, 126 с.). Крім цього, він друкує також дослідження: "Гоголь українською мовою" (Бібліологічні вісті. 1927. № 3), "Гоголь в українських перекладах, перспівах та наслідуваннях" (В століття смерті Й. В. Гете. Львів, 1932. С. 11–25); "Гоголь і ми" (Львівські вісті. 1943. 25.11).

В. Дорошенко є автором також вступної статті "Гоголь і Україна" до кн.: "Гоголь М. Твори" (Нью-Йорк, 1955. Т. 1).

Дорошенко Дмитро Іванович (27.03 (08.04).1882–19.03.1951) – український політичний діяч, історик, літературознавець. Навчався з 1901 р. у Варшавському, Петербурзькому університетах, 1909 р. закінчив Київський університет. Активний учасник політичного життя в Україні. Член Центральної Ради і її голова. Міністр в уряді П. Скоропадського (1918). Активно друкувався у періодичних виданнях початку ХХ ст.: "Український вісник", "Україна", "Рада", "Дніпрові хвилі". Працював професором у Кам'янець-Подільському університеті (1919). Емігрував за кордон, працював в Українському вільному університеті у Відні, Празі, Мюнхені (1921–1951) та інших навчальних закладах. Як літературознавець належав до культурно-історичної школи.

В газеті "Рада" у 1909 р. опублікував статті: "Святкування пам'яті Гоголя в театрі бувшого товариства грамотності" (№ 66), "Українські переклади з Гоголя" (№ 67), "Гоголь й українство" (№ 64).

*Лідія Дорошенко –
Марильця
в опері "Тарас Бульба"
М. Лисенка*

Дорошенко Лідія Петрівна (14(27).03.1904– близько 1990) – українська співачка (сопрано). Закінчила Київську консерваторію (1927), солістка Київського (1927–1930), Харківського (1930–1932) театрів опери та балету, Великого театру (1935–1936), Хабаровської філармонії (1937–1941) та ін.

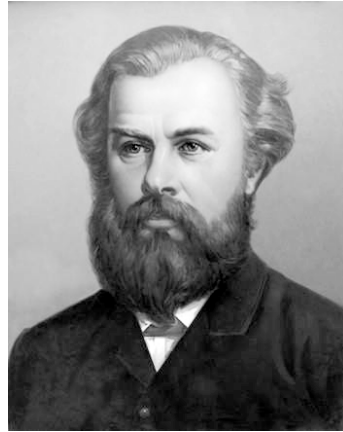
Серед партій – Оксана ("Ніч перед Різдом" М. Римського-Корсакова), Марильця ("Тарас Бульба" М. Лисенка).

Її голос – лірико-драматичне сопрано гарного тембру – чудово сполучався з неабияким акторським талантом, сценічним темпераментом. Вона тонко відчувала музику. І створений нею образ Марильці завжди мав успіх... І в камерних, і в оперних творах Лідія Петрівна справляла незабутнє враження, і не лише тому, що мала гарний голос і була яскраво емоційною, а й завдяки надзвичайній щирості, задушевності.

З 1942 р. – на педагогічній роботі. Авторська книга "Зоя Михайлівна Гайдай" (Київ, 1962).

Драгоманов Михайло Петрович (18(30).09.1841–20.06(02.07).1895) – український публіцист, історик, філолог, громадський діяч. Закінчив історико-філологічний факультет Університету Св. Володимира у Києві (1863), де працював доцентом (1864–1875), очолював "Стару громаду". З 1876 р. жив за кордоном і займався громадською діяльністю, заснував у Женеві вільну безцензурну українську друкарню, де друкував твори, заборонені цензурою. Вперше тут надрукував окремим виданням лист В. Белінського до Гоголя. Зі Швейцарії переїхав до Софії, де працював професором університету (1889–1895).

У літературно-критичних статтях торкався творчості Гоголя, вказував на вплив І. Котляревського, В. Гоголя-батька, П. Гулака-Артемівського (стаття "Українське письменство 1866–1876 років"), високо оцінював твори письменника, вважав, що він назавжди повернув літературу Росії і України на шлях реалізму ("Література російська, великоруська, українська і галицька"), наголошував, що твори Гоголя, написані на українську тематику, насичені глибокою пошаною до українського народу, просякнуті українським фольклором, чого вчений не помітив у Г. Квітки та у П. Куліша. М. Драгоманов виступив проти П. Куліша, який нападав на Гоголя, і підтримав М. Максимовича у дискусії з попередником, високо оцінюючи "Вечори...", "Тараса Бульбу", "Одруження", "Ревізора" і статтю "Про малоросійські пісні". У листі до М. Бучинського М. Драгоманов писав: "Куліш не дуже вірно оцінив твори Гоголя, як "Вечори на хуторі" і "Миргород", Гоголь і тут показав себе як великий живописець люду і колишнього України" (Переписка М. Драгоманова із М. Бучинським. 1871–1877 рр. Львів, 1910. С. 42).

Він також зазначав, що Гоголь не переставав бути українцем ні у "Вечорах...", ні у "Миргороді", ні у "Мертвих душах". Герої творів – "чисто українські типи". М. Драгоманов, який писав деякі статті зі своєю дружиною О. П. Драгомановою, відзначали уміння письменника психологічно проникати в стан своїх героїв і порівнювали його майстерність з І. Тургенєвим, Т. Драйзером, вказуючи на оцінку Гоголем творів деяких українських письменників, зокрема романів П. Куліша "Михайло Чернишенко", "Чорна рада" тощо.

У листах до свого галицького знайомого Мелітона Бучинського М. Драгоманов доводив, що творчість Гоголя має велике значення для подальшого розвитку як російської, так і української літератури, а тому радив вивчати його досвід і галичанам: "Прошу Вас дуже звернути увагу на Гоголя (і Вас і других молодих літераторів, про котрих Ви писали)... Це плачевне діло, що вплив Гоголя на спеціальну малоруську словесність виказався меншим, ніж на великоруську... Гоголевого реалізму і його "високого комізму" до малювання українського

побуту ще не приложив у нас ніхто так, як би треба було: п. Нечуй хіба почина" (Переписка М. Драгоманова з М. Бучинським. С. 42). І далі адресант зазначає: "Для Вас Гоголеві "Вечори на хуторі", "Миргород" безпремінно треба перевести, і який-небудь "Тарас Бульба" прямо пішов би у Вашу душу, як і Шевченкові твори, а "Старосвітські поміщики", або "Іван Іванович і Іван Никифорович", як Квітчині [Квітки-Основ'яненка – Г. С.]", і тут же наголошував, що і твори Гоголя критичного реалізму будуть мати велике значення: "Да думаю, що щиро прийнялись і "Ревізор" і "Мертві душі". Поглядаючи на той ефект, який зробив Гоголь у Росії на розвій реалізму в літературі..." (Переписка М. Драгоманова з М. Бучинським. С. 90).

М. Драгоманов звернув увагу на переклад повісті Гоголя "Вій" галицькими перекладачами, відзначивши, що мова перекладів "язичієм" "не великоруська, але вп'ять таки й не є цільна, жива малоруська мова". Вчений при цьому підкреслював, що якби перекладачі добре вивчили та зрозуміли Гоголя, поважали свій народ, то вони не відрікались би від живої мови народу. Окремі зауваження та оцінки творів Гоголя, зроблені М. Драгомановим у взаємозв'язку з українською літературою, мовою та її носієм, посідають важливе місце у вирішенні названої проблеми.

Дранишников Володимир Олександрович

(29.05(10.06).1893–06.02.1939) – російський і український диригент. Заслужений артист РРФСР (1933). Закінчив Петроградську консерваторію (1916). З 1918 р. працював у Маріїнському театрі (Петроград, з 1925 – головний диригент). У 1936–1939 рр. – головний диригент і художній керівник Київського театру опери та балету, в якому вперше поставив оперу "Тарас Бульба" М. Лисенка (1937), в редакції Л. Ревуцького і Б. Лятошинського, з новим лібрето М. Рильського, з режисером Йосипом Лапицьким, художником Анатолієм Петрицьким. Яскравими виконавцями були Іван Паторжинський (Тарас), Марія Литвиненко-Вольгемут (Настя),

Микола Гришко (Остап), Юрій Кипаренко-Доманський (Андрій). У цій постановці була введена сцена страти Тараса Бульби. В фіналі Тарас на палаючому багатті з численними піротехнічними ефектами вигукував текст із повісті Гоголя. За введення цієї сцени оперу піддали критиці, бо епізод страти Тараса розцінювався як намагання "витравити із опери героїчне минуле українського народу", і вистава була визнана як "антинародна" (Правда. 1937. 24 окт. (№ 294). С. 6). В постановці опери 1939 р. цю сцену зняли. Проте і цей варіант також розкритикували у пресі. "Сцену загибелі Тараса необхідно було в опері залишити, але після цієї сцени слід дати яскраво розроблений фінал перемоги козаків", – писав один із рецензентів вистави (Советская Украина. 1939. 5 мая).

В. Дранишников був прекрасним диригентом-новатором і відкривачем нових можливостей музичних театрів, умів розкривати музичну драматургію, зробити ідеальним звучаннями оркестру і продемонструвати свіжість трактування образів.

Драч Іван Федорович (17.10.1936–19.06.2018) – письменник, сценарист. Лауреат Державної премії ім. Т. Г. Шевченка (1976), Державної премії СРСР (1984). Навчався на філологічному факультеті Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка (1958–1962), закінчив вищі сценарні курси в Москві (1964).

Творчість М. Гоголя знайшла відтворення у кіносценаріях "Втрачена грамота", "Пригоди козака Василя та його товаришів-козаків у дорозі до столиці Російської імперії" (1969), "Вечори на хуторі біля Диканьки" (1983). Написав вірш "До Гоголя" (1984).

Дрейсіг Іван Християнович (1791–12(24).12.1888) – український і російський актор, режисер, антрепренер. Яскравий послідовник традицій К. Соленика. З 1815 р. – у трупах І. Штейна, К. Зелінського та ін., власній (1845–1847).

В п'єсі Гоголя "Ревізор" зіграв роль Городничого і був одним із найкращих виконавців ролі Подколюсіна у комедії "Одруження".

Література: Камнев В. Театральные воспоминания. Ростов-на-Дону., 1895; Данилов В. В. Из прошлого Екатеринославского Театра. *Летопись Екатеринославский Архив. Комисии*. Екатеринославль, 1910. Вып. 6.

Дрімцов Сергій Прокопович (псевд. Дрімченко) (03(15).05.1867–16.08.1937) – український композитор, диригент, фольклорист. Заслужений артист УРСР (1928). Учень М. Лисенка. З 1907 р. жив і працював в Харківських установах культури.

Написав музику до опери "Сотник" (1934) та до вистави "Сорочинський ярмарок" (1926), яка була політизована на сучасний лад. І замість козака Черевика та його дружини, закоханих Параски і Гриця діють за лібрето О. Гака "куркулі" (Черевик, Часник, Хівря) та передові комсомольці (Панько, Хотина та інші).

Дубняк Кость Володимирович (14(27).05.1890–03.08.1948) – український бібліограф, географ, педагог. Навчався у Миргородській та Полтавській духовних семінаріях, Московському Лазаревському інституті східних мов та Комерційному інституті. Закінчив Харківський університет (1914), у 1919–1924 рр. працював професором Полтавського інституту народної освіти, одночасно – завідувачем редакційного відділу Полтавського держвидавництва. У

1924–1934 рр. жив і працював у Харківському інституті народної освіти та в Українському науково-дослідному інституті географії та картографії. З 1934 р. працював у Сталінграді. Під час війни повернувся у Харків, проживав в окупованому фашистами місті. Заарештований в лютому 1945 р. У 1948 р. позбавлений волі.

Переклав повість "Зачароване місце" під назвою "Заворожене місце" (Полтава, 1919). Опублікував статтю "Гоголь як географ" (Червоний шлях. 1930. № 4. С. 116–118).

Дубровський-Олександренко Віктор Григорович – автор переробки повісті Гоголя для сцени "Як посварився Іван Іванович. – За гусака".

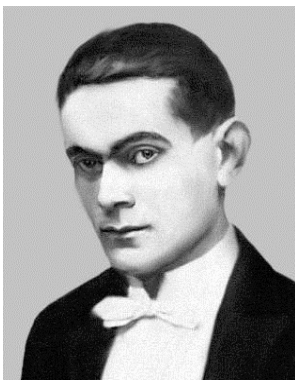

Дуван-Торцов Ісаак Езрович (1873–27.08.1939, інша дата – 1941) – антрепренер, актор і режисер. Закінчив Київський університет (1896, юридичний ф-т). Працював юристом. На сцені з 90-х рр. XIX ст. Тримав антрепризи, зокрема в Києві і Одесі (1906–1912, 1917–1919). З 1919 р. жив у Болгарії, Німеччині та Франції.

Улюблені і кращі ролі: Городничий у "Ревізорі" та Подколюсін в "Одруженні" М. Гоголя.

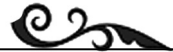
Думитрашко Микола Іванович (1808–?) – однокурсник М. Гоголя по Гімназії вищих наук кн. Безбородька. Син колезького асесора. З Гоголем навчався у Ніжині з січня 1821 до 1824 р. в одному класі та проживав в одній кімнаті в пансіоні при гімназії. Звільнився 1826 р. у зв'язку з хворобою матері.

Дурново Володимир Миколайович – ілюстратор повістей Гоголя "Сорочинський ярмарок" (пер. Митрусь) та "Страшна помста" (Полтава, 1920).

Дутка Іван Олександрович (25.05.1899–28.03.1940) – український актор, співак і режисер. Виступав у мандрівних трупах (1918–1933). 1933–1939 рр. – головний режисер і актор драматичної секції при товаристві "Буковинський Кобзар".

Серед зіграних ролей – Хлестаков у виставі "Ревізор" Гоголя. Поставив виставу "Тарас Бульба" М. Старицького за Гоголем (1934). Він був митцем широкого діапазону, створив на сцені українського театру низку дуже несхожих сценічних образів (Т. В. Сулятицький).

Духновський Микола Іванович (12(25). 10.1908–15.10.1999) – художник театру. Заслужений діяч мистецтв УРСР (з 1954). Працював в Київському російському драматичному театрі ім.Лесі Українки (1929). Одночасно викладав у Київському театральному інституті (1947–1967) та в Київському художньому інституті (1962–1977), професор (1967).

Серед оформлених вистав – "Мертві душі" за поемою М.Гоголя (1952) у Київському театрі російської драми ім. Лесі Українки.

"Духовна проза". Цикл статей на біблійну тематику, був написаний Гоголем в останнє десятиліття життя. Перші статті з'явилися взимку 1843–1844 рр. під час перебування письменника у Німечці, а останні – перед смертю.

До циклу духовної прози увійшли статті: "Правило життя у світі", "Про ті душевні нахили і недоліки наші, які нас бентежать і заважають нам перебувати у спокійному стані", "Про гнів", "Про боязнь, помисливість і невпевненість у собі", "Про зневагу", "Про вдячність", "Труд" та інші.

Публікація окремих статей циклу здійснювалась П. Кулішем, Г.Георгиевським, І. Ленниченком у 50–90-х рр. XIX та на початку XX ст.

Українською мовою "Духовна проза" була перекладена проф. Тетяною Михед для книги "М. В. Гоголь "Розмисли про Божественну Літургію. Духовна проза" (Ніжин, 2011). Упорядник цієї книги проф. Павло Михед до розділу "Духовна проза" включив також матеріали біблійського характеру, зокрема молитви, що були частиною листів до М. Язикова, Л. Віельгорської, О. Іванова, матері тощо. Крім того, упорядник сюди додав "Духовний заповіт", "Поради сестрам", "Друзям моїм".

Гоголь писав, про що думав, що було вистраждано ним як людиною і художником слова, як вчителем і пророком.

Духовна проза була наслідком того, що, починаючи з 40-х рр. XIX ст., у Гоголя посилюється інтерес до релігії, поступово виробляються аскетичні стремління: "Я ж тепер більше гожусь для монастиря, ніж для життя світського". "Гоголь здавався мені уже тоді [1842 р. – Г. С.], – зауважує Г. П. Галаган, – досить набожним. Одного разу збиралися [в Римі – Г. С.] в руську церкву на всеношну... В кінці служби я помітив Гоголя в кутку на колінах з похиленою головою. На деяких молитвах він клав поклони". Гоголь читав твори Святих Отців: святителів Тихона Задонського, Дмитрія Ростовського, вивчав Літургію святого Іоанна Златоуста і Літургію святого Василя Великого грецькою мовою... В "Роздумах про Божественну Літургію" органічно поєдналися богословська і художня сторони творчості письменника. Це яскравий зразок духовної прози XIX ст. В "Закінченні" до неї Гоголь писав: "Для кожного, хто тільки хоче йти вперед і стати кращим, необхідне чисте, наскільки це можливо, відвідування Божественної Літургії і

уважне її слухання: вона непомітно будує і творить людину. І якщо суспільство ще не зовсім розпалось, якщо люди ще не дихають повною, непримиримою ненавистю між собою, то істинна причина тому є Божественна Літургія, що нагадає людині про святу, небесну любов до брата" (Гоголь Н. ПСС. 1902. С. 796). У лютому 1848 р., після поїздки письменника на Святу Землю, Гоголь завершив першу редакцію "Роздумів про Божественну Літургію", над якою він продовжував працювати і далі. Видали їх після смерті письменника у 1857 р. малим форматом. У 1881 р. під час відкриття пам'ятника Гоголю у Ніжині прийнято постанову Ніжинської думи роздрукувати за міські кошти достатню кількість примірників "Размышлений о Божественной литургии" для безкоштовної роздачі народу. П. П. Демидов, князь Сан-Донато, надрукував за свої кошти 5000 примірників.

Маловідомими до останнього часу були духовні твори письменника: "Правило життя у світі", "Світле воскресіння", "Християнин іде вперед", "Декілька слів про нашу Церкву і духовенство". Багато відомих діячів культури другої пол. XIX – поч. XX ст. вказували на значущість духовної прози Гоголя в житті читачів. В. Мочульський у книзі "Гоголь, Соловьев, Достоевский" писав: "У моральному спрямуванні Гоголь був геніально обдарованим, йому випала доля круто повернути всю російську літературу від естетики до релігії, зрушив її з шляху Пушкіна на шлях Достоевського. Всі риси, які характеризують "велику російську літературу", що стала світовою, були визначені Гоголем: її релігійно-моральний напрям, її громадянськість і суспільність, її бойовий і практичний характер, її пророчий пафос і месіанство. З Гоголя починається широка дорога, світові простори". "Слід нагадати людині, – писав Гоголь, – що вона зовсім не матеріальна скотина, а високий громадянин високого небесного громадянства. Поки вона хоч скільки-небудь не буде жити життям небесного громадянства, доти не прийде в порядок і земне громадянство" (Гоголь "Вибрані місця з листування з друзями").

Дядченко Григорій Кононович (25.09 (07.10). 1869–25.05.1921) – живописець і графік. Вчився в Київській малювальній школі М. Мурашка (1884–1889), Петербурзькій академії мистецтв (1889–1894). Після завершення навчання повертається в Україну. З 1895 р. працював у малювальній школі. Дядченко – майстер невеликих за розміром пейзажів, які пройняті поетичною задумою, а портрети позначені тонким відтворенням психологічного стану людини, теплотою і щирістю. Все це визначає неповторну своєрідність манер художника.

Г. Дядченко створив ілюстрації до повісті М. Гоголя "Тарас Бульба" (1890). Більшість творів Г. К. Дядченка зберігаються в ДМУОМ.

Література: Михалів Ю. Г. Дядченко. Харків, 1931.

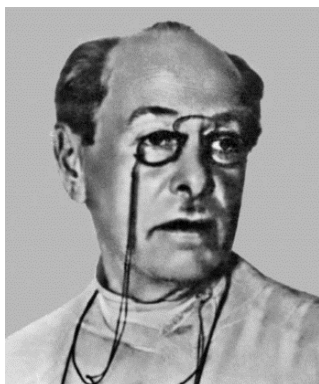
Дяченко Олександр Миколайович (14.10.1954) – український співак (тенор). Народний артист України (1996). Закінчив Київську консерваторію (1983). У 1982–1983 рр. – стажист, з 1983 – соліст Київського (тепер Національний) театру опери та балету ім. Т. Г. Шевченка.

Створив емоційно яскравий образ Грицька в опері "Сорочинський ярмарок" М. Мусоргського. Актор зумів показати люблячого героя близьким до традицій народної творчості, який мав тонке почуття гумору.

Евенбах Семен Маркович (08(20).04.1870–31.01.1937) – український художник театру. Вчився в Харківській, пізніше – в Одеській малювальних школах. Працював в оперних театрах Харкова, Києва (1889–1900), Петрограда (1901–1916), у Київському театрі опери та балету (1921–1937).

Серед кращих оформлень і вистав – "Ніч перед Різдвом" М. Римського-Корсакова (1928) у Київському театрі опери та балету, яка відзначалася щедрістю барв.

Едуардс Борис Васильович (27.05.1860–12.02.1924) – скульптор. Академік Академії мистецтв (1915). Навчався в Одеській малювальній школі (1876–1881), в Академії мистецтв в Петербурзі (1881–1883). Продовжував навчання у Парижі. 1890 р. повернувся в Одесу, заснував "Ательє художньої та промислової скульптури", ініціював створення музею мистецтв. Директор Одеського художнього училища. 1919 р. емігрував до Республіки Мальта. Автор жанрових композицій на побутові, релігійні та історичні теми у мармурі, бронзі. Брав участь у виставках скульптури.

Б. Едуардс був автором семи пам'ятників, серед них Миколі Гоголю (1909) в Харкові, який був встановлений на Театральній площі навпроти приміщення театру. Пам'ятник являє собою бронзове погруддя на чотиригранному гранітному постаменті. Вираз обличчя письменника зображений задумливий, трохи іронічний, з легкою посмішкою. У правій руці Гоголь тримає перо, а в лівій – рукописи.

Екк Микола Володимирович (спр. прізви. – Іваків; 14.06.1902–14.07.1976) – режисер та актор кіно. Автор і співавтор сценаріїв до своїх фільмів. Заслужений діяч мистецтв РРФСР (1973). Закінчив театральні та кінематографічні навчальні заклади (кер. Вс. Мейерхольд, П. Тагер). В кіно з 1927 р. Значна його робота – перший радянський звуковий фільм "Путівка у життя" (1931).

Поставив на Київській кіностудії перший кольоровий фільм "Сорочинський ярмарок" (за Гоголем) (1939), оператор М. Кульчицький. Фільм зроблений у реалістичній манері і відповідав гоголівському тексту. Був підібраний прекрасний український акторський склад: А. Дунайський (Черевик), Ф. Гловацький (Цибуля), В. Чайка (Хівря), В. Іванова (Параска), О. Короткевич (Гриць), Д. Капка (Чорт) та інші. Фільм знімався у Великих Сорочинцях. Глядачі добре сприймали роботу майстрів.

*Черевик – А. Дунаєвський
Цибуля – Ф. Головацький*

*Параска – В. Іванова
Гриць – О. Короткевич*

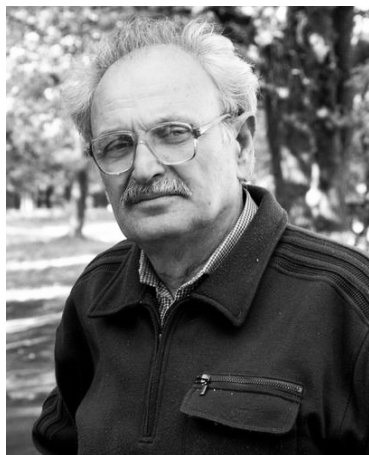

Хівря – В. Чайка

Афіші та кадри із фільму "Сорочинський ярмарок"

Ємець Володимир Володимирович (04.04.1938–05.11.2019) – український художник. Народний художник України (1998). Художню освіту здобув у Київському художньому училищі та Київському художньому інституті. Обіймав посаду директора художнього музею в Чернігові. Творчість митця багатожанрова: портрети, пейзажі, натюрморти, сюжетні полотна. Художник створив цілу галерею портретів представників творчої професії, яких він добре знав і цінував їх внесок в українську культуру.

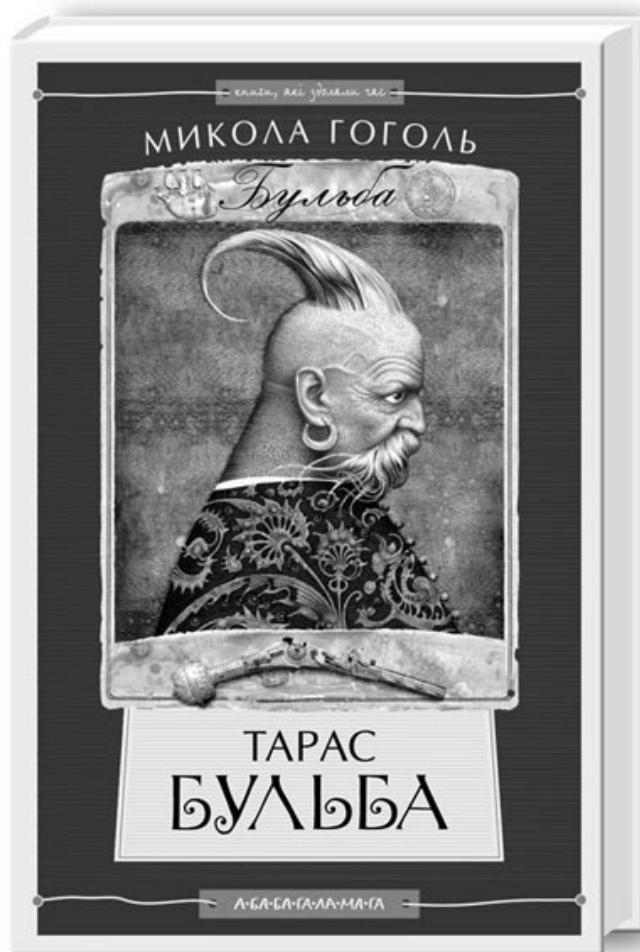
У 1980 р. В. Ємець написав портрет М. Гоголя та картину "М. В. Гоголь. "І заніміла думка перед твоїм простором" (Чернігівський культурний музей).

***М. В. Гоголь. "І заніміла думка перед твоїм простором. Худ. В. Ємець**
(Автор біля своєї картини в Чернігівському обласному художньому музеї
імені Григорія Галагана*

Єрко Владислав Едвардович (01.07.1962) – художник, майстер книжкової графіки. Член СХУ. Закінчив Київський поліграфічний інститут (1984–1990). Працював у жанрі кіноплакату. Премія Московського міжнародного конкурсу плакату (1987).

Обкладинка до повісті М. Гоголя "Тарас Бульба".

Худ. В. Єрко

У книжковій графіці працює з 1989 р. Він є переможцем престижних книжкових та художніх виставок. Ілюстрував в основному книги зарубіжних письменників, українські народні казки. Художник написав також ілюстрації до повісті Гоголя "Тарас Бульба", що була надрукована у видавництві "А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА" (1998) за перекладом М. Старицького українською мовою (1918)), які і являють собою зразкові приклади сучасного прочитання художнього гоголівського тексту.

У 2005 р. була видана книга Гоголя під назвою "Тарас Бульба", до якої увійшли, крім вказаної повісті, також "Ніч проти Різдва" та "Вій". В. Єрко створив яскраві ілюстрації.

Єфремов Сергій Олександрович

(06.10.1876–31.03.1939) – український публіцист, громадський і політичний діяч, критик, літературознавець. Академік (1919) і віцепрезидент ВУАН (1922). Закінчив юридичний факультет Київського університету (1901) входив до різних партій, активний діяч Центральної Ради. Деякий час перебував у Західній Україні, 1921 р. повернувся в Радянську Україну. З 1923 р. працював в Академії наук України. Брав активну участь у літературному та науковому процесі. Надрукував близько 3 тисяч статей та рецензій. Серед них статті "Великий гуморист і малі недотепи. Гоголь і націоналісти" (Рада. 1908. № 205), "Великий українець Гоголь як український діяч" (Рада. 1909. № 64), "Жертва дводушності. До Гоголівського ювілею" (Рада. 1909. № 65, 66), "З нашого життя (Гоголівське свято)" (Рада. 1909. № 117), брошура "Між двома душами. Микола Гоголь" (Київ, 1909. 31 с.), рец. "Препорований Гоголь" (О. О. Марків. "М. В. Гоголь в галицько-руській літературі") (Рада. 1913. № 271). Репресований 1930 р., реабілітований 1989 р.

У своїх розвідках С. Єфремов називав Гоголя "великим українцем", який став "жертвою дводушності". І це поняття він намагався підтвердити. У своїй монографії він розлого розкриває сутність української і російської душі. Для нього перша – "молода, свіжа, овіяна чарівними споминами і поетичними мріями про свій далекий, милий серцеві рідний край". І ця душа знаходить яскраві фарби і м'який гумор, щоб змалювати життя українського народу. Друга ж душа – "стареча, холодна, сурова із службовими замірами та надмірним звеличенням офіційної державності" "холодним бичом сатири була по російській дійсності". Творчість Гоголя критик відносить "до українофільської течії російського письменства", яка позитивно впливала на зростання української свідомості і поклала початки українського письменства на російському ґрунті. С.

Єфремов доводить також, що Гоголь був нещасною жертвою своєї роздвоєності. І все ж критик у своїй "Історії українського письменства" (Київ, 1924) стверджує, що Гоголь зі своїми українськими оповіданнями, особливо "Тарасом Бульбою", не тільки сприяв повороту декого зі зрусіфікованих українців до народу, а й у російське письменство дужу пустив течію українську й витворив ту "моду на все малоросійське".

Література: *Записки наукового товариства у Львові*. 1910. Т. 94. Кн. 2. Бібліографія. С. 230. Рец. на ст. С. Єфремова "Жертва дводушності. До Гоголівського ювілею".

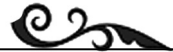
Жаркевич Наталія Михайлівна (03.04.1947) – педагогиня, літературознавець. Закінчила філологічний факультет Київського університету (1970). Кандидат філологічних наук, доцент (1979). Працювала у Ніжинській вищій школі (1971–2015). Основний напрямок наукових досліджень – рецепція творчості Гоголя в російській та українській критиці, зокрема "Вечорів на хуторі біля Диканьки", а також вивчення життя і творчості М. Гоголя ніжинського періоду: бібліографічний показник "Н. В. Гоголь и Нежин. Нежинская гимназия высших наук кн. Безбородко, начало творчества" (Ніжин, 1989; у співавт.), "Летопись жизни и творчества Николая Гоголя. Нежинский период" (1820–1828). (Ніжин, 2002, 2009 (у співавт.)), статті про Гоголя і І. Орлая, І. Кулжинського, рукописну спадщину Гоголя на сторінках журналу "Киевская старина"; гоголівська проблематика на межі тисячоліть у журналі "Слово і час", а також рецензії на праці українських і російських гоголезнавців. Підсумковою роботою дослідниці була книга "О Гоголе (Н. В. Гоголь глазами XX века)" (Ніжин, 2009), яка складалася з раніше опублікованих статей.

Желєзняк Омелян Савелійович (08(21).08.1909–21.06.1963) – український майстер керамічної скульптури. Народився у гончарному осередку с. Олешня на Чернігівщині. Заслужений майстер народної творчості УРСР (1960). Працював на керамічних підприємствах Києва.

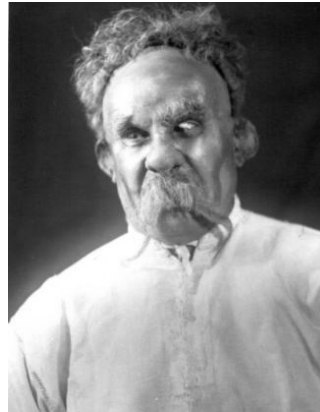
Серед творів – глиняні іграшки, статуєтки, жанрові композиції. Створив ілюстрації до літературних творів М. Гоголя "Козак Вакула верхи на чорті" (1954) та інші.

Література: Мусієнко П. Н., Федорова Н. І. Омелян Желєзняк (1970).

Журавленко Павло Максимович (29.06(11.07). 1887–28.06.1948) – оперний співак (бас). Народний артист РРФСР (1938). Вокальну освіту здобув у Єлисаветградському музичному училищі та брав приватні уроки співу в Москві, працював у Ленінграді в Маріїнському театрі. Мав прекрасний голос, володів чудовою дикцією і від слова до слова доносив кожную фразу до слухача, створюючи неповторний образ, зокрема Черевика у "Сорочинському ярмарку" М. Мусоргського, Голови у "Черевичках" П. Чайковського та у "Ночі перед Різдвом" М. Римського-Корсакова.

Журавленко був окрасою театру. "Багатство його вокальних мовних інтонацій було невичерпним, а техніка – віртуозною. Він міг, наприклад, в "Майській ночі" в швидкому темпі брати дихання після кожного слова в епізоді освідчення Голови в коханні до Ганни: "Полюби, полюби мене, девица душа, приголубь, приласкай ты, красавица, меня!" Картина задиханої, плутаної мови старого ловеласа, який втратив самовладання (і розум звичайно) була дуже виразною" (Гаврило Юдін).

*П. Журавленко –
Голова в опері
"Ніч перед Різдвом"
М. Римського-Корсакова*

Забелло (Забело, Забела) Яків Павлович (24.12.1812–1833) – товариш М. Гоголя по Гімназії вищих наук кн. Безбородька, син капітана. Навчався у Ніжині (1823–1832). Підтримував з М. Гоголем зв'язки як земляк з Полтавщини.

Забіла Віктор Миколайович (13.11.1808–21.10.1869) – видатний український поет-романтик. Виходець із старовинного козацького роду, син титулярного радника. Після смерті батька деякий час навчався у Московській губернській гімназії. 3 квітня 1822 р. був зарахований до Ніжинської гімназії вищих наук кн. Безбородька вільноприходящим. Починаючи з четвертого класу, навчався разом з М. Гоголем, мав добрі успіхи. За деякими свідченнями, писав вірші українською мовою, але не рекламував, бо представники аристократії дворянської молоді могли висміяти молодого поета. У зв'язку зі скрутним матеріальним становищем умовами змушений був 7 березня 1825 р. залишити гімназію і вступити на військову службу до гусарського полку.

1834 р. у званні поручика пішов у відставку, оселився на своєму хуторі Кукуріківщина біля Борзни Чернігівської губернії, влаштувався завідувачем поштової станції у місті. Підтримував відносини з Т. Шевченком, художником В. Штернбергом, володарем Качанівки Г. Тарновським, композитором М. Глінкою, письменниками П. Кулішем та Ганною Барвінок. Здобув славу завдяки творам, частина з яких стала народними піснями.

Після років перебування у Ніжинській гімназії вищих наук стежки з М. Гоголем не перетинались. У листі О. Данилевського до Гоголя від 22.06.1844 р. згадується про візит до нього Забіли (Переписка Гоголя. 1988. Т. 1. С. 80).

Забіла (Забелло) Пармен Петрович (спр. прізви. – Забіла; 28.07(09.08).1830–12(25).02. 1917) – скульптор. Небіж українського поета В. Забіли, дід української поетеси Н. Забіли. Навчався у Петербурзькій академії наук (1850–1857), її академік (1889).

Працював у галузях монументальної і станкової скульптури. Його роботи відзначаються майстерністю, реалізмом з деякими моментами академізму, експресивністю, композиційною цілісністю, якісністю. Відгукнувся на заклик ніжинської громади зробити пам'ятник М. Гоголю. 1881 р. пам'ятник з Петербурга по Миколаївській та Київських залізницях прибув до Ніжина і встановлений у сквері імені письменника, який стоїть там дотепер.

Пам'ятник М. Гоголю у Ніжині з портретним зображенням скульптора (1881)

На зрізі плеча, використовуючи складки плаща, скульптор створив контур свого портрета у профіль: чоло, ніс з горбинкою, губи, борідку. Обриси грані окреслюють масивну, гордовито посаджену голову з непокірним волоссям.

Твори: Пам'ятник М. Гоголю в Ніжині (1881).

Література: Искусство и печатное дело. Киев, 1909. № 3. С. 11 (портрет П. П. Забелло); Художники народов СССР: библиографический словарь. Москва: Искусство, 1983. С. 163; Самойленко Г. В., Самойленко С. Г. Образотворче мистецтво та скульптура в Ніжині в XVII–XX ст. Ніжин, 1999. С. 116–126.

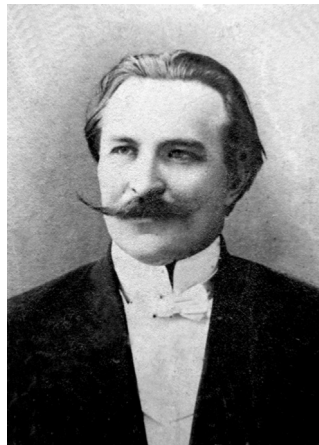
Забіляста Лідія Леонідівна (08.09.1953) – українська співачка (сопрано). Народна артистка УРСР (1985). Була учасницею Київського камерного хору ім. Б. Лятошинського (1973–1979). Закінчила Київську консерваторію (1979). Працювала у Київському театрі опери та балету (тепер Національна опера). В репертуарі понад 20 оперних партій.

Серед них – Марильця в опері "Тарас Бульба" М. Лисенка.

Заболотський Петро Олексійович (07(20). 09.1877–1918). Навчався у Санкт-Петербурзькому, а потім у Ніжинському історико-філологічному інституті кн. Безбородька (1900).

Написав під керівництвом проф. М. Сперанського кандидатську дисертацію "Аналіз елементів і процесів творчості першого тому "Мертвих душ" Гоголя", одночасно опублікував цикл праць: "М. Гоголь в російській літературі. Бібліографічний огляд" (Київ, 1902), "Про вплив, під яким формувалися особистість і творчість М. В. Гоголя" (1902). Деякий час працював у Варшавських гімназіях, а згодом його прикомандирували до Варшавського університету для підготовки на професорську посаду (1901–1903), а також перебував у трирічному відрядженні за кордоном. 26.05.1907 р. конференція Ніжинського історико-філологічного інституту кн. Безбородька обрала його інспектором і викладачем російської літератури, де він читав курс "Гоголь і його час", а також слов'янських мов і літератур, а Історико-філологічне товариство при інституті – своїм секретарем. Брав активну участь в організації святкування 100-річчя від дня народження Гоголя у 1909 р., зокрема в організації першого музею Гоголя в інституті, зібрав значні документальні матеріали, видання творів Гоголя, його біографічні матеріали. Виголосив промову біля пам'ятника письменнику. З 1912 р. був засновником і директором Ніжинської міської чоловічої гімназії. Одночасно працював доцентом в інституті. Продовжував займатися науковою

роботою, яка пов'язана з життям і творчістю Гоголя: "Гоголь і його творчість" (курс лекцій, 1908); "Гоголівські ювілейні святкування в Ніжині" (1910); "Музей імені М. В. Гоголя при Історико-філологічному інституті кн. Безбородька в Ніжині" (1910, 1913); "Гоголь і слов'янство" (1911); "До біографії Гоголя в Полтавський період" (1912). Трагічно загинув у роки громадянської війни 1918 р.

Література: Самойленко Г. В. Петр Александрович Заболотский: биобиблиографический указатель. Нежин, 1993.

***Перша експозиція музею М. Гоголя
в Історико-філологічному інституті (1909)***

Загребельний Олександр Миколайович (24.02.1937–19.11.1993) – український співак (бас). Народний артист УРСР (1982). 1968 р. закінчив Київську консерваторію, відтоді – в Київському театрі опери та балету. Лауреат Державної премії ім. Т. Г. Шевченка (1976).

Серед виконаних партій – Воевода в опері "Тарас Бульба" М. Лисенка.

Загребельний Павло Іванович (22.06.1934–14.02.1997) – український актор і режисер. Народний артист УРСР (1980). Закінчив Київський театральний інститут. З 1961 р. – в Тернопільському українському музично-драматичному театрі (1974–1987 рр. – головний режисер).

Серед театральних ролей: Тарас Бульба (одноіменна п'єса М. Рильського і Б. Тягла за Гоголем). Ця роль була визначальною у його творчості. "Павло Загребельний був більше схожий на Тараса Бульбу, ніж Бульба сам на себе" (із спогадів Ж. Попович): "У цій виставі актор був і режисером. "Тарас Бульба" – це була візитка. Ми її здавали у 1980 році. Під час прем'єри у Львові, коли в нас закривалася завіса після першої картини, зал вставав і не давав продовжувати. Ми вже переставили декорації, а народ ще аплодував. Загребельний переріс у цілковитого режисера. Його лебединою піснею як режисера була телевізійна вистава "Ніч перед Різдвом" (за Гоголем) з акторами Тернопільського драмтеатру. Режисеру були притаманні глибина філософських узагальнень, висока поетична образність, художня довершеність. В кіно П. Загребельний брав участь у фільмі "Вечори на хуторі біля Диканьки".

Література: Павло Загребельний у спогадах сучасників. Тернопіль, 1998; "Павло Загребельний був більше схожий на Тараса Бульбу..." (Спогади акторів театру) / записала Ж. Попович. *Тернопіль вечірній*. 2004. 23–29 червня.

Залеський Степан (06.12.1915–31.10.1970) – український актор і режисер. Навчався у Вищому музичному інституті ім. М. Лисенка і драматичних студіях. Працював у Львівському оперному театрі (1942–1945), театрі-студії Й. Гірняка та М. Добровольської (1945–1949, Австрія). З 1950 р. заснував в Австралії Театр ім. Леся Курбаса, де грав і з 1958 р. викладав у власному театрі-студії.

Зіграв роль Хлестакова в п'єсі "Ревізор" Гоголя.

Замайло Віктор Дмитрович (12(24).11.1868–02.09.1939) – український живописець, графік і художник театру. В 1881–1884 рр. навчався в Київській малювальній школі М. Мурашка. Деякий час вчився у М. Врубеля. В 1885–1890 рр. брав участь у розписах Володимирського собору в Києві. З 1897 р. почав працювати в галузі плаката та книжкової графіки, пізніше – театральньо-декоративного мистецтва. В 1925–1929 рр. був професором Ленінградського ВХУТЕІ.

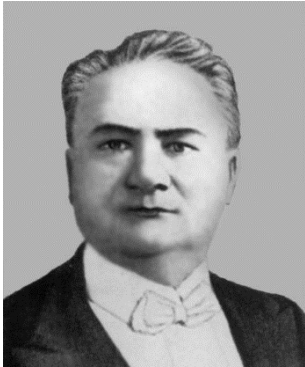

Серед кращих книжкових оформлень – твори

М. Гоголя (Москва, 1913; Київ, 1929. Т. 1), "Иллюстрированное полное собрание сочинений М. В. Гоголя: в 8 т.", (Москва, 1912–1913).

Література: Ернст С. В. Д. Замирайло. Петроград, 1921; Зленко Г. Самобутній талант. *Прапор*. 1965. № 12.

Замичковський Іван Едуардович (27.12.1868(08.01.1869)–15.07.1931) – український актор. Заслужений артист Республіки (1926). Працював у Київському народному театрі ім. Т. Шевченка (1917–1925), в Одеській держдрамі; театрі Революції (1925–1931), де зіграв Городничого у виставі "Ревізор" (1929), та на Одеській кінофабриці.

Серед інших ролей – Подколюсін у виставі "Одруження". Це був "актор колосальної творчої інтуїції" (В. С. Василько).

Література: Дузь І. І. Е. Замичковський (1962).

Заньковецька Марія Костянтинівна (23.07(04.08).1854–04.10.1934) – видатна українська актриса, корифей українського театру. Перша народна артистка Республіки (1922). Ім'я Марії Заньковецької стоїть у ряду кращих театральних акторів світу.

Серед численних ролей, чудово зіграних актрисою, було і декілька, які пов'язані з творчістю Гоголя. З дитинства Марія Костянтинівна захоплювалася його творами, його чудовими "Вечорами ...", "Миргородом", а згодом "Ревізором" і "Мертвими душами". З хвилюванням перечитувала статтю письменника про народну пісню, бо любила їх і прекрасно виконувала сама.

У 1885 р. в Харкові М. Старицький поставив за своїм лібрето ліричну оперу М. Лисенка "Утоплена" (за повістю Гоголя "Майська ніч"), у якій взяли участь молоді, а в майбутньому прославлені актори М. Заньковецька, М. Садовська-Барілотті, М. Садовський, М. Кропивницький. Акторка зіграла вперше у гоголівському репертуарі роль Горпини, своячки Голови. Критики відзначили правдивість створеного образу у вмілому поєднанні гри та співу.

Актор О. Дорошкевич згадував, як М. Кропивницький ставив п'єсу "Тарас Бульба" за повістю Гоголя, в якій він чудово грав Тараса. Це був один із кращих образів, створених актором. М. Заньковецька у виставі виконувала роль Панночки. Актриса зуміла у цій ролі майстерно перейти від побутового трактування образу до створення типу аристократки, що належала до вищих кіл польських

суспільних верств. І робота М. Кропивницького з М. Заньковецькою у цьому напрямку дала позитивні результати. Це був не сентиментальний, а правдивий образ дівчини, який зачарував козака Андрія настільки, що заради Панночки він зрадив батьківщині. Виставу показували на гастрольях трупи М. Садовського у Чернігові з 16 листопада 1896 р. по 9 січня 1897 р. за п'єсою К. Ванченка-Писанецького "Тарас Бульба під Дубном".

М. Заньковецька – Марильця у п'єсі "Тарас Бульба"

Коли розподіляли ролі у п'єсі Гоголя "Ревізор", М. Заньковецька взяла собі, здавалося б, непомітну роль слюсарші Февронії Пошльопкіної, яка давала М. Заньковецькій можливість продемонструвати ще одну рису свого таланту – гумор. Вона створила цілу галерею комедійних образів. У драмі Гоголя не треба було співати, танцювати, зображувати веселих, життєрадісних жінок. Тут М. Заньковецька пішла по реалістичному шляху ліплення образу міщанки, яка відважилася скаржитися на городничого. Її яскрава мова, пересипана прокльонами на адресу городничого і всієї його численної родини, дали можливість ще глибше посилити сатиричну сутність цього персонажа. М. Заньковецька завжди намагалася створити з маленької ролі яскравий образ, що запам'ятовувався глядачам. Колоритною вийшла і Хівря у комедії "Сорочинський ярмарок" М. Старицького (за Гоголем).

У 1916 р. М. Заньковецька на гастрольях в Одесі взяла участь у виставі "Страшна помста", виконавши роль Катерини. Щоб правдиво зіграти цю роль, потрібно було актрисі піднятися до героїчної висоти народних пісень, поєднати

реалізм образу і романтику дії, передати своє горе, яке об'єднувалося з горем народу. Засобами голосіння це могла зробити лише М. Заньковецька.

Література: Самойленко Г. В. Марія Заньковецька і Поліський край. Ніжин, 2004; Мар'яненко І. О. Минуле українського театру. Київ: Мистецтво, 1953; Кисіль О. Український театр: популярний нарис. Київ, 1925; Дурилін С. М. Марія Заньковецька. 1854–1934. Життя і творчість. Київ, 1955.

"Записки божевільного" – "Записки сумасшедшего". Задум виник 1832 р. після зустрічі з лікарем-психіатром похилого віку, на якого вказує П. В. Анненков у своїх спогадах. Лікар О. Тарасенков, який бував у Гоголя, запитав його, чи був він знайомий з працями психопатів. На що отримав відповідь: "Читав, але після". – "А як же ви так достовірно наблизилися до правди?" – "Це легко, варто уявити собі..." (Тарасенков А. Т. Последние дни жизни Н. В. Гоголя. Москва, 1902. С. 11).

**Афіша до вистави Зразкового музичного театру
юного актора. м. Київ. Реж. О. Куник**

Повість написана восени 1834 р. і увійшла до другої частини збірника "Арабески" (1835) з підзаголовком "Клочки из записок сумасшедшего". В. Белін-

ський відзначив, що у цій гротесковій повісті "сила-силенна поезії, така сила філософії, цю психологічну історію хвороби, викладену в поетичній формі, дивовижну за своєю істиною і глибиною, гідною пензля Шекспіра, ви все ще смієтесь над простаком, але уже ваш сміх розчинений гіркотою: це сміх над божевільним, марення якого і смішить, і викликає співчуття".

Гоголезнавці вказують, що в повісті відчуються елементи автобіографізму. В ній чимало фактів, які були характерні для тогочасного життя Петербурга. Хоча Гоголь опирався і на літературні традиції, бо у багатьох творах світової літератури тема "любов-божевілля" дуже активно розроблялася.

Українською мовою повість була перекладена Оленою Пчілкою і видана у книзі "Пчілка О. Переклади з М. Гоголя" (1881). 1932 р. з'явилась повість у перекладі М. Рильського. У цьому ж перекладі вона друкувалася і в наступних роках.

Повість була поставлена на сцені Дитячого музичного театру юного актора в Києві режисером Ольгою Куник. У виставі задіяні актори старшої групи. Це була своєрідна трансформація на сцені гротескового гоголівського тексту українською мовою.

Вистава "Записка божевільного" йшла також у 2016 р. на сцені Львівського академічного обласного музично-драматичного театру ім. Ю. Дрогобича, режисер та музичне оформлення Влада Сорокіна, сценографія та костюми Юлії Гнатенко. В ролі Поприціна виступив Микола Козак.

Зарницька Єфросинія Пилипівна (в дівочтві – Азгуріді; 04.02.1867–30.06.1936) – відома українська драматична актриса, співачка. Навчалася в пансіоні Гептнер та Одеській музичній школі (1886). Маючи гарний голос, отримала звання домашньої вчительки. Брала участь в аматорському театральному гуртку Ф. Левицького (пізніше відомий театральний діяч). Працювала у різних театральних трупах: М. Кропивницького (1889–1893), Г. Деркача (1893–1894), О. Суслова (1894–1910), Ю. Сагайдачного (1911–1913).

У трупі Г. Деркача зіграла у виставах К. Ванченка-Писанецького "Тарас Бульба під Дубном", "Відьма", "Ніч під Івана Купала" М. Старицького. Періодика високо відзначала гру Є. Зарницької: "Її суто природний сміх, жвава цікавість, живі, веселі, тільки українкам властиві рухи, незрівнянно правдиві... Окрім того, Зарницька дуже добре виконує і драматичні ролі" (Зоря. 1893. Ч. 24. С. 484).

Під час гастролей трупи О. Суслова і О. Суходольського у Тулі розучила партію Панночки в опері М. Лисенка "Утоплена" (за Гоголем), а в Тифлісі зіграла у виставі Г. Ашкаренка "Царицині черевички". У Києві 1897 р. грала у виставі "Ніч під Івана Купала" М. Старицького, який визнав Є. Зарницьку за кращу виконавицю ролі Христі. У грудні 1897 р. трупа О. Суслова і О. Суходольського гастрювала в Ашхабаді. Тут Є. Зарницька зіграла роль Русалки в опереті "Майська ніч" О. Шатковського (за Гоголем). Преса позитивно оцінила гру актриси, відзначивши, що вона створила "із незваної ролі глибоко поетичний образ". Ця ж вистава йшла і в Баку (Закаспийское обозрение. Ташкент, 1987. 13 ноября).

Є. Зарницька – Панночка
("Майська ніч" О. Шатковського)

Є. Зарницька – Хотина
("Сорочинський ярмарок" М. Старицького)

В Одесі 1899 р. Є. Зарницька зіграла у виставі "Тарас Бульба" О. Шатковського панночку Ядвигу, а в "Сорочинському ярмарку" М. Кропивницького – Хотину, у "Майській ночі" О. Шатковського – Русалку.

У липні 1902 р. у Москві у трупі О. Суслова брала участь у виставі "Вій" М. Кропивницького. Преса того часу писала: "Хороші голоси солістів та великий хор дозволили з успіхом ставити більшість кращих малоросійських п'єс із піснями. Досить вдало пройшла у четвер "Майська ніч". І окремі персонажі – п. Зарницька, Ліницька, пп. Манько, Суслов, Барченко, Левицький, Василенко, – і хор, зокрема жіночий, мали великий успіх" (Русские ведомости. 1903. 13 июля).

12 березня 1908 р. у Петербурзі була поставлена вистава українською мовою "Ревізор", у якій О. Суслов зіграв Городничого, Л. Манько – Йосипа, а Є. Зарницька – Марію Антонівну. Найприхильніші відгуки отримала "проста, без усяких вигадок" гра Є. Зарницької. Газета "Театр и искусство" (1908. 16 березня) писала: "Прекрасна Марія Антонівна – пані Зарницька. Чудова міміка, відмінна манера, тонкість інтонації".

У Єлисаветграді прихильники таланту Є. Зарницької піднесли їй вінок зі стрічкою "Елисаветградские почитатели – малорусскому соловейку".

На початку 20-х рр. XX ст. працювала в агітбригадах Петроградського театру ім. Т. Г. Шевченка, у 1927–1930 рр. – у Харківському Червонозаводському українському драматичному театрі.

Література: Кінзерська Т. Єфросинія Зарницька (Є. Азгуріді). Літопис життя і творчості (1867–1936). Київ, 2019.

Затиркевич-Карпинська Ганна Петрівна (уродж. – Ковтуненко; до 1900 виступала під прізвищем чоловіка – Затиркевич; 08(20).02.1855–12.09.1921) – українська актриса. Навчалася в Київському інституті шляхетних дівчат. На сцені з 1882 р. Працювала в пересувних українських трупах М. Кропивницького, М. Старицького, М. Садовського та ін. У Києві – в театрі Миколи Садовського (1917–1918), Державному народному театрі під керівництвом П. Саксаганського (1918–1920); в Роменському пересувному робітничо-селянському театрі (1920–1921).

У 1908 р. М. Кропивницький загітував акторів трупи Т. Колесниченка, яка знаходилась у Харкові, поставити "Ревізор" Гоголя українською мовою. Г. Затиркевич-Карпинська, яка фактично була режисером цієї вистави, намагалася якнайточніше відтворити на сцені епоху, зображену М. Гоголем. Та не менш важливим для мисткині було зауважити актуальність п'єси в 1908 р. До того ж, оскільки "Ревізор" у Харкові українською мовою грався уперше, Г. Затиркевич-Карпинська вважала за доцільне акцентувати, наскільки українськими були типи, виписані актором. Найкраще цього досягла актриса в ролі Пошльопкіної. Одягнута була вона у міщанське вбрання, але соковита українська мова, якою так чудово володіла артистка, виявляла, що Пошльопкіну ми зустрічали не раз серед українського населення, що вона навіть не звикла до свого міщанського звання і нагадує трохи Хіврю з "Сорочинського ярмарку", яка лається з Паньком на переправі.

У 1919 р., проживаючи у Ромнах, Г. Затиркевич-Карпинська під час підготовки до вистави "Ревізор" сказала режисеру О. Карольчуку, що гратиме слюсаршу. Актор трупи Т. Колениченка В. Яременко згадував: "Грала вона епізодичну роль слюсарші, але це було таке чудове, блискуче виконання, що провідні ролі блідли перед цим епізодом... Дуже любила вона грати в нових для неї п'єсах, і якщо в п'єсі не було провідної ролі її жанру, а тільки епізодична, то Затиркевич-Карпинська сама вимагала, щоб її використовували в епізоді. Ця невеличка роль слюсарші і була лебединою піснею великої артистки".

Прекрасно, неповторно вона зіграла і Хіврю у виставі "Сорочинський ярмарок" М. Старицького за Гоголем.

Література: Дібровенко М. Ф. Г. П. Затиркевич-Карпинська (1956); Слово про Затиркевич-Карпинську (1966).

Захаренко Василь Іванович (близ. 1839–1908) – український актор, антрепренер, драматург XIX – поч. XX ст. Закінчив Феодосійський університет. З 1899 р. керівник аматорського театру в Основі біля Харкова. Автор п'єси "Катерина Бурульбаш, або Страшенна помста" (фантастична драма з співами і танцями в 8 картинах з апофеозом. (ценз. дозв. 19.12.1902)). Зіграв роль Черевика в "Сорочинському ярмарку" М. Старицького.

Захарова Дарина Федорівна (10(22).03.1897–10.05.1963) – українська та російська співачка (мецо-сопрано). 1910 р. закінчила Петербурзьку консерваторію. Працювала в Петрограді, Москві, Баку, Ташкенті. Солістка Київського (1919–1920, 1921–1923, 1926–1930), Харківського (1933–1934) оперних театрів. 1938–1962 рр. – викладачка Горьківського музичного училища. З 1953 р. мешкала в Ленінграді.

Серед зіграних ролей – Настя в опері "Тарас Бульба" М. Лисенка.

Захарчук Євген Миколайович (11.12.1882–13.08.1938) – український актор. Навчався в Тернопільській гімназії. Працював у Руському народному театрі у Львові (1901–1906), театрі М. Садовського в Києві (1906–1919) та інших київських театрах. З 1925 р. – актор Українського народного театру в Харкові та інших театрах, зокрема в Москві, Мінську. У виставі "Тарас Бульба" М. Старицького за Гоголем зіграв дві ролі – Андрія і Чарноту. 1937 р. був репресований, реабілітований у вересні 1994 р.

"Зачароване місце" – "Заколдованное место". Повість М. Гоголя, написана в період 1829–1830-х рр. на основі українських легенд і казок про нечисту силу, про згубність влади грошей тощо. Була опублікована у збірнику повістей Гоголя "Вечори на хуторі біля Диканьки" у 1832 р. як завершальна другої частини зібрання.

Українською мовою повість під назвою "Зачароване місце. Билиця" з'явилося у перекладі Михайла Обачного та Лесі Українки у Львові 1885 р. у книзі: Гоголь Н. Вечерниці... (Оповідання) / за ред. О. Пчілки.

Без зазначення перекладача повість під назвою "Зачароване місце (Байка, оповіdana дячком ***скої церкви)" була опублікована накладом Товариства "Руська Бесіда" у Чернівцях у православному буковинському календарі на 1901 р. у 1900 р. А товариство ім. М. Качковського опублікувало повість у календарі на 1909 р. у Львові 1908 р. російською мовою з численними українськими поясненнями. Наступного року у Львові з'явилася повість українською мовою під назвою "Зачароване місце, билиця, розказана дячком з українського села".

Відомі також видання повісті у перекладах Г. Клейфа (Миколаїв, 1909), Б. Ковалевського (Москва, 1909), К. А. Дубовика (Полтава, 1919), С. Титаренка, з ілюстраціями Алексєєва (Київ, 1919). У цьому ж перекладі повість була опублікована в різних виданнях гоголівських зібрань Києва, Харкова (1929), Львова (1933).

Ілюстрація до повісті видання 1901 р.

У 1935 р. повість Гоголя була надрукована у перекладі А. Хуторяна (Київ, 1935). У наступних виданнях 1935, 1937 рр. перекладач не вказувався, бо був репресований.

У 1952 р. у книзі "Гоголь М. Твори: в 3 т." за ред. акад. М. Гудзія повість "Зачароване місце" була надрукована у перекладі С. Васильченка. У серії "Моя улюблена книжка" для дітей середнього віку повість без імені перекладача побачила світ у київському видавництві "Школа" 2007 р.

Переробки для театру не зустрічалися.

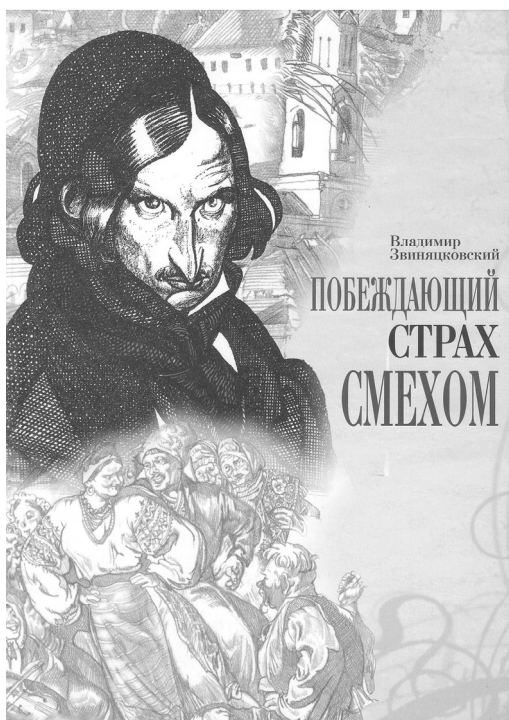
Звиняцьковський Володимир Янович (24.12.1957) – український літературознавець. Доктор філологічних наук (1995), професор (2000). Закінчив Київський педагогічний інститут (1979). Учителював. Працював в Інституті літератури ім. Т. Шевченка НАН України (1983–1997), у навчальних закладах України.

Вивченням творчості М. Гоголя займається з 1982 р. Науковий інтерес пов'язаний з осмисленням художнього методу Гоголя, історії створення "Вечорів на хуторі біля Диканьки", елементів історичного та фольклорного хронотопів у "Вечорах" та "Миргороді", гоголівських традицій у творчості А. Чехова та І. Буніна.

Він є автором монографії "Николай Гоголь. Тайны национальной души" (1994), "Побеждающий страх смехом: опыт реставрации собственного мира Николая Гоголя" (2010). Інтереси вченого з кожним роком розширюються, набувають глибокого й оригінального осмислення спадщини письменника, про що свідчать його останні публікації у "Гоголезнавчих студіях".

Обкладинка до книги. Худ. С. Якутович

Зельднер Єгор Іванович (1789–?) – викладач німецької мови у молодших класах (1821, 1825–1826), наглядач (1820–1829) в Гімназії вищих наук кн. Безбородька.

Після вступу до гімназії М. Гоголь з 1 травня 1821 р. деякий час проживав на квартирі Є. І. Зельднера, якому Василь Панасович Гоголь доручив наглядати за сином, сповіщати про стан його здоров'я та успіхи у навчанні. Послуги батько оплачував щедрими дарами, які надсилав з Василівки. У листі до Василя Панасовича Зельднер сповіщав про свою систему виховання: "Без маленьких благородних покарань не виховується жодна молода людина". Після переходу Гоголя до пансіонату Є. І. Зельднер слідкував за навчанням Гоголя і сповіщав у листах родину про успіхи сина. Це був обмежений і чванькуватий чиновник, який наглядав за вихованцями і доповідав інспектору про їх поведінку та розповсюдження книжок і рукописів, які "не відповідали меті морального виховання". Є. І. Зельднер не мав авторитету серед гімназистів, а тому був об'єктом глузувань, у яких

брали участь М. Гоголь, О. Данилевський, П. Мартос. Відома гостра епіграма Гоголя на німця-вихователя, в якій юний поет передав його зовнішні риси. Гімназисти часто наспівували цей віршик під час прогулянок разом з наглядачем по Ніжину:

*Гицель – морда пороссяча,
Журавлины ножки;
Той же чертик, что в болоте,
Тильки пристав рожки.*

Звільнився з роботи у зв'язку зі вступом у інтендантство Другої діючої армії.

Зеров Микола Костянтинович (14(26).04.1890–03.11.1937) – письменник, перекладач, літературознавець. Закінчив Університет Св. Володимира у Києві (1914), після якого викладав у гімназіях. З 1923 р. – професор Київського інституту народної освіти. Неокласик. З 1926 р. виступав як літературний критик та перекладач. З 1934 р. звільнено з університету, а у квітні 1935 репресований; ув'язнення відбував на Соловках. Реабілітований 1958 р.

Здійснив переклади повістей Гоголя: "Іван Федорович Шпонька та його тітонька" (1929), "Портрет" (1932).

М. Зеров вважав, що переклади з російської могли заповнити прогалини в українській літературі. "Ми повинні широко і ґрунтовно познайомитися з культурним набутком інших народів, з усім, що може поширити і запліднити наш власний досвід", – зауважував перекладач. Саме з цих міркувань М. Зеров і погодився взяти участь у підготовці п'ятитомного видання творів Гоголя в українському перекладі, яке запланувало здійснити видавництво "Книгоспілка". Але у 1929 р. "Книгоспілку" розігнали, а всіх учасників цього проєкту репресували. У перекладача М. Зерова "простежується не буквальне копіювання першотексту, а ретельний підбір еквівалента залежно від предметної відповідальності, емоційно-експресивної тональності мікротексту, його стильової своєрідності" (Л. В. Зіневич). Блискуче знання ним обох мов, тактовний підхід до авторського тексту, вміння глибоко проникати в його сутність і специфіку, знайти відповідні еквіваленти, врахувати здобутки і недоліки попередників давали можливість зробити переклади гоголівських повістей на високому рівні. Тому і нині ці переклади використовуються при перевиданні творів Гоголя українською мовою.

Література: Зіневич Л. В. М. Гоголь у перекладі М. Зерова. *Література та культура Полісся*. Ніжин, 2009. Вип. 53. С. 85–96.

Зінгер Фрідріх Йосипович (06.05.1793–?) – молодший професор німецької словесності у Ніжинській гімназії вищих наук кн. Безбородька, вчитель М. Гоголя. Родом був зі Львова, проживав у багатій освіченій родині, закінчив місцевий

університет (1804–1809). Навчався також в Угорщині в Хемницькій гірничій академії (1810), склав екзамен у Віденському університеті (1811). У 1815 р. подорожував по Італії, Німеччині, Данії, був домашнім секретарем у датського посланника при Вестфальському дворі. В Ризі навчав дітей у приватних будинках.

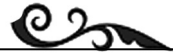
11 червня 1824 р. призначений молодшим професором німецької словесності у Ніжинську гімназію вищих наук кн. Безбородька, хоча він володів також французькою, італійською, польською, латиною, цікавився історією, філософією, живописом тощо. Зумів захопити своїм предметом студентів, відкрив їм живописне джерело справжньої поезії, ознайомлюючи з кращими творами німецької літератури в оригіналі, залучав їх до перекладацької діяльності. Як згадував Н. Кукольник, не минуло і року, як у Ф. Зінгера з'явилися учні, які перекладали "Дона Карлоса" та інші поеми Шиллера, а потім Гете, Коцебу, Г. Ліхтенберга, Кернера, Віланда, Клопштока та багатьох інших німецьких письменників, не виключаючи навіть своєрідного Жан-Поля Ріхтера. Протягом чотирьох років твори цих авторів були улюбленим предметом вивчення багатьох учнів Ф. І. Зінгера (ВЧОАН. Ф. 377. Оп. 1. Од. зб. 113). Деякі гімназисти, зокрема І. Халчинський, В. Любич-Романович, так захопилися перекладами, що вони стали пізніше для них професійною справою. Отримуючи з Німеччини літературні альманахи, професор ознайомлював гімназистів з новинками німецької літератури.

Ф. Зінгер розкривав студентам особливості німецького віршування і його використання у віршах та прозі, написаних гімназистами, німецькою мовою оригінальних творів.

Ф. Зінгер, маленький на зріст, був завжди в колі своїх колег і вихованців. Він вражав своєю начитаністю, дотепністю. Підтримував прогресивно налаштованих викладачів. Під час "Справи про вільнодумство" у студентів знайшли заборонені книги професора, і це послужило "сильним і рішучим" звинуваченням у розповсюдженні вільнодумства, а також у негативному впливі на молодь. М. Гоголь був на боці цих професорів, і Ф. Зінгера зокрема, і захищав їх на допитах.

12 листопада 1830 р. прийшов офіційний наказ міністра Лівена звільнити Ф. Зінгера разом з професорами М. Белоусовим, К. Шапалинським та І. Ландражином з посад за погану поведінку і шкідливий на юнаків вплив з внесенням цих обставин до їх паспортів, щоб таким чином вони і в майбутньому не змогли б ніде працювати по освітньому відомству. Ф. Зінгера, як австрійського підданого, вислали за кордон. Після цього відомостей про нього немає.

Як бачимо, професор Ф. Зінгер мав позитивний вплив на гімназистів, зокрема і на Гоголя, який використовував рекомендовані ним твори німецької літератури і адресував їх герою своєї поеми "Ганц Кюхельгартен". Письменник визнавав вплив німецької літератури на ранню його творчість. Знайома Гоголя О. О. Смирнова підтверджувала це: "Німців він не любив, проте зберігав вдячну пам'ять і любов до деяких німецьких письменників. Особливо був прихильний до Шиллера і Гофмана. Останнього називав навіть своїм наставником" (Русская старина. 1902. Т. IX. С. 402). І тут, звичайно, відчувався вплив професора Ф. Зінгера.

Зінов'єв Митрофан Іванович (15.01.1850–1919) – український і російський художник. З 1871 р. навчався у Петербурзькій академії мистецтв. До 1890 р. жив у Петербурзі, потім – у Глинську (тепер Сумська обл.), де писав пейзажі та сценки із сільського життя, які у 1870–1880 рр. були основними.

У подальші роки працював на Сумщині, а потім у Сумах – вчителем каліграфії та малювання у гімназії та кадетському корпусі. У 80-х рр. XIX ст. ілюстрував твори письменників, зокрема М. Гоголя "Сорочинський ярмарок", "Святкова легенда", "Вечір напередодні Івана Купала", "Петрусь і Пидорка біля тину", в яких втілися кращі здобутки реалістичного живопису.

Злочевський Петро Опанасович (12(25).05.1907 – 31.12.1987) – український художник театру. Народний художник УРСР (1964). Заслужений діяч мистецтв Грузії РСР (1954).

Вчився в Київському художньому інституті на театральному відділенні (1927–1931). Працював у Ворошиловградському (нині Луганському) драматичному театрі ім. Артема (1931–1941), в театрах Киргизії та Казахстану (1941–1944), з 1944 р. – в Одеському театрі опери та балету. З 1973 р. – професор Одеського педагогічного інституту.

Серед кращих оформлень спектаклів – "Тарас Бульба" М. Лисенка (1971, в Одеському театрі опери та балету).

Змієв Олександр Семенович (09.06.1812–12.06.1883) – товариш Гоголя по Гімназії вищих наук кн. Безбородька, син ротмістра. Навчався у Ніжині з 1825 до 1831 р. Під час "Справи про вільнодумство" звинувачувався за переклад вірша К. Рилєєва на французьку мову. Є. Гребінка у листі до батьків писав, що в гімназії три студенти належали до масонів. Під час допиту О. Змієв стверджував, що проф. І. Я. Ландражин роздавав учням книги Вольтера, Гельвеція, Монтеск'є та ін. Після закінчення гімназії служив у Петербурзі. З 1835 р. працював учителем історичних наук в Теофіпольському дворянському училищі. У 1844 р. на історико-філологічному факультеті Харківського університету захистив дисертацію на ступінь кандидата наук, служив у дворянському зібранні, училищах і гімназіях Харкова, давав приватні уроки. Збереглася справа 1857 р. "Про призначення із відставних губернського секретаря Змієва позаштатним учителем французької мови в Харківську другу гімназію, з затвердженням у чині колезького секретаря".

Зозулін Іван Микитович – педагог, титулярний радник. Походив із купецького роду Чернігівської губернії, вихованець Переяславської семінарії. З 1799 р. працював учителем "з фізико-математичних предметів", а з червня 1807 р. – наглядцем Полтавського повітового училища. Він давав хороші знання своїм кращим учням. З 3 серпня 1818 до 30 червня 1819 р. Микола Гоголь-Яновський навчався у нього разом з братом Іваном. Після смерті Івана Микола продовжив навчання в Ніжині.

Золотаренко Євген Антонович (26.11(08.12). 1889–01.11.1955) – український актор. Народний артист УРСР (1954). Навчався в Кобеляцькому комерційному училищі. Театральну діяльність почав 1918 р. Працював в Українському драматичному театрі ім. М. К. Заньковецької (1925–1936), Дніпропетровському, Запорізькому, Полтавському українських музично-драматичних театрах (1937–1955).

У Полтавському театрі створив яскраві образи: Черевика ("Сорочинський ярмарок", Каленика ("Майська ніч") за Гоголем; Хлопова ("Ревізор" Гоголя).

Зубарєв Микола Гаврилович (01(13).12. 1886–11.09.1964) – український і російський співак (бас-баритон), педагог. Заслужений артист УРСР (1931). Навчався у Московському музично-драматичному училищі, Московській філармонії (1907–1911). Працював у театрах Росії і Грузії (1923–1925), в Київській театрі опери та балету (1928–1937). В 1945–1950 рр. – викладач Львівської, 1950–1961 рр. – Київської консерваторій.

Серед виконаних партій – Остап в опері "Тарас Бульба" М. Лисенка, що був одним із яскравих образів у творчій біографії співака. Характерними для нього як майстра сцени були "висока артистична зрілість, справжнє – зовнішнє і внутрішнє – перевтілення і уміння знаходити адекватні цьому перевтіленню барви в голосі" (Ніна Скоробагатько). Співак з великим успіхом виконував як ліричні, так і драматичні партії. Він вмів створювати образ, який відповідав саме цьому творові, цій добі, цьому характерові. І це підтверджував мужній Остап із опери М. Лисенка "Тарас Бульба". "М. Зубарєв мав широкий, гучний, сріблястого тембру рухливий голос. Був надзвичайно музикальним і артистичним" (Українські співаки у спогадах сучасників. Київ, 2003. С. 283).

**Микола Зубарєв –
Остап в опері
"Тарас Бульба"**

Зубко Степан Павлович (бл. 1890–13.01.1959) – родом із Срібнянщини Чернігівської губернії. Український співак (баритон). Вокальну освіту здобув приватно. Соліст театру М. Садовського (Київ, 1910–1918), Харківського оперного театру (1925–1926), Одеського

театру опери та балету (1929–1930), Третьої пересувної опери (1930–1933), Медвежегірського театру (тепер Мурманська область) (1933–1945).

Серед створених образів – Остап в опері "Тарас Бульба" М. Лисенка, Кум – у "Майській ночі" М. Римського-Корсакова.

Зубович Дмитро Іванович (бл. 1820–05(17).11.1887) – український актор. Сценічну діяльність почав суфлером в Одесі (1843–1846). З 1846 р. – у складі трупи Д. Журавського, брав участь у поїздці М. Щепкіна по Україні (Одеса, Миколаїв, Херсон, Сімферополь, Севастополь), де залишився працювати до 1849 р. Працював у Харкові, Севастополі, Києві (1852–1854). З 1863 р. виступав разом зі М. Щепкіним у Ростові-на-Дону, а 4 січня 1853 р. у Київському театрі на Липках грали водевіль "Вечір на хуторі поблизу Диканьки", у якому роль Дяка зіграв Д. Зубович. Крім цього, у комедії "Ревізор" М. Гоголя зіграв роль Хлестакова.

"Іван Федорович Шпонька та його тітонька" – "Іван Федорович Шпонька и его тетушка" – повість Гоголя, надрукована 1832 р. у другій книзі "Вечорів на хуторі біля Диканьки".

У центрі уваги стоїть доля "маленької людини", названої "шпонькою", незначної, не дуже талановитої, бо за одинадцять років перебування на військовій службі він дослужився лише до чину поручика. Цю тему буде продовжено та всебічно розкрито у петербурзьких повістях, вона стане характерною для обох середовищ – українського і російського.

Дослідники повісті звертають увагу на лист Гоголя до свого друга О. Данилевського від 30 березня 1832 р., у якому письменник виділив ще одну тему, яка цікавила письменника і знайшла втілення в інших повістях циклу: "Прекрасна, полум'яна, знемагаюча і нічим не пояснена любов перед шлюбом; але той тільки виказав одні поривання, одне намагання любові, хто любив перед шлюбом. Ця любов неповна; вона тільки початок. <...> Але друга частина чи, краще сказати, сама книга – тому що перша тільки попередження про неї – спокійна і ціле море тихих насолод, яких з кожним днем відкривається все більше й більше, і з тим більшою насолодою дивуєшся їм, що вони здавались цілковито непомітними і звичайними. <...> Любов перед шлюбом – вірші Язикова: вони ефектні, огненні і з першого разу заволодівають усіма чуттями. Але після шлюбу любов – поезія Пушкіна: вона не раптом охопить нас, але чим більше

вдивляєшся в неї, тим вона більше відкривається, розгортається й нарешті перетворюється на величний та обширний океан, у котрий чим більше вдивляєшся, тим він здається неосяжнішим, і тоді самі вірші Язикова видаються тільки частиною, невеликою рікою, що впадає у цей океан. <...> Ти, я гадаю, вже прочитав "Івана Федоровича Шпоньку", він перед шлюбом навдивовижу як подібний до віршів Язикова, тим часом як після шлюбу зробиться цілковито поезією Пушкіна".

В повісті Гоголь використовує реалістичні прийоми зображення дійсності і життя помісних поміщиків. Український дослідник І. Сенько у статті "Гоголівський Шпонька в контексті історії України" звернув увагу на те, що повість "пов'язана з історичним минулим України" (Гоголезнавчі студії. 2002. Вип. 9. С. 13–20).

Українською мовою повість переклав М. Зеров, після чого її і опубліковано у книзі "Гоголь М. Твори: в 5 т." (Київ, 1929. Т. 1. С. 198–225), а також окремими виданнями (1929, а далі без вказівки перекладача, який був репресований, 1934, 1935, 1936, 1950). У 1952 р. повість з'явилася у перекладі Остапа Вишні і далі друкувалася у цьому перекладі.

Іванов Андрій Олексійович (30.11.1900–01.10.1970) – український і російський співак (баритон). Народний артист СРСР (1944). Вокальну освіту здобув у Києві в приватній студії М. Лунда (1921–1924). Працював у Київському пересувному оперному колективі Ганфа (1925–1926), театрах Одеси, Свердловська та ін. (1928–1934). В Київському театрі опери та балету (1934–1949), у Великому театрі Москви (1950–1956). Під час Великої Вітчизняної війни працював у військових частинах та госпіталях.

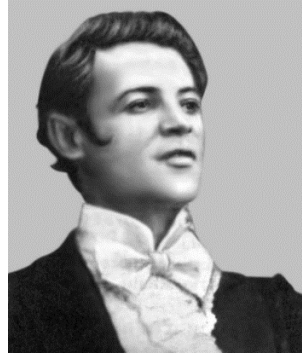
Саме в київський період творчості його рідкісної краси "оксамитовий" баритон, гнучкий і помітний, багатий на динамічні відтінки голос дав можливість створити гоголівський образ Остапа в опері "Тарас Бульба" М. Лисенка у Київському оперному театрі.

Івашутич Олександр Григорович (02(15).10.1900–18.01.1970) – український актор і режисер. Народний артист УЗРСР (1943). Сценічну діяльність почав 1913 р. у Києві. Працював у театрі "Березіль" (1922–1926), Одеському українському музичному драматичному театрі (1927–1929). З 1929 до 1941 р. – актор, у 1941–1955 рр. (з перервою) – режисер Харківського театру музичної комедії. Зіграв у різний час ролі Каленика в опереті "Майська ніч" О. Рябова за Гоголем та поставив виставу "Вій" М. Кропивницького за Гоголем (1950).

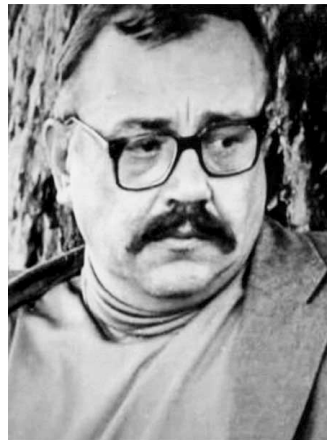

Івлєв Трохим Васильович (спр. прізви. – Трохименко; 1878–1933) – український актор, співак (баритон). Артистичну діяльність розпочав у трупах Д. Гайдамаки і М. Ярошенка. На запрошення Й. Стадника, який приїздив до Києва у пошуках наддніпрянських акторів для трупи театру "Руська бесіда", у 1910 р. Трохим Івлєв переїхав до Львова. Там він став досить популярним. У 1911–1919 рр. працював у театрі М. Садовського в Києві. У цей період створив яскраві образи з гоголівського репертуару. Найкращою його роллю, за свідченнями актора, був Халява ("глибоко художній гоголівський тип богослова") в п'єсі "Вій" Гоголя, а також Голова в операх "Утоплена" М. Лисенка та Панько у "Сорочинському ярмарку" М. Мусоргського. Продовжував працювати у музично-драматичних театрах Вінниці (1920–1923) та Артемівському (1923–1933).

Івченко Борис Вікторович (29.01.1941–28.06.1990) – режисер. Закінчив режисерський факультет Київського державного інституту театрального мистецтва ім. Карпенка-Карого (1966). З 1966 р. – режисер Київської кіностудії ім. О. П. Довженка.

Зняв художній фільм "Втрачена грамота" (1972). Сценарій написав І. Драч у період відкритої русифікації. Творці зробили цей фільм як героїчну народну комедію з лукавою усмішкою, запальним гумором з філософським підтекстом, але його розкритикували за захоплення козацьким минулим і не допускали протягом 10 років на широкий екран. Б. Івченко також зняв фільм "Ігроки" ("Гравці") за п'єсою Гоголя.

Ієропес Христофор Миколайович (1790–09.05.1855) – молодший професор грецької мови в Ніжинській гімназії вищих наук кн. Безбородька. Родом із Фессалії. Закінчив Смирненську гімназію, відділ філології і філософії. Приїхав до Ніжина на запрошення ніжинських греків викладати грецьку мову в Олександрівському училищі. З 1823 р. став викладачем грецької мови, а з 1824 – молодшим професором грецької мови і словесності в Гімназії вищих наук кн. Безбородька для дітей, які прибули з Греції як емігранти. Це викликало незадоволення ніжинських греків, але справу було вирішено. Предмет був не обов'язковим для решти студентів і значився факультативним, тому й ставлення до нього було поверховим.

Княжна В. М. Репніна згадувала: "Гоголь розповідав, що у Ніжинському ліцеї був у них професор грецької мови, грек (Х. М. Ієропес). Він читав студентам Гомера, якого ніхто із них не розумів. Прочитавши декілька рядків він, підносив два пальці до рота, слинив їх, відводячи пальці, говорив "чудово", з сильною грецькою вимовою. Потім, прочитавши про якусь битву, він перекладав грецький текст словами: "И они положили животики свои на ножики", і весь клас вибухав гучним сміхом. Тоді професор говорив: "Російською мовою це смішно, а грецькою дуже жалісно" (Русский архив. 1890. № 3). Гоголь згадує професора у своїх листах. Х. М. Ієропес належав до групи викладачів, які ворогували з проф. М. Г. Белоусовим та ін. Його належність до групи проф. М. В. Білевича пояснюється тим, що був одружений з його дочкою. Він також виступав проти функціонування студентського театру. Після звільнення його у 1833 р. з гімназії працював учителем у Ніжинському Олександрівському грецькому училищі, а з 1841 р. – старшим учителем грецької мови у Київській гімназії. Звільнений на пенсію у 1851 р.

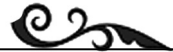
Ілленко Вадим Герасимович (03.08.1932–08.05.2015) – кінорежисер, кінооператор. Заслужений діяч мистецтв УРСР (1978). Народний артист України (2000). Закінчив ВДІК (1955). Відтоді працював на Київській кіностудії художніх фільмів.

Зняв фільм "Вечір напередодні Івана Купала" (1967, оператор). Фільм відзначається довершеністю композиції кадру, експресіоністичною насиченістю кольорової гами і світлотіньових ефектів зі скрупульозним відтворенням атмосфери часу. Знятий як фольклорно-етнографічна феєрія у манері арт-хаусу.

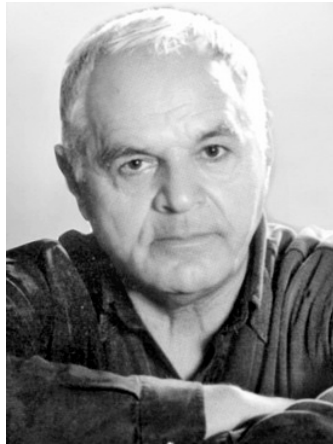
Ілленко Михайло Герасимович (29.06.1947) – кінорежисер і кінооператор. Заслужений артист УРСР (з 1987), заслужений діяч мистецтв України (2003), Державна премія України ім. О. Довженка (2007). Закінчив ВДІК (1970). З 1973 р. – на Київській кіностудії художніх фільмів ім. О. Довженка. Один із творців "Українського поетичного кіно".

Режисер фільму "Миргород і його мешканці" (1983), в основу якого покладені повісті Гоголя "Старосвітські поміщики", "Повість про те, як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем", "Іван Федорович Шпонька і його тітонька".

Ілленко Юрій Герасимович (09.05.1936–15.06.2010) – кінорежисер і кінооператор. Народний артист УРСР (1987). Державна премія УРСР ім. Т. Шевченка (1991).

Закінчив ВДІК (1960). Працював на Київській кінофабриці художніх фільмів (1963). Разом з С. Параджановим зняли "Тіні забутих предків", який став зразком "поетичного кіно", "національної визначеності". Це помітно й у фільмі "Вечір на Івана Купала" (1968 р.). "Фільм Ілленка – це приклад втілення візуальної фантазії, винахідливої режисури. Він постає на ґрунті національної традиції, й яскраві кольори посилені інтенсивністю сонця, хоча разом з тим набувають і символічного значення... Його прихильники і противники погоджувалися в одному: твір оригінальний, не схожий на інші, має власне обличчя" (Л. Брюховецька. Микола Гоголь. Інтерференції. Київ, 2009). Ілленка за цей фільм звинуватили в формалізмі і заборонили показувати 18 років. Режисер також екранізував повість "Пропала грамота", у якій головну роль зіграв І. Миколайчук. Працював завідувачем кафедри кінорежисури та кінодраматургії Київського державного театрального інституту (з 1968 р., з перервою).

Ілляшенко Михайло Васильович (01.01.1951) – режисер театру. Заслужений діяч мистецтв УРСР (1990). Закінчив Київський інститут культури (1972), Київський театральний інститут (1980). Відтоді – у Волинському українському музично-драматичному театрі ім. Т. Шевченка (м. Луцьк). З 2001 р. – у Кіровоградському музично-драматичному театрі.

Поставив виставу "Ревізор" Гоголя (1994, 2003).

Ільченко Леонід Харитонович (09.12.1925–04.03.1993) – український скульптор-аматор. Заслужений майстер народної творчості (1993). Спеціальної освіти не мав. Працював завідувачем клубом художником на заводі. Скульптурою захопився у 50-х рр. ХХ ст.

Першою серйозною і дуже вдалою роботою став пам'ятник Гоголю у смт. Диканьки, встановлений до 100-річчя смерті письменника у 1952 р. На постаменті – фігура Гоголя на повний зріст. Здається, що письменник на мить зупинився і замислився. Відчувається, що співець Диканьки у "Вечорах..." і скульптор духовно споріднені.

Юфанов Давид Михайлович (25.12.1903(07.01.1904)–03.12.1964) – український літературознавець, джерелознавець. Кандидат філологічних наук (1949). Закінчив Харківський інститут народного господарства (1926). Працював у різних установах, зокрема завідувачем відділом рукописів НБУ ім. В. Вернадського НАН України (1948–1957).

Автор книги "Н. В. Гоголь. Детские и юношеские годы" (1951), у якій використав велику кількість джерелознавчих архівних матеріалів Ніжинської гімназії вищих наук кн. Безбородька та інших установ, спростував деякі помилкові судження про Гоголя-студента, які закріпилися в літературознавстві, а також статей про Гоголя та Шевченка, творчість Гоголя за кордоном, давав загальну характеристику творчості письменника у ювілейні 1952 та 1959 рр.

Ісаєнко Катерина Петрівна (07.12.1977) – українська літературознавець, педагог. Закінчила Ніжинський педагогічний університет ім. М. Гоголя (2000). Кандидат філологічних наук (2004), доцент (2005) кафедри російської і зарубіжної літератури та історії культури (нині слов'янської філології, компаративістики та перекладу) НДУ ім. М. Гоголя.

Авторка монографії "Микола Гоголь і Пантелеймон Куліш: два українські світи" (2015) та циклу статей про типологію художньої свідомості у творчості М. Гоголя і П. Куліша, проблем інтертекстуальності у "хуторній філософії" П. Куліша та у "Вибраних місцях із листування з друзями Гоголя", ейдологічну присутність Гоголя у творах Куліша, про концепцію історії, "свого" і "чужого" у їх творах тощо.

"Історія Малоросії" – "История Малороссии". У 1833–1834 рр. Гоголь мав намір стати вченим істориком. Він захоплювався історією України і планував написати "Историю малороссийских казаков", а також "Всеобщую историю". З цією метою вивчав спеціальну літературу, літописи, збирав і досліджував народні пісні.

Намагався отримати посаду професора у щойно відкритому Київському університеті. Але це місце віддали іншому претенденту.

Про "Историю Малороссии" Гоголь писав М. Погодіну 11 січня 1834 р.: "Малоросійська історія моя надзвичайно шалена, та по-іншому, до речі, і бути не могло. Мені дорікають, що пишномовний стиль у ній занадто вже не по-історичному палаючий і живий, але що за історія, якщо вона нудна!" (Гоголь Н. ПСС. Т. X. С. 294). Він продовжував працювати над історією, але в цей час захопився повістю "Тарас Бульба".

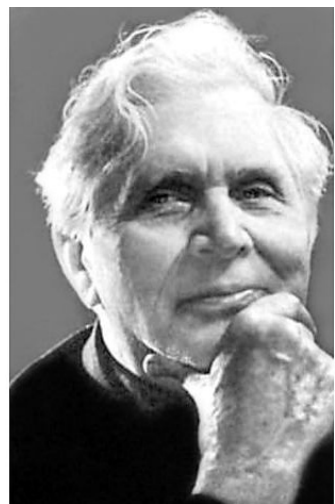
Гоголь залишився в Петербурзі і в 1834 р. був призначений ад'юнкт-професором (молодшим професором) по кафедрі загальної історії Петербурзького університету. Але інтерес до історії Вітчизни постійно був у полі його зору.

Іжакевич Іван Сидорович (06(18).01.1864–19.01.1962) – живописець і графік. Народний художник УРСР (1951). Був членом Асоціації художників Червоної України. Учився в Лаврській іконописній майстерні (1876–1882), Київській малювальній школі М. Мурашка (1882–1884) та Петербурзькій АМ (1884–1888). Працював у популярних ілюстративних журналах, а згодом захопився книжковою графікою, монументальним живописом. Виконав ілюстрації до творів українських письменників, а також здійснив цикл ілюстрацій до повісті М. Гоголя "Сорочинський ярмарок" (30-ті рр.).

Кавалерідзе Іван Петрович (01(13).06.1887–03.12.1978) – український скульптор, кінорежисер, драматург. Народний артист УРСР (1969). Навчався в Київському художньому училищі (1907–1909), Петербурзькій академії мистецтв (1909–1910), приватній студії в Парижі (1910–1911). З 1918 р. працював в Україні як кінооператор і режисер на Одеській та Київській кіностудіях, а у післявоєнний час – в Академії архітектури України. У 1957–1962 рр. – знову на Київській кіностудії ім. О. Довженка.

Саме в цей час він створив скульптуру, "О. Пушкін і М. Гоголь" (1952).

Кадочникова Лариса Валентинівна (30.08.1937) – актриса театру і кіно, художниця. Заслужена артистка України (1976), народна артистка (1992). Державна премія УРСР ім. Т.Г.Шевченка (1991). Закінчила акторський факультет Всесоюзного державного інституту кінематографії (1961). Працювала у московському театрі "Современник". З 1964 р. – актриса Київського академічного драматичного театру ім. Лесі Українки. Тут зіграла роль Анни Андріївни у виставі "Ревізор" Гоголя.

Ролі в кіно: Пидорка у фільмі "Вечір на Івана Купала" (1968, Київська кінофабрика художніх фільмів).

Серед графічних робіт – "В ніч на Івана Купала".

Казарін Володимир Павлович (15.08.1952) – літературознавець. Доктор філологічних наук (1988), професор (1989). Закінчив Далекосхідний державний університет (1974), аспірантуру Ленінградського університету (1978). Працював у Далекосхідному (1978–1981), Симферопольському (1981–1991), Таврійському університетах (2001–2014) у Криму (з 2015 р. – у Києві). Перебував на партійних і державних посадах (1991–2011), член Кримської академії наук (1994).

У літературознавстві відомий як дослідник творчості Гоголя, про що свідчать його кандидатська дисертація "Еволюція історичної прози М.В.Гоголя (До історії створення повісті "Тарас Бульба")" і монографія "Повість М. Гоголя "Тарас Бульба": питання творчої історії" (1986), що стала основою для докторської дисертації, а також статті, опубліковані у різних періодичних виданнях, у яких розглядав літературну творчість письменника у зв'язку з проблемами романтизму та реалізму, взаєминами з Пушкіним тощо.

Вчений вважає, що творчість Гоголя у ХХІ ст. потребує повного і кардинального переосмислення, ставить питання: а чи готові ми до цього нового прочитання творчої спадщини письменника – і намагається своїми працями вказати на нові шляхи такого пошуку.

Казнадій Іван Васильович (07.07.1926–26.05.2006) – український режисер. Заслужений діяч мистецтв УРСР (1965). Закінчив Харківський театральний інститут (1956). Працював в українських театрах Кіровограда (1956–1959, 1968–1976), Києва (театр ім. І. Франка (1959–1961)), Дніпропетровська (1962–1966), Миколаєва. У 1977–1985 рр. – головний режисер Київського театру ім. П. Саксаганського, а з 1996 р. – Кіровоградського українського музично-драматичного театру.

Здійснив постановки вистав: "Тарас Бульба" (1964) та "Сорочинський ярмарок" (1977) за Гоголем.

Калашник Павло Іванович (03.03.1847–26.07.1909) – український народний гончар. Походив з родини гончарів. Автор фігурних декоративних посудин у вигляді баранів, левів, статуеток, дзбанків, куманців, свічників, ваз, вкритих рудою або синьою поливою і рясно прикрашених ліпним орнаментом.

До 50-річчя від дня смерті М. Гоголя (1901) створив вазу з 4-ма рельєфними портретами письменника. Твори зберігаються в Миргороді, Харкові, Полтаві, Києві.

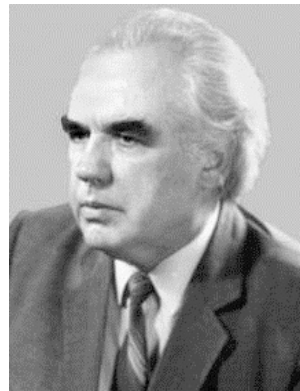
Калин Володимир Іванович (19.09.1896–14.01.1923) – український актор і режисер. Навчався у Львівському університеті. Працював у трупі "Тернопільські театральні вечори" (1915–1917), Молодому театрі в Києві (1917–1919), Новому Львівському театрі (1919), Першому театрі Української Радянської Республіки у Києві (1920) та "Кийдрамті" (1920–1922).

У виставі "Ревізор" Гоголя зіграв роль Земляники.

Канівець Володимир Васильович (05.10.1923) – український письменник, драматург. Державна премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка (1970). Закінчив Латвійський університет у Ризі (1952). Працював як журналіст у різних виданнях. З 1955 до 1998 р. написав 39 п'єс, прославився як драматург. Автор декількох романів. Секретар правління Спілки письменників України.

Інсценував повість М. Гоголя "Як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем". Першу постановку здійснив колектив Ніжинського драматичного театру ім. М. Коцюбинського.

Капніст Василь Васильович (12(23).02.1757–28.10(09.11).1823) – відомий поет, драматург XVIII ст. Автор "Оди на рабство" і гостросюжетної комедії "Ябеда".

Між Капністами, які проживали в Обухівці, і Гоголями зав'язались тісні довготривалі дружні стосунки. Хоча Василь Панасович був молодший від господаря Обухівки на двадцять років, їх пов'язували ділові відносини з Д. П. Трощинським, про що свідчить їх особисте листування.

Василь Панасович та Марія Іванівна Гоголі зустрічалися з Капністами в селах Кибинці та Обухівка, а Капністи приїздили у Василівку. Сім'ї Капністів і Гоголів зближувала також їх спільна театральна діяльність у Кибинцях. На сцені цього театру йшли п'єси В. Капніста і В. Гоголя-Яновського та інших російських драматургів: І. Крилова, Д. Фонвізіна "Бригадир". У цій п'єсі за рекомендацією В. Капніста Василь Панасович мав зіграти Царя та Гофмаршала (Н. Крутикова С. 327).

Микола Гоголь відчував вплив Капністів, добре знав творчість В. В. Капніста. Н. Крутикова вказує на традиції поета в деяких творах ("Вечори..." та "Миргород"), а

також у літературно-мистецьких статтях Гоголя. На думку відомого гоголезнавця, повістям "Ночь перед Рождеством" і "Тарас Бульба" передували "Ода на рабство" (1806) та "Ода на истребление звания раба" (1786) В. Капніста, в яких автор говорить про попереднє світле і вільне життя українців і тужливе їх життя, сповнене "тьмы и скорби" після указу Катерини II 3 травня 1783 р. про закріпачення українських селян. Поет висловлював надію на "просвещенных монархов", закликав Катерину відмінити свій указ, "снять постыдное бремя". На знак протесту В. Капніст пішов із державної служби і до кінця життя проживав в Обухівці. Його дочка С. В. Капніст-Скалон згадувала: "Мій батько пристрасно любив свою батьківщину і готовий був пожертвувати всім своїм майном для добра Малоросії... Одне бажання його було – поновити колишнє "благоденствие и богатство Малороссии" і оживити, так би мовити, народ, який пам'ятав ще свою свободу, але пригнічений і переслідуваний несправедливістю" (Записки и воспоминания русских женщин XVIII – перв. пол. XIX в. Москва, 1990. С. 289). Про ці висловлювання, сказані С. В. Капніст-Скалон, Гоголь міг чути від неї самої, коли вона приїжджала у Василівку, чи від матері Марії Іванівни, яка була її подругою. Н. Є. Крутікова вказує на інші зв'язки творів В. Капніста і Гоголя у "Старосвітських поміщиках", "Ревізори" тощо. Гоголь знав його поезію, зокрема вірш "Деревенский домик в Обуховке" та інші. У своєму нарисі "Учебная книга словесности", передбаченому для молоді, Гоголь рекомендував читати і ліричні твори В. Капніста. З гіркою довідався він про передчасну смерть драматурга. Коли той раптово помер 28 жовтня 1823 р. в Кишинях (похований в Обухівці), Гоголь писав із Ніжина 22 січня 1824 р. додому: "На превеликий жаль, дізнався я про смерть Василя Васильовича Капніста, але Ви мені про це нічого не говорили. Начебто я ще до цього часу дитина" (Гоголь Н. ПСС. Т. X. С. 45).

В Інституті рукопису НБУ ім. Вернадського зберігається архів В. В. Капніста, а в колекції "Гоголіана" знаходяться листи Капністів (батька, синів Івана, Олексія та дочки Софії) батькам М. Гоголя.

Література: Крутікова Н. Є. Н. В. Гоголь и Капнисты. *Крутікова Н. Є. Дослідження і статті різних років*. Київ, 2008.

Капніст Іван Васильович (1795–1860). Син В. В. Капніста. Не підтримав ідею декабристів, хоча вони планували його призначити членом тимчасового правління. З 1825 до 1842 р. був миргородським, а згодом полтавським предводителем дворянства. У лютому 1816 р., виїжджаючи з Обухівки до Петербурга, І. В. Капніст писав В. П. Гоголю: "... Якщо Ваша ласка, пишіть до мене частіше в Петербург, не забувайте мене. Сподіваюсь, що Ви мене досить знаєте, щоб могли подумати, що я можу коли-небудь змінитися. Ні, я завжди буду старатися, щоб Ви мене любили, як і раніше" (Гоголіана. № 8825). Згодом він став смоленським (1842–1844), а потім московським губернатором (1844–1855). Ще з часів перебування на Полтавщині зблизився з сім'єю Гоголів. Ці теплі відносини поширилися і на Миколу Васильовича.

Микола Гоголь бував в домі Капніста в Москві на Тверському бульварі в 1848–1852 рр., коли той був московським губернатором. До письменника він

ставився по-дружньому, і про це свідчать його листи, хоча і не любив його творів. Брав участь у долі Гоголя в останні роки його життя, був на похоронах письменника, входив до кола осіб, які були пов'язані з його літературною спадщиною. Скорботну звістку він передав сестрі через її чоловіка В. А. Скалона.

Капніст Марія Ростиславівна (22.03(04.04). 1915–25.10.1993) – українська актриса театру та кіно. Заслужена артистка УРСР (1988). Членкиня кінематографістів України. З роду В. Капніста. Закінчила студію Ленінградського драматичного театру ім. О. Пушкіна (1934). Працювала в театрах. Була репресована разом з родиною у 30-х рр. XX ст. У 1950-х рр., після 20 років таборів, повернулася в кіно. З 1961 р. працювала на Київській кінофабриці художніх фільмів.

Серед ролей – відьма у кінофільмі "Втрачена грамота" за Гоголем.

Література: Кочевська Л. Марія Капніст. Київ, 1994.

Капніст Олексій Васильович (1796–1869) – син письменника В. В. Капніста. Один із учасників декабристського руху, входив до складу Союзу Благоденствія, арештований у справі Південного товариства (1826). З 1829 р. обіймав посаду предводителя дворянства у Миргороді, служив у Санкт-Петербурзі.

27 квітня 1832 р. Гоголь у листі до матері писав із Петербурга, що зустрічався з О. В. Капністом, який передасть їй листа. "Цей лист я відправляю Вам не поштою, але Ви його отримаєте від нашого доброго сусіда Олексія Васильовича". Після смерті Гоголя О. Капніст написав вірш-епітафію "На смерть Н. В. Поэта":

В сиянье, в радостном покое,
У трона вечного творца,
В венце бессмертия, в объятиях отца,
С любовью он глядит на бытие земное,
Там искупленья зрит торжественный костер,
Благословляет мать и молит за сестер.

Капніст Софія Василівна (після заміжжя – Скалон; 1797–1887) – дочка В. В. Капніста, авторка мемуарів про декабристів братів Муравйових-Апостолів, Бестужева-Рюміна, М. І. Лодера, брата О. В. Капніста. До самої старості підтримувала зв'язки з Марією Іванівною Гоголь. Зустрічались вони в садибі Капністів в Обухівці, гоголівській Василівці та в маєтку Д. П. Трощинського Кибинцях, де брали участь у театральні-культурних заходах. Коли знаходились у своїх сади-

бах, то вели інтенсивне листування. С. Скалон завжди цікавилась долею її сина Миколи.

Залишила спогади про М. Гоголя, якого знала в дитинстві, юності та зрілі роки. "Миколу Васильовича Гоголя... я знала хлопчиком завжди серйозним і до того замрійливим, що це надзвичайно турбувало його матір, з якою ми завжди були в дружніх відносинах. Пам'ятаю його молодого людиною, який щойно закінчив Ніжинський ліцей. Він також був серйозним, але з більш спостережливим поглядом". "Від'їжджаючи до Петербурга і прощаючись зі мною, він здивував мене наступними словами: "Прощайте, Софіє Василівно! Ви, звичайно, або нічого про мене не почуєте, або почуєте що-небудь досить хороше" (Исторический вестник. 1891. Май. С. 363). "Ця самовпевненість нас здивувала в той час, як ми нічого особливого в ньому не бачили. Але, можливо, у нього було якесь таємне передчуття, що ім'я його не залишиться в невідомості. Незадовго до смерті я нагадала йому його слова, він нічого не сказав мені на це, але на його очах з'явилися сльози". Гоголь зустрічався з С. В. Скалон в Обухівці, а також у Москві, коли вона перебувала у свого брата І. В. Капніста, а також листувався з нею.

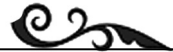
Гоголь з глибокою повагою ставився до Софії Василівни як розумної з передовими поглядами жінки, подруги своєї матері. Вона схвально відгукувалася про його твори. Тяжко переживала звістку про смерть Миколи Гоголя, яку приніс її брат.

І. В. Капніст через її чоловіка Василя Антоновича Скалона писав: "Любий друже і брат, Василю Антоновичу. Даний при цьому лист сестрі Софії я адресую на твоє ім'я з тим, щоб ти обережно попередив її про смерть любого всім нам Гоголя. Твій брат і друг І. Капніст". Після смерті Гоголя С. В. Скалон продовжувала спілкуватися з Марією Іванівною, навіть тоді, коли, як дружина генерала В. А. Скалона, була в Москві, Петербурзі, Німеччині.

Карасьов Володимир Юхимович (31.08.1918–04.07.1974) – режисер. Закінчив Театральне училище ім. М. Щепкіна (1938, 1945–1948). Працював на кіностудії "Мосфільм" та кіностудії ім. М. Горького, на Одеській кіностудії (1956–1958). На Київській кіностудії зняв фільм "Як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем" (1959).

Каргальський Сергій Іванович (спр. прізви. – Слинько; 22.06.1888–22.08.1938) – український актор і режисер. Заслужений артист УРСР (1930). Закінчив Одеську театральну школу. З 1912 р. працював у театрах України. У 1925–1928 рр. – організатор і директор Першої української опери в Харкові, у 1928–1934 рр. – режисер Харківської української опери та Другої української пересувної опери (Вінниця). Головний режисер Київської музичної комедії (1935–1937). Був репресований, реабілітований. Поставив виставу "Тарас Бульба" М. Лисенка (1928, Харків; 1932, Тбілісі).

Кармалюк Павло Петрович (24.12.1907 (06.01.1908)–08.05.1986) – український співак (баритон). Народний артист СРСР (1960). Закінчив Київську консерваторію (1941). З 1944 р. – у Львівському театрі опери та балету. З 1949 до 1977 р. викладав у Львівській консерваторії (з 1970 р. – професор).

Голосом м'якого оксамитового тембру, яскравим акторським обдарованням створив образ Остапа в опері М. Лисенка "Тарас Бульба".

Карпатський Костянтин Аврамович (спр. прізвище – Золотарьов К.) – драматург. Автор комедій, зокрема жарту "Солоха" на 1 дію (за Гоголем) із співами і танцями (ценз. дозв. від 17.12.1911).

Карпенко Олексій Іванович (27.07.1930–14.04.2003) – літературознавець. Кандидат філологічних наук (1963), доцент (1970). Закінчив Чернівецький університет (1953). Працював у Чернівецькому (1956–1963), Київському (1963–1990, з перервами), а також в Познанському університетах (Польща) (1965–1969).

Досліджував творчість Гоголя, опублікував цикл статей, а також монографії: "Народные истоки эпического стиля исторической повести Н. В. Гоголя" (Чернівці, 1960), "О народности Н. В. Гоголя (художественный историзм писателя и его народные истоки)" (Київ, 1973). Дослідник розглядав проблему народності у взаємозв'язку з іншими суміжними науками, що давало йому можливість підійти до вивчення гоголівської народності комплексно – з історичних, літературних і мовних позицій. У дослідженні твори Гоголя "Тарас Бульба", "Страшна помста", "Гетьман" зіставляються з історичними переказами, піснями, народними думами, літописами та літературними й історичними джерелами про козаків та Запорізьку Січ. Народність Гоголя автор монографії простежує у різних проявах: в естетичних та історичних поглядах письменника, в сюжетобудовах творів і засобах типізації персонажів, в особливостях поетики, ритмомелодії тощо. Дослідження О. Карпенка на той час мало новаторський характер. Проте книга викликала критику партійних чиновників, які побачили в ній "прояви націоналізму".

Карпенко-Карий Іван Карпович (спр. прізви. – Тобілевич) (17(29).09.1845–02(15).09.1907) – український драматург, актор, режисер, театральний діяч. 1865 р. разом з М. Кропивницьким – організатор і режисер аматорського гуртка в Єлизаветграді. Один із основоположників українського театру корифеїв. Як драматург виступив на поч. 80-х рр. Автор реалістично побудованих драм, п'єс на історичну тематику, комедій та ін. Виступав у трупах М. Старицького (1883–1884), М. Садовського (1888–1890), один із керівників трупи П. Саксаганського (1890–1907). Як актор зіграв роль Городничого у виставі "Ревізор" Гоголя. Гоголівський реалізм і гумор відчутні у деяких драматичних творах письменника.

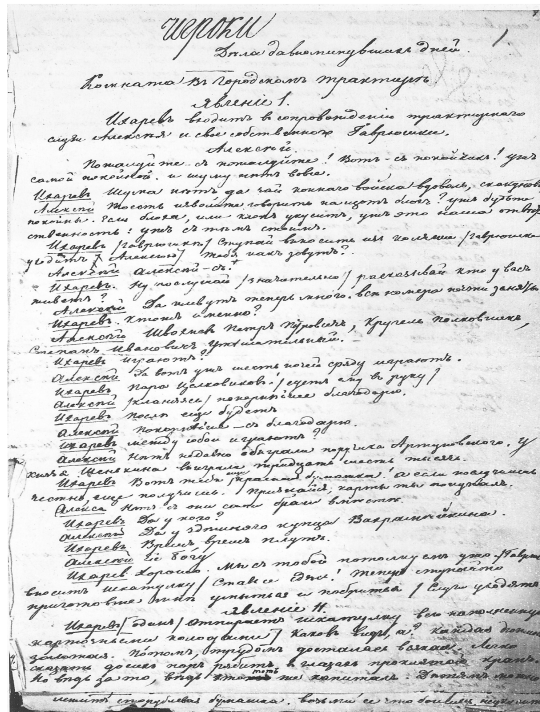
Карташова Лідія Павлівна (12(24).02.1881 – 27.01.1972) – актриса. Народна артистка УРСР (1948). У 1936–1959 рр. – працювала в Київському російському драматичному театрі ім. Лесі Українки. Серед численних ролей – Коробочка у виставі "Мертві душі" за М. Гоголем.

"**Картьєрі**" – "Игроки" – комедія Гоголя. Вперше надрукована у збірці "Сочинения Николая Гоголя" (Санкт-Петербург, 1842), хоча задум написання п'єси відноситься до 1836 р. У листі до М. Прокоповича, який займався укладанням творів письменника, Гоголь зазначав 29 серпня (10 вересня) 1842 р. про те, що він трохи затягнув з висиланням інших статей. І пояснював це тим, що не можна було ніяк зробити, бо виявилось багато виправлень, а "Игроков" насилу зібрав. "Чорнові листки так були уже давно і не розбірливо написані, що надали мені страшну роботу їх розбирати". Відомий актор М. Щепкін просив комедію для свого бенефісу, хоча, як вказував Гоголь, там не було для нього ролі.

Важливо зазначити, що у той час сучасники зрозуміли глибокий зміст комедії, на що звернув увагу критик О. Григор'єв у статті "Гоголь и его последняя книга" (1847): в "Игроках" "нахабно-пристрасний тон Утешительного – це розмови негідників і мерзотників про те, що людина зобов'язана всю себе присвятити суспільству, а ця брехня взагалі, сіткою якої обплутані гоголівські особистості, брехня або несвідома, або свідомо, проте завжди виражена словами божої правди; цей городничий з богомільною промовою, цей Степан Іванович

Утешительний з думкою про присвяту себе на користь суспільству... Страшні особи, страшний ступінь падіння...". Перша постановка: 5 лютого 1843 р. – Малий театр, в ролях М. С. Щепкін (Утешительний), П. М. Садовський (Замухришкін). П'єса "Картярі" ставилася в різних українських театрах у перекладі Остапа Вишні з 1952 р.

Сторінка рукопису комедії "Картярі"

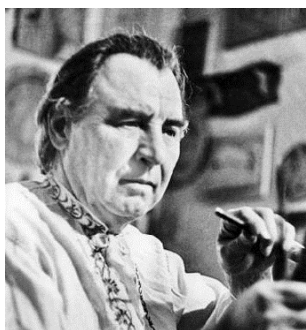
Постановка комедії "Игроки"
в Донецькому драматичному театрі

Касіян Василь Ілліч (01.01.1896–26.06.1976) – український художник, графік. Народний художник СРСР (1944), дійсний член АМ СРСР (1947), Герой Соціалістичної Праці (1974), Державна премія УРСР (1971). Закінчив Празьку академію мистецтв (1926). З 1927 р. працював у Київському, Харківському художніх інститутах, Українському поліграфічному інституті. Художник створив українську графічну школу, що ґрунтувалася на засадах реалізму і народності. Активно працював над оформленням книг, зокрема "Вечорів на хуторі поблизу Диканьки" Гоголя. У 1929 р. ілюстрував повість "Іван Федорович Шпонька та його тітонька", яка вийшла у перекладі М. Зерова.

Качмарик Йосифа (спр. прізвищ. – Якимова; 10.03.1890 – близько 1937) – українська актриса. Працювала в Руському народному театрі у Львові (1906–1924, з перервами), у трупі В. Коссака (1921–1922) та ін.

Серед зіграних ролей – Марія Антонівна у виставі "Ревізор" Гоголя.

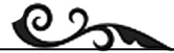

Кваша Василь Семенович (03(16).11. 1917–08.10.1987) – майстер різьблення по дереву. Заслужений майстер народної творчості УРСР (1964). Народився у Миргороді. Вчився в Опанаса Сластьона, Г. Сластьона та Якова Усика. Навчався у Миргородському керамічному технікумі, художній студії при Горьківському художньому технікумі, ветеран Другої світової війни (1939–1940, 1941–1945), має урядові нагороди. Працював художником-декоратором у закладах культури Миргорода. Автор портретів, декоративних тарелей.

Серед творів – барельєфні портрети М. Гоголя (1958–1959), композиції на теми його творів, декоративна тареля "М. В. Гоголь" (1971).

Квітка-Основ'яненко Григорій Федорович (спр. прізвищ. – Квітка; 18(29).11.1778–08(20).08.1843) – український письменник і культурно-громадський діяч, один із засновників Харківського професійного театру (1812 – його директор). Писав російською і українською мовами повісті та драматичні твори. Відомі його комедії "Приїзний из столицы, или Суматоха в уездном городе" (1827), яка була попередницею гоголівського "Ревізора", "Шельменко, волосний писар" (1829), "Сватання на

Гончарівці" (1835), "Шельменко-денщик" (1838), повість "Конотопська відьма" (1833) та ін.

В українському літературознавстві постійно зіставляється творча спадщина Гоголя і Квітки в контексті утвердження в літературі критичного реалізму (Д. В. Чалий, В. П. Вежина, С. Є. Дмуховський), тематичної проблематики та системи образів у "Приїзжему из столицы" Квітки та "Ревизора" Гоголя (А. І. Лашенко, І. Айзеншток), "Жизнь и похождения Петра Степанова, сына Столбикова" Квітки і "Мертвые души" Гоголя (М. Баженов) та ін. При цьому слід вказати, що джерельна база, сюжетна основа для творів чи окремих образів була різною для обох авторів. Так, комедія "Приїзжий из столицы" була написана у 1827–1828 рр. і дозволена цензором С. Аксаковим 18 жовтня 1828 р., а опублікована у 1840 р. Сюжет же для "Ревизора" підказаний О. С. Пушкіним, який також розповсюджувався в анекдотах, що поширювалися у 20–30-х рр. в Росії. Більше того комедія Гоголя була надрукована раніше, ніж Квітки. Крім цього, є документальне підтвердження, що Гоголь не читав комедії Квітки, він про неї лише чув. Тому про взаємовплив письменників не може бути й мови. Ці твори можуть розглядатися разом як такі, у яких розкрито типові явища того історичного часу. Це була зовнішня подібність, бо кожний драматург по-своєму розкрив відомий у 20–30-х рр. XIX ст. "мандрівний" сюжет. На це звертав увагу і сам Квітка в листі до П. О. Плетньова від 3 серпня у 1840 р.: "Прикро було мені читати в журналі, що нібито у мене є через комедію якесь суперництво з Гоголем. Ось уже ніколи не думав, якби це передбачав, мабуть, ніколи б не вислав їм своєї комедії" (цит. за Н. Крутиковою, с. 81).

Квітка читав твори Гоголя, високо цінував його творчість, проте говорити про прямий вплив Гоголя на Квітку не можна, як це роблять окремі літературознавці, зіставляючи деякі образи творів письменників. Тут може йти мова про збіг інтересів художників слова. "Можна вважати, – писала відома дослідниця творчості Гоголя і українського письменника Н. Є. Крутикова, – що досвід живої дійсності і прогресивна гоголівська традиція в ряді випадків перемагала в творчості Квітки, схильність до консервативного дидактизму і релігійної моралізації допомагали йому немовби звільнитися з-під впливу фальшивих теорій народності і найбільш повно виразити ряд справжніх рис народного характеру і побуту. Це говорить про позитивну роль Гоголя в процесі зміцнення реалістичних тенденцій у творчості Квітки" (Н. Крутикова. Гоголь та українська література Київ, 1957. С. 94).

Квітка-Павловський І. В. – перекладач. Переклав українською мовою комедії Гоголя "Женитьба, або Небувале собуття" (1912) (ценз. дозв. від 07.08.1912), а також "Ревізор" у 5-ти діях (ценз. дозв. від 11.04.1914). Переробив для сценічної постановки повість Гоголя "Тарас Бульба" під назвою "Тарас Бульба и его сыны". Драма в 5-ти діях і 8 одмінах (ценз. дозв. від 12.12.1903).

Кибинці – село Миргородського р-ну Полтавської обл. Розташоване за 18 км від райцентру.

Вперше згадується в 1688 р. як власність миргородського протопопа Леонтія Филиповича. У XVIII ст. село входило до першої миргородської сотні Миргородського полку.

1788 р. маєток купив Д.П. Трощинський (1754–1829) – представник гадяцької полкової старшини, гадяцький полковий писар, пізніше – статс-секретар Катерини II (з 1793), 1802–1806 рр. – міністр наділів, 1814–1817 рр. – міністр фінансів російського уряду. Закінчив Київську академію. 1812 р. обраний повітовим губернським предводителем. Під час відставок жив у Кибинцях (1806–1814, 1817–1829). Мав 70 тис. дес. землі, 6 тис. кріпаків. Був далеким родичом Миколи Гоголя по лінії матері. Старший брат Д.П. Трощинського Андрій Прокопович був одружений з тіткою матері Гоголя Анною Матвіївною Косяровською, у якої Марія Іванівна виховувалася. Кибинці знаходились за 40 км від Василівки. Батько Гоголя працював управителем маєтків Трощинського, мав у Кибинцях свій флігель при палаці, де часто мешкала його сім'я. Відносини з вельможею були ділові. Трощинський сприяв влаштуванню Миколи Гоголя у Ніжинську гімназію вищих наук князя Безбородька.

Маєток Д. П. Трощинського у Кибинцях

Будинок був великий і гарний, завжди відчинений для гостей. Тут влаштовувалися бали, прогулянки, різні розваги. Дворяни обрали Т. П. Трощинського губернським маршалом, а за рекомендацією свого племінника і спадкомця генерала А. А. Трощинського той призначив В. П. Гоголя своїм секретарем.

У домашньому театрі у спектаклях були поставлені п'єси Василя Гоголя, в яких брали участь батько і мати М. В. Гоголя. У Кибинцях помер В. П. Гоголь, тіло якого перевезено у Василівку.

Флігель, де влаштовувалися вистави

О. Данилевський згадував: "Часто ми заїжджали туди з Гоголем дітьми по дорозі в Ніжин до Трощинського в Кибинці; для подарунків робили інколи невеликі попередні подорожі. Так, у 1828 р., в останній наш проїзд через Кибинці, Гоголь привіз із Кременчуга пляшку чудової мадери. Ми багато разів бували в Кибинцях і Яреськах і гостювали довго, але Трощинський тримав себе не доступно і ледве-ледве промовляв з нами навіть слово. Будинок був відкритий: хто тільки не приїжджав, користуючись хорошим прийомом... Хто знав Кибинці у дні їх величі і слави, ті не можуть і тепер згадувати про цей казковий світ. Все тут говорило, що господар був людиною освіченою, з тонким смаком і великою різнобічною допитливістю... Перед подорожуючим виростав величний дім Трощинського, до якого прилягали численні флігелі і служби. Будинок цей більше був схожий на просторий клуб чи готель, ніж на звичайне домашнє вогнище. Все було поставлено у ньому на широку ногу, все було у достатку і скрізь вражало витонченістю і красою. Гостей у Кибинцях цілий рік було так багато, що зникнення одних і поява інших було майже непомітним у цьому хвилюючому морі" (Шенрок В. И. Материалы для биографии Гоголя. Москва, 1892. Т. 1. С. 101).

О. Данилевський також вказував на те, що господар Кибинців – "це приклад зображення певної особи в XI розділі "Мертвих душ", в характеристиці поміщика, який проживав, напротиагу Плюшкіну, на всю ширину російської вдачі і барства, в якому не можна не пізнати так близько знаного Гоголю в дитинстві Д. П. Трощинського, бо багато із вказаних автром ознак можуть бути віднесені тільки до однієї і при тому виняткової особистості, і навіть у ті часи вони були, без сумніву, великою рідкістю". Ось цей опис: "Небывалый проезжий остановится с изумлением при виде его жилища, недоумевая, какой владетельный принц очутился внезапно среди маленьких, темных владельцев: дворцами глядят его

белые каменные дома с бесчисленным множеством труб, бельведеров, флюгеров, окруженные стадом флигелей и всякими помещениями для приезжих гостей. Чего нет у него? Театры, балы; всю ночь сияет убранный огнями и площадками, оглашенный громом музыки сад. Полгубернии разодето и весело гуляет под деревьями, и никому не является дикое и грозящее в сем насильственном освещении, когда театрально выскакивает из древесной гущи озаренная поддельным светом ветвь, лишенная своей яркой зелени, а сверху темнее, и суровее, и в двадцать раз грознее является чрез то ночное небо и, далеко трепеща листьями в вышине, уходя глубже в непробудный мрак, негодуют суровые вершины дерев на сей мишурный блеск, осветивший снизу их корни".

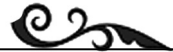
Київ – у ХІХ ст. губернське місто (з 1934 р. – столиця України). Гоголь неодноразово бував у місті. За переказами, він вперше його відвідав 1827 р., побував у Контрактовому домі на Подолі та у В. М. Білозерського, а у зв'язку з наміром влаштуватися в Київський університет 1835 р. Гоголь зупинявся на квартирі М. О. Максимовича. Перед цим він писав йому: "Туди! Туди! У Київ! У древній, у прекрасний Київ! Він наш..." Протягом п'яти днів жив на вулиці Миколаївській у будинку Катериничів. Готуючись до професорської посади, Гоголь пише статтю "Про викладання та викладацьку роботу у Києві". Мріяв написати історію України. На жаль, письменнику у кафедрі було відмовлено.

Київ ХІХ ст.

Гоголь з інтересом знайомився з Києвом, пізніше свої спостереження він використав у творах "Вій", "Страшна помста", "Тарас Бульба". Навіки в пам'яті залишається поетична замальовка "Чуден Дніпр при тихой погоді..."

Повертаючись із Єрусалима 1848 р., Гоголь знову відвідав Київ, зупинявся у свого товариша О. Данилевського на Печерську. У Києві колишня Кадетська вулиця названа 1902 р. Гоголівською. А на Русанівці, поблизу Дніпра, письменнику встановили пам'ятник (1982), його п'єси йдуть на сцені київських театрів.

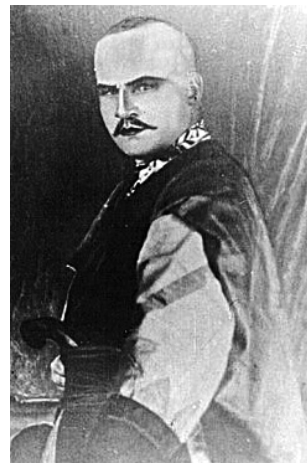

Кипоренко-Доманський Юрій Степанович (12(24).03.1888–06.08.1955) – український співак (драматичний тенор), педагог. Народний артист УРСР (1936). Співу навчався у проф. С. Латинського в Москві (1911–1916) та у Г. Танарог в Італії (1927). Артистичну діяльність почав в українських музично-драматичних трупях О. Суходольського (1907–1909), де зіграв роль Левка у виставі "Утоплена", П. Саксаганського (1909–1911), зіграв Грицька в "Сорочинському ярмарку", Д. Гайдамаки (1911–1913). Працював в оперних театрах Москви, Харкова, Одеси та ін.

В Одеській опері виконав партію Андрія в опері "Тарас Бульба" М. Лисенка, а згодом і Тараса (1925–1931). З 1936 р. (з перервою) виступав у Київському театрі опери та балету. З 1948 р. – викладач Київської консерваторії. Державна премія СРСР (1949).

Оперний співак Олександр Дольський згадував: "Його Андрій був зовні дуже ладний, кремезний. Костюм робив його фігуру спритною, навіть юною, хоча в ту пору йому було далеко за сорок. Зовнішній вигляд артиста часто "робить" йому настрій. Мені завжди здавалось, що костюм Калафа в опері "Турандот" гнітив Юрія Степановича, бо біле трико виказувало короткі ноги, а колет з поясом підкреслював солідний живіт. В костюмі Андрія всі ці риси його фігури згладжувалися, і, здавалося, це розковувало його як актора. Думаю, що це була одна з кращих його ролей. Співав він її з великим задоволенням. Партія Андрія, як і вся опера, пройнята народним українським мелосом. Вона написана класиком, який знав не лише природу вокалу, але й можливість чудових голосів України. Звичайно, в партії Андрія є жанрові й ліричні сцени, де масивному голосу Кипоренка не завжди підкорялися тонкощі музичного матеріалу,

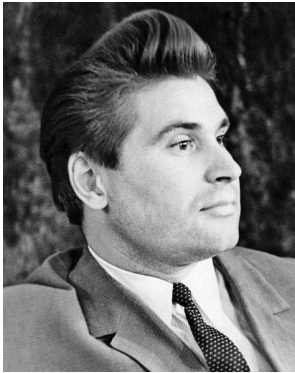
Ю. Кипоренко-Доманський – Андрій в опері М. Лисенка "Тарас Бульба"

але сольна сцена на нічному бівуаку або дует з Остапом в тому ж акті звучали колосально. Зараз важко говорити, якими завданнями та ідеями режисер та актор "навантажували" образ Андрія, але у виконанні Кипоренка він сприймався не як зрадник, а як жертва пристрасного, безоглядного почуття, що штовхнуло його на трагічний шлях зрадництва. Його загибель сприймалась як спокута.

У 1931 р. Ю. Кипоренко-Доманський одержав рідкісне в той час звання заслуженого артиста УСРР. З цього приводу було вшанування і великий концерт... На сцену він вийшов у строгому костюмі і в тюбетейці, бо голову він

брив наголо. Заспівав лише одну річ. І що б ви думали? Арію Остапа з опери "Тарас Бульба", але на тон вище. Що це був за номер!.. Він дав таке море звуку, що публіка зустріла його шквалом оплесків і довго не могла заспокоїтись". (Українські співаки у спогадах сучасників. Київ – Нью-Йорк, 2003. С. 179–180).

Киришев Микола Олександрович (17.08.1936) – український і російський співак (бас). Народний артист УРСР (1983). Працював солістом Горьківського (1963–1971), Київського театрів опери та балету (1971).

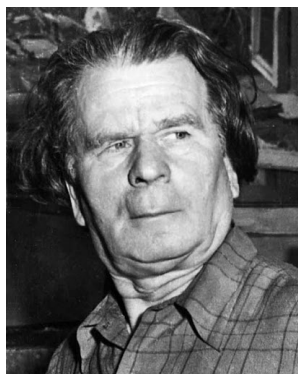
Створив яскравий образ Тараса в опері "Тарас Бульба" М. Лисенка.

Киченко Олександр Семенович (17.06.1964) – літературознавець, доктор філологічних наук (2004), професор (2005). Закінчив Черкаський педагогічний інститут (1984), де і працює з 1988 р. (нині університет) до цього часу. Серед наукових інтересів (фольклористика, історія літератури, семіотика) важливе місце посідає гоголезнавство, якому присвячена докторська дисертація "Молодой Гоголь (пути творческой эволюции)" (2004) та цикл статей про творчість письменника. Вчений зізнавався: "Гоголь змусив мене уважніше і обережніше оцінювати специфіку фольклорних сюжетно-образних форм і наявних у них міфологічних елементів, визначати ступінь відмінності міфу, фольклору і літератури як особливої самодостатньої культурної системи". На думку дослідника, саме творчість Гоголя давала змогу йому "звіряти" інтерпретації культурних функцій міфології і фольклору. Ця думка розкрита у його статті "Про історичний аспект міфотворчості раннього Гоголя" (2017). У монографії "Молодой Гоголь: поэтика романтической прозы" (2007), яка складається із 5 розділів, розглядаються основні принципи міфопоетичної інтерпретації фольклорного і літературного текстів (історичний екскурс), проблема періодизації творчості Гоголя, художня структура "Вечорів на хуторі біля Диканьки", міфопоетична функція пейзажу та міфопоетичний аспект художньої форми у повісті "Вій". Завершуючи розгляд вказаних проблем, автор монографії звернув увагу також на взаємодію міфу і літературного тексту. Проблема міфу знайшла широке розкриття й у монографії автора "Вечори на хуторі біля Диканьки" М. Гоголя: міфопоетичне віддзеркалення українського світу" (Черкаси, 2019).

Киянченко Георгій Васильович (25.05.1911–19.06.1989) – живописець. Член Спілки художників України. Закінчив Київський художній технікум (1932), Київський художній інститут (1939). Працював у галузі станкового живопису та плаката. Для творчості Г. Киянченка характерні висока реалістична майстерність, тяжіння до епічності, глибини розкриття психології людини у портретах, витонченої поетичності у пейзажах.

Серед творів – "Тарас Бульба" (1951). Відзначаючи ілюстрації Георгія Киянченка до "Тараса Бульби" Миколи Гоголя, російський письменник Борис Лавренъов писав: "Своєю ретельною завершеністю малюнки Киянченка швидше нагадують полотна, підготовлені до чергової виставки станкового живопису, аніж книжкову ілюстрацію".

Ілюстрація до повісті "Тарас Бульба".

Худ. Г. Киянченко

Ківшенко Олексій Данилович (10(22).03.1851–02.10.1895) – російський та український художник. Навчався у Петербурзькій академії мистецтв (1867–1877), її академік (1884). Автор батально-історичних і жанрових картин, серед них "З'їзд на український ярмарок" (1882), "Вечір в українському селі" (1883), "На паромі" (1887), "Єврейське весілля на Київщині" (1879).

Для картини "Прощання парубків з Ганною" (1882) використав повість Гоголя "Майська ніч".

З'їзд на український ярмарок.

Худ. О. Ківшенко

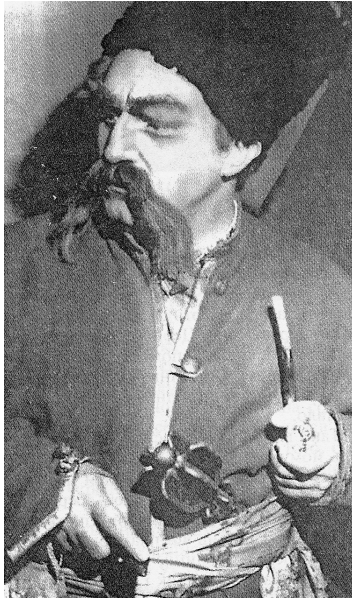

Кікоть Андрій Іванович (27.09.1929–13.10.1975) – український співак (бас). Народний артист УРСР (1967). Закінчив Київську консерваторію (1959), відтоді – соліст Київського театру опери і балету. Мав сильний, густий, соковитий і водночас виразний, розкішний голос широкого діапазону. До найкращих його здобутків поруч з Карасем ("Запорожець за Дунаєм") стоїть Тарас Бульба в однойменній опері М. Лисенка.

Актор, володіючи рідкісним за багатством тембрових відтінків голосом, зумів яскраво передати характер Бульби в усіх сценах. У трактування цього

образу він вносив чимало свого, оригінального, що збагачувало, укрупнювало і в той же час романтизувало гоголівський персонаж. Порівнюючи його з іншими Тарасами, створеними корифеями театру, все ж стаєш на бік саме образу Андрія Кікота.

*Андрій Кікоть – Тарас в опері
"Тарас Бульба" М. Лисенка*

Кінематографічна українська гоголіана

З часу існування кіно гоголівські твори стали його об'єктом. І це не випадково, бо, як зазначають історики кіно, проза Гоголя кінематографічна, тут є все: пейзажі, портрети і характери, діалоги, динаміка розвитку подій. У ній є "візуальна чіткість" (Л. Брюховецька), вона піддається кінематографічному прочитанню, у ній чітко вибудовані плани, точно проглядається простір, що дуже важливо для режисерів і операторів. Тож уже на початку ХХ ст., у ранній період існування українського кінематографу, були зняті перші стрічки за творами Гоголя.

Дослідник історії кіно Сергій Тримбач вказує, що першим фільмом "кінодекларації" за сюжетом твору Гоголя була комедія-водевіль режисера Олександра Олексієнкова (1876–1942) "Як вони женихалися, або Три кохання в мішках", сценарій якої він написав українською мовою на основі повісті "Ніч перед Різдвом". Фільм знято 1909 р. у Харкові на кошти місцевого купця і прокатника Дмитра Харитонова. Ролі виконували актори трупи О. Суходольського.

У ранній період своєї кінематографічної творчості Петро Чардинін у 1909 р. зняв у ательє О. Ханжонкова "екранізацію-ілюстрацію" "Мертві душі" (за Гоголем) у 5 частинах, у якій зіграв роль Ноздрьова. У фільмі ще не було

розвитку дії, персонажі знаходили у статичному вигляді і нагадували ілюстрації художників до поеми, які розташовувалися в одній і тій же декорації. Мізансцени мали статичний характер і групувалися навколо бюста Гоголя. Тут поєднувалася живописна графіка, театральні мізансцени і балаганний ефект. Це ще була проба і не дуже вдала. О. Ханжонков згадував: "Зйомки "Мертвих душ" ми провели в залізничному клубі, де сцена була більша і краще обладнана. Крім того, там були великі вікна, що давали багато денного світла. На нього-то ми і розраховували. Підготовка зйомок і репетиції були доручені одному з акторів Введенської трупи – Чардиніну. Він дуже швидко став осягати різницю між театром і кіно. Крім того, він працював з таким захопленням, що відразу ж прихилив мене до себе. Тепер-то, здавалося мені, справа в надійних руках. Але я помилився. Гоголівські картини вийшли невдалими. Довірившись брехливому денному світлу, ми мало застосовували електричне освітлення, всі негативи виявилися недотриманими" (Ханжонков А. А. Первые годы русской киноматографии. Москва, 1937. С. 23–24).

З організацією ВУФКУ в план зйомок включені і декілька творів Гоголя. На Одеській кінофабриці здійснили екранізацію режисери Григорій Гричера-Чериковера "Сорочинський ярмарок" та Петро Чардинін "Черевички" ("Ніч під Різдво") (1927) (Кіно. 1928. Вересень).

У плані ВУФКУ значились також "Ревізор" і "Тарас Бульба" (Кіно. 1928. № 18).

Кадр із фільму "Сорочинський ярмарок".

Реж. Г. Гричер-Чериковер (1927)

Сценарій для фільму Г. Гричера-Черикова "Сорочинський ярмарок" написали Л. Гуревич та М. Каплан. Режисер у фільмі використав нові досягнення кінотехніки, доклав багато фантазії, намагався зберегти гостру іронію, тонкий гумор, щоб всебічно відтворити фантастичний та побутовий світ. Критика зазначала, що поряд з яскравими епізодами автори фільму відходять у деяких сценах від гоголівського тексту, йшло штучне "осучаснення" зображених письменником подій. Фільм "Сорочинський ярмарок" був показаний на екранах Парижа і Берліна, а в Австрії – під назвою "Ярмарок кохання" (1928). Л. Гуревич написав сценарій і для фільму П. Чардиніна "Черевички" ("Ніч під Різдво", 1927), оператором якого був Б. Завелев, а художником – В. Кричевський. У фільмі знялися актори А. Харитонов, А. Симонов, М. Надемський, В. Лісовський та ін. Режисер захоплювався етнографічною екзотикою, відчувалась і деяка ілюстративність режисерських рішень.

Декілька фільмів з'явилися у 30-х рр. ХХ ст. Це роботи режисерів В. Фейнберга "Іван Іванович" (1935), перші кольорові фільми М. Екка "Сорочинський ярмарок" (1939) та М. Садковича "Майська ніч" (1941). Режисер М. Екк слідував за Гоголем і розкривав дві сюжетні лінії: парубка Гриця (актор О. Короткевич) і коханої дівчини Парасі (актриса В. Івашова), які хочуть одружитися, і мачухи нареченої Хіврі (актриса В. Чайка), яка стоїть на шляху молодих. Проте кінодослідники вважають, що лірична лінія поступається перед комедійною, яку яскраво, з гумором і веселощами розкривають В. Чайка (Хівря), А. Дунайський (Черевик), Ф. Гловацький (Цибуля) і особливо Д. Капка (Чорт). У фільмі виразні масові сцени – ярмарок, весілля. Режисер вводить сцени народного театру. Фільм знімався у селі Великі Сорочинці у реалістичній манері, оминувши вульгарний соціологізм.

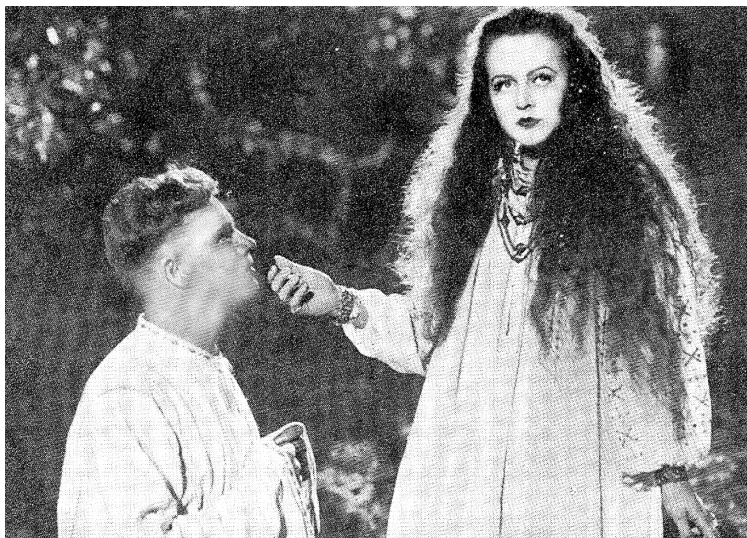

Кадр із фільму "Сорочинський ярмарок".

Реж. М. Екк (1939)

На зйомки фільму "Майська ніч" М. Садкович запросив відомих акторів С. Шкурата, Н. Ужвій, Т. Окуневську та інших.

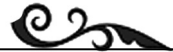

Кадр з фільму "Майська ніч" (1941).

*Реж. М. Садкович. Т. Окуневська в ролі Панночки,
М. Макаренко в ролі Левка*

У зв'язку з тим що це були перші кольорові фільми в Україні, то велику роль відігравали у їх створенні не лише режисери, а й оператори М. Кульчинський і Г. Александров, які під керівництвом начальника спеціально заснованої на Київській кіностудії лабораторії Д. Золотницького намагалися використати колір для створення образу, розкриття динаміки драматичного сюжету, передачі душевного стану героїв. У періодиці писали про фільм М. Екка: "З перших же кадрів фільму хочеться вигукнути: "Так, це Гоголь, справжній Гоголь! Зачарований стежиш за панорамою лісів, ланів, річок. Здається, що відчуваєш подих української природи. Кольорове кіно зробило "чудо"... Воно, нарешті, дало змогу людському оку побачити на екрані світ незбідненим, необезбарвленим. Могутніми, щедрими барвами користуються творці фільму, вони взяли їх з невичерпної гоголівської палітри" (Комуніст. 1939. 18 січня). О. Довженку не вдалося у цей час здійснити зйомки фільму "Тарас Бульба" за своїм сценарієм. Перервала цей задум війна.

Воєнний та післявоєнний час був найменш плідним у кінематографічній гоголіані. Лише у зв'язку з підготовкою до відзначення пам'яті Гоголя (100-річчя від дня смерті та 150-річчя від дня народження) у план Київської кіностудії були внесені деякі твори для екранізації. Проте із запланованих знято лише фільм В. Карасьова "Як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем" (1959).

Кадр з фільму "Ніч перед Різдвом"

У кінці 60-х рр. XX ст. на Київській кіностудії існувала сценарна студія, якою керував письменник Василь Земляк. Він запропонував екранізувати всі 8 повістей збірки Гоголя "Вечори на хуторі біля Диканьки". Фільми мав об'єднувати образ пасічника Рудого Панька, від імені якого йшла розповідь. Як вказують історики кіно, це був грандіозний задум. Ці фільми глядачі повинні були сприймати як розділи однієї книги. Режисер і сценарист мали право трактувати гоголівський текст на свій розсуд. На жаль, цей проєкт не був здійснений. Пізніше з'явилися лише окремі екранізації, які не були поєднані між собою.

У кінці 60-х – на початку 80-х рр. XX ст. з'явилося декілька інсценізацій гоголівських творів: Юрія Ілленка "Вечір на Івана Купала" (1968), Бориса Івченка "Втрачена грамота", сценарій Івана Драча (1973), Михайла Ілленка "Миргород та його мешканці" (1983) і Юрія Ткаченка "Вечори на хуторі біля Диканьки" (1984). Кожний фільм – це своєрідне явище українського кіно, бо їх творці займають провідне місце в його історії. У кожному із них проглядається особистість режисера.

Юрій Ілленко разом зі своїм братом-оператором Вадимом Ілленком намагалися прочитати і відтворити сюжет повісті Гоголя по-своєму, використовуючи елементи бароко, поетичного кіно, новації кіноекспресіонізму, гротеску, показати опоетизований світ, який оточує героїв, його красу і зачарованість. Відштовхуючись від легенд і переказів та звертаючись до міфологічного світу, вони фантазували і ніби наново народжували гоголівських героїв. Авторів звинуватили в формалізмі і заборонили показувати їх роботу.

КІНОСТУДІЯ ІМ. О. ДОВЖЕНКА
1968

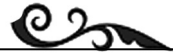
ВЕЧІР НА ІВАНА КУПАЛА
Юрія Іллєнка

Афіша до фільму

Борис Івченко використав у своїй екранізації елементи українського вертепу. "Саме в традиціях народного театру так виразно виявилася ворожість усьому догматично серйозному, зашкарублому, суворо ієрархічному. Очевидно, саме через це прокат фільму було обмежено" (С. Тримбач) (Микола Гоголь. Інтерпретації. Київ, 2009. С. 193).

Кінофільм "Миргород та його мешканці" М. Іллєнка за сценарієм Ю. Іллєнка, який складався із декількох повістей, об'єднаних одним об'єктом – містом Миргородом, демонстрував чимало цікавих кінематографічних знахідок, але, як і попередні фільми, був віднесений до неприбуткових, тому не затримався ні на великому, ні на телевізійному екранах.

Ясність і прозорість сюжету гоголівських повістей не стиралися зі зміною історичного часу, а інколи ще більше загострювалися і засвідчувалися новими гранями. Гоголь умів дистанціювати об'єкт, при цьому проникаючи в його глибину, від чого він ставав ще яскравішим. Будь-яка дрібниця, а їх у повістях письменника багато, – це знахідка для кінематографістів при створенні

портрету, розкритті характеру персонажа тощо. Гоголь вдало містифікує об'єкт, бо гоголівська Україна у творах письменника не є реальною. Вона змальована такою, якою її хотів бачити Гоголь.

Кінематографісти намагаються слідувати за гоголівським оригіналом, хоча сценаристи і вносять окремі зміни. Не менш важливою для творців кіно була мова персонажів творів Гоголя: соковита, з лукавим гумором, переповнена народними виразними висловами тощо. Тому гоголівські твори давали матеріал для кінематографічного творчого відтворення відповідного сюжету, який в окремих екранізаціях йшов дослівно, в інших – творчо, з поміткою "за Гоголем". Критика відзначала, що дослівний текст не завжди давав позитивні результати. Режисер Юрій Іллєнко обрав вільний підхід до використання гоголівського тексту, використовуючи національні традиції, символіку, феєричність, що дало позитивний результат. Кінофільм "Вечір на Івана Купала" (1968) оцінювався як оригінальний, багатий на художньо виразні знахідки. Глядач уважно слідкував за дійством, співпереживав.

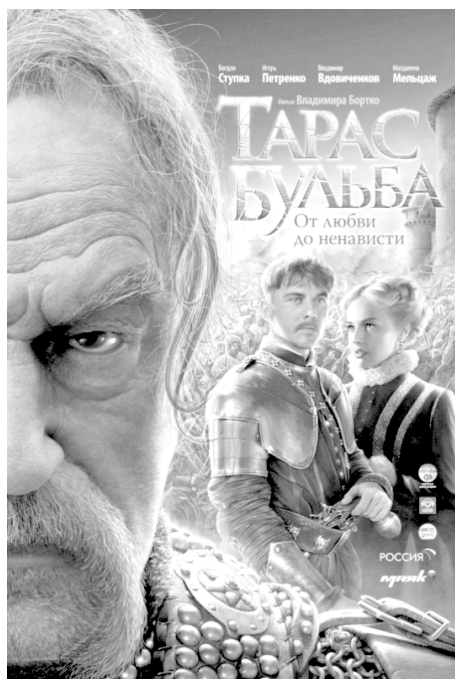
Екранізація творів – це складний процес. І не всім режисерам вдається відтворити на екрані задум письменника, передати гоголівський дух.

Інколи вражають глядачів і особисті режисерські вставки, які не завжди вдалі.

Кадр із фільму "Втрачена грамота".

Реж. Б. Івченко

**Афіша до фільму "Тарас
Бульба" В. Бортка**

Це стосується, перш за все, екранізації повісті Гоголя "Тарас Бульба", зокрема Володимиром Бортком. На сьогодні це краща екранізація, хоча в ній немало огріхів. В. Бортко, українець за походженням, знімаючи фільм в Росії, запросив талановитих українських акторів Богдана Ступку, Аду Роговцеву, Леся Сердюка, Миколу Олійника, Остапа Ступку та оригінального і неповторного художника Сергія Якутовича. Незважаючи на це, концепція режисера зробити Тараса Бульбу патріотом Росії не змінилася. І це викликало суперечки під час обговорення фільму у Київському Будинку кіно.

Фільм українського режисера Віктора Гресь "Тарас Бульба та його сини" не з'явився в Україні через безгрошів'я. Телевізійний фільм "Дума про Тараса Бульбу" режисерів Петра Пінчука та Євгена Березняка на основі вистави Запорізького театру залишився непоміченим.

Ю. Ткаченко, перш ніж зняти художній фільм "Вечори на хуторі біля Диканьки", випустив документальну російськомовну стрічку "Гоголь" (1982), у якій прослідкував за основними віхами життя великого письменника, виділяючи моменти, пов'язані з Україною. У режисера відбулося пізнання Гоголя. Тому митець зі знанням справи розпочав зйомки фільму "Вечори на хуторі біля Диканьки" (автор сценарію Іван Драч, оператор Олександр Мазепа, композитор Володимир Бистряков). "Вечори..." уже були об'єктом уваги інших режисерів, тому Ю. Ткаченку важливо було знайти свої оригінальні підходи та художні засоби відтворення гоголівського тексту і його героїв, ознайомлення з Гоголем-письменником.

Саме цим пояснюється поява у фільмі оповідача, який в оригінальній формі пов'язує глядача не лише з твором письменника, а й із місцевістю, де він проживав і яка підказала йому сюжет твору. Треба пам'ятати, що існує і процес написання повісті, тому глядач потрапляв з оповідачем у рукописний відділ наукової бібліотеки у Києві, де зберігаються рукописи Гоголя. Разів п'ятнадцять з'являвся оповідач протягом демонстрації фільму, коментуючи ті чи інші епізоди чи відтворюючи своєю грою ситуацію. У фільмі з'являються фрагменти багатьох повістей, які увійшли до збірника "Вечорів..." ("Ніч перед Різдом", "Майська ніч, або Утоплениця", "Страшна помста", "Вечір на Івана Купала", "Іван Федорович Шпонька та його тітонька", "Сорочинський ярмарок"), у яких грають відомі актори і початківці.

За жанром цей фільм – "синтез ігрового й документально-пізнавального кіно" (Сергій Марченко) (Микола Гоголь. Інтерпретації. Київ, 2009. С. 105).

Крім художніх фільмів, українські митці зробили декілька документальних. Серед них відзначається робота режисера Ростислава Плахова-Модестова "Загублений рай" (Київнаукфільм, 2008). Сценарій написаний режисером разом з Ганною Чміль. Художником і його учасником був Сергій Якутович. Кадр за кадром розкривається життя і творча діяльність письменника. Для більш колоритного зображення дійсності художник для фільму створив 98 образних фігур у людський зріст з дотриманням гоголівського колориту, які були задіяні режисером у фільмі у різноманітних ситуаціях. Ведуть дійство оповідачі (актори Назар та Леся Задніпровські, Олексій Вертинський), чуємо також голос автора. Фігури відомих діячів демонструють режисер, художник та оповідач. У деяких епізодах беруть участь і актори. Використано також натурні зйомки, кінохроніку, фрагменти ігрових стрічок. Як зазначала кінокритик Оксана Бут, фільм "переконливо свідчить про поступ в українському гоголезнавстві, у відображенні нових засобів екранного кіноісторіостворення, "багатошарової" звукової палітри" (Микола Гоголь. Інтерпретації. Київ, 2009. С. 183–187). Музика, написана композитором Святославом Крутіковим, створила специфічну ауру, яка об'єднала різні смислові твердження, що йшли з вуст автора, оповідачів, а також режисерського задуму. Автори фільму стверджують, що в наївному "пошуку кращої долі, пристосувань до Росії, зради України викристалізовується основний образ фільму – зрада Гоголем самого себе" (О. Бут) .

Кадр із фільму "Вечір на Івана Купала". Реж. Ю. Ілленко

У 2002 р. вийшов диск "Николай Васильевич Гоголь. Истоки". Документальний російськомовний фільм режисера-постановника Сергія Гавриленка, оператора Ігоря Кислиці за сценарієм Олени Гавриленко складається із п'яти

невеликих новел: I – "Малороссия", II – "Васильєвка", III – "Никоша", IV – "Полтава", V – "Нежин". Художник фільму Євген Путря, він же й оповідач, ознайомлює глядачів з красивими місцями старої України за допомогою гоголівського тексту, який супроводжувався уривками з музичних творів Глінки, Чайковського, Россіні. Все це поповнювалося кадрами сучасних видів гоголівських місць України. Історики кіно визначають жанр фільму як "ілюстрована лекція-повідомлення з елементами інсценізації". Через весь фільм проходить хибна точка зору про те, що, українець за походженням Гоголь зміг себе проявити лише в Росії. Автори так і не зрозуміли до кінця українського середовища, яке формувало майбутнього письменника, перших літературних проявів ніжинського часу і, взагалі, Ніжина в творчому житті Гоголя.

До 200-річчя від дня народження Гоголя 15 травня 2009 р. був показаний трисерійний документальний телевізійний фільм "Дороги Гоголя" (ч. I – "Виток", II – "Під оплески і свист", III – "Блукання"), знятий режисером Дмитром Старіковим та Наталією Іванченко (сценарій Ольги Ніколенко, музика композитора Олексія Чухрая). У фільмі присутні ведуча, авторка сценарію, актор Богдан Чернявський, який виконував безсловесну роль Миколи Гоголя чи промовляв слова автора за кадром, натурні зйомки місць, з якими пов'язана життєва доля письменника, елементи кадрів-ракурсів сучасного з минулим, засоби тіншового театру тощо. Фільм доповнювали сценки із творів Гоголя у виконанні акторів Полтавського драматичного театру; він був насичений багатим ілюстративним матеріалом, його цікаво було дивитися, згадати з творцями фільму основні життєві віхи автора "Вечорів", проте глядачеві хотілося б чогось більшого, що залишилось би назавжди.

До ювілею Гоголя 2009 р. вийшли також телевізійні документальні фільми "Микола Гоголь. Самоспалення" режисера Руслана Гончарова, сценарій Юрія Сидоренка, "У пошуках істини. Ненаписана історія Гоголя" (ведучий В. Гармаш, програма СТБ). Режисер Костянтин Худяков у фільмі "Марево" (2010) використав мотиви гоголівських творів та їх персонажів. В Україні проходить щорічний мультидисциплінарний фестиваль сучасного мистецтва Гоголь FEST, який присвячений письменнику.

Перелік фільмів за 100 років існування кіногоголіани свідчить, що інтерес до особистості письменника та його творів в Україні існував майже завжди, хоча українських кіномитців цікавила все більше гоголівська тема, яка була пов'язана з Україною. А тому тривав пошук, були художні успіхи, були і прораханки. Та це пояснюється тим, що проникнути в сутність Гоголя не так просто. Особистість письменника дуже складна, і пізнавати її будуть постійно, шукаючи нові підходи, нові засоби художнього відображення таємниць його спадщини.

Клейф Герман Давидович (псевд. – Грицько Кохнівченко; нар. бл. 1853–?) – український та єврейський поет, новеліст, перекладач, видавець. Навчався у Технологічному інституті (до 1879 р. в С.-Петербурзі). Висланий зі

столиці через неблагонадійність. Проживав в Одесі, Миколаєві, переслідувався через єврейське походження. Друкував новели, вірші, переклади прози Миколи Гоголя під псевдонімом Грицько Кохнівченко. Опублікував в Українському народному виданні Г. Д. Клейфа, повісті під назвою "Загублена грамота" та "Зачароване місто" (Миколаїв, 1909. № 1).

Климкович Ксенофонт Григорович (12.01(31.01).1835–07.05(19.10).1881) – український поет, журналіст, видавець. У 60–70-х рр. XIX ст. жив у Станіславі, Львові, активно працював у галицьких виданнях, багато перекладав з російської, польської, французької, чеської, німецької, англійської мов. Переклав збірник "Вечори на хуторі поблизу Диканьки" у 2-х томах, який був виданий у Львові у серії "Руська читальня" (1864. Вип. 6 і 7. Т. 1; 1865. Т. 2.).

Климов Олександр Гнатович (31.08.1898–22.06.1974) – український і російський диригент. Заслужений діяч мистецтв Таджицької РСР (1945) та УРСР (1949). Закінчив Київський музично-драматичний інститут ім. М. В. Лисенка (1928). Керував симфонічними оркестрами у Донецьку (1933), Харкові (1937–1940), Одесі (1940–1941, 1945–1949). Професор Харківської (1938), Одеської (1945), директор Київської консерваторій (1948–1954), головний диригент Київського (1954–1961), Ленінградського (1961–1967) театрів опери та балету.

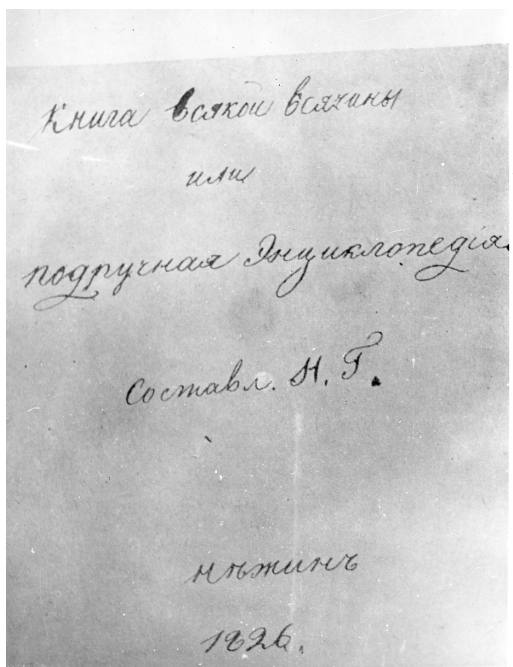
Брав участь у постановці третьої редакції опери "Тарас Бульба" М. Лисенка (1958) у Київському театрі опери та балету, яка стала зразком українського оперного мистецтва національного героїко-історичного народного спрямування.

"Книга всякої всячини, або Допоміжна енциклопедія" – "Книга всякої всячини, или Подручная энциклопедия". Зберігається в національній бібліотеці Росії в Москві.

Зошит на 490 сторінок з блакитного паперу в шкіряній оправі. На першій сторінці рукою Гоголя написано: "Книга всякой всячины, или Подручная энциклопедия. Составил Н. Г. Нежин, 1826". Записи до цієї "Книги..." письменник

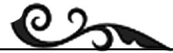
здійснював під час навчання у Гімназії вищих наук кн. Безбородька і розміщував їх в алфавітному порядку. Інколи Гоголь підклеював до відповідних сторінок малюнки, креслення, конверти тощо. Тут зустрічаємо записи про архітектуру, давньогрецьку зброю (з малюнками), музичні інструменти, назви грошей та монет різних країн, статтю "Распространение диких деревьев и кустов в Европе (по Раттеру)", уривки з книги І. Котляревського "Енеїда" (23 епізоди за текстом твору. Пізніше М. Гоголь використав їх у повісті "Сорочинський ярмарок").

Рукописна сторінка книги

Найбільш значущими були записи, пов'язані з Україною, побутом, звичаями українського народу, його усною народною творчістю (про троїцькі, купальні, русальні пісні, легенди тощо). Подається тут і опис весільного обряду з цитуванням пісень. Гоголь багато їх знав, збираючи їх вдома в Яновщині (Василівці), в Ніжині на Магерках, ярмарках тощо. Інколи він звертався до збірників Цертелєва (1819) та Максимовича (1827), про що свідчать посилання на ці джерела.

Серед записів – словник українських слів з російським перекладом ("лексикон малороссийский"), який засвідчував про добре знання майбутнім письменником української мови. В "Книге..." подані "малороссийские имена, даваемые при крещении", українські загадки, назви страв, їжі, "игр и звеселений малороссиян" тощо. Записи велися протягом декількох років. Це викликало суперечливі твердження дослідників (В. Шенрока та Г. П. Георгієвського, з одного боку, і М. І. Коробка, з іншого) стосовно часу їх фіксування. Але переважна

більшість вчених прийшла до висновку, що значна їх частина зроблена у Ніжині у 1826–1828 рр. та до виходу "Вечорів на хуторі поблизу Диканьки", а не під час їх написання. "Книга всякої всячини..." засвідчує, що у Гоголя були різнобічні інтереси, але серед них чільне місце займали факти, пов'язані з Україною. Значна частина записів знайшла втілення в різних формах у творах "Сорочинская ярмарка", "Вечер накануне Ивана Купала", "Майская ночь, или Утопленница" та ін.

Кобеляцький Іван Миколайович (30.03.1806 – після 1849) – однокурсник і товариш М.Гоголя по Гімназії вищих наук кн. Безбородька у Ніжині, де навчався з 1820 до 1826 р. Жив разом з М. Гоголем у одній спочивальні. Був грубим, порушував дисципліну, підбурював гімназистів. Наглядач К. Павлов у рапорті директору характеризував І.Кобеляцького як такого, що не підкоряється наглядачу, залишає пансіон без дозволу, спізнюється на молитву перед сном, влаштовує шум, погано впливає на своїх товаришів. На прохання матері звільнився з гімназії і перейшов до Царськосільського ліцею. З 1827 до 1850 р. служив канцеляристом у Царськосільському палацовому правлінні та на інших посадах. Згадується у листах Гоголя до Г. Висоцького і В. Тарновського.

Кобринський Ілля Григорович (10(23).12.1904–04.11.1979) – український режисер. Народний артист УРСР (1960). Закінчив Державний інститут театрального мистецтва у Москві (1935). Працював у театрах Дніпропетровська. Державна премія СРСР (1951).

Здійснив постановку вистав "Одруження" (1951), "Ревізор" Гоголя (1952).

Ковалевський Б. – перекладач повісті Гоголя "Заворожене місце" ("Заколдованное место") (Москва, 1909).

Ковалевський Іван Іванович (1882–1955) – український драматичний актор, співак (тенор) і театральний діяч 2-ї пол. XIX ст. – 20-х рр. XX ст. Професійну діяльність почав у Ніжині під керівництвом М. Заньковецької. Разом з іншими ніжинцями стояв біля основ створення першого стаціонарного українського театру під керівництвом М. Садовського та М. Заньковецької. У 1906–1920 рр. – актор і заступник директора Київського театру М. Садовського. Сучасник І. Ковалевського В. Василько вважав його одним із найталановитіших учнів видатного актора і режисера, корифея українського театру. "Його ампула – комічні ролі. Середнього росту, увесь кругленький, приємна усмішка. Мав дзвінкий теноровий голос. Ковалевському властивий був глибокий комедійний темперамент, органічне почуття гумору, щирість, безпосередність" (Василько В. Театр М. Садовського). Все це проявилось у створенні образу Бобчинського у виставі "Ревізор" Гоголя.

Пізніше працював у Державному народному театрі, Державному українському театрі ім. Т. Шевченка (1922–1925), Одеському (1925–1929), Житомирському театрах (1933–1943). У 1945–1955 рр. – в еміграції у Німеччині (Інгольштадт).

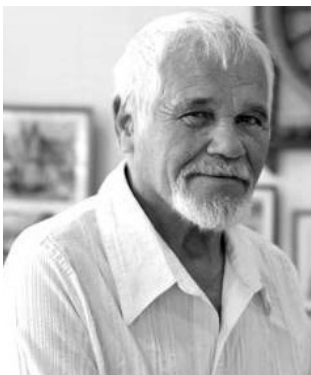
Коваленко Олекса Кузьмич (10.03.1880–1927) – український письменник і видавець. Брав участь у революційному русі, був на засланні у Сибіру. З 1903 р. проживав у Києві. Заснував видавництво "Ранок", де надрукував свій переклад комедії "Ревізор" (Київ, 1908, 1909), а потім "Кобза", де видавав різні збірники, зокрема і свої поетичні, альманахи ("Досвітні огні").

Рец.: Шерстюк Гр. Літературно-науковий вісник. 1908. Кн. 9. С. 587–588 (про переклад "Ревізора").

Ковальов Олександр Олександрович (18(31).12.1915–18.12.1991) – український скульптор. Лауреат Державної премії СРСР (1950), Державної премії УРСР ім. Т. Шевченка (1975). Народний художник УРСР (1963), народний художник СРСР (1979). Навчався у Київському художньому інституті (1936–1942). У 1944 р. із фронту повернувся до Києва, займався викладацькою роботою.

Створив скульптурні портрети видатних діячів культури та праці. Серед них – портрет Гоголя (1953). Роботи вирізняються яскравою індивідуальністю, скульптор шукає цікаві пози, повороти, часто вводить зображення рук, що допомагає передати психологічний стан персонажа. Багато уваги приділяє створенню монументальних пам'ятників. Серед них виділяється його робота – пам'ятник М. Гоголю в селі Гоголеве Шишацького району Полтавської області (1984) до 175-річчя від дня народження письменника.

Ковальчук Михайло Сидорович (05.06.1933–26.07.2014) – український театральний художник. Заслужений художник УРСР (1979). Закінчив Львівське училище прикладного та декоративного мистецтва (1958). Працював у Донецькому російському драматичному театрі (1960–1996; з 1972 р. – головний художник. З 1996 р. – у Палаці культури ВАТ "Азовсталі", співпрацював з різними театрами.

Оформив виставу "Сорочинський ярмарок" за Гоголем (1990).

Ковальчук Олександр Герасимович (22.05.1947) – український літературознавець, педагог. Закінчив Ніжинський педагогічний інститут ім. М. В. Гоголя (1972), де працює і до нині. Кандидат філологічних наук (1976), доктор філологічних наук (1993), професор (1994), лауреат обласної літературної премії ім. М. Коцюбинського (2018).

Основний напрямок досліджень – українська література ХХ ст. Опублікував книжку "Гоголь: буття і страх" (2002), яка отримала позитивний відгук і засвідчила про уміння автора по-сучасному прочитати твори письменника, та цикл статей про гоголівські традиції в романах О. Гончара "Твоя зоря", П. Загребельного "Я, Богдан", М. Стельмаха. В українській лірико-химерній прозі досліджував також текст поеми "Мертві душі" як засіб самоідентифікації автора та "Авторську сповідь" як своєрідне бачення світу "українською людиною" тощо.

Козерацький Василь Федосійович (31.12.1905 (13.01.1906)–29.12.1982) – український оперний і оперетковий співак (драматичний тенор). Народний артист УРСР (1957). Вокальну освіту здобув у Одеському музично-драматичному інституті (1927–1931). Працював солістом Українського пересувного музично-драматичного театру (1931–1934), Дніпропетровського (1934–1937), Київського (1951–1959)

**Василь Козерацький –
Вакула в опері
"Різдвяна ніч"
М. Лисенка**

театрів оперети, Київському театрі опери та балету (1951–1959). Диригент Київського оперного театру Веніамін Тольба стверджував: "У Козерацького все було в нормі, все добре для сцени – і голос, і постава, але нічого видатного... Він сам створив себе. Вміло розвиваючи здібності, голос, свою артистичну майстерність, він був зобов'язаний насамперед сам собі. Його ставлення до роботи було прикладом для всіх нас" (Українські співаки у спогадах. Київ, 2003. С. 593).

Співак мав прекрасний голос, брав високі реєстри. Він створював дивовижні образи, його майже ніхто не міг дублювати. Серед створених персонажів запам'яталися гоголівські оперні образи Андрія ("Тарас Бульба") та Вакули ("Різдвяна ніч" М. Лисенка).

Козубенко Михайло Якович (31.10.1910–15.11.2002) – оператор. Закінчив операторський факультет Київського кіноінституту (1934). Працював оператором Одеської, Новосибірської, Свердловської кіностудій, оператором науково-технічних фільмів. З 1953 р. – оператор Одеської кіностудії художніх фільмів. Нагороджений орденами і медалями.

Зняв художній фільм "Як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем" (1959).

Колесникова Парасковія Митрофанівна (спр. прізви. – Колесничиха; 1885–1921) – українська актриса і співачка (меццо-сопрано). Працювала в Київському театрі М. Садовського (1909–1919).

Її колега по сцені В. Василько згадував: "Була невеличка на зріст, худенька, дуже рухлива, мала добру міміку, голос – мецо-сопрано. Добре танцювала, виступала навіть сольними номерами (скажімо, танцювала халяндру у "Вії"). Однаково добре грала і комедію, і драму".

Яскраво зіграла ролі: Відьми ("Вій" М. Кропивницького), Унтер-офіцерші ("Ревізор" Гоголя), а в кіно, де знімалась у 1911–1912 рр., – Відьми у фільмі "Запорізький скарб" за К. І. Ванченком.

Колесниченко Трохим Петрович (1876–1941) – український актор, режисер, драматург, антрепренер. На сцені з 1898 р., очолював українські театральні трупи як антрепренер, побував у багатьох містах України (1906–1925). Працював в Українському драматичному театрі ім. М. Заньковецької (1925–1941) (з 1931 – у Запоріжжі). Автор п'єс "Перевертень", "За волю і правду", "Панщина", "Чад", "Новий закон".

Серед зіграних ролей – Городничий у п'єсі "Ревізор" Гоголя.

Колишкевич Олексій Іванович (1808 – після 1844) – товариш М. Гоголя по Гімназії вищих наук кн. Безбородька. Син учителя, закінчив Ніжинське повітове училище. Навчався в гімназії у 1823–1829 рр. Проходив у "Справі про вільнодумство". Стверджував, що Н. Кукольник давав свою трагедію "Марія" перед лекціями проф. М. Г. Белоусова і читав "Торквато Тассо" та ще один роман. У середині 1828 р. на другому допиті він заявляв, що І. Я. Ландражин давав для ознайомлення твори Вольтера, Гельвеція, Монтеск'є, Локка тощо і що Гоголь був одним із тих, хто був причетним до цього. Пізніше, перебуваючи у Німеччині, твори Вольтера у Гоголя не викликали захвату (невідправлений лист до В. Белінського). О. Колишкевич також підтверджував, що вірш К. Рилєєва, у якому був заклик до свободи, читали і знали гімназисти, його переклав французькою мовою П. Мартос і віддав проф. І. Я. Ландражину.

Пробував свої сили в поезії. 1829 р. опублікував у журналі "Галатея" (№ 31. С. 305–307) вірш "Русские мелодии" у 3-х частинах. Цей жанр не був поширений у Росії, і він разом з М. Лермонтовим відроджував його в літературі. Автор у вірші "Русские мелодии" продовжив розвивати традиції "Єврейських мелодій" Дж. Байрона та "Ірландських мелодій" Т. Мура.

Після закінчення гімназії з 1830 р. служив у Орловській казенній палаті, познайомився з Т. Н. Грановським, який характеризував його як "освіченого і розумного вихованця Ніжинського ліцею", у якого "палка вдача і благородні устремління". "Він був першою людиною, яку я називав другом своїм і з яким ми так розійшлися". (Грановський Т. Н. и его переписка: в 2 т. Москва, 1897. Т. 2. С. 261). О. Колишкевич написав роман (1831), який до нас не дійшов.

Колісник Григорій Андрійович (18.07.1937) – прозаїк. Член НСПУ (1964). Закінчив 3 курси Московського літературного інституту ім. М. Горького (1960–1963) та вищі сценарні курси (1967). Працював у сценарній майстерні Кіностудії ім. О. Довженка. Друкується з 1961 р.

Опублікував роман-дилогію "І день над днями" ("Прилюди Гоголя", 1984), "Осії Гоголя" (1986), в яких висвітлені молоді роки письменника, його духовне і творче зростання.

Література: Дзюба І. Дилогія о Н. Гоголе. *Радуга*. 1987. № 9.

Колодуб Галина Володимирівна (21.09.1918–19.05.1994) – оперна і камерна співачка (сопрано). Закінчила Київську консерваторію (1939). До 1941 р. працювала в Кримському пересувному оперному театрі. З 1945 р. – у США.

Серед зіграних ролей – Парася в опері "Сорочинський ярмарок" М. Мусоргського.

Колодуб Олександр Олексійович (25.05 (07.06).1900–29.09.1994) – український оперний співак (тенор) та режисер художнього театру, педагог. У галузі музичного мистецтва почав працювати у м. Прилуки у 1918–1920 рр. Після закінчення Київського музично-драматичного інституту (1923–1925) – соліст Харківського (1925–1928), Київського (1929–1933) театрів опери та балету.

Під час роботи співаком створив чимало яскравих образів, серед них Кобзаря в опері "Тарас Бульба" М. Лисенка, Вакули в "Ночі перед

Різдвом" М. Римського-Корсакова, Гостя в "Сорочинському ярмарку" М. Мусоргського. Після втрати голосу перейшов на режисерську роботу в Київському театрі опери та балету (1933–1941), а потім – на педагогічну в Київській консерваторії (декан факультету (1947–1949), завідувач кафедри (1949), професор (1964)). Відомий і як художник. Автор численних спогадів про українських співаків.

Література: Євтушенко Д. На сцені і в житті. *Вечірній Київ*. 1980. 9 червня.

Коломієць Анатолій Опанасович (03.10.1918–19.04.1997) – композитор. Родом із Полтавщини. Закінчив Ташкентську консерваторію ім. Л. М. Ревуцького по класу композиції (1943), аспірантуру при Київській консерваторії (1951). З 1951 р. – викладач в ній. Кандидат мистецтвознавства (1958), доцент, професор (1971).

Автор наукових праць – "Найважливіші додаткові епізоди в новій редакції опери "Тарас Бульба" М. Лисенка".

Автор твору для фортепіано "Концертна фантазія" на теми опери "Тарас Бульба" Лисенка-Ревуцького (1952), перекладання для 2-х фортепіано "Увертюри до опери "Тарас Бульба" (муз. ред. Л. Ревуцького; обидва твори 1951 р.). Він також написав "Прославлений хор М. Гоголю" (1984, слова П. Тичини).

"Коляска". Повість написана у 1835 р. і вперше надрукована в пушкінському журналі "Современник" (т. 1) у 1836 р. Спочатку О. Пушкін хотів повість опублікувати у збірнику. У листі до П. А. Плетньова (перша пол. жовтня 1835 р.) поет писав: "Дякую, дуже дякую Гоголю за його "Коляску", на ній альманах може їхати далеко..."

В основу повісті лягла життєва ситуація друга Гоголя М. Ю. Вієльгорського, про яку розповів у своїх "Спогадах" його зять В. А. Сологуб. В. Белінський оцінив повість як "майстерний гумористичний нарис, у якому більше поетичного життя та істини, ніж в багатьох пудах романів інших наших романістів" (ст. "Сочинения Николая Гоголя", 1843).

Українською мовою вперше повість опубліковано у перекладі поета М. Рильського у книзі: Гоголь М. Твори: в 5 т. / за заг. ред. І. Лакизи і П. Филиповича. Київ, 1932. Т. 4. У цьому ж перекладі виходила й окремими виданнями у 1935 р., а також у подальших роках.

Комаров Михайло Федорович (псевд. – М. Уманець, М. Комар; 11(23).01.1844–06(19).08.1913) – український письменник, бібліограф, критик, фольклорист, перекладач і лексикограф. Закінчив Харківський університет (1867), працював на різних юридичних посадах у містах України, а також займався літературною діяльністю, зокрема в Одесі.

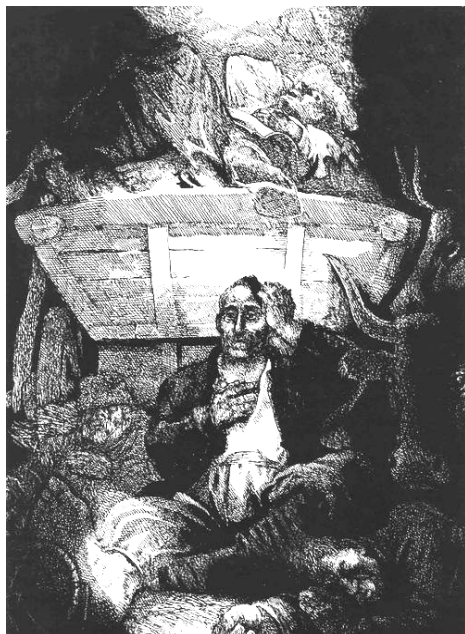
Переклав повість "Тарас Бульба" (Одеса, 1910).

Компанець Микола Іванович (16.04.1939) – український графік, заслужений діяч мистецтв УРСР (1989). Закінчив Київський художній інститут (тепер Українська академія мистецтв) (1964), його викладач (1982), професор (1995). Член Національної спілки художників України, лауреат Національної премії України імені Т. Шевченка (2015). Розпочав свою творчу діяльність художником у журналі "Барвінок" та видавництвах "Дніпро", "Веселка".

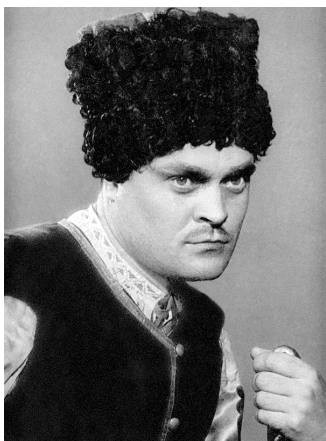

Автор ілюстрацій до повістей М. Гоголя "Вечори на хуторі біля Диканьки" (1980). Над цим виданням художник працював понад 10 років. Графічною мовою М. Компанця були туш, еколін, кольорова туш. Саме вони дали можливість створити яскраві і неповторні ілюстрації, що відповідають змістові, настрою гоголівських творів.

Портрет М. Гоголя та "Зникла грамота" (із циклу ілюстрацій до повісті Гоголя "Втрачена грамота"). Худ. М. Компанець. Туш, перо, пензель (2009)

Художник тонко відчуває стиль літературних першоджерел, блискуче володіє вишуканою та високопрофесійною графічною мовою, наповненою тонким ліризмом. М. Компанець намагався знайти ідентичність змісту гоголівським творам, передати засобами графіки глибокий внутрішній зміст повістей, оригінальність і неповторність світу персонажів. Про це свідчить і Гоголіана (ілюстрації повістей Гоголя (1983–1988 рр. та 2003–2014 рр.). Художник включив гоголівські ілюстрації до мистецького циклу "Земля батьків моїх".

**Микола Кондратюк –
Остап в опері "Тарас
Бульба" М. Лисенка**

Кондратюк Микола Кіндратович (05.05.1931–16.11.2006) – український співак (баритон), педагог. Народний артист України та СРСР (1978). Закінчив Київську консерваторію (тепер Національна музична академія) (1958), її викладач (1968), ректор (1974–1983; з 1979 р. – її професор). Соліст Київського театру опери та балету (1959–1966), Укрконцерту (1966–1972), голова правління Музичного товариства УРСР (1973–1985), лауреат Державної премії України ім. Т. Г. Шевченка (1972). Мав "дуже теплий, якийсь "шовковий", видобутий ніби з глибини голос", володів виразною дикцією. Все це М. Кондратюк використав під час виконання партії Остапа в опері "Тарас Бульба" М. Лисенка, яку відносив до коронних.

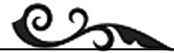
Кондратюк Нестор Павлович (15.04. 1937–06.07.2014) – український актор. Народний артист УРСР (1981). Закінчив Київський театральний інститут (1965). З 1966 р. – у Вінницькому українському музичному драматичному театрі ім. М. Садовського, де зіграв понад 200 ролей.

Серед ролей – Йосип, слуга Хлестакова, у виставі "Ревізор" М. Гоголя, Каленик – у "Майській ночі" М. Старицького.

Коробейченко Олександр Миколайович (05(17).03.1900–11.04.1971) – оперний співак (лірико-драматичний тенор). Музичну освіту здобув у Київській консерваторії (1920–1924). Працював солістом оперних театрів у Києві, Одесі, Свердловську, Баку, Харкові, Ленінграді, Донецьку (1924–1960). Співак володів рідкісним голосом – тенором-альтіно широкого діапазону зі сріблястими верхніми нотами. Мав драматичний талант.

Серед численних сценічних образів зіграв Андрія в опері "Тарас Бульба" М. Лисенка та Вакулу у "Черевиках" П. Чайковського. Про виконавця останньої ролі згадував режисер Донецького оперного театру Олександр Здиховський: "Олександр Миколайович був багатогранною людиною... Його загальна культура, знання театральної і класичної літератур, не кажучи вже про вокальну культуру, акторський талант – все це не могло не вражати. І переконалися в його неабиякій майстерності мені довелося вже під час перших наших спільних постановок – опери "Богдан Хмельницький",

де він виконував історичний образ полковника Богуна, а також під час створення гоголівського Вакули в "Черевичках". Такому Вакулі (українському юнаку-силачеві), ковалеві, який любить життя і свою Оксану, легко було повірити, що він в польоті на чорті до Петербурга не тільки дістане у цариці обіцяні черевички, але й привезе їх за адресою" (Українські співаки у спогадах сучасників. 2003). С. 455).

Короленко Володимир Галактіонович (15(27).07.1853–25.12.1921) – російський письменник, публіцист, громадський діяч. Народився в українській сім'ї у Житомирі, проживав у Рівному. Навчався у вишах Петербурга, був під наглядом поліції та на засланні у Сибірі. Обраний почесним академіком Петербурзької Академії наук (1900). З 1900 р. проживав у Полтаві.

У своїх творах розкривав проблеми народного життя. У деяких із них ("Судний день", "Сліпий музикант", "Ліс шумить", "У дурному товаристві", "Історія мого сучасника" та ін.) В. Короленко звертався до української тематики, використовуючи традиції Гоголя в модифікації

образів української фольклорної поетики та у ліпленні сатиричних образів. Крім цього, спостерігається спільність обох авторів у використанні творчих методів реалізму і романтизму в одному творі, зокрема у зображенні природи ("Майська ніч" Гоголя і "Сон Макара" В. Короленка), чи в інших при розкритті теми дороги. Ці взаємини досліджувалися літературознавцями в контекстах спадкоємності та типологічних зв'язків з урахуванням спільності та біографічного коріння.

У 1902 р. В. Короленко брав участь у підготовці російсько-українського альманаху, присвяченого 50-річчю з дня смерті Гоголя, який мав з'явитися у Полтаві, і звернувся до А. Чехова та М. Горького взяти у ньому участь. На жаль, збірник не вийшов, бо була погана організація ювілею. Напередодні святкування В. Короленко прочитав листи Гоголя, які видав В. Шенрок. У листі до професора Ф. Д. Батюшкова від 4 березня 1902 р. він писав: "... став читати Шенрока (листи Гоголя). Зацікавився деякими перспективами. Подолав всі чотири томи листування. Здається мені, що я все це зрозумів, тобто бачу деякий зв'язок і цілісність душевного процесу" (Короленко В. Собр. соч.: в 10 т. Т. 8. С. 480). Крім листів, В. Короленко з олівцем у руках перечитав також "Выбранные места из переписки с друзьями". Як вказують дослідники, письменник зробив понад сто поміток, які особливо зацікавили його.

У січні 1907 р. В. Короленко відвідав деякі гоголівські місця. У своєму щоденнику він записав: "Якщо їхати із Яресок до Полтави, то на правому боці є село Федунка. Там проживав Харлампій Петрович Пивинський, за поголосом прототип Павла Івановича Чичикова. Він скуповував мертві душі, щоб мати право відкрити

винний завод. Недалеко від Федунук живе і тепер племінниця Трощинського, яка добре пам'ятає Гоголя і його час" (Короленко В. Собр. соч. Т. 8. С. 481).

У зв'язку з наближенням 100-річчя від дня народження Гоголя у 1909 р. В. Короленко написав статтю "Трагедия писателя", яка була опублікована у редагованому ним журналі "Русское богатство" (1909. № 4, 5). У зібранні творів письменника (1914) вона надрукована під назвою "Трагедия великого юмориста", у яку були внесені значні уточнення і зміни. В. Короленко намагався психологічно осмислити своєрідність літературної творчості Гоголя, розвіяв міф хворобливої психіки письменника.

У період святкування ювілею В. Короленко опублікував статтю "Административная услуга памяти Гоголя" ("Русские ведомости". 1909. 26 квітня).

1911 р. виступив на відкритті пам'ятника М. Гоголю в Сорочинцях. В. Короленко чимало зробив як голова підготовчої комісії в організації бібліотеки-читальні ім. М. Гоголя щодо формування колекції книжок, зокрема і видань творів автора "Вечорів на хуторі біля Диканьки".

Література: Гейштор Л. К. Короленко і Гоголь. *Збірник наукових праць Полтавського педагогічного університету*, Серія "Філологічні науки". 2002. Вип. 4 (25).

Корольов Валентин Олексійович (24.09(07.10).1912–31.03.1993) – український художник кіно. Заслужений діяч мистецтв УРСР (1973). Закінчив Київський архітектурно-будівельний інститут (1940).

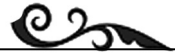
На Київській кінофабриці оформив фільм "Майська ніч" (1941).

Коршунов Дмитро Олександрович (1971) – скульптор, викладач. Член Національної спілки художників України. Закінчив Кишинівське училище ім. Рєпіна (1990) та Харківський художньо-промисловий інститут (1997). Працює у Полтавському технічному університеті ім. Ю. Кондратюка. Автор багатьох пам'ятників і пам'ятних знаків у містах України.

У місті Миргороді встановлена скульптурна композиція біля оспіваної Гоголем у "Повісті про те, як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем" калюжі. На постаменті на повний зріст стоїть Гоголь. А навколо нього розташувалися герої його творів: Хлестаков, Іван Іванович з Іваном Никифоровичем, Оксана і коваль Вакула, пузатий Пацюк, незрівнянна Солоха і у мішку дяк. Пам'ятник відкритий у 2009 р. до 200-річчя від дня народження Гоголя.

Д. Коршунов разом з В. Голубом створили пам'ятник "Миргородські козаки", в центрі якого стоїть герой повісті Гоголя "Тарас Бульба" (висота 2,75 м), який однією рукою взявся за бік, а в іншій тримає люльку. Два пістолі і шабля

прикріплені до поясу. Виготовлений пам'ятник із бетону, а ззовні вкритий міддю. Пам'ятник відкритий перед краєзнавчим музеєм у Миргороді у 2007 р. Скульптор нагороджений золотою медаллю "Козацька слава" (2009).

Пам'ятник М. Гоголю у Миргороді.

Скульпт. Д. Коршунов

Складові пам'ятника Миколі Гоголю в Миргороді:

Солоха і дяк

Іван Іванович та Іван Никифорович

Оксана і Вакула

Пацюк

Хлестаков

Косач Михайло Петрович (псевд. – Михайло Обачний, Михайло Козак та ін.; 13(25).07.1869–03(16).10.1903) – український учений-математик і письменник. Закінчив Юр'ївський (нині – Тартуський) університет (1884). Працював у Юр'ївському та Харківському університетах (1901), викладав математику та фізику. Цікавився літературою. Входив до літгуртка "Плеяда".

Разом з Лесею Українкою у 1885 р. перекладав повісті Гоголя "Вечори на хуторі біля Диканьки", які вийшли у Львові окремою книжечкою "Микола Гоголь. Вечорниці. Оповідання. 1885", що була своєрідним продовженням перекладів творів письменника, здійснених Оленою Пчілкою. До книги увійшли його переклади: "Передмова Панька Рудого", "Запропаща грамота. Бувальщина", "Зачароване місце. Билиця розповідана дяком ***ської церкви".

Література: Ісаков С. Серце, яке жадало дії. *Вітчизна*. 1984. № 8.

Косач Юрій Миколайович (псевд. і крипт. – Колодяжинець, Крига Гордій, Андрій Скиба та ін.; 05(18).12.1909–11.01.1990) – український письменник у США. Племінник Лесі Українки. Закінчив гімназію у Львові. Навчався у Варшавському і Паризькому університетах. Жив у Польщі, був ув'язнений за участь у національно-визвольному русі (1930). Після виходу із в'язниці жив у Чехословаччині, Франції, Німеччині. У 1943–1945 рр. перебував у фашистському концтаборі. З 1949 р. проживав у США. Видавав у Нью-Йорку журнал "За синім океаном". Автор збірок оповідань, новел, романів.

Оповідання "Гірке життя синьйора Ніколо" написано на основі документального матеріалу і присвячене перебуванню М. Гоголя у Римі.

Література: Смолич Ю. Слово про Юрія Косача. *Косач Ю. Вибране*. Київ, 1975; Павличко Д. Вірити Батьківщині. *Косач Ю. Літо над Делаваром*. Київ, 1980; Горак Р. В пошуках духовного хліба. *Дзвін*. 1990. № 1.

Косиненко Юрій Іванович – український актор, режисер. Грав у трупах М. Старицького, М. Кропивницького, Г. Деркача, О. Суслова, очолював власну трупу, керував театром "Руська бесіда". Це був актор-резонер.

Серед ролей – Тарас Бульба ("Тарас Бульба під Дубном" К. Ванченка-Писанецького). З трупю Г. Деркача гастрюював у Парижі. Автор п'єси-переробки "Страшна помста", малоруська фантастична драма в 5-ти діях зі співами, хорами і танцями" (сюжет із тв. Гоголя) (цен. дозв. від 09.06.1892).

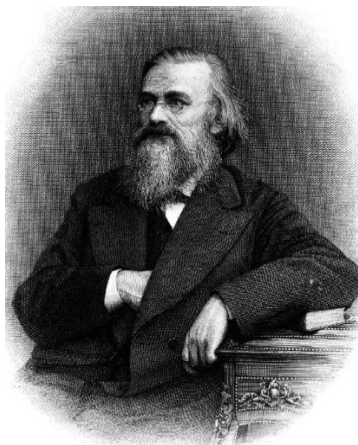
Косинка Григорій Миколайович (спр. прізви. – Стрілець; (17(29).11.1999–15.12.1934) – український письменник. Навчався в Київському інституті народної освіти (1919–1922). Працював у редакціях газет і журналів, на радіо. Входив до літературно-мистецької групи "Гроно", літературних організацій "Ланка", "Марс". Писав новели, оповідання. На поч. 30-х рр. XX ст. був підданий партійній критиці. У зв'язку з ліквідацією літературних об'єднань 1932 р. залишився позагруповим письменником. Почав писати кіносценарії, перекладати твори Гоголя, "Мертві душі" (1934). Письменник Ю. Мартич згадував: "І Косинка, і Рильський захоплювалися Гоголем. Коли Григорій Михайлович занурився в переклад гоголівських "Мертвих душ", він не раз радився з Рильським з приводу того чи іншого слова". Про уважне ставлення Г. Косинки до мови твору М. Гоголя, відтворення художньої специфіки говорили й інші дослідники (Д. Контребинська, М. Файбишенко та ін.). Г. Косинка стверджував: "Роблю переклад українською мовою. Це моя давня мрія, але це справа не така проста, як може декому здатися. Мова Гоголя – надзвичайно красива, має багато поетичних образів. Вона своєрідна тому, що насичена народними висловами. Не загубити й передати все це іншою мовою – складне завдання" (Д. Контребинська).

Микола Гоголь був одним із улюблених письменників Г. Косинки. Він знав не лише твори Гоголя, а і його батька В. П. Гоголя-Яновського, їздив на батьківщину письменника, де записував говірку тих місцевостей. "Перекладаючи поему "Мертві душі", Григорій Михайлович намагався зберегти й характер специфічно російських висловів... із захопленням говорив він про те, що в "Мертвих душах", окрім мови персонажів, навіть природа, садиба та речі, які оточують героїв, змальовані так, що створюють образ" (дружина Т. Мороз-Стрілець).

У зв'язку з тим, що перекладач був репресований (1934), то його прізвище не було вказано на книзі. Реабілітований 1957. До 1968 р. переклад поеми "Мертвих душ" виходив без вказівки перекладача.

Література: Мороз-Стрілець Т. М. З криниці болю. *Вітчизна*. 1988. № 9; Про Григорія Косинку. Київ, 1969.

М. Костомаров

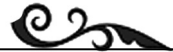
Костомаров Микола Іванович (04 (16).05.1817–07(19).05.1885) – видатний український і російський історик, громадсько-політичний і культурний діяч, письменник, публіцист, критик, фольклорист. Член-кореспондент Петербурзької академії наук (1876). Закінчив історико-філологічний факультет Харківського університету (1837), член Кирило-Мефодіївського братства. 1846 р. був заарештований і висланий на поселення. Згодом викладав у Київському, Петербурзькому університетах, співпрацював із багатьма журналами, зокрема з "Основою", "Современником", "Вестником Европы" та ін.

Праці торкаються різних питань історії України і відзначаються образністю розповіді, демократичним спрямуванням і прогресивним характером. Царський уряд заборонив М. Костомарову працювати в університетах. Останні роки вчений присвятив дослідницькій роботі.

Як письменник-романтик писав поезії, історичні п'єси. В критичних працях відстоював реалізм, звертав увагу на самотність української літератури. На прикладах творів І. Котляревського та Гоголя розкривав особливості функцій комічного ("Обзор сочинений, писанных на малороссийском языке"; рецензія на рос. переклад "Народних оповідань" Марка Вовчка (1859); "Воспоминание о двух малярах" (1861); "Слово о Сковороде по поводу рецензии на его сочинения в "Русском слове" (1861); "Малороссийская література" (1871) та ін.). М. Костомаров стверджував, що твори Гоголя сприяли його зацікавленості Україною та її історією. Це перш за все було читання "Вечорів на хуторі біля Диканьки" та "Тараса Бульби". М. Костомаров згадував: "Це було, мабуть, першим пробудженням того почуття до України, що дало цілковито новий напрям моїй діяльності. Я читав Гоголя з пристрасстю, я перечитував його і не міг відірватися. Я не знаю, – спало мені на думку, – як я міг не бачити того, що було так близько довкола мене! Я мусив це все пізнати!" (Русская мысль. 1882. № 5. С. 202). Саме твори Гоголя спонукали М. Костомарова вивчати українську мову, перечитувати народні пісні, думи, які увійшли до збірника пісень М. Максимовича, дисертацію О. Бодяньського про слов'янські пісні, перечитувати україномовні твори Г. Квітки "і все, що траплялося малоросійського... Малоросія стала моєю idee fixe".

У 1838 р. М. Костомаров поїхав у Диканьку, сподіваючись на зустріч з автором "Вечорів..." Не заставши його там, він обходив всі околиці Полтави, ознайомлюючись з життям селян. Враження від побаченого відобразилося у його поезії, наукових працях про народні пісні, їх національну своєрідність, про їх роль у вивченні історичного минулого. Оцінка всього цього М. Костомаровим здійснюється з позицій статті Гоголя про "Малоросійські пісні", яку він уважно прочитав і цитував у своїй дисертації.

Тв.: Костомаров М. І. Автобіографія. Москва, 1922.

Косяровська (Березина) Варвара Петрівна (?-?) – двоюрідна тітка Гоголя, дочка Петра Матвійовича Косяровського, який був рідним братом Івана Матвійовича Косяровського, батька Марії Іванівни Гоголь, матері письменника.

Косяровська (Ходаревська) Катерина Іванівна (? – після 1870 – поч. 1880-х рр.) – рідна сестра М. І. Гоголь-Яновської, тітка М. Гоголя. Маючи гарний голос, добре співала українські пісні. М. Гоголь любив слухати її пісні і в своїх листах неодноразово згадував про це. З її голосу були записані численні пісенні тексти. Крім цього, вона багато знала різних прикмет, переказів, легенд. Все це надсилося Гоголю в Санкт-Петербург для творчої роботи і чим він з великим задоволенням користувався. Як свідчать розповіді Катерини Іванівни, жила вона разом зі своєю матір'ю на хуторі і майже щотижня приїжджали до Марії Іванівни у Василівку відвідати храм. Після смерті її матері Марія Іванівна забрала сестру у Василівку, де вона проживала до кінця свого життя. Ім'я Катерини Іванівни часто зустрічається у її листах. Ольга Василівна Гоголь (Головня) у своїх спогадах підкреслювала, що Катерина Іванівна була своєрідною особою і М. Гоголь використав деякі її риси для створення образу Плюшкіна в поемі "Мертві душі", а також для Пульхерії Іванівни у "Старосвітських поміщиках".

Косяровська Марія Іллівна (дів. прізвище – Шостак) – друга дружина І. М. Косяровського, батька М. І. Гоголя.

Косяровський Іван Іванович – дядько Гоголя по матері, російський поет, автор поем, які друкувалися в російських журналах і альманахах у 20–30-х рр. XIX ст.

Косяровський Іван Матвійович – дід Миколи Гоголя по материнській лінії, відставний військовий XVIII–XIX ст. Служив у Харкові поштмейстером. Мав хутір Яреськи, де народилася Марія Іванівна Гоголь.

Косяровський Іван Петрович (близько 1800 – не раніше 1834) – двоюрідний дядько Гоголя, син Петра Матвійовича, двоюрідний брат Марії Іванівни Гоголь. Разом зі старшими братами Петром і Павлом вступив у 2-й кадетський корпус, випущений 1819 р. прапорщиком. Служив у Санкт-Петербурзі.

Автор романтичних поем. Написав віршовану повість "Ніна" (1826), яка була добре відома в сім'ї Гоголів та Косяровських (див.: лист до М. І. Гоголь, 1825; зб. "Памяти Гоголя". Київ, 1902). М. І. Гоголь в повісті помітила опис будинку у Кибинцях, де проживали у Д. Трощинського Гоголі, про що вона сповіщала у своєму листі до П. П. Косяровського 1827 р. Микола Гоголь зустрічався з дядьком у Петербурзі, про що він повідомляв матері 3 січня 1829 р.

І. Косяровський написав також поему "Переметчик. Историческая повесть, относящаяся к второй половине прошлого столетия" (1832). Останні роки жив в Одесі, публікував вірші у місцевій пресі у 1832–1834 рр. Подальша доля його невідома.

Косяровський Павло Петрович – дядько Миколи Гоголя, двоюрідний брат М. І. Гоголь-Яновської, син П. М. Косяровського. Перебував на військовій службі, пізніше виконував обов'язки економа Полтавського кадетського корпусу, управляв маєтком Яновських у 1843–1846 рр. Збереглося дружнє їх листування, яке свідчить про любов та повагу Гоголя до свого родича.

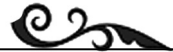
Косяровський Петро Петрович (?–1849) – двоюрідний дядько Гоголя, артилерійський офіцер, син Петра Матвійовича, двоюрідний брат М. І. Гоголь-Яновської.

13 вересня 1827 р. М. Гоголь писав із Ніжина П. П. Косяровському: "У хвилини і скорботи і радості буду згадувати той час, коли ми разом складали дружнє сімейство, як працювали в саду, трудилися і, нарешті, збирались на домашній простий обід набагато веселіше і з великим апетитом, ніж у Кибинцях до тодішнього різностравого і великого".

Котляревський Єгор (Георгій) Андрійович (1809–?) – товариш Гоголя, син поручика Андрія Котляревського. Разом з братами Володимиром, Миколою, Олександром навчалися у Ніжинській гімназії вищих наук кн. Безбородька з 1823 р. Проходив у "Справі про вільнодумство". Закінчив гімназію зі ступенем кандидата у 1828 р. Після завершення навчання у Ніжині служив кінним єгерем.

Котляревський Микола Андрійович (09.05.1810 – після 1845) – товариш Гоголя, син поручика Андрія Котляревського. Навчався у Гімназії вищих наук кн. Безбородька у Ніжині в 1823–1828 рр., закінчив зі ступенем дійсного студента, проходив у "Справі про вільнодумство". Служив кінним у Чернігівському єгерському полку. Через хворобу звільнений у чині поручика.

Котляревський Олександр Андрійович (1807–?) – товариш Гоголя, син поручика Андрія Котляревського. Вчився у Ніжинській гімназії вищих наук кн. Безбородька, яку закінчив 1828 р. у званні кандидата та чині XII класу. Викликався на допит у "Справі про вільнодумство". Після навчання у Ніжині служив у Кременчуцькій комісаріатській комісії.

Брати Котляревські дали свідчення проти проф. М. Белоусова, стверджуючи, що він на лекціях дозволяв собі використовувати "преступные в политическом отношении выражения". А на допитах підтвердили, що проф. І. Я. Ландражин давав читати заборонені твори Вольтера, Монтеск'є та інших французьких філософів і письменників.

Коханович Семен Петрович (1805–?) – товариш Гоголя по Гімназії вищих наук кн. Безбородька. Навчався в ній з 1820 до 1823 р., проживав з Гоголем в одній кімнаті при пансіоні. Звільнений із гімназії у зв'язку з переходом на військову службу.

Кочетов Микола Розумникович (26.06(08.07).1864–03.01.1925) – композитор, музичний критик. У 1903 р. написав музику до фантастичної опери на 4 дії та 6 картин "Страшна помста" (Київ, 1923) за повістю М. Гоголя.

Кочубей Михайло Миколайович (псевд. – Вороньчук Михайло; 05(17).01.1863–1935) – культурний і політичний діяч, благодійник. З відомого козацько-старшинського роду Кочубеїв. Онук Сергія та Марії Волконських, син Олени Волконської-Кочубей. У селі Вороньки на Чернігівщині керував аматорським театром. Для розширення репертуару переробив для сцени повісті М. Гоголя. Написав комедію у 3-х діях "Оксана" (переробив повість "Ніч перед Різдом" (1884)), "Халепа", п'єса на 1 дію, перероблена із пов. "Сорочинський ярмарок" (1883). Вони увійшли до збірки "5 театральних п'єс на малороссийском языке (1883–1900)" (Київ, 1904).

Кочур Валентина Олексіївна (09.11.1941) – українська співачка (мецо-сопрано). Народна артистка України (1991). Закінчила Київську консерваторію (1970). З 1976 р. – в Київському театрі опери та балету (тепер Національна опера України).

Володіє сильним голосом широкого діапазону із насиченим, дзвінким і легким верхнім регістром, виразною мімікою, а також тонким емоційно-психологічним нюансуванням, що дало можливість створити яскраві образи Насті, татарки в опері "Тарас Бульба" М. Лисенка та Хіврі у "Сорочинському ярмарку" М. Мусоргського.

Кошелєв Станіслав Дмитрович (05.07.1929–17.09.1991) – скульптор. Закінчив Київський художній інститут (1957). Працював в галузі станкової скульптури.

Серед творів – "Тарас Бульба" (теракота, 1960).

Кравченко Олексій Ілліч (11.02.1889–31.05.1940) – художник, гравер. Закінчив Московське училище живопису, скульптури і зодчества (клас С. Серова, К. Коровіна). Його роботам властива тонка декоративність і багата колористична гама. Гравюра на дереві принесла йому світову славу. Також ілюстрував книжку, був майстром малюнка.

Цікаві його ілюстрації до повісті Гоголя "Портрет". Кожна сцена повісті, відображена на малюнку, вражає пошуком відповідного стилю: чи це романтизація подій, чи надання малюнку форми старої гравюри, чи сплетіння реального і фантастичного тощо. Гравюрам характерна надзвичайна правильність рисунку, конкретність, динамічність. У всьому відчувається майстерність художника. Здійснив ілюстрації до другого (2 малюнки) та третього (12 малюнків) томів зібрання повістей Гоголя у книгах "Твори: у 5 т." (1929–1934).

Крамов Олександр Григорович (23.12.1884(04.01.1885)–17.05.1951) – український актор і режисер. Народний артист СРСР (1944). Закінчив Житомирську гімназію (1905), Київську театральну школу Є. Лепковського, юридичний факультет Київського університету (1908). Працював у Київському театрі "Соловцов" (1905–1909), в Херсоні (1909–1912), Самарі (1912–1913), Петербурзі і Москві (1913). З 1933 – актор, режисер, з 1936 – художній керівник Харківського російського драматичного театру ім. О. Пушкіна. З 1948 – професор Харківського театального інституту. Депутат Верховної Ради УРСР I–II скликань.

У виставі "Ревізор" М. Гоголя яскраво зіграв Хлестакова, створив живий образ, що відповідав гоголівському баченню.

Література: Буквін В. Олександр Григорович Крамов (1964).

Кревецький Іван-Мар'ян Іванович (псевд. Королевський Ф.; 14.10.1883–27.06.1940) – літературознавець, публіцист, історик. Навчався у Львівському університеті. Працював директором бібліотеки Наукового товариства ім. Т. Шевченка (1905–1914; 1921–1937) та інших організаціях. Редактор журналів "Наша школа", "Стара Україна". Друкувався у "Записках НТШ".

Переклав повість Гоголя "Вій", яку надрукував під псевдонімом в газеті "Діло" (Львів, 1902), а також окремо у цьому ж році в серії "Літературно-наукова бібліотека" (№ 34) та в 1917 р. з передмовою "Джерела "Вія", повісті М. Гоголя"

(№ 137). До 50-річчя від дня смерті Гоголя (1902) опублікував у газеті "Діло" цикл статей: "Гоголь і його оповідання з українського життя" (№ 108), "Українські переклади писань М. Гоголя" (№ 199), а також передмову до публікації розділу із нововідкритого роману Гоголя "Кривавий бандурист" (Діло. 1917. 14 квіт. (№ 88)).

Рец. на переклад Ф. Королевського "Вій" (Діло. Львів, 1902. № 112–125).

Кривченя Олексій Пилипович (30.07(12.08) 1910–10.03.1974) – український і російський співак (бас). Народний артист СРСР (1956). Закінчив Одеську консерваторію (1938). Працював у театрах Луганська, Дніпропетровська (1938–1944), Новосибірська (1944–1945), з 1949 р. – у Великому театрі (Москва). Державна премія СРСР (1951).

Голос О. Кривчені відзначався красивим тембром, великим наповненням. Співак збагачував сценічні образи глибоким перевтіленням, психологізмом, про що свідчать партії Тараса в опері "Тарас Бульба" М. Лисенка, Черевика у "Сорочинському ярмарку" М. Мусоргського. Образ Тараса співак створив у 1956 р. у прем'єрній виставі Київської опери, а 1972 р. знявся в фільмі-опері "Майська ніч". Співак також брав участь у записі опери "Майська ніч" у супроводі оркестру Центрального телебачення і Всесоюзного радіо під керування В. Федосєєва, яка була відзначена Гран-прі Французької національної академії (1976). Партію Чуба, старого козака, в опері П. Чайковського "Черевички" (за повістю Гоголя "Ніч перед Різдом") співак виконав 1974 р. Анатолій Орфьонов згадував: "Ніколи не забуду його Черевика в "Сорочинському ярмарку". З чисто українським гумором шукав він правдиві фарби для втілення образу недалекого, дещо придаленого своєю Хіврею козака. І в той же час глядач чудово розумів, що Черевик Кривчені не такий уже й дурний, що він не бачить і не надає особливого значення всім її хитрощам, ніби розуміючи, що він її, нарешті, перехитрить. Але він і забобонний, яким повинен бути справжній сорочинський селянин, який продав свою пшеницю й кобилу на Сорочинському ярмарку. Цигани у виставі дотепно згадали легенду про "Красну свитку", продану дияволом у важку хвилину життя, коли не вистачало грошей на горілку. Бачили б ви, як боявся Кривченя шматочка цієї свитки, яка з'являється то з вікна хати, то на верьовці. Бог знає звідки, посередині кімнати! Як не хотілося старому неробі йти вночі з теплої хати стерегти пшеницю, але що робити, його коханці треба вирядити Черевика з дому для того, щоб зустрітися з Поповичем. Як він натягував в той час біір – це суцільний регіт стояв у глядачевій залі! Він ніяк не може надіти ногою в той самий чобіт, все було повз нього... Або як погоголівськи хитро, побачивши шматочок чогось червоного на підлозі, він остовпів, не дихав, не рухався з місця, ніби нічого й не робить, а все в

сценічному образі. Ось у цьому й секрет творчості Кривчені! В цьому його акторський успіх! Ідеальне втілення геніальної музики Мусогорського і гоголівська дотепність сюжету" (Українські співаки у спогадах сучасників. Київ, 2003. С. 620).

Кримаренко Андрій Іванович (04.16.10.1897–01.04.1976) – український драматичний актор і педагог. Народний артист УРСР (1946). Працював у театрах Харкова (1921), в Одеському українському музично-драматичному театрі (1924–1930, 1936–1960, з перервами).

Серед зіграних ролей – Черевик ("Сорочинський ярмарок"), Шинкар ("Вій" Гоголя) у переробці М. Старицького.

Криницина Маргарита Василівна (07.10.1932–10.10.2005) – актриса. Народна артистка України (1996). Закінчила акторський факультет Всесоюзного державного інституту кінематографії (1955). Відтоді працювала на Київській кіностудії ім. О. П. Довженка. Знялась у багатьох фільмах. Державна премія ім. О. Довженка (1999) за яскраво створений нею образ Проні Прокопівни у фільмі "За двома зайцями".

Зіграла ролі Гафійки в кінофільмі "Вій" (реж. К. Єршов, Г. Кропачов. 1967) та служниці Гапки у фільмі "Миргород та його мешканці" (реж. М. Ілленко, 1983).

***Криницина М. – служниця Гапка у фільмі
"Миргород та його мешканці"***

Кріп Євген Михайлович (27.01.1948–03.08.2016) – художник-графік, монументаліст. Член НСХУ (1987). Закінчив Львівський інститут прикладного та декоративного мистецтва (1971). Проживав у Чернігові, був на творчій роботі та викладав у Чернігівській дитячій художній школі (2001–2007). Брав участь у всеукраїнських, обласних та персональних виставках, демонструючи свої пейзажі, натюрморти та роботи інших жанрів. Здійснював настінні розписи у поєднанні реалістично-модерністських прийомів, які засвідчували самотню манеру виконання, що відповідала українським і західноєвропейським традиціям.

Серед праць, присвячених Гоголю, – цикл розписів аудиторії Ніжинського державного університету ім. М. Гоголя, в якій у гоголівський час відбувалися театральні вистави (1824–1827). Цикл складається із 5 сюжетів: "Тарас Бульба", "Ревізор", "Портрет", "Мертві душі", "Дорога". Ці розписи засвідчували багаті творчі можливості художника передавати світ Гоголя. Гоголівська аудиторія з монументальним розписом Є. Кріпа стала знаковою у цілому комплексі подібних об'єктів університетських приміщень, бо по-своєму представляє творчість випускника Ніжинської вищої школи і змушує своєю незвичайністю філософського підходу до розкриття спадщини Гоголя залучити до роздумів глядачів цих оригінальних розписів.

Фрагмент розпису Гоголівської аудиторії у Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя

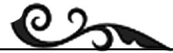
Фрагмент розпису Гоголівської аудиторії у Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя

Кропивницький Марко Лукич (10(22).05.1840–08(21).04.1910) – український драматург, актор, режисер, антрепренер, композитор. З 1861 р. розпочав трудову діяльність канцеляристом, письмоводителем. Був вільним слухачем Київського університету (1862–1863), а 1863 р. пов'язав своє життя спочатку з аматорською, а потім з професійною акторською діяльністю.

У 70-х рр. XIX ст. у складі російськомовної трупи у виставі "Мертві душі" зіграв одночасно і Собакевича, і Плюшкіна пересипав свою мову виразами з творів Гоголя. У 1882 р. разом з братами Тобілевичами та М. Заньковецькою заснував у Єлисаветграді перший український професійний театр, який відомий як театр корифеїв. З творчістю Гоголя Марко Кропивницький ознайомився ще в дитячі роки, коли влаштовували читання творів письменника у хаті дядька, де збиралися сусіди. Тому гоголівські твори рано увійшли до читацьких інтересів М. Кропивницького.

Тож, пов'язавши своє життя зі сценою, актор багато приділяв уваги створенню гоголівських образів. Він зіграв у виставах "Ревізор" Городничого,

Хлопова, а в "Одруженні" – Яечню, Анучкіна. Активно грав у п'єсах, створених на сюжети гоголівських повістей: "Сорочинський ярмарок" (кум Цибуля), "Тарас Бульба під Дубном" (Тарас), "Вій" (Сотник), "Втрачена грамота" (Гаврило Суховій), "Царицині черевички" (Пацюк), "Утоплена" (голова Макогоненко), "Русалка" (Мельник). Перелік персонажів, зіграних актором, засвідчує їх багатогранність і неоднаковість за своєю життєвою сутністю, що вказує на талант актора.

За час перебування М. Кропивницького на сцені близько 50 разів показували "Сорочинський ярмарок" у різних містах України та Росії. Тут він майстерно зіграв роль кума Цибулі. Відкриває дійство п'єси кум Цибуля, у виконанні М. Кропивницького, який вийшов із шинку і співає веселу життєрадісну пісню "Ти була в мене Хвеська". Володіючи гумором та хорошим голосом, актор своєю піснею одразу ж притягував до себе глядачів, збуджуючи їх до сприйняття того, що відбувається на сцені. В подальшому кум Цибуля – М. Кропивницький буде знаходитися серед інших персонажів п'єси, звертаючи на себе увагу лише голосом. На передньому плані Цибуля – М. Кропивницький з'явиться уже у VIII виході, коли зустрінеться з кумом Солопієм Черевиком. Гумор, своєрідне виголошення реплік, міміка тощо – все це робило образ Цибулі помітним.

**Марко Кропивницький – Тарас
Бульба у виставі
"Тарас Бульба під Дубном"**

Режисером цієї вистави виступив сам М. Кропивницький, який розкрив тут свою майстерність, передумавши кожную картину, дійство в цілому, наситивши його психологічними проявами персонажів та виразними репліками з гумором, а також розряджуючи критичну ситуацію і підкріплюючи її танцями та співом.

Не менш цікавою була і вистава "Вій", яку поставив сам режисер і яка залишалась в репертуарі М. Кропивницького 107 разів, починаючи з 1896 р. Він притягував до себе увагу глядачів своєю грою і виконанням сольних номерів, зокрема ролі Сотника. Тривав пошук, як відтворити те, що відбувалося в повісті Гоголя, особливо фантастику. Образ Вія, за задумом М. Кропивницького, представляв собою кумедну, курйозну дитячу іграшку у вигляді ведмеда або барана з великими очима. Це зображення Вія, за твердженням театральної картини того часу, не вразило глядачів. І М. Кропивницький шукав інші види

зовнішнього зображення персонажа. І все ж критика про виставу-феєрію "Вій" писала схвально: "Хто хоче послухати справжні, природні і граціозні пісні малоросів і подивитися проникнуту поетичним серпанком минулого картину України – не пошкодуєте, якщо сходите на "Вія" (Биржевые ведомости. 1897. 25 мая).

У виставі "Тарас Бульба під Дубном" за інсценізацією К. Ванченка-Писанецького та повістю Гоголя, актор розкриває ще одну грань свого великого таланту. Починаючи з 1893 р., він часто виступав у цій ролі, у багатьох містах України і Росії. Спогади сучасників актора дають можливість відтворити гру М. Кропивницького і відзначити його майстерність. У першій дії, яка відбувається в хаті Бульби, бачимо Тараса – М. Кропивницького, який сидить на лаві. Він одягнутий в широкі червоні шаровари, підперезані червоним поясом, червоні чоботи, білу вишивану сорочку. На його обличчі виділяються білі довгі вуса, біла чуприна-оселедець, кінець якого закладений за ліве вухо, сиві наклеєні брови і горбинка на носі. Чекаючи на синів, Тарас – Кропивницький перебирав струни на бандурі. До речі, актор добре умів грати і співав пісню "Ой під лісом та під Лебедином" своїм сильним оксамитовим голосом. У кожній мізансцені проявляється майстерність актора. Часом у словах відчувається задержуватий характер Тараса, гордість, що нарешті прилетіли його сини-соколи, і гумор.

М. Кропивницький у сцені прощання дружини-матері з чоловіком та синами відходить від гоголівського трактування поведінки Тараса. У цей час він проявляє чутливість до своєї дружини. Коли мати в пориві кидається до дітей, благає Тараса залишитися ще трохи, він стримує її і свої почуття, що перехоплюють йому голос.

Тонкий психологічний малюнок зміни думок з чимраз чіткішими, виразнішими інтонаційними барвами створює М. Кропивницький перед зустріччю Тараса з сином-зрадником. Тарас довідується про зраду Андрія. Враз гостро змінюється вираз обличчя. "В очах замиготіли блискавиці. Мов грім, лунають бурхливим рокотом страшні прокльони, заповнюючи сцену і зал. "Ну що, синку, допомогли тобі твої ляхи? – стримуючи себе величезним напруженням волі, удаючи спокій, важко промовляє Тарас – Кропивницький: "Так продати віру, продати своїх..." – За цим спокоєм, за цією непорушністю відчувається внутрішнє клекотіння гніву і розпачу, а разом – болю і розпачу за сина. В залі мертва тиша. Постріл. Зойк. Андрій падає мертвий" (Мар'яненко І. О. Минуле українського театру. Київ, 1953. С. 38).

У виконанні М. Кропивницького Тарас Бульба виростав у легендарного велетня, мужнього борця за свободу України від будь-яких її ворогів. Майже не було жодного разу, щоб критика різних міст не відзначила цю роль великого майстра.

Газета "Киевские ведомости" (1896. 1 жовтня) писала: "Пан Кропивницький чудово уособлює героя гоголівської повісті Тараса Бульбу. В його виконанні Бульба постає перед очима глядача характерним сколком козацтва

тієї грубої і могутньої епохи. Грим і гра Кропивницького не залишають бажати нічого кращого, і хто хоче бачити справжнього типового Бульбу, повинен подивитися талановитого артиста в цій ролі".

Крім сценічної діяльності як актора і режисера, М. Кропивницький звертався і до переробки творів Гоголя, зокрема, він написав лібрето до опери "Вій" (1890) та створив фантастичну комедію "Вій" з апофеозом (1895), а також фантастичну комедію-оперету у 4-х діях та 7-ми картинах "Втрачена грамота" (1897) (ценз. дозв. від 02.03.1898). Водевіль "За сиротою і бог з калитою" (1871) нагадує "Одруження" Гоголя. М. Кропивницький почав також перекладати п'єсу "Ревізор" Гоголя (переклав два акти). Таким чином, М. Кропивницький став справжнім пропагандистом творчості Гоголя.

Література: Кропивницький М. Л. Збірник статей, спогадів і матеріалів. Київ: Мистецтво, 1955; Самойленко Г. В. Гоголівська тематика у репертуарі трупі М. Кропивницького гастрольної поїздки 1897 р. до Петербурга. *Література та культура Полісся*. Ніжин, 2008. Вип. 46; він же. Гоголівський Тарас Бульба у сценічній інтерпретації корифея української сцени Марка Кропивницького. *Там само*. Вип. 42.

Крутикова Ніна Євгенівна (14(27).01.1913–17.04.2008) – відома українська літературознавець. Доктор філологічних наук, професор, членкиня НСПУ (1959), членкиня-кореспондентка АН України (1957). Викладала в Київському університеті, працювала в Інституті літератури ім. Т. Шевченка АН України заступницею директора, завідувачкою відділу.

Досліджувала українську та російську літературу. Багато уваги приділяла творчості М. Гоголя, про що свідчать її монографії "Творчість Гоголя та її значення для української літератури" (1949), "Гоголь та українська література" (1957), "М. В. Гоголь. Дослідження і матеріали" (1992), а також численні статті, брошури. Одним із постійних наукових напрямків Н. Крутикової було вивчення гоголівських традицій в українській літературі, починаючи від Марка Вовчка і завершуючи багатогранністю Івана Франка. Вона була одним із яскравих фундаторів гоголезнавства в Україні. У своїх працях довела вплив гоголівських традицій на розвиток української реалістичної літератури 60–80-х рр. XIX ст. Кожен із українських письменників відчув цей вплив по-своєму, але в кінцевому результаті він мав позитивний характер. Дослідниця одна із перших розглянула творчість Гоголя паралельно з його сучасниками української літератури, широко дослідила проблему "Гоголь і Шевченко". Наукові інтереси Н. Крутикової були також пов'язані з вивченням українських критичних праць 60–80-х рр. XIX ст., які торкалися оцінки спадщини Гоголя, боротьби за нього як видатного художника слова – реаліста, яскравого сатирика, що впливав на творчість українських літераторів. Дослідниця брала активну участь в організації та проведенні наукових конференцій, присвячених М. Гоголю в Ніжині, Полтаві, Києві, допомагала молодим вченим у вивченні спадщини Гоголя, випускові їх матеріалів та збірників.

Крутикова Олександра Павлівна (1851–1919) – оперна співачка родом з Чернігівщини. Вокальну освіту здобула спочатку в Парижі (у П. Вертеля), а потім у Петербурзькій консерваторії (1872–1876). Удосконалювала її в Парижі та Мілані. Солістка Маріїнської опери в С.-Петербурзі (1872–1876), Севільї (1876–1878). Виступала на оперних сценах Києва, Одеси, Харкова.

У 1880–1891 рр. – солістка Великого театру в Москві. Мала голос широкого діапазону, серед ролей – Солоха ("Черевички" П. Чайковського), Катерина, дружина Тараса Бульби, в опері В. Кашперова (1887).

Ксенис Єгор Спиридонович (1814 – після 1863) – грек, однокурсник Гоголя. В Гімназію вищих наук кн. Безбородька вступив з дозволу попечителя О. Г. Кушеля-Безбородька разом з іншими греками-емігрантами 1822 р. і закінчив її 1833 р. зі ступенем кандидата.

Після закінчення Гімназії служив у Бессарабії, в Ізмайльському, а потім Кишиневському комерційному суді.

Кузьма Осип Кирилович (18.08.1880–1954) – український видавець. Вчителював. Один із організаторів Видавничої спілки українського учительства в Коломиї. Видавав твори українських і російських письменників, зокрема Гоголя "Тарас Бульба".

Кукольник Василь Григорович (30.01.1765–06.02.1821) – перший директор Гімназії вищих наук кн. Безбородька у Ніжині з серпня 1820 до лютого 1821 р., ординарний професор, статський радник. Народився в Угорщині, належав до давнього дворянського роду карпато-русів. Закінчив Лемберзьку академію. Був доктором вільних мистецтв, філософії, права, автором наукових праць.

Працював професором Замосцького ліцею. 1803 р. приїхав до Росії за рекомендацією І. С. Орлая на запрошення попечителя Санкт-Петербурзького навчального округу Н. Н. Новосильцева разом з іншими русинами О. І. Стойковичем, О. І. Дубровичем, Г. І. Терлаїчем, Павловичем, М. М. Білевичем та ін. Викладав фізику та інші предмети (1803–1805) у Санкт-Петербурзькому педагогічному інституті, римське право (1805–1813) в училищі правознавства, римське і громадське російське право великим князям Миколі й Михайлу Павловичам. Був членом особливого комітету при Педагогічному інституті для прийняття екзаменів на чини. Міг бути обраним ректором цього закладу. Але у 1819 р. цар Олександр І призначив його директором Ніжинської гімназії вищих наук кн. Безбородька. 24.08.1820 р. В. Кукольник разом із сім'єю приїхав у Ніжин і розпочав роботи з благоустрою навчального закладу. Це були важкі кроки, бо все треба було робити самому. І все ж у Ніжині він заклав основи своєрідного навчального закладу, у якому об'єдналися всі три ступені освіти: початкова, середня і вища, що давали змогу підготувати високоосвічених випускників, десятки з яких прославили цей навчальний заклад, зробили його помітним в освітньо-культурному середовищі країни. Були розроблені перші програми, підібрані викладачі. Більшість предметів читав сам директор та його син Платон. Серед перших викладачів були К. В. Шапалинський, П. І. Нікольський, Є. І. Зельднер, І. Є. Міллер, Ф. Чекієв та ін.

Наставником був також син Павло. В. Г. Кукольник наблизив до своєї сім'ї перших своїх учнів, серед яких були С. Коханович, В. Марков, І. Халчинський, О. Миницький, П. Редькін та ін. З навколишніх міст і сіл до В. Г. Кукольника зверталися поміщики, чиновники та інші з проханням пояснити умови прийому до навчального закладу. Поступово вступників набралось до 50, і їх поділили на два класи.

Залишився без відповіді лист Василя Гоголя про влаштування в гімназію його сина Миколу. Гоголь вступив до цього навчального закладу через три місяці після трагічної смерті директора.

В історії Ніжинської вищої школи В. Кукольник залишився як перший директор цього навчального закладу.

Кукольник Нестор Васильович (08.09.1809– 08.12.1868) – товариш М. Гоголя по Ніжинській гімназії вищих наук кн. Безбородька, син першого директора гімназії; відомий російський письменник 30–40-х рр. XIX ст., автор численних п'єс, історичних романів, романсів, видавець і редактор журналів.

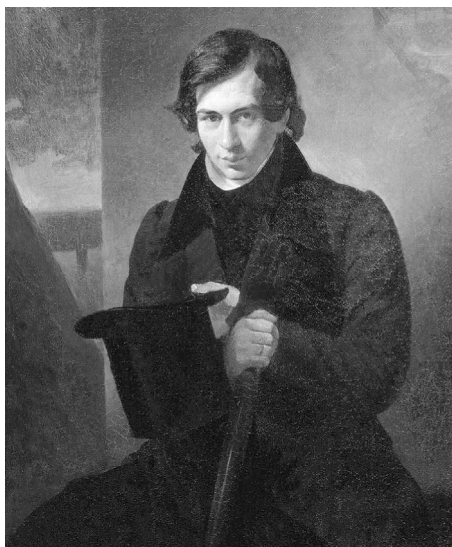
Н. Кукольник отримав блискучу домашню освіту. З 1821 р. почав навчатися у Ніжинській гімназії. Проте після смерті батька, через конфлікт матері з Тимчасовим правлінням гімназії, змушений був покинути Ніжин. Продовжив навчання у Житомирському повітовому училищі. 16 вересня 1823 р. розпорядженням графа О. Г. Кушеля-Безбородька був поновлений у гімназії. Продовжив навчання у 29.12.1823 р.

У його долі значну роль відіграв директор гімназії І. С. Орлай. Маючи від природи хороші здібності, допитливий юнак проявляв себе як у навчанні, так і в різних заходах, які відбувалися у гімназії. Н. Кукольник був всебічно розвинений студент, добре знав іноземні мови (французьку, німецьку, польську, латинську, італійську), світову історію, літературу. Як згадував М. Артинов, "все це було для нас справжньою дивиною. Словом, він був від усіх нас на голову вище".

Н. Кукольник разом з Гоголем брав участь у літературному та театральному житті гімназії. Він займався видавництвом рукописних літературних журналів, в яких розміщував свої твори. Самостійно видав журнал "Звезда". Із відомого "Реєстру" професора М. Белоусова дійшли свідчення про вірші Н. Кукольника: "К.* Люби меня", "Я часто слушаю печальный рокот бури", "Трепет" та ін.

Часто гімназисти збиралися у кімнаті П. Редькіна на квартирі у гувернера Мишковського, де перекладали історичні твори для складання всесвітньої історії.

Н. Кукольник брав активну участь у підготовці шкільних вистав російською, німецькою та французькою мовами. Це були п'єси Я. Княжнина "Неудачный примиритель, или Без обеда домой поеду", О. Писарева "Лукавин", А. Коцебу "Береговое право", Ж.-Б. Мольєра "Лекарь поневоле", "Скупой" та інші. У п'єсі

Портрет Н. В. Кукольника.

Худ. К. Брюлов

Д. Фонвізіна "Недоросль" чудово зіграв Митрофанушку, а Гоголь – Простакову. Очевидно, ця робота сприяла його потягу до драматургічної творчості. Він цікавився також музикою. Гоголь згадував: "Тоді збере навколо себе натовп і пояснює про Моцарта та інтеграл або рухає цей натовп за собою іспанськими звуками гітари (Гоголь Н. ПСС. Т. X. С. 261).

Ставлення до Н. Кукольника студентів гімназії було неоднозначним. Він сам відчував своє лідерство і перевагу над ними, тож дивився на них зверхньо. Гоголь, який умів тонко підмічати характерні риси людей, прозвав його "Возвышенным". У цьому прізвиську відбилися і особливості стилю творів юного Н. Кукольника, і сприйняття ним самого життя.

Переважна більшість творів Н. Кукольника ніжинського періоду була з різних причин втрачена: "загублено або знищено ним самим, чи зачитано його товаришами через недбалість та неувагу до своїх творів самого автора, який не надавав їм великої ваги" (Гимназия высших наук и Лицей кн. Безбородко. 1881. С. 104).

Як згадував один із гімназистів, Н. Кукольник давав учням свою драму "Мария", "зарозуміло і непристойно написану, і читав її в класі переважно перед лекціями Белоусова... Читав також й іншу трагедію "Тасс" і один роман" (Гимназия высших наук и Лицей кн. Безбородко. 1881. С. 96).

Над п'єсою "Торквато Тассо" Н. Кукольник працював довго. Він почав її писати у 1826 р., декілька разів переробляв. У цей час молодий письменник, як свідчить його лист до В. Н. Шастного, опублікований і проаналізований літературознавцем В. Є. Вацуро, відкидав класицизм і сентименталізм, дотримуючись романтичних поглядів на розвиток літератури. Проявляв особливий інтерес до творів Байрона "Манфред" та Гете "Гец фон Берліхінген".

У своїй п'єсі Н. Кукольник використав поетику романтизму. В основу твору була покладена доля італійського поета Торквато Тассо – мандрівника, одного із основоположників класицизму та бароко, людини зі складною, трагічною і в той же час легендарною долею. Для Н. Кукольника, як і для інших письменників, що торкались цієї теми, Торквато Тассо став символом Поета, який відповідав естетичним та життєвим вимогам романтиків. У листах із Ніжина до М. Марковича (березень 1827) Н. Кукольник підтверджує свій потяг до романтизму.

В гімназії Н. Кукольник притримувався демократичних поглядів. Захоплювався філософією, читав заборонених авторів. У зв'язку зі "Справою про вільнодумство" Н. Кукольник 1 листопада 1827 р. дав свідчення на користь професора М. Белоусова, сповістивши Конференцію, що його конспект лекцій з природничого права являє собою записи навчального матеріалу з добавкою

Портрет Н. Кукольника.
Худ. К. Брюллов

Портрет Н. Кукольника.
Худ. А. Мокрицький (1835)

заготовок, зроблених після занять із різних книжок, які він брав у гімназистів, збираючись писати дисертацію. Один із його зошитів – це записи, "переписані із зошита учня 9 класу пансіонера Яновського".

Професор К. Мойсеев, який намагався довести неблагонадійність професора М. Белоусова, у своєму рапорті стверджував про хибні свідчення Н. Кукольника щодо конспектів з природного права. 30 грудня 1827 р. свідчення Гоголя, Н. Кукольника та інших гімназистів передали на розгляд правління гімназії.

Перед випуском із гімназії у червні 1829 р. Н. Кукольник під тиском свого брата відмовився від своїх попередніх свідчень на захист проф. М. Белоусова. Але це йому не допомогло. І, хоча він склав усі екзамени на "відмінно", був позбавлений звання кандидата і чину XII класу, а також золотої медалі.

Директор гімназії Д. Яновський, сповіщаючи про поведінку "найближчих" до професора М. Белоусова пансіонерів: Н. Кукольника, І. Халчинського, О. Новохатського і М. Родзянки – з особливим захопленням писав, що "сии были, наконец, усмирены".

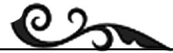
Н. Кукольник мріяв про Петербург: "Ось тут, у Петербурзі, думаю я, наберусь художніх відомостей, познайомлюсь із звичаями і прийомами майстрів, почую музику, яка жила у моїй душі, велика, цілісна, невідомого, але великого образу, як жива покійниця, що чекала воскресіння" (цит. за О. І. Ніколаєнком (РВІРЛМ. Ф. 371. № 26).

Після завершення навчання без диплома, а лише з одним свідоцтвом про закінчення гімназії, Н. Кукольник поїхав у Вільно до свого брата Павла, де влаштувався, не без участі "всесильного Н. Н. Новосильцева", у місцевій гімназії вчителем російської мови і словесності. За два роки досягнув високих результатів, написав і видав посібник з предмета, який користувався успіхом.

Як свідчить А. Шверубовець у своїй книзі "Братья Кукольники" (Вільно, 1865), Нестор добре володів слов'янськими мова-

Обкладинка книги

ми, знав польську і листувався з польським літератором Крашевським, спілкувався з місцевими літераторами-білорусами їх рідною мовою. Прекрасно володів литовською та українською мовами. Україні присвятив декілька творів, в яких сила описів була співзвучна раннім творам Гоголя. Він спілкувався з Олександром Корсуном, українським поетом, упорядником і видавцем альманаху "Сніп" (1841), брав участь в українському літературно-художньому та історико-науковому альманасі "Молодикъ", який видавав у 1843–1844 рр. письменник і перекладач Іван Бецький за активної участі Г. Квітки-Основ'яненка, М. Костомарова та ін.

1832 р. Н. Кукольник переїхав до Петербурга, влаштувався на посаду у Міністерстві фінансів. З цього часу починається його особливо плідний творчий процес.

Першим друкованим твором була віршована драма "Торквато Тассо", над якою він почав працювати у Ніжині і зробив декілька варіантів. Товариш по гімназії В. Любич-Романович згадував: "Незважаючи на похвалу від осіб, які чули її уривки, він до кінця її не довів. Одного разу, перечитуючи рукопис, йому здалося, що твір дуже слабкий, і він розірвав усі зошити. Наступного дня він знову взявся за "Торквато Тассо", працював над поемою довго й наполегливо, але знову не закінчив її. Новий варіант теж не задовольнив авторське самолюбство, і знову зошити були знищені. Нарешті, Нестор Васильович взявся за поему втретє і цього разу благополучно її закінчив" (Истор. вестн. 1892. Декабрь. С. 695).

У листі 1828 р. до В. Н. Шастного, який згадувався раніше, Н. Кукольник зауважував: "Я продовжував писати Тасса, але використав все. Рано дуже писати його; тим паче, що ніякий театр не візьме; я тепер почав іншу трагедію: "Елеонору Гвієнську..." Проте Нестор Кукольник знову повернувся до роботи над п'єсою, бо Торквато Тассо став для нього близьким настільки, що він не міг не закінчити твір. П'єса була завершена у Петербурзі і 1833 р. надрукована окремим виданням. Її добре зустріли читачі та критика.

Гоголь знав про цей твір, був добре з ним обізнаний. У листі до свого друга О. Данилевського від 30 березня 1832 р. він писав із Петербурга: "Чи хочеш ти знати, що робиться у нас, у цьому водяному місті. Приїжджав Возвишений з паном Платоном (брат Н. Кукольника – Г. С.). Возвишений все такий же, трагедії його все ті ж, "Тасс" його, якого він писав уже вшосте, надзвичайно товстий, займає чверть стопи паперу. Характери всі надзвичайно благородні, сповнені самовідданості, і на додаток виведений на сцену хлопчик 13 років, поет і закоханий в Тасса по вуха. А порівняннями грається, як м'ячиком, і небо, землю і пекло потрясає, неначе пір'їною. Вистачить того, що попередні: губи посиніли у нього кольором моря, або: очерет шепче, як шепчуть у мороці ланцюги, – нічого проти нинішніх. Пушкіна, як і раніше, не любить. "Борис Годунов" йому не подобається" (Гоголь Н. ПСС. Т. X. С. 228).

Н. Кукольник, перебуваючи у Петербурзі, намагався підтримувати зв'язки з Гоголем. Про нього останній розповідав у листі до О. Данилевського: "Зараз

зовсім не те. Не терпить людності і вибере ранній час прийти, коли я один, і тоді душить трагедією". (Там само. Т. Х. С. 261).

Уривчасті відомості не дають змоги повністю розкрити взаємини Гоголя і Н. Кукольника. Деякі дослідники вважають, що вони були значно глибшими, тоншими і багатограннішими, ніж прийнято вважати. Гоголь був добре ознайомлений із літературними заняттями Н. Кукольника. Помітна їх спільність у поглядах на живопис, архітектуру, історію, яка складалась ще в стінах Ніжинської гімназії.

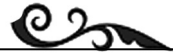
Вечір у Нестора Кукольника. Серед гостей Микола Гоголь.

Худ. П. Степанов (1837)

У 40–50-х рр. Н. Кукольник був дуже помітною постаттю в літературно-громадських колах столиці. У цей час він опублікував десятки романів, серед них "Евелина де Вальераль", "Альфа", "Альдона", "Дурочка Луиза" та інші, які були популярними серед читачів; написав десятки п'єс, які йшли на сцені. Славу авторові принесла п'єса "Рука Всевышнего отечество спасла" про події російсько-польської війни і зародження царського роду Романових.

Н. Кукольник був редактором журналу "Русский вестник" (1841), видавав збірники "Новогодник", "Сказка за сказкой", редагував свій журнал "Дагеротип" (вийшло 12 номерів), брав участь в "Энциклопедическом лексиконе". Його численні статті, вірші з'явилися і в інших журналах та альманахах. Активність Н. Кукольника була надзвичайна. Відомий він і як видавець першої в Росії "Художественной газеты" і першого, подібного типу журналу "Иллюстрация". Дружба з художником К. Брюлловим, композитором М. Глінкою та іншими діячами культури сприяли успішній появі цих видань.

Н. Кукольник підтримував зв'язки з випускниками Ніжинської гімназії вищих наук, які зосередилися у С.-Петербурзі і створили своєрідну "ніжинську колонію" ніжинських "однокоритників".

В одному будинку з ним проживали А. Горонович і М. Немирович-Данченко. Бували на "кукольниківських середах" П. Мартос, М. Прокопович та інші. З А. Мокрицьким Н. Кукольник часто зустрічався у зв'язку з виданням "Художественной газеты". З Гоголем продовжував спілкуватися майже до останніх днів його життя. Дослідник творчості Н. Кукольника О. І. Ніколаєнко зауважував, що в його естетичних поглядах пізнього часу було немало спільного з гоголівськими, і це особливо було помітним у порівнянні з "Вибраними місцями із листування з друзями", статтями та рисами, які були присвячені спільній тематиці, хоча вона по-різному висвітлювалася (Література та культура Полісся. 2004. Вип. 14).

Проблема "Гоголь і Н. Кукольник" ще не до кінця на сьогодні осмислена і потребує детального вивчення як у "Справі про вільнодумство", так і про літературне та театральне життя і їх роль у ньому як у ніжинський, так і в петербурзький періоди.

З теплотою згадував Н. Кукольник Ніжин і гімназію, про що свідчить уривок його неопублікованої оди з приміткою "Сочинил и читал воспитанник Богоугодного пансиона Гимназии высших наук князя Безбородько ученик 9 класса Нестор Кукольник. 1829, июнь":

Сей храм науки и искусства
Мне больше нечего желать.
И от наук вкусил я сдалость,
Я знал блаженственную радость,
Я начал жизнь торжествовать.
Вся жизнь моя благодаренье,
И темные и светлы дни.
Все Вам и Вашим наставленьям
И бескорыстным поученьям
С сыновним страхом посвящу.
И в мир открытый предо мною
Я с путеводною звездой
На Ваших крыльях полечу.

Н. Кукольник написав також 11 статей про викладачів та 1 про студента гімназії, які були опубліковані у книзі "Лицей князя Безбородько. Санкт-Петербург, 1859", виданій гр. Г. О. Кушелевим-Безбородьком, і повтореній у виданні М. Гербеля 1881 р. під назвою "Гимназия высших наук и Лицей князя Безбородько. Санкт-Петербург, 1881".

Здоров'я Н. Кукольника у 60-х рр. ХІХ ст. погіршилося, і він пішов у відставку з Міністерства фінансів, де останнім часом працював. Оселився на півдні у місті Таганрозі, мріючи решту своїх днів присвятити науці та літературі. Але у грудні 1868 р. раптово помер.

Слава залишила Н. Кукольника ще за життя. І згадують його нині лише історики літератури і музиканти, які виконують його романси "Жайворонок", "Колыбельная песня", "Сомнение" та інші, написані на музику М. Глінки.

Література: Любич-Романович В. И. Рассказы о Гоголе и Кукольнике. *Исторический вестник*. 1892. № 12; Мацеевич Л. Гоголь и Кукольник в Нежинской гимназии в.н. *Русский архив*. 1877. Кн. 3. №10; Среды Кукольника.

Література: *Салоны и кружки. Первая половина XIX в.* / ред. вступ. ст. и прим. Н. Л. Бродского. Москва; Ленинград, 1930; Самойленко Г. В. *Н. Гоголь и Нежинские однокоритники*. Самойленко Г. В. *Николай Гоголь и Нежин*. Нежин, 2008.

П. Кукольник.

Худ. К. Брюлов

Кукольник Платон Васильович (1802–09.12.1848) – четвертый сын первого директора Гимназии вищих наук В. Г. Кукольника, старший брат Нестора.

Навчався у Петербурзькій гімназії, служив у департаменті Римсько-католицької духовної колегії, склав іспит в Санкт-Петербурзькому університеті на право служби (1820), працював учителем латинської мови молодших класів у Гімназію вищих наук кн. Безбородька у Ніжині (1820–1821). Після смерті батька подарував бібліотеці гімназії 500 томів книг. Був звільнений з посади (7 жовтня 1821 р.), служив у Литовському поштамті, був езекутором (1824–1832) у Віленському університеті, працював у канцелярії попечителя Віленського навчального округу, перебував на державній службі у справах царства Польського. Помер у Петербурзі під час епідемії холери.

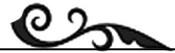
І. Г. Кулжинський.

20-ті рр.

Кулжинський Іван Григорович (14(26).04.1803–26.03(07.04).1884) – викладач латинської мови у Ніжинській гімназії вищих наук кн. Безбородька (1825–1829), радник, педагог, письменник.

У травні 1825 р. директор Ніжинської гімназії вищих наук кн. Безбородька І. С. Орлай запросив І. Кулжинського на посаду вчителя. Наказ був затверджений 4 серпня 1825 р., хоча свою згоду почесний попечитель О. Кушельов-Безбородько дав ще 25 липня 1825 р. До цього І. Кулжинський працював у Чернігівському духовному повітовому училищі. В автобіографії він розповідав, як його своєрідно екзаменував І. Орлай при вступі на роботу до Гімназії, запросивши до себе на обід і за столом змусивши

говорити латинською мовою. Тут же був і пансіонер В. Любич-Романович, який також чудово знав латину. І. Кулжинський успішно витримав директорський екзамен.

За свідченням І. Кулжинського, він навчав М. Гоголя латині у молодших класах. Пізніше він писав:

"Я Гоголя давно когда-то
Латинской азбуке учил
И память о поре той свято
Досель в смиренни хранил".

До нас дійшла "Відомість про поведінку та успіхи з латинської мови учнів Гімназії вищих наук князя Безбородько", складена І. Кулжинським після обстеження учнів у серпні 1825 р. Знання Гоголя в об'ємі вивченого матеріалу були оцінені на відмінно. Але Гоголь, учень 7-го класу, не був переведений до вищого, 4-го, класу з інших мов і залишався у третьому збірному з інших "наукових" класів учнів ще у 1825–1826 та 1826–1827 навчальних роках. У серпні 1827 р. Гоголь склав екзамен і був переведений у 4-й клас, де латинську мову викладав С. М. Андрущенко.

Пізніше І. Кулжинський залишив спогади про М. Гоголя "Воспоминания учителя", які опубліковані в журналі "Москвитянин", і цим поклав початок мемуаристики про Гоголя. Але вони досить суб'єктивні. Ось як він оцінює Гоголя: "Це був талант, – пише він, – не розпізнаний школою і, якщо правду сказати, не захотів або не зумів зізнатися школі. Між тодішніми наставниками Гоголя були такі, які могли б приголубити і попестити цей талант, але він нікому не відкрився своїм справжнім іменем. Гоголя знали лише як лінивого, але, очевидно, не бездарного юнака, який не спромігся навіть навчитися російського правопису. Шкода, що не розпізнали його. А хто знає, можливо, це і на краще" (Москвитянин. 1854. № 21. Смес. С. 7–8).

Крім нарису "Спогади вчителя", І. Г. Кулжинський згадував про М. Гоголя і в статті "М. В. Гоголь і Т. Г. Шевченко. Другий уривок із рукопису "Літературні спогади" (газ.: Русский. 1868. 14 грудня), в якій він знову негативно характеризував Гоголя-студента: "Гоголь дуже погано вчився; хоча закінчив курс Ніжинської гімназії (що нині Ліцей), але в ній нічого, навіть правопису російського, не захотів навчитися; не знав мов, і – говорячи взагалі – стрімголов кинувся він у вир російської літератури. Що він є, насправді, за чудернацьке явище в нашій літературі? Начебто навмисно кращі (за спільною думкою) діячі її зневажали школою... У Гоголя, ще з юних літ була помітна прихильність до авторства, відома шкільна хвороба *pruritus scribendi*. Як тепер бачу цього білявого, кучерявого хлопчика у сірому гімназійному сюртучку, що пробирається в латинському класі на окрему задню лавку, щоб там під шум і говір перекладів із латинської хрестоматії вільно читати який-небудь літературний журнал чи альманах або ж строчити яку-небудь карикатуру. Закінчивши таким чином курс, він поїхав у Санкт-Петербург..." (Русский. Газета политическая и литературная. 1868. 14 декабря. № 127).

Нині не можна прийняти цю характеристику Гоголя, бо численні факти говорять про зворотнє.

Серед викладачів гімназії І. Кулжинський виділявся тим, що у період роботи займався літературною творчістю і мав зв'язки з діячами культури Харкова та Санкт-Петербурга. У 1825 р. в петербурзькому "Дамском журнале" з'явився його вірш "Эпитафия". А в "Украинском журнале" який видавався у Харкові у 1824–1825 рр., опублікував декілька статей. Найбільш плідним був 1826 р. У "Дамском журнале" опубліковані вірші "Мой гений", "Блаженство", "В. И. Божену", "Казацкая песня".

Ці твори І. Кулжинського могли читати гімназисти. У 1827 р. у Москві вийшла окремим виданням його книга "Малороссийская деревня". Ця повість має етнографічне значення. У ній описані народні звичаї в Україні.

Гімназисти по-різному поставилися до твору свого вчителя. М. Гоголь у листі до Г. Висоцького від 19 березня 1827 р. висловив своє скептичне, негативне ставлення: "Нині у нас відбуваються кумедні історії й анекдоти з Іваном Григоровичем Кулжинським. Він тепер надрукував свій твір під назвою "Малоросійське село". Цей літературний виродок став причиною всіх його бід: коли він тільки проходить через клас, йому зараз же читають уривки з "Малоросійського села" і поважний князь бісється, скільки є духу; коли він буває в театрі, то хто-небудь із наших оголошує гучно про виставу нової п'єси, її назва: "Малороссийская деревня, или Дуракам закон не писан, комедия-водевиль". Декілька разів прибігав за протегуванням і захистом конференції, і, нарешті, побачивши, що його скарги безнадійно погано пошановуються, вирішив принизливо і покірно просити нашої милості не порушувати творчий його спокій і не соромити почесну маячню його" (Гоголь Н. ПСС. Т. X. С. 88).

Гоголь не сприйняв цей опис свого вчителя, хоча і зробив декілька виписок до своєї "Книги всякой всячины". Принижуючи твір І. Кулжинського, він мріяв "козирнути", опублікувавши свою більш достойну для літератури поему, про яку б заговорили в літературних колах. У цей час Гоголь писав поему "Ганс Кюхельгартен", на яку покладав велику надію. Все це він тримав у таємниці від своїх товаришів, сподіваючись приголомшити усіх, надрукувавши її у Петербурзі. Але надії Гоголя не справдилися.

Негативна оцінка Гоголем-гімназистом повісті вчителя не збігалася, наприклад, з пізнішим відгуком проф. М. Сперанського, який аналізував книгу. Він вважав, що свій осуд "Малороссийской деревни" та її автора Гоголь висловив зопалу. Дійсно, книга І. Кулжинського, написана високим стилем, давала тільки деякі уявлення про побут, звичаї малоросійського села. Надто вже ідилічно зобразив письменник життя селян. І. Кулжинський тут пішов слідом за сентименталістом П. Шаликовим та його "Путешествием в Малороссию" (1803). І все ж книга І. Кулжинського слугувала певним джерелом і для "Вечорів на хуторі біля Диканьки" Гоголя, і підштовхнула до укладання ним та П. Лукашевичем подібного українського словника та збирання етнографічних матеріалів уже в ніжинський період їх життя.

До речі, як свідчить І. Кулжинський, П. Шаликов позитивно поставився до його твору.

Період праці І. Кулжинського у Ніжинській гімназії вищих наук був дуже плідним у творчому сенсі. 1829 р. в "Дамском журнале" публікувалися його повісті "Терешко", "Козацкие шапки", "Три сестры" та інші твори. Для деяких з них він використав ніжинські легенди. Літератор І. Кулжинський мав вплив на окремих гімназистів, зокрема Є. Гребінку, М. Ріттера, Л. Ланга, сприяв публікації їх творів у Харкові та Петербурзі.

Естетичні погляди І. Кулжинського ніжинського періоду найбільше розкриті у його "Речи о различии между классической и романтической поэзией". За темою і концепцією "Речь..." близька до відомої магістерської дисертації Н. Надеждіна. В "Речи..." І. Кулжинський намагався визначити синтез між класицизмом і романтизмом. Хоча в його творчості, як свідчить професор М. Сперанський, помітні риси еkleктизму, відчувається сильна дія нормативної естетики. Ніжинський літератор орієнтувався і на інші сучасні йому літературні течії.

У 1829 р. І. Кулжинський залишив Ніжинську гімназію вищих наук, деякий час працював у Харківській гімназії, директором у Луцькій, а потім 1841 р. знову повернувся у Ніжин і працював у Юридичному ліцеї на посаді інспектора. Як зазначав він у автобіографії, купив біля ліцею місце, побудував будинок, посадив сад.

У другий ніжинський період І. Кулжинський надрукував у "Русской беседе" драму у трьох актах "Кочубей" (1841), у "Маяку" – драму в 4-х діях "Юродивий" (1841), а також статті, нариси, зокрема "Нежинский Благовещенский монастырь". У "Маяке" в той час друкувалися українські письменники П. Гулак-Артемовський, Г. Квітка-Основ'яненко, Т. Шевченко та інші. Журнал тимчасово прихилив до себе українських літераторів.

На цей час І. Кулжинський був відомим у літературних колах, співпрацював зі столичними журналами, був членом Товариства російської словесності, підтримував зв'язки з П. Шаликовим та П. Ширинським-Шихматовим. Останній сприяв переходу І. Кулжинського в серпні 1843 р. у Тифліс на посаду директора Закавказького училища, де пробув чотири роки, після чого знову повернувся до Ніжина. У 40-х рр. змінилися його естетичні та політичні позиції, посилювалися реакційні погляди. Про це свідчить і його листування з редактором журналу "Маяк" С. Бурачком. У статтях останнього періоду І. Кулжинський виступив проти викладання в українських школах предметів рідною мовою, назвав її "испорченным русским", виступив проти молодого україномовної літератури і видань книг для народного читання українською.

**І. Г. Кулжинський
(70-ті рр.)**

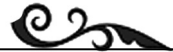
І в останній ніжинський період, коли І. Кулжинський був уже на пенсії, він продовжував працювати над художніми, публіцистичними та науковими творами. 1851 р. в "Москвитянині" з'явилась його повість "Семен Середа, куренной атаман Запорожского войска", в якій помітний вплив "Тараса Бульби" Гоголя, а 1854 р. опублікував "Воспоминания учителя", присвячені Гоголю. У 60-ті рр. він працював над вивченням історії Польщі та Європи, написав на цю тему наукові праці.

В автобіографії І. Кулжинський скептично оцінював свій художній доробок: "Писав і друкував я дуже багато у різних журналах; але в зв'язку з тим, що я чернеток у себе не залишав, то тепер не пам'ятаю не тільки змісту, а навіть і назв багатьох моїх творів, із чого випливає, що вони не варті пам'яті. Я говорю це не з почуття покірливості і зневаги, а просто так, як воно є". Проте критичне ставлення до своєї творчості, висловлене в автобіографії 1859 р., не зупинило І. Кулжинського, і він продовжував писати і друкувати вірші, послання, байки, а також статті на історико-літературні, релігійно-богословські та педагогічні теми.

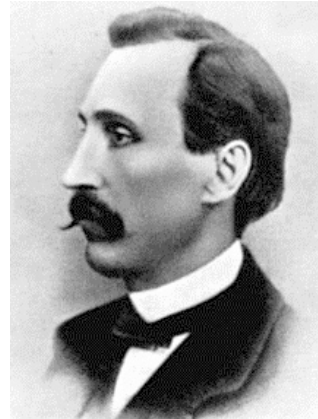
Нині не можна однозначно заявити, як це зробив С. Машинський у своїй праці "Гоголь и "дело о вольнодумстве" (1959), що "мрачная фигура" І. Кулжинського представлена "в галерее преподавателей-рутинеров". У його діяльності ніжинського періоду було чимало і позитивного. Хоча І. Кулжинський критично ставився до Гоголя, все ж він пишався самим фактом його причетності до життя великого письменника, відзначав його талант, не пізнаний школою, говорив про його акторський дар, який розкрився у гімназійних виставах, і щиро сумував з приводу передчасної смерті свого прославленого учня: "Мир праху вашему, любезные мои ученики Гоголь и Гребенка. Не мне следовало писать воспоминания об вас... Но вы опередили многих своих учителей во всем: и славе и в могиле".

І. Кулжинський і Гоголь жили в один і той же історичний час, друкувалися переважно у петербурзьких журналах та видавництвах. З них більш плідним у творчості був І. Кулжинський, хоча його публікації були відомі обмеженому колу читачів. Твори ж Гоголя кожного разу були подією в суспільно-літературному житті, на них чекали читачі і після ознайомлення з ними ділилися своїми враженнями. Не оминала їх і літературна критика! Твори Гоголя також мали суспільний резонанс, чого не можна сказати про повісті і романи І. Г. Кулжинського.

Література: Сперанский М. Один из учителей Н. В. Гоголя (И. Г. Кулжинский). Нежин, 1906 (С полным списком сочинений Кулжинского); Данилов В. В. К характеристике Кулжинского и его литературной деятельности. Киев, 1909; Иофанов Д. Н. В. Гоголь. Детские и юношеские годы. Киев, 1951; Кулжинский И. Г. Автобиографический очерк. *Гимназия высших наук и лицей князя Безбородко*. Санкт-Петербург, 1881. С. 269–274; Самойленко Г. В. *Николай Гоголь и Нежин*. Нежин, 2008.

Куліш Пантелеймон Олександрович (26.07(07.08).1819–02(14).02.1897) – відомий український письменник, літературний критик, перекладач, громадський діяч. Закінчив Новгород-Сіверську гімназію (1831–1836). Навчався в Університеті Св. Володимира у Києві (1839–1840), працював у гімназіях та училищах Києва, Петербурга. З 1843 р. увійшов у літературу своїм романом "Михайло Черни-шенко", поемою "Україна".

Гоголь відгукувався про твори П. Куліша, зокрема про його роман "Михайло Чернишенко, или Малороссия восемьдесят лет назад" (Москвитянин. 1843. № 9). У листі до М. Язикова від 24 червня 1846 р. про П. Куліша він писав: "Судячи з уривків двох романів, які я прочитав, у ньому всі ознаки таланту великої руки, я б дуже хотів мати відомості про нього самого, про автора, тим паче, що про нього майже не говорять. Якщо Бог збереже його, то йому належатиме важливе місце в нашій літературі". А в статті "О Современнике", яка була надіслана П. Плетньову 4 грудня 1846 р., Гоголь писав про роман Куліша: "Я бачу теж багато достоїнств у письменника, який підписує під своїми творами ім'я: Куліш. Барвистий склад і велике пізнання вдачі і звичаїв Малої Росії говорять про те, що він міг би прекрасно написати історію цієї землі". При цьому Гоголь указав і на недоліки твору: "Роман же його, досить цікавий за частинами, в'ялий і нудний в цілому: ці дорогоцінні перли відомостей історичних, які розсіпані на сторінках його, гинуть там цілком безплідно".

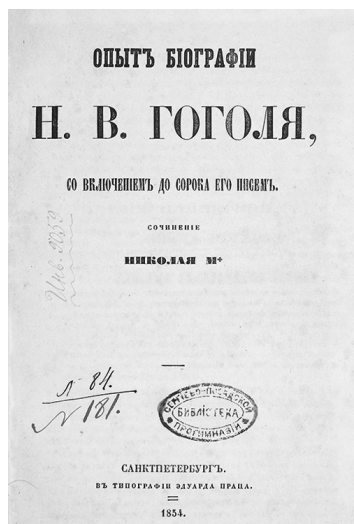
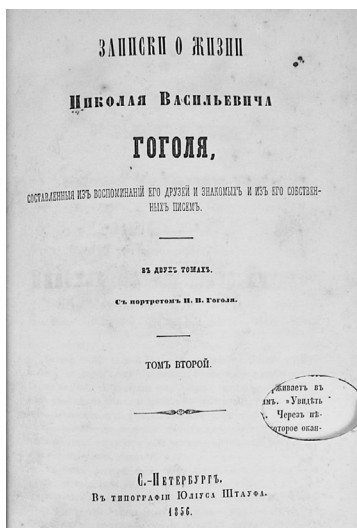
П. Куліш у 1847 р. після одруження з О. М. Білозерською (у літературі Ганна Барвінок) збирався поїхати за кордон, взяв рекомендаційний лист у П. Плетньова до В. Жуковського, який проживав у Франкфурті, з метою познайомитися там із Гоголем, який був у поета у жовтні 1846 та червні-липні 1847 р. Про це письменник згадував у своїх спогадах про М. І. Костомарова (Новь. 1885. №13. С. 67). Але П. Куліша заарештували у справі Кирило-Мефодіївського товариства і відправили на три роки до Тули.

У 1850 році П. Куліш повернувся до Петербурга. Спілкувався з багатьма діячами культури. Залишив багату літературну спадщину (романи, повісті, оповідання, поеми, вірші, п'єси, переклади тощо). Серед критичних праць – статті про М. Гоголя. Першим його відгуком була стаття "Несколько черт к биографии Н. В. Гоголя" ("Отечественные записки. 1852), яка пов'язана зі смертю письменника. Ця праця викликала цілу полеміку у пресі, бо в ній автор пропустився фактичних неточностей.

У наступній своїй праці дослідник врахував недоліки і видав книгу "Опыт биографии Н. В. Гоголя со включением до сорока его писем" (Санкт-Петербург, 1854). П. Куліш зібрав листи М. Гоголя до С. Аксакова, М. Максимовича, П. Плетньова, матері Марії Іванівни Гоголь. Опираючись на епістолярну спадщину, дослідник заклав наукову основу вивчення життя і творчості письменника,

зокрема ставив за мету висвітлити "біографію духу" творця знаменитих творів. Розповідь веде від другої особи – "ми". В біографії Гоголя він виділяє три етапи: "домашній період" (дитинство, юність, навчання у Ніжині), "чужина і поневіряння" – життя у Петербурзі і початок творчості (називаючи це словом "чужина", при цьому зазначає, що столичне життя для майбутнього письменника ще було "не своїм рідним") і "період паломництва" (закордонні мандри, розквіт творчості і завершальний етап життя). Книга завершується додатком, у якому подаються окремі біографічні документи. Для повного розкриття біографії М. Гоголя не вистачало матеріалів, і П. Куліш почав збирати листи і спогади про письменника. На цій основі з'явилася книга "Записки о жизни Н. В. Гоголя, составленные из воспоминаний его друзей и знакомых и из его собственных писем" (Санкт-Петербург, 1856) у 2 томах, в якій опубліковано 285 листів, а також спогади, на основі яких автор намагався представити читачеві "зовнішнє і внутрішнє життя Гоголя".

Опираючись на документальний матеріал та художні твори, зокрема "Вибрані місця із листування з друзями", П. Куліш дав оцінку творчості письменника, виділяючи в ній національну ідею, поступовий розвиток в його душі релігійних поглядів, високе служіння суспільству.

Щоб краще відчувати життя і творчість Гоголя, П. Куліш навесні 1855 р. відвідав гоголівські місця Полтавщини.

У своїх книгах про Гоголя П. Куліш розглядав біографію письменника як невинний рух від юних років і до кінця його життя, спрямованого до високої мети морального самовдосконалення. І це був шлях не пошуків, а закономірний, чітко визначений напрям до релігійного містицизму.

Ідея незмінності Гоголя проходить крізь усі праці П. Куліша про письменника, з чим хочеться подискутувати. Літературознавці відзначають, що у підборі фактів про Гоголя він був дещо тенденційним і прикривав ті факти, які були пов'язані з демократично налаштованими діячами.

Високо оцінював П. Куліш "Вибрані місця із листування з друзями" і критично ставився до художніх творів письменника. Він дорікав Гоголю в його неосвіченості. У листі до біографа Гоголя В. І. Шенрока від 5 січня 1890 р. П. Куліш писав: "Анекдотичне балагурство з талантом коміка привели його до художнього сприйняття ходячих типів, але крайнє безкультур'я в історії, політиці, філософії, разом з підбурюванням таємно революційної преси, привели його до вигуків: "Русь, куди ти мчиш? Дай відповідь, і чому все, що не є в тобі, спрямувало на мене очі, сповнені чекання?" Це збило його з дороги поступового розвитку", – завершує лист П. Куліш (Інститут рукопису НБАНВ. Гоголіана. № 359. С. 3). У літературній критиці праці Куліша про Гоголя викликали різко протилежну оцінку.

У 1857 р. П. Куліш видав "Сочинения и письма Н. В. Гоголя" у 6 томах (Санкт-Петербург), а через два роки після смерті художника О. Іванова, у 1858 р., опублікував "Переписку Н. В. Гоголя с А. А. Ивановым" з широкими тенденційними коментарями упорядника. Постать Гоголя була постійно присутня й у багатьох публіцистичних статтях П. Куліша другої половини 50-х – поч. 60-х рр. XIX ст., зокрема, коли він розглядав спадщину автора "Вечорів..." у взаємозв'язку з українською літературою ("Обзор украинской словесности", "Гоголь как автор повестей из украинской жизни и истории" та ін.). Тут автор виступав не як біограф Гоголя, а як критик і літературознавець, хоча не зі всіма оцінками творів Гоголя погоджувалися М. Максимович, М. Драгоманов, І. Франко та інші. П. Куліша в гоголезнавстві називають першим біографом Миколи Гоголя.

Літературознавці вказують і на вплив Гоголя на оригінальні художні твори П. Куліша, хоча йому не завжди вдавалося досягти гоголівських вершин, зокрема в зображенні персонажів із народу, описові їх життя та народних побутових традицій.

Література: Крутикова Н. Є. Гоголь та українська література. Київ, 1957; Ісаєнко К. П. *Микола і Гоголь і Пантелеймон Куліш: два україносвіти*. Ніжин, 2015.

Кульбак Дмитро Іванович (08.11.1899–17.10.1981) – художник театру й графік. З 1930 р. був членом АРМУ (Асоціації революційного мистецтва України). Закінчив Харківський художній інститут (1929). Оформляв вистави в Харківських театрах, Запорізькому музично-драматичному Київському опери та балету театрах. Відомий як ілюстратор книжок.

Серед оформлених ним вистав – "Майська ніч" за М. Гоголем (1964) в Київському театрі оперети; "Русалка" О. Даргомижського (1944–1948) у Київському театрі опери та балету.

Кульчицький Микола Леонідович (18.03(01.04).1908–24.02.1992) – оператор. Заслужений діяч мистецтв України (1983). Закінчив опера-торське відділення Одеського кінотехнікуму (1930). Працював на Одеській кінофабриці (1928–1934). З 1934 р. – оператор Київської кіностудії художніх фільмів ім. О. Довженка. Нагороджений медалями.

Зняв стрічки "Сорочинський ярмарок" (1939), "Майська ніч" (1940, у співавтор.).

Кулябка В. І. – написав п'єсу "Петро Орленко, або Втрачена грамота" (за Гоголем). Фантастичні картини в 4 діях 5 одминах (ценз. дозв. від 15.03.1898).

Курбас Лесь (Олександр-Зенон Степанович; 25.02.1887–31.11.1937) – український режисер, актор, драматург, перекладач, засновник театральних колективів.

З творчістю Гоголя театральна діяльність Курбаса пов'язана з юних років. На сцені аматорської трупи Львова (1909–1910) зіграв Василя у "Ночі на Івана Купала" п'єси М. Старицького, а на сцені театру "Руська бесіда" (1912–1914) – Сотника у "Вії" М. Кропивницького. З 1916 р. працював у театрі М. Садовського у Львові, де зіграв роль Хлестакова ("Ревізор" Гоголя), а пізніше у своєму театрі.

Заснував Київський молодий театр та "Березіль" (1916–1919), художнім керівником якого був до 1933 р. У театрі у 1919 р. працював над оперою М. Лисенка "Утоплена", а 1918 р. підготував постановку опери "Тарас Бульба", але у Київ увійшли петлюрівці і вистава не побачила світ.

З часу появи "Ревізора" на сцені актори грали Хлестакова по-різному: то піднімали фарсові рамки, представляли його водевільним жартуном (М. Дюр, Д. Ленський), фатом (І. Самарін), натуралістичним (М. Садовський, Д. Нільський), фітюлькою (О. Максимов). У Курбаса він інший. Свої дії він доводить до абсурду. Фарсова поведінка подається як справжнісінька, серйозна, природна. А в цьому вона виходила абсурдною. Підхід же Курбаса був сатиричний, але ця сатира настояща на терпкій драмі; вона більше пов'язана з добою канону революції, аніж з реальністю історичної доби "Ревізора". Курбас не сприймає музейно-історичного прочитання п'єси. Вона для нього не реліквія, а спосіб творити сьогоднішні тривоги світу, нехай навіть у такій фантастичній формі". "Цей галичанин грає дуже, дуже цікаво! Хоча на австріяцький лад. Підпускає їм всілякої чортівні – і сам же з них кепкує. У цьому щось є..." (Стешенко Іван).

Актор і режисер Василь Василько дав дуже влучну характеристику виконання ролі Хлестакова О. Курбасом: "Познайомився я з Лесем Степановичем значно пізніше. А поки що я мав нагоду спостерігати його в ролі Хлестакова. До того я бачив двох виконавців цієї ролі: І. Мар'яненка у театрі Миколи Садовського і С. Кузнецова в Соловцовському театрі. Обидва вони вважалися першокласними виконавцями цього образу. Але Курбас-Хлестаков був зовсім відмінним. Перш за все вражав його пластичний малюнок. Це справді була "столична фітюлька", тобто тоненький, маленький, худий і довгий столичний жевжик. Надзвичайний темпоритм поведінки. Цілковитий контраст до поведінки "провінційних гусаків". Охоче віриш, що він міг запаморочити голови, збити з глузду всіх чиновників, не кажучи вже про їхніх дам.

Хлестаков–Курбас часто вдавався до позування, якогось реверансу чи жесту, небаченого серед чиновників. І тому не дивно, що навіть така пройда, як Городничий, повірив, що Хлестаков "з міністрами в карти грає... до царя їздить!"

Курбас у цій ролі був легкий надзвичайно, навіть граціозний. І це якраз пасувало до ролі "столичного кавалера". На початку ролі Хлестаков–Курбас був

ображений, примхливий панич, звичайно, голодний. Роздратований, він різко поводився з Йосипом та зі служкою готелю.

З появою Городничого, чим далі, тим більше, Хлестаков, злякавшись його, починав верещати, навіть заїкатися і раптом... Городничий запропонував позичити йому гроші. Надзвичайною була ціла гама-перехід від страху до радості. Цікаво, що ця нікчема швидко опанувала ситуацію, лише нагадування про відвідування в'язниці на якусь хвилину зупинило його радісний настрій. А далі Хлестаков уже починав замилювати очі Городничому. Він був "на коні", навіть встиг показати язика отетерілому Йосипові.

Найвідповідальнішу частину ролі Хлестакова – його монолог у третій дії – Курбас проводив з високою майстерністю. З'явившись у збудженому стані після частування його "губернською мадерою", Хлестаков-Курбас розмовляв легко, мажорно, із запалом. Процес сп'яніння був переконливим, без награвання і комікування. Ляпнувши для самого себе несподівано якесь слівце, він тут же, уже свідомо, добавляв ще і ще. Брехав він натхненно, жонглював словами, немов м'ячиками, маючи сам від себе неабияку насолоду...

У сцені з дамами Хлестаков-Курбас шикував своїми столичними манерами, позами, жестами, чим, звичайно, їх зачаровував" (Василько В. Театру віддане життя. С. 98–99).

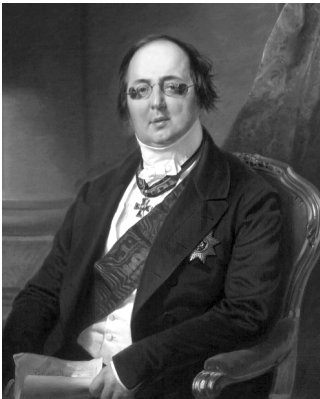
Л. Курбас, хоча і небагато зіграв ролей гоголівських персонажів, все ж залишився яскравою особистістю у мистецькому житті, пов'язаному з творчістю Гоголя.

Література: Прохоренко Є. Є. Гоголь і Лесь Курбас. *Література та культура Полісся*. Ніжин. 2011. Вип. 65; Корнієнко Н. Лесь Курбас-Хлестаков... *Культура і життя*. 2007. (№ 9) 28 лютого; Дейч А. И. По ступеням времени: воспоминания и статьи. Київ: Мистецтво, 1988. 231 с.

Курочка-Армашевський Іван Григорович (15.06.1896–09.08.1971) – український художник театру. Навчався у О. Сластьона у Миргородській художній промисловій школі та у О. Мурашка в Українській академії мистецтв у Києві. Закінчив Київський художній інститут (1928). З 1927 до 1941 р. працював художником (1928–1934 – головним) Київського театру опери та балету, в Підкарпатському театрі в Дрогобичі (1943–1944), з 1948 р. – в Канаді.

Оформив оперні і балетні вистави, серед них "Тарас Бульба", "Різдвяна ніч" М. Лисенка (обидві 1929). Сценографії до опери "Тарас Бульба" здійснив у Тифлійському (нині Тбіліському) театрі опери і балету (1936) та Дніпропетровському театрі опери та балету (1936). У Торонто оформив декорації до "Вія". У 20-х рр. XX ст. використовував елементи романтизму і конструктивізму, про що свідчить дуже вдала постановка "Різдвяної ночі", а в 30-х рр. домінував реалістичний живопис. У костюмах продемонстрував лаконічну передачу образів, знання народного побуту та історичних реалій. Останнє особливо яскраво проявилось у київській постановці "Тараса Бульби".

Кушельов-Безбородько Олександр Григорович (04.09.1800–06.04.1855) – граф, попечитель Гімназії вищих наук кн. Безбородька (1815–1855). Онук графа І. А. Безбородька, син Любові Іллівни та адмірала графа Григорія Григоровича Кушельова. Таємний радник, сенатор, камергер імператорського двору, доктор етико-політичних наук, дійсний член Російської академії наук.

Після смерті І. А. Безбородька цар Олександр І передав опікування Гімназією вищих наук у Ніжині його онуку – п'ятнадцятирічному О. Г. Кушельову, бо синів у графа не було. Призначаючи його попечителем,

цар у своєму наказі відзначив: "на знак поваги до прекрасного служіння покійного князя Безбородька, що на користь і славу Вітчизни все своє життя присвятив, назвати в подальшому графом Кушельовим-Безбородьком, щоб знамените заслугами прізвище це зі смертю останнього у роді не згасло, але щоб поновившись, перебувало завжди у незабутній пам'яті російського дворянства". Так О. Г. Кушельов став О. Г. Кушельовим-Безбородьком. Він закінчив Царсько-сільський ліцей (1816), склав екзамен у Московському університеті та став доктором етико-політичних наук у 16 років. Після призначення на службу в Колегію іноземних справ виїжджав за кордон, побував в університетах, познайомився з видатним педагогом Песталоцці та його навчальною системою. У 1818 р. став до виконання обов'язків попечителя, всіляко сприяв прискоренню відкриття Гімназії вищих наук, яке відбулося 4 вересня 1820 р.

Разом з першими директорами професорами В. Г. Кукольніком (1820–1821) та І. С. Орлаєм (1821–1826) підібрав педагогічні кадри, визначив матеріальне забезпечення навчального закладу, зокрема, подарував бібліотеку у 2500 томів "отборнейших сочинений". Сюди увійшли і книги, які він купив під час подорожі по Європі. Бібліотека щорічно поповнювалася як новими книгами, так і періодичними виданнями.

Протягом функціонування Гімназії вищих наук О. Г. Кушельов-Безбородько часто бував у Ніжині, був присутнім на екзаменах, цікавився станом підготовки гімназистів. 6 липня 1824 р. був присутнім на річному екзамені і відмітив успіхи з математики, історії, російської і латинської словесності. З 1821 р. до гімназії почали приймати "вільноприходящих", тобто юнаків, які в ній лише навчалися, а помешкання винаймали в місті. Це збільшило контингент учнів. Дозволив навчатися грекам-емігрантам. На прохання батька Миколи Гоголя Василя Панасовича граф перевів його сина Миколу з платної форми (батьки платили за М. Гоголя 1200 карбованців за рік) на гімназійне безкоштовне утримання (з березня 1822 р.).

Згідно зі Статутом гімназія вищих наук була специфічним навчальним закладом з дев'ятирічним терміном навчання. Ознайомлюючись із навчальним процесом, попечитель вносив зміни до кількості годин на вивчення предметів, зокрема іноземних мов до 4 год, введено грецьку мову для охочих тощо. Бував на

річних екзаменах. Рекомендував професорам 5 і 6 відділень читати лекції іноземними мовами, а в 7 і 8 класах збільшити кількість годин на вивчення юридичних наук.

О. Г. Кушельов-Безбородько подарував гімназії фізичний та мінеральний кабінети. У приміщенні навчального закладу споруджено Свято-Олександрівську церкву, для якої замовлено ікони та інші предмети в Санкт-Петербурзі.

У кінці 1821 р. почесний попечитель звернувся з проханням до міністра народної освіти відкрити в Ніжині при гімназії "Ученое общество", що до краю відноситься... за прикладом існуючого такого ж товариства при Ярославському Демидівському вищих наук училищі, привілеї якої всемілостивіше розповсюджені і на означену гімназію". Але ця пропозиція для Ніжина була передчасною, бо Гімназія вищих наук лише становилася.

Завдяки підтримці О. Г. Кушельова-Безбородька цар дозволив організувати в гімназії аматорський студентський театр (1824–1827 рр.), у якому активну участь брав Гоголь та інші гімназисти. Пізніше він увійшов в історію театрального мистецтва. У жовтні-листопаді 1826 р. О. Г. Кушельов-Безбородько знаходився у гімназії. М. Гоголь коментує перебування почесного попечителя у листі до матері від 23 листопада 1826 р. та до інших кореспондентів (03.10.1827; 16.05.1828).

Своє невдоволення попечитель висловив щодо так званої "Справи про вільнодумство", яка призвела до закриття Гімназії вищих наук і відкриття Фізико-математичного (1832–1840), а згодом Юридичного ліцеїв. О. Г. Кушельов-Безбородько продовжував до самої смерті виконувати обов'язки почесного попечителя і у цих навчальних закладах. До 25-річчя закладу подарував 75 картин європейських художників XVI–XVIII ст. з метою розвитку естетичних смаків у ліцеїстів.

О. Г. Кушельов-Безбородько залишився в пам'яті як найбільш активний і результативний із попечителів після І. А. Безбородька.

Лабаш Стефан (псевд. Ст. Смелков) (08.01.1853) – український журналіст, письменник, перекладач повісті "Вій", опублікованої під назвою "Народное предание" в газеті "Друг" (1874).

Лавриненко-Міщенко Данило Іванович – лікар, перекладач. Гласний Чернігівської міської думи у 1875–1878 і 1879–1882 рр. На початку 1860 рр. належав до Чернігівської української громади. А через лист українською мовою, надісланий у квітні 1866 р. до вчителя російської мови Харківського повітового училища (1867–1869) та українського літератора Василя Гнилоширова (1836–1900), Лавриненко-Міщенко постав як український лексикограф. Автор науково-популярної брошури на медичну тему "Про холеру і як слід її берегтись і чим запобігти"; перекладач, зокрема творів М. Гоголя. В одному з листів писав: "Є ще у мене переложене оповідання Гоголя "Страшная месть" і почав перекладати "Тараса Бульбу" – коли, що, з'єднаємось з Вами, то й ці вишлю Вам" (ІР НБУВ. До III. Од. зб. 4107).

Література: Нахлик Є., Нахлик О. Пантелеймон Куліш між Параскою Глібовою і Галиною Николаєвою. Львів, 2009. С. 79–80, 94.

Лавровський Микола Олексійович (21.09(03.12).1825–18(30).11.1899) – філолог-славіст, освітянський діяч, академік Петербурзької академії наук (1890), професор Харківського університету (1855–1875), директор Історико-філологічного інституту кн. Безбородька у Ніжині (1875–1882).

Автор праці "Гімназія вищих наук князя Безбородька в Ніжині" (1879), у якій на основі документального матеріалу розкрив історію навчального закладу, де навчався Гоголь. Розвіяв думку про те, що гімназія нічого не дала майбутньому письменнику. Вчений вважав, що Гоголь перебільшив негативну

оцінку закладу, висловлену у приватному листі, знаходячись у поганому настрої перед екзаменом, коли треба було відповідати за втрачений час, за недбалість і лень, і необхідно набирати бали, щоб отримати належний атестат і відповідний клас чину. М. Лавровський доводить, що оволодіння Гоголем німецькою і французькою мовами залежало теж від нього самого. "Хто хотів вчитися, той міг навчатися, особливо з рівною часткою самостійної праці" (Гімназія і лицей кн. Безбородька. 1881. С. 55). І тут же наводить імена тих, хто отримав хороші знання і позитивно оцінював своє перебування в гімназії. При цьому М. Лавровський зауважує, що у Гоголя оцінки взагалі були не такі вже й погані, як це здається на перший погляд при існуванні 4-бальної системи оцінювання знань студентів. Дослідник намагався у своїй роботі відтворити атмосферу, у якій знаходився Гоголь, і це було для того часу новим. У 1881 р. М. Лавровський виступив з промовою під час відкриття пам'ятника Гоголю в Ніжині, яка була оформлена в статтю "К биографии Гоголя". В ній учений вказував на "роль батьківщини", домашнього середовища, літературної ситуації, яка склалася в гімназії, що вплинули на естетичні погляди Гоголя.

"Праця проф. М. Лавровського, – зазначав П. Заболотський, – яка охопила один бік гоголівського життя, була першим зразком в літературі про Гоголя науково і строго обґрунтованого дослідження" (Гоголевский сборник. Киев, 1902. С. 607).

Ладигенський Петро Анатолійович (10.11.1946) – композитор. Народився у Кам'янці-Подільському Хмельницької обл. Закінчив композиторський факультет Київської консерваторії (клас М.В. Дремлюги; 1972). З цього часу – викладач Криворізького музучилища.

Автор балету "Вій" (лібрето Т. Дубок за мотивами повісті М. Гоголя) (1972–1977). Для симфонічного оркестру написав сюїту із балету "Вій" (1978).

Лазурський Володимир Федорович (21.07(02.08).1869–01.05.1947) – український критик, літературознавець. Доктор філологічних наук (1941). Закінчив Московський університет (1892). У 20-х рр. був головою Українського бібліографічного товариства в Одесі. З 1917 р. викладав у вишах Одеси.

Автор публікації "Великий меланхолік. Промова з нагоди відкриття пам'ятника Гоголю" (1909).

"Лакейська" – "Лакейская" – уривок з незавершеної комедії "Владимир 3-й степени", який був опублікований разом з іншими драматичними уривками у книзі "Сочинения Николая Гоголя" (Санкт-Петербург, 1842. Т. 4). Переробку для сцени під назвою "Прихожа" здійснив В. Русинов. Постановка відбулася 1901 р. в садибі автора в інсценізації М. Кропивницького.

Лакиза Іван Никифорович (24.11.1896–02.11.1938) – український літературознавець, критик, публіцист, журналіст. Редактор видань "Пролетарська правда", "Життя й революція", "Глобус".

Навчався на юридичному факультеті Київського університету. У 1929 р. переїхав до Харкова, де працював редактором "Книгоспілки", заступником редактора видавництва "Література і мистецтво". Був разом з П. Филиповичем редактором видання: "М. Гоголь. Твори: у 5 т. Київ, 1929–1932". Була продумана чітка система відбору текстів для кожного тому та вступних статей: I том – статті: "М. Гоголь" (Іван Лакиза); "Українська стихія у творчості Гоголя" (М. Филипович); твори "Вечорів на хуторі під Диканькою" – ч. 1: "Передмова" (переклад Андрія Ніковського) "Сорочинський ярмарок" (переклад Антіна Харченка); "Вечір проти Йвана Купала" (переклад Дмитра Ревуцького); "Майська ніч, або Утоплена" (переклад Максима Рильського); "Згублена грамота" (переклад Андрія Ніковського); ч. 2: Передмова (переклад Андрія Ніковського); "Ніч проти Різдва" (переклад Максима Рильського); "Страшна помста" (переклад Антіна Харченка); "Іван Федорович Шпонька та їх тітонька" (переклад Миколи Зерова); "Зачароване місце" (переклад Сергія Титаренка). Примітки до тексту А. Ніковського. До ілюстрації, уміщених і I томі, ст. А. Артюхової. Хронологічна канва життя і творчості М. Гоголя, ст. П. Филиповича.

II том – статті: "Побутові повісті М. Гоголя" (переклад Євгена Перліна), "Тарас Бульба" як історична повість" (переклад Сергія Родзевича), "Проблема мови Гоголя"; твори "Миргорода", "Старосвітські поміщики", "Тарас Бульба" (переклад А. Василька), "Вій" (переклад А. Харченка), "Як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем" (переклад М. Рильського). Примітки до ілюстрації 2 тому, ст. А. Артюхової.

III том – стаття "Мертві душі" і твір "Мертві душі" (переклад Григорія Косинки) М. Гоголя.

IV том – стаття "Петербурзькі повісті" М. Гоголя (ст. В. Петрова) і повісті "Ніс" (переклад М. Рильського), "Шинеля" (переклад М. Харченка), "Коляска" (переклад М. Рильського), "Портрет" (переклад М. Зерова), "Невський проспект" (переклад Є. Плужника), "Записки божевільного" (переклад М. Рильського).

У том – статті "Драматична творчість М. Гоголя", "Гоголь в українському письменстві", драматичні твори: "Ревізор", "Одруження", "Гравці".

На жаль світ побачили лише I (1929), II (1930), IV (1932) та III (1934) томи.

В своїй вступній статті Іван Лакиза підкреслював, що "великий талант є не тільки витвір своєї епохи, але буває він часом і провісником занепаду її". І далі, розкриваючи цю тезу, зауважував, що "тільки наступна епоха може викрити цілком скарбницю його духовного життя, усю різнобарвну й прозору цінність його творчості". Автор визначав завдання: "Гоголя, його талант треба підняти і показати, як живу суцільність, як невичерпне джерело життя, майстерності й можливостей".

Підходячи до оцінки творчості письменника, критик звертав увагу на те, що постать Гоголя, на думку І. Лакизи, це "суперечливість, гармонійність, врешті ніби двоїстість Гоголевої вдачі", що "червоною ниткою проходять через усе Гоголеве життя". "Другої подібної до Гоголя постаті, що була б так вигадливо сплетена з найкрайніших суперечностей і контрастів, не знала новітня історія всієї світової літератури" (Т. 1. С. XII).

І. Лакиза розкриває двоїстість Гоголя, його заяву про "хохляцьку" чи "російську" душу, вказуючи на українське оточення, зацікавленість українською історією, побутом, літературою. І як висновок, стверджує: "Творчість Гоголя була весь час надто популярна в Україні й чималою мірою прислужилася українському національно-культурному рухові. І Гоголеві через те повинно належати поважне місце в історії українського письменства (Т. 1. С. XII). І свою думку він підтверджує словами М. Драгоманова про те, що Гоголь рідний для України у будь-якому творі, "хоч в кожному творі інакше..." (М. Драгоманов. Листи на Наддніпрянську Україну (б. м. 1915. С. XXII).

А на запитання, чому Гоголь не писав українською мовою, І. Лакиза відповідав, що це трапилось через "соціальне походження Гоголя, можливість російської літератури, на відміну від української, забезпечити письменника матеріально" (Т. 1. С. XIII).

Час виходу другого тому, 1930 р., збігся з переломним моментом в українізації, яка завершувала свій розвиток. Почалися репресії інтелігенції 1934 р., була сфабрикована справа СВУ, реорганізовано "Книгоспілку", де готувалися до друку томи творів Гоголя. Тривало згортання українізації. Була організована кампанія проти «Національного шкідництва» в перекладі в Україні в 1933–1935 рр. Репресивна машина торкнулася й Івана Лакизи як "буржуазного самостійника, який ідеалізує гетьманщину". Його заарештували і розстріляли.

Українськими буржуазними націоналістами були оголошені М. Зеров, М. Филипович, М. Рильський. У 1934 р. розстріляли Г. Косинку, перекладача "Мертвих душ", які виходили довгий час без його імені. У цьому ж році вийшов і III том творів Гоголя, у якому надруковані "Мертві душі". Репресії охопили багатьох із тих, хто мав справу з виданням "Вибраних творів М. Гоголя", тому про видання 5 тому не могло бути і мови.

Література: Прохоренко Є. Є. Про видання творів Миколи Гоголя українською мовою на рубежі 20–30-х рр. XX ст. *Література та культура Полісся*. Ніжин, 2008. Вип. 41. С. 22–36.

Ландражин Іван Якович (1794 – після 1855) – професор французької мови та словесності Ніжинської гімназії вищих наук кн. Безбородька, колезький асесор. Родом із Шампанії. Закінчив Паризьке філотехнічне училище, брав участь у поході Наполеона в Росію, був поранений, залишився в Росії, отримав російське підданство.

1818 р. Училищний комітет Віленського університету після екзамену призначив І. Ландражина в Київську губернську гімназію учителем французької мови, а 17 травня 1822 р. його переведено у Ніжин молодшим професором французької словесності. Директор гімназії І.С. Орлай так характеризував нового колегу: "Представлений же молодшим професором учитель Київської гімназії Ландражин як службою зі свого предмета з хорошого боку відомий, так і відомостями про нього начальством і сторонніми особами багатьма засвідчений як особа, що закінчила курс у Паризькому філотехнічному училищі, склав екзамен з французької словесності і засвідчений у Імператорському Віленському університеті, уже багато років з особливою похвалою її викладає і при цьому з цими свідченнями поєднує ще й ґрунтовні знання російської і латинської мов, без першого ніхто не може бути корисним наставником у Росії, а без останнього не можна добре розуміти основ французької словесності" (Сребницький І. А. Матеріали для біографії М. В. Гоголя із Архива Гимназии высших наук. Киев, 1902. С. 39). У вересні 1822 р. виконувач обов'язків чернігівського губернатора повідомляв ніжинського поліцмейстера про причетність до діяльності масонських лож професорів гімназії І. Ландражина і К. Шапалінського і наказав у них взяти розписки "об отречении от всякого тайного общества".

І. Ландражин визнавав в "Обязательствах", що був членом мінської і київської масонських лож, метою яких була "благотворительность, распространение просвещения и внушения любви к добродетели и повиновению государственным законам посредством "увещания к благотворениям всякого рода, сообразным с правилами христианской веры" (Сребницький І. А. Матеріали для біографії Н. В. Гоголя із архива Гимназии высших наук. Киев, 1902. С. 63–64). І. Ландражин добре знав свій предмет і намагався передати свої знання гімназістам. Він умів побудувати навчання з мови так, що були зрозумілими найскладніші граматичні явища. На заняттях зі словесності перекладали твори Лагарна, Корнеля, Расіна та інших відомих представників французької літератури. Як з'ясується пізніше у зв'язку зі "Справою про вільнодумство", І. Ландражин давав студентам читати книги Ф. Вольтера, Г. А. Гельвеція, Ш. Х. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, Дж. Локка, Г. Філонджері, Ж. Б. Гренура, А. Пірона. Гімназисти та викладачі ставилися до професора з великою повагою. Один із них, Н. Кукольник, згадував: "Надзвичайна доброта, благородство і порядність його веселого характеру здобули йому загальну любов вихованців" (Гимназия высших наук и лицей. 1881. С. 277). Через рік роботи директор гімназії І. Орлай відзначив роботу професора грошовою премією в одну тисячу рублів.

У Ніжині І. Ландражин купив будинок із садом і разом з дружиною та тещею заснував у ньому пансіон для благородних дівич, дітей почесних осіб в місті Ніжині (1826).

Про І. Ландражина згадують у своїх листах до батьків М. Гоголь, Є. Гребінка і високо оцінюють його. "До нас приїхав новий професор французької мови Ландражин. І я з усім старанням віддаюся цій мові" (Гоголь Н. ПСС. Т. X. С. 39). Близьке знання французької мови і словесності робило його заняття цікавими для більшості гімназистів, зокрема для Гоголя. Як свідчать відомості, 2.06.1825 р. Гоголь склав іспит з французького синтаксису і словесності на "задовільно". В наступних класах гімназисти займалися перекладами, віршуванням за самостійним вибором текстів. Н. Кукольник, наприклад, виставляв і декламував свої вірші, написані французькою мовою, коли на сцені студентського театру йшли французькі п'єси. Саме за це звинувачували пізніше професора. Не всі твори французьких письменників захоплювали Гоголя. Але він виступав проти заборони їх читання.

У гімназії І. Ландражин завідував також бібліотекою (1822–1825), і до нього часто навідувались студенти, користувались його порадами. Все це не могло не викликати незадоволення з боку консервативно налаштованих викладачів. У "Справі про вільнолюбство" І. Ландражина звинуватили у всіх гріхах. Йому нагадали і про його домашні вправи з перекладу російських творів на французьку, коли, наприклад, учень 6 класу О. Змієв переклав вірш "Друзья мои, друзья свободы!", автором якого, як вважали, був К. Рилєєв. Цей вірш передав йому гімназист П. Мартос. І. Ландражин приховав цей факт, сказавши: "Добре, що це дісталось такій, як я, благородній людині. У нас в Росії правління деспотичне, вільно говорити не дозволено".

Під час допиту 1828 р. учень 8-го класу Олексій Колишкевич підтвердив, що професор І. Ландражин ці вірші залишив у себе, а їх знали і читали й інші гімназисти, і він відтворив їх на прохання директора.

У зв'язку зі свідченнями гімназистів про те, що професори І. Ландражин, Ф. Зінгер та інші давали студентам книги Ж.-Ж. Руссо, Вольтера, Гельвеція, Монтеск'є тощо, конференція прийняла постанову: обмежити доступ гімназистів до бібліотек викладачів.

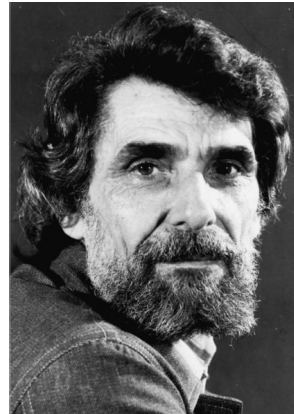
Через "Справу про вільнодумство" у 1830 р. І. Ландражина звільнили з роботи. Як іноземець він мав би покинути Росію. Проте у І. Ландражина у Ніжині був будинок з садибою, сім'я, і йому дозволили на деякий час залишитися у місті під наглядом поліції. Для того щоб якось прожити, І. Ландражин продовжив займатися приватною практикою підготовки дітей, зокрема і пансіонерів гімназії, які хотіли отримати хороші знання з французької мови. Це викликало обурення з боку директора навчального закладу Д. Ясновського, і він написав донос попечителю Харківського навчального округу Ф. Філат'єву, який просив поліцію посилити нагляд за І. Ландражиним. Попечитель доповів міністру Лівену, той – шефу жандармів Бенкендорфу, і доля професора була вирішена: цар наказав його вислати в Тотьму Вологодської губернії. Туди його відправили з Ніжина пішки, а потім визначили йому службу в Онезькому соляному правлінні. Всі прохання І. Ландражина про помилування не враховувалися у Петербурзі. І лише після смерті царя Миколи I у 1856 р. прийшло розпорядження: "Не створювати

перепон до отримання надалі нагород та інших переваг, але не відносити це рішення ні в якому разі до попередньої Ландражина служби, яка передувала понесеному ним у 1830 р. штрафуванню" (Машинський С. Чемодан Адеркаса. Москва. 1968. С. 98). Проте це не покращило стан І. Ландражина. У зв'язку з тим, що "штрафування" було політичним, а не адміністративним, це перекреслювало всю попередню його службу, тому цей документ не давав можливості отримувати пенсію. Подальші відомості відсутні. Дружина, син і дочка залишилися у Ніжині.

Лаптев Костянтин Антонович (21.10.1904–19.09.1990) – український і російський співак (баритон). Народний артист СРСР (1957). Закінчив Київський музично-драматичний інститут ім. М. В. Лисенка (1929). Був солістом Одеського (1930–1941), Київського (1941–1952), Ленінградського, ім. С. М. Кірова (1952–1965) театрів опери та балету. У 1973–1983 рр. – викладач Ленінградської консерваторії.

Був прекрасним виконавцем партії Остапа в опері "Тарас Бульба" М. Лисенка.

Лассан Валентин Володимирович (17.06.1923– 02.12.2012) – український художник театру. Заслужений художник УРСР (1972), заслужений діяч мистецтв УРСР (1981). Закінчив Батумське художнє училище (1943). Працював у Львівському театрі опери та балету (1946–1947), в Чернівецькому українському музично-драматичному театрі (1947–1989) (з 1964 р. – головний художник), де оформив виставу "Вій" М. Кропивницького за М. Гоголем (1959).

Левицька (спр. прізви. Кашко) **Анастасія Зіновіївна** (04(16).02.1898–06.11.1955) – українська оперна співачка (меццо-сопрано). Народна артистка УРСР (1947). Музичну освіту здобула в Київському музично-драматичному інституті (1922–1927). Солістка Київського (1927–1930), Харківського (1930–1949) театрів опери та балету.

У 1950–1955 рр. – професор Харків. консерваторії. Серед багатьох оперних партій – Настя ("Тарас Бульба" М. Лисенка), Солоха ("Сорочинський ярмарок" М. Мусоргського).

Література: Струтинський В. Від чистих криниць. *Деснянська правда*. 1984. 10 червня.

Левицька Софія Пилипівна (09.03.1874–20.09.1937) – українська живописець і графік. Закінчила Паризьку академію мистецтв (1905). На початку творчості працювала в традиціях кубізму та фовізму, пізніше – постімпресіонізму. Її твори відзначаються багатством світла, зрозумілою композицією і виразним рисунком. У період революційного збудження в Україні на початку XX ст., коли український народ прагнув до державного самоутвердження, С. Левицька проживала в Парижі. Але вона хотіла, щоб Франція краще пізнала Україну, її традиції та звичаї, і

для цього художниця обрала "Вечори на хуторі біля Диканьки" Гоголя – самостійно переклала повісті на французьку мову, підготувала для видання власні зроблені дереворитами ілюстрації. На жаль, книжка з'явилася лише у 1921 р. І все ж вона засвідчувала любов С. Левицької до своєї Вітчизни, прагнення прислужити українській справі. Це видання нині є бібліографічною рідкістю.

Література: Кульчицький Ю. Софія Левицька (1989).

Левицький Федір Васильович (02(14).05.1858–19.02.1933) – український актор, театральний діяч, письменник. Заслужений артист Республіки (1926). Закінчив духовну семінарію (1877), вчителював (до 1887). Грав у трупах М. Кропивницького, О. Суслова, М. Садовського (1888–1892), у власній трупі (1905–1908), а також в інших театрах Києва, Дніпропетровська, Ленінграда (1909–1931). Останні роки провів у Чернігові.

За амплуа Ф. Левицький – комік. Цими комедійними засобами він блискуче створював характерні ролі, насичуючи їх гумором. Для актора притаманні "глибокий комедійний темперамент, простота, дохідливість, надзвичайна заразливість. Його гумор був типово українським – теплим, ліричним, трохи хитруватим" (В. Василько).

У виставі "Сорочинський ярмарок" Ф. Левицький зіграв роль Черевика, в "Ревізорі" – Землянику. Про цю роль, виконану у театрі М. Садовського 1 листопада 1907 р., згодом В. Василько згадував: "Незвичайним був Земляника у досить спірному трактуванні Левицького. Актор зовсім знехтував дану Гоголем зовнішню характеристику образу. Левицький-Земляника не був товстим і рухливим, а навпаки – худорлявим, рухався і говорив поволі, майже не жестикулював – взагалі справляв враження замкнутої людини. Це був

розумний чиновник, собі на умі, який ніби завжди щось зважував, до чогось прицілювався. "Начальству" – Хлестакову доносив на інших чиновників так, ніби виконував свій священний патріотичний обов'язок. Хабар давав дуже неохоче, по-діловому, без будь-яких пристосувань. Він не довіряв "столичній птиці" Хлестакову і ніби перевіряв, чи варто це робити. В останній дії, коли виявилось, що Хлестаков не ревизор, Левицький-Земляника злорадно вигукував: "Ага! Я ж вам казав, що він не ревизор!". Виконання цієї ролі було дуже своєрідним, сміливим, але спірним" (Василько В. Микола Садовський та його театр. Київ, 1962. С. 52).

Ф. Левицький переклав і поставив для театру М. Садовського у сезон 1909–1910 рр. комедію "Одруження" (1908) (ценз. дозв. від 04.06.1908). Тут Ф. Левицький зіграв роль Подколюсіна.

Література: Василько В. С., Ф. В. Левицький. Київ, 1958; Василько В. Микола Садовський та його театр. Київ, 1962.

Левін Борис Наумович (05.05.1919–28.04.2002) – український письменник. Закінчив Ніжинський педагогічний інститут (1941). Працював викладачем, журналістом в чернігівських обласних газетах "Більшовик" (1938–1939), "Деснянська Правда" (1946–1951). З 1953 р. проживав і працював у Полтаві.

Автор багатьох збірок оповідань, повістей, романів. Укладач і співавтор зб. "Вінок М. Гоголю" (1984). Автор російськомовних повістей і романів із життя Гоголя: "Прощай, Васильєвка: повесть о Гоголе" (1992), "Единственная: повесть о Гоголе" (1993), "Не отрекаюсь: повесть о жизни Гоголя", "Проникнуть в грозную тайну: Гоголь. Последние годы" (). Усі твори видані в Полтаві "В доме врага своего, Гоголь: последние годы", роман у 4 книгах (1997).

Левчук Тимофій Васильович (06.01(19.01).1912–14.12.1998) – режисер. Народний артист СРСР (1972), лауреат Державної премії України ім. Т. Г. Шевченка (1971), професор (1970). Закінчив режисерський факультет Київського кіноінституту (1934). У 1935–1995 рр. – режисер Київської кіностудії ім. О. П. Довженка, голова та секретар Спілки кінематографістів України. Нагороджений орденом та медалями (1957–1987).

Зняв художні та документальні фільми, серед них: "М. Гоголь" (1952) до 100-річчя від дня смерті письменника.

Ленський Олександр Павлович (спр. прізви. – Вєрвїцїотті, 01(13).10.1847–13(26).10.1908) – російський актор, режисер, педагог і теоретик театру. У 1865–1876 рр. грав на провінційній сцені (Саратов, Казань, Одеса). З 1876 р. – в Малому театрі (Москва). Один із засновників (1878) Київського російського драматичного т-ва. Гастролював в Україні, зокрема в 1877–1879 рр. в Києві.

У його репертуарі були вистави Гоголя "Ревізор", "Одруження" (обидві 1898), "Мертві душі" (за Гоголем, 1902).

Леонідов Леонід Миронович (спр. прізви. – Вольфензон, 22.05(03.06).1873–06.08.1941) – російський актор, режисер, педагог. Народний артист СРСР (1836). Навчався у Московському імператорському театральному училищі (1895–1896). Сценічну діяльність почав в аматорських виставах Товариства мистецтв та міській народній аудиторії в Одесі. Працював у театрі "Соловцов" у Києві (1896–1901), у МХАТі (1903–1941). У театрі "Соловцов" зіграв роль Хлестакова у виставі "Ревізор" Гоголя, а у МХАТі у виставі "Мертві душі" – роль Плюшкіна.

Л. Леонідов – Плюшкін у виставі "Мертві душі"

Лизогуб Семен Семенович – прадід М.Гоголя по батьківській лінії. Походив із старшинного козацького роду, що прославився хоробрістю і відвагою та рідством з представниками козацької старшини: з одного боку, гетьманом Скоропадським, з іншого – Павлом Полуботком, якого Петро І заточив у кайданах до в'язниці (див. сюжет картини В. Волкова "Петро І відвідує в тюрмі наказного гетьмана Павла Полуботка в 1724 р." (два варіанти)). Він відзначався добрим характером, був тихим, розумним, освіченим, пронизаний духом доброти і християнської терпимості. Дослужився до чину значкового бунчукового товариша. Закохався у доньку переяславського полковника В. Танського, яка мала жорстокий характер, що призводило до розривів сімейних відносин. Семен Лизогуб писав дружині листи, в яких дорікав їй в аморальності і гріховності. Але його пронизані християнською вірою докази не доходили до немилосердної і лютої жінки, яка оббрівувала перед своїми родичами свого добропорядного і

по-християнськи братолюбного чоловіка. Ці риси прадіда проявлялися і в поведінці та характері його доньки Тетяни, яка вийшла заміж за Панаса Гоголя-Яновського, а потім і в її онука Миколи Гоголя.

Липа Юрій Іванович (05(18).05.1900–20.08.1944) – український письменник, публіцист, лікар, громадський діяч. 1920 р. разом з батьком емігрував до Польщі. Закінчив Познанський університет (1929), курси військових лікарів у Варшаві (1937). Цікавився літературним життям на Волині та Галичині. Заснував разом з батьком видавництво "Народний стяг". Очолював літературні об'єднання. Писав вірші, оповідання, історичні романи, серед них "Козаки в Московії". Цікавився життям і творчістю Гоголя. У 30-х рр. XX ст. опублікував статті про занепад українського духу, гордість за свою націю від XVIII ст. і творчість Гоголя: "Чаклун із хутора", "Батько диферистів" (1935), "Бій за українську літературу" (1935), "Призначення України" (1938).

Кожна із цих статей Ю. Липи – це відгук на дискусії в українських емігрантських колах навколо постаті Гоголя, якого характеризували по-різному. Але в усіх статтях цих авторів повставало питання: кому він належить? Були ті, що пишалися Гоголем, інші недооцінювали його творчість, а треті вважали його зрадником, великою ганьбою українського народу. До останніх належав і Юрій Липа. В усіх своїх статтях він стверджував цю думку. У статті "Бій за українську літературу" він аналізував твори не лише тих, хто працював на українське слово, а і тих, хто міг би збагатити українську словесність, але захотів "мерзенної петербурзької слави" і поїхав до Росії. Для Ю. Липи протилежними полюсами українського духу були Тарас Шевченко і Микола Гоголь. Перший із них – це герой, взірєць для наслідування, другий – був запроданцем і довічним соромом українства.

У статті "Батько диферистів", присвяченій Гоголю, Ю. Липа критично оцінює твори письменника. Про його ранні повісті він зауважує: "... вийшли в світ перші новели Гоголя-Яновського, презирливо-гумористичні, барвно-етнографічні й однаково безсоромні "Вечори". Чому безсоромні? Є слабкість людини в тому, що вона покидає свою расу, є зрада людини в тому, що вона служить чужій ворожій расі, але безсоромність, огидна безстыдність зрадника є в тому, що він перед обличчям чужих хоче довести, що раса його уже упала, обезголовлена, знищена після того, як він її зрадив".

А в статті "Чаклун із хутора" Ю. Липа подає літопис життя і творчості Гоголя, підбираючи інколи тенденційно негативні факти із спогадів та творів, листів письменника, щоб довести поступовий перехід на службу Росії. Ю. Липа, цитуючи слова Гоголя про те, яка у нього душа, українська чи російська, з відповіддю: "Не знаю", зазначає: "Бо в нього не була вже жива душа українська, він забив її одною постановою: він не хотів за нею признати будучини. Він не хотів мати обов'язків супроти неї, думка-бо про будучину вимагає обов'язків у сучасному. Його духовний

"український елемент був завжди звернений до всього, що носило відбиття стародавності". Він любив українське минуле, але вже як "завмерле минуле України" (Анненков), минуле, хоч славне, та вже таке, що більше не відродиться". Може, його Мати-Україна тільки заснула в хуторянстві, але по році 1834 він кожним своїм творчим чином повторював: "Вона вмерла!"

І в книзі "Бій за українську літературу" (1936) Ю. Липа дорікає Гоголю, що він, зрадивши Україні, перед лицем "великомонаршого" кам'яного Петербурга хоче довести, що нація його вже впала, обезголовлена, знищена після того як він її зрадив. І українські теми, побутові чи історичні, на думку критика, – це свідомий акт свого виправдання своєї втечі від власної національності.

Таким був особистісний погляд на Гоголя та його твори одного із активних діячів української діаспори Ю. Липи.

Література: Череватенко Л. Гоголіана Юрія Липи. *Київ*, 2001. № 9–10. С. 143–147.

Лисенко Микола Віталійович (09(20).03.1842–24.10(06.11).1912) – український композитор, педагог, музичний та громадський діяч, основоположник української класичної музики. Закінчив Київський університет (1864), Лейпцизьку консерваторію (1867–1869). Автор багатожанрових музичних творів.

М. Лисенко є автором трьох творів на сюжети повістей Миколи Гоголя. Інтерес композитора до творчості великого письменника не є випадковим. Ще з дитинства М. Лисенко зачитувався повістями М. Гоголя. Цей інтерес зростав у гімназії, а потім у Київському університеті. М. Старицький у статті "К биографии Н. В. Лысенко", опублікованій у журналі "Киевская старина" (1903. № 12), писав: "Ми не проникали глибоко в значення прийдешніх переворотів, але вони захоплювали нас, як захоплювали лемент "Коробочок", і зітхання "Манілових", і скрегіт "Собакевичів" (с. 452).

У 60-ті роки М. Лисенко працював над музикою до водевілю Василя Гоголя (батька М. Гоголя) "Простак", де використовував народну пісню (1864).

Перша опера М. Лисенка, яка пов'язана з творчістю Гоголя, була "Різдвяна ніч". Композитор відчував, що саме в творчості Гоголя можна знайти те, що дасть можливість розкрити характери, передати їх дух. Композитор разом зі своїм лібретистом М. Старицьким вносить "зміни" до твору письменника. У ніч перед Різдвом в Україні не прийнято колядувати. Святкові ігри та пісні в селах проходились у перший день Різдва.

Сам процес роботи над оперою був складним. Існує три її редакції, три підходи до використання літературного матеріалу в музиці. Спочатку була двоактна п'єса з музикою, події якої відбувалися у хатах Чуба та Солохи, а потім оперета і, нарешті, опера. Історія написання опери "Різдвяна ніч", характер обробки матеріалу дає можливість прослідкувати і за творчим ростом композитора.

Перша редакція твору аж ніяк не влаштувала композитора, бо відчувалось протиріччя між водевілем і повістю Гоголя. М. Лисенко намагався передати характер гоголівських героїв, які вимагали інших музикальних форм, про це свідчать сцени розповіді Вакули про його подорож до Петербурга, написані наближено до опери.

Друга редакція "Різдвяної ночі" відноситься до 1873–1874 років. Сам характер роботи пов'язаний не тільки з пошуком нової музичної форми, але й новим прочитанням твору Гоголя. М. Лисенко приділяв велику увагу образу Пацюка. На думку композитора, саме цей персонаж міг бути "останнім рицарем знищеної Потьомкіним Запорізької Січі, хранителем її ідеалів. Він сумує про те, що козацька "старшина" грабує бідніше козацтво, віднімає у нього землі. У музикальній характеристиці цього героя проходить тема любимой композитором героїчної української пісні "Гей, не дивуйте"" (А. Гозенпуд, с.33). Проте цей експеримент не увінчався успіхом. Гоголівський Обжора Пацюк не міг виконати ту роль, яку хотіли надати йому композитор та лібретист.

Критики вказували також і на недоліки в інструментовці твору. В одній зі статей говорилося: "Певно, що сам композитор дивився на свою оперу, у її теперішньому вигляді, як на чернетку... Треба відмітити також, що оркестровка досить слабка, поспішна, різношерста" (Санкт-Петербургские ведомости. 1874. № 91).

Після постановки "Різдвяної ночі" у Києві М. Лисенко їде на навчання у Петербург до М. О. Римського-Корсакова.

І все ж "Різдвяна ніч" засвідчила тягу композитора до відображення героїчної боротьби українського народу за свободу рідної землі. І М. Лисенко використовує для цього будь-який привід.

М. Лисенко в Петербурзі продовжує роботу над оперою "Різдвяна ніч", радиться з М. О. Римським-Корсаковим, М. Мусоргським. Для останнього ці зустрічі з українським композитором мали і творчий характер. М. Мусоргський знову звернувся до перерваної роботи над оперою "Сорочинський ярмарок" за повістю М. Гоголя, а також до глибшого вивчення народної української пісні.

У третьому варіанті "Різдвяної ночі" М. Лисенко разом зі М. Старицьким вносить зміни в сюжет опери. Композитор відмовляється від фантастичних сцен повісті Гоголя. Черевички підсовує Пацюк Вакулі, що спить.

Другою оперою М. Лисенка за твором М. Гоголя була "Утоплена". Саме ці опери використали під час гастролей у 80–90-х роках трупи М. Старицького, М. Кропивницького, М. Садовського в Петербурзі, Москві та інших містах. Критика дружнєлюбно зустріла опери М. Лисенка на сюжети творів Гоголя.

В опері "Утоплена" М. Лисенко слідує за змістом повісті Гоголя, а тому тут присутні фантастичні сцени, виконані в реалістичному плані, відчувається більша повнота відтворення гоголівського стилю.

Фінал повісті й опери не збігаються. У М. Лисенка він носить торжествуючий характер. Іде сцена звеличення молодих, а цього нема в повісті Гоголя.

Особливе місце в творчості М. Лисенка займає опера "Тарас Бульба". Спочатку композитор хотів працювати над оперою за повістю М. Гоголя "Страшна помста", але героїчна тема "Тараса Бульби" перемогла. Над оперою М. Лисенко працював десять років (1880–1890).

Під час написання опери композитор йшов за Гоголем, а не за лібретистом М. Старицьким, який на перший план висував Андрія і його любов до шляхтички. Композитор вважав цю тему другорядною і на передній план ставив проблему героїчної боротьби українського народу за свою свободу.

Деякі образи в опері знаходять більш яскраве втілення, ніж у повісті. Це образ матері. Композитор зумів в образі Насті (а всі персонажі гоголівської повісті мають найменування) передати трагедію матері, яка проводить своїх синів на Запорізьку Січ.

Над оперою М. Лисенко почав працювати саме в той час, коли заборонялася українська мова, та й до Гоголя було неоднозначне ставлення. У 1880 р. львівська газета "Правда" опублікувала статтю І. Нечуя-Левицького "Сьогочасне літературне прямування", у якій письменник виступив проти орієнтації українських літераторів на ідейні й художні досягнення росіян, куди відносив і Гоголя, що зрадив українській мові.

"Зверненням до Гоголя композитор не лише розв'язував певну творчу проблему, але й підтверджував свою прогресивну громадсько-політичну позицію, що німо відмежовувалась від ворожих, антиісторичних тверджень, ніби творчість Гоголя шкодить розвитку української культури" (див.: Крутікова Н. М. В. Гоголь та укр. літ. *Вітчизна*. 1952. № 3. С. 129).

У 1881 р. царський уряд дозволив ставити у "малоросійському театрі" п'єси українською мовою з життя селян та з далекого минулого українців. В опері "Тарас Бульба" ставилися на матеріалі минулого гострі питання боротьби українського народу за свободу, про його здатність вирішувати свою долю самостійно.

На початку роботи над оперою М. Лисенко і М. Старицький внесли зміни щодо гоголівського Андрія. Розвиваючи тему любові юного козака до прекрасної польки Марильці, дівчини з ворожого табору, автори не вважали це зрадою. Але поступово М. Лисенко поглиблює цю тему в напрямку: "почуття – випробування – зрада". А тому логічним стає в опері і завершення долі Андрія, якого вбиває батько Тарас Бульба як людину, що зрадила батьківщину, товариство, рідних.

Значне ідейне навантаження несе в опері образ Кобзаря як представника народних мас. Він разом з народом сумує, радіє і бореться. Одночасно Кобзар виступає і як суддя: він говорить про тяжке життя України і закликає до боротьби за її свободу. Опера М. Лисенка "Тарас Бульба" зайняла провідне місце у національно-патріотичному вихованні у ХХ ст.

Як вказують дослідники творчості М. Лисенка, зокрема А. Гозенпуд, композитор, вивчаючи українську пісню, враховував статтю М. Гоголя як визначальну в пізнанні національного характеру українців, як засіб вивчення їх життя.

М. Лисенко, як і Гоголь, захищав народну пісню від зазіхань бездарних композиторів та "заезжих музыкмейстеров".

**Марко Кропивницький, Микола Лисенко та Микола Садовський
серед учасників Київського аматорського хору Лисенка (1888)**

М. Лисенко проявив глибоку повагу до Гоголя, коли ніжинці у 1881 р. відкривали пам'ятник своєму відомому землякові. Композитор надіслав телеграму: "Від щирого серця вітаю пам'ять велетня-поета, що так глибоко розумів і сильно любив свою рідну пісню, про яку казав: "Моя радість, життя моя песня! Как я вас люблю!.. Песни для Малоросии – все: поэзия, история и отцовская могила!" На народних піснях виховав свої твори Гоголь, а ці утвори не раз пробуджувати дух поетів і композиторів для щастя і добра своїх братів. Нехай же музей Гоголя і наперед захоплює жарким полум'ям щедрі серця і народжує нових геніїв на нашій Україні. Лисенко" (4 сентября 1881 года в Нежине открытие памятника Гоголю. Киев, 1882. С. 17).

Література: Самойленко Г. В. Повість М. Гоголя "Тарас Бульба" та однойменна опера М. Лисенка і М. Старицького: текстологічний та соціальний виміри. *Наукові записки. Серія "Філологічні науки"*. Ніжин, 2017. Кн. 2.

Литвиненко Леонід Андрійович (10.06.1923–17.12.2006) – український актор. Народний артист УРСР (1981). Працював у Олександрійському (1950–1952), Тернопільському українських драматичних театрах (1953–1957), Херсонському українському музично-драматичному театрі (1957–1990).

Зіграв роль Голови у виставі "Майська ніч" за Гоголем.

Литвиненко Святослав Іванович (22.02.1942) – український диригент. Заслужений діяч мистецтв УРСР (1985). Народний артист України (1999). Закінчив Київську Консерваторію (1973). Працював викладачем (тепер Національна музична академія) (1990). Диригент симфонічного оркестру Держтелерадіо УРСР (1973–1983), головний диригент Київського театру оперети (1983–1990). Підготував 15 музичних вистав, серед них "Сорочинський ярмарок" О. Рябова (1989). 1996 р. очолював Академічний оркестр народної і популярної музики Національної радіокомпанії України. Викладав у Національній музич-

ній академії імені П. Чайковського. З 2008 р. працює у Київському національному академічному театрі оперети.

2009 р. поставив унікальну за масштабом оперету "Сорочинський ярмарок" О. Рябова за Гоголем, пронизану національним колоритом. Диригентом-постановником було поставлено завдання: наблизити гоголівський сюжет до сучасної аудиторії. З цією метою разом з режисером Б. Струтинським були вставлені нові музичні і танцювальні номери, створені композитором Богданом Кривопустом, а також твори Модеста Мусоргського, написані на тематику "Вечорів...", народні пісні. Все це об'єднано у цілісну картину народного життя з його традиціями.

Литвиненко-Вольгемут Марія Іванівна (01(13).02.1892, за іншими джерелами 25.12(06.02).1895–03.04.1966) – видатна українська співачка, педагогиня. Народна артистка СРСР (1936). З 14 років Марія Литвиненко брала участь у виставах українського аматорського музично-драматичного гуртка. Навчалася у Київській музичній школі М. А. Тютковського (1908–1912) та у Київському музичному училищі. Паралельно працювала у театрі М. Садовського в Києві (1912–1914), виступила в ролі Панночки в опері "Утоплена" М. Лисенка, а у Театрі музичної драми (1914–1916) виконала партію Оксани в опері "Черевички" П. Чайковського.

Грала в театрі М. Садовського, Л. Курбаса (1917–1922), Київському (1922–1923, 1935–1953), Харківському (1923–1935) оперних театрах. Виконала близько 80 партій. У Київському театрі опери і балету ім. Т. Шевченка серед провідних партій – Настя в опері "Тарас Бульба" М. Лисенка в ред. Л. Ревуцького та Оксани у "Різдвяній ночі". Концертмейстер Ніна Скоробагатько згадувала про виконання партії Насті: "У цій останній партії Марія Іванівна ще раз показала себе як велика артистка і справжній майстер вокалу.

Сцена з опери "Тарас Бульба"

Ніколи не забуду її трактування трагічного образу матері, яскраво змальованого в повісті Гоголя. За сценою звучить тужлива українська пісня "Коло млина, коло броду", яку ледь чутно співає хор. Репліка Насті "Ой, діти мої, квіти мої" звучала у Марії Іванівни як несаможиттєвий крик матері, у якої забирають коханих діточок. Настя уявляє собі весь жах майбутньої війни, і фразу "Вони ляжуть на чужині у глибокій домовині" Марія Іванівна співала немов передчуваючи трагічну розв'язку" (Українські співаки у спогадах. С. 308). Співак Сергій Козак додавав: "Ніколи не забуду, з якою майстерністю передавала артистка в "Тарасі Бульбі" глибокий жаль, тугу матері під час прощання з синами, які вирушали з батьком на Січ. Співала вона з таким болем, з такою щирою, правдивою силою, що ми з В. Борищенком – Остап і Андрій – стоячи на колінах перед знепритомнілою матір'ю, не могли втриматися від сліз жалю, вони самі капали з очей, м'ясна грудка не давала проспівати слово "мамо". І тільки владний голос Тараса Бульби "Очуняє!" виводив нас із цього стану потрясіння, викликаного майстерною грою Марії Іванівни. Вона не грала, вона жила образом своїх героїнь і примушувала нас жити на сцені життям своїх героїв. Її участь у виставі "Тарас Бульба" і не тільки в цій виставі нерідко змінювала, підкреслювала кульмінацію твору" (Українські співаки у спогадах. С. 319).

Могутня постать старої Насті, створена актрисою, немов уособлювала величну красу і всю глибину материнської любові.

*М. І. Литвиненко-Вольгемут – Настя
("Тарас Бульба" М. Лисенка)*

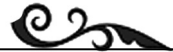
Диригент оркестру у Київському театрі опери та балету Веніамін Тольба зазначав: "У виставах вона завжди була зіркою першої величини, якою б малою не була її партія. Настя в "Тарасі Бульбі" була матір'ю не тільки для Андрія та Остапа, але й для всіх славних синів України, це була Мати-Україна, Мати-Батьківщина".

Литвинчук Юрій Захарович (09.02.1930–23.08.1957) – український графік. Навчався в Київському художньому інституті (1948–1954). Працював у галузі станкової та книжкової графіки, плаката.

Створив цикл яскравих ілюстрацій до повісті М. Гоголя "Тарас Бульба" (1952–1957).

Література: Виставка творів Юрія Захаровича Литвинчука 1930–1957. Каталог (1959).

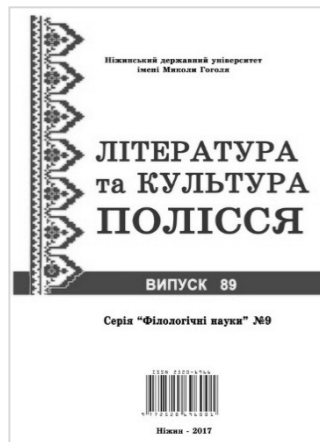
Ліндфорс Олександр Федорович (1839/40–1890) – старший брат Софії Русової, відомий земський і громадський діяч Чернігівщини. Автор рукописного лібрето "Різдвяна ніч: Святкова okazія в 2-х картинах. Спорудив до опери О. Ліндфорс. Музика М. Лисенка (Петербург, 1873)". Нижче на титульній сторінці напис: "К представлению дозволено с небольшо. искл. во 2-ой карт. 30 января 1873. Цензор драматических сочинений Никольский". Опера була поставлена вперше Київським аматорським гуртком Лисенка-Старицького – Ліндфорсів на зламі 1872–1873 рр. у приміщенні дитячого садочка сестер Ліндфорс. На основі цього лібрето М. Старицький написав нове лібрето, і оперу почали готувати до першої постановки в приміщенні професійного театру.

Літвінов Олег Аркадійович (27.08.1957) – графік, живописець. Член Національної спілки художників України (1987). Після закінчення театрально-художнього училища в Одесі працював у київських видавництвах "Веселка" (1982–1991), "Дніпро" (1982–2000), "Школа" (2006–2010). Автор понад 40 ілюстрованих видань та понад 100 багатофігурних живописних робіт на біблійну, міфологічну, історичну тематику.

Ілюстрував повісті Гоголя "Страшна помста" (2006) та "Тарас Бульба" (2012).

Література та культура Полісся – науковий фаховий збірник, що виходить з 1990 р. Його засновником і відповідальним редактором є проф. Г. В. Самойленко. Видається в Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя. Виходить 4 рази на рік, із 2013 р. – серіями "Філологічні науки" та "Історичні науки". Висвітлює питання філології, історії та культури. Статті друкуються українською та іншими мовами оригіналу. З часу заснування і донині особлива увага приділяється висвітленню життя і творчості видатного випускника Ніжинської гімназії вищих наук кн. Безбородька Миколи Гоголя. Із 100 випусків 15 були повністю присвячені письменникові. У збірнику опубліковано понад 500 статей про Гоголя, які охоплюють найрізноманітніші сторінки творчої біографії письменника. Особлива увага приділялася також ніжинському періодові, часові формування Гоголя як майбутнього письменника, його першим творам, а також іншим представникам ніжинської літературної школи. Серед авторів статей – літературознавці та мовознавці з України, Росії, Білорусі, Грузії, Польщі, Німеччини тощо. В цілому збірник відіграє

значну роль в організації всебічного наукового вивчення життя і творчості Гоголя, його оточення та історичного часу, сприяє поширенню знань про письменника не лише в Україні, а й далеко за її межами. Збірник внесений до міжнародної системи Corepnicus і доступний всім читачам світу.

Лобас Петро Олександрович (10.07.1937) – український літературознавець, кандидат філологічних наук (1973). Закінчив Полтавський педагогічний інститут (1960), науковий співробітник Полтавського літературного музею І. П. Котляревського (1964–1973), з 1973 – викладач (професор з 1995) Рівненського інституту культури.

Досліджував драматичну творчість Василя і Миколи Гоголів: "Роль В. О. Гоголя у формуванні М. В. Гоголя як письменника".

Лободовський Михайло Федорович (псевд. Ан. Лобода; 1841 – квітень 1919) – письменник, перекладач, етнограф. Закінчив Харківську духовну семінарію (1863). Член харківської "Старої громади". З 1883 р. входив до українських радикалів, боровся за відродження української нації на федеративних принципах. Вчителював на Слобожанщині, Київщині, Поділлі, Волині. Займався збиранням фольклорних творів, українських слів. Першим переклав українською мовою повість Гоголя "Тарас Бульба" (видана у Києві, 1874, Харкові, 1883), у якій, як свідчить протокол поліції, слова "русская земля, русский устранены і заменены словами Украина, украинская земля, украинец, а в конце концов пророчески провозглашен даже свой будущий украинский цар". Поліція вилучила у М. Лободовського українські книги, зокрема і "Тараса Бульбу", а також твори Т. Шевченка та інші, заборонила вчителювати за розповсюдження української книги. Емігрував у Женеву, повернувся в Україну, жив на Холмщині, а потім у Харкові. Мав тісні зв'язки з українськими діячами культури (П. Куліш, О. Куліш, Б. Грінченко та ін.).

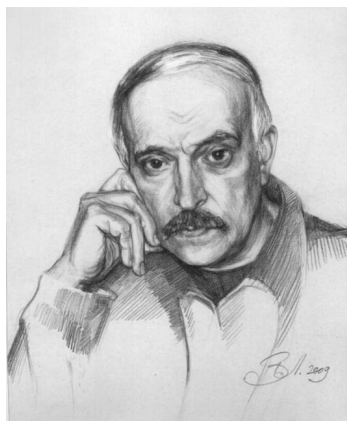
Лойко Григорій Григорович (24.01.1904–16.10.1995) – український актор. Заслужений артист УРСР (1951). Навчався у 3-й майстерні студії "Березіль" у Білій Церкві Київської області під керівництвом Я. Бортника та Київському театральному інституті. Працював у Харківському (1931–1944), Київському театрах музичної комедії (1944–1965).

Серед його яскравих ролей: Солопій Черевик ("Сорочинський ярмарок"), Писар ("Майська ніч") за Гоголем.

Ломиковський Василь Якович (15(26).01.1777 – бл. 1848) – український агроном, історик, етнограф, перекладач. Народився в сім'ї поміщика. З 1785 р. навчався в Шляхетному кадетському корпусі (Москва), служив в армії. Вийшов у відставку, жив у своєму маєтку на х. Трудолюб. Найважливіші його праці: "О Малороссии. О древних обычаях малороссийских, о службе воинской и гражданской, о чинах и должностях чиновников. По алфавиту. Писано 1808 года" (оприлюднений 1894) під назвою "Словник малоруської старовини. Писано 1808 р. (Про Малоросію. Про стародавні звичаї малоруські)", надруковані 1894 р. в журналі "Киевская старина" О. Лазаревським. Збирав фольклор, вивчав побут, історичні пам'ятки. Спілкувався з М. Гоголем, В. Капністом, І. Мартосом. В. Ломиковський був прекрасним лісоводом-експериментатором, висадив близько 10 тис. різних дерев, створив дендропарки, лісосмути на полях. Гоголь знав про діяння земляка. Саме В. Ломиковський став прототипом однієї із рис героя другого тому "Мертвих душ" Костанжогло, в якого "ліс... потрібний для того, щоб у такому-то місці на стільки-то вологи прибавити полям, на стільки-то унавозити листям, що попадало, на стільки-то дати тіні... коли навколо засуха, у нього нема засухи; коли навколо неврожай, у нього нема неврожаю".

Лопата Василь Іванович (28.04.1941) – український графік. Народний художник УРСР (2001). Член Співки художників України. Закінчив Київський художній інститут (1970). Лауреат Національної премії України ім. Т. Шевченка (1993) та інших відзнак. Працював у творчій майстерні при Академії мистецтв (1970–1972) (педагог М. Дерегус). Нині один із яскравих художників України. Працює в галузі графіки і живопису. Головні твори митця – графічні серії, пов'язані з історичними подіями, які проходили в Україні, творами окремих письменників.

Василь Лопата.
Автопортрет

"Щирість, емоційність у мистецтві – для мене найважливіші принципи, – свідчив В. Лопата. – Дуже хочеться, щоб мій глядач не зачепив байдужим оком мою роботу, а зупинився, вдивився, настроїв свої душевні струни відповідно – і тоді гармонійний дуєт співтворчості буде досягнуто. Він почує ту музику, яку я чую в своїй душі... Внутрішній світ моїх героїв не є об'єктом раціонального дослідження – це привід до співпереживання, бо мистецтво для мене не лише необхідна форма існування, центр буття, творчий акт, але й діалог, контакт. У моєму житті вміщуються багато інших чужих життів. Думки і пристрасті, нові колізії та ситуації, які я реально проживаю, наповнюють і збагачують мене" (Василь Лопата. Київ, 2001, С. 10).

"Його любов до України, до національного – не поза, не ідея, не умоглядний висновок, а пристрасть, поклик душі, джерело натхнення" (М. Дерегус. Там само. С. 12).

"Його гравюри, крім глибинного змісту, яскравості почуттів, мають ще й витончену красу, виконані з блискучою віртуозністю. В них хочеться вдивлятися, милуватися красою ліній, плям" (Георгій Якутович. Там само. С. 14).

Ілюстрації книг відзначалися на багатьох конкурсах. Художник працює у різних жанрах. Двічі звертався до творчості Гоголя. У 1993–1994 рр. проілюстрував повість "Страшна помста", а 2006 р. – "Тараса Бульбу". Книги витримали нині уже два видання. За ці праці художник був відзначений літературно-мистецькою премією імені Лесі Українки (2008). Серію ілюстрацій до повісті "Тарас Бульба" художник створює у 1999 р. У каталозі "Василь Лопата" (Київ, 2001) цикл ілюстрацій, пов'язаних з повістю Гоголя "Тарас Бульба", розпочинається портретами письменника (1999). Це своєрідне зображення хреста, нижня частина якого є поколінна фігура Гоголя, який стоїть у задумі, чоло напружене, у подорожньому плащі, який він підтримує лівою рукою, а в правій тримає гусяче перо. Дивишся на цей портрет, і здається, що письменник несе на собі цей об'ємний чорний хрест. Про що він думає, які проблеми його хвилюють, у чому сутність його страждань? Ці та інші питання виникають, коли дивишся у цю до болю страждаючу фігуру митця.

Тарас з синами. Худ. В. Лопата

Цим же 1999 р. зазначені і 6 графічних робіт за змістом повісті "Тарас Бульба". Перша із них "Остання ніч" перед від'їздом Тараса з синами у Запорізьку Січ. У нижній частині малюнка художник зображує матір, яка, сидячи, схилилась

над синами і торкається руками до їх голів. Обидва вони їй милі, за обох болить її серце. У верхній частині ліногравюри художник зображує Тараса, Остапа, Андрія на конях. Сходить сонце. Цей від'їзд приносить матері страждання. І художник розділяє ці дві частини зображенням чорної символічної фігури материнського горя, яке звучить із вуст зображуваного силуету, що простягає великі руки в обидва боки, ніби хоче не допустити від'їзду своїх синів. У чорній фігурі, що простяглася на землі, видно лише велику голову з розкритим ротом і дві великі руки. Своєрідно художник передає страждання матері. Інше зображення "Тараса Бульби з синами" фіксує їх перехід через різнобарвний степ, так образно описаний і оголений. Коні швидко біжать, піднімаючи передні копита над землею. Над ними летить орел, що розкинув свої широченні білі крила, на одному з яких зображені святі храми у фортеці, на іншому – маленьке поселення, можливо, рідна оселя Бульбенків. А ще вгорі летять чорні круки, що символізують майбутню битву. Художник вміло поєднує білуватий, сірий і чорний кольори.

Третя ілюстрація "Козаки гуляють" (1999) – це зображення у різних позах численних козаків, які перебувають у Запорізькій Січі. Одні танцюють, інші грають на бандурі, треті стоять біля бочки і п'ють горілку тощо. Посередині картини встромлені дві великі яскраві шаблі, а між ними у танцювальному пориві дві фігури веселих козаків.

Четверта ліногравюра "Тарас Бульба на чолі війська" (1999) зображує Тараса, який скаче на своєму коні, а за ним козаки його полку. Цікаве обрамлення цього епізоду. У нижній частині подана місцевість з полями, садибами, монастирями, храмами, а у верхній – дві великі люльки, оздоблені прекрасною різьбою.

Тарас Бульба на чолі війська. Худ. В. Лопата

Зустріч. Худ. В. Лопата

П'ята лінографія "Зустріч" (1999) – це своєрідне символічне зображення букету із троянд, у верхній частині якого подано дві голови закоханих, що притулились одне до одного. Їх об'єднує нижня троянда та символічні дві руки знизу малюнка, що торкаються своїми пальцями. Наближеними до цього зображення по обидва його боки стоять схвильовані Андрій і Панночка, які дивляться одне на одного.

Завершальна ілюстрація "Наказ" пов'язана з трагічним наказом Тараса піймати Андрія-зрадника. Попереду малюнка подані козаки в швидкому польоті на конях, а над ними велетенська фігура Тараса зі страшно виряченими очима, який ніби летить і несе величезний хрест. З різних боків палають вогнища. Художник намагається передати трагедію батька, у якого син зрадник, його страшну ненависть до зради. І цей хрест батько буде нести до кінця свого життя.

Художник В. Лопата зумів по-своєму прочитати повість Гоголя "Тарас Бульба", змусити читача значно глибше проникнути у зміст відомого гоголівського твору.

Лопушевський Антон Васильович (1787–1841) – викладач, титулярний радник. Освіту отримав у Петербурзькому педагогічному інституті. Працював учителем математики у Херсонському (1813–1821) та Алешковському повітових училищах. У Ніжинській гімназії вищих наук кн. Безбородька викладав арифметику (1823–1834), а коли був звільнений проф. І. Ландражин – французьку мову (1830). 1834 р. вийшов у відставку, згадується у листах М. Гоголя. Студенти його запам'ятали як "низенького, лисого, з довгими, тільки на скронях, косами у супроводі невеликих кудлатих собак". Читав він математику у 4-х молодших класах.

Лубенцов Василь Микитович (12(24).04.1886–02.09.1975) – оперний співак (бас). Лауреат Державної премії СРСР (1951). Вокальну освіту здобув в Одеському музичному училищі (1906–1910). Працював солістом в Одеському (1911–1913), Київському оперних театрах (1913–1923), Великому театрі СРСР (1923–1951). Володів прекрасним голосом. Зумів створити яскраві образи різнохарактерних партій.

"Гримувався Василь Микитович завжди сам. Як великий художник знаходив він для кожного виконуваного ним персонажу цікавий грим, завжди інший, соковитий, різнохарактерний. Якось дуже витончено підмічав він риси свого героя... Іскрометний гумор, простодушність і якась чисто українська хитринка у партіях Голови з "Майської ночі" М. Римського-Корсакова чи Чуба з "Черевичок" П. Чайковського" (Олександра Бишевська).

"Велику роль у практиці всього художнього життя відіграє національна приналежність артиста. Розуміння гумору, добра, хитрощів і обмеженості цього гоголівського персонажа (Голови – Г. С.) було чудовим" (Українські співаки у спогадах сучасників. Київ, 2003).

Лукашевич Агафія Матвіївна (уродж. Косяровська) – рідна тітка М. І. Гоголь-Яновської по батьку, бабуса Миколи Гоголя. Овдовівши, жила в Яреськах разом з Ганною Матвіївною Трощинською, а після її смерті 1833 р. переїхала у Василівку до М. І. Гоголь-Яновської.

Лукашевич Аполлон Якимович (1808–1867) – товариш Гоголя по Гімназії вищих наук кн. Безбородька у Ніжині, навчався з 1821 до 1826 року. Старший брат Платона, син Я. Лукашевича.

Лукашевич Платон Якимович (1806 – кінець 1887) – товариш Гоголя по Гімназії вищих наук кн. Безбородька, син майора Я. Лукашевича із Березані Баришівського повіту Полтавської губернії. У Ніжині разом з братом Аполлоном (1808–1867) навчалися з 1821 до 1826 р., а потім за сімейними обставинами перевелися до Одеси у Рішельєвський ліцей, який закінчили 1828 р. П. Лукашевич подорожує по Європі, у Празі знайомиться з Я. Колларом та В. Ганкою, поглиблює свої знання зі слов'янського фольклору.

Перебуваючи у Ніжині, Платон з 1824 р. почав складати "Малороссийский словарь". Подібним займався і Гоголь. П. Лукашевич проявляв інтерес до

українського фольклору. У збірнику "Малороссийские и червонорусские народные думы и песни" (1836) знаходимо і записи, зроблені у Ніжині. У січні 1826 р. посилав до журналу "Северный архив" свою статтю "О примечательных обычаях и увеселениях малороссиян на праздник Рождества Христова и в Новый Год" (ценз. дозв. – лютий 1826, опубл. 1826. Ч. 20. № 8. С. 386–393). Дослідниця О. Супронюк пов'язує написання цієї статті з книгою І. Кулжинського "Малороссийская деревня", а також стверджує, що поданий до неї словник "Изъяснение малороссийских слов, находящихся в сей книге" міг послужити також зразком і для наступного дослідження П. Лукашевича гімназійного періоду – "Малороссийского словаря, собраного Платоном Лукашевичем с 1824 по 1849 год", рукопис якого зберігається в Інституті рукопису ЦНБУВ. Подібною справою, як відомо, займався у Ніжині і Гоголь.

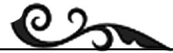
Взаємини Гоголя з П. Лукашевичем у Ніжині були доброзичливими. У листі до Г. Висоцького від 17.01.1827 р. Гоголь жалкує, що його товариш поїхав до Одеси. Ніжинці П. Лукашевича називали "диваком".

Під час перебування у Петербурзі П. Лукашевич входив у коло "ніжинських однокоритників", що засвідчує А. Мокрицький у своєму "Щоденнику" від 01.10.1835 р.: "Зібралися ми – я, Кукольник, двоє Данилевських, Гоголь, двоє Прокоповичів, Пашенко, Данченко, Лукашевич, Базилі". З О. Данилевським П. Лукашевич продовжував підтримувати зв'язки і пізніше.

М. Погодін, який познайомився з П. Лукашевичем у Празі і продовжував спілкуватися у Петербурзі, характеризував його як багатого малоросійського поміщика і товариша Гоголя, який був майже схибленим на любові до Малоросії і гірко уболівав за стан козаків, яких позбавляли тоді будь-яких прав (Борсуков Н. Жизнь и труды М. П. Погодина. Санкт-Петербург, 1833. Кн. 7. С. 146).

М. Гоголь постійно згадував Платона Лукашевича у своїх листах 30-х рр., цікавився його долею: "Не слыхал ли чего-нибудь о Лукашевиче?" – двічі запитував 2 жовтня 1833 р. та 7 жовтня 1834 р. у В. Тарновського. "Да, что делает Лукашевич?" – цікавився у М. Прокоповича 25 січня 1837 р. у листі із Парижа. А у листі із Рима до цього ж адресата від 3 червня 1837 р. нагадував: "Хоча ти першого разу не відповідав і другого теж, але я ще раз запитаю, де Лукашевич Платон Якимович, і чи поїхав він чи ні за кордон?" (Гоголь. ПСС. Т. 11. С. 121). "Мені дуже шкода, що ти не знайшов Лукашевича" – це вже у листі до О. Данилевського з Рима від 2 лютого 1838 р. А в листі від 25 березня 1839 р. до цього ж адресата із Рима Гоголь сповіщає: "Погодін привіз мені вісточку про Лукашевича. Він зустрів його у Празі. Цей приятель наш і чудій буде нинішнє літо у Марієнбаді" (Гоголь. ПСС. Т. 11. С. 210).

Після цього ім'я Лукашевича у листуванні Гоголя більше не з'являлося. Всі ці запитання та репліки засвідчують, що Гоголь і П. Лукашевич зустрічались у 30-х роках у Петербурзі. Більшу частину життя після 40-х років П. Лукашевич проживав у Березані, де займався побічно з господарськими справами науковими дослідженнями, збиранням фольклорних матеріалів та словниковою роботою.

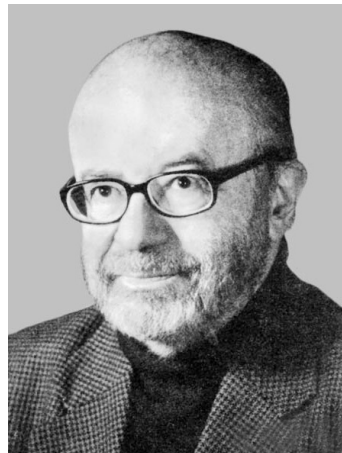

Література: Киевская старина. 1889. № 1; Павловский И. Ф. Краткий биографический словарь ученых и писателей с половины 18 века. Полтава, 1919; Рогач П. П. Матеріали до українського біографічного словника. Літературна Полтавщина. *Архіви України*. 1996. № 6; Кирдан Б. П. Собиратели народной поэзии. Москва, 1974.

Лупалов В'ячеслав Іванович (25.11.1946) – український співак (баритон). Народний артист України (1993). Співу навчався приватно. З 1975 р. – в Київському театрі опери та балету (тепер Національна опера).

В опері "Тарас Бульба" М. Лисенка створив яскравий образ Остапа.

Луцький Юрій Остапович (11.06.1919–29.11.2001) – український літературознавець, перекладач. Син О. Луцького. 1937 р. емігрував до Німеччини, потім до Англії, США, Канади. Професор Торонтського університету (1952–1984), заступник директора Канадського інституту українських студій Альбертського університету (1976–1982), літературний редактор журналу "Сучасність" (1986–1988). Автор численних праць з історії української літератури та літературного життя ХХ століття, редактор різних збірників.

1971 р. видав монографію "Між Гоголем та Шевченком". У перекладі з англійської мови

Р. Доценка з'явилася в Києві 1998 р. зі вступною статтею М. Рябчука. Фрагмент праці друкувався у періодиці України. Творчість Гоголя розглядається в контексті національної свідомості. У 2002 р. у своєму перекладі з англійської мови професор Т. В. Михед опублікувала працю Ю. Луцького "Страдництво Миколи Гоголя, званого також як Николай Гоголь" у науковому збірнику "Гоголезнавчі студії" (випуск 11), який функціонує у Ніжині. У передмові до книги проф. П. Михед зазначав: "Робота цікава перш за все актуалізацією всіх фактів і подій біографії письменника, творчого доробку Гоголя, що засвідчили українськість його людської натури і художнього генія. Тим самим книга Юрія Луцького є вагомим реплікою в сучасних розмовах про українськість Гоголя". У передмові до англійськомовного видання Ю. Луцький зазначав: "У 1971 р. я надрукував роботу "Між Гоголем і Шевченком", прагнучи інакше подивитися на письменника, якого завжди вважали росіянином (всупереч його малоросійському походженню)... Ця книга – ще одна спроба зробити те саме, тільки з перспективи 1996 року – через п'ять років після проголошення української незалежності". Після публікації монографії в Україні з'явилися рецензії Л. Тарнашинської та К. Ісаєнко.

Любимова Віра Михайлівна (07.05.1925) – українська оперна співачка (сопрано). Народна артистка УРСР (1975). Надзвичайно яскравий голос лунав ще у шкільні роки. Закінчила Київську консерваторію (1946–1951). Працювала солісткою Київського театру опери та балету (1951–1982), а потім викладачкою Київського педагогічного інституту (1973–1982). За свою творчу діяльність підготувала близько тридцяти провідних оперних партій, зокрема Насті в опері "Тарас Бульба" М. Лисенка.

Любич-Романович Василь Ігнатович (24.04(06.05), за іншими відомостями – (27.04(09.05).1805–29.02(12.03).1888) – товариш М. Гоголя по Гімназії вищих наук кн. Безбородька, поет, перекладач, збирач старовинних портретів першої половини XIX ст. Син поручика з старовинного дворянського литовського роду. Закінчив Полоцький єзуїтський колегіум, де викладання велось латинською мовою. У Ніжині навчався з 1821 до 1826 р. і був серед шести кандидатів першого випуску, отримав срібну медаль. Проживав в одній спочивальні з Гоголем. В. Любич-Романович проявив себе здібним студентом з усіх предметів. Викладач латинської мови І. Кулжинський згаду-

вав, як одного разу директор Гімназії І. С. Орлай попросив проекзаменувати за обіднім столом гімназиста: "Крім подружжя та дітей Івана Семеновича сиділо за столом декілька гімназистів у синіх мундирах з гарними оксамитовими комірцями. Мені дісталось місце біля господаря, проти одного гімназиста, років 18-ти, чорноволосого, з гарними вусиками, які ледь-ледь пробивалися... "Рекомендую вам цього молодого студента: він навчався у Полоцьку у єзуїтів, а ось після вигнання єзуїтів приїхав до нас закінчувати курс. Єзуїти вчили його говорити латинською – тож не могли б ви проекзаменувати його за обідом..." Тож, набравши поважного вигляду, я і почав говорити на безсмертній мові квірінів; спочатку запитав щось про Полоцьк, Єзуїтську колегію, потім не пам'ятаю, як заговорили про Горація. Мій товариш, Любич-Романович, жваво відповідав на всі мої запитання і говорив вільно чистою латинською мовою. Мистецтво товариша і мені надало духу. Я розговорився – бо йшла мова про улюбленого поета – і почали розбирати його по кісточках, читати напам'ять оду за одою, з вказівкою красот" (Гимназия высших наук и Лицей кн. Безбородко. С. 414).

Добре знання латинської мови, надзвичайна легкість у засвоєнні іноземних мов дали можливість Любичу-Романовичу блискуче вивчити французьку, німецьку, англійську, італійську. З дитинства він знав польську мову. Це сприяло як його загальному розвитку, так і літературним здібностям.

Разом з П. Редькіним, В. Тарновським, К. Базилі та іншими гімназистами займався перекладами історичних текстів для створення підручника "Всесвітня історія". Брав участь у театральному житті гімназії. Разом з Гоголем грав у виставі "Едіп в Афінах" (Едіп – Романович, Креон – Гоголь). Пізніше він згадував: "Вистава пройшла добре і Гоголя дуже хвалили" (Исторический вестник. 1892. № 12).

В. Любич-Романович був активним учасником літературного життя у гімназії. Писав вірші, перекладав з німецької, французької, латинської. На квартирі у П. Редькіна брав участь у обговоренні творів М. Гоголя, Н. Кукольника, К. Базилі та ін. Можна лише шкодувати, що твори самого В. Любича-Романовича цього періоду до нас не дійшли. Лише в реєстрі М. Г. Белоусова названі два твори: поезії "Фиалка" та "Страсть".

Хоча відомо, що уже в Ніжині він самостійно перекладав А. Міцкевича, Д. Байрона. Перед випуском В. Любич-Романович зробив в альбомі Гоголя запис: "Свет скоро хладеет в глазах мечтателя. Он видит надежды, его подстрекавшие, несбыточными, ожидания неисполнимыми – и жар наслаждения отлетает от сердца... Он находится в каком-то состоянии безжизненности. Но счастлив, когда найдет цену воспоминанию о днях счастливого детства, где он покинул рождавшиеся мечты будущности, где он покинул друзей, преданных ему сердцем" (Гоголь Н. ПСС. 2001. Т. 1. С. 74).

Спогади В. Любича-Романовича про Ніжинську гімназію, про Гоголя, які були записані С. Глебовим і опубліковані М. Шевляковим, пронизані тенденційністю. В них відчутні зверхній аристократизм, неповага до дітей дрібнопоміщицьких родин і, зокрема, М. Гоголя, якого змалював дуже принизливо, хоча деякі деталі життя в гімназії викликають інтерес.

Після закінчення в 1826 р. Ніжинської гімназії відчутні сліди у різних відомствах С.-Петербурга: Департаменті юстиції, Департаменті зовнішньої торгівлі, Капітулі російських орденів, Департаменті господарських і рахункових справ Міністерства іноземних справ, Департаменті внутрішніх відносин, Інспекторському департаменті Військового міністерства, і знову в Міністерстві іноземних справ. У багатьох департаментах він використовував свої знання іноземних мов. Служив чесно і самовіддано, про що свідчать його підвищення – від губернського секретаря до колезького радника – та ордени.

В. Любич-Романович проявив себе і як літератор. З'являються його друковані твори в "Литературной газете" А. Дельвіга (1830–1831), а також 1832 р. вийшов збірник "Стихотворения Василия Романовича", який поет присвятив Гімназії вищих наук кн. Безбородька:

Тебе, святылище наук,
Питомец вдохновенья юный,

В златые ударяя струны,
Свой первый посвящает звук!

У В. Любича-Романовича спостерігався творчий інтерес до української тематики, про що свідчить не лише вірш "Сказание о Хмельницком" (1829), а й "Смерть бандуриста", "Козацкая смерть", "Кошевой", "Пан Каневский", "Запорожье" (всі – 1841), "Алексей Попович", "Запорожец", "Иван Коновченко" (1842), "Барабаш у Хмельницкого на пиру" (1848) та інші твори. Деякі деталі висвітлення історичних подій, побуту, використання міфології зближують ці вірші з "Вечорами на хуторі близ Диканьки" Гоголя. Твори на історичну тему відносяться в основному до 40-х рр., коли ще зберігався інтерес до історії України та її героїчного минулого.

В історію російської літератури В. Любич-Романович увійшов і як відомий перекладач, зокрема творів Дж. Байрона та А. Міцкевича. Був перекладачем з англійської (якою оволодів самостійно) і польської мов, відзначався досконалістю художнього перекладу.

В. Любич-Романович у кінці 20–30-х рр. спілкувався у Санкт-Петербурзі з ніжинськими "однокоритниками", яких накопичилось чимало і які групувалися на квартирі у Гоголя, Н. Кукольника, М. Прокоповича, а то й у нього.

А. В. Никитенко, який був на одному з гоголівських вечорів, так охарактеризував В. Любича-Романовича: "Не без таланту, але спалахнувши маленьким вогником... швидко гасне" (Никитенко А. В. Дневник. Москва, 1955–1956. Т. 1. С. 116).

Ім'я В. Любича-Романовича зустрічається в листуванні Гоголя: у листі до Г. Висоцького (19 березня 1827 р.), до О. Данилевського (08.02.1833 р.), до П. В. Анненкова. Писав Гоголю і В. Любич-Романович. Таким чином, їх взаємини були більше тісними і різноманітними у роки навчання і прохолоднішими в петербурзький період. Гоголь досить критично ставився до нього і до його творчості.

Лятошинський Борис Миколайович (22.12.1894(03.01.1895)–15.04.1968) – український композитор, педагог. Народний артист УРСР (1968). Закінчив Київський університет (1918), Київську консерваторію (1919). З 1920 р. її викладач, у 1935–1968 рр. – її професор, а також професор Московської консерваторії у 1935–1938 рр. та 1941–1944 рр. Двічі лауреат Державної премії СРСР (1946, 1952), Державної премії УРСР ім. Т. Г. Шевченка (1971). Створив композиторську школу. Автор опер, симфоній.

Разом з Л. Ревуцьким та М. Рильським працював над новою музично-літературною редакцією опери "Тарас Бульба" М. Лисенка. Була розширена народно-героїчна тема, дописана сцена "Нарада у гетьмана Остряниці", у фіналі третьої дії вставлений розгорнутий хор "Засвістали козаченьки", додана заключна сцена "Спалення Тараса", епізод полонення Остапа і розповідь Тараса

про загибель сина. Учасники переробки опери зняли декілька сцен, зокрема "Думу" Кобзаря, розмову Тараса з Янкелем та ін. Б. Лятошинський створив багатобарвну оркестровку, врахувавши своєрідність авторської партитури (Станішевський Ю. О. Український рядянський музичний театр. Київ, 1970. С. 160).

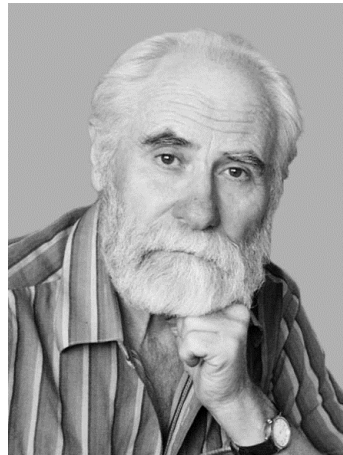
Література: Самохвалов В. Борис Лятошинський (1974); Лятошинський Б. Спогади. Листи. Матеріали (1986).

Лященко Аркадій Якимович (26.01(07.02).1871–12.11.1931) – український і російський літературознавець. Член-кор. АН СРСР (1925), член НТШ у Львові. Закінчив Петербурзький університет (1892). Учасник філологічного семінару В. М. Перетца. Автор багатьох праць з давньої літератури. Вивчав і українську літературу. Автор наукової праці "Ревізор" Гоголя і комедія Квітки "Приезжий из столицы" (1902).

Ляшук Тимофій Андрійович (24.03.1930–13.07.2015) – графік і живописець. Заслужений діяч мистецтв УРСР (1969). Закінчив Київський художній інститут (1957). Викладач (1964–1994), професор (тепер УАМ) (1979). Працював головним редактором "Агітпланета" СХ УРСР (1959–1972), очолював майстерню планетарного мистецтва в КДХІ (1965–1994). Художник широкого творчого діапазону: працював у галузі станкової графіки, акварельного і монументального живопису. Приділяв багато уваги плакату.

У 1978–1992 рр. звертався до тематики повісті Гоголя "Тарас Бульба".

Література: Тимофій Ляшук. Каталог (1983).

Мажуга Юрій Миколайович (13.04.1931) – російський і український актор. Народний артист України (1971), СРСР (1981). Закінчив Київський інститут театрального мистецтва (1953) (з 1985 – його професор). З 1953 р. і до нині – у Київському (тепер Національний) російському драматичному театрі ім. Лесі Українки. Державна премія УРСР ім. Т. Г. Шевченка (1983). Дійсний член НАМУ (2002).

Брав участь у виставі "Ревізор". Зіграв роль Івана Никифоровича у кінофільмі "Миргород та його мешканці" (1983).

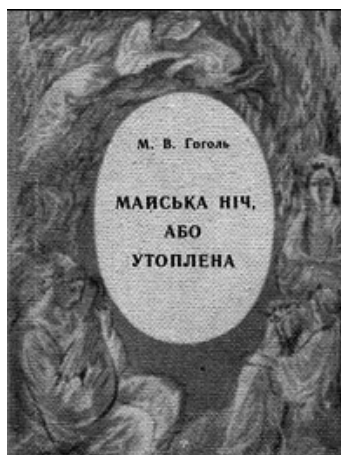
Майборода Володимир Якович (23.04(15.05).1852–04(17).09.1917) – український і російський співак (бас). Співав у церковному хорі в Житомирі. Закінчив Петербурзьку консерваторію (1879). Вдосконалював майстерність в Італії. Солоїст Маріїнського (Петербург) (1880–1890, 1892–1906), Великого (Москва) театрів (1890–1892).

Блискуче виконав оперні партії Голови ("Ніч перед Різдом" Римського-Корсакова) та Гонця ("Тарас Бульба" Кюнера).

Майборода Роман Георгійович (28.08.1943–4.09.2018) – співак (баритон). Народний артист УРСР (1989). Лауреат Національної премії України ім. Т. Шевченка (2002). Син Г. Майборода. Закінчив Київську консерваторію (1972), з 1988 р. – її викладач (тепер Національна музична академія). З 1971 р. працював у Київському театрі опери та балету (тепер Національна опера України).

Переконливо виконав партію Остапа в опері "Тарас Бульба" М. Лисенка.

Обкладинка книги

"Майська ніч, або Утоплена" – "Майская ночь, или Утопленница". Повість, яка була задумана Гоголем і здійснена у рукописній редакції у 1829 р., написана на основі фольклорних матеріалів, зібраних у Ніжині і записаних у "Книгу всякої всячини, или Подручную энциклопедию", а також різних переказів про русалок, відьом, чарівників, народних пісень про кохання і розлуку тощо. Гоголь згадує і пережитий у дитячі роки жах від домашньої страшною кішки, яку він, отямившись, утопив. Можливо, Гоголь враховував описи русалок у творах російської та української літератури.

У повісті Гоголь не переказує жодний із відомих народних сюжетів, а створює на їх основі свій образний світ, свою поетику життя України.

В. Белінський захоплено відгукувався про "Майську ніч", зазначаючи майстерність автора у художньому, опоетизованому описові світлої, прозорої травневої ночі, наповненої таємничості і дивовижності. Високо оцінювалася ця повість і українською критикою та читачами.

Вперше повість була перекладена українською мовою К. Климковичем і увійшла під назвою "Травнева ніч, або Утоплениця" до видання "Гоголь М. В. Вечори на хуторі близь Диканьки" (Т. 1), яке з'явилося у Львові 1864 р.

У 1880 р. у київській друкарні В. Кульженка з'явилася повість під назвою "Весняної ночі. Оповідання" у перекладі Олени Пчілки. У цьому ж перекладі повість надрукована у 1881 р. в Києві та Львові.

Під назвою "Майська ніч, або Утоплена" у перекладі М. Рильського повість увійшла до першого тому збірника "Гоголь М. В. Твори: в 5 т. за редакцією І. Лакизи та П. Филиповича" (Київ, 1929). Цього ж року видавництво "Книгоспілка" в цьому ж перекладі видала повість окремо під назвою "Майська ніч".

У різних виданнях Києва та Харкова повість без вказівки перекладача, якого у цей час піддали політичним звинуваченням, виходила окремо або разом з іншими повістями у 1934, 1935 рр.

У післявоєнний час, у 1946 р., повість знову з'явилася із вказівкою перекладача М. Рильського у серії "Бібліотека художньої літератури". Повість друкувалася і у 50-х рр. ХХ ст. (1950, 1952 (двічі) та 1956, 1983).

Видавництво "Дніпро" у 1989 р. повторило попереднє видання. Під рубрикою "Моя улюблена книжка" повість з ілюстраціями О. В. Кузнецової вийшла для дітей середнього шкільного віку у видавництві "Школа" у 2007 р. Харківське видавництво Л. А. Джакін'ян у цьому ж році підготувало своє видання для дітей. У 2008 р. у перекладі М. Рильського повість була опублікована у книзі "М. Гоголь. Зібрання творів: у 7 томах". Т. 1. Укладач П. В. Михед.

Повість "Майська ніч, або Утоплена" піддавалась переробкам для сцени. Першим звернувся до повісті композитор П. Сокальський, який написав оперу "Майська ніч" (1863). Драматург М. Старицький написав 1871 р. текст першої редакції лібрето до опери М. Лисенка "Утоплена" (у 3-х діях, 4 картинах), а у завершальному варіанті у 1883 р. у друці з'явилося 1885 р. в Одесі спочатку в альманасі "Нива" та окремим виданням (ценз. дозв. від 07.02.1883).

Комедію "Майська ніч" (у 3-х діях) за повістю Гоголя написав Ф. Устенко-Гармаш, яка вийшла у Києві (1886), Житомирі (1891) та Києві (1895).

У 1900 р. у Київському виданні з'явилося лібрето М. Старицького з нотами до музики М. Лисенка "Утоплена (Майська ніч)". Лірично-фантастична опера у 3-х діях, 4 одмінах. Видавництво книжкового магазину Л. Ідзиковського видало у 1901 р. текст і ноти вказаних вище авторів під назвою "Утоплена, або Русальчина ніч: Оперета в 3-х діях, 4-картинах".

Для театральної постановки це ж видавництво у 1908 р. випустило п'єсу Є. Ф. Сагайдачного "Утоплена (Майська ніч)" (на три дії). А у 1925 р. у серії "Театральна бібліотека" Державного видавництва України з'явилася переробка гоголівської повісті Л. Улагая-Красовського "Сон весняної ночі: Весняна казка на 5 дій". Свою п'єсу "Нечиста сила (Майська ніч)" в 3-х діях Оксана Скалозуб опублікувала у 1933 р. у Коломиї.

Лібрето М. Старицького до опери М. Лисенка було опубліковано також у зібранні творів письменника у 6 томах (т. 2) у 1989 р.

Крім опублікованих, багато переробок, лібрето до оперет, які ставилися різними театрами кінця ХІХ – поч. ХХ ст. на українських сценах, залишилося у рукописному вигляді. Це лібрето до фантастично-комічної оперетки в 3-х діях

"Майська ніч, або Утоплена" відомого театрального діяча XIX ст. К. І. Ванченка-Писанецького, музика А. Чижика (ценз. дозв. від 16.01.1895). Наступного року цензурний комітет (05.12.1896) дав також дозвіл на використання на сцені лібрето подібної оперети А. Ф. Шатковському.

П. П. Райський-Ступницький переробив повість Гоголя у комедію у 4-х діях з піснями, хорами та танцями (ценз. дозв. від 07.02.1898). Комедію у 3-х діях з танцями на сюжет повісті створив К. Диткевич під назвою "Голова Явтух Макогоненко" (ценз. дозв. від 1899). Під назвою гоголівської повісті у переробці Л. Я. Манько п'єса була дозволена цензурою 20.03.1906 р. Подібні переробки зробили Л. А. Теплинський (ценз. дозв. від 13.09.1906), С. Степовик (цен. дозвіл 13.09.1908 р.), Бобринецький (ценз. дозв. від 30.05.1909), Ф. П. Рудаков (ценз. дозв. від 26.10.1911), С. Ф. Сагайдачний (ценз. дозв. від 08.12.1912), артист Е. Н. Фразенко (цен. дозв. від 08.0.1915). Вистави на сюжет гоголівської повісті мали популярність серед глядачів, тому театри охоче їх ставили.

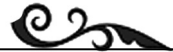
Повість "Майська ніч" була декілька разів екранізована українськими режисерами. У 1940 р. М. Садкович зняв за своїм сценарієм фільм "Майська ніч".

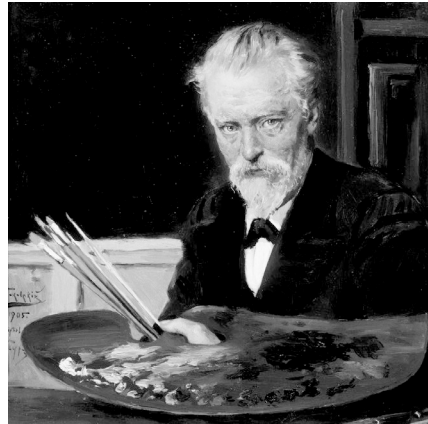
Вистава "Майська ніч".
Постановка Лідії Кушковой

У 1998 р. композитор Є. Станкевич написав оперу-балет "Майська ніч", яка була поставлена у Київському театрі опери та балету ім. Т. Шевченка.

Макарчук Геннадій Григорович (28.10.1930–01.02.1999) – режисер, драматург, театрознавець. Кандидат мистецтвознавства (1981). Закінчив Київський медичний (1954) та театральний мистецтва (1962) інститути. Працював в Інституті театального мистецтва (1962–1966), (1983–1999) та Інституті культури, (1970–1982), головним редактором Республіканського мовлення. У 1987 р. поставив виставу "Панночка" за творами Гоголя.

Маковський Володимир Єгорович (20.01(07.02).1846–21.02.1920) – російський художник. Закінчив МУЖСА (1861–1866), викладач (1882–1894), з 1893 р. дійсний член АМ (з 1835 – ректор), член Товариства передвижників. З 1880 р. часто бував в Україні. Росіянин за походженням, він був українцем за духом і творчістю, любив український народ. Про це свідчать його картини на українську тематику: "Дівич-вечір", "Ярмарок в Україні", "Українка" та ін.

Автопортрет.

Худ. В. Маковський (1905)

Гоголівські українські повісті були близькими художнику. Про це свідчать акварелі до "Вечорів на хуторі поблизу Диканьки": "Хівря і попович у хаті" (1875), "Хівря і попович на тині" (1875), "Черевик і кум", "Сорочинський ярмарок", а також сцени із "Страшної помсти", "Пропалої грамоти". Композиція малюнків будувалася на контрастах білих і чорних кольорів.

Ці роботи художника увійшли до альбому "Вечори на хуторі поблизу Диканьки" О.М. Голяшкіна, що виходив у 1874–1876 рр. чотирма серіями у власній літографській майстерні В. Маковського. Всі ілюстрації відповідали естетичним вимогам історичного часу. Характерною особливістю цих малюнків були яскрава образність, національний колорит, деталізація побутових елементів. В. Маковський ілюстрував також поему Гоголя "Мертві душі".

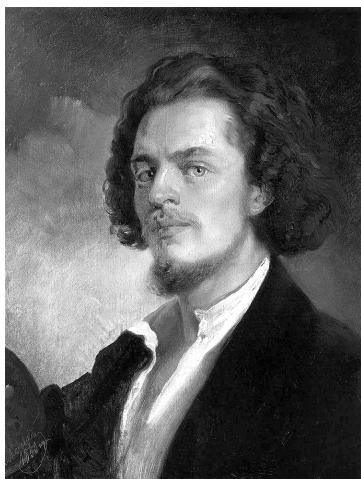

Чичиков у Коробочки. Худ. В. Маковський

Малюнок до поеми "Мертві душі".

Худ. В. Маковський

Автопортрет.

Худ. К. Є. Маковський. (1856)

Маковський Костянтин Єгорович (20.06(02.07).1839–17(30).09.1915) – російський художник навчався у МУЖСА (1851–1858) та у Санкт-Петербурзькій академії мистецтв (1858–1863), її академік (1898). Один із засновників Товариства передвижників.

Намалював графічні роботи, літографії за сюжетом повісті "Страшна помста" ("Чаклун і душа Катерини" (1874), "Катерина у лісі з ножом шукає батька" (1874) та ін.), де використав романтичні прийоми поєднання реального і фантастичного, зосередив увагу на драматичних моментах розвитку дії. Часто приїздив в Україну, де малював різножанрові живописні твори. Художник також зробив декілька ілюстрацій до комедії Гоголя "Ревізор".

Сцена із "Ревізора". Худ. К. Маковський

Максимович Михайло Олександрович (03(15).09.1804–10(22).11.1873) – український вчений-енциклопедист. Член-кореспондент Петербурзької АН (1871), професор Московського, а потім Київського університету, етнограф, історик, фольклорист. Працював з 1826 р. в Московському університеті професором, завідувачем кафедрою ботаніки. Перший ректор Київського університету з 1834 р. і професор російської словесності. В 1845 р. за станом здоров'я вийшов у відставку, займався науковою роботою. Випустив декілька збірників українських пісень і досліджень з української мови, історії, археології. З 1833 р. – член Товариства шанувальників російської словесності при Московському університеті, 1853–1859 рр. – його секретар. Виступав з літературознавчими статтями, зокрема "Захист українських повістей М. Гоголя" (1861). З М. Гоголем подружився в 1832 р. Їх познайомив О. Сомов. У Москві у будинку Аксакових проходила їх зустріч.

У листі до М. Максимовича О. Сомов писав 9 вересня 1831 р.: "Я познайомив би вас хоча б заочно, якщо ви бажаєте того, з одним дуже цікавим земляком – Пасіч-

ником Паньком Рудим, який видав "Вечори на хуторі", тобто Гоголем-Яновським... У нього є багато малоросійських пісень, байок, казок і т. п., яких я ще ні від кого не чув, і він не відмовиться поступитися і піснями доброму своєму землякові, якого заочно поважає. Він людина з прекрасним талантом і знає Малоросію як п'ять пальців, у ній він виховувався" (Русский филологический вестник. 1908. № 3. С. 317).

Київський університет. Фото XIX ст.

У Гоголя з М. Максимовичем зав'язалося листування. У листі від 9 листопада 1833 р. він називає професора "мій милий і від всієї душі і серця любий, мій земляче", сповіщає йому, що зайнявся історією "нашої єдиної, бідної України... Мої думки починають литися тихіше і спокійніше. Мені здається, що я напишу її, що я скажу багато того, що до мене не говорили". Гоголь хотів би разом з М. Максимовичем ознайомитися зі збірником пісень Ходаковського. Про пісні свого народу Гоголь писав: "Моя радість, життя моє! Пісні! Як я вас люблю... ви не можете уявити, як мені допомагають в історії пісні. Навіть не історичні, навіть похабні: вони всі розкривають новими рисами мою історію..." Довідавшись, що М. Максимович іде працювати у Київський університет, Гоголь пише йому в кінці грудня 1833 р.: "Я теж думав туди! туди! В Київ, в древній прекрасний Київ. Він наш, він не їх – не правда? Там або навколо нього діялись діла старовини нашої". М. Максимович 22 березня 1835 р. отримав від Гоголя збірник "Миргород" з розлогим листом. У кінці липня 1835 р. Гоголь відвідував професора у Києві, коли їхав із Василівки у Петербург. М. Максимович згадував про той час: "Він пробув у мене п'ять днів, або краще сказати п'ять ночей, бо в ту пору весь мій денний час був зайнятий в університеті, а Гоголь їхав вранці до своїх ніжинських ліцейських знайомих [О. Данилевського – Г. С.] і з ними подорожував по Києву. Повертався він увечері і тільки тоді розпочиналася наша бесіда". Гоголю не вдалося у цей час перевестись із Петербурзького університету до Київського. Його не прийняв попечитель Київського навчального округу фон Бредке. Готуючи до видання у 1834 р. збірник "Голоси українських пісень",

М.Максимович епіграфом до них ставить слова із статті Гоголя "Про малоросійські пісні": "Ніщо не може бути вище народної музики, коли тільки народ мав поетичний нахил, різноманітність і діяльність життя" і рекомендував читачам, які зацікавляться українською піснею, прочитати "прекрасну статтю" Гоголя.

В кінці жовтня 1849 р. М. Максимович приїхав у Москву, де зустрічався з Гоголем. Письменник читав йому перші глави другого тому "Мертвих душ". Саме від М. Максимовича Гоголь довідався про повернення у Московський університет професора О. М. Бодяньського. Три українці – Гоголь, М. Максимович, О. Бодяньський часто були разом у Аксакових, де їх пригощали українськими стравами, а вони віддачували господарям співом українських пісень, якими і вони самі насолоджувалися. Не менш цікавим і насиченим був і 1850 р. Подібні зустрічі самотійно або у спільних друзів та знайомих, читання нових розділів "Мертвих душ", хорове виконання українських пісень кожного разу збагачували всіх присутніх. І Гоголь, і М. Максимович, і О. Бодяньський на цих музично-співочих зібраннях змінювалися духовно, окрилялися, ставали зовсім іншими: "О. Бодянский был неистово великолепен, а М. Максимович таял, как молочная, медовая сосулька..." (Гоголь Н. В. Материалы и исследования. Москва; Ленинград, 1936. Т. 1. С. 217). А влітку 1850 р. М. Максимович супроводжував письменника в поїздку до Малоросії. Вони відвідали разом у Сварковому О. М. Марковича. Цього літа М. Максимович відвідав Гоголя у Василівці, прожив там два тижні в бесідах з письменником та його рідними, про що пізніше згадувала сестра Ольга Василівна. Взаємини Гоголя і М. Максимовича мали як дружній, так і творчий характер, овіяні теплотою і душевністю.

Маланюк Євген Филимонович (20.01(02.02).1887–16.02.1968) – український поет, критик, літературознавець. Проживав з 1920-х рр. за кордоном в європейських країнах, а з 1948 р. – в США. Він є автором 13 оригінальних збірок поезій українською мовою. Є. Маланюк – найбільший поет української літературної еміграції. Редактор журналів "Літературно-науковий вісник" (1922–1932), "Вісник" (1933–1939).

Писав літературознавчі статті, серед яких і про Миколу Гоголя, зокрема "Гоголь – Г'ог'оль" (Слово і час. 1991. № 8), в якій без особливих

ярликів розкривав роздвоєність душі Гоголя, характеризуючи при цьому Україну і Росію гоголівського часу, а також літературу, коли в неї увірвався "талановитий, повний творчих бажань, а при тім дуже амбітний, спраглий слави і далеких обрїїв молодик, який уже на шкільній лавці [Безбородьківської Гімназії вищих наук у Ніжині – Г.С.] мріяв про широку арену діяльності". І літературознавець роздумує над тим, а "Що ж являє собою літературна спадщина Миколи Гоголя тієї спочатку національно-недокровної, згодом хворої, врешті національно-відумерлої душі?" При цьому додаючи характеристику того, що зробив Гоголь: "В спадщину ту входить, передовсім, чарівна екзотика дещо олеографічної України у "Вечорах на хуторі", яких сонячна ідилічність починає хмурніти вже в "Миргороді", аж несподівано западається в чорне провалля "Вія", де в містично-таємничій глибині мальовничо прислоненій лаштунками спокусливої "Малоросії", може, й заховано основну тайну нашої Батьківщини, тайну її історичної Долі й тайну душі Народу". Торкаючись ранніх творів Гоголя, Є.Маланюк опирається на висловлювання П. Куліша, який зазначав у них вертепну "лялькуватість" постатей, їх привидність і "нереальність". "В петербурзьких новелах... та тривимірна пластика вже зникає, постаті сплющуються, стають тінями, які снуються в фосфоризуючій імлі Гофманівської фантастики. Автобіографічну повість "Портрет" рятуює... психологічна правда, яку авторові відтворили власні переживання. Далі, в міру "відмирання" національної душі, все наявніше виникає неміч пластичного втілювання постатей, неміч творення їх у просторі, а не в площині паперу. І так маємо двовимірні викреси, гостру, досконалу, в певнім сенсі, істотно-українську графіку "Мертвих душ", цей альбом першорядних гравюр, механічно зшитих білою ниткою подорожей Чічікова".

Щодо впливу творчості Гоголя на українську і російську літератури Є.Маланюк зауважує: "Оскільки в нашій літературі впливів Гоголівської творчості, хіба, може, за винятком "Тараса Бульби", майже не можна помітити, остільки в літературі російській і на долі імперії російської – взагалі, вплив той заважив надто тяжко і, кінець кінців, – згубно. І самого Гоголя, його творчість – Росія (Петербург, а за ним Москва) прийняли цілком поважно як геніальні твори геніального "росіянина", при чім те останнє бралось як синонім "руського", москаля, а не як історією вироблений тип мешканця імперії, соціологічний продукт тривання тієї імперії". Ось таке бачення Є.Маланюком особистості Гоголя і його творчого доробку.

Малиш-Федорець Марія Євгенівна
(20.01.1885–05.04.1960) – українська актриса.

Творчий шлях починала в Ніжині під керівництвом М. Заньковецької, яка залучила її до сцени, виступала в аматорських виставах. У 1906 р. на запрошення М. Садовського пішла разом з ніжинцями та М. Заньковецькою до його українського стаціонарного театру в Києві. Тут вона закінчила гімназію та музично-драматичну школу ім. Лисенка. Мала гарний голос (мецо-сопрано). З 1907 до 1920 р. виступала в театрі М. Садовського, серед вистав "Сорочинський ярмарок" (за Гоголем). Софія Тобілевич, яка працювала в театрі разом з нею, згадувала: "Садовському довелося

попрацювати з нею багатенько, поки він створив з неї цілком пристойну артистку, котра при своїй зовнішності і голосі вміла завоювати певний успіх у публіки. Структурна постать, виразні риси обличчя, виразні очі. Голос сильний середнього регістру, дикція чітка й виразна. Правда, в неї не було тієї теплоти і жіночої лагідності. Голос у неї був настільки сильним, що вона успішно виконувала "складні партії". Цю характеристику доповнював актор В. Василько, зазначаючи, що "цій актрисі глибоко сильного темпераменту вдавалися ролі палких натур і кокеток. У ліричних ролях вона була слащавою, а іноді впадала у декламацію. Добре грала в комедії, про це свідчить її виконання ролі Марії Антонівни, пізніше Ганни Андріївни в "Ревізорі" Гоголя та задиркуватої козири-баби експресивної зовиці Горпини в "Утоплений" (за Гоголем) М. Лисенка, 3 грудня 1914 р. у бенефіс М. Малиш-Федорець у театрі М. Садовського вперше йшла вистава "Страшна помста" за повістю Гоголя, в якій актриса зіграла роль Катерини. У 1944 р. емігрувала до Німеччини, потім у 1951 р. разом з чоловіком, артистом-співачом І. Миколаєнком, приїхала до Австралії й оселилась у Мельбурні (Австралія), де працювала у театрі ім. Леся Курбаса. На українській сцені подружжя було відоме як Анастасія та Іван Мартинюки. У 1955 р. Малиш-Федорець для музично-драматичного театру-студії при Об'єднанні демократичної української молоді ставила "Майську ніч" за М. Гоголем.

"Малорусский литературный сборник" вийшов у Саратові у 1855 р. в губернській друкарні. Упорядкував і видав його Д. Мордовець за участю М. Костомарова. У збірнику був надрукований перший український переклад повісті Гоголя "Вечори проти Івана Купала", здійснений Д. Мордовцем.

Література: Бойко І. З. Українські літературні альманахи та збірники XIX – початку XX ст.: бібліографічний покажчик. Київ, 1967.

Малюнки М. Гоголя

Серед різних видів занять, якими цікавився Гоголь, був живопис. Малювання у Ніжинській гімназії вищих наук вчив відомий український художник К. С. Павлов, який умів зацікавити своїх учнів, зокрема й майбутнього письменника, живописом.

Дев'ять листів з Ніжина до батьків засвідчують, що Гоголь з інтересом займався малюванням. "Я працював довго і нарешті намалювати встиг три картини, а 4-ту ще тільки розпочав, – писав Гоголь взимку 1823 р. – і можна сказати, що вона чогось варта. Якби ви її побачили, то мабуть не змогли б повірити, що це я малював. Лише жаль, що вони пропадуть, бо вони всі мальовані по ґрунту, і довго лежати ніяк не можуть і тому прошу вас покірно надіслати як можна швидше рамки зі склом".

"Зробіть милість, дорогий батечку, ви, я думаю, не допустите загинути так себе прославивши малюнкам" (грудень 1823).

"Прошу милостиво надіслати мені для малювання тонкого полотна декілька аршин" (30 березня 1824).

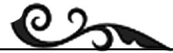
"Хотів було вам надіслати декілька моїх картинок, намальованих на картоні сухими фарбами, проте деякі з них ще не закінчені, а інші боюсь, щоб не загубилися дорогою, і тому що малювання їх дуже ніжне (18 березня 1825).

"Я постараюсь вам привезти декілька своїх творів, також красивих картинок своєї роботи: дарунок мізерний, але він від чистого серця, і їх приносить ніжний, поважливий син" (червень 1825).

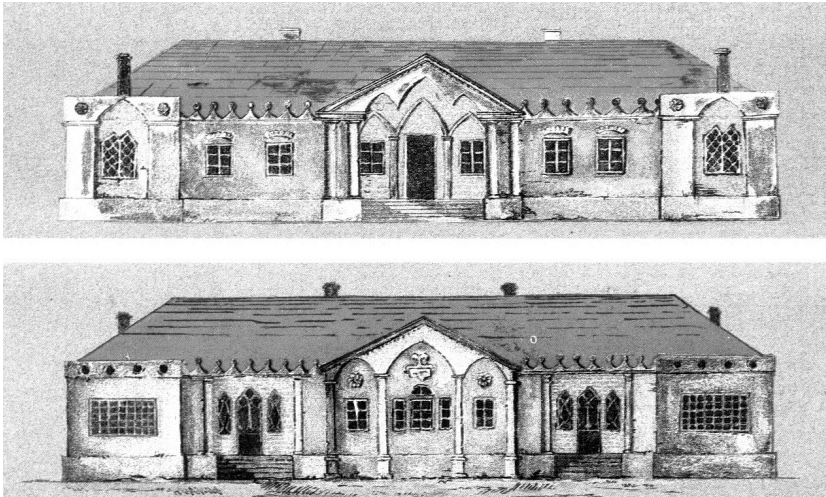
Ці та інші уривки з листів засвідчують про різні жанри, до яких залучав своїх вихованців К. Павлов. На жаль, переважна більшість малюнків Гоголя не збереглися.

Серед гімназійних робіт знаходяться і фортифікаційні креслення. Польову фортифікацію і початковий курс артилерії у Ніжинській гімназії вищих наук кн. Безбородька викладав старший професор математичних наук К. В. Шапалинський. Влітку професор водив своїх студентів за Ніжин і вчив складати плани. У листі до свого дядька П. П. Косяровського від 13 вересня 1827 р. він сповіщав: "Нині у нас проводять польову фортифікацію. Шкода, що мені не можна з вами трохи (полемізувати), а я б вам розповів, який план війни творив Тюрень, принц Євген, Наполеон, Суворов, великий Конде, від чого програли імперці, яку помилку зробили французи в укріпленнях у 1812 році і таке подібне..."

До нашого часу дійшли декілька цих малюнків. На одному намальовано тушшю собор, на іншому – церковні дзвіниці (оригінали зберігаються у музеї Т. Шевченка у Києві). Збереглися і дві акварелі. На першій зображено фасад будинку Гоголів у Василівні в готичному стилі, на іншій – задній фасад цього ж будинку з зовнішніми прикрасами і червоним дахом. Ці малюнки можна віднести до 1825 р., про що свідчить лист М. Гоголя до матері від 10 вересня 1826 р.: "Я відшукав план і фасад нового будинку, який я малював ще при батеньку. Надсилаю вам їх, вони зроблені без масштабу, без виправлень, але ними можна користуватися, коли

немає іншого, і особливо відносно зовнішніх прикрас. Один фасад являє собою передній вигляд будинку, інший задній". Малюнки вказують на здібності молодого Гоголя, його інтерес до цього виду мистецтва.

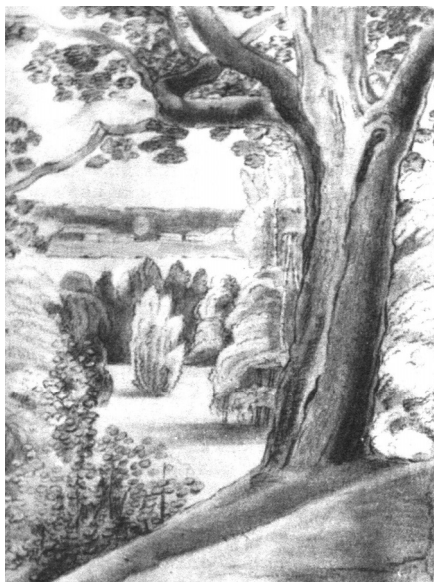

Проекти М. Гоголя свого будинку у с. Василівка

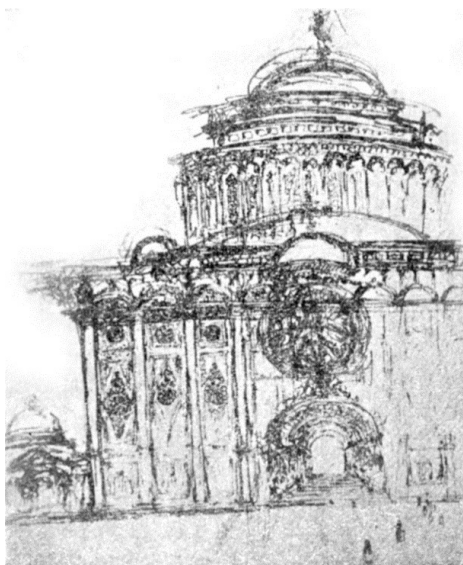
Гоголь цікавився готичною архітектурою і пізніше, про що свідчить його стаття "Архитектура нашего времени". У 1830 р. він відвідував рисувальні класи Академії мистецтв у Петербурзі.

У 1948 р. історико-культурний заповідник Києво-Печерська лавра передав у музей Т. Шевченка в Києві вісім малюнків Гоголя, серед них пейзаж, який вважався втраченим і про який Гоголь згадував у статті про О. Пушкіна: "Мені згадався один випадок із мого дитинства. Я завжди відчував у себе маленьку пристрасть до живопису. Мене часто приваблював написаний мною пейзаж, на передньому плані якого розтяглося сухе дерево. Я жив тоді у селі, знавці і судді мої були навколишні сусіди. Один із них, поглянувши на картинку, похитав головою і сказав: "Хороший художник вибирає дерево росле, гарне, на якому і листя було свіже, що гарно росли, а не сухе". В дитинстві мені прикро було слухати такий осуд, але опісля я з нього здобув мудрість: знати, "що подобається і що не подобається юрбі".

Серед малюнків, переданих заповідником, два присвячені німій сцені в комедії "Ревізор". Виконані вони на тонкому папері олівцем. Останні три малюнки – це один з ранніх зроблених олівцями, на якому намальована квіточка, на двох інших – портрети жінок: молодої селянки і жінки в профіль, риси якої близькі до сестри Гоголя Ганни Василівни. Зіставлення малюнка Гоголя і портрета, намальованого художником В. О. Волковим, в цьому нас переконують.

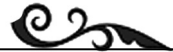

Малюнок М. Гоголя

Графічні роботи М. Гоголя

До Великої Вітчизняної війни вісім малюнків Гоголя зберігалися в Полтавському краєзнавчому музеї і передані були туди родичами письменника Биковими. Під час війни малюнки, листи та документи були евакуйовані із Полтави в Москву, а звідти у 1947 р. надійшли до заповідника Києво-Печерської лаври. Із заповідника листи та документи передали у відділ рукописів Державної

публічної бібліотеки України ім. М. Вернадського, а малюнки Гоголя надійшли в Державний музей Т. Г. Шевченка в Києві.

Крім названих вище малюнків, слід нагадати і про портрет Пушкіна, зроблений чорнилами, та обкладинку до другого видання "Мертвих душ".

Зацікавленість Гоголя живописом знайшла відображення і в його художніх творах "Невський проспект", "Портрет".

Література: Гоголевский сборник. Киев, 1902; Некрасов А. Приписываемые Гоголю рисунки к "Ревизору". Литературное наследство. 1935. Т. 19–21. С. 536; Н. В. Гоголь "Материалы и исследования". Т. 1. Москва–Ленінград. С. 88; Б. Алексеев. Малюнок М. Гоголя. *Огонек*. 1950. № 48.

Маненко Іван – культурний діяч 20–30-х рр. У 30-х рр. брав участь в процесі проведення кампанії проти "національного шкідництва" в перекладі в Україні 1933–1935 рр. Після репресії перекладачів творів Гоголя збірник "Ніч перед Різдом. Оповідання" (Харков, 1934), куди увійшли чотири повісті без вказівки перекладачів, вийшли за редакцією І. Маненка. Під цією редакцією з'явилися у цьому ж році окремі повісті "Сорочинський ярмарок", "Шинель".

Манзій Володимир Данилович (23.03(04.04). 1884–22.04.1954) – український режисер. Народний артист УРСР (1940). Закінчив Київське музичне училище як співак (1903). З 1925 р. – режисер Харківського та Одеського оперних театрів. У 1928–1954 рр. – головний режисер Київського театру опери та балету.

Здійснив постановку вистав: "Тарас Бульба" (1929), "Ніч перед Різдом" М. Римського-Корсакова (1940), "Утоплена" М. Лисенка (1950).

Манойло Микола Федорович (08.12.1927–22.09.1998) – український співак (баритон). Народний артист СРСР (1976). Закінчив Харківський інститут мистецтв (1960). З 1980 р. його викладач. Професор (1990). У 1958–1987 рр. – соліст Харківського театру опери та балету.

Створив яскравий образ Остапа в опері "Тарас Бульба" М. Лисенка. "Вражали в ньому й майстерне виконання вокальної партії і акторська гра, яка свідчила про великий артистичний талант, який дозволив створювати яскравий образ. Вражав актор і красою голосу, і майстерністю володіння ним, і блискучою дикцією" (Українські співаки у спогадах сучасників. Київ, 2003. С. 692).

Манько Григорій Єрофійович (30.11.1885–13.10.1974) – український актор і співак (баритон). Заслужений артист УРСР (1936). З 1905 р. працював у трупах М. Кропивницького, О. Суслова, І. Сагайдачного. З 1925 р. – соліст Великого театру у Москві, виступав у пересувних оперних театрах Вінниці, Дніпропетровська, в Харківському (1935–1942), Київському оперних театрах (1934–1942), у Коломиї (1942–1944).

Виконав партії Голови "Ніч перед Різдвом" М. Римського-Корсакова, Цибулі в опереті "Сорочинський ярмарок" М. Старицького та Халяви у "Вії" М. Кропивницького, Остапа в опері "Тарас Бульба" М. Лисенка. У 1945–1949 рр. організовує театр у Німеччині. З 1950 р. живе і працює в Канаді (Торонто).

Манько Леонід Якович (17(29).03.1863–10.04.1922) – український драматург і актор. Виступав у трупах М. Кропивницького (1882–1898), М. Старицького (1883–1890), Г. Деркача (1892–1894), О. Суслова (1901–1909), Д. Гайдамаки (1911–1916) та ін. Автор соціально-побутових п'єс, історичних драм, водевілів.

За мотивами повістей Гоголя написав комедії "Бой баба" (1896) та "Майська ніч" (1906), комедія у 3-х діях зі співами, хорами та танцями (ценз. дозв. від 20.03.1906).

Література: Комаров М. Українська драматургія. Одеса, 1906; Ротач П. Матеріали до українського біографічного словника. Літературна Полтавщина. *Архіви України*. 1967. № 1.

Марголіна Раїса Гаврилівна (16.06.1909–2008) – українська художниця театру. Закінчила Київський художній інститут (1932). Головний художник Київського театру ляльок (1932–1972).

Оформила вистави (ескізи костюмів та ляльок): "Ніч перед Різдвом" за М. Гоголем (1951).

Література: Максимович Т., Марголіна Р. Каталог (1964).

Марков Володимир Михайлович (10.07.1811–1836) – товариш, однокласник Гоголя по Гімназії вищих наук кн. Безбородька у Ніжині. Син директора Чернігівської гімназії. Навчався в Ніжинській гімназії з 1820 до 1828 рр. Разом з Гоголем брав участь у театральних виставах. У виставі "Недоросль" зіграв роль Вральмана. Причетний був до зіткнення учасників театру з проф. М. В. Білевичем, який виступив проти Гоголя, В. Маркова, С. Гютена, братів Пашенків, звинувативши їх у перебуванні в нетверезому стані, і вимагав закриття театру. Зошити В. Маркова з природничого права фігурували у "Справі про вільнодумство". Після закінчення гімназії у 1828 р. служив у піхотній дивізії генерала Вельямінова у м. Варна, поручиком в Охтомському єгерському полку. Згадується в листі Гоголя до В. Тарновського від 07.08.1834 р.

Марковський Михайло Михайлович (08.11.1869–30.06.1947) – український літературознавець. Закінчив історико-філологічний факультет Київського університету (1893). Автор праць з давньої української літератури та літератури XIX ст.

У 1902 р. в Києві була надрукована праця "История возникновения и создания "Мертвых душ" (Київ, 1902).

Мартос Петро Іванович (1809 – після 1875) – товариш Гоголя по Гімназії вищих наук кн. Безбородька в Ніжині, в якій навчався з 1822 до 1826 р., сусід Гоголів-Яновських. Брав участь у літературному житті гімназії, видавав рукописний журнал "Метеор" разом з К. Базилі. Навчання не закінчив, бо був звинувачений у тому, що разом з товаришами співав пісню "О боже, коль ты еси, всех царей с грязью меси", давав читати гімназістам вільнолюбні вірші, які приписувалися К. Рилеєву, "мы стонем под ярмом цепей..."; "за что России гражданин / Подавлен рабством безрассудным?"; "Расторгнем сильною рукой / Гнилые узы самовластья"; "скрытно от начальства читал неприличные возрасту книги, пишет стихи, не показывающие чистой нравственности". (Розпорядженням почесного попечителя гімназії О. Г. Кушелева-Безбородька від 27 жовтня 1826 р. П. Мартоса відрахували з навчального закладу). Після цього змушений був піти на військову службу. Вийшов у відставку у 1837 р., спочатку оселився в Петербурзі, підтримував зв'язки з Є. Гребінкою, Н. Кукольніком, Т. Шевченком та ін. Кореспондент Пушкіна, учасник першого видання "Кобзаря" Т. Шевченка (1840), автор спогадів про Гоголя у вигляді листа І. П. Барнєнєву від 16.02.1866 р.

Масенко Терень (Терентій) Германович (10.11.1903–06.07.1970) – український письменник, журналіст, автор багатьох поетичних збірок, роману "Степ", нарисів. Член СП СРСР (1934).

Автор тексту "Славен будь співець народу", присвяченого пам'яті Гоголя (1952) до вокально-симфонічного твору композитора В. Рождественського.

Матусин (Калинников) Олександр Федорович – драматург, здійснив переробку повісті Гоголя "Ніч перед Різдвом" у комедію на одну дію – "Ніч під Різдво" (1901).

Мацапура Валентина Іванівна (01.01.1953–20.04.2017) – літературознавець, доктор філологічних наук (2002), професор (2004). Закінчила Київський університет імені Т.Г.Шевченка (1975).

Працювала в Полтавській школі № 6 (1976–1981), Полтавському педагогічному інституті (університеті) (1982–2017). Читала в університеті спецкурс "Гоголь: художній світ крізь призму поезики". Автор монографії "Україна в рускій літературі першої половини ХІХ віка" (2001), у якій знаходимо великий розділ про Гоголя, а також циклу статей про творчість письменника, зокрема про прийом заперечення, про функції сну і поезику сновидіння, про роль живописних і звукових деталей у поемі "Мертві душі" та його творчості. Особливе місце в дослідженнях ученого були "Вечори на хуторі біля Диканьки", в яких опоетизована Україна. Деякі статті присвячені гоголівській поезиці та взаєминам Гоголя з різними діячами культури і літератури та освоєнню ними творчих традицій.

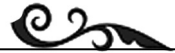
Мацієвич Лев Степанович (18.02(02.03).1843–17(30).11.1915) – український літературознавець, джерелознавець, історик, бібліограф. Збирав матеріали про життя і творчість українських та російських діячів культури.

Автор праць про М. Гоголя: "Гоголь і Кукольник у Ніжинській гімназії" (1877), "Одеські перекази про Гоголя" (1909).

Медвідь Любомир Мирославович (10.07.1941) – український живописець. Заслужений діяч мистецтв УРСР (1987), народний художник України (1999), лауреат Національної премії України ім. Т. Шевченка (2014). Закінчив Львівський інститут прикладного та декоративного мистецтва (1965). Працює в галузі станкового та монументального мистецтва. Чималу галерею становлять яскраві портрети митців, серед них портрет М. Гоголя (1986).

Художник зізнався: "Малюючи портрети видатних особистостей, зокрема... Гоголя... я керувався жагою показати їх як альтернативу згаданому [тобто їх – Г. С.] світові".

Портрет М. Гоголя. Худ. Л. Медвідь

Вид.: Любомир Медвідь. Олег Мінько. Зеновій Флінта (1992).

Мельник Михайло Васильович (18.05.1957) – український актор і режисер. Заслужений артист УРСР (з 1985). Закінчив Київський інститут театального мистецтва (1982), працював у Дніпропетровському українському театрі ім. Т. Шевченка (1982–1989). З 1989 р. – автор і виконавець моновистав театру одного актора "Крик" (Дніпропетровськ).

У репертуарі – "Кара" за повістю М. Гоголя "Тарас Бульба" (1991).

Сцена із вистави "Кара"

Актор так казав про виставу: "Завдяки їй я вперше відчув, яку силу має трагедія. Коли я бачив, що діялося з глядачами, розумів, що я щось роблю по-справжньому правильно". Перший лауреат премії ім. Леся Курбаса (1996).

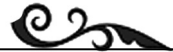

*Титульна сторінка до
"Мертвих душ",
створена М. Гоголем*

Мертві душі – "Мертвые души" – поема Гоголя. Перший том під назвою "Похождения Чичикова, или Мертвые души" вийшов у Москві 1842 р. з підзаголовком "Поэма Н. Гоголя". Цензурний дозвіл був наданий 9 березня 1842 р. цензором О. В. Никитенком. Другий том, над яким Гоголь працював одразу після публікації першого, не був завершений. Збереглися 5 розділів та окремі фрагменти, які були вперше опубліковані посмертно під назвою "Сочинения Николая Васильевича Гоголя, найденные после его смерти. Похождения Чичикова, или Мертвые души. Поэма Н. В. Гоголя. Том второй (5 глав)" (Москва, 1855). Цензурний дозвіл другого тому підписав 26 липня 1855 р. Г. Безсомикін.

*М. Гоголь читає "Мертві душі".
Офорт В. Данилової та О. Дмитрієва. Фрагмент. 1951.*

У своїй "Авторській сповіді" Гоголь зазначав: "Пушкін змусив мене поставитися до діла серйозно. Він уже давно схиляв мене взятися за великий твір і врешті одного разу, після того, як я йому прочитав одну невелику замальовку невеликої сцени, яка, тим не менш, вразила його найбільше із усього прочитаного мною раніше, він мені сказав: "Як із такою здатністю вгадувати людину і декількома рисами виставляти її раптом усю, наче живу, з тією здатністю не взятися за великий твір! Це просто гріх..." і на довершення всього віддав мені свій власний сюжет, із якого він хотів зробити сам щось на кшталт поеми і якого, за його словами, він би не віддав нікому іншому. Це був сюжет "Мертвих душ"... Пушкін уважав, що сюжет "Мертвих душ" пасує мені тим, що дає повну свободу, об'їздити разом із героєм всю Росію і вивести безліч найрізноманітніших характерів" (Гоголь Н. ПСС. Т. VIII. С. 439–440).

Малюнок до поеми "Мертві душі".

Чичиков на балу у губернатора. Худ. В. Маковський, 1900

Крім пушкінського сюжету, було немало й українських джерел, пов'язаних з сюжетною основою твору. Так, Марія Григорівна Анисимова-Яновська, родичка Гоголів-Яновських, стверджувала, що "Задум написати "Мертві душі" був взятий Гоголем від мого дядька Пивинського. У Пивинського було 200 десятин землі і душ 30 селян, дітей п'ятеро. Вдосталь жити не можна, але Пивинські володіли винокурнею. Тоді у багатьох поміщиків були свої винокурні. Акцизів ніяких не було. Раптом почали роз'їжджати чиновники і збирати відомості про всіх, у кого були винокурні. Пішли розголоси про те, що у кого нема 50 душ селян, той не

може курити вино. Задумались тоді дрібнопомісні: хоч вмирай без винокурні. А Харлампій Петрович Пивинський хлопнув себе по лобі і сказав: "Еге! Не додумались!" І поїхав у Полтаву і вніс за своїх померлих селян оброк, начебто за живих. А так як своїх та ще й з померлими не вистачало, набрав він у бричку горілки і поїхав по сусідах і накупляв ще за цю горілку мертвих душ і записав їх собі і зробився за паперами володарем п'ятдесяти душ, до самої смерті кури́в вино і дав тему Гоголю, який бував у Федунках, садибі Пивинського, у 17 верствах від Яновщини; крім того, вся Миргородщина знала про мертві душі Пивинського".

Обкладинка книги М. Гоголя "Мертві душі"

У 1913 р. в "Историчесом вестнике" (№ 2) були опубліковані "Спогади про Гоголя" А. А. Дуніна, в яких їх автор розповів про поміщика Федченка, батько якого знав Гоголя, всю його сім'ю та далеких і близьких родичів у Полтавській губернії. Як свідчив Дунін зі слів Федченка, у Полтавській губернії проживав один багатий поміщик В., який був страшним скнарою. "Своєю скупістю скнара змусив дітей залишити дім і потім відмовитися виконати всі вимоги суду про виділення їм частки маєтку. Величезні комори В. були забиті прогнилим і вкритим пліснявою зерном, його птиця і худоба мали заморений вигляд, а сам він відмовляв собі в усьому і весь час скаржився на бідність". Саме ця історія і послужила Гоголю для створення образу Плюшкіна.

У багатьох листах до знайомих Гоголь говорив про свій твір. Так, у листі до О. Пушкіна (7 жовтня 1835) зазначав: "Почав писати "Мертві душі". Сюжет розтягнувся на довжелезний роман і, здається, буде дуже смішним... Мені хочеться в цьому романі показати хоч би з одного боку всю Росію"; В. Жуковському 31 жовтня (12 листопада) 1836 р. писав: "Якщо завершу це творіння так, як його треба було завершити, то... який багатий, який оригінальний сюжет. Яка різноманітна купа. Вся

Русь з'явиться у ньому! Це буде мій перший справжній твір, твір, який прославить моє ім'я... Дуже велике моє творіння і не швидко буде кінець його. Ще повстануть проти мене нові стани і багато різних панів, але що ж мені робити! Вже доля моя така – ворогувати з моїми земляками. Терпіння! Хтось незримий пише переді мною могутнім жезлом. Знаю, що моє ім'я після мене буде щасливішим мене, і нащадки тих же земляків моїх, можливо, з очима, вологими від сліз, проголосять примирення моїй тіні..." (підкреслення – Г.С.).

Подібні думки Гоголь висловлював і в листі до М. Погодіна від 16/28 листопада 1836 р.: "Твір, над яким я сиджу і працюю тепер і який довго обдумував і який довго ще буду обмірковувати, не схожий ні на повість, ні на роман, довгий, довгий, у декілька томів, назва йому Мертві душі – ось все, що ти повинен поки що знати про нього. Якщо Бог допоможе виконати мені мою поему так, як це повинно бути, то це буде моє перше достойне творіння. Вся Русь відгукнеться в ньому" (Гоголь Н. ПСС. Т. XI. С. 77). Гоголь назвав свій твір поемою і намалював до нього обкладинку у стилі бароко (див. Смирнова Е. А. Поэма Гоголя "Мертвые души". Ленинград, 1987. С. 76).

Гоголь довгий час ховав навіть від друзів справжній сюжетний розвиток твору, ознайомлював з текстом поеми лише обмежене коло друзів, читав окремі її розділи у М. Прокоповича, С. Аксакова та інших, перевіряючи свою позицію у правильності зображуваного. Листування Гоголя дає можливість уявити, як ішов процес написання поеми. В "Авторській сповіді" Гоголь згадував щодо поеми: "Мені хотілося у творі моєму виставити переважно ті вищі ознаки російської природи, які ще не всіма цінуються справедливо, і переважно ті низькі, які ще недостатньо всіма висміяні і уражені. Мені хотілося сюди зібрати тільки яскраві психологічні явища, помістити ті спостереження, які я робив здавна таємно над людиною, яких не довіряв дати перу, відчуваючи сам незрілість його, які були зображені точно, послужили б розгадкою багато чого в нашому житті..." (Гоголь Н. ПСС, Т. VIII. С. 442). Нарешті, у 1841 р. перша частина твору була завершена і подана в московський цензурний комітет, який не дозволив його друкувати. І лише в Петербурзі цензор О. Никитенко, відомий літературний діяч, зробивши деякі правки і викинувши розділ про капітана Копейкіна, уточнивши назву: "Похождения Чичикова, или Мертвые души", підписав дозвіл на друкування, про що він і сповістив Гоголя в листі від 1 квітня 1842 р., вказавши при цьому на високу майстерність письменника як творця поеми. Сучасні дослідники твору вказують, що тема "Мертві душі" в поемі пов'язана з проблемою "воскресіння", яка була провідною в учительській апостольській літературі, якою захоплювався Гоголь.

У суспільстві було різне ставлення до нового твору Гоголя. Правлячі кола, читачі і критика проявляли себе неоднозначно в оцінці поеми. С. Аксаков писав: "Книгу розкупили нарозхват. Публіку можна було розділити на три частини. Перша, до якої належала вся освічена молодь і всі люди, здатні зрозуміти високе достоїнство Гоголя, прийняла його з захватом. Друга частина складалася, так би мовити, з людей спантеличених, які, звикши тішитися творами Гоголя, не могли раптово зрозуміти глибокого і серйозного значення його поеми... Третя частина читачів розгнівалася на Гоголя: вони впізнали себе в різних героях поеми і

розлютовано повстали за образу всієї Росії" (Анненков П. В. Литературные воспоминания. 1983. С. 71).

На дуже цікаву деталь звернула увагу О. Смирнова у листі до Гоголя від 3 листопада 1844 р., у якому переповідала відгук Ф. І. Толстого: "У Ростопчиної при Вяземському, Самарині та Толстому заговорили про дух, у якому написані ваші "Мертві душі", й Толстой зауважив, що всіх росіян виставили у бридкому вигляді, тоді як усім малоросіянам дали ви щось співчутливе, незважаючи на смішні сторони їхні; що навіть і смішні сторони мають щось наївно приємне; що у вас немає жодного хохла такого підлого, як Ноздрьов, що Коробочка не гидка саме тому, що вона хохлячка. Він, Толстой, бачить навіть мимоволі наявне небратерство в тому, що коли розмовляють два мужики – ви кажете "два русских мужика", Толстой і за ним Тютчев, досить розумний чоловік, теж зазначили, що москвич ніяк не сказав би "два русских мужика". Обидва говорили, що ваша вся душа хохляцька вилілась в "Тарасі Бульбі", де ви з такою любов'ю виставили Тараса, Андрія і Остапа" (Переписка Н. В. Гоголя: в 2 т. Москва, 1988. Т. 2. С. 124).

На цю подібність героїв звернув увагу й український письменник І. Нечуй-Левицький, який писав: "Між його типами, ніби великоруськими, є багато типів зовсім українських, до котрих не догляділись великоруські критики, не розуміючи ні язика, ні характеру, ні національності українців. Гоголів Манілов, м'який, делікатний, з багатими мріями в голові, ледачий і разом сердечний – це щирий українець, а не кацап. Таких солодких людей ми не знаходимо в великоруській літературі після Гоголя. Гоголева Коробочка нагадує скоріше старосвітську полтавську поміщицю, а ще більше стару попадю, а не кацапку... Собакевич – це чисто полтавське або чернігівське неповертайло, тільки не великоруське..." (Українство на літературних позвах з Московщиною: культурологічні трактати. Львів, 1998. с. 86).

Т. Шевченко високо цінував перший том "Мертвих душ". У своїй повісті "Близнець" він звернув увагу на читацький інтерес до "Мертвих душ", які "розлетілися швидше за птахів небесних по широкому царству російському. Прилетіло декілька екземплярів і до стародавнього Києва і дебютувало, зрозуміло, в університеті... Інспектор із невдоволенням і навіть страхом зауважив, що студенти збираються у гуртки і щось читають із реготом..." (Шевченко Т. Зібрання творів: у 6 т. Київ, 2003. Т. IV. С. 63). Т. Шевченко вважав, що "Мертві душі" стануть на засланні "для мене другом у моїй самоті" (Там само. Т. VI. С. 54).

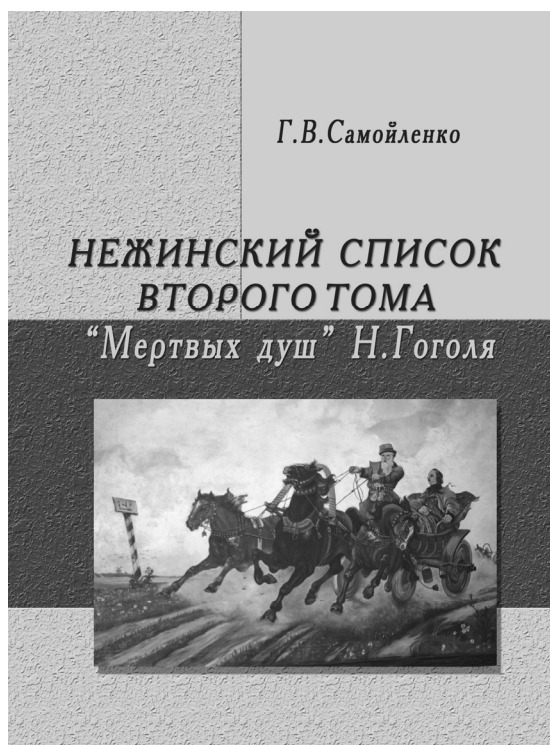
Пізніше "Мертві душі" високо оцінив Іван Франко і переклав українською мовою для широкого читання, а також Панас Мирний, Іван Нечуй-Левицький та інші.

Надрукувавши перший том поеми, Гоголь виїхав за кордон і наполегливо працював над другим томом "Мертвих душ". Хроніка його написання засвідчує, що нелегко давалася ця робота письменникові, бо пошуки позитивного героя серед "мертвих душ" були непосильною працею, психологічними зривами, що призвело до того, що в ніч з 11/23 на 12/24 лютого 1852 р. Гоголь спалив чистовий рукопис 2-го тому (Самойленко Г. В. Хроника написания второго тома "Мертвых душ" Н. Гоголя". Нежин, 2012). А через 10 днів, 4 березня 1852 р. письменник помер. Збереглися у

неповному вигляді лише 5 глав, які відносяться до чорнових редакцій. Професор Московського університету С. П. Шеви́рьов був допущений до аналізу залишених після смерті Гоголя паперів. Саме йому належить підготовка до друку одного із списків другого тому "Мертвих душ". Всі вони та окремі уривки різних варіантів нині зберігаються в Російській державній бібліотеці. У 1855 р. племінник Гоголя Микола Трушковський випустив книгу "Сочинения Николая Васильевича Гоголя, найденные после его смерти. Похождения Чичикова, или Мертвые души. Поэма Н. В. Гоголя. Второй том (5 глав)" за текстом, підготовленим С. Шеверьовим з примітками. М. Трушковський написав передмову, в якій дав характеристику кожній главі. П. Куліш, готуючи видання "Собрание сочинений Гоголя", теж включив ці глави другого тому, даючи при цьому пояснення. П. Куліш вважав, що зошити з продовженням "Мертвих душ" не можна назвати чернетками в звичному значенні. Вони були в чистовому вигляді переписані з чернеток, а потім вже цей текст піддавався виправленням. Тому видавець вирішив подати читачеві текст у двох списках – набіло переписаний Гоголем, і той, що виправлений письменником. У примітках також були опубліковані доповнення до тексту, зроблені Гоголем збоку, знизу, перед текстом рукописного аркуша. В наступних виданнях творів Гоголя (1862, 1867 та ін.) текст другого тому "Мертвих душ" повторюється у тому ж вигляді, яким він з'явився у першій публікації П. Куліша. Таким чином, у 1853 р. існувало два списки, створені на основі гоголівського списку. Рукописи, а також список С. Шеви́рьова, переписували і розповсюджували серед шанувальників творів Гоголя у 1853–1855 рр., поки вирішувалося питання про їх публікацію. Професор С. Шеверьов не лише прочитав глави другого тому, особисто переписав їх, намагаючись поновити весь текст, використовуючи різні джерела, зокрема і свої спогади про прочитані йому Гоголем глави "Мертвих душ", поновив по пам'яті текст існуючих епізодів у біловому списку поеми. Коли робота вченого над розбором рукописних варіантів доходила кінця, прийшло розпорядження матері письменника Марії Іванівни Гоголь-Яновської про передачу прав на видання творів Гоголя її онуку, сину старшої доньки Марії Василівни Миколі Павловичу Трушковському. І далі послідувала підготовка тексту до друку. Цензура затягувала дозвіл. Марія Іванівна Гоголь-Яновська звернулася до царя Миколи I. Але лише після його смерті Олександр II сприяв вирішенню цього питання. 26 травня 1855 р. прийшов дозвіл на друкування другого тому "Мертвих душ".

З 1853 до 1855 р. цей текст розповсюджувався у списках. Його читали у різних приватних зібраннях. Таких списків нині нараховуємо близько 30, які зберігаються у різних архівах. Один із списків нами був знайдений у Ніжині. Цей список міг потрапити у бібліотеку Ніжинського історико-філологічного інституту кн. Безбородька разом із закупленою у спадкоємців проф. Шеверьова його бібліотекою. Детальне дослідження цього тексту і порівняння його з іншими списками, здійснене нами, дало право стверджувати, що ніжинський список відрізняється від всіх інших своєю повнотою і відредагуванням тексту. У 2013 р. опубліковано книгу Г. В. Самойленка "Нежинский список "Мертвых душ" Н. Гоголя", що стала об'єктом інтересів гоголезнавців. Праця вченого відзначена Державною літературно-мистецькою премією ім. М. В. Гоголя (2013).

Обкладинка

Перший том за рукописами Гоголя з поновленими місцями, викресленими цензорами, був уперше підготовлений до друку М. Тихонравовим та В. Шенроком і опублікований у десятому виданні творів письменника.

Жанр твору зумовив дискусії серед гоголезнавців. Найбільш розлого це питання розглянуте в працях Ю. Манна "Манн Ю. Поэтика Гоголя. Вариации к теме" (Москва, 1996). Поема Гоголя перегукується з іншими творами світової літератури, на що органічно звертали увагу літературознавці. І. Д. Єрмаков вказував на те, що задум поеми перегукується з юнацьким твором "Дещо про Ніжин, або Дурням закон не писаний", де поет роздумує на цвинтарі "як страшно бути заритим разом з творіннями нікому не відомими, в німоту мертво" (Гоголь – Г. Висоцькому, 26.06.1827) (Єрмаков И. Л. Психологический анализ литературы: Пушкин, Гоголь, Достоевский. Москва, 1999. С. 325).

І все ж цей твір Гоголя засвідчує оригінальну, високу майстерність автора, його вміння створювати образи, які стали узагальнюючими.

Українською мовою "Мертві душі" (т. 1) були перекладені І. Франком і надруковані 1882 р. під назвою "Мертві душі, або Мандрівки Чичикова. Тема Миколи Гоголя". Наступне видання українською мовою вийшло у перекладі Григорія Косинки, за редакцією В. Підмогильного, із вступною статтею Д. Заславського та малюнками художника Алексєєва у Харкові 1934 р. Після того як Г. Косинку та

В. Підмогильного репресували, поема виходила пізніше без їх імені, а до 100-річчя від дня смерті М. Гоголя 1952 р. поема вийшла у перекладі І. Сенченка у 3 томику творів письменника. У виданні 2008 р. у книзі "Микола Гоголь. Зібрання творів: у 7 т.". Перший том "Мертвих душ" поданий у перекладі Г. Косинки, а у другому – залишилися слова "переклад за редакцією І. Сенченка".

"Мертві душі" були перероблені 1909 р. Є. Ф. Сагайдачним для постановки на сцені. П'єса на 5 дій йшла в трупі Т. П. Колесниченка. У наш час поема Гоголя інсценізована у різних українських театрах.

У Полтаві "ожили" "Мертві душі".

*Миколаївський театр сценічно втілює постановку
Михайла Булгакова за поемою Миколи Гоголя*

Мизко Микола Дмитрович (13(25).05.1818–27.05(08.04).1881) – український і російський журналіст, критик, перекладач, фольклорист. Закінчив Київську духовну академію (1833), Харківський університет (1838). Працював у газеті "Екатеринославские губернские ведомости". 1843 р. у журналі "Отечественные записки" надрукував відгук "Голос из провинции" про поему Гоголя "Похождения Чичикова, или Мертвые души", який високо оцінив сам Гоголь і В. Белінський. Автор літературно-критичних книжок. Переклав "Тараса Бульбу" (РГАЛИ, Рукопис перших п'яти глав, п'ята перекладена не повністю. Примітка перекладача: "Переведено в Києве" (5–6.11.1852)). Познайомився з Гоголем під час перебування його в Одесі. Залишив спогади про нього. В 60-х рр. XIX ст. працював у журналі "Основа", складав "Словник російських письменників".

*Портрет М. Микешина
роботи Іллі Рєпіна (1888)*

Микешин Михайло Йосипович (09(21).02.1835–19(31).01.1896) – російський скульптор і графік. Навчався в Петербурзькій академії мистецтв (1852). За його проєктами створені пам'ятники в Петербурзі, Києві та інших містах. Працював художником у журналі "Веселун" (1876–1878), де створював ілюстрації до творів письменників.

Перші роботи до творів Гоголя з'явилися у 60-ті рр. Це були 12 ілюстрацій до повісті "Вій", які дійшли в різному вигляді: сепія, олівець, туш, літографія, журнальна гравюра, дерево, датованих 1872–1877 рр.

Романтичні малюнки Микешина до "Віа" належать до кращого, що було зроблено ним у галузі ілюстрації: "Відьма верхи на Хомі Бруті" (1869), "Панночка, сотник і Хома Брут" (1872), "Базар" ("Бурсаки на Київському базарі") (1877). Вони етнографічно переконливі, правдиво передають фантастичний світ Гоголя. В 90-х рр. XIX ст. Микешин виконав два малюнки до повісті "Страшна помста", які були розміщені в альбомі "Фантастичні повісті Гоголя", виданого журналом "Север" (Санкт-Петербург, 1892).

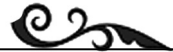
*Кадр із фільму
"Втрачена грамота"*

Миколайчук Іван Васильович (15.06.1941–03.08.1987) – актор, режисер. Заслужений артист України (1968), лауреат Республіканської премії ім. М. Островського, Державної премії ім. Т. Г. Шевченка (1988, посмертно). Закінчив акторський факультет Київського державного інституту театрального мистецтва ім. І. Карпенка-Карого (1965). З 1965 р. – актор і режисер Київської кіностудії ім. О. Довженка. Нагороджений орденами.

Створив образ Василя у кінофільмі "Втрачена грамота" (1972). Оформив також музику до фільму "Золоті ключі", ввів у нього українські пісні у супроводі тріо, тут по-новому звучала бандура. Був у фільмі співрежисером.

Милорадович Василь Петрович (01(13).01.1846 – осінь 1911) – український етнограф, фольклорист, перекладач. Закінчив Харківський університет (1869). Збирав фольклорний і етнографічний матеріал. Друкувався в журналі "Киевская старина".

Автор праць "До питання про джерела "Віа" (1896), "Етнографічний елемент в повісті Гоголя "Зачароване місце"" (1879).

Література: Сумцов Н. Ф. В. П. Милорадович. *Киевская старина*. 1895. № 2; Рогач П. П. Матеріали до українського біографічного словника. Літературна Полтавщина. *Архіви України*. 1967. № 3.

Милорадович Лев Григорович (25.10.1808–08.02.1879) – товариш Гоголя по Гімназії вищих наук кн. Безбородька у Ніжині у 1821–1826 рр. Закінчив Гімназію зі ступенем дійсного студента. Потім служив чиновником у різних канцеляріях Полтавщини. Дійсний статський радник, почесний попечитель гімназії і реального училища в Полтаві.

Милорадович Сергій Григорович (30.06.1805–29.08.1855) – товариш по навчанню Гоголя в Гімназії вищих наук кн. Безбородька у Ніжині з 1821 до 1826 р. Далі служив у війську. З 1840 р. пішов у відставці у чині майора. Був повітовим предводителем полтавського дворянства. Помер у Зеньках. У нього зберігалися зошити з повістями, віршами, замітками, вправами зі словесності, які належали Н. Кукольніку. Після смерті С. Милорадовича його племінник Григорій Олександрович Милорадович передав їх у бібліотеку Історико-філологічного інституту в Ніжині. Нині місце їх знаходження невідоме, про що свідчить професор М. Сперанський в "Описаниях рукописей библиотеки Историко-филологического института кн. Безбородько в Нежине" (Нежин, 1901).

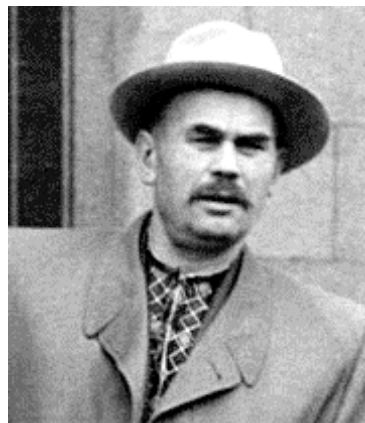
Минаєв Кузьма Панасович (02(14).11.1895–26.01.1950) – український співак (баритон). Народний артист УРСР (1946). Закінчив Московську консерваторію (1925). Працював солістом Харківської (1927–1929), Другої пересувної української опери (1929–1931), Одеського (1933–1937), Київського театрів опери та балету (1937–1950).

В опері "Тарас Бульба" М. Лисенка створив яскравий образ Остапа.

Миницький Олександр Йосипович (1808–?) – товариш Гоголя по навчанню в Гімназії вищих наук кн. Безбородька у Ніжині з 1820 до 1826 р., був в одному класі з Гоголем. Відрахований з гімназії, служив в армії.

Минко Василь Петрович (01(14).01.1902 – 30.01.1989) – український драматург-комедіограф. Навчався в Харківському інституті народної освіти (1922).

Автор багатьох п'єс, серед них "На хуторі біля Диканьки" (1958). У своїх комедіях опирався на традиції Гоголя-сатирика.

Миргород – місто районного підпорядкування в Полтавській обл., розташоване на р. Хорол. Перші згадки відносяться до XV ст. 1575 р., за рішенням польського короля Стефана Баторія, Миргород став центром реєстрового козацького полку. На початку XVIII ст. – значний торговий та культурний центр.

Після ліквідації полкового устрою увійшов до складу Київського намісництва. З 1796 р. місто відносилось до Малоросійської губернії, а з 1802 р. стало повітовим містом Полтавської губернії.

Опис міста дав Гоголь у "Повести о том, как поссорился Иван Иванович с Иваном Никифоровичем", яка увійшла до збірника "Миргород" (1835).

Батько Гоголя – В. П. Гоголь-Яновський (1777–1825) після закінчення Полтавської слов'янської семінарії служив чиновником у Миргороді, був предводителем миргородського дворянства.

У січні 1899 р., збираючи матеріали про Гоголя, у Миргороді побував В. О. Гіляровський (1853–1935), російський письменник, журналіст.

Ім'я Гоголя носять деякі заклади: Миргородська громадська бібліотека (до 1917), Миргородський керамічний технікум (1896). Встановлено пам'ятник М. Гоголю (1952). У 2007 р. скульптор Д. Коршунов разом з В. Голубом

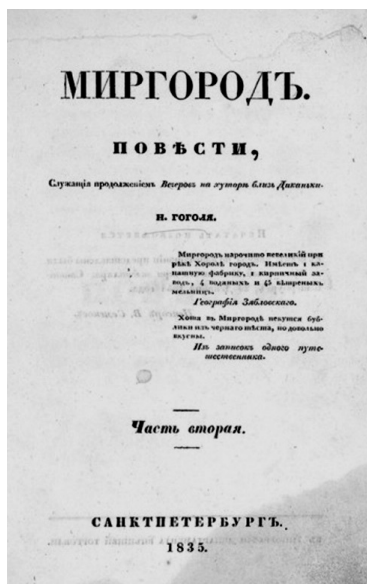

встановили перед краєзнавчим музеєм скульптуру "Миргородські козаки", в центрі якої Тарас Бульба. А у 2009 р. скульптор Д. Коршунов встановив пам'ятник Гоголю з 8 скульптурними зображеннями героїв творів письменника.

"Миргород" – збірник повістей Гоголя, вперше опублікований у Санкт-Петербурзі 1835 р. з підзаголовком: "Повести, служащие продолжением "Вечеров на хуторе близ Диканьки", хоча це не зовсім так, бо повісті у цьому збірнику засвідчують, що Гоголь поглиблює поняття "малоросійське життя", яке є складовою усіх повістей збірника. Він глибше бачить повсякденне сучасне для нього життя в Україні і відчуває біль від його пізнання. І це вплинуло на сюжети повістей порівняно з "Вечорами ...". Тут значно менше романтики. Гоголь поруч з буденним зображує і героїчне, повертаючи свій погляд у минуле. Українське буття набуває іншого забарвлення. Гоголь хотів постати перед читачем іншим, ніж у "Вечорах ...", хоча читач, може, й чекав їх продовження, подібно до першої частини. Гоголь, розповідаючи про долю своїх героїв, вигукує: "Нудно на цьому світі, панове!" У збірнику переплітаються буденність, фантастика і героїчне, які філософськи осмислюються автором і поглиблюють зміст кожної повісті.

До збірника, який вийшов у двох частинах, увійшли повісті: до першої – "Старосветские помещики", "Тарас Бульба", яким Гоголь надавав особливого значення, а до другої – "Вий", "Повесть о том, как поссорился Иван Иванович с Иваном Никифоровичем". Гоголь у подальшому переробив повісті "Вий" і "Тарас Бульба" і вже у виданні "Собрание сочинений Н. Гоголя" (1842) виходили в новій редакції. 22 березня 1835 р. письменник надіслав примірник збірки М. Максимовичу у Київ, а 12 квітня цього ж року – матері у Василівку.

Українською мовою повністю збірник вийшов у 1930 р. у зібранні "Твори" Гоголя, т. 2. у Києві у видавництві "Книгоспілка" з передмовами Є. Перліна "Побутові оповідання "Миргороду" та С. Родзевича "Тарас Бульба" як історична повість". Том був ілюстрований 8 малюнками художників А. Кравченка, Митрохіна, Боклевського та М. Алексеєва. До них зробила примітки А. Артюхова. В подальшому збірка неодноразово виходила українською мовою як у зібранні творів Гоголя, так і самостійно. Як збірник в цілому, так і окремі повісті ілюструвалися українськими художниками, перероблялися для постановки на сцені ("Старосвітські поміщики", "Тарас Бульба", "Як посварилися Іван Іванович і Іван Никифорович"). Останні дві повісті екранізувалися. У 1983 р. на телеекрани України вийшов фільм братів Михайла та Юрія Іллєнків "Миргород та його мешканці", у якому були об'єднані декілька повістей із гоголівського збірника.

Мирославський Костянтин Павлович (псевд. Винников) – драматург, актор російських і українських труп, режисер, мав свою трупу. Автор україномовної фантастичної комедії "Коваль Вакула, або Царицині черевички в 4-х діях і 5 одминах по Гоголю" (ценз. дозв. від 25.11.1904) (залишилася в рукописі).

Митницький Едуард Маркович (04.08.1931) – український режисер. Народний артист УРСР (1988). Закінчив Київський педагогічний інститут (1956), Київський театральний інститут (1964), з 1981 р. – його викладач (з 1993 р. – професор). Працював у театрах Рязані (1963–1966), Російському драматичному театрі ім. Лесі Українки у Києві (1965–1973, 1993–1994) та Київському театрі драми і комедії (1988–1993 рр. – директор), з 1994 р. – художній керівник.

Здійснив постановку вистави "Ревізор" Гоголя у 1992 р. в Лейпцизькому драматичному театрі.

Митрусь (спр. прізви. – Соловей Дмитро) – перекладач повісті "Сорочинський ярмарок" (ілюстрації В. Дурново) (Полтава, 1919).

Дж.: Автобіографія. *Інститут Рукопису НАН України*, Ф. XXVII, 109.

Михальський Євген Йосипович (09(21).01.1897–15.10.1937) – український поет- есперантист, перекладач. 1917 р. створив літературний журнал "Zibera Torento" ("Вільний потік") у Саратові. 1919 р. переїхав в Україну. Працював вчителем, викладачем у Донецьку.

Переклав мовою есперанто твори Гоголя. Незаконно репресований. Реабілітований посмертно.

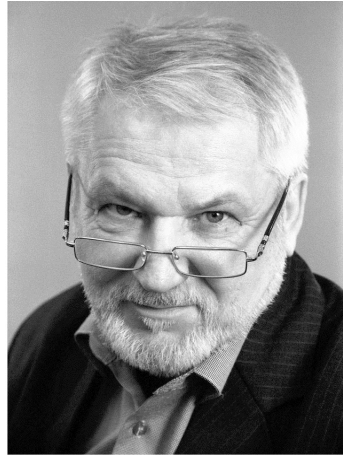
Михальський Євген Миколайович (24.03.1929–23.03.2015) – гоголезнавець. Кандидат філологічних наук (1968), доцент (1987). Закінчив Рівненський учительський інститут (1950) та Львівський державний університет ім. І. Франка (філологічний факультет (1956)), аспірантуру у Київському університеті ім. Т. Шевченка. Працював у Ніжинській вищій школі (1962–1995). Наукові інтереси вченого пов'язані з літературою XIX – поч. XX ст., серед них гоголезнавство.

Статті та бібліографічні посібники, видані у співавторстві, пов'язані з вивченням життя та творчості Гоголя в період його навчання в Ніжині, а також проблем психологізму, естетичної свідомості в творах письменника. Статті вченого відзначаються точністю архівних посилань, опорою на документи і науковою достовірністю.

Література: Гоголь и Нежин. Нежинская Гимназия высших наук князя Безбородко, начало творчества: библиографический указатель. Нежин, 1989 (у співав., заг. ред.).

Михед Павло Володимирович (28.06.1949) – український учений-літературознавець. Доктор філологічних наук (2003), професор (2006). Закінчив Ніжинський педагогічний інститут ім. М. Гоголя (1971), працював у ньому з 1973 до 2003 р. на посадах доцента (1983), завідувача кафедри російської та зарубіжної літератури (1988–2003). Завідувач відділу слов'янських літератур Інституту літератури ім. Тараса Шевченка НАН України (2003). Він ініціатор і керівник Гоголезнавчого науково-методичного центру в Ніжині (1996). Головний редактор і видавець "Гоголезнавчих студій".

Один із провідних гоголезнавців України. Наукові інтереси вченого широкі: дослідження російської і зарубіжної літератури, зокрема творчості Гоголя; україно-російські літературні взаємини, творчість Гоголя ніжинського періоду. Він вперше вводить поняття "Ніжинська літературна школа", з сучасних позицій розкриває історичні виміри в "Гайдамаках" Т. Шевченка і "Тарасі Бульбі" М. Гоголя, на широкому фактичному матеріалі досліджує взаємини письменника з великою польською еміграцією тощо. Серед праць про Гоголя монографії: "Крізь призму бароко" (2002), "Пізній Гоголь і бароко" (2002), у яких одним із перших осмислив творчість Гоголя у тісному взаємозв'язку з українським бароко, "Слово художнє, слово сакральне: збірник статей" (2007). П. В. Михед багато уваги приділив християнським мотивам у публіцистиці письменника і визначив їх місце в його житті та творчості. Дослідник доводить, що Гоголь утверджував у собі думку про його апостольську місію у людському середовищі. Праці вченого увійшли в широкий науковий літературознавчий контекст не лише України, а й інших європейських країн. Їм притаманні ґрунтовні підходи до аналізу творчості Гоголя та його сучасників, уміння глибоко розкривати поставлені проблеми, широта мислення і бачення того, на що слід ще звернути увагу у спадщині Гоголя. Він також є упорядником у співавторстві книг,

присвячених релігійним поглядам письменника та іншим проблемам його спадщини: "Родословие Н. В. Гоголя: статьи и материалы" (Москва, 2009); "Микола Гоголь: українська бібліографія" (Київ, 2009); "Гоголь в Нежинской гимназии высших наук: антология мемуаров" (у співавт. Санкт-Петербург. 2014).

До 200-ліття від дня народження Гоголя здійснив упорядкування видання зібрання творів письменника у 7 томах українською мовою (2009–2012). Він автор передмов та приміток до збірок та окремих творів цього видання.

Праці вченого відзначені міжнародною премією "М. В. Гоголь в Італії", а книга "Н. В. Гоголь. Афоризмы. Изречения. Сентенции" (2010) увійшла до шорт-листа найкращих видань Росії у номінації "Издания русской классической литературы".

Михед Тетяна Василівна (06.04.1953) – педагогиня, філологиня. Закінчила Чернівецький університет ім. Ю. Федьковича (1976). Кандидат філологічних наук (1987), доцент (1989), доктор філологічних наук (2004), професор (2010). Працювала у Ніжинській вищій школі (1976–2004), Київському міському педагогічному університеті ім. Б. Грінченка (2004–2010). Нині професор Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Наукові інтереси – англо-американські студії, а також творчі перегуки Гоголя і Натанієля Готорна, Вашингтона Ірвінга. Вперше переклала українською мовою для "Зібрання творів Гоголя у 7 томах" праці

письменника: "Вибрані місця із листування з друзями", "Розмисли про Божественну літургію", "Авторську сповідь", уривки із ранньої прози, статті в "Арабесках", деякі чорнові фрагменти тощо, а також написала до деяких із них коментарі. Як свідчать відгуки, "переклад, упорядкування і коментарі творів подібного типу вимагали передусім текстологічної практики. Спроба Тетяни Михед відтворити усю цю складну творчу систему пізнього Гоголя, безперечно, вдала і оригінальна" (О. Киченко). Перекладачка творів Гоголя українською мовою, а також праць про письменника з російської та англійської мов, зокрема книги Ю. Луцького "Страдництво Миколи Гоголя, званого також як Николай Гоголь" (2002).

Мишковський Іван Григорович (де Мирон-Мишковський) – наглядач у Гімназії вищих наук кн. Безбородька в Ніжині з 1824 до 1827 р. Приїхав у Ніжин у вересні 1824 р. із Кам'янця-Подільського, де служив протоколістом у канцелярії єпископа, був учителем латинської, німецької і російської мов. 20 грудня 1824 р. був призначений на посаду. Після від'їзду директора гімназії І. С. Орлая до Рішельєвського ліцею звільнився за станом здоров'я. 5 квітня 1827 р. попечитель Харківського навчального округу підписав розпорядження про звільнення від служби наглядача. Виїхав до Одеси. Прізвище зустрічається у листах М. Гоголя.

Квартира Мишковського у Ніжині, де винаймав кімнату гімназист П. Редькін, стала одним із центрів культурного життя вихованців гімназії.

Міллер Микола Миколайович (1808 – після 1843) – із дворян, однокурсник Гоголя по Гімназії вищих наук кн. Безбородька, у якій навчався з 1822 до 1828 р. Проживав в одній спальні з Гоголем. Брав участь у театральному житті гімназії. У виставі "Недоросль" зіграв Циферкіна. Задіяний у "Справі про вільнолюбство". Після закінчення навчання служив поручиком у кінноєгерському полку. Згадується в листах Гоголя.

Мілютенко Дмитро Омелянович (09(21).02.1899–25.01.1966) – український актор. Народний артист СРСР (1960).

Розпочинав сценічну діяльність з 1920 р. в різних театрах, працював у театрі "Березіль" (1927–1935), Харківському українському драматичному театрі ім. Т. Шевченка (1935–1936), Київському українському драматичному театрі ім. І. Франка (1923–1927; 1936–1966). У театрах зіграв близько 70 ролей, з них декілька – у виставах за творами Гоголя. Так, у виставі "Вій" Д. Мілютенко яскраво створив образ Відьми. У 1926 р. франківці підготували для харків'ян п'єсу Гоголя "Ревізор" (постановка В. Василька), що пройшла з успіхом, бо роль Городничого зіграв М. Садовський, який повернувся із-за кордону і був зустрінутий тривалими оплесками. У цій виставі Д. Мілютенко грав невелику комедійну роль Добчинського, а через десять років він створить із безсловесної ролі Хлопова справжній шедевр. Саме про цю роль Д. Мілютенка будуть довго згадувати як глядачі, так і колеги по сцені.

Цього разу постановником "Ревізора" був режисер В. Вільнер. З теплотою і особливим захватом згадувала про створений Д. Мілютенком образ Хлопова Н. Ужвій, що грала Анну Андріївну: "Це був неперевершений Хлопов, і партнер – чудесний! Грати з ним було справжньою насолодою. Чарівний був, смішний і органічний безмежно цей наглядч навчальних закладів Лука Лукич Хлопов". А другий партнер їх Є. Пономаренко, що грав Хлестакова, доповнював: "То був справжній маленький шедевр. Мілютенко в цій ролі досяг вершини майстерності, грав блискуче. А публіка просто помирала від сміху... Найбоягузливіший з-поміж усіх чиновників повітового міста, він так боявся зустрітися бодай очима з уявлюваним ревизором Хлестаковим, що весь аж трусився. Ноги в нього підломлювалися,

**Дмитро Мілютенко –
Хлопов у виставі
"Ревізор"**

очі заковувалися. Мілютенко без слів, без жодної репліки передавав весь стан свого героя, і робив це так виразно, що одразу, як тільки він з'являвся на сцені, у залі вибухав дружній сміх. Мені самому насилу вдавалося стримати сміх, коли ж дивився на нього... Свій образ актор створював на грані сатири і гротеску. Створить так на сцені цей безсловесний образ, який захоплював усіх глядачів, міг тільки актор з великим даруванням і сценічною майстерністю". У післявоєнній виставі "Ревізора" Д. Мілютенко створив образ судді Тяпкіна-Ляпкіна, у радіопостановці "Майська ніч" – Винокура.

Література: Андріанова-Гордієнко Н. М. Дмитро Мілютенко. Київ: Мистецтво, 1900. 181 с.

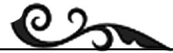

Мітченко Віталій Степанович (17.09.1947) – художник. Член Спілки художників України (1982). Закінчив Московський поліграфічний інститут (1976). З 1976 р. живе і працює в Україні у видавництві "Дніпро" (1976–1986), головний художник (1999–2004). У 1986–1999 рр. – викладач, доцент НАОМА. Художник брав участь у виданні "Гоголь М. В. Вибрані твори: у 2 т." (1982), у підготовці макету та в художньому оформленні повісті "Тарас Бульба" у видавництві "Дніпро" (1985) з кольоровими ілюстраціями М. Дерегуса. Це видання було відзначено дипломом українського конкурсу мистецтва книги.

В. Мітченко здійснив також художнє оформлення та підготував макет книги Гоголя "Тарас Бульба" у видавництві "Дніпро", у перекладі В. Шкляра та з ілюстраціями С. Якутовича (2003), а також оформив і проілюстрував повість "Вій" у вигляді рукописної книжки.

Титульний аркуш книги "Вій". Худ. В. Мітченко

Текст повісті художник написав каліграфічним почерком у стилі українського скоропису XVII ст. Шрифт, ілюстрації і зміст повісті органічно поєднані, і це створює особливу творчу оригінальність та неповторність гоголівського тексту.

Міхневич Петро Герасимович (09(22).10.1901–15.07.1993) – український актор. Народний артист УРСР (1957). Закінчив Київський музично-драматичний інститут ім. М. Лисенка (1925). Працював у Київському українському драматичному театрі ім. І. Франка (1926–1931), в трупі Харківського театру Революції (1931–1937), Чернівецькому українському музично-драматичному театрі (1939).

Зіграв Городничого у виставі "Ревізор" Гоголя та Тита Халяву у п'єсі-гротеску "Вій" Остапа Вишні за твором М. Кропивницького і Гоголя.

Млотковська Любов Іванівна (дівооче – Колосова, за першим чоловіком – Острякова; 1804 або 1805–19(31).10.1866) – українська і російська актриса. Дебютувала у 1823 р. Працювала у трупах І. Штейна. П. Соколова, свого чоловіка Л. Млотковського, з яким гастрювала в Харкові, Києві, Одесі, Курську. 1836–1850 рр. – виступала в Харкові разом зі М. Щепкіним, К. Солеником, П. Мочаловим, М. Рибаківим. У 1850–1856 рр. працювала в Одесі, де у виставі "Ревізор" зіграла дружину Городничого. Її на сцені бачив Гоголь, який у цей час був в Одесі і у знайомих Л. Млотковської Богданових читав на вечорі уривки з "Мертвих душ". Працюючи у Києві в 1856–1866 рр., вона перейшла грати характерні ролі літніх жінок: Анна Андріївна, Слюсарша

("Ревізор"), Коробочка ("Мертві душі" М. Гоголя). У тодішній періодичній пресі залишилися відгуки театрального оглядача Чернишова, який у виставі "Ревізор" особливо відзначив роль слюсарші: "Лише пані Млотковська в ролі слюсарихи була незрівняною". У виставі "Мертві душі", яка відбулася 16 березня 1858 р., актриса прекрасно зіграла Коробочку. "Пані Млотковська в ролі Коробочки була дуже гарною", – зазначав репортер газети. Критик писав: "У другій картині ми в Коробочки. Це тип діяльної поміщиці: вона вся живе у своєму господарстві і нічого іншого не знає. Яке їй діло до людських інтересів? – вона піклується тільки про те, щоб продати пір'я вигідніше, і мед та інші сільські продукти. Коробочок ви багато зустрінете на своїй Русі. Це, за словами поета, одна з тих матінок, невеликих поміщиць, які скаржаться на неврожай, збитки і тримають голову набік, а тим часом набирають потроху грошенят у пістряві мішечки, розміщені по шухлядах комодів. Пані Млотковська в ролі Коробочки була дуже гарною" (Чернышев. Киевская корреспонденция. VII "Музыкальный и театральный вестник". 1858. № 11. С. 128). А М.І. Ніколаєв у книзі "Драматический театр в Киеве" (1898) зазначав:

"Пані Млотковську – "улюбленицю київської публіки" – хвалять як незамінну актрису на ролі старих свих, купчих – словом, амплуа комічних старих".

Література: Клінчин О. Л. І. Млотковська (1958).

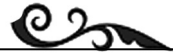

Млотковський Людвіг Юрійович (Млатковський, Молотковський; бл. 1796–27.03.1855) – актор, режисер, антрепренер. 1816 р. виступав у польській трупі А. Жмійковського в Києві, потім – у трупах І. Штейна, О. Ланковського. 1833 р. очолив частину трупи І. Штейна, що виступала в Харкові. 1836 р. орендував театр у Харкові, 1837–1939 рр. – у Києві. 1843 р. збудував у Харкові театральне приміщення, де відкрив театральну школу. В його театрі грали К. Соленик, М. Щепкін, М. Рибаків, П. Мочалов.

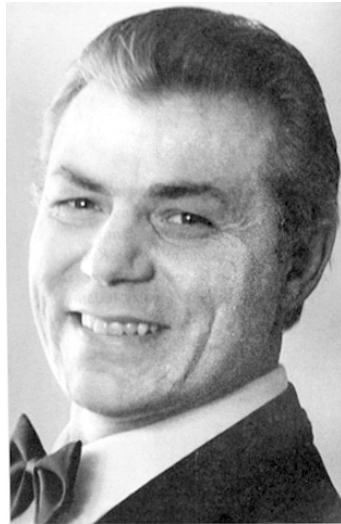
Поставив вистави за п'єсою Гоголя "Ревізор" та інсценізаціями його творів.

Мойсеєв Кирило Абрамович (1790–13.05.1853) – професор історії, географії і статистики в Гімназії вищих наук кн. Безбородька у Ніжині (1820–1837). Освіту отримав у Київській духовній академії, відвідував Харківський університет як вільний слухач (1815). До Ніжина викладав французьку мову у Новгород-Сіверській (1815) та Київській (1818–1820) гімназіях. В Гімназії вищих наук кн. Безбородька К. А. Мойсеєв читав не лише зазначені вище предмети, а й виконував обов'язки інспектора гімназійного пансіону (1822–1826), був першим церковним старостою. Він не мав авторитету ні серед колег, ні серед гімназистів. Писав рапорти на студентів та доноси на своїх колег. Був пов'язаний зі "Справою про вільнодумство", доводив, що свідчення Н. Кукольника і О. Новохатського щодо конспектів з природничого права, які спростовували звинувачення на адресу проф. М. Г. Белоусова, брехливі.

Н. Кукольник свідчив: "На лекціях говорив багато, на інспекціях перебував сухим, мовчазним і холодним". Гімназистам він "здавався ні злим, ні добрим". Згадується в листах Гоголя до Г. Висоцького, В. Тарновського. К. Мойсеєв залишив спогади про гімназію, в яких писав: "І в цей же час зарахований до складу пансіонерів і Гоголь-Яновський, пізніше колишній відомий письменник Гоголь. Кукольник і Гоголь були за весь час перебування свого тут і друзями між собою, і товаришами по класу, але Кукольник завжди був помітніший своїми талантами у навчанні поряд з Гоголем і всіма своїми товаришами" (Ніжинська вища школа у спогадах студентів та викладачів. Ніжин, 2015. Кн. 1). У 1837 р. пішов у відставку і проживав у Петербурзі, зустрічався з Н. Кукольником та іншими випускниками.

Мокренко Анатолій Юрійович (22.01.1933) – український співак (баритон). Народний артист СРСР (1976), лауреат Державної премії УРСР імені Т. Шевченка (1979). Закінчив Київську консерваторію (1963), з 1985 – її викладач (тепер – Національна музична академія). Працював у Київському театрі опери та балету (1968) (з 1991 – генеральний директор і художній керівник, тепер – Національна опера).

У його репертуарі понад 40 провідних партій оперної класики, серед них Остап в опері "Тарас Бульба" М. Лисенка, Циган, Кум в "Сорочинському ярмарку" М. Мусоргського.

Працюючи над образом Цигана, А. Мокренко намагався наблизити його до народного сприйняття персонажа, гоголівського трактування. Тому вносив зміни і в одяг, приводив його у відповідність до ситуації. "Не подобався костюм Цигана: якийсь прилизаний, випрасуваний, а грим із зачіскою Онегіна" І А. Мокренко змінює його: "Цього разу я зробив по-своєму: по-різному засукав рукава червоної сорочки – один вище, другий нижче, розстебнув комір, безрукавку добре пом'яв... Зробив деякі зміни в гримі". Цей запис у Щоденнику актора засвідчив про творчі підходи до створення образу. І режисер, і художник погодилися з такими змінами. Подібні пошуки йшли і для створення образу Кума.

Сумлінно працював А. Мокренко і над образом Остапа в опері М. Лисенка "Тарас Бульба" (1981). Сама фактура актора дала можливість представити героя на сцені мужнім, з богатирською поставою, який з хвилюванням виконує оксамитового відтінку голосом над трупом брата, вбитого батьком, арію "Що ти вчинив?".

А. Мокренко – Остап у сцені з опери "Тарас Бульба" М. Лисенка

Музикознавець М. Гордієнко зазначав: "Природне поєднання високої вокальної культури з акторською майстерністю дало можливість співакові показати хороброго, відданого народній справі молодого козака, який у всьому прагне бути гідним мужнього й незламного в переконаннях батька. Порівняно невелика за обсягом партія Остапа завдяки цьому посіла у виставі одне із центральних місць і поряд з партією Тараса є визначальною в кристалізації патріотичної ідеї" (Культура і життя. 1981. 9 квітня). Та й сам актор розумів значимість цього образу. На запитання "Чим дорогий для Вас Остап?" відповів: "Я син своєї землі і максимум свого національного самовираження знаходжу в Остапі. І щастям переповнююся, виступаючи в "Тарасі". Силою акторської фантазії мимоволі переношуся в трьохсотлітню давність і почуваюся людиною саме того часу".

Тв.: У серці – рідна Україна (1994); Знайти себе (2008).

Література: Качкан В. А. Анатолій Мокренко. Київ, 1989.

Автопортрет
Худ. А. Мокрицький

Мокрицький Аполлон Миколайович (12.08.1811–08(09).03.1871) – художник, академік живопису, товариш Гоголя по Ніжинській гімназії вищих наук кн. Безбородька. Початкову освіту разом з братом Михайлом отримав у Полтавському будинку виховання бідних дворян за казенні кошти (1818–1824). У Ніжинську гімназію вищих наук зарахований 1824 р. у четвертий клас. Відзначився малюванням під керівництвом викладача художника К. Павлова. В гімназії був одним з приятелів Гоголя. 1830 р. закінчив гімназію з правом на чин XIV класу і переїхав у Петербург, щоб вступити в медико-хірургічну академію, але не склалося. Працював у різних департаментах. 1832 р. вступив вільним слухачем до Академії мистецтв. З 1830 р. почав вести щоденник, у якому

фіксував різні події власного та суспільно-політичного життя. Крім Гоголя, в ньому зустрічаються імена багатьох випускників Ніжинської вищої школи. Період 1834–1840 рр. відзначений спілкуванням з Гоголем. Деякий час вони жили в одній квартирі біля Кукушкіного мосту, після бували в гостях один у одного. Мокрицький планував написати картину "Н. Кукольник, П. Редькін, М. Гоголь і К. Базилі за читанням". Ім'я художника зустрічається у листах Гоголя до М. Прокоповича, О. Данилевського, М. Язикова. А. Мокрицький разом з Г. Михайловим та іншими учнями А. Венеціанова брав участь у написанні картини "Кабінет В. А. Жуковського" (1836), де зображений Гоголь поруч з О. Пушкіним, І. Криловим та ін. письменниками. Часто бував в Україні, писав портрети. 1839 р. закінчив академію мистецтв, назбирав грошей і виїхав до Італії, де зустрічався з Гоголем. Про це свідчить також дагеротип "Гоголь

серед російських художників у Римі", де зображені А. Мокрицький, В. Штернберг та інші художники разом з Гоголем. А. Мокрицький в Італії багато працював над новими картинами. Повернувся з Італії 1849 р. і отримав звання академіка Академії мистецтв за "Портрет Новгородського митрополита Никанора". Працював у Московському училищі живопису і ліплення професором.

*Гоголь та А. Мокрицький
серед російських художників у Римі*

Моленцький Антон Матвійович (спр. прізви. – Найбок; 1843–1874) – український актор і режисер. Грав у польсько-українській трупі К. Лобойка (1864), Руському народному театрі у Львові (1864–1867, 1869–1871) (очолював цей театр у 1868–1869 рр.), керував власними трупамі (1872–1873).

Поставив вистави: "Ревізор", "Одруження" Гоголя.

"Молода Україна" – літературно-художній і загальноосвітній дитячий журнал. Виходив у 1906, 1908–1912, 1914 рр. у Києві щомісяця (64 номери) як додаток до журналу "Рідний край". Редактор – Олена Пчілка.

У журналі публікувались твори пізнавального та морально-етичного плану, а також переклади Олени Пчілки творів М. Гоголя: "Одруження. Пригоди зовсім неможливі: у двох діях" (1909), а також її стаття "Гадяч і вшанування Гоголя" (1909).

Монастирський Антон Іванович (02.11.1878–15.05.1969) – живописець. Народний художник УРСР (1957). Вчився у Львівській художньо-промисловій школі (1895–1899), Краківській академії красних мистецтв (1900–1905). Жив і працював у Львові. Створив багато пейзажів, жанрових картин, історичних полотен, картин на тему українських народних пісень та літературних творів, ілюстратор книжок.

Серед ілюстрацій – "Тарас Бульба" (1952) за повістю М.Гоголя. Твори зберігаються переважно у Львівському музеї українського мистецтва та Державному музеї українського образотворчого мистецтва УРСР в Києві.

Мордовець (Мордовцев) Данило Лукич (07(19).12.1830–10(23).04.1905) – український і російський письменник, історик. Походив із козацького роду. Закінчив історико-філологічний факультет Петербурзького університету (1854). Служив чиновником у Саратові, здружився з М. Костомаровим. У 1886 р. вийшов у відставку. Писав українською та російською мовами.

Одним із перших переклав твори Гоголя українською мовою. У Саратові 1859 р. у збірнику "Малорусский литературный сборник" надрукував переклад "Передмови пасічника Рудого Панька" та "Вечір напередодні Івана Купала", а також "Ніч на Івана Купала" (1859).

1864 р. у Львові виходить збірка "Вечори на хуторі біля Диканьки" у 2-х томах, в першому томі якої передруковано "Вечір напередодні Івана Купала" з саратовського видання. Український народ, українська культура були для Д. Мордовця головними чинниками всього свідомого життя.

Мороз Валерій Йосипович (21.07.1927–05.10.1990) – оператор. Закінчив Київський кінотехнікум (1955) та Київський державний інститут театрального мистецтва ім. І. Карпенка-Карого (1972). З 1967 р. – оператор студії "Укркінохроніка".

Зняв багато документальних та науково-популярних фільмів, зокрема "Сорочинський ярмарок" (1968, у співавт.).

Морська Марія Іванівна (спр. прізви. – П'єткович-Фессінг; 1895– 28.11.1932) – українська актриса польського походження, перекладачка. Працювала у Першому театрі Української Радянської Республіки ім. Шевченка в Києві (1919–1921), у Руському народному театрі у Львові (1921), а у 1923–1925 рр. – в українських театрах Ужгорода та Подєбрадів (тепер Чехія). З 1926 р. працювала в Україні, згодом в Росії.

Зіграла роль Анни Андріївни у виставі "Ревізор" Гоголя.

Морської Гаврило Олексійович (спр. прізви. – Янчевецький); 1862–26.12.1914(08.01.1915)) – оперний та концертно-камерний співак (тенор). З дитячих років співав у Київському митрополичому хорі, а потім в регентських класах Придворної хорової капели в Петербурзі, де здобув музичну освіту. Закінчив Петербурзьку консерваторію (1885–1889). Працював солістом Одеської (1889–1892), Харківської (1893–1894), Київської (1894–1907), а потім Маріїнської (1895–1907) опер. Володів сильним голосом широкого діапазону. Був активним пропагандистом української музики в Росії.

Серед образів, створених на сцені, – Дяк і Левко в опері М. Римського-Корсакова "Ніч перед Різдвом".

Мосін Олександр Григорович (24.09(06.10).1871–09.09.1929) – оперний співак (драматичний тенор). Заслужений артист УСРР (1928). Вокальну освіту здобув у Московській консерваторії (1893–1897). Працював на оперних сценах Петербурга (1903–1905, 1910–1915, 1916–1917), Києва (1905–1908, 1926–1929), Москви (1908–1910), Тифліса (1915–1916, 1923–1925), Харкова (1925–1926), Одеси (1922, 1925).

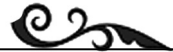
Створив багато яскравих образів у класичних операх. Серед них партія Вакули. Оперний концертмейстер Ніна Скоробагатько згадувала: "Мені запам'ятався Олександр Григорович в партії Вакули в опері Римського-Корсакова "Ніч перед Різдвом". Слухаючи Мосіна, я мимоволі порівнювала Вакулу з тим самим образом в опері П. Чайковського "Черевички". Як на мою думку, Вакула Римського-Корсакова народніший і ближчий до гоголівського героя. У Чайковського лише вставна арія "Чуєш ти, дівчино" насичена народнописаними інтонаціями, а у Римського-Корсакова українським фольклором пройнятий кожен музичний такт. Саме це визначило правдивість образу Вакули – Мосіна, який ніби прийшов на оперну сцену з геніальної повісті Гоголя. Римський-Корсаков згадував: "Учепившись за уривчасті мотиви, які є у Гоголя, зокрема чаклування, гра зірок у піжмурки, політ ухватів і зустріч з відьмою... я задумав увести ці вимерлі повір'я в малоросійський побут, описаний Гоголем". Усе це створювало певний колорит, в який чудово вписувався Вакула – Мосін, зливався з ним. Його гра й спів були підпорядковані розкриттю образу, яскраво виписаному Римським-Корсаковим. Відмінна робота Мосіна сприяла успіхові, який мала опера в Київського глядача". "... В його великому репертуарі (понад 100 опер) найулюбленішою є партія Левка в "Майській ночі" М. Римського-Корсакова. Серед оперних артистів він не мав рівних у виконанні цієї партії" (С. Коргалівський. Українські співаки у спогадах сучасників. 2009).

Московченко Володимир Юрійович (16.04.1954) – український режисер. Заслужений діяч мистецтв України (1996), лауреат Національної премії ім. Т. Шевченка (2000). Закінчив Харківський інститут мистецтв (1978). Працює в Маріупольському російському драматичному театрі (1978–1988), з 1988 р. – головний режисер Луганського українського музично-драматичного театру. Здійснив постановку вистав "Ніч під Івана Купала" та "Сорочинський ярмарок" М. Старицького за Гоголем (1990).

Вистава "Ніч під Івана Купала" стверджувала самобутність творчої манери режисера, уміння по-сучасному прочитати класичний твір: "Ця вистава може стати прикладом гармонійного синтезу слова, музики, пластики, світла, акторської гри, хору, і все це об'єднувала пронизлива режисерська ідея, яка підпорядковувала все одному задуму режисера Московченка В. Ю." (В. Щербаківа). У виставі "Сорочинський ярмарок" відчувається зрілість режисера, його самобутнє образне мислення, чітко придумане використання музики, гри актора, сценографії, в яких проявляється любов до національного зі своєрідною енергетикою, динамічною напругою. В. Московченко виступив її режисером-постановником, автором інсценізації і автором музичного оформлення. У ній немає довгих діалогів і широких монологів. Все, що треба було сказати, замінили різноманітні пісні, яких було багато. У виставі все підпорядковано діям нечистої сили. Був чудово підібраний акторський склад виконавців всіх ролей: від головних – Хіврі, Черевика, Хотини, Панька – і до учасника масовки. Кожний знав своє місце на сцені. Вистава була відзначена премією ім. І. Котляревського (1992).

У 2009 р. до ювілею Гоголя була здійснена постановка "Тараса Бульби". У своєму інтерв'ю В. Московченко зазначив: "Все залежить від підходу. "Тараса Бульбу" завжди вирішували в побутовому плані... На перший план виходив образ Тараса, великого пузатого козака зі своїми дивацтвами, своїм гумором, втілюючи цим деякі риси народу, які деяким здавалися позитивними, а у інших викликали іронію... Головна ж заслуга Гоголя в тому, що він створив складний образ, де всякого досить. Можна вибирати для себе мотиви – гордість, любов, егоїзм. У певному розумінні Бульба використав своїх синів лише для того, щоб проявити себе батьком. Маса можливостей для режисерської трактовки... Для мене це історія великої крові, жорстокого часу, жорстокого століття. І я говорю про те, що це – не справа давно минулих днів. Мій батько у червні 1941 року, закінчуючи 10-й клас і випускаючись із школи, не знав, що завтра почнеться війна. І ось це відчуття, що завтра може трапитись біда, мене не залишає, коли я читаю "Тараса Бульбу"... Я намагався акцентувати на хвилюючі питання часу, і у нашій виставі зазвучала тема матері, яка затушована у тексті повісті. Образ матері, яка втрачає своїх синів. Сама тема втрати, ситуація втрати в процесі роботи над виставою для нас стала

дуже важливою... Я почав шукати виразні засоби для монументальності. Звідси – сцена піднялася, перетворилася на подіум, вона стала більш модельною. Окремі деталі стали більш виразними і проведений жорстокий відбір деталей. Ось ми включаємо у виставу тему руху і вводимо його образ – колесо. Віз, на якому лежить поранений Тарас; хата Тараса, де лелека звила гніздо, але гніздечко порожнє; місце, де у католицькому соборі ставлять свічки – колесо... Створити складний і героїчний портрет часу, викликати повагу до людей, які жили у цей складний час, викликати напружену увагу до факту можливих втрат – ось чого ми намагаємося добитися, об'єднуючи різні художні засоби".

Музей Гоголя в Ніжині

До перших музеїв Гоголя в Україні відноситься ніжинський, який був відкритий 1909 р. у зв'язку зі 100-річчям від дня народження письменника в Історико-філологічному інституті кн. Безбородька. У день святкування ювілею було відкрито меморіальну дошку на будинку навчального закладу.

Музей заснований завдяки діяльності доцента П. О. Заболоцького та професора М. Н. Сперанського, які зібрали необхідні експонати: предмети побуту, книги, документи, світлини тощо, що торкалися життя і навчання Гоголя у Ніжині, а також його подальшої творчості.

Проф. Г. В. Самойленко проводить екскурсію в музеї М. Гоголя

Музей Гоголя протягом століття змінювався, переобладнувався, знаходився в різних приміщеннях навчального закладу, але завжди притягував до себе відвідувачів. Після звільнення Ніжина восени 1943 р. від фашистів поранені бійці, які знаходилися у шпиталі, що розташувався у приміщенні Ніжинського державного педагогічного інституту імені М. Гоголя, могли першими ознайомитися з експонатами поновленого музею письменника.

Над забезпеченням експозицій музею і поповненням його фондів у 50–90-х рр. XX ст. працювали його завідувачі А. М. Гулак, Н. І. Корінь, завідувачі

кафедри доц. Г. П. Васильківський, проф. Г. В. Самойленко, фотографи І. Я. Довгоброд, Т. Д. Пінчук, художники П. С. Орел, А. Н. Шкурко.

"Дуже добре, що ви зберегли не лише меблі, картини, а й дух ліцею. Спасибі!" – писав у книзі відгуків боєць Н. Н. Мельник.

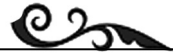
Нині музей Гоголя знаходиться поруч з чотирма залами відомої ніжинської картинної галереї, у якій експонуються роботи знаменитих італійських, французьких, іспанських та інших художників XVI–XVIII ст., а також російських та українських митців XIX–XX ст. Музейну експозицію оформив художник Анатолій Риженко, відомий в Україні своїми цікавими роботами, які експонувалися на міжнародних виставках.

Портрет М. Гоголя-юнака. Худ. Д. Варакута

*Портрети Василя Панасовича та Марії Іванівни Гоголів-Яновських.
Худ. П. С. Орел*

Для оформлення стендів використані деякі матеріали попередніх експозицій. Проте їх розміщення дещо змінене. Художник багато працював над світловою гамою оформлення. Завідувачка музею Н. І. Корінь та професор Г. В. Самойленко підібрали для стендів перш за все такий матеріал, який найповніше розкривав саме ніжинський період життя і творчості Миколи Гоголя.

Сучасна експозиція музею складається з декількох розділів, яким присвячені окремі стенди. Серед ніжинських неповторних, яскравих експонатів, яких немає в інших музеях, це портрети батька і матері Гоголя Василя Панасовича і Марії Іванівни, написані художником Петром Орлом, які розміщені у різьблених рамках XIX ст., подарованих місцевими жителями. А поруч портрет юного Миколи Гоголя роботи чернігівської художниці Д. Варакути. Це авторське бачення і відтворення Гоголя гімназійного періоду. Портрет написаний на основі зображення батька і матері, а також малюнка XIX ст. "Гоголь-гімназист", спогадів сучасників. Він дещо відрізняється від попередніх зображень, але привертає увагу відвідувачів музею своєю теплотою і юністю.

Панорама стендів у музеї М. Гоголя

Серед інших матеріалів фотокопії документів про навчання Гоголя, його захоплення, зокрема живописом, театром. І тут же бачимо малюнки, зроблені під керівництвом відомого українського художника К. Павлова, який викладав у гімназії малювання. Увагу всіх відвідувачів привертають малюнок художника Є. Рябова "М. Гоголь-гімназист перед виходом на сцену" та картина худ. А. І. Мордовця "Гоголь у ролі Простакової", на якій поруч зображений також Н. Кукольник у ролі Митрофанушки.

Меблі XIX ст. в музеї М. Гоголя

Багата університетська бібліотека з мільйонним книжковим фондом і раритетними виданнями XVI–XIX ст. дала можливість продемонструвати книжки, альманахи, журнали, якими користувався Гоголь. Тут же виставлені прилади фізичного кабінету.

Не менш цікавим експонатами представлене і літературне життя Гоголя. На стенді демонструється графічне зображення Гоголя-гімназиста невідомого художника XIX ст., портрети друзів майбутнього письменника, які теж займалися написанням творів у гімназії і стали відомими письменниками: Є. Гребінка, Н. Кукольник, М. Білевич, М. Прокопович, К. Базилі, П. Лукашевич та ін. Завдяки їм можна говорити про існування у цьому закладі ніжинської літературної школи. "Справа про вільнодумство" представлена цікавою роботою худ. А. Шкурка "Гоголь на допиті" та іншими документами.

У центральній частині музею розташований комплекс стендів у вигляді пантеону. У внутрішній його частині знаходиться посмертна маска Гоголя, виконана скульптором М. Ромазановим, а також вінки та інші матеріали, пов'язані з увіковіченням пам'яті великого письменника.

В музеї демонструються оригінальні роботи скульптора В. Д. Меркулова. "Бюст М. Гоголя", який був подарований музею М. С. Хрущовим у 1959 р., а також зображення Гоголя на весь зріст у дорожньому плащі з відкритою головою, у руці тримає книжку. З юнацьким натхненням письменник дивиться вперед.

Демонструються також твори народних майстрів і фарфорові статуетки на сюжети гоголівських творів. Доповнюють експозиції музею меблі XIX ст.

Бюст М. Гоголя. Робота скульптора С. Меркулова у музеї

Дух Гоголя витає не лише у музеї, а і в усьому приміщенні колишньої Гімназії вищих наук, де розташовані гуманітарні факультети Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Наближаєшся до вхідних дверей старого корпусу, який називається Гоголівським, а над ними розташована меморіальна дошка 1909 р. з написом: "Здесь учился Гоголь с мая 1821 по июнь 1828 года". Піднімаємося на другий поверх по високих східцях – і нас зустрічає Гоголь. Тут майже все збереглося таким, яким воно було у ті далекі гоголівські дні. Внутрішні приміщення відтоді не перебудовувалися. Збереглися "гімназійна зала", класне приміщення – "музей", театральна кімната в 1984 р. розписана чернігівським художником Є. М. Кріпом на сюжети творів Гоголя, спальні на третьому поверсі, куди можна піднятися боковими східцями, стоптаними ногами багатьох поколінь студентів. Збереглися інтер'єри, великі білі пічки, збудовані в ордерній системі з чавунними дверцятами і рельєфними прикрасами, камін тощо. Все нагадувало той час, у якому жив Гоголь. Та й зовнішнє обрамлення білоколонного красеня ХІХ ст., зведеного у стилі класицизму, зеленими насадженнями, багаторічним садом, парком з озерами збагачує враження від побаченого. І кожен, хто доторкнеться до цього прекрасного, відчує, що ніжинці люблять Гоголя і все роблять, щоб це почуття передалося й іншим.

Музичні твори на сюжети повісті М. Гоголя українських композиторів

Починаючи з 2-ої пол. ХІХ ст. українські композитори створювали різножанрові музичні твори. Подаємо їх у хронологічній послідовності:

П. Сокальський. Оperi "Майська ніч" (1876); "Андрій Бульба, або Облога Дубна" (1878).

М. Лисенко. "Різдвяна ніч" (1877 – оперета, 1882 – опера); "Утоплена" (1883); "Тарас Бульба" (1890).

О. Горєлов. "Вій" (1897).

Б. Яновський. "Сорочинський ярмарок", текст не зберігся; "Вій", незавершений; "Відьма" (1916).

Я. Ярославенко. "Відьма" (1922).

В. Рождественський і О. Радченко. Муз. комедія "Черевички" (1967).

І. Віленський. "Сорочинський ярмарок" (1985).

В. Губаренко. Опера-балет "Вій" (1980).

Л. Грабовський. Симфонія-легенда "Ніч на Івана Купала" (1978).

Є. Станкевич. Опера-балет "Майська ніч" (1998); балет "Ніч перед Різдвом". (2008) та ін.

Мусатова Ганна Іванівна (19.04.1942) – українська актриса, режисерка. Заслужена діячка мистецтв України (1993). Закінчила Київський театральний інститут (1965). Працювала в театрах Одеси, Сум, а потім у 1969–1980 рр. – у Криворізькому російському музично-драматичному театрі (з 1989 його директорка).

Підготувала виставу "Сорочинський ярмарок" О. Рябова за Гоголем (1994).

Мусій Валентина Борисівна (01.01.1958) – педагогиня, літературознавець. Доктор філологічних наук (2009), професор кафедри світової літератури (2010). Закінчила Одеський університет (1979), де і працює заступницею декана з наукової роботи філологічного факультету, відповідає за випуск наукового журналу "Вісник Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова". Серія "Філологія", а також щорічного збірника студентських наукових статей "Філологічні студії". Наукові інтереси вченої пов'язані з російською літературою XIX ст., зокрема з творчістю М. Гоголя, про що свідчать її монографія "Мифопоэтика русской предромантической и романтической прозы" (Одеса, 2008), в якій приділено увагу і творам письменника, а також цикл статей про його творчість, зокрема про концепт сну як здійснення бажань на матеріалі "Майської ночі" та "Страшної помсти", тілесності в "Старосвітських поміщиках" і повісті "Про те, як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем", мотиву мандрівництва в поемі "Ганц Кюхельгартен", художньому часові в "Петербурзьких повістях". Дослідниця розглядає цикл "Вечорів на хуторі біля Диканьки" як авторський космогонічний міф, розкриваючи при цьому міфологічні прийоми в художньому створенні моделей поведінки патріархальної людини тощо.

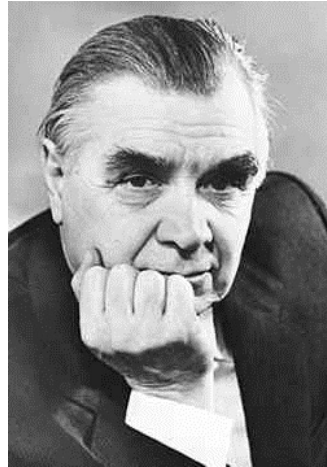

Мушкетик Юрій Михайлович (21.03.1929–06.06.2019) – український письменник, прозаїк. Закінчив Київський університет ім. Т. Шевченка (1953), працював у журналі "Дніпро" (1956–1972).

Протягом 1956–1972 рр. обирався першим секретарем Київської письменницької організації, першим секретарем правління СПУ (1986) та головою ради СПУ (1989). Друкуватись розпочав з 1952 р. Автор повістей та романів, які відзначені Державною премією ім. Т. Шевченка (1989); Державною премією СРСР (1987) та ін.

Повість письменника "Жовтий цвіт кульбаби" (1985) присвячена М. Гоголю та Н. Кукольніку, їх морально-філософським поглядам.

В повісті на конкретному документальному матеріалі, пов'язаному з навчанням двох майбутніх відомих письменників, розкрито сам процес їх формування як художників слова в умовах ніжинської дійсності. Особливо цікаво Ю. Мушкетик розкриває зв'язок Гоголя з народним середовищем міста, яке своїми зразками народної творчості поповнювало його "Подручну енциклопедію, или Книгу всякой всячины", а пізніше використовувалися у його творах. Крім літературних спроб з боку Гоголя і Кукольніка, автор повісті зупиняється і на інших фактах їх творчих захоплень, зокрема театром. Ю. Мушкетик розглядає і петербурзький період їх життя, яке було пов'язане з пошуками свого місця в літературі. Твір написаний цікаво, хоча деякі нинішні напрацювання літературознавців дають можливість розширити знання про цих двох художників слова значно ширше і глибше.

Обкладинка книжки
Ю. Мушкетика

Нарбут Данило Георгійович (09(22).07.1916–02.03.1998) художник театру, живописець. Лауреат Державної премії України ім. Т. Шевченка (1996), народний художник України (1994). Син відомого художника Георгія Нарбута. Закінчив Всесоюзні курси театральних художників при Всеросійській академії мистецтв (1935). Спочатку працював у декорацийній майстерні Київського театру опери та балету, був репресований. Після заслання й Великої Вітчизняної війни працював у Луганську.

З 1961 р. – головний художник Івано-Франківського, з 1965 р. – Черкаського українського музично-драматичного театру, де оформив вистави: "Сорочинський ярмарок" за М. Гоголем (1968), "Ніч під Івана Купала" (1970). Коли була поставлена вистава "Сорочинський ярмарок", то всіх вразила декорація, яка демонструвала особливу виразність видатного художника, "феєрію барв, український квітковий розмай і злет фантазії".

Народна творчість і Гоголь

Українське середовище, у якому минули дитячі та юнацькі роки Гоголя, сприяли розвиткові у нього потягу до усної народної творчості. Всією душею і тілом він тягнувся до народної пісні, казок, переказів, бувальщин, небилиць, яскравих народних висловів, анекдотів, приказок, а пізніше – історичних пісень та дум. Все це він вбирав у себе, як губка, щоб згодом відтворити все почуте у своїй творчості. Його вислови "Якби наш край не мав такої скарбниці пісень, я б ніколи не зрозумів історії його, тому що не збагнув би минулого..."; "Моя радість, життя мое! Як я вас люблю!" – це знову про пісні. Для нього вони – "це народна історія, жива, яскрава, барвиста, правдива, що розкриває все життя народу". "Наша Україна дзвенить піснями". В цих словах сконцентрована методологічна основа творчості письменника. Тож не випадково, що він заслуховувався піснями, які чув від своїх рідних, селян Василівки, а потім у Ніжині, коли бігав у його передмістя Магерки, що були недалеко від Гімназії вищих наук кн. Безбородька, чи на ніжинські ярмарки, щоб поповнити свою скарбницю – "Книгу всякої всячини, або Підручну енциклопедію", де знаходимо найрізноманітніші записи, пов'язані з усною народною творчістю. Про багатство знань Гоголя із фольклору свідчить і збірник "Народні пісні в записах Миколи Гоголя", який упорядкував О. Дей 1985 р. Доповнимо ці думки письменника і його твердженнями про прислів'я: "Струмені самородного джерела народної поезії пробиваються в прислів'ях наших, де видно надзвичайну повноту народного розуму, який зумів зробити своїм знаряддям іронію, насмішку, дотепність, влучність живописного споглядання".

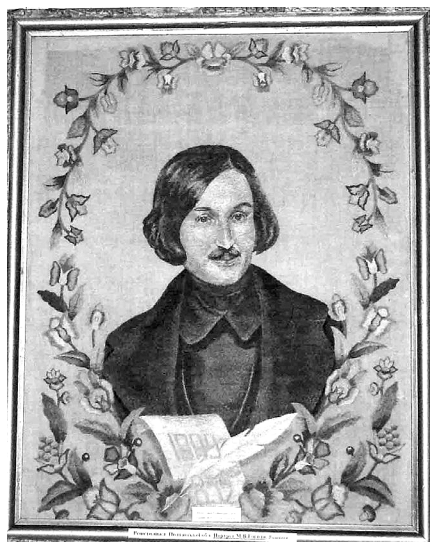
Проживаючи у Петербурзі, Гоголь не припиняв цікавитися народною творчістю. У своїх листах просить матір розповісти про звичаї, ігри, повір'я народу. Його увагу привертають збірники, які виходили у той час: "Опыт собрания старинных малороссийских песен" (1819) М. Цертелева, "Малороссийские песни" (1827), "Украинские народные песни" (1834) М. Максимовича, "Запорожская старина" (1833–1838) І. Срезневського та ін. Саме вони та зібрані самим Гоголем твори народної творчості наповнили поетичний світ "Вечорів на хуторі біля Диканьки", дали можливість передати дух народу, його красу і велич. Перед читачем виступає у всій величі народна Україна, народ якої співає, танцює, переживає страшні казкові історії з чортами, відьмами, русалками, зі смішними анекдотичними ситуаціями, добрим гумором. Тут все живе, реальне, романтизоване і казкове. Таким хотів бачити Гоголь свій рідний край, а не знедоленим тяжкою працею кріпаків, обплутаним павутиною чиновницького бюрократизму,

про що він буде писати трохи пізніше у своїх різножанрових творах. Кожна рання повість будується на якійсь історії, взятій із бувальщини, переказу, історичної думи чи народно-поетичної балади, легенди. Але все це відтворене так природно, в такому багатому образному світі, що все це сприймаєш, наче воно відбувалося зовсім недавно.

М. Гоголь слухає лірника. Худ. В. Волков

*Портрет М. Гоголя. Вишивка.
снт. Решетилівка Полтавська обл.*

*Портрет М. Гоголя у рушнику.
Вишивка*

Чарівний світ гоголівських творів притягує до себе, і хочеться ще й ще раз перед новорічним святом перечитати "Ніч перед Різдвом" або ж поринути у світ "Сорочинської ярмарки" чи у свято Івана Купала.

Герої гоголівських творів.

Вироби народних митців у музеї М. Гоголя в Ніжині

Народ був творцем багатющої різножанрової народної творчості, її носієм і зберігачем. Саме ця велика скарбниця і засвідчувала, що існує на землі українська нація зі своєю мелодійною мовою, історією і культурою. І Гоголь став активним сячем всього цього у художніх творах.

Саме ці творіння Гоголя допомагають нам нині морально очиститися. Завдяки народній творчості письменник зумів проспівати величну пісню про свій рідний край, возвеличити український народ.

Творча спадщина Миколи Гоголя та його життєва доля знайшли відображення у багатьох творах народних умільців, які у цікавих витончених формах з проявом народних традицій залишили у пам'яті цікаві роботи з глини, дерева, вишивки. І саме цим вони довели свою шану до письменника, який любив все те, що було притаманне народному життю. Твори Гоголя, наповнені різноманітними образами і описом українського середовища, спонукають митців до відображення всього цього в своїй творчості. І з кожним роком з'являються все нові цікаві роботи народних умільців, які вражають нас своєю майстерністю і умінням відтворити дух гоголівських творів.

Науменко Володимир Павлович

(07(19).07.1852–03.07.1919) – український громадсько-політичний діяч, педагог, філолог, журналіст, етнограф. Закінчив історико-філологічний факультет Київського університету (1873). Працював викладачем, редактором, видавцем журналу "Киевская старина". Голова Української федеративно-демократичної партії, член Центральної Ради, міністр освіти в уряді гетьмана П. Скоропадського (1918). Трагічно загинув.

Автор численних статей, опублікованих в "Киевской старине", зокрема "Ученическое сочинение Н. В. Гоголя" (1894. № 1–2). Сприяв публікації в журналі рукописної спадщини Гоголя та спогадів про письменника.

Науменко Іван Олександрович (1856–1913) – український актор, режисер.

Працював у трупах М. Садовського (1888–1893), М. Кропивницького (1894–1900), О. Суслова (1902–1907), де грав характерні й комічні ролі, серед них Тарас Бульба. Актор був від природи дуже здібний, особливо до комедійних ролей, у нього була "симпатична малоруська дикція і чисто малоруські манери на сцені. При серйозній роботі над собою і при наполегливому устремлінні менше наслідувати іншим і вносити свою індивідуальність у серйозні ролі, п. Науменко може стати неабияким артистом" (Елисаветградский вестник. 1889. 3 мая. № 95). У 1907–1911 рр. гастролював з трупами поза межами України, зокрема в Санкт-Петербурзі (1908) і Ростові (1910). Автор п'єси "Червоні черевички" за повістю М. Гоголя "Різдвяна ніч". М. Кропивницький радив І. Науменку "викинути із п'єси масні фрази, але автор стояв, як неприкаяний" (Музей театрального, музичного та кіномистецтва Укр. Інв. № 2122).

Невінчаний Віктор Іванович (1909–1975) –

художник. Автор циклу робіт на сюжет повісті Гоголя "Тарас Бульба". Виходець із відомого козацького роду запорізького писаря Івана Невінчаного. Батько, який збирав народні пісні, майстрував музичні інструменти, мав велику власну бібліотеку, виховав своїх дітей та онуків свідомими українцями. Онук згадували: "Ми виростили в українській атмосфері, на українських піснях і баладах. Улюбленим читанням були "Кобзар" та історичні романи М. Старицького. А перший переказ, почутий від дідуся, – про Тараса Бульбу".

Віктор Іванович закінчив будівельний технікум в Умані, артилерійські курси в Петербурзі (тоді Ленінграді). Під час Великої Вітчизняної війни за доносом був заарештований і відправлений в алтайські

табори, а потім на Кольський півострів, де працював на будівництві. Погодився малювати після роботи плакати. Це надало йому можливість пробувати свої сили в живописі. На засланні протягом 1949–1954 рр. він написав 45 акварелей на сюжети повісті Гоголя "Тарас Бульба", які були таємно переправлені батьку у Білу Церкву.

Тарас Бульба з синами. Худ. В. Невінчаний

У 1954 р. у білоцерківському клубі будівельників відбулася виставка цих робіт. Під час ілюстрування повісті художник намагався відтворити козацький дух, героїчний їх подвиг, художніми засобами показати, як "піднялася вся нація, бо урвався терпець народів, піднялася, щоб помститися за знущення над правами своїми". На ілюстраціях художника переважають масові сцени. Цікаво виписане тло, на якому діють козаки, Тарас та його сини. У художника своє сприйняття і мистецьке трактування гоголівського світу та героїв повісті. Переважають яскраві червоні, зелені та жовто-сині, а на деяких ілюстраціях чорні кольори.

У 1997 р. в Білій Церкві було здійснено видання повісті Гоголя у великому форматі з кольоровими ілюстраціями В. Невінчаного.

"Невський проспект" – "Невский проспект". Повість була надрукована у збірнику Гоголя "Арабески" (Санкт-Петербург, 1835) Задум і перші її начерки датуються 1831 р. Вони знаходяться в одному зошиті з творами "Ніч перед Різдвом", "Портрет". Повість завершена в жовтні 1834 р., і Гоголь попросив О. Пушкіна переглянути твір. Прочитавши його, поет писав на початку листопада 1834 р.: "Перечитав із великим задоволенням; здається, все може бути пропущене. Секуцію шкода випускати; вона, мені здається, необхідна для повного ефекту вечірньої мазурки. Може-таки Бог

пронесе! З Богом!" (Пушкін А. С. Собр. соч.: в 10 т. Москва, 1976. Т. 10. с. 204). Цензура дозволила друкувати повість 10 листопада 1834 р. "Невський проспект" у збірнику "Сочинения" Гоголя 1842 р. відкривав у третьому томі цикл петербурзьких повістей. Асоціації повісті з іншими художніми творами відносні. В основі твору більше власних авторських спостережень.

Українською мовою "Невський проспект" з'явився у перекладі Є. Плужника у книзі: Гоголь М. Твори: в 5 т. / за ред. І. Лакизи та П. Филиповича. Київ, 1932. Т. 4. Повісті". У зв'язку з тим що перекладач був репресований, у 1952 р. повість опубліковано у цьому ж перекладі лише за вказівкою її редактора М. Лещенка (Гоголь М. Твори: в 3 т. / за ред. М. Гудзія. Київ, 1952. Т. 2. С. 7–41). У цьому ж році повість була видана окремо. Переклад здійснено за ред. М. Лісовенка. Ілюстрував її художник О. Хвостов-Хвостенко. За цією редакцією повість друкувалася і у 2008 р. у книзі: Микола Гоголь. Зібрання творів: у 7 т. Т. 4, / упоряд. П. В. Михед).

Нестеренко Володимир Павлович (02.08.1926–30.04.2009) – український актор. Народний артист УРСР (1987). Працював у Житомирському українському музично-драматичному театрі (1950).

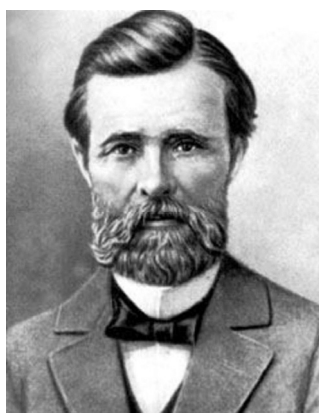
Серед ролей – Черевик в опереті "Сорочинський ярмарок" О. Рябова, лібр. Л. Юхвіда за творами М. Гоголя.

Нестеровська Галина Андріївна (28.12.1912–27.03.1990) – художниця театру й кіно. Закінчила Харківський художній інститут (1937). Працювала в театрах Києва та на кіностудії ім. О. Довженка. Перші самостійні роботи пов'язані з Харківським ТЮГОМ ім. М. Горького. У 50–70-х рр. ХХ ст. продовжила працювати як декоратор, зокрема в Київському російському театрі ім. Лесі Українки та ін.

Серед кращих оформлень – декорація та костюми до опери "Різдвяна ніч" М. Лисенка (співавтор Л. Писаренко, 1959) у Київському театрі опери та балету ім. Т. Шевченка.

Для робіт художниці характерне лірико-філософське художнє осмислення дійсності, манірність образного ладу, персоніфікація й індивідуалізація рис центральних і другорядних образів.

Нечуй-Левицький Іван Семенович (13(25).11.1838–02.04.1918) – український письменник. Вперше ознайомився з творами Гоголя, коли навчався в Київській духовній семінарії. В автобіографії писав: "Молоді вчителі літератури позаводили маленькі бібліотечки в кожному класі на наші і свої гроші, і я аж тоді познайомився з великоруською літературою, прочитав Пушкіна й Гоголя і зразу їх зрозумів" (Життєпис Івана Левицького. *Світ*. 1881. Кн. 8 і 9. С. 155). Письменник використовував ім'я Гоголя у своїх повістях, зокрема "Над Чорним морем".

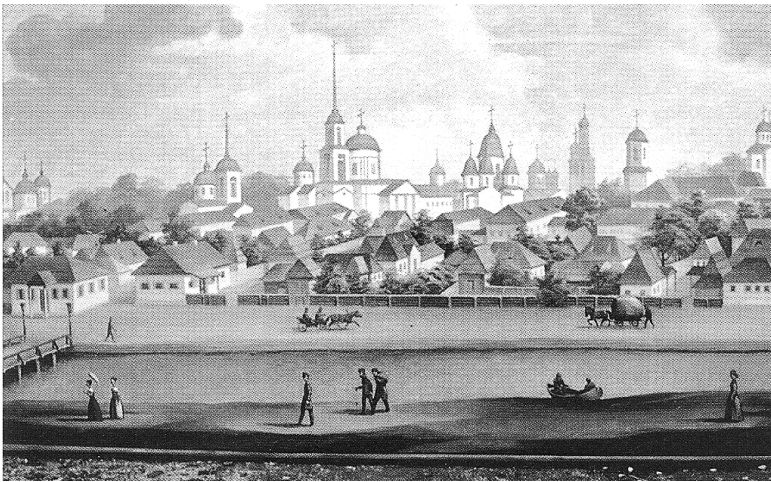

Оцінка Гоголя і його спадщини І. Нечуєм-Левицьким має суперечливий характер. У статті "Сьогочасне літературне прямування" він стверджує, що в російській літературі до Гоголя не було ні реалізму, ні народності. Але це не відповідало дійсності. Письменник докоряв Гоголю у "зраді" українській літературі і мові. Хоча, як засвідчило літературне життя, ранні повісті Гоголя з українського побуту були могутнім стимулом розвитку української літератури, фольклористики, етнографії, а реалістична його естетика та суспільна сатира багато сприяла встановленню критичного реалізму в українській літературі.

Згодом І. Нечуй-Левицький змінив свою позицію щодо ролі Гоголя у розвитку української літератури, зазначаючи, що найбільш зрозумілим і найближчим до вдачі українців був автор "Вечорів..." та "Ревізора".

Ніжин – старовинне місто на Чернігівщині, історія якого сягає у далеке минуле. Понад тисячу років тому на березі невеликої річки Остер, яка впадає у Десну, з'явилося укріплення, відоме пізніше під різними назвами. У літописі "Повість минулих літ" за Іпатіївським списком 1078 р. воно згадується як Ніжатина нива, а потім як Нежатин (1135). У Київському літописі 1147 р. фігурує серед міст переяславського князівства під назвою Уненіж. У подальшому воно називалося Ніжинське городище, поки 1517 р. отримало найменування Ніжин.

Ніжин. I пол. XIX ст. З літографії П. Борелля. Худ. В. Оліфіренко

Ніжин як місто з усіма його ознаками формується у XVI ст. і було прикордонним форпостом Московії. Згодом перейшло під владу польської шляхти. У 1625 р. польський король Сигізмунд III надав Ніжину магдебурзьке право, яке діяло до 1831 р., коли указом російського царя Миколи I воно було скасоване. Його фортечні функції зберігаються, але розширюється економічний його бік, проводяться ярмарки, які набувають міжнародного характеру, розвиваються ремесла. З цього часу Ніжин був приєднаний до ліги європейських міст.

Особливу роль Ніжин відіграє у часи Національно-визвольної війни під керівництвом Б. Хмельницького 1648–1652 рр. Воно стає центром найбільшого Ніжинського козацького полку на Лівобережній Україні. За кількістю населення – 11 104 чол. (1666) – теж було найбільшим і поступалося лише Києву (18 809 чол.). Це було багатонаціональне місто, у якому проживало 88 % українців, 350 осіб "великоросів", решта – греки, євреї, волохи, болгари та ін. Тут продовжує процвітати міжнародна торгівля на трьох – Троїцькому, Покровському і Всеїдному ярмарках, виникає промисловість (мануфактури, фабрики, майстерні, цехи тощо). Місто розбудовується, збагачується не лише дерев'яними будівлями, а й цегляними. У XVII–XVIII ст. було зведено 25 храмів в основному в стилі бароко. Розвивається освіта, культура, медицина пошта.

Таким застав Гоголь Ніжин у 1821 р. Соціальний і національний склад ніжинців майже не змінився. Це було місто, у якому проживали козаки, купці, міщани, священнослужителі, чиновники, ремісники, селяни, поміщики, фабриканти. Значну кількість складали військові відставники, які залюбки оселялися у місті.

Ніжин поділявся на дві частини – Старе і Нове місто з забудованими околицями, які розділяла річка Остер.

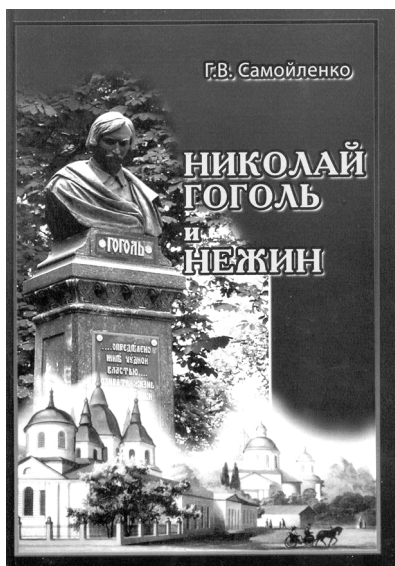
Початок Гоголівської вулиці біля базару. З листівки XIX ст.

Гоголь любив відвідувати ярмарки, насолоджуючись їх гомоном, цікавими сценками, пов'язаними з торговими процесами, які відбувалися між перекупками, селянами та міщанами. Гоголь інколи вступав у розмови, насолоджувався піснями лірників та бандуристів, виступами акторів у балаганах. Все це згодом знайде своє художнє відтворення у його повістях. Ніжин мав величну козацьку героїчну історію боротьби за свободу свого краю. Тут він почув історії про Степана Остряницю, про ніжинських полковників Золотаренків. 25 величних храмів міста були свідками цих подій.

Гоголівська вулиця в Ніжині

Особливе місце в житті Гоголя займав район Магерок, який прилягав до гімназії, де жили козаки та ремісники. Він відвідував храмові свята, весілля, хрестини, календарні та релігійні святкові дні. Гоголь ніби губка вбирав у себе різні пісні, приказки і прислів'я, легенди, яких так багато у Ніжині, анекдоти і яскраві висловлювання, імена, найменування тощо. Багато з усього цього він записав у свою славнозвісну "Книгу всякої всячини, або Підручну енциклопедію", яку почав вести з 1826 р.

Етнокультурний простір Ніжина збагачував творчу натуру Гоголя, давав можливість йому насичувати твори прекрасною художньою образністю, створювати яскраві живі образи, вигадувати сюжети, з яскравими епізодами ніжинського життя. Тож не випадково, що в творах письменника часто зустрічаються ніжинські ремінісценції в українських повістях, а також у "Ревізорі", "Мертвих душах" та інших творах.

Нині Ніжин – місто обласного підпорядкування, яке зберігає пам'ять про Гоголя. Тут красуються два пам'ятники письменникові. Ніжинський державний університет та школа № 4, міська бібліотека, центральна вулиця і площа перед університетом носять його ім'я. А вчені університету у Гоголезнавчому центрі та на кафедрі слов'янської філології продовжують досліджувати і пропагувати творчість письменника.

Ніжин сьогодні сприймається у світі перш за все як місто Гоголя, яке не лише пам'ятає визначного письменника, але й робить все, щоб його спадщина глибше вивчалася і пізнавалася, ширше вводилася у життя, утверджуючи прекрасне і відмітаючи все те, що заважає нам просуватися вперед.

Ніковський Андрій Васильович (псевд. Василько А.; 14(26).10.1885–1942) – політичний діяч, літературознавець, журналіст, перекладач. Родом із бідної селянської родини. Через обставини переїхав до Одеси, закінчив гімназію та Новоросійський університет (1912), брав участь у громадському житті міста, одеський "Просвіті" (1905–1910), Молодій громаді, друкував свої розвідки в газеті "Рада", редагував журнал "Основа", співпрацював з часописом української революційної молоді "Боротьба". У 1917 р. переїхав до Києва, брав активну участь у політичному житті, відновив газету "Нова рада", обіймав урядові посади. Емігрував до Польщі.

Повернувся в Україну у 1923 р. З цього часу зосередив увагу на літературно-критичній та мистецькій діяльності. З 1924 р. працював у ВУАН над "Словником української мови", виданнями творів класиків української літератури. Був репресований у 1929 р. у сфабрикованій справі "Спілки визволення України", отримав 10 років ув'язнення. Після звільнення у 1940 р. жив у дочки в Ленінграді, де і помер під час блокади.

До видання "Творів" Гоголя у 5 томах (1929–1932) А. Ніковський зробив до І тому повістей примітки, які засвідчували блискуче знання їх автором української мови. Переклав також передмови до 1 і 2 частин "Вечорів на хуторі біля Диканьки", "Загублену грамоту" (у виданні 1936 р. – "Втрачена грамота"), "Тарас Бульба" (під псевдонімом – А. Василько, 1930 р.). У 1935 р. перевидання повісті здійснювалося без імені перекладача, але враховувалася стилістична редакція А. Ніковського, яка передбачала не лише збереження гоголівських українізмів в останній редакції "Тараса Бульби", а й використання їх із чернеток рукописів та словничків народних слів, технічних термінів, які записував Гоголь. В той час в переклади включалися слова, які мало вживалися. Тому А. Ніковський повністю відмовився від модернізації стилю письменника і вживання неологізмів. Відомий перекладач Г. Кочур вважав переклад "Тараса Бульби" А. Ніковського блискучим, а його самого відносив до найвідоміших представників прозового перекладацтва (Кочур Г. Література та переклад. Київ, 2008. Кн. 1. С. 128). У цьому "Тарасі Бульбі" не було "жодних проросійських акцентів", які були у тексті повісті Гоголя. Тут спостерігалася "певна корекція другої авторської редакції повісті відповідно до її першого варіанта, а також українського контексту і національного духу повісті М. Гоголя". А тому відома фраза із гоголівської повісті

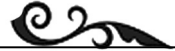
звучить у перекладі А. Ніковського відповідно до авторського світогляду: "Думаєте, що єсть щось у світі, чого б забоявся козак? Чекайте ж, прийде час, буде година – зазнаєте, що то православна віра наша! Вже й тепер чують далекі і близькі народи: встане в руській землі свій цар, і не буде сили в світі, що не покорила би йому. Та хіба знайдуться на світі такі вогні, муки й така сила, щоб силу нашу подужала!" (Т. 2. С. 128).

Нікольський Парфеній Іванович (1782–1851) – старший професор російської словесності Гімназії вищих наук кн. Безбородька, вчитель Гоголя. Освіту отримав у Московській слов'яно-греко-латинській духовній академії та Санкт-Петербурзькому педагогічному інституті. У Гімназії вищих наук кн. Безбородька у Ніжині працював з 1820 до 1833 р., де викладав російську словесність, що включала в той час риторику, основи віршування та відомості про літературу, вів уроки із слов'янської граматики. Основну увагу професор приділяв аналізу творів і практичним заняттям.

М. Гоголь на заняттях у проф. П. І. Нікольського

Він сприяв розвитку творчих здібностей студентів, пропонуючи їм самостійне написання творів різних жанрів. Нестор Кукольник зазначав, що незважаючи на те, що професор притримувався застарілих поглядів на розвиток літератури і філософії, був прихильником давньої літератури і не визнавав новітньої, все ж приніс немало користі вихованцям своєю доступністю і доброчесністю. Гоголь та інші гімназисти використовували незнання професором творів сучасної літератури, зокрема О. Пушкіна, В. Жуковського, І. Козлова та інших поетів 20-х рр. і пропонували йому для перевірки, як свої твори, вірші цих поетів, посміюючись з викладача, коли той правив ці тексти. Несприйняття новітньої літератури професором сприяло тому, що студенти активніше почали знайомитися з новітньою словесністю, виписували сучасні журнали, де друкувалися художні твори. І все ж Гоголь визнавав, що навички вправ "у ліричному і серйозному

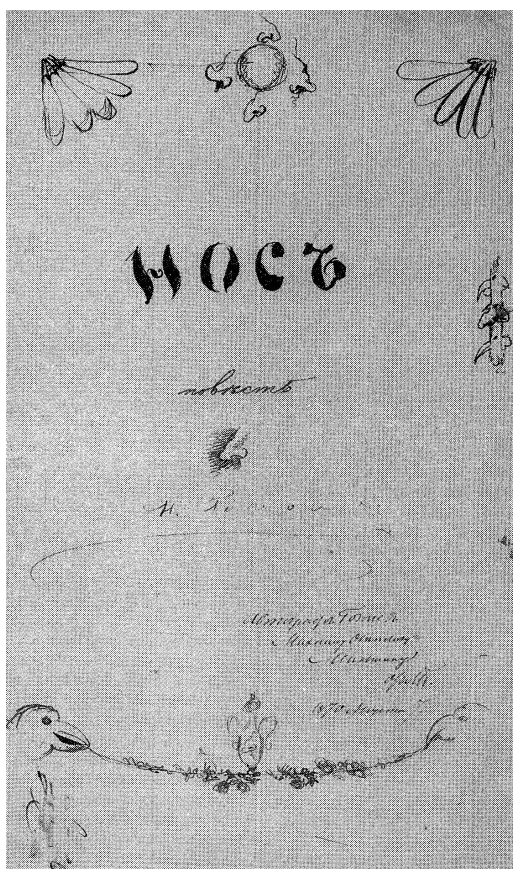

родах" він отримав в останній час перебування у школі, саме на заняттях у П. Нікольського (Гоголь Н. ПСС. Т. 8. С. 438). Написані відповідно до занять літературні твори Гоголь систематизував і розміщував у рукописних журналах та альманах, які потім читали й обговорювали гімназисти. Як стверджує проф. М. Н. Сперанський, все це спонукало гімназистів до самоосвіти. І все ж знання про яскравих представників XVIII ст. Ломоносова, Державіна Гоголь отримав у Ніжині.

П. Нікольський як прихильник офіційної політики належав до кола консервативних професорів і все, що виходило за межі цього, вважав злом, а тому виступив проти існування гімназійного театру, в якому визначальну роль відігравав Гоголь, і домігся разом з іншими викладачами його закриття. Він виступив проти професорів, які мали демократичні погляди на процеси виховання гімназистів, використовуючи театральні постановки, залучаючи до читання своїх предметів новітні літературні твори, і звинувачував їх у розповсюдженні вільнолюбства. А тому у "Справі про вільнодумство" у Ніжинській гімназії вищих наук кн. Безбородька він перейшов на бік звинувачувачів, що призвело до звільнення групи професорів з цього навчального закладу і суворого їх покарання. Після закриття у 1832 р. гімназії П. Нікольського у 1833 р. звільнили. З 1838 до 1841 р. працював учителем, в. о. директора Новгородської гімназії. Доживав свій вік у дочки у Сімферополі.

"Ніс" – "Нос". Гоголь почав працювати над повістю у 1833 і завершив роботу над нею у 1835 р. Поштовхом для її написання були анекдоти, які ходили в Петербурзі в 30-ті рр. XIX ст. про відрізані носи (Виноградов В. В. *Натуралистический гротеск... Виноградов В. В. Избранные труды. Поэтика русской литературы*. Москва, 1976).

11 лютого 1835 р. Гоголь направив повість в журнал "Московский наблюдатель", але там її відхилили. Доопрацювавши, Гоголь віддав її у журнал "Современник", де вона і була опублікована в 1836 р. У передмові до повісті О. Пушкін зазначав: "Гоголь довго не погоджувався на друк цієї штуки, але ми знайшли в ній так багато неочікуваного, фантастичного, веселого, оригінального, що умовили його дозволити нам поділитися з публікою задоволенням, котре отримали ми від його рукопису". Але за фантастичним криється реальне життя. Гоголь через окремі деталі намагається поглибити зображуваний світ Петербурга: це і 25 березня, коли зникає ніс майора Ковальова у день Благовіщення і вони, Ніс і Майор, мають зустрітися у Казанському соборі, де в цей час збиралася вся чиновницька ієрархія при парадних мундирах, і про хабар, який приносять купці на квартиру поліцейського, та інші епізоди. Щоб підсилити ці моменти, Гоголь змінює кінцівку повісті, в якій було сказано, що все, що відбулося з Ковальовим, бачилося йому уві сні, і пише нову післямову, звернену до читача. Цензура змусила автора перенести зустріч Ковальова з Носом з Казанського собору у Гостиний торговий двір і зняти гострі сатиричні місця в повісті.

Обкладинка повісті "Ніс". Мал. М. В. Гоголя (1830-ті рр.)

Повість "Ніс" українською мовою переклав 1913 р. Володимир Держирук, а у перекладі М. Рильського була надрукована у 1932 р. (у 4-му томі збірки Гоголя "Твори: в 5 т." за редакцією І. Лакези та П. Филимоновича у Києві у видавництві "Література і мистецтво") і перевидавалася у цьому ж перекладі у різних збірках творів письменника (у 1935, 1936, 1952 рр.). А до 100-річчя від дня смерті Гоголя, у 1952 р., повість вийшла окремим виданням у перекладі М. Рильського з ілюстраціями художника М. Бельського у київському видавництві "Молодь" у серії "Для старшого шкільного віку". У цьому ж перекладі вона була включена і до збірника "Микола Гоголь. Зібрання творів: 7 т. (2008. Т. 4).

"Ніч перед Різдовом" – "Ночь перед Рождеством"

Дослідники творчості Гоголя вказують, що повість могла бути написана у 1830 р. Чернеткові варіанти засвідчують, що Гоголь, готуючи повість у 1832 р. до друку, поставив її першою у другій частині першого видання "Вечорів на хуторі біля Диканьки" і вніс деякі зміни, зокрема в описові прибуття Вакули у Петербург, у сцені зустрічі запорожців з Катериною II. Цензура також попрацювала:

викинула окремі жарти Вакули, слова скарги запорожця: "Помилуй, мамо! зачем губишъ верный народ? чем прогневили?" Тут Гоголь іде за історичною правдою, коли Катерина II і її уряд охоче використовували запорізьких козаків у боротьбі проти турецьких та кримських татар і в той же час обмежувала їх права та свободи. Як і в інших повістях цього циклу, письменник використовує фольклор, який знаходимо у "Книзі всякої всячини, або Підручній енциклопедії": "Колядують напередодні Різдва Христового на честь господаря дому, молодого подружжя та інших. При кожному куплеті повторюються слова "святий вечір". Щедрівка перед новим роком; предмет її – прикмети священні з приспівом "щедрый вечір". І далі: "Існує повір'я, що відьми знімають і ховають зірки", про чорта, який пробирається на побачення через нічну грубу, тощо. Існують і легенди та перекази про маляра та коваля, які знали з нечистою силою. Гоголь все це відтворив у повісті по-своєму, створивши чудову поетичну картину перед Різдвяною ніччю з різними пригодами.

Солоха і дяк. Ілюстрація до повісті "Ніч перед Різдвом".

Худ. І. Рєпін (1926)

Вперше повість українською мовою з'явилася у перекладі К. Климковича у Львові 1862 р. у книжці "Гоголь М. В. Вечори на хуторі поблизу Диканьки" (т. 2, с. 35–133). Наступне видання вийшло тут же у 1868 р. Ще двічі повість виходила у львівських видавництвах в 1885 та 1902 рр. в альманасі "Батьківщина" та у Товаристві імені Н. Качковського.

У перекладі Івана Чепиги з деякими змінами та скороченнями повість була надрукована в газеті "Громадський голос". А у 1929 р. "Ніч проти Різдва" з'явилася

у перекладі М. Рильського у київському видавництві "Книгоспілка". У цьому перекладі повість друкувалася у різних виданнях творів Гоголя 1929, 1934, 1935, 1946, 1948, 1950 рр. У 1952 р. повість друкується у перекладі П. Хуторяна у збірці "Гоголь М. Твори: у 3 т. / за ред. М. Гудзія. Т. 1" та 2008 р. у кн. "Микола Гоголь. Зібрання творів: 7 т. / упоряд. П. В. Михед. 2008. Т. 1.

Прощання Вакули з Оксаною.
Ілюстрація до повісті "Ніч перед Різдвом".
Худ. В. Маковський (1877)

Колядки. Ілюстрація до повісті "Ніч перед Різдвом".
Худ. О. Ківшенко (1877)

Вакула і Оксана. Ілюстрація до повісті "Ніч перед Різдвом".

Худ. В. Маковський (1877)

У перекладі М. Рильського повість виходила для дітей з яскравими ілюстраціями художника К. Лавра у видавництві "А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА" (2006), а для школярів – з ілюстраціями О. В. Кузнецової наступного року у видавництві "Школа" у серії "Моя улюблена книжка".

Обкладинка книги. Ілюстратор Кость Лавро.

Де кілька разів повість друкувалася у переказі для народного читання під назвою "Кузнець Вакула" (1900) у Києві у видавництві Т. А. Губанова.

Повість неодноразово перероблялася для постановки на сцені. У 1874 р. М. Старицький на основі гоголівської повісті написав музичну комедію "Різдвяна ніч" (на 4 дії). Особливо інтенсивно по всіх містах ці переробки друкувалися у 80-х рр. XIX ст. у зібранні творів М. Старицького. Цього ж року він написав також лібрето для оперети "Різдвяна ніч" М. Лисенка. В подальшому композитор на основі опери написав оперу під цією ж назвою, яка ставилася в українських театрах у XIX та XX ст. Вперше оперета була поставлена на домашній сцені у сестер Ліндфорс 15 і 17 лютого 1873 р.

У постановці вистави брали участь О. Лисенко-Коннор (Оксана), М. Русов (Вакула), Г. Липська (Солоха), М. Матвеев (дяк), які володіли чарівними голосами і високою майстерністю, емоційністю. Виставу готував сам М. Лисенко.

**Рекламна афіша вистави
театру ім. М. Старицького**

У 1902 р. відомий діяч театральної культури Г. Ашкарєнко написав комедію "Різдвяна ніч" (на 4 дії) для власної трупи. А у 1904 р. у видавництві П. Барського з'явилася комедія "Оксана" (у 3-х діях) (1884), яку написав М. М. Кочубей – керівник театру у с. Вороньки на Чернігівщині.

У 1922 р. у серії "Театральна бібліотека" опубліковано п'єсу "У різдвяну ніч" (на 1 дію) за твором Гоголя, у переробці для сцени М. Степняка. Жарт на одну дію зі співами й танцями "Кохання в мішках. Різдвяна ніч" без вказівки прізвища переробника був опублікований у 1931 р. у Львові у видавництві "Русалка". Наступна інсценізація "Черевички" (комедія на 3 дії, 8 картин з прологом) зроблена відомим актором і режисером В. Васильком, опублікована у Києві у 1965 р. Драми та комедії, написані на основі повісті Гоголя, йшли на українській сцені особливо

часто в останній третині XIX та протягом усього XX ст. Крім цих опублікованих переробок існувало ще чимало рукописних, які використовувалися з дозволу цензури для постановок вистав на українській сцені. Гр. Ашкарєнко отримав такий дозвіл 10 серпня 1890 р. на постанову комедії "Царицині черевички, або Чого кохання не зможе" (у 3-х діях, 4 одминах). Такий же дозвіл отримали: комедія на 1 дію "Ніч під Різдво" А. Ф. Матусина (1901); фантастична комедія на 4 дії "Коваль Вакула, або Царицині черевички" П. К. Мирославського (1904); жарт на 1 дію зі співами, хорами, танцями "Оце так поженяхалися"

Д. А. Гайдамаки (1906); "Кохання в мішках. У Солохи" Бобринецького (1909); "Женихання (Ніч під Різдво)", "Любов у трьох мішках" І. С. Савченка-Львівського (1911); "Солоха" Ф. П. Рудакова (1911) та К. Карпатського (Золотарьова) (1911); "Три кохання у лантухах" Гр. І. Павловського (1911); "Різдвяна ніч" А. М. Десятникова-Васильєва (Василенка) (1912); "Солоха" Кузьми Рекола (1913); "Різдвяна ніч" Є. Ф. Сагайдачного (без дати) тощо.

**Марія Михайлова – Оксана
в опері "Ніч перед Різдвом"
М. Римського-Корсакова**

**Марія Баратова – Оксана в опері
"Ніч перед Різдвом"
М. Римського-Корсакова**

**Сцена із вистави "Ніч перед Різдвом"
Ніжинського драматичного театру ім. М. Коцюбинського**

Значне місце у репертуарі театру М. Садовського займала п'єса М. Старицького "Різдвяна ніч", у якій у різний час Оксану і Солоху зіграла актриса театру Василина Старостанецька. В опері "Ніч перед Різдвом" М. Лисенка партію Вакули виконав Д. Аграновський.

Повість "Ніч перед Різдвом" декілька разів екранізувалася на українських кіностудіях. У 1927 р. режисер П. Чардинін на Одеській кіностудії зняв фільм "Черевички" ("Ніч під Різдвом"), сценарист Л. Гуревич, оператор Б. Завельєв, художник В. Кричевський. Є. Станкевич – балет "Ніч перед Різдвом" (2008).

9 липня 1993 р. на сцені Національної опери України відбулася прем'єра балету Євгена Станковича "Ніч перед Різдвом", яка мала великий успіх у глядачів. Комедійний балет – дуже рідкісне явище в сучасному хореографічному мистецтві.

Усі динамічні, веселі події балету розкриті в музичній драматургії твору крізь призму іронії і гротеску. Диригент Володимир Кожухар майстерно відтворив сміливий задум композитора, який наповнив партитуру різноманітними танцювальними ритмами та інтонаціями знайомих мелодій: фольклорних – "Щедрик" і "Радуйся, земле", що підкреслили час дії – Різдвяні свята, і популярних сучасних танців (Ю. Станішевський).

*Сцена з балету Євгена Станковича "Ніч перед Різдвом"
в Національній опері України.
Оксана – Тетяна Лозова, Вакула – Ігор Буличов*

*Сцена з балету Євгена Станковича
"Ніч перед Різдвом" в Національній опері України*

Новіков Сергій Федорович (31.03.1954–2018) – художник, представник сучасного конструктивізму. Навчався у Харківському художньо-промисловому інституті. По-філософськи осмислив Гоголя та його творчість, використовуючи елементи традиційного академічного та авангардного мистецтва 80-х рр. XX ст. І все ж у художника малюнок чіткий, раціонально вибудована композиція, створений відповідний колорит. До ювілею Гоголя створив серію із 7 портретів письменника, на яких він зображений замислено-трагічним, страждальним і неспокійним, надривним у своїх ваганнях: "Вікно", "Примара", "Гоголь та Янгол", "Біля каміну", "Ніс. Віддзеркалення", "Безсоння", "Гоголь і художник".

Вікно (2009)

Гоголь і янгол (2009)

Біля каміну (2009)

Примара (2009)

Безсоння (2009)

Ніс. Віддзеркалення (2009)

Гоголь та художник (2009)

Новохацький Олександр Михайлович (01.03.1812 – після 1854) – товариш Гоголя по навчанню в Гімназії вищих наук кн. Безбородька у Ніжині, з 1825 до 1829 р. брав участь у гімназійному хорі. Був одним із наближених пансіонерів до професора М. Г. Белоусова, а тому його ім'я зустрічається у "Справі про вільнодумство". Саме йому Н. Кукольник передав зошит Гоголя з лекціями професора М. Г. Белоусова. Закінчив гімназію зі ступенем дійсного студента. Просив направити свій атестат у місто Єкатеринослав.

Ротмістр у відставці, пізніше служив харківським совісним суддею.

Норд Бенедикт Наумович (спр. прізви. – Левін; 13(26).10.1901–05.10.1965) – український і російський режисер, педагог. Народний артист УРСР (1954). Закінчив Білоруський театральний інститут (1926), головний режисер Київського українського драматичного театру ім. І. Франка (1946–1951), Харківського українського драматичного театру ім. Т. Г. Шевченка (1952–1963). З 1960 р. – професор Харківського театального інституту.

Серед підготовлених вистав – "Ревізор" М. Гоголя (1952).

Носенко Наталя Матвіївна (21.09.1916–2017) – українська співачка (сопрано). Закінчила вокальний факультет Полтавського музичного технікуму. Працювала в оперних театрах Полтави, Сум, Харкова, співала в Київському ансамблі В. Верховинця. З 1943 р. в оперній трупі Б. П'юрка у Мюнхені (Німеччина), яка 1949 р. переїхала до м. Детройта (США).

Серед виконаних партій – Галя в опері "Майська ніч" М. Лисенка.

Нятко Поліна Мусіївна (08(21).10.1900–12.10.1994) – українська актриса, педагогиня. Народна артистка УРСР (1951). Навчалася у Київській музично-драматичній школі ім. М. Лисенка (1916–1918), драматичній студії Молодого театру у Києві (1918–1919), в якому почала працювати. Театральне життя продовжувалося у колективах Одеської державної драми (1925–1935, з перервами) та в Київському українському драматичному театрі ім. І. Франка (1940–1960), водночас викладала в Київському театальному інституті.

Починала свій творчий шлях у 1920 р. в Черкасах, де зіграла в "Ревізорі" (постановка С. Семдора) дві хлоп'ячі ролі: Мишка, хлопчика на побігеньках у

Городничого, і трактирного служки. І як згадує колега артистки по сцені Д. Євтушенко, "хоча ці дійові особи були приблизно однолітками, однакового походження та й обов'язки їхні нічим особливим, по суті, не відрізнялися – нехай спробував би хто-небудь розпізнати в їх особі, по-перше, дівчинку, а по-друге, що це одна і та ж дівчинка". У цій же виставі П. Нятко пізніше також створила цікавий образ унтер-офіцерської вдови.

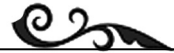

*Сцена з вистави "Вечори на хуторі біля Диканьки".
Хівря – П. Нятко, Черевик – В. Дальський*

У 1929 р. в театрі ім. Т. Шевченка (Дніпропетровськ), а в 1933 р. в театрі ім. І. Франка (Київ) у п'єсі Гоголя "Ревізор" (постановка І. Юхименка) зіграла роль Марії Антонівни. При поновленні п'єси в репертуарі франківців (реж. Г. Юра) П. Нятко прекрасно зіграла Пошльопкіну. Ще двічі вона зверталася до гоголівських героїнь. У 1921 р. в Умані вона створила цікавий образ Агафії Тихонівни ("Одруження" Гоголя, постановка Л. Предславича), а в 1958 р. в театрі ім. І. Франка – Хіврі у п'єсі В. Минка (за Гоголем) "На хуторі біля Диканьки" (пост. Г. Юри), веселої і хитрої мачухи, яка веде свою інтригу у сім'ї Черевика. Як свідчить сама актриса, грати в гоголівських виставах було завжди для неї святом.

Овчаренко Василь Іванович (01.08.1889–04.10.1974) – український композитор, педагог, диригент. Деякий час працював мандрівним актором (1923). Музичну освіту здобув у Харкові і Московській консерваторії як диригент і валторніст. Працював хормейстером у Харкові і Києві в Софіївському соборі. У 1943 р. виїхав до Німеччини. З 1950 р. – в США (Маямі).

Як режисер поставив "Майську ніч" М. Старицького за Гоголем (1955).

Серед його власних творів – "Фантазія на теми опери "Тарас Бульба" М. Лисенка (1929).

Література: Муха А. Композитори України та української діаспори: довідник. Київ, 2004. С. 219.

Овчаренко Дмитро Павлович (19.10(01.11).1906–10.11.1976) – художник театру. Заслужений діяч мистецтв УРСР (1960). Закінчив Харківський художній інститут (1929). Оформляв вистави у Донецькому українському драматичному театрі ім. Артема, Харківському театрі опери і балету та Українському драматичному театрі ім. Т. Шевченка. З 1931 до 1976 р. викладав у Харківському художньому інституті.

Серед оформлених ним вистав – "Тарас Бульба" М. Лисенка (1955) у Харків театрі опери та балету ім. М. Лисенка.

"Одруження" – "Женитьба". Задум п'єси "Одруження" відноситься до 1833 р. Протягом наступних років Гоголь її доопрацьовував, переписував, змінював, в результаті чого з'явилися нові персонажі Подколюсін і Кочкарьов. Потім читав комедію у помешканнях своїх знайомих у Петербурзі та Москві: у 1834 р. у Дашкова її слухав О. Пушкін, а на початку 1835 р. та в травні цього ж року – у М. П. Погодіна під назвою "Провинциальный жених". Про комедію знав М. Щепкін і радив віддати її в театр. Це було 1836 р. Сюжет п'єси продовжував змінюватися. В ранніх редакціях події відбувалися у провінції і лише в останніх варіантах 1841 р. у столиці. Вперше п'єса була поставлена в Петербурзі 9 грудня 1842 р., а в Москві 5 лютого 1843 р. п'єса вперше надруковано у IV томі творів Гоголя 1842 р. під назвою "Женитьба".

Літературознавці вказують, що початковий варіант п'єси називався "Женихи" і мав своїх попередників у російській літературі. Називалися твори О. Писарева, М. Хмельницького, Д. Ленського та інших. Але у них були "відсутні дія, динаміка, а також дивовижно мала кількість подій і послаблена сюжетна основа..." У Гоголя "крізь звичаї, побут і, головне, типові характери, або типажі, певного шару суспільства (тут – купецтво і дрібне чиновництво) висвітлюється життя і час цілої доби початку і середини XIX ст. у Російській імперії" (Колосова Н. О., Мазепа Н. Р. Коментарі до "Одруження". *Микола Гоголь. Зібрання творів: 7 т. Київ, 2008. Т. 3. С. 190*).

Вперше п'єса була поставлена 9 грудня 1842 р. під час бенефісу відомого актора І. Сосницького, якого цінував Гоголь, але колектив не зміг проникнутися задумом автора і не впорався з текстом п'єси. Значно краще її зіграли у Москві 1843 р. на бенефісі М. Щепкіна. Після цього з'явилися критичні статті і відгуки про п'єсу.

У Україні п'єсу вперше поставили у Харківському театрі 1842/1843 рр. У виставі роль Кочкарьова виконав видатний український актор Карпо Селеник, про гру якого знав Гоголь і запрошував його зіграти одну із ролей у "Ревізорі".

Поставили п'єсу також 1862 р. в аматорському театрі Київського університету, роль Анучкіна зіграв майбутній український композитор

М. Лисенко. 1864 р. вона під назвою "Свахи" з'явилася на сцені в Ужгороді. У п'єсі була змінена не лише назва, але і дійові особи, щоб уникнути заборони тих закарпатських кіл, які притримувалися мадярської політики. У 1865 р. вона поставлена в аматорському театрі м. Батича (Сумська обл.), у 60-х рр. – у Бобринецькому театральному гуртку за участю М. Кропивницького, у 1871 р. – в Одеському народному театрі. Під назвою "Женихи на вибір" виставу у 1874–1882 рр. поставив режисер І. Гриневецький у Руському народному театрі у Львові, у якій прославилась Іванна Біберовичева. П'єса йшла також в Товаристві аматорів сцени під керівництвом М. Старицького (1897) та в театрі М. Садовського (1909–1910), обидві у Києві.

П'єсу Гоголя "Одруження" ставили українські театри і у XX ст. У 1921 р. в театрі товариства "Українська бесіда" (Львів) її втілював на сцені режисер О. Загаров, залучивши провідних акторів – М. Крушельницького (Подколюсін), С. Стадникову (Агафія Тихонівна), Й. Стадника (Кочарьов).

П'єса Гоголя була також в репертуарі Київського драматичного театру ім. І. Франка. Режисер В. Василько здійснив її постановку у листопаді 1922 р.

Активно включалася драма Гоголя в репертуар Львівського та інших театрів у ХХІ столітті. Творчо підійшов до постановки вистави режисер А. Бабенко у театрі ім. М. Заньковецької. Режисер і актори створили трагікомічні історії про тих, хто боїться жити, перебуваючи в стані страху та нав'язливих ідей, які знаходяться в суперечі з бажаннями. У постановці "Одруження" проявив себе і режисер Борис Мартинов. Вперше він поставив українською мовою гоголівську п'єсу у Чернігівському молодіжному театрі. Потім вона з'явилася у Криворізькому театрі, а у 2004 р. її включив до репертуару Кримський театр. В одному зі своїх інтерв'ю Б. Мартинов заявив: "Це тільки ідіоти можуть ставити "Одруження" в українському театрі російською мовою. Остап Вишня зробив переклад на рівні Гоголя, за що йому честь і хвала. По правді говорячи, кращих перекладів у своєму житті не бачив... Щоб ставити Гоголя, потрібно знати його. Потрібно зрозуміти, яким він був у житті. Чому Гоголь став гарним драматургом? Мабуть, тому, що вмів слухати! Він був чудовим оповідачем. Не просто жартівником, а жартував так, що йому не можна було не повірити. Жартував із серйозним видом". Режисер багато працював з акторами, домагаючись того, щоб емоційна українська мова брала за нутро. Кожна сцена повинна бути зіграна так, щоб зал здригнувся. У виставі багато цікавих режисерських та акторських знахідок, які, з одного боку, зберігали ідею Гоголя, з іншого, робили спектакль новим, сучасним.

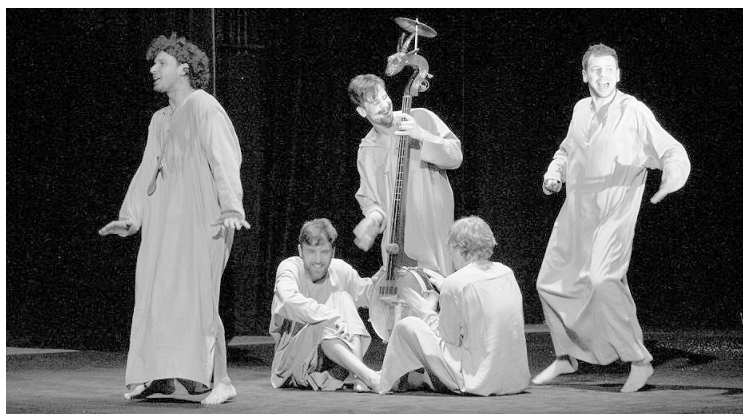

Аф[і]ша вистави
Житомирського музично-
драматичного театру
ім. Івана Кочерги

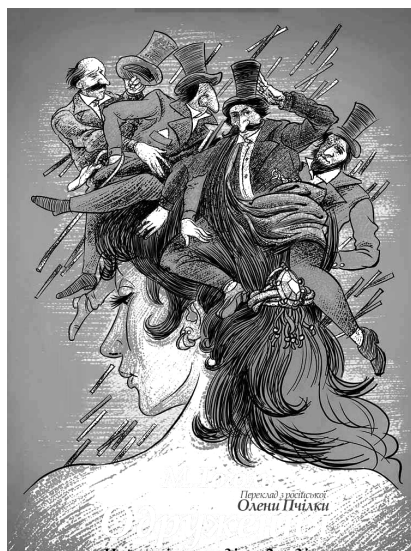
Народжені у ХІХ ст. герої, були близькими глядачам ХХІ ст., бо режисер вніс своє, нове, оригінальне, близьке сучасникам прочитання твору.

Цікавими були також вистави у Житомирському академічному українському музично-драматичному театрі імені Івана Кочерги (режисер Петро Авраменко), Одеському драматичному театрі ім. В. Василька (режисер Іван Уривський) та інших театрах.

Сцена із вистави "Одруження" в Одеському театрі

Перші переклади п'єси українською мовою з'явилися на початку ХХ ст. Під назвою "Одруження" у перекладі Олени Пчілки комедія була опублікована в журналі "Рідний край" (1909. № 25–29), а потім вийшло окремим виданням у Києві 1909 р. (на обкладинці 1910 р.) та в пізніші роки.

Афіша до вистави "Одруження" в театрі Марії Заньковецької

У 50-х рр. ХХ ст. п'єса друкувалася у перекладі Остапа Вишні (1950, 1952, 1956 рр.). З ненадрукованих текстів п'єси, передбачених для постановки на сцені, слід назвати переклади І. Гриневецького під назвою "Женихи на вибір: комедія в 3-х діях" (до 1882 р.), Ф. В. Левицького – "Женитьба: Надзвичайна okazія: в 3-х діях" (1908) (ценз. дозв. від 04.06.1908), І. В. Квітки-Павловського – "Женитьба, або Небувале собиття: комедія в 3-х діях по Гоголю" (1912, ценз. дозв. від 07.08.1912), А. Н. Десятникова-Васильєва (Василенка) – "Оженіння, або Небувала okazія на 3 дії" з п'єси "Женитьба. Совершенно невероятное событие соч. Н. В. Гоголя" (1915) (ценз. дозв. від 23.02.1915). Існує також перероблений варіант п'єси Гоголя під назвою "Сватання з перешкодами. Жарт на 1 дію" (Львів, 1933), автором якого був С. Говдій, текст пісень – В. Володько. У більшості театрів п'єса йшла у перекладі Остапа Вишні.

Олексієнко Олексій Михайлович (Алексєєв, Домерщиков; 1872 або 1876–31.01.1942) – український актор театру і кіно, один із перших українських кінорежисерів. Працював в українських театральних трупах Г. Деркача (1893–1894), М. Кропивницького (1894–1898), Д. Гайдамаки (1898–1903, 1906, 1911–1914), Д. Гайдамаки і О. Суслова (1903–1904), Л. Сабініна (1907–1910), у театральних колективах Харкова і Полтави. Він був також чудовим хормейстером та організатором музичних вистав. Для сцени написав драматичну феєрію-казку "Страшна помста (Чаклун)" (у 7 картинах з прологом) (ценз. дозв. від 20.07.1915).

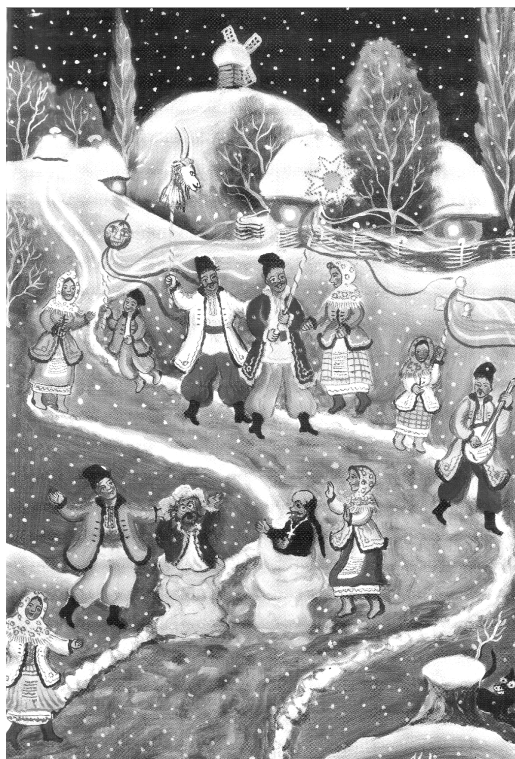
Зняв водевіль "Як вони женихалися, або Три кохання в мішках" за повістю М. Гоголя "Ніч перед Різдом" (1909). Ролі виконували актори трупи О. Суходольського.

Онацько Михайло Олександрович (28.02.1941) – народний художник України. Народився на Полтавщині на хуторі біля Диканьки. Закінчив історичний факультет Полтавського педагогічного інституту, працював учителем в Орданівській школі, а згодом держслужбовцем у Полтавській області. До малювання звернувся вже дорослим. Член Спілки майстрів народної творчості (1990), лауреат премії ім. Д. Щербаківського (1994) та Олени Пчілки (2000), заслужений майстер народної творчості України (1995). Роботи презентуються в багатьох країнах світу. Брав участь у багатьох виставках.

Художник – один із оригінальних митців, який, опираючись на народну творчість, зумів передати атмосферу гоголівських "Вечорів на хуторі біля Диканьки". 78 великими кольоровими ілюстраціями М. Онацького повністю на дві та на одну сторінку проілюстрована книга О. Богомолець ("Гоголь з невідомим: Посібник з гоголелогії"), яка складається з 7 розділів, у яких подані, крім малюнків, і уривки із творів та листів письменника. Укладач книги зазначала: "Філософська глибинність цих листів, їх сучасність та актуальність думок, в них викладених, відкрили мені нового Гоголя. Тепер я знаю, він був не лише диваком, котрий писав дорослодитячі казки, змальовував свій світ в довоколишніх реаліях. Він хотів змусити нас,

його нащадків, думати й розгадувати його загадки – заради нас самих та нашого майбутнього".

Ілюстрація із книги М. Онацька "Гоголь з невідомим"

Орел Петро Свиридович (1931–2004) – один із яскравих художників Чернігівщини, життєва доля якого була пов'язана з Ніжином та Черніговом. Народився художник у місті Ніжині Чернігівської області. Після закінчення школи навчався на живописно-педагогічному факультеті Кишинівського художнього училища імені І. Рєпіна. З 1964 р. жив і працював у Чернігові, займався живописом та монументальним мистецтвом. Кольоровим багатством вражають його пейзажі, соковитими барвами – натюрморти, реалістичні портрети відзначені психологічним станом зображуваного. Чимало залишив митець і монументальних робіт. Для музею Гоголя у Ніжинському педагогічному інституті ім. М. В. Гоголя написав портрет Гоголя у молодому віці, а також портрети його батьків Василя Панасовича та Марії Іванівни і діячів культури, які були близькі до кола письменника і продовжували розвивати гоголівські традиції у своїй творчості: М. Щепкін, О. Пушкін, В. Белінський, О. Герцен, І. Тургенєв, М. Некрасов, М. Добролюбов, О. Островський, Л. Толстой, А. Чехов, М. Горький. Ці портрети знайомі з інших мистецьких творів, хоча і відзначалися авторською

майстерністю, реалістичною тонкістю і правдивістю, умінням відтворити духовний світ цих письменників. Портрет Гоголя відзначався умінням художника передати, яким міг бути письменник у 30-х рр. XIX ст., і наділити не лише правдивими рисами зображення, а й розкрити його психологічний стан. П. Орел також займався створенням репродукцій картин XVI–XVII ст., які знаходяться в картинній галереї Ніжинського університету.

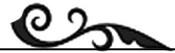
Портрет М. Гоголя. Худ. П. Орел

Орлай Іван Семенович (1771 – 27.02.1829) – директор Гімназії вищих наук кн. Безбородька у Ніжині (1821–1826). Родом із карпато-русів. Навчався в Унгварському (Ужгородському) народному училищі, Велико-(Надьварадській) Варадській академії (1787), Львівському університеті (1788–1790). До переїзду в Росію – професор Велико-Карлівської гімназії вищих наук (1790). Переїхавши в Росію, навчався в Петербурзькому медико-хірургічному училищі (1793). Магістр словесних наук і філософії, доктор медицини і хірургії, особистий лікар імператора, вчений секретар Імператорської медико-хірургічної академії, редактор

"Всеобщего журнала врачебной науки".

Різнобічні інтереси зачіпали галузі давньокитайської філософії, фармакології, історії, літератури. Він був знайомий з І. В. Гете. Автор багатьох наукових праць. Педагогічні погляди формувалися під впливом Ж.-Ж. Руссо, І. Г. Песталюцці.

Після смерті В. Г. Кукольника І. С. Орлая призначили директором Гімназії вищих наук кн. Безбородька (03.09.1821), де завершив організацію життя і навчального процесу, підбравши відповідні кадри. У директора склалися добрі стосунки з почесним попечителем гімназії О. Г. Кушельовим-Безбородьком.

І. С. Орлай багато новацій зробив у гімназії: домігся прийняття до навчального закладу гімназистів, які проживали на квартирах і приходили лише на заняття, що сприяло збільшенню контингенту; поділив учнів на чотири групи за знаннями іноземних мов з залученням літературних творів, яким приділяв особливу увагу. Для покращення знань він ввів у штат гувернерів-іноземців відповідних мов і вимагав від гімназистів їх знання, ввів чотирибальну систему оцінювання знань гімназистів, сприяв розвитку літературної творчості студентів, добився у імператора відкриття у навчальному закладі студентського театру, сприяв захопленню гімназистів історією. Сам він був членом Товариства історії і старожитностей російських при Московському університеті, писав праці: "История о Карпато-Россах" (1804), про Закарпаття, Київську Русь, Угорщину, "О юго-западной России" (1826), на які посилалися вчені-історики. Цікавився рукописами про взаємини Богдана Хмельницького з російським царем, про запорізьких козаків. Підтримав ідею почесного попечителя О. Г. Кушельова-Безбородька створити наукове історичне товариство в гімназії, яке було утворене лише зусиллями студентів, бо викладачі не підтримали директора. Завдяки цьому у Гоголя закладається інтерес до історії, що проявиться особливо активно у його ранніх творах, а також у викладацькій роботі у С.-Петербурзі. Гімназисти були ознайомлені з науковими інтересами директора.

За І. С. Орлая у гімназії панувала демократична атмосфера, що не подобалося консервативно налаштованим професорам. Незважаючи на це, авторитет директора був великим не лише у цьому навчальному закладі, а й серед педагогічної громадськості Санкт-Петербурга та Москви. У 1826 р. І. С. Орлая призначили директором Рішельєвського ліцею, і він переїхав до Одеси. Його вплив на формування особистості гімназистів був значним. Саме завдяки І. С. Орлаю із Ніжинської гімназії вищих наук вийшло багато відомих діячів культури, освіти і науки.

Батьки Гоголя познайомилися з І. С. Орлаєм у Кишиневі у Д. Трошинського. Директор гімназії попросив Василя Панасовича наглядати за його хутором, який був недалеко від Василівки.

Письменник неодноразово згадував директора у листах до батьків, використовував факт знайомства часом у власних інтересах. І. С. Орлай у свою чергу наглядав за Гоголем і сповіщав батькові про успіхи сина, який "інколи лінувався", хоча мав "хороші здібності" (Шенрок. Материалы. Т. 1. С. 76).

Гоголь використав особистість І. С. Орлая як прототип персонажа другого тому "Мертвих душ" – директора училища Олександра Петровича, першого наставника Тентетнікова.

Письменник продовжував спілкуватися з сім'єю І. С. Орлая і після його смерті, коли бував в Одесі. Зустрічався з синами професора Михайлом, Олександром та Андрієм, які розпочинали навчатися у Ніжинській гімназії вищих наук кн. Безбородька разом з Гоголем і завершували навчання у Рішельєвському ліцеї, проживали в місті та обіймали різні посади.

Рішельєвський ліцей. Одеса

Література: Виноградов І. "Необыкновенный наставник". И. С. Орлай как прототип одного из героев второго тома "Мертвых душ". *Новые гоголеведческие студии*. Киев-Симферополь, 2005. Вып. 2.; Байцура Т. Иван Семенович Орлай. Жизнь и деятельность. Пряжев, 1977; Якубіна Ю. В. Гоголь і Гімназія вищих наук: біографічний та ейдологічний виміри. Ніжин, 2012.

Орленко Роман Іванович (спр. прізви. Прокопович; 29.09(11.10).1883–24.07.1962) – український співак (бас-баритон) і педагог з вокалу. Закінчив Віденський університет (1907) та музичну академію (1908). Був солістом Віденської (1908–1915) і Остравської (1915–1916, тепер Чехія) опер. Працював в Руському народному театрі у Львові (1918–1920). Викладав у Вищому музичному інституті ім. М. Лисенка (1920–1925), Львівській гімназії (1925–1938), Львівській консерваторії (1939–1949), 1952–1956 рр. – в Хабаровському музичному училищі (Росія). Серед виконаних партій – Тарас в опері "Тарас Бульба" М. Лисенка. Репресований і засланий у Хабаровський край, де працював на цегальні 1949–1956 рр.

Орлов Георгій Маркович (14.04.1906–1986) – художник театру. Вчився у Харківському художньому технікумі (1921–1924). З 1937 р. був засланий. Оформляв вистави Ашхабадського російського драматичного театру ім. О. Пушкіна, в одеських театрах. У 1956 р. став головним художником Львівського російського драматичного театру, де оформив декорації і костюми для вистави "Ревізор" Гоголя (1951) та ін.

Орлов Олександр Іванович (18(30).08.1873–10.10.1948) – рос. диригент. Народний артист РРФСР (1945). Гри на скрипці навчався у Петербурзькій консерваторії, диригування – в Берліні (1906). Працював оперним диригентом, зокрема в Одесі, Ялті, Києві (1907), диригент оркестру С. Кусевицького (1912–1917), опери С. Зіміна (Москва, 1917), Київської опери (1925–1929, 1928–1929 – головний диригент), де вперше на київській сцені поставив оперу М. Лисенка "Тарас Бульба" (1927). З 1927 р. – професор Музично-драматичного інституту ім. М. В. Лисенка.

Павлов Капітон Степанович (1792–20.01(01.02).1852) – український живописець. Закінчив Петербурзьку АМ (1815). У 1820–1839 рр. працював викладачем малювання та наглядачем Ніжинської гімназії вищих наук кн. Безбородька та Фізико-математичного лицію у Ніжині.

Учнями К. Павлова у гімназії були Гоголь, який з малювання добре встигав, проявляв інтерес і мав хороші оцінки, Євген Гребінка, Аполлон Мокрицький, Нестор Кукольник, Андрій Горонович та ін. Про свої успіхи Гоголь сповіщав рідним у своїх листах.

У листі від 18 березня 1825 р. юний художник розширив відомості про свої заняття живописом. К. Павлов, який жив поруч з гімназією (на вул. Чернігівській, нині цей будинок знесений), запрошував Гоголя до себе і у "малиннику" пропонував йому малювати з натури.

Вплив К. Павлова як художника на Гоголя був значним, про це свідчать не лише його окремі малюнки, а і статті про живопис, художні твори, зокрема "Портрет", де письменник, описує картину свого вчителя "Розтирач фарб", дружба з художниками.

Після Ніжина викладав у Київському університеті (1939–1946). К. Павлов працював у галузі портрету, жанрового та пейзажного живопису. Твори його відзначалися простою композицією, реалістичним малюнком. Мав значний вплив не лише на Гоголя, а й на інших вихованців. Завдяки К. Павлову А. Мокрицький та А. Горонович продовжили навчання в Санкт-Петербурзькій академії мистецтв, а Н. Кукольник видавав "Художественную газету". К. Павлов також поділився з П. Кулішем спогадами про Гоголя, який останні використав у статті "Де кілька рис для біографії Гоголя" (Отечественные записки. 1852. № 4).

Література: Самойленко Г. В., Самойленко С. Г. Образотворче мистецтво та скульптура в Ніжині в XVII–XX ст. Нариси культури. Ніжин, 1998. Ч. 5. С. 13–19.

К. Павлов. Автопортрет

Павловський Григорій Іванович (1873 – після 19.03.1933) – родом із села Куземин Охтирського району Сумської області. Мав початкову освіту. Написав п'єси "Вій", феєрію в 3-х діях, у 1912 р. (ценз. дозв. від 08.05.1912) та водевіль "Три кохання в лантухах" ("Три любови в мешках") (в 1 д. з піснями і танцями (за повістю Гоголя "Ніч під Різдво")) (ценз. дозв. від 28.02.1911). П'єси залишилися ненадруковані. 25 лютого 1933 р. Г. Павловського репресовано.

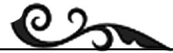

Павловський Феофан Венедиктович (29.12.1880(10.01.1881)–13.04.1936) – український і російський співак (баритон), режисер. Закінчив Петербурзьку консерваторію (1905). Працював в оперних театрах Києва (1906–1907, 1909–1910), Тбілісі (1907–1908), Москви (опера С. Зиміна, 1908–1909), Великому театрі (1910–1921). У 1921–1928 рр. був режисером Белградського та Каунаського театрів (1928–1936). Серед виконаних партій – Голова в опері "Ніч перед Різдвом" та Каленик у "Майській ночі" М. Римського-Корсакова.

Павлюк П. (псевдонім) – перекладач комедії Гоголя "Ревізор" (1905) (ценз. дозв. від 10.10.1905).

Паламаренко Анатолій Несторович (12.07.1939) – український артист естради. Народний артист УРСР (1979). Державна премія України ім. Т. Шевченка (1993). Герой України (2009). Закінчив Київський театральний інститут (1961). З 1962 р. працює у Київській (тепер Національна) філармонії. Читав твори М. Гоголя.

Палицин Іван Осипович (спр. прізви. – Палище; 17.11.1865–03.06.1931) – український і російський диригент. Заслужений артист РРФСР (1925), Герой Праці (1925). Закінчив Київське музичне училище. 1890 р. – один із засновників оперного театру в Саратові, головний диригент Київського оперного театру (1901–1907). В 1903 р. поставив оперу "Різдвяна ніч" М. Лисенка. У 1907–1927 рр. – оперний диригент у Москві, Петербурзі, Одесі, Києві, Харкові. З 1924 р. – у Свердловському театрі опери та балету.

Пам'ятники М. Гоголю в Україні

Ніжин (1881, 1970)

Увіковічення пам'яті Гоголя засобами монументального мистецтва розпочалося у 80-х рр. XIX ст., коли 4 вересня 1881 р. у Ніжині (Чернігівська губ.) було встановлено вперше в світі пам'ятник письменнику. Ініціаторами його відкриття була громадськість міста.

У липні 1880 р. було створено комітет зі спорудження пам'ятника. До його складу увійшли ініціатори цього заходу члени окружного суду І. Л. Дейкун, С. В. Григорович, А. Ф. Бердонос, М. Р. Гіппіус та ін., від Історико-філологічного інституту – акад. М. О. Лавровський, професори М. Я. Арістов, А. С. Будилівич, М. Я. Грот, викладач А. Ф. Хойнацький, учитель Гоголя письменник І. Г. Кулжинський, товариш Гоголя Сидоренко та ін. До складу цього комітету були залучені також історик М. І. Костомаров, письменники І. С. Тургенєв, М. В. Гербель, державні діячі М. Х. Бунге, П. А. Кочубей, почесний попечитель інституту О. О. Мусін-Пушкін, ніжинський предводитель дворянства В. В. Тарновський, Г. П. Галаган, М. Я. Макаров, випускник Фізико-математичного ліцею, містобудівник Д. І. Журавський та ін.

Комітет почав збирати кошти. Силами студентів та інтелігенції, зокрема членів Окружного суду, були підготовлені вистави "Одруження" Гоголя та інші дрібні твори письменника, а також "Весілля Кречинського" (керівник окружного суду, палкий шанувальник Гоголя М. Р. Гіппіус, батько письменниці Зінаїди Гіппіус). З. Гіппіус згадувала: "Гоголя я вже знала, батько був його шанувальником і навіть влаштував дві аматорські вистави, щоб у міському сквері цього містечка був поставлений бюст Гоголю". Таким чином було зібрано 520 карбованців. Організовувалися також художні виставки картин із зібрань В. В. Тарновського із Качанівки, Г. П. Галагана із Сокиринців, М. М. Ге із хутора Іванівського, де жив художник, які дали виручку 35 крб 40 к. Окремі пожертвування надходили від різних осіб (брати Терещенки (300 крб), В. В. Тарновський та І. І. Білозерський (по 200 крб), Київське драматичне товариство (300 крб), О. О. Мусін-Пушкін, С. А. Толстая, І. Франко, М. Лисенко та ін.). Було зібрано 8905 крб. У виборі скульптора велику допомогу надав почесний член комітету В. Я. Макаров, який домовився з академіком Парменом Петровичем Забілою (Забелло), що був родом із Чернігівщини. Через деякий час скульптор представив малюнки самого бюста і першу суму витрат. Комітет погодився з проектом. П. А. Кочубей допоміг знайти архітектора. Бюст був вилитий у ливарній майстерні братів Ботта і Шопена в Петербурзі. Комісія для художньої і технічної оцінки бюста і п'єдестала у складі академіків Местмаєра, Чижова, Боткіна, а також професора архітектури О. Брюллова схвалили роботу П. Забіли. Пам'ятник перевезли з Петербурга до Ніжина по залізниці. Він являє собою бронзовий бюст Гоголя (висота 0,9 м) на гранітному постаменті (висота 2,7 м).

Пам'ятник М. Гоголю у Ніжині.

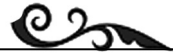
Скульпт. П. Забіла (1881)

На лицьовому боці на прикріпленій мідній дошці старослов'янським шрифтом був зроблений напис: "... *определено мне чудной властью... озирать жизнь сквозь видный миру смех и незримья невидимья ему слезы!* М. В. Гоголь", а на титульному – "Родился въ Малороссии 19 марта 1809 года. Воспитывался въ Гимназии высших наук князя Безбородько с 1821 по 1828 год. Умер в Москве 21 февраля 1852 года. Погребенъ въ Московскомъ Даниловомъ монастыре".

На зрізі складок плаща П. Забіла зобразив свій портрет. Праворуч угорі – автограф "П. Забелло", нижче – дата: "1881 г."

Продовженням постаменту є дві різні за розміром плити. Постамент виготовлений на великому стиліобаті у формі зрізаної чотирикутної піраміди, викладеної бетонними плитами. З лицьового та зворотного боку стиліобату – гранітні східці, що ведуть до підніжжя постаменту. Пам'ятник обгороджений металевими стовпчиками, з'єднаними між собою масивними чавунними ланцюгами. Спереду по краях огорожі стоять ліхтарі, встановлені разом з пам'ятником. Територія навколо пам'ятника вимощена бетонними плитами.

Голова оргкомітету І. Л. Дейкун короткою промовою відкрив мітинг і прочитав акт про передачу пам'ятника Гоголю Ніжинській міській управі. Після закінчення мітингу в актовому залі Історико-філологічного інституту кн. Безбородька виступили його директор академік М. Лавровський, професор І. Срібницький і поет Л. Глібов.

До 100-річчя від дня смерті Гоголя у 1952 р. біля корпусу Ніжинського педагогічного інституту ім. М. В. Гоголя був встановлений невеличкий бюст письменника, який простояв до 1990 р. Але у зв'язку з існуванням двох пам'ятників на території інституту старий демонтовано і на його місці встановлено бюст засновникові Гімназії вищих наук кн. Безбородька у Ніжині графу Іллі Андрійовичу Безбородьку, який стоїть і до нині.

У 1970 р. Ніжинський державний інститут ім. М. Гоголя відзначав 150-річчя від дня свого відкриття. До цієї дати був збудований новий корпус. Між старим і новим навчальними корпусами встановлено пам'ятник М. Гоголю, створений київським скульптором Михайлом Григоровичем Гриншпуном. Пам'ятник являє собою скульптурний бюст письменника із сірого граніту, встановлений на постаменті, виготовленому із залізобетонного гравію, на якому прикріплена металева пластинка з припаяними до неї буквами прізвища "Гоголь". Розміри пам'ятника: висота бюста – 1,25 м, постаменту – 2,15 м.

У 1990 р. постамент замінено. Він був звужений і став виглядати більш естетично. Доріжка до пам'ятника вимощена залізобетонними плитами. Навколо посажені декоративні кущі та квіти.

**Пам'ятник М. Гоголю на території
Ніжинського державного
університету.**

Скульпт. М. Гриншпун (1970)

Могилів-Подільський (1882)

З ініціативи відомого театрального діяча, драматурга Михайла Петровича Старицького, який працював викладачем комерційного училища, та студентів на кошти, зібрані театральним гуртком, було встановлено у 1882 р. пам'ятник Гоголю на честь перебування у місті письменника. Матеріал – бронза, цегла. Іменем Гоголя названа одна із площ і вулиця міста.

Існує й інша історія відкриття цього пам'ятника у Могилеві-Подільському. Академік Микола Каленикович Гудзій, який є родом із цього міста, переповів розповідь свого батька про цю славетну пам'ятку, встановлену у місті з ініціативи аматорів, які поставили на сцені театру "Гігант" "Ревізора" в могилівському варіанті. Перед цим одеський пройдисвіт купець Гальперін з'явився у Могилеві-Подільському, назвавши себе інспектором зі столиці, й обдурив купців і чиновників міста.

Аматори місцевого театру переробили гоголівську п'єсу на свій лад і під час вистави відтворили на сцені своїх міських можновладців, одягнувши їх в їх же одяг, скопіювавши особливості їх мови, використавши їх імена.

**Пам'ятник М. Гоголю
у Могилеві-Подільському
(1898)**

Глядачі, впізнавши знайомих типів, почали сміятися, зчинився ґвалт, лайка, виставу перервали. Але після тривалого антракту виставу продовжили показувати.

В кінці виконавцям влаштували бурхливу овацію. І тоді один із глядачів запропонував на відзнаку пам'яті Гоголя, 20-річчя від дня смерті письменника, зібрати гроші і встановити в місті пам'ятник. Гроші зібрали. Постамент витесали з білого "жорнового" каменю місцеві грушанські каменотеси. А погруддя замовили у Києві. Пам'ятник встановили на Соборній площі, згодом площі Гоголя, з написом "Н. В. Гоголю. От граждан города. 1872 год" у 1898 р., а в 1911 р. його перенесли на перетин вулиць Мийки, Вірменської та Олександрівського проспекту навпроти будинку повітового лікаря С. Міхалевського, відомого як "Будинок городничого".

Література: Краєзнавство. 1994. № 1–2. С. 46–47.

**Пам'ятник М. Гоголю у
Харкові.
Скульпт. Б. Едуарде (1909)**

Харків (1909)

Перший задум спорудження пам'ятника Гоголю у Харкові відноситься до 1881 р., коли була влаштована театральна вистава з цією метою. Повернулися до втілення цього проекту лише на початку ХХ ст. У 1904 р. у Театральному сквері навпроти Драматичного театру ім. О. Пушкіна був встановлений пам'ятник автору "Євгенія Онегіна", великому російському поету роботи скульптора Бориса Васильовича Едуардса. А у 1909 р. в такому ж стилі на протилежному кінці скверу до 100-річчя від дня народження Гоголя відкрили пам'ятник автору "Ревізора" роботи цього ж скульптора. Це поясний бронзовий портрет письменника, який зображений в задумливій позі. Гоголь тримає у лівій руці

рукопис, а у правій – гусяче перо. Споруда бронзового бюста розміщена на чотиригранному сірому гранітному постаменті, який розширюється донизу. Біля підніжжя пам'ятника на металевій планці – автограф Гоголя. Після перейменування театру на "Березіль", а згодом надане ім'я Т. Шевченка, пам'ятники О. Пушкіну і М. Гоголю поміняли місцями.

В роки Великої Вітчизняної війни плече і рука бюста письменника пробила куля. Під час реставрації пам'ятника у 2002 р. було вирішено це пошкодження залишити для історії.

Катеринослав – Дніпропетровськ – Дніпро (1909, 1959)

Під час святкування 100-річчя від дня народження Гоголя у 1909 р. перед входом у Катеринославське комерційне училище на кошти його педагогів і учнів був встановлений бронзовий бюст письменника на високому з обрізаними кутами чотиригранному постаменті. Ймовірно, автор монумента скульптор Ілля Гінцбург. У 30-х рр. пам'ятник перенесли на перехрестя вулиць Гоголя і Шевченка, де він простояв 20 років. Але пам'ятник зник у 50-х рр. XX ст.

До 150-річчя від дня народження Гоголя 17 травня 1959 р. на перехресті вулиць Гоголя і проспекту К. Маркса встановлено новий пам'ятник письменнику. Це робота скульпторів А. В. Ситника, Е. П. Калишенка та А. А. Шрубштока, архітектора В. А. Зуєва. Гранітний з сірого каменю бюст, на якому відображено творця "Тараса Бульби" та "Мертвих душ" у зрілому віці засобами реалізму, встановлено на такого ж кольору високому прямокутної форми постаменті, що прикрашений у верхній частині висіченими гірляндами. На лицьовому боці – підпис Гоголя. Висота пам'ятника 4,8 м.

Пам'ятник М. Гоголю у Дніпрі.

Скульпт. І. Гінцбург (1959)

Великі Сорочинці (1911)

Під час святкування 100-річчя від дня народження Гоголя у 1909 р. було вирішено встановити в селі Великі Сорочинці недалеко від будинку лікаря М.Трохимовського, де народився письменник, пам'ятник. Згоду на його виготовлення дав петербурзький скульптор Ілля Якович Гінцбург. Він зобразив постать письменника, що сидить у кріслі, склавши руки на колінах, у глибокій задумі. Скульптор приділив увагу душевному стану письменника. Фігура Гоголя, яка відлита із бронзи, встановлена на призматичному постаменті, який виконаний, як і цоколь, із гранітних блоків.

Для пам'ятника характерна класична гармонія форм скульптури і постаменту. Висота пам'ятника 2,7 м. На його відкритті 28 серпня 1911 р. виступав письменник В. Короленко. Біля підніжжя пам'ятника були покладені порцелянові, металеві, срібні вінки, живі квіти, книги, рушники тощо. Все це було передано до місцевого музею.

Пам'ятник М. Гоголю у Великих Сорочинцях.

Скульпт. І. Гінцбург (1911)

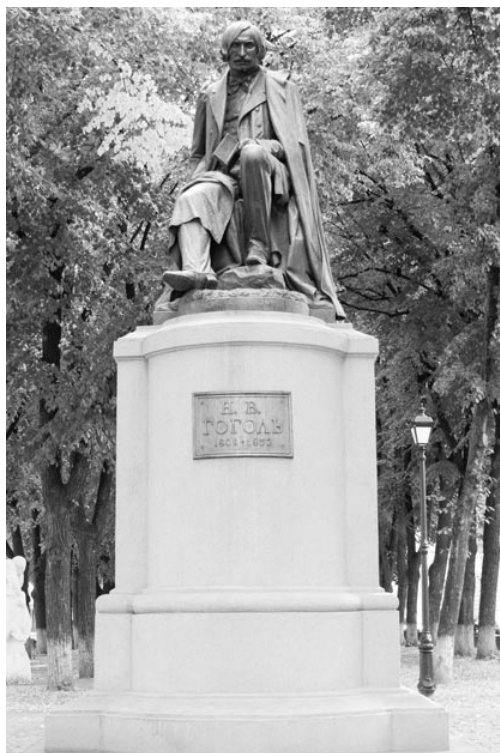
Другий пам'ятник в селі встановлено на території музею Гоголя. Це бронзове погруддя (висота 0,7 м) на залізобетонному постаменті (висота 1,5 м). Встановлене у 1952 р. (арх. П. П. Черняховець).

Полтава (1934)

Відзначення 100-річчя від дня народження Гоголя підштовхнуло до відкриття на Полтавщині пам'ятників письменнику. Почався збір коштів і у Полтаві. На 1 листопада 1913 р. на пам'ятник було зібрано пожертв на суму 29 258 крб 25 коп. Пам'ятник замовили скульптору Леоніду Позену. Але з початком Першої світової війни пам'ятник не було встановлено. У 1915 р. автор подарував скульптуру місту. Лише у 1934 р. бронзову скульптуру було встановлено на залізобетонному постаменті.

Скульптор зобразив Гоголя на весь зріст у сидячій позі, у правій його руці – олівець, у лівій – розкрита записна книжка, на плечі плащ-крилатка. Пам'ятник відзначається реалістичною майстерністю та високою якістю бронзового лиття.

Пам'ятник М. Гоголю у Полтаві.

Скульпт. Л. Позен (1934)

Висота пам'ятника 6 м. У 1970 р. до 150-річчя з дня народження письменника проведено реконструкцію пам'ятника, покращено архітектурні форми фігурного п'єдесталу, встановлено бронзову дошку з написом: "М. В. Гоголь. 1809–1852".

У зв'язку з 200-річчям від дня народження Гоголя полтавська міськрада планувала на постаменті прикріпити барельєфні пластини з зображенням сцен із творів письменника. Проте вони не з'явилися. Замість них на алеї за пам'ятником встановили 8 скульптур: "Вакула" (скульптор В'ячеслав Гутиря), "Солоха-відьма" (скульптор Сергій Олешко), "Викрадення місяця" (скульптор Анна Расінська), "Ніс" (скульптор Юрій Олійник), "Тарас Бульба" (скульптор Ярослав Юзків), "Панночка" (скульптор Володимир Кочмар), "Сорочинський ярмарок" (скульптор Микола Теліженко), "Гоголь" (скульптор Володимир Протас).

*Пам'ятник М. Гоголю у
Шишаках (1952)*

Шишаки (1952)

У 1952 р. до 100-річчя від дня смерті Гоголя у селищі міського типу Шишаки (районному центрі) встановлено на вулиці Корнилича на гранітному постаменті (висота 2,1 м) залізобетонне погруддя, яке оковане бронзою (висота 1 м). У 1982 р. пам'ятник реставровано.

*Пам'ятник М. Гоголю
у Диканьці.
Скульпт. Л. Ільченко, (1952)*

Диканька (1952)

В центрі селища Диканька у 1952 р. встановлено пам'ятник Гоголю (скульптор Л. Х. Ільченко). Фігура письменника на повний зріст підноситься на високому мурованому п'єдесталі квадратної форми, на якій прикріплена пам'ятна дошка з чорного каменю.

Миргород (1952, 2008)

До 100-річчя від дня смерті Гоголя біля залізничного вокзалу Миргорода у 1952 р. відкрито пам'ятник письменнику. Це залізобетонна скульптура (2,1, 0,8, 0,6 м), на якій зображено творця "Вечорів..." та "Миргорода", що сидить, тримаючи в правій руці гусяче перо, в лівій, яка спирається на коліно, зошит. Скульптура (яка виготовлена в київських художніх майстернях) встановлена на цегляний постамент (висота 1,5 м.)

До 200-річчя від дня народження Гоголя 18 вересня 2008 р. встановлено також пам'ятник письменнику на території знаменитої "Миргородської калюжі", яка описана в повісті "Як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем". Автор пам'ятника полтавський скульптор Дмитро Коршунов, який переміг у конкурсі на кращий проєкт.

Бронзова фігура Гоголя на повний зріст у пальті з накинутим на верх плащем, що звисає майже до землі. Погляд письменника звернений вперед, права рука притиснена до нижньої частини грудей, а ліва, в якій Гоголь тримає книжку, звисає донизу. Скульптура встановлена на гранітний червоного кольору постамент, до якого ведуть сходи, зроблені з такого ж матеріалу.

На території санаторію "Південний" на центральній алеї встановлено пам'ятник Гоголю, який сидить на камені, схрестивши на колінах руки, і впевнено дивиться вперед. На набережній санаторію встановлені скульптурні групи героїв Гоголя роботи скульптора Ю. Куриліна (2004): "Свиня в калюжі", "Хівря і дяк", "Іван Іванович і Іван Никифорович".

Пам'ятник М. Гоголю біля залізничного вокзалу

***Пам'ятник М. Гоголю у Миргороді.
Скульпт. Д. Коршунов (2004)***

Саки Кримської Автономної області (1952)

У 1835 р. Гоголь лікувався на курорті Саки. У 1952 р. на вулиці Курортній у цьому місті був встановлений на прямокутному постаменті із ракушняка гіпсовий бюст письменника. На ньому викарбуване прізвище "Гоголь Н. В." та напис "Летом 1835 г. лечился на курорте „Саки“".

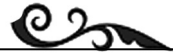
Пам'ятник М. Гоголю у м. Саки.

Скульпт. І. Гінзбург (1952)

Гоголеве (1952)

У 1952 р. в селищі міського типу Гоголеве Великобагачанського району встановлено до 100-річчя від дня смерті Гоголя пам'ятник письменнику. Це залізобетонний бюст (висота 1 м) на цегляному постаменті (висота 1,7 м).

Подібний пам'ятник було встановлено цього ж року і в селі Красногорівці Великобагачанського району та на станції Гоголеве.

Сєвєродонецьк (1957)

У центрі міста Сєвєродонецьк Луганської області на Радянському проспекті у сквері між приміщенням колегіуму та міським палацом культури у 1957 р. було встановлено пам'ятник Гоголю, виготовлений на Митищенському заводі художнього лиття (скульптор Микола Андрєєв). На постаменті з червоного граніту встановлено бронзову фігуру Гоголя на повний зріст, яка обгорнута плащем. Лівою рукою Гоголь підтримує полу плаща, що нагадує собою римську тогу, а правою піднімає поділ плаща, щоб не забруднити його у калюжі. Права нога злегка зігнута. Пам'ятник наділений рисами живої людини, що заглиблена у роздуми над новим твором. Розташований він посеред скверу, навколо нього майданчик, від якого відходить стежка у різні боки.

На постаменті прикріплено напис "Н. В. Гоголь. 1809–1852" Пам'ятник дивовижно вписався у міський простір.

***Пам'ятник М. Гоголю у
Сєвєродонецьку.***

Скульпт. М. Андрєєв (1957)

Яреськи (1968)

У 1968 р. в селі Яреськи Шишацького району Полтавської області встановлене залізобетонне погруддя Гоголя (висота 1,35 м) на цегляному відштукатуреному постаменті (висота 1,5), на якому прикріплений меморіальний напис. Скульптор пам'ятника Є. В. Губа.

***Пам'ятник М. Гоголю
в селі Яреськи.***

Скульпт. Є. В. Губа (1968)

Київ (1982)

До 130-річчя з дня смерті Гоголя у 1982 році у столиці України м. Київ на лівому березі Дніпра у місці сполучення Русанівської набережної і Русанівського бульвару був встановлений пам'ятник письменнику (скульптор О. Скобликов, архітектори І. Іванов, К. Сидоров). На високому постаменті і стилобаті, які облицьовані лабрадоритом, встановлено бронзову напівпостать письменника, який стоїть, схрестивши руки. В правій руці Гоголь тримає книжку, а через ліву перекинутий плащ, складки якого звисають вниз і перекривають значну частину постаменту. Скульптор виразно відтворив портретну зовнішність письменника. Гоголівський профіль проглядається з двох боків. Архітекторами чітко продумано місце встановлення пам'ятника. І хоча він стоїть між висотними будинками, все ж залишається монументальним за своєю формою. На передній частині постаменту прикріплені металеві літери факсимільного підпису Гоголя. На тильному боці викарбовано дату спорудження пам'ятника та прізвище його творців.

Пам'ятник М. Гоголю у Києві.

Скульпт. О. Скобликов (1982)

У липні 2006 р. при вході до мистецької галереї "Триптих" на Андріївському узвозі встановлено пам'ятний знак "Ніс Миколи Гоголя". Скульптор Олег Дергачов відтворив фігурку носа з вусами і подарував галереї, де працював. Скульптурне

зображення асоціюється як з носом письменника, так із повістю "Ніс", у якій ніс майора Ковальова прогулюється не лише по Невському проспекту у Петербурзі, а і в Києві на Андріївському узвозі.

Василівка (нині Гоголеве) (1984)

У зв'язку з підготовкою до 150-річчя від дня народження Гоголя на території садиби Яновських було проведено впорядкування могил батьків, ставків, встановлено обеліск на місці будинку, який не зберігся. У 1977 р. розпочалися роботи зі створення літературно-меморіального заповідника під керівництвом головного архітектора Полтави Л. С. Вайнгорта. Відкритий у 1984 р. На території садиби встановлено пам'ятник письменнику роботи скульптора Олександра Ковальова та архітектора Валентина Шевченка.

Бронзова до поясу фігура Гоголя з накинутим на плечі дорожнім плащем, схрещеними на грудях руками у звичних для нас позах встановлена на постамент із червоного граніту, який значно тонший від самого портрета. А тому поли плаща на третину з одного і другого боку трохи звисають. У реалістичній манері відтворено портрет письменника, який притягує до себе відвідувачів своєю правдивістю.

**Пам'ятник М. Гоголю
у Василівці.**
Скульпт. О. Ковальов (1984)

Яготин (1984)

У центральному парку районного міста Яготин у 1984 р. встановлено пам'ятник Гоголю (скульптор О. Ковальов). Скульптурне зображення письменника збігається з пам'ятником у Василівці. У Яготині постамент інший, він являє собою муровану поштукатурену чотирикутну тумбу, тому поли плаща звисають лише частково.

**Пам'ятник М. Гоголю у
Яготині.**
Скульпт. О. Ковальов (1984)

Одеса (2009)

До 200-річчя від дня народження Гоголя в Одесі встановлено пам'ятник письменнику, який бував і проживав у місті, спілкувався зі своїми близькими та діячами культури Одеси (Гоголь в Одесі: матеріали до біографії / упоряд. О.Г.Нуньєс. Одеса, 2014). Автор ідеї проєкту пам'ятника Леонід Ліптуга, скульптор Олег Черноіванов. Фінансування здійснив керівник ПАТ "Пласке" Олег Платонов. Відкриття пам'ятника відбулося в комплексі з іншими заходами Року Гоголя, який розпочався в Одесі 2 вересня 2008 р. презентацією туристичного маршруту "Гоголівська Одеса" та видання буклету "Гоголь в Одесі".

Бронзова скульптура являє собою символічну крилату трійку. Троє коней, у яких по боках знаходяться крила, зображені в русі. Вони запряжені у коляску, на якій стоїть на весь зріст Гоголь і управляє кіньми. Руки трохи витягнуті й умовно тримають віжки. Скульптура закріплена на бронзову підставку, яка встановлена на постамент низької прямокутної масивної тумби.

*Пам'ятник М. Гоголю в Одесі.
Скульпт. О. Черноіванов (2009)*

Запоріжжя (2010)

У січні 2010 р. на проспекті Будівельників перед входом у школу № 12 було встановлено пам'ятник Гоголю. Замовлення колективу АТ "Мотор Січ" здійснив відомий скульптор, професор Московського художнього інституту ім. В. Сурікова Іван Черапкін.

Пам'ятник являє собою погруддя Гоголя, яке відповідає портретному зображенню письменника, що встановлено на високий гранітний чотирикутний постамент з викарбуваним написом "Гоголь Николай Васильевич. 1809–1852" та словами "Молодость счастлива тем, что у нее есть будущее".

*Пам'ятник М. Гоголю в
Запоріжжі.
Скульпт. І. Черапкін (2010)*

Панч (Панченко) Петро Йосипович (04.07.1891–01.12.1978) – відомий український письменник. Член Спілки письменників СРСР (1934), лауреат Шевченківської премії України (1965). Автор численних збірок оповідань, повістей, романів.

Переклав повісті Гоголя "Старосвітські поміщики", "Вій", "Сорочинський ярмарок", які включалися до збірників гоголівських вибраних творів за редакцією П. Панча (1946) та у 3-х томах (1952).

Паньківський Северин Федорович (24.04.1872–10.01.1943) – український актор і перекладач. Працював у Руському народному театрі у Львові (1891–1893, 1905–1906), у трупах М. Старицького (1899), М. Кропивницького (1897–1898, 1900–1903), братів Тобілевичів (1903–1905), в театрі Миколи Садовського (1907–1917), у Першому театрі Української Радянської Республіки ім. Шевченка, в Українському драматичному театрі в Ромнах. У 1924–1929 рр. – на науковій роботі в ВУАН.

У виставі театру М. Садовського ("Ревізор" Гоголя) зіграв Йосипа. Критика вважала, що спектакль не мав би справжнього успіху, якби довкола центральної пари Городничий – Хлестаков не вирував натовп яскравих персонажів другого плану. Серед них Тяпкін-Ляпкін М. Вільшанського та Йосип С. Паньківського.

Паторжинський Іван Сергійович (20.02(03.03).1896–22.02.1960) – український співак (бас) і педагог. Народний артист СРСР (1944). Закінчив консерваторію в Катеринославі (тепер Дніпро) (1922). Працював у Харківському (1925–1935) та Київському (1935–1952) театрах опери та балету. У 1945–1954 рр. – голова правління Українського театрального товариства. З 1946 р. – професор Київської консерваторії. Своїм студентам він говорив: "Треба співати так легко, як розмовляєш".

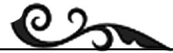
У 1925 р. в опері "Сорочинський ярмарок" М. Мусоргського виконав партію Цигана. Це стало початком його акторської діяльності як співака. У 1937 р. у новій та оновленій редакціях опери (1939) М. Лисенка "Тарас Бульба" як героїко-патріотичному творі І. Паторжинський створив яскравий образ Тараса.

І. Паторжинський – Тарас Бульба.

Худ. Л. Силаєв

Як зізнавався артист, він з дитячих років полюбив твори Гоголя, в яких знаходив близьких і добрих йому людей, що оточували його в житті. Сховавшись у бур'янах, хлопець зачитувався творами улюбленого письменника, мріяв

знайти скарби у придніпровських степах. А текст "Тараса Бульби", згадував актор, розповідаючи про своє захоплення Гоголем, він вчив напам'ять цілими сторінками: "Відтоді цей герой Гоголя заволодів моєю уявою. Мені так хотілось хоч би трішечки бути схожим на нього. А як виросту, думав я, обов'язково буду таким, як він" (Паторжинский И. С. Москва, 1976. С. 34).

Сцена з опери "Тарас Бульба":

*І. Паторжинський (в центрі) в ролі Тараса,
М. Гришко (зліва) в ролі Остапа, О. Шведов (справа) в ролі Андрія*

Вперше образ Тараса на оперній сцені І. Паторжинський створив у Харківському оперному театрі у 1924 р. Але сама вистава "Тарас Бульба" М. Лисенка (1928) для артиста стала визначальною. З часу першого виступу була пророблена величезна робота з удосконалення художнього образу. Перед глядачами виникає могутня, немовби висічена із граніту фігура, з проникливими розумними очима і стиснутими губами, з сильними руками, які тримали рушницю. Тарас – С. Паторжинський одразу запам'ятовувався і в яскравих сценах дворища, і під стінами Дубна, і під час зустрічі з сином-зрадником. Перед нами поставав величний і живий, природний за своїми рухами і проявами козацький ватажок.

З 1928 р. і до останнього виступу І. Паторжинський був завжди в пошуку і залишався одним із кращих виконавців цієї ролі. З кожним разом актор поглиблював цю роль, працюючи над кожною фразою, промовленою Тарасом, його мімікою, рухом. І. Паторжинський зміг в образі передати психологічну глибину, поетичну велич і благородну простоту. При всіх цих якостях Тарас завжди був живою людиною. Виконуючи пісню "Ой, літа орел", сам Тарас здавався вільним і могутнім орлом.

За виконання партії Тараса І. Паторжинський отримав у 1942 р. Державну премію. Крім опери "Тарас Бульба", І. Паторжинський брав участь і в інших постановках за гоголівськими творами. Так, у 1940 р. в опері "Ніч перед Різдом" М. Римського-Корсакова він створив образ веселого і життєрадісного Чуба.

Література: Иван Сергеевич Паторжинский. Москва, 1976; Козицкий П. "Тарас Бульба" на столичній опері. *Нове мистецтво*. Харків, 1928. № 8. С. 12–13; № 9. С. 8–9; Григорьев В. "Тарас Бульба" (Киев. гос. акад. театр им. Т. Шевченко). *Советская Украина*. Киев, 1939. 31 окт. (№ 202); Кириченко Т. І. С. Паторжинський (Життя і творчість). Київ, 1958; Стефанович М. І. С. Паторжинський – народний артист СРСР (1896–1960). Київ, 1960.

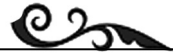
Пашенко Іван Григорович (31.03.1812–1848) – товариш Гоголя по Ніжинській гімназії вищих наук кн. Безбородька. Мав гарний літературний і музичний смак. Закінчив гімназію з хорошими знаннями й отримав ступінь кандидата. Брав участь у гімназійному театрі.

Після закінчення гімназії у 1828 р. разом з Гоголем та О. Данилевським поїхали до Санкт-Петербурга, де він почав служити у Міністерстві юстиції. Проживав разом з Гоголем і О. Данилевським в одній квартирі в Петербурзі у будинку Іоакіма на Міщанській. Пізніше листувався з Гоголем, сповіщав йому за кордон про постановку "Ревізора".

В роки навчання Гоголь присвятив йому епіграму "Наш Вралькин в мире сем редчайший человек!...", згадує його у вірші, написаному під заголовком "Неоконченные стихи Гоголя и Данилевского, присланные из Парижа". Гоголь високо цінував літературну думку І. Г. Пашенка і глибоко переживав з приводу його ранньої смерті. "Мене дуже вразила звістка про смерть Пашенка, – писав М. Гоголь О. С. Данилевському із Одеси 4 травня 1848 р. – Це була найдобріша душа. Він був розумний і мав здібність помічати. А ти і я втратили в ньому товариша найщирішого. Я до цього часу не можу звикнути до думки, що його уже нема" (Гоголь Н. ПСС. Т. IV. С. 189). Разом з Гоголем та І. Пашенком у гімназії навчався брат останнього Тимофій, про якого залишилося мало свідчень. Він написав свої спогади про автора "Вечорів...", які публіковані під назвою "Черты из жизни Гоголя" в газеті "Берег" (1880. № 268).

Перетятко Андрій Олегович (01.08.1964) – художник-графік. Закінчив Республіканську художню школу (1982), відділ живопису в Київському художньому інституті. Працював у київських видавництвах "Кіш" (1992–1994), "Прима Поліграф" (1998–2002), "Казковий вечір" (2005–2013), "Арій" (2015–2017).

Проілюстрував повісті Гоголя "Ніч перед Різдом", "Страшна помста", "Вій" у стилі комікса, видані 1993 р. українською та англійською мовами.

"Петербурзькі повісті" – "Петербургские повести"

Умовна назва циклу із шести повістей Гоголя, до якого входять "Невський проспект" (1833–1834), "Портрет (1833–1834), "Записки божевільного" (1834), "Коляска" (1835), "Ніс" (1833–1835), "Шинель" (1839–1841). Три перші з них з'явилися у збірнику "Арабески" (1835), а інші – самостійно: "Ніс" і "Коляска" були опубліковані у пушкінському "Современнике" 1836 р. Вони об'єднані місцем – Петербургом, у якому живуть і діють їх герої. В наступних роках Гоголь їх доопрацював. Тема Петербурга визначається як філософсько-естетична і соціальна, засновником якої був О. Пушкін. Гоголь продовжує її. Вперше письменник звернувся до цієї теми у вересні 1833 р. Головні герої повістей (цей вид прози визначає сам Гоголь, хоча деякі літературознавці їх називають новелами) – це молоді різночинці, бідняки-інтелігенти, чиновники, які належать до категорії "маленька людина". Цими повістями Гоголь утверджує принципи критичного реалізму, гуманізму. Гоголь виступив у російській літературі одним із перших урбаністів, який детально описує місто. Спілкування самого письменника зі столицею не було простим. Мрії і дійсність не збігалися. Міф про Петербург розвіявся. І про це він писав у листі до матері від 3 січня 1829 р.: "Петербург здавався мені зовсім не таким, як я думав. Я уявляв його значно красивішим, вражаючим, і чутки, котрі ширили про нього інші, також брехливі. Життя в столиці дуже дороге, доводиться жити як в пустелі і навіть відмовляти собі в найкращому задоволенні – в театрі". Гоголь так і не став своїм у Петербурзі, місто було для нього чужим і, як зазначив Ю. Барабаш, інонаціональним. Погляд автора на все, що відбувається у місті, іронічно-пародійний. У деяких повістях помітна певна регіоналістика, на що вказував В. Звиняцьковський, для якого опис міста у "Колясці" нагадує "миргородський колорит".

Українською мовою цикл "петербурзькі" повісті друкувався у четвертому томі збірника "Гоголь М. Твори: у 5 т. / за ред. І. Лакизи, П. Филиповича. Київ: Книгоспілка, 1929–1932". До циклу увійшли: "Невський проспект" (перекл. Є. Плужник), "Записки божевільного" (перекл. М. Рильський), "Ніс" (перекл. М. Рильський), "Шинеля" (перекл. А. Харченко), "Коляска" (перекл. М. Рильський), "Портрет" (перекл. М. Зеров). Цикл розпочинала вступна стаття В. Петрова. Том був ілюстрований 12 малюнками по дереву А. Кравченка.

Повісті циклу друкувалися і самостійно в українських перекладах з ілюстраціями художників.

Петіпа Віктор Маріусович (1879–1939) – російський і український актор. Заслужений артист РРФСР (1930). На сцені – з 90-х рр. XIX ст. Працював у театрах Москви і Тбілісі. У 1909–1926 рр. (з перервами) виступав в Україні: в трупі М. Синельникова, Українському драматичному театрі ім. І. Франка (Харків).

Серед значних досягнень актора роль Хлестакова у виставі "Ревізор" Гоголя.

Петляш Олена Діонисівна (29.06(11.07). 1890–04.10.1971) – відома драматична актриса та оперна співачка (сопрано). Народилася в акторській сім'ї. Вокальну освіту здобула у Києві у О. Муравйової (1910–1913) та А. Котоні у Римі (1913–1916). Виступала як драматична актриса у театрі М. Садовського в Києві (1906–1913), де зіграла в п'єсі "Ревізор" роль Марії Антонівни. Софія Тобілевич згадувала: "Надзвичайно вдало виконувала свою роль Олена Петляш. Представниця молодих дівчат гоголівських часів, вихована так, як виховувались усі дочки батьків чиновників, з єдиною мрією і єдиним завданням "впіймати" жениха і найскоріше вийти заміж, Марія Анто-

нівна, дочка городничого, з першого погляду закохалась у столичного гостя Хлестакова і згодна була узяти з ним шлюб. Молода, струнка, привабливої зовнішності, Олена Петляш у цій ролі показала себе дуже талановитою артисткою. Вона добре зрозуміла образ тієї дівчини, яку їй треба було відобразити на сцені. Легка хода, граціозні рухи, не позбавлені нарочитої манірності, – все в поведінці артистки під час дії було таким, як потрібно було для найкращої характеристики гоголівського типу" (Українські співаки у спогадах. С. 197).

Петрак Ярослав Васильович (1878–1916) – український живописець і графік. Закінчив Мюнхенську АМ (1899), повернувся до Львова, працював на Гуцульщині. Автор портретів, картин на історичні та побутові теми, ілюстрував книжки. Працював у сатиричній періодиці, де опублікував карикатури соціальної спрямованості. Твори зберігаються в Коломийському музеї народного мистецтва Гуцульщини, Львівському МУМ та Львівському ІМ.

У Львові ілюстрував повісті М. Гоголя (1907). Наприкінці 1915 р. переїхав до Харкова, де і помер.

Література: Фіголь М. Ярослав Васильович Петрак. Київ, 1966.

Петренко Борис Миколайович – художник. Брав участь у першій постановці опери М. Лисенка "Тарас Бульба", яка була здійснена у сезон 1924–1925 рр. у Харківському театрі російської опери. Декорації були написані у реалістичному стилі, наближеному до романтизму.

Митець детально виписував кожну мізансцену картини, які створювалися крупними мазками декоративного мистецтва. Епічність, монументальність, широта зображення відзначали сцени біля Братського монастиря на Подолі, на Запоріжжі та під Дубном. Крім загальних сцен, художник намагався правдиво, етнографічно точно представити кожний образ: чубатих запорожців, безвусих юнаків, у латаних свитках селян, у різнокольоровому вбранні міщан.

Петренко Єлизавета Федорівна (23.11(5.12).1880–26.10.1951) – видатна оперна та концертно-камерна співачка (мецо-сопрано), педагогиня. Заслужена діячка мистецтв РРФСР (1944). Вокальну освіту здобула у Харківському музичному училищі та Петербурзькій консерваторії (1900–1905), солістка Маріїнської опери, гастролювала по всій країні, за кордоном.

Серед яскравих оперних партій – Солоха ("Черевички") та Хівря ("Сорочинський ярмарок"). Павло Лінде згадував: "Шинкарка, Хівря, Солоха – їх об'єднувало те, що всі три – заповзяті, пройдисвітські українські жінки. Тут вона була в рідній стихії, виступала весело, улесливо і дуже жваво, особливо в сцені Хіврі з Поповичем".

Література: Українські співаки у спогадах сучасників. Київ, 2003.

Петрицький Анатолій Галактіонович (31.01(12.02)1895–06.03.1964) – український живописець і художник театру. Народний художник СРСР (1944) Закінчив Київське художнє училище (1912–1918), де був учнем В. Кричевського, а також приватну школу О. Мурашка, ВХУТЕМАС (1924), професор Київського художнього інституту (1947–1950). Оформляв вистави в театрах Харкова, Києва та інших містах. Уперше до творчості Гоголя звернувся у 1919 р., готуючи ескізи для опери М. Лисенка "Тарас Бульба", поставленої в театрі "Музична арена" у Києві. Вони зроблені в традиціях барокового мистецтва XVII–XVIII ст. і нагадують розписи на каменях, а також портрети цього часу, хоча все це подається з художніх позицій XX ст.

Всі центральні герої виглядають мужніми, величними. Навіть Андрій поданий пишним лицарем. В ескізах опери "Сорочинський ярмарок" М. Мусоргського, поставленої Харківським театром опери та балету (1925), відчувалася яскрава динаміка, карнавальність. На завісі намальована річка, зелена трава у саяві його проміння. Вся сцена освітлена білизнаю. Художник використав для створення ярмаркових яток біле полотно. Вражає яскравістю і одяг персонажів. Для кожного персонажа художник обирає свій колір. Параска одягнута в білу сорочку, в красиві різнокольорові стрічки, червоні чобітки. У сварливої Хіврі – строкато-криклива свитка. Всі елементи сценічної образності: одяг, матеріал, монументальне панно, макети селянської архітектур – служать для відтворення

гоголівського зображення дійових осіб, середовища, в якому вони діють. А. Петрицький також оформив виставу "Вій" (постановник Г. Юра) для Драматичного театру ім. І. Франка, який перебував у Харкові (1924 р.).

Пан Хорунжий.

Вистава "Вій".

Худ. А. Петрицький (1924)

Оформлення вистави "Тарас Бульба" (Харківський театр, 1929) відрізнялось від попереднього тим, що художник відмовився від зображення історичних моментів і місць дії, також від історичної архітектури і натуралістичного побуту Києва XVII ст., бо вважав, що твір Гоголя – це лише легенда. Тому в декорації використовувалися окремі архітектурні деталі. Проте вбрання персонажів витримано в історико-етнографічному плані. У деяких виставах 30-х рр. на гоголівську тематику вражає своєю виразністю і витонченістю пейзаж, зокрема в опері "Тарас Бульба" М. Лисенка. Київська весна з її пробудженням, вулички і будинки Подолу намальовані з такою точністю і ліричною тональністю, як міг це зробити лише художник, що палко любив своє рідне місто. Працюючи над ескізами до балету В. Соловйова-Сєдого "Тарас Бульба" у Великому театрі в Москві (1941) (балетмейстер Р. Захаров), А. Петрицький намагався передати

вольницю Запорізької Січі, яка перетворилася на грізне і дисципліноване військо. Як і раніше, художник працював над кольором одягу, який би відповідав характерові персонажа. Так, Андрій був одягнений у костюм синьо-блакитних й білих тонів, Остап – у темно-червоних, у панночки був легкий напівпрозорий костюм. Взагалі, А. Петрицький прискіпливо ставився до пошиття костюмів. Вистава була збагачена яскравими декораціями українського степу, на фоні якого їхав на Січ Тарас Бульба з синами, середньовічного замку польського магната, Тарасової хати з подвір'ям.

Для опери "Черевички" П. Чайковського (Великий театр, 1941) художник малював декорації у реалістичній, простій і зрозумілій формі, використовуючи українську народну творчість, щоб передати святковість Різдвяного вечора. Тому в хатах Оксани і Солохи використані українські орнаменти на печі, на стінах, на побутових речах. У 1951 р. А. Петрицький створив ескізи для мультфільму "Ніч перед Різдвом" для кіностудії "Союзмультфільм".

Література: Горбачов Д. Анатолій Галактіонович Петрицький (1974); Анатолій Петрицький. Спогади про художника (1981).

Петрусенко Оксана Андріївна (05(18).02.1900–15.07.1940) – оперна та концертна співачка (сопрано). Народна артистка УРСР (1939). Вокального мистецтва навчалася в Київському музично-драматичному інституті (1924–1925). Уроки сценічної майстерності брала у П. Саксаганського (1926).

Була солісткою Казанського (1927–1929), Свердловського (1929–1931) і Самарського (1931–1934) оперних театрів. "Фактично Казанська опера, звідки вона прийшла до Свердловська, була початком її оперної кар'єри. Та й там вона виконувала лише Оксану в "Черевичках" П. Чайковського, що найбільше пасувала до її українського репертуару. Але вона мала успіх у глядачів, і їй почали доручати й інші партії... Спочатку в Свердловську вона виконувала ту ж Оксану в "Черевичках". Зовні О. Петрусенко була чудовою Оксаною: живою, веселою і наївно-кокетливою. Глядачам здавалося, що роль Оксани виконує не актриса, а що це і є та сама українська дівчина", – стверджував Сергій Ебергардт (Українські співаки у спогадах сучасників. Київ, 2003).

З 1934 р. акторка працювала у Київському театрі опери та балету, де розквітів її талант.

Сцена із вистави "Майська ніч".

Зліва направо: Г. Слупська, О. Петрусенко, В. Варецька
(Херсон, 1919)

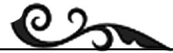
Пискун Макарій К. – автор драми "Колдун (Сюжет запозичений у Гоголя "Страшна помста") (у 5 діях і 4 одминах)" (ценз. дозв. від 05.12.1898).

Питаєв-Тронський П. С. – автор п'єси "На Вкраїні, або Солопій Черевик. Малюнок українського народного побуту в одній дії і двох одминах з співами і танцями. По тексту М. Гоголя і М. Старицького" (ценз. дозв. від 12.05.1904, дещо викреслено).

Плахов-Модестов Ростислав Петрович (01.06.1939–22.03.2017) – автор документального фільму "Загублений рай" (Київ. наук. фільм, 2008), у якому розкривається творча криза Гоголя, що пояснюється відірваністю письменника від свого рідного українського коріння. Все те, що оточувало його поза межами України, не сприяло наповненню його творчості новими соками. І тому, як стверджують митці, талант вичерпався. Сценарій написаний режисером разом з Ганною Чміль. Художником і його учасником був Сергій Якутович. Кадр за кадром розкривається життя і творчість письменника, яке творять сучасники Гоголя. Для більш колоритного зображення дійсності художник створив для фільму 98 образних фігур у людський зріст з дотриманням гоголівського колориту, які були задіяні режисером у фільмі у різноманітних ситуаціях. Ведуть дійство оповідачі (актори Назар і Леся Задніпровські, Олексій Вертинський). Чуємо також голос автора. Фігури відомих діячів демонструють режисер, художник і оповідач. У деяких епізодах беруть участь і актори. Використано у фільмі і натурні зйомки, кінохроніку, фрагменти ігрових стрічок. У "Загубленому раї" важливу роль відіграє музика, написана композитором Святославом Крутіковим. Цікавий підхід знайшов режисер і для екранізації "Вія" у фільмі "Підніміть мені повіки". Тут нема акторів, вони залишилися поза кадром і озвучують необхідний текст, на передньому плані портрети, малюнки, макети, стилізовані рукописи, анімаційні ілюстрації. Гоголівські персонажі намальовані на картонах, які сприймаються метафорично. На початку творчості Гоголя вони іскряться, в кінці стають картонними. І вони мають піти з життя. Режисер спалює їх на вогнищі. Зображення супроводжуються музикою, стилізованою під бароко. Фільм став творчим здобутком як режисера Плахова-Модестова, так і всього колективу.

Плужник Євген Павлович (14(26).12.1898–02.02.1936) – український письменник, автор поетичних збірок, п'єс, роману, багатьох інших творів. Освіту здобував у Київському зоотехнічному інституті (1921), Київському музично-драматичному театрі ім. М. Лисенка (1922–1924). Активний учасник літературного об'єднання "Ланка", член Спілки письменників СРСР (1934), цього ж року був репресований.

У 1932 р. переклав повість Гоголя "Невський проспект" та комедію "Одруження".

Плюшевський Владислав Казимирович (1853–29.01.1892) – український актор і художник театру. Сценічну діяльність почав у Львові у Польському театрі (1873), а в 1874–1880, 1882–1883, 1886–1892 рр. працював у Руському народному театрі у Львові, 1881–1886 рр. – у різних польських трупах.

У виставі "Ревізор" Гоголя зіграв роль Хлопова.

"Повість про те, як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем" – "Повесть о том, как поссорился Иван Иванович с Иваном Никифоровичем"

Повість Гоголя була написана у першій половині 30-х рр. XIX ст. І хоча під першою публікацією стоїть 1831 р., але дослідники творчості письменника піддають її сумніву і переносять цю дату на літо 1833 р.

В основу повісті покладено відомі Гоголю родинні факти. У листі від 30 квітня 1829 р. до матері він писав: "Засвідчую моє шанування дідусеві. Скажіть, прошу, як його тяжба? Чи має кінець...?" (Гоголь Н. ПСС. Т. X. С. 142).

Після написання твору Гоголь подав його до цензури, щоб опублікувати в альманасі О. Ф. Смірдіна "Новоселье". Письменник був незадоволений тим, що цензор А. В. Никитенко повикидав деякі місця. Про це сам цензор відмічав у своєму "Щоденнику" (Никитенко А. В. Дневник. Москва; Ленинград, 1955. Т. 1. С. 142). Повість була надрукована в альманасі у 1834 р. (ч. 2) з підзаголовком "Одна из неизданных былей пасичника Рудого Панька".

У 1835 р. повість була передрукована у збірнику "Миргород". У деяких його перших примірниках перед текстом повісті значиться невеличка передмова, у якій автор зазначає, що події, описані у творі, відбувалися дуже давно і Миргород нині зовсім інший, немає вже калюжі і чиновники міста благородні люди. Як свідчать дослідники, Гоголь хотів цим ввести цензуру в оману. Важко нині сказати, чому Гоголь зняв цю передмову, коли збірник уже почав друкуватися. Передмова відсутня і у виданні 1842 р.

Повість високо оцінив О. Пушкін. Прослухавши її у прочитанні Гоголя, поет записав у своєму щоденнику: "Дуже оригінально і дуже смішно" (Дневник А. С. Пушкина. 1923. С. 38).

Після публікації повісті критики почали порівнювати її з романом В. Наполеона "Два Івана, или Страсть к тяжбам" (Москва, 1825), проте твір Гоголя має гостріший сатиричний характер, а героям надається більшої повноти та художнього узагальнення з соціальною спрямованістю. Працюючи над повістю, Гоголь асоціював сюжет з різного роду подібних явищ, які зустрічалися не лише у побутових умовах, а й знайшли відображення у фольклорних та літературних творах, вертепній драматургії тощо. Гоголю хотілося своїм твором, насиченим сатиричним відтінком, показати, як часом нікчемні сварки, образи можуть покаралити життя людей. У листі до матері від 2 жовтня 1833 р. письменник зазначав: "У мене болить серце, коли я бачу, як помиляються люди".

Українською мовою "Повість про те, як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем, Николая В. Гоголя" у перекладі Н. Вахнянина була надрукована в альманасі "Зоря" у 1882 р. (у № 1, 2, 3). Друге видання з'явилося у 1910 р. (хоча

на обкладинці стоїть 1912 р.) у Львівському видавництві Товариства ім. М. Качковського зі своєю приміткою "Від редакції": "Передмова москвофільським "язычиєм" про потребу видання Гоголевих оповідань для "галицько-руського" народу. Оповідання рос. мовою з численними укр. поясненнями".

Наступне видання українською мовою у перекладі Олекси Ремеза з'явилося у Чернівцях 1914 р.

У 1930 р. повість була надрукована у перекладі М. Рильського у 2 томі п'ятитомного видання творів Гоголя за редакцією І. Лакизи та П. Филиповича. У цьому ж перекладі повість друкувалася у різних видавництвах у 1930, 1934, 1952 рр. У 1948 р. повість була надрукована у Києві у перекладі А. Хуторяна у збірці Гоголя (1952) "Вибрані твори". Упорядник П. В. Михед у книзі "Микола Гоголь. Зібрання творів: у 7 т.", 2008, т. 1 подає переклад М. Рильського.

У 90-х рр. XIX ст. повість для сцени М. Садовський переробив у комедію у 3-х діях під назвою "За масляни вышкварки", яку цензура 30.01.1896 р. заборонила. Відома переробка у рукописі В. І. Дубровського-Олександренка "Як сварився Іван Іванович-За гусака". У 1910 р. переробка О. Олександренка "За гусака. Комедія на три дії по М. Гоголю" була надрукована у Києві у 1910 р. ("Театральна бібліотека. Комедії". Кн. 2). Різні театри включали сцени з повісті у вистави, поставлені на сюжети творів Гоголя. Черговою виставою театральної Гоголіани Чернігівського обласного академічного українського музично-драматичного театру імені Т. Г. Шевченка стала сюрреалістична містерія "Миргород" (2009). Режисер-постановник вистави – художній керівник і головний режисер театру Микола Карасьов.

Сцена із вистави "Миргород"

Повість була екранізована. Режисер В. Фейнберг у 1935 р. зняв фільм "Іван Іванович", а у 1959 р. режисер В. Карасьов продемонстрував свою роботу "Як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем". Кінематографісти брати Михайло та Юрій Іллєнки включили повість до двосерійного телевізійного фільму "Миргород та його мешканці" (1983).

"Погляд на утворення Малоросії" – "Взгляд на составление Малороссии" – стаття, підписана "Н. Гоголь", була вперше опублікована під назвою "Отрывок из Истории Малороссии. Том 1, книга 1, глава 1" у "Журнале Министерства Народного Просвещения" (1834. Ч. 2, № 4. Отд. 2). У примітці до цієї публікації Гоголь писав: "Автор обрав перший розділ Історії Малоросії для розміщення в Журналі, тому що вона є дещо ціле і разом з тим служить вступом в саму Історію. Додаток і посилання відкладатимуться за недостатком місця".

Гоголь мав великий задум написати історичне полотно про Україну, про її місце у світовому контексті, яке завойоване у жорстокій боротьбі із зовнішніми ворогами. У листі до М. Максимовича від 9 листопада 1833 р. він зазначав: "Тепер я взявся за історію нашої єдиної бідолашної України. Ніщо так не заспокоює, як історія. Мої думки починають литися тихіше і стрункіше. Мені здається, що я напишу її, що скажу багато такого, чого до мене не говорили" (Гоголь Н. ПСС. Т. X. С. 284).

Стаття була включена у збірник статей та повістей "Арабески. Разные сочинения Н. Гоголя" (Санкт-Петербург, 1835).

Гоголь у газетах "Северная пчела" (1834. 30 січ. № 24), "Московский телеграф" (1834. № 3), "Молва" (1834. № 8) надрукував оголошення про майбутнє видання історії Малоросії і звертався до читачів з проханням надсилати йому джерела в оригіналах чи копіях, що торкаються цього краю. Він вважав, що його рідний край заслуговує на глибшу оцінку, бо місце його в історії недооцінене, а за свободу Малоросії пролито багато крові. У деяких листах, зокрема до М. П. Погодіна (1934. 11 січня), Гоголь теж засвідчував, що працює над історією Малоросії. Але, крім уривка під назвою "Размышления Мазепы", після смерті письменника нічого не знайдено, хоча існує думка, що Гоголь міг знищити рукопис перед смертю.

Історичні, як і мистецькі, статті Гоголя, розміщені в "Арабесках", скептично оцінив В. Белінський, хоча пізніше змінив свою думку. Є немало свідчень, коли молодь захоплено і з глибоким інтересом читала ці статті. Гоголь давно цікавився історією своєї рідної України, збирав матеріали для написання її історії, мав свій погляд на історичні події минулого.

Переклад статей вперше здійснено Т. Михед для книги "Микола Гоголь. Зібрання творів: у 7 т." (Київ, 2012. Т. 7).

Позен Леонід Володимирович (10(22).07.1849–08.01.1921) – український скульптор. Дійсний член Петербурзької АМ (1894). Закінчив Полтавську першу гімназію та юридичний факультет Петербурзького університету (1872). Мешкав у Полтаві, працював у суді, переїхав до Петербурга, з 1912 р. – сенатор. Спеціальної художньої освіти не мав. З 1880 р. – експонент (виставляв свої твори самостійно), з 1891 р. – член товариства передвижників. Разом з ними демонстрував свої роботи на виставках. Виконував численні статуетки, скульптурні групи на теми з життя та історії українського народу. Він автор визначних пам'ятників.

На початку вересня 1903 р. йому запропонували попрацювати над пам'ятником

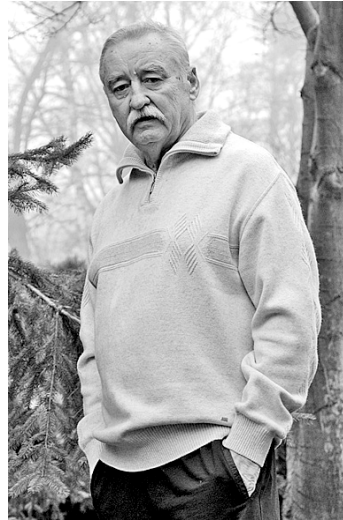
Гоголю, який був завершений у 1915 р. Він був встановлений у Полтаві на початку Гоголівського бульвару 1935 р. до 125-річчя від дня народження Гоголя.

"Позов" – "Тяжба" – уривок із незавершеної комедії "Владимир 3-й степени". Був опублікований у збірнику "Сочинения Гоголя" (Санкт-Петербург, 1842. Т. 4) разом з іншим уривком "Лакейська". "Позов" був поставлений у Петербурзі 22 вересня 1844 р. 14 жовтня 1839 р. Гоголь читав "Позов" у домі Аксакових. І. І. Панаєв у своїх спогадах згадував: "Гоголь почав запевняти, що він не знає, що прочитати, що у нього немає нічого обробленого і завершеного... і раптом гикнув раз, другий, третій... Дами переглянулися між собою, ми не сміли виявити при цьому ніякого руху і тільки дивилися на нього з тупим ніяковінням. "Що це в мене? Начебто відрижка?" – сказав Гоголь і зупинився. Господар і господиня дому дещо зніяковіли... Їм, мабуть, спало на думку, що обід їх не сподобався Гоголю, що у нього розлад шлунку... Гоголь продовжував: "Вчорашній обід засів у горлі, ці грибочки та холодник! Їси, їси, просто біс його знає, чого не їси..." І загикав знову, витяг рукопис із задньої кишені і поклав перед собою... "Прочитати ще "Северную пчелу", що там таке?..." – говорив він, уже дивлячись очима у свій рукопис. І тільки тепер всі здогадались, що ця гикавка і ці слова були початком читання драматичного уривка, надрукованого згодом під назвою "Позов". Обличчя всіх осяяло сміхом, але голосно сміятися ніхто не наважився. Всі тільки поглядали один на одного, начебто говорячи: "Ну як? Як читає?" Щепкін закліпав очима, повними сліз. Читання уривка продовжувалося не більше ніж півгодини. Захоплення було загальним, воно подіяло на автора".

В Україні "Позов" був поставлений студентами Київського університету 16 листопада 1864 р.

Поклад Ігор Дмитрович (10.12.1941) – український композитор. Заслужений діяч мистецтв УРСР (1989), народний артист України (1997). Закінчив Київське музичне училище ім. Глієра, а потім Київську консерваторію (1967). Художній керівник ансамблю "Мрія" (1965–1969). Відомий як автор популярних естрадних пісень. Працює в театрі музичної комедії, в кіно. Був удостоєний Державною премією УРСР ім. Т. Шевченка (1986). Написав музику для вистави "Різдвяна ніч", поставленої у Київському театрі ім. І. Франка.

Мюзикл "Сон у різдвяну ніч" за М. Гоголем (1988) був написаний композитором для Київського театру оперети за лібрето Олександра Вратарьова. Режисер О. Дзекун вніс багато змін, і вистава перетворилася на своєрідні вечорниці. Хоча це вийшов більше лірико-романтичний спектакль з дещо філософським поглядом на творчість Гоголя з гумором. Щоправда, тут не було яскравих сцен з Пацюком та Солошиних женихів у мішках. Виразним був чорт.

Полтавське повітове училище – засноване 15.10.1799 р. як народне трикласне училище. 1808 р. перетворене на повітове. З 3 серпня 1818 до 30 червня 1819 р. Микола Гоголь разом зі своїм братом Іваном навчались у вищому відділенні першого класу цього училища. Під час канікул помер брат Іван (9 років). У відомостях серед учнів значиться "Николай Яновский, 10 лет", "Иван Яновский, 8 лет".

Панорама Полтави

Під час навчання Гоголя тут працювали: наглядач училища – Іван Микитович Зозулін, учитель математики – Федір Ілліч Фатеев, мови, словесності, історії та географії – Анастасій Анастасович Савинський, законовчитель-протоірей Георгій Сиротинський. Жили Микола та Іван Яновські у вчителя Спаського. Відомості Полтавського повітового училища зазначають, що в лютому-червні 1819 р. М. Гоголь навчався на вищому відділенні першого класу, де вивчав катехізис, Старий Завіт, "латинські мотиви", французьку і німецьку мови, а також книгу "О должностях человека и гражданина".

В архівній справі "Дело Полтавского уездного училища за 1819 год" (199 аркушів) є сторінки, на яких значиться і прізвище М. Гоголя (арк. 108, 120, 124, 132). У відомості за лютий 1819 р. проти прізвища Микола Яновський стоїть примітка: здібностях "посредствен", старанності "посредствен", поведінці "благонравен" (арк. 108). Майже такі самі оцінки і за квітень, за винятком граfi "поведінка", де сказано – "порядочен" (арк. 120). У відомості за травень (арк. 124) учитель Анастасій Савинський відмітив проти прізвища Гоголя – "ленив", а у відомості за червень той же вчитель зазначив: у здібностях – "туп", в старанності – "слаб", а у поведінці "рев". Живий і допитливий Микола Гоголь в тих умовах, які склалися в повітовому училищі, не зміг сприйняти і побороти схоластику, а тому отримав оцінку з боку вчителя як тупий і лінивий учень.

Серед тих, хто переведений до наступного класу, Миколи Яновського нема, як і інших 15-ти, які були віднесені вчителями до розряду "тупых и неспособных".

В. П. Гоголь-Яновський писав Д. П. Трощинському: "Андрей Андреевич на пути своем в Воронеж удостоил нас своим посещением, а на другой день проводил я Андрей Андреевича до Полтавы. Не могу умолчать, что при сем случае представил их в Полтавское училище детей моих, весьма неодобряемое Андреем Андреевичем, но нечего делать... принужден отдать в Полтавское училище, не имел средств доставить им лучшее место воспитания" ("Гоголиана" б/н). Батьки робили все, щоб підготувати Гоголя до вступу у другий клас Полтавської гімназії. Проте після смерті брата Івана влітку 1819 р. Микола Гоголь в училище не повернувся, хоча і перейшов у другий клас повітового училища. Деякі дослідники життя і творчості Гоголя все ж стверджують, що Микола продовжив деякий час тут навчатись у першому півріччі 1820–1821 навч. року. Батьки ж вирішили віддати Миколу до Гімназії вищих наук кн. Безбородька у Ніжині.

Як засвідчують літературознавці, враження про перебування у Полтавському повітовому училищі знайшли відображення в повісті "Іван Федорович Шпонька и его тетушка" та в поемі "Мертвые души".

Література: Заболотский П. А. К биографии Гоголя в полтавский период. *Известия отд. рус. яз. и словесности РАН*. Санкт-Петербург, 1912. Т. XVII. Кн. 2. С. 2–3; Владимирев П. В. Из ученических лет Гоголя. Киев, 1890.

Полтавський просвітницький будинок ім. М. В. Гоголя

Споруджений у 1898–1901 р. за проектом петербурзького архітектора О. Г. Трамбицького. До відкриття будинку було поставлено виставу "Ревізор" за М. В. Гоголем. З 1936 р. тут розмістився Полтавський український музично-драматичний театр ім. М. В. Гоголя.

Старий будинок Полтавського театру

У 1941–1943 рр. будівлю зруйновано, у повоєнні роки відновлено у первісних архітектурних формах з пристосуванням під кінотеатр "Колос". Розташований на вул. Гоголя, 22.

Протягом першої половини ХХ ст. тут проходили різні урочистості та постановки вистав. Тут знаходилося Полтавське українське драматичне товариство.

Полтавський український музично-драматичний театр ім. М. В. Гоголя

У 1901 р. в Полтаві відкрили театральне приміщення, що мало назву "Полтавський просвітницький будинок". У ньому була поставлена п'єса Гоголя "Ревізор". З нагоди 50-х роковин від дня смерті М. Гоголя театр був названий "Гоголівський", а з 1919 р. – "Радянський театр ім. М. В. Гоголя". У цьому театрі виступали різні колективи.

Навесні 1936 р. у Полтаву переїхав Харківський комсомольський музичний театр під назвою "Державний театр музичної драми", який з 1937 р. зробили обласним і назвали "Полтавський державний український театр музичної драми". У репертуарі театру були драми та оперні вистави. Перший спектакль –

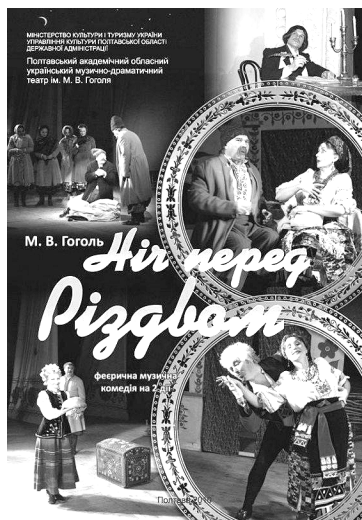
"Сорочинський ярмарок" М. Мусоргського відбувся 1 травня 1936 р. у постановці головного режисера і засновника театру народного артиста УРСР В. М. Скляренка.

Нове приміщення Полтавського театру

У 30-ті рр. у репертуарі театру були вистави "Одруження", "Майська ніч" Гоголя.

У післявоєнний час у 1949 р. була поставлена вистава "Сорочинський ярмарок" М. Старицького (за Гоголем), яскравий образ Черевика створив народний артист України Є. Золотаренко, а у виставі "Ревізор" – Хлопова.

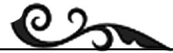

*Афіша до вистави
Полтавського театру*

До 100-річчя від дня народження Гоголя місцева полтавська влада вирішила побудувати нове театральне приміщення. У 1953 р. за проєктом архітекторів О. Крилова та О. Малишенка розпочато будівництво цього приміщення, яке було завершено у 1958 р. В ньому й оселився Музично-драматичний театр імені М. В. Гоголя.

В репертуарі театру постійно були присутні вистави за творами Гоголя. У ХХІ ст. поставили вистави "Ніч перед Різдвом", сценічну версію якої зробив режисер, заслужений артист України Віталій Кашперський. Це була феєрична музична комедія, музику до якої написав народний артист України Віталій Скакун.

У 2008 р. театр поставив містичну драму "Вій" за п'єсою Н. Сабур "Панночка", а у новому сезоні 2009–2010 рр. з'явилася на сцені театру "Шинель" Гоголя (режисер Богдан Чернявський) з чудовим виконанням образу Башмачкіна

актором Сергієм Козирем. Режисер – заслужений діяч мистецтв України Юрій Кочевенко поновив у репертуарі сезону 2013 р. виставу "Сорочинський ярмарок" за п'єсою Я. Верещака. Це був мюзикл-концерт на 1 дію, коли актори, перевтілюючись у героїв повісті, співали, танцювали, розповідали анекдоти, жартували. Це було веселе життєрадісне народне дійство з гоголівською містикою. У 2014 р. на сцені театру з'явився "Ревізор" (режисер – заслужений діяч мистецтв України Юрій Кочевенко). Цією виставою гоголівці відкрили VII фестиваль мистецтва "В гостях у Гоголя", у якому взяли участь театри різних областей.

Полтарацький Олексій Іванович (01.12.1905–15.03.1977) – український письменник, прозаїк, публіцист, критик. Член Спілки письменників СРСР (1945). Автор біографічних романів і повістей "Гоголь у Петербурзі" (1941), "Дитинство Гоголя" (1954), "Юність Гоголя" (1957), "Мандри Гоголя" (1972), "Останні роки" (1976), а також публіцистичних та літературознавчих статей "Співець великого братства" (1952), "Невмируще слово" (1959). Він також автор кіносценарію "Як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем".

Поляков Євламій (1805–?) – кріпосний Миколи Григоров, товариша Гоголя. Фельдшер в лазареті при Ніжинській гімназії вищих наук кн. Безбородька, де лікувався Гоголь. Його ім'я зустрічається в листах Гоголя під прізвиськом Гусь.

Пономаренко Анатолій Федорович (12.11.1922–2006) – художник. Ілюстратор повісті Гоголя "Тарас Бульба" (1964), створив декорації до опери "Сорочинський ярмарок".

Пономаренко Євген Порфирівич (24.02(09.03).1909–04.08.1994) – український актор. Народний артист СРСР (1960). Закінчив драматичну студію при Одеському українському музично-драматичному театрі (1928), де працював (1926–1936). А у 1936 р. перейшов до трупи Київського українського драматичного театру ім. І. Франка, де працював до кінця свого життя.

Серед зіграних ролей у театрі – Хлестаков у комедії "Ревізор" Гоголя (1933).

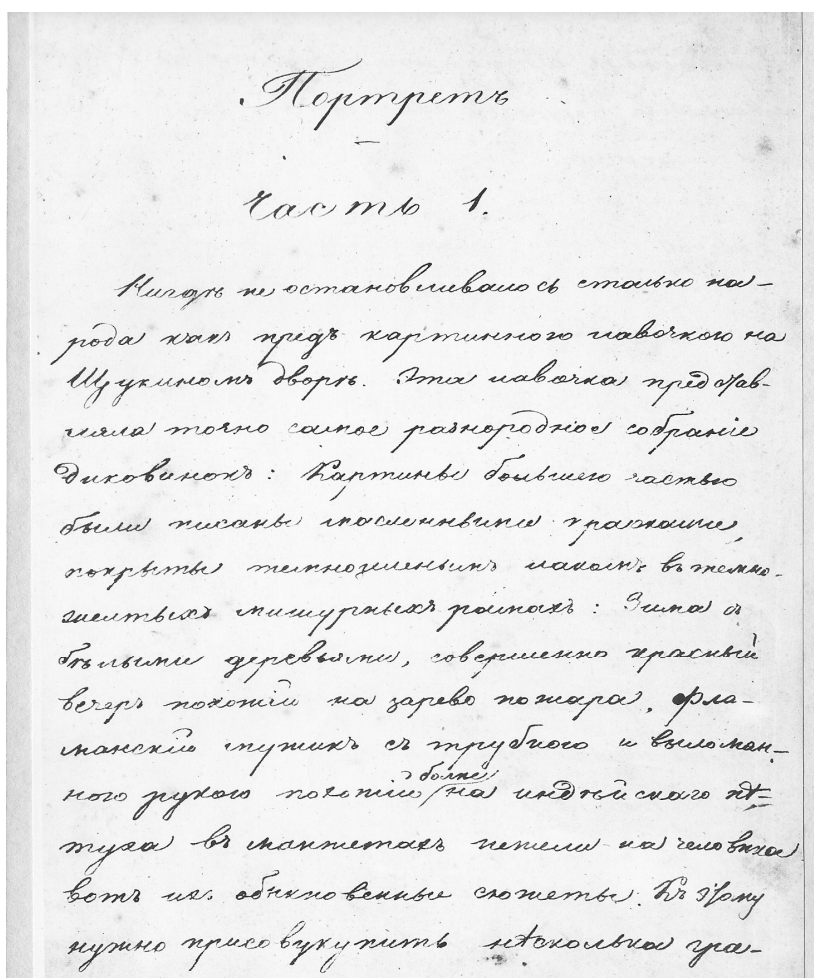
Література: Сидоренко З. Євген Пономаренко 1977.

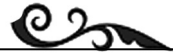
*Євген Пономаренко –
Хлестаков у виставі
М. Гоголя "Ревізор" (1933)*

"Портрет" – повість Гоголя. Над першою редакцією автор працював у 1833 р. Вперше надрукована як фантастичний твір 1835 р. у другій частині збірника "Арабески". Після критики В. Белінського Гоголь переробив повість і нову редакцію опублікував у журналі "Современник" (1842. Кн. 3) та у третьому томі зібрання творів (у цьому ж році). У листі до П. О. Плетньова від 17 березня 1842 р. Гоголь зазначав, що від раннього тексту залишилися лише "канва", за якою все "вишито" заново". Нова редакція повісті була прихильно зустрінута критикою і друзями. У повісті Гоголь розкрив долю художника, який змушував себе працювати для того, щоб вижити, поступаючись при цьому своїм талантом, поступово перетворюючись на ремісника. Письменник ставав на захист талановитих людей, яких можна врятувати шляхом всебічної їм допомоги.

Перша рукописна сторінка повісті

Повість була перекладена М. Зеровим для збірника "Твори: у 5 т." (Т. 4. 1932), а у 1952 р. була опублікована у "Зібранні творів: у 3 т." з вказівкою "Переклад" за редакцією О. Шпильової, бо перекладач був репресований і його ім'я не вказувалося. У такому ж варіанті повість передрукована в книзі "Микола Гоголь. Зібрання творів: у 7 т. 2008. Т. 4."

"Про малоросійські пісні" – "О малороссийских песнях"

Ця стаття надрукована у "Журнале Министерства народного просвещения" (1834. Ч. 2, № 4. Отд. 2). Написана у зв'язку з виходом книги І. І. Срезневського, академіка, професора Санкт-Петербурзького університету, "Запорожская старина", у якій були представлені твори українського фольклору. Статтю Гоголя передруковано у збірнику "Арабески".

У листі до І. І. Срезневського Гоголь писав: "Ви... зробили мені важливу послугу, видавши "Запорізьку Старовину". Де ви викопали стільки скарбів? Всі думи і особливо повісті бандуристів блискуче прекрасні". А в листі від 6 березня 1834 р. додавав, що у нього є в записках близько 300 українських пісень.

Статтю для педагогічного журналу Гоголь написав на замовлення С. С. Уварова, міністра народної освіти (1834–1849). У листі до М. Максимовича Гоголь писав: "С. С. Уваров недавно... отримав від Срезневського примірник пісень і звернувся до мене з проханням бачити мою думку про них у Журналі Освіти, а також і про попередньо надрукованих твоїх і Цертелєва. Що ж я зробив? Я написав статтю, лише про саме головне забув: нічого не сказав ні про тебе (мається на увазі "Малоросийские песни", изданные М. Максимовичем. Москва, 1827) ні про Срезневського, ні про Цертелєва ["Опыт собрания старинных малороссийских песен". Санкт-Петербург, 1819. – Г. С.]. Пізніше я опам'ятався і хотів було додати і поговорити про твоє чудове видання, але запізнився: стаття уже була надрукована". Гоголь у статті глибоко розкрив значення пісні в житті народу: "Пісні для Малоросії – все: і поезія, і історія, і батьківська могила. Хто не проникнув у них глибоко, той нічого не довідається про минулий побут цієї квітучої частини Росії. Історик не повинен шукати в них вказівок дня і числа битви чи точного пояснення місця, вірної реляції; у цьому відношенні небагато пісень допоможуть йому. Але коли він захоче довідатися про справжній побут, стихію характеру, про всі тонкощі і відтінки почуттів, хвилювань, страждань, веселощів народу, коли захоче відчувати дух минулого століття, загальний характер всього цілого і окремо кожного конкретного, тоді він буде задоволений сповна: історія народу постане перед ним у ясній величі" (Гоголь Н. ПСС. Т. XIII. С. 91).

Стаття Гоголя мала значний резонанс в українському суспільстві XIX – поч. XX ст., стала важливим джерелом для всіх, хто цікавився історією та культурою українського народу, його життям і традиціями.

Переклад українською мовою за ред. І. Сенченка надрукований у зібранні творів М. Гоголя (2012. Т. 7).

Прокопович Микола Якович (27.01.1810–01.06.1857) – педагог, письменник, товариш Гоголя по навчанню у Ніжинській гімназії вищих наук кн. Безбородька. Син капітана-вдівця, який після відставки 1820 р. оселився у Ніжині і був обраний повітовим предводителем дворянства.

Навчався в гімназії з 1821 до 1829 р., був одним із близьких друзів Гоголя. Разом з ним виписували журнали та літературні твори, захоплювалися "Евгением Онегиным" О. Пушкіна, видавали рукописні альманахи, виступали в театральних виставах, писали малоросійські сценки і були неперевершеними їх виконавцями. Прокопович більше грав трагічних персонажів. Йому Гоголь

першим читав свої твори. Він був талановитим, мав прекрасний літературний смак, справедливо вважався знавцем художнього мистецтва, на що Гоголь вказував у своєму листі: "У тебе ж, судячи з твоїх шкільних, ще написаних у Ніжині повістях, є всі якості оповідача. Мова твоя лилась плідно і вільно, твоя проза була у декілька разів кращою від твоїх віршів і уже тоді була значно правильнішою від теперішньої моєї" (Гоголь Н. ПСС. Т. XIII. С. 323). К. Базилі згадував: "У ту пору література процвітала у нашій гімназії, і вже проявлялися таланти товаришів моїх: Гоголя, Кукольника, Миколи Прокоповича, Данилевського та інших". Прозові твори Прокоповича до нас не дійшли. Серед віршованих – відомий уривок із поеми "Сон Ратмира", який він направив у грудні 1825 р. для публікації в журналі "Телеграф". 27 жовтня 1826 р. вийшло розпорядження почесного попечителя гімназії О. Г. Кушельова-Безбородька "вислати вольних пансіонерів Прокоповича, Данилевського і Мартоса за те, що вони таємно від начальства читають непристойні віку книги, пишуть вірші, які не свідчать про чистоту моральності". Проте захист батька, який мав помітне становище у Ніжині, не вплинув на остаточне вирішення цього питання, і Прокопович залишився у гімназії. Через смерть батька М. Прокопович двічі хотів піти з гімназії. І все ж він у 1829 р. її закінчив, отримавши ступінь дійсного студента. Того ж року М. Прокопович переїхав у С.-Петербург і жив разом з Гоголем, вступив у Театральну школу на драматичне відділення. У 1832 р. після завершення навчання він поїхав у Ніжин на ціле літо. В грудні 1832 р. М. Прокопович повернувся в Петербург. У 1833 р. одружився з актрисою М. Трохневою. 1836 р. працював викладачем словесності в Першому кадетському корпусі, де служив до кінця життя, мав репутацію хорошого викладача.

На поч. 30-х рр. з'являються перші публікації віршів у журналах "Полночь", декілька поезій у "Литературному прибавлении к Русскому инвалиду". Гоголь весь час залучав М. Прокоповича до літературної творчості. У листі від 25 січня 1837 р. він писав: "Я заклинаю тебе скинути лінь. Не берись за велику справу, візьмись спочатку за мале: пиши повісті і все що завгодно, але тільки пиши

обов'язково, погоджуйся на всі журнали, розміщуй і бери гроші. У тебе відчутна мова, але ще не розробилась. Рік-два використай, безперечно, щоб розписатись, і тоді... нічого говорити, ти і сам дізнаєшся і осягнеш тоді своє призначення і вирішиш, за що і як треба взятися" (Гоголь Н. ПСС. Т. VI. С. 85).

Лист Гоголя до М. Прокоповича від 2 липня 1838 р. проникнутий глибокою повагою до їх союзу, який народжувався "під алеями лип ніжинського саду, у другому музеї на маленькій сцені нашого домашнього театру і зміцнювався, стягнутий холодом петербурзького клімату, крізь усі дні нашого перебування разом".

У листі до П. О. Плетньова 1846 р. Гоголь радив йому розшукати М. Прокоповича і залучити його до співробітництва у журналі "Современник", бо "із всіх нас, хто виховувався зі мною разом у школі і почали писати в один час зі мною, у нього раніше ніж у всіх інших проявилось унаочнення, спостережливість і живописання життя. Його проза була вільна, гомінлива, все виливалось у нього невимушено розкішно, все діставалось йому легко і пророчило у ньому плодового романіста" (Гоголь Н. ПСС. Т. VIII. С. 426). На жаль, талант М. Прокоповича, який формувався у Ніжині, не розкрився.

Квартира М. Прокоповича була одним із центрів, де збиралися ніжинські "однокоритники". Перебуваючи у Петербурзі, Гоголь часто бував у свого друга. Як нікому іншому Гоголь довіряв Прокоповичу, а тому у 1841 р. доручив йому спостерігати за друкуванням "Мертвих душ", а у 1842 р., у зв'язку зі своїм перебуванням за кордоном, підготувати до видання 4-томне зібрання його творів та бути їх редактором. Друкування першого зібрання творів Гоголя супроводжувалося складністю як з друкарських причин, так і з суб'єктивних, які були пов'язані з різними поглядами петербурзьких (з кола В. Белінського) і московських літераторів (С. Шевирьов та ін.), між якими йшла боротьба. С. Шевирьов різко охарактеризував діяльність Прокоповича, була посіяна недовіра між друзями. М. Прокопович вирішив покрити збитки своїми грошима і припинив зв'язки з другом. Після цього Гоголь з погордою ставився до Прокоповича, а згодом змінив цей тон на поблажливий. Останній лист до нього Гоголь написав у березні 1850 р. В ньому він згадував про минуле і висловлював сподівання на наступні зустрічі. Через два тижні після смерті Гоголя у 1852 р. М. Прокопович на прохання П. Куліша написав спогади про ранній період життя і творчості свого друга. На їх основі Куліш написав статтю "Несколько черт для биографии Гоголя" ("Отечественные записки". 1852. № 4).

Помер М. Прокопович у 1857 р. від сухот, залишивши дружину Марію і 6 дітей.

М. Гербель видав збірку "Стихотворения Н. Я. Прокоповича" (1858) і написав статтю "Николай Яковлевич Прокопович и отношение его к Гоголю", в якій йшлося: "З півроку тому назад помер Прокопович, кращий друг Гоголя, тихо і безвісно, як і жив. Він пішов у могилу, як скромний, непомітний діяч, що приніс відому долю користі у сфері своєї діяльності далеко не здійснивши тих надій, які

покладали на нього Гоголь та інші близькі до нього люди... І якщо публіка не знає поета Прокоповича, то добре знає Прокоповича – друга Гоголя, що мав на автора "Ревізора" і "Тараса Бульбу" сильний і благородний вплив до самого 1843 року, коли Гоголь внаслідок різних причин... охолов до своїх старих друзів і знайшов нових".

В архіві М. Прокоповича зберігалися рукописи Гоголя: неповний чорновий автограф другої редакції "Тараса Бульби", автографи першого тому "Мертвих душ", друга редакція "Портрету", "Гравців", "Позову", "Лакейської", "Театрального роз'їзду...", а також 32 листи Гоголя до М. Прокоповича. Всі ці рукописи після смерті М. Прокоповича купив у його вдови у 1859 р. почесний попечитель Юридичного ліцею Г. О. Кушельов-Безбородько для бібліотеки навчального закладу у Ніжині. Крім листів Гоголя, збереглося чимало листів М. Прокоповича, зокрема до В. Белінського, О. Данилевського, С. Шевирьова та інших осіб, у яких йшла мова про М. Гоголя.

Прохоренко Євгенія Євгеніївна (11.12.1982) – педагогиня, літературознавець. Кандидат філологічних наук (2014). Закінчила Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя (2005), де і працювала спочатку фахівцем Гоголезнавчого центру, а згодом на кафедрі світової літератури та історії культури.

Наукові інтереси пов'язані зі спадщиною М. Гоголя, про що свідчать її наукові праці "Творчість Миколи Гоголя в українській літературно-критичній і художній свідомості 20–30-х рр. ХХ ст." (2014) та понад 20 публікацій у різних вітчизняних і зарубіжних виданнях, що торкаються життя та творчості М. Гоголя, серед них "М. Гоголь і Т. Шевченко в українських порівняльних студіях 20–30-х рр.", "Трансформація сюжету гоголівського "Вія", "Романтичні традиції в прозі Гоголя і Ю. Яновського", "Запропавша чи Втрачена грамота", "Гоголь і Лесь Курбас", "Проблема національної ідентичності М. Гоголя в українському літературно-критичному розвитку" тощо.

Пухальський Іван Семенович (16(28).04.1855 – після 1902) – український драматург і театральний діяч. Автор деяких інсценізацій, серед них "Відьмак", фантастична драма в 6 діях (в 6-й дії 2 картини) із Гоголя "Страшна помста" (ценз. дозв. від 20.12.1904 та 20.10.1908).

Пфеніг Роберт Августович (1824–04(16).02.1899) – український диригент, композитор, педагог. Працював викладачем музики, диригентом хору і симфонічного оркестру Київського кадетського корпусу (1851), вчителем хорового співу Інституту шляхетних дівчат (1853–1868). Один із організаторів Київського відділення РМТ (1863), член його директорії (1863–1875), завідувач музичної частини і диригент його симфонічних концертів (1863–1972). У 1868–1874 рр. – перший директор і викладач музичного училища РМТ. З 1875 р. – вчитель і керівник хорів у гімназіях Ташкента.

Написав оперу "Тарас Бульба" за повістю Гоголя та інші твори на українську тематику.

Пчілка Олена (спр. прізви. – Косач Ольга Петрівна; 17(29).07.1849–04.10.1930) – українська письменниця, фольклористка, перекладачка, членкиня-кореспондентка ВУАН (1927). Мати Лесі Українки, сестра М. Драгоманова. Закінчила Інститут шляхетних дівчат у Києві. Авторка поетичних збірок, повістей, оповідань, п'єс. Виступила редакторкою збірника Гоголя "Вечорниці на хуторі під Диканькою: Пуццєні в світ пасічником Рудим Паньком: оповідання" (Львів, 1885).

Переклала комедію Гоголя "Одруження. Пригода зовсім не можлива" у 2-х діях ("Женитьба") (1909, вид. у Львові 1926), "Весняні ночі" ("Майская ночь, или Утопленница") (Київ, 1880, 1881), "Записки причинного" ("Записки сумасшедшего") (1881).

У листі до редактора львівського журналу "Зеркало" Олена Пчілка писала: "Як вам відомо, наші українські твори так як і зовсім не мають ходу у себе дома, або, коли й мають то такий черепаший, що не тільки енергія, але й просто терпіння пропадає в безталанного автора, поки він щось своє побаче у світі. Для того раз у раз думається, чи не можна було б прилучитись з тими нещасливими "творами", до ваших львівських видавництв... Щоб ви могли судити о цілій справі, я на всякий случай перелічу вам все, що маю готового до друку: три переклади з Гоголя – "Втрачена грамота", "Зачароване місце", "Одруження" (Леся Українка. Документи, матеріали. Київ, 1971).

На жаль, з розповсюдженням перекладу були складнощі, про що писав І. Франко до Олени Пчілки 29 жовтня 1885 р.: "Видання ... немає ніякої шанси розійтись, бо ті оповідання, котрі в ньому поміщені, вже по кілька раз у нас були перекладені і друковані. Хіба що Ви б мали надію перевезти цю книжечку в Росію". Аналізуючи "Переклади з М. Гоголя (Два розмаїтих зразки) Олени Пчілки", В. Луквич вказував, що переклад відзначається глибоким зрозумінням цілого сюжету, удалим віданієм самих найвищих гадок і понять та і дуже гарною мовою".

Радецька Мирослава Михайлівна (20.06.1930–23.01.2012) – педагогиня, літературознавець. Членкиня Міжрегіональної спілки письменників та Конгресу літераторів України. Закінчила історико-філологічний факультет Донецького педагогічного інституту, аспірантуру у Львівському університеті. Кандидат філологічних наук, доцент Луганського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. У 1964 р. захистила кандидатську дисертацію на тему: "Становлення сатири в творчості М. В. Гоголя".

Працювала у Харківському університеті, Слов'янському і Луганському педагогічних інститутах. В останні роки викладала у Луганському педагогічному університеті імені В. Даля.

Авторка численних статей про життя і творчість Гоголя у взаємозв'язку з літературним процесом та журналістикою. Чимало літературознавчих праць

присвячено з'ясуванню концепції образу Гоголя в поезії. Була зібрана на цю тему велика бібліографія. Відома також як публіцистка, прозаїк, поетка і рецензентка театральних постановок у театрі м. Луганська. Лауреат літературних премій Володимира Даля та Олега Бішарева.

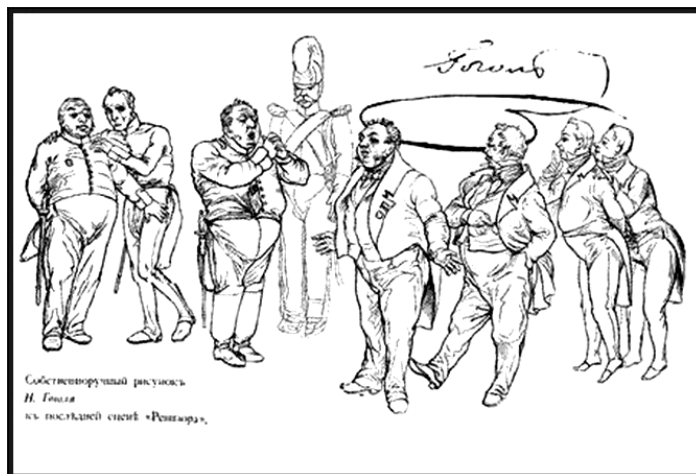
Райський-Ступницький Петро Павлович (спр. прізви. – Ступницький) – актор, хормейстер у трупі М. Кропивницького, автор комедії в 4-х діях з хорами, танцями "Майська ніч" (ценз. дозв. від 07.11.1898), драматичної картини в 4-х діях "Поход запорожцев и Тарас Бульба". Переробка артиста В. П. Райського-Ступницького (1898) (ценз. дозв. від 10.03.1898).

"Ранок ділової людини" – "Утро делового человека" – спеціально підготовлений до друку уривок із недописаної комедії "Владимир третьей степени" (1832–1836). Перша назва уривка "Утро чиновника". Надрукована в журналі О. Пушкіна "Современник" у 1836 р. під заголовком "Петербургские сцены".

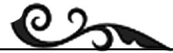
Рафальський Гнат Гнатович (спр. прізви. – Лозинський; 1868–1933) – український актор. Закінчив Київський університет. З 1894 р. – у трупах М. Кропивницького, О. Ратмирової, в 20–30-х рр. – у російській мандрівній опері, Харківському театрі музичної комедії.

Серед зіграних ролей – Землянка у "Ревізорі" Гоголя.

"Ревізор" – "Ревизор" – комедія Гоголя. Вперше опублікована в Санкт-Петербурзі 1836 р. Цензурний дозвіл підписав О. В. Никитенко 13 березня 1836 р. У виправленому вигляді п'єси з'явилася вдруге 1841 р. з додатком "Двох сцен, включених для затримання потоку п'єси". Через рік комедія в допрацьованому варіанті була включена до 4-го тому "Сочинений Н. Гоголя" (1842). І після цього Гоголь працював над "Ревізором", про що свідчить посмертна його публікація 1855 р.

Малюнок М. Гоголя до п'єси "Ревізор"

Ідею сюжету комедії підказав 1835 р. О. Пушкін. Гоголь просив поета: "Зробіть милість, дайте який-небудь сюжет, хоча б який-небудь смішний чи не смішний, але російський щиро анекдот. Рука тремтить написати тим часом комедію. Якщо ж цього не станеться, то у мене пропаде даремно час, і я не знаю, що робити тоді з моїми обставинами. Я, крім мого поганого заробітку університетського 600 карбованців, не маю ніяких тепер посад. Зробіть милість, дайте сюжет, духом буде комедія із п'яти актів, і, клянусь, буде смішніша чорта. Заради Бога. Розум і шлунок мої обидва голодують". О. Пушкін розповів Гоголю про літератора П. П. Свіньїна, як він у Бесарабії видав себе за важливого чиновника, вирішуючи свої справи (Гоголь в воспоминаниях современников. 1952. С. 431). Але подібних авантюристів і брехунів у миколаївський час було немало.

Ця ідея О. Пушкіна була підкріплена і побутовими обставинами, які трапилися з самим Гоголем, коли він 19 серпня 1835 р. повертався зі своїми друзями по Ніжинській гімназії вищих наук кн. Безбородька О. С. Данилевським та І. Г. Пашенком з Києва до Москви. З розповіді Данилевського, записаної В. І. Шенроком, довідуємося: "Пробувши у Максимовича два дні, Гоголь з Данилевським змушені були взяти напрокат бричку, бо диліжансів на той час ще не існувало, і вирушили із Києва до Москви, де Гоголь хотів побачитись з Погодіним та іншими своїми друзями. Поїздки здійснили утрюх, до них приєднався... Іван Григорович Пашенко. Тут була розіграна генеральна репетиція "Ревізора"... З цією метою він [Гоголь – Г. С.] попросив Пашенка виїжджати вперед і розповсюджувати скрізь, що слідом за ним їде ревізор, ретельно приховуючи мету своєї поїздки. Пашенко виїхав на декілька годин раніше і влаштував так, що на станціях всі були уже підготовлені до приїзду і зустрічі уявного ревізора. Завдяки такому маневру, який чудово і щасливо вдався, всі троє їхали з надзвичайною швидкістю... Коли Гоголь з Данилевським з'являлися на станціях, їх приймали всюди з надзвичайною люб'язністю і ввічливістю. У подорожній Гоголя значилося "ад'юнк-професор", що сприймалося на той час збитими з пантелику доглядачами трохи не як ад'ютант його імператорської величності. Гоголь тримав себе, звичайно, як приватна людина, але, ніби із простої зацікавленості, питав: "Покажіть, будь ласка, якщо можна, які тут коні; я б хотів подивитися на них" і тому подібне.

Комедія була написана. Але Гоголь розумів, що отримати дозвіл на публікацію і постановку на сцені буде важко. І він використав своє знайомство з поетом В. А. Жуковським і графом М. Ю. Вієльгорським, які влаштовували читання "Ревізора" у зимовому палаці імператорові. Комедія царю сподобалася, і він дозволив її поставити на сцені. Цензор Е. Ольдекоп 27 лютого 1836 р. швиденько оформив дозвіл. "Ця п'єса дотепна і чудово написана, – писав він у висновку. – Автор її належить до низки видатних російських письменників-новелістів... П'єса не містить у собі нічого недозволеного". Шеф жандармів генерал Л. В. Дубельт 2 березня 1836 р. написав: "Дозволю".

Гоголь читав п'єсу у колі своїх друзів і знайомих, про що свідчать листи та спогади В. Жуковського, О. Смирнової, К. Вяземського та ін. Комедія слухачами

сприймалася по-різному. І. Панаєв згадував: "Барон Розен пишався тим, що, коли Гоголь на вечорі у Жуковського перший раз прочитав свого "Ревізора", він один із усіх присутніх не показав автору ні найменшого схвалення і навіть ні разу не усміхнувся і співчував Пушкіну, який захоплювався цим, образливим для мистецтва, фарсом і під час читання качався від сміху".

І все ж значна частина слухачів сприймала п'єсу позитивно.

Вперше комедія була поставлена у петербурзькому Олександрінському театрі 19 квітня 1836 р. П'єса мала успіх на сцені. Цар Микола I, відвідавши виставу, сказав, виходячи з театру: "Ото п'єса! Всім дісталосся, а мені – більше за всіх!"

РЕВИЗОРЪ

КОМЕДІЯ.

ВЪ ПЯТИ ДѢЙСТВІЯХЪ.

соч. Н. ГОГОЛЯ.

САНКТПЕТЕРБУРГЪ,

ПЕЧАТАНО ВЪ ТИПОГРАФИИ А. ПЛЕШЧЕВА.

1836.

Обкладинка першого видання п'єси

нової комедії" (1836), "Уривок з листа, написаного автором незабаром після першої вистави "Ревізор" до одного літератора" (1840–1841), "Попереднє повідомлення для тих, хто захотів би зіграти як слід "Ревізора" (1846), "Дві сцени, вилучені й при першому виданні як такі, що уповільнювали хід п'єси" (1841), "Сцена, не внесена автором у друковані видання "Ревізора" 1835" (1835), "Розв'язка "Ревізора" (1846), "Доповнення до "Розв'язки "Ревізора" (1847). Всі вони у XX ст. були перекладені українською мовою Д. Бобирем.

В українських театрах "Ревізор" спочатку йшов російською мовою. На українській сцені "Ревізор" з'явився у 1891 р. на сцені театру "Соловцова" (Театр Київського драматичного товариства", організованого М. М. Федоровим (псевдонім Соловцов)). У 1898 р. театр отримав нове приміщення (нині театр ім. І. Франка).

М. Щепкін хотів її поставити у Москві в Малому театрі. Гоголь у листі до М. Погодіна 6 грудня 1835 р. писав: "Сміятися, сміятися давай тепер якомога більше. Хай живе комедія! Одну, нарешті, вирішив давати в театрі, накажу переписати примірник для того, щоб послати до тебе в Москву, разом з проханням повідомити кого треба з цієї нагоди. Скажи Загоскіну, що я буду писати до нього про це і уклінно просити про всяку з його боку допомогу, а дорогому Щепкіну, що йому десять ролей в одній комедії і яку хоче, то таку і бере, навіть може разом всі грати. Мені дуже шкода, що я не приготував нічого до його бенефісу. Так я був зайнятий у цей час, що ледь встиг третього дня закінчити цю п'єсу".

Комедія "Ревізор" у Москві була поставлена у Малому театрі 25 травня 1836 р.

П'єса супроводжувала Гоголя майже все життя, він постійно до неї повертався, вносив правки, пояснення, писав додатки. Так з'являється "Театральний роз'їзд після представлення

І до театральної програми на честь цієї дати був включений другий акт гоголівської п'єси. Роль Городничого зіграв сам Соловцов, Хлестакова – Багров.

У 1907 р. вистава "Ревізор" українською мовою була включена до репертуару Першого українського стаціонарного театру у Києві, організованого М. Садовським та М. Заньковецькою. М. Садовський переклав п'єсу українською мовою. Основних героїв грали провідні актори театру: М. Садовський – Городничий, І. Мар'яненко – Хлестаков, І. Загорський – Бобчинський, І. Ковалевський – Добчинський, Ю. Милович – купець Абдулін, Ф. Левицький – Земляника, С. Паньківський – Осип, Г. Борисоглібська – слюсарша та ін. Ця постановка "Ревізора" українською мовою відіграла велику роль в історії українського театру і довела, що українською мовою може чудесно звучати і російськомовний текст, а українським акторам до снаги класичний репертуар. М. Садовський спрямовував акторів на розкриття характерних рис персонажів власними засобами ліплення образу, уникаючи повторення штампів. Прекрасний переклад М. Садовського відіграв свою позитивну роль. Вистава вдалася.

Поступово п'єса Гоголя "Ревізор" з'явилася у репертуарі багатьох українських театрів.

Українською мовою п'єсу "Ревізор" вперше переклав Василь Сімович і видав у газеті "Буковина" 1901 р. (січень-лютий). У цьому ж році переклад опубліковано окремою книжкою в Чернівцях у видавництві академічного товариства "Молода Україна". Перекладена комедія друкувалася і 1905 р. В уривках вона подавалася у різних шкільних посібниках, виданих для шкіл у Західній Україні, перекладено ще 1907 р. У 1908 р. у видавництві "Рада" у Києві з'явилася п'єса Гоголя у перекладі О. Коваленка, а 1918 р. у видавництві "Час" (серія "Драматичний") – М. Садовського, в 1935 р. – А. Хуторянина. Серед ненадрукованих текстів зберігається рукопис у перекладі Ганкевича (Галичина, 1878), Валентина Балясного (1885) та Є. Ф. Сагайдачного (1915).

Комедія "Ревізор" була зіграна у багатьох театральних трупах та театрах України. У 1929 р. Херсонський державний театр ім. А. Луначарського представив глядачам разом з режисером І. Г. Терентьевим виставу нового "Ревізора", яка складалася з об'єднаних сцен п'єси Г. Квітки-Основ'яненка "Приїжджий із столиці, або Сум'яття у повітовому місті" та гоголівського "Ревізора" під назвою "Інкогніто" (Сухопаров С. М. Старый Херсон Сергея Сильванского. С приложением текстов работ С. А. Сильванского. Херсон, 2002). Ця вистава була співзвучна історичному часові 30-х рр. ХХ ст., коли сталінські репресії породжували "тотального ревізора – страх" (Колосова Н. О., Мазепа Н. Р. Коментарі до п'єси. *Микола Гоголь. Зібрання творів: у 7 т.* 2008. Т. 3. С. 185). Відголоски "Ревізора" відчутні і в п'єсах Миколи Куліша.

І для ХХІ ст. п'єса залишається актуальною і дає можливість багатьом акторам розкрити свій талант. У наш історичний час іде пряме осучаснення вистави, про що свідчать постановки в Національному академічному театрі російської драми ім. Лесі Українки (2000), Національному українському театрі ім. І. Франка (2003), Рівненському та Полтавському обласних академічних

українських музично-драматичних театрах, Одеському українському театрі ім. В. Василька (2003), Київському драматичному театрі на Липках (2014) за участі таких провідних акторів, як Л. Титов, Л. Кадочникова, В. Ніколенко, Б. Бенюк, Н. Сумська, А. Гнатюк, О. Ступка; В. Янчук, Н. Ніколаєва, Г. Морозюк, С. Лозовський; В. Морус, В. Крапива, Ю. Попов, А. Дриженко, Є. Юхновець, С. Гужва, М. Михайличенко та ін.

*Сцена із вистави "Ревізор" у Національному театрі російської драми
ім. Лесі Українки*

*Сцена із вистави в Полтавському музично-драматичному театрі
ім. М. Гоголя*

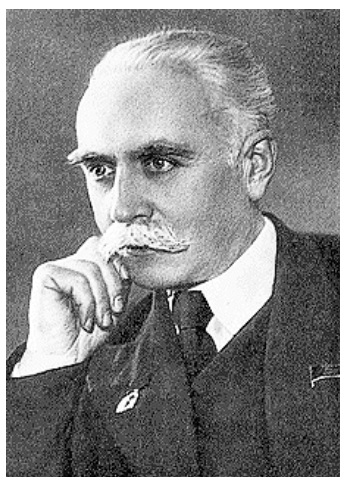

Ревуцький Дмитро Миколайович (05.04.1881–29.12.1941) – музикознавець, фольклорист. Закінчив Київський університет (1906). Професор Київського музично-драматичного інституту ім. М. Лисенка (1918–1932). Організатор Етнографічної комісії АН УРСР (1922), згодом Інституту фольклору АН УРСР. Автор багатьох досліджень фольклорних збірок.

Перекладач повісті Гоголя "Вечір проти Івана Купала" для збірника "Гоголь М. В. Твори: в 5 т." (Т. 1. 1929) та інших видань.

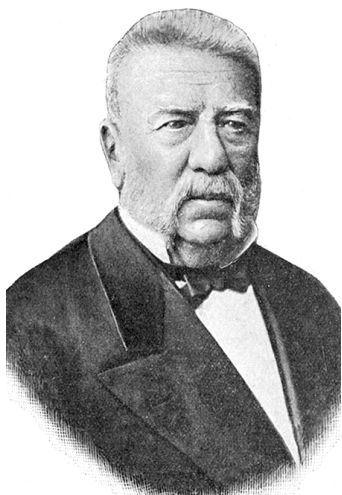

Ревуцький Лев Миколайович (08(20).02.1889–30.03.1977) – композитор, педагог, музичний-громадський діяч. Народний артист СРСР (1944), академік АН УРСР (1957). Герой Соціалістичної Праці (1969), доктор мистецтвознавства (1941). Навчався в Київській музично-драматичній школі М. Лисенка (1906–1908). Закінчив Київську консерваторію (1916), з 1935 р. – її професор. Автор кантат, симфоній, концертів для фортепіано з оркестром, фортепіанних п'єс, хорів, романсів, пісень. Лауреат Державної премії СРСР (1941); Державної премії УРСР ім. Т. Шевченка (1966). Брав участь у створенні нової редакції опери М. Лисенка "Тарас Бульба", у написанні додаткових епізодів (1937, 1955), зокрема, й увертюри в оркестровці Б. Лятошинського (1936–1937, 1952).

Тв.: Тарас Бульба. Опера на 5 дій, 8 картин за повістю М. В. Гоголя. Лібрето М. Старицького, музика М. Лисенка, редакція та додаткові епізоди: музика Л. Ревуцького, текст М. Рильського, "Монолог Тараса Бульби і аріозо Остапа" (на слова М. Рильського (1936)), "Монолог Тараса Бульби" (на слова М. Рильського, 1956) (пісня Кобзаря, прощання Насті з сином, героїчний фінал з хором тощо).

Література: Шиффер Т. Лев Ревуцький (1982); Самойленко Г. В. "Тарас Бульба" в українському оперному мистецтві сцені. *Він же Повість Миколи Гоголя в українському текстологічному, соціологічному та мистецькому вимірах*. Ніжин, 2018. С. 111–120.

Редькін Петро Григорович (04.10.1808–07.03.1891) – товариш Гоголя по Гімназії вищих наук кн. Безбородька у Ніжині, у якій навчався у 1820–1826 рр. Перший кандидат першого випуску, відзначений золотою медаллю, заслужив право вписати своє ім'я в книгу честі Гімназії "Liber Honoris". Цього студента із Ромен високо цінував І. С. Орлай. Пізніше дійсний таємний радник, голова Департаменту наділів. Відомий педагог 40-х рр., редактор і видавець журналу "Юридические записки", "Новая библиотека для воспитания", доктор права, професор Московського (1835), Санкт-Петербурзького університетів, ректор цього університету (1873–1876), член Державної ради (1882). Подарував бібліотеці гімназії дві книги у трьох томах лейпцизького видання 1786 та 1792 рр., за що отримав від навчального закладу подяку.

В гімназії Редькін мав високі оцінки з усіх предметів і пройшов дев'ять класів за шість років. Для поглиблення знань він разом з К. Базилі, Н. Кукольником, В. Тарновським перекладали підручники та наукові праці Роллена, Крев'є, посібники з загальної історії. Пізніше Н. Кукольник згадував: "Праця ця, хоча і не була закінчена, багато сприяла не лише ґрунтовному вивченню російської і французької мови, але і розвиткові історичного змісту, а головне, привчала до наукових занять". Крім цього, в кімнаті Редькіна квартири гувернера Мишковського збирався гурток гімназистів, які займалися літературною творчістю, виданням рукописних журналів: М. Гоголь, Н. Кукольник, К. Базилі, В. Любич-Романович та ін. Саме тут були прочитані твори багатьох з них, зокрема, слов'янська повість М. Гоголя "Братя Твердиславичи", яку забракували деякі із тих, хто зібрався під час її читання. П. Редькіна цікавили "Ирландские мелодии" Т. Мура, і він сам пробує свої сили у цьому жанрі як перекладач (Алексеев М. П. Томас Мур, его русские собеседники и корреспонденты. *Международные связи русской литературы*: сборник статей. Москва; Ленинград, 1963).

Після закінчення гімназії П. Редькін навчався в Московському, Дерптському, Берлінському університетах. Повернувшись до Росії, склав екзамен і отримав ступінь доктора права (1834). Спілкувався з Гоголем, входив у коло "ніжинських однокоритників" у Петербурзі. А. Мокрицький у 1835 р. збирався написати картину "Відомі співучні по Ніжинській гімназії: М. Гоголь, Н. Кукольник,

К. Базилі, П. Редькін". Вони мали бути зображені за читанням (Дневник художника А. М. Мокрицкого. Москва, 1975).

Прізвище П. Редькіна зустрічається в листах Гоголя. Вчений брав участь у створенні пам'ятника Гоголю в Ніжині. У листі на ім'я голови комітету зі встановлення пам'ятника називав Гоголя своїм "незабвенным товарищем". Можна лише шкодувати, що П. Редькін ніколи не згадував про своє та своїх товаришів життя у Ніжинській гімназії, хоча написав нарис про проф. К. В. Шапалинського.

Редько Олексій Кирсанович (15.04.1948–15.05.2016) – український скульптор. Закінчив Київський художній інститут (1974), творчі майстерні АМ СРСР (1979). Автор багатьох монументів і пам'ятників, встановлених у Києві та інших містах. З 1977 р. член Спілки художників України. Активний учасник республіканських і всесоюзних виставок.

Серед скульптурних зображень – портрет М. Гоголя (1988).

Рейзен Марко Йосипович (21.06.1895–25.11.1992) – український та російський співак (бас). Народний артист СРСР (1937). Навчався в Харківській консерваторії (1917–1918), соліст Харківської опери (1921–1925), соліст Ленінградського театру опери та балету (1925–1930), Великого театру (Москва) (1930–1954). З 1967 р. – професор Московської консерваторії. Державні премії СРСР (1941, 1949, 1951).

У 1924 р. в першій постановці опери "Тарас Бульба" у Харківському російському оперному театрі, здійсненій у натхненній інтерпретації Льва Штейнберга, М. Рейзен виконав партію Воеводи та Тараса Бульби.

Рекало Кузьма – автор п'єси "Солоха". Сцена на 1 дію за повістю Гоголя зі співами і танцями (Санкт-Петербург, 1913) (ценз. дозв. від 22.03.1913).

Ремез Олекса Михайлович (1882–1960) – актор, театральний діяч, учитель, талановитий аматор. Працював у Львівському театрі "Руська бесіда" (1906–1912), після чого директор "Гуцульського театру" (1912). У радянський час працював у різних театрах, зокрема М. Садовського, Українському радянському театрі ім. Т. Шевченка та ін. Перекладач "Повісті про те, як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем" (Чернівці, 1914), надрукованої у серії "Наука і розвага" Літературно-наукової бібліотеки, ч. 5.

Портрет В. М. Рєпніної.

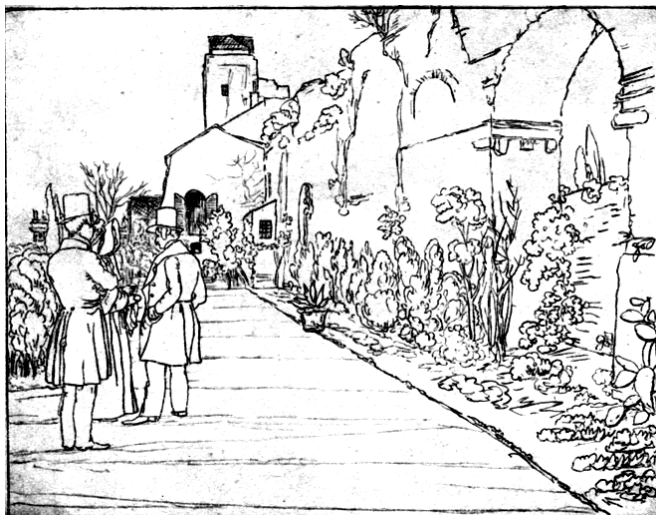
Худ. Г. Псьол

Рєпніна Варвара Миколаївна (1809–1891) – княжна, російська письменниця. Донька державного діяча, генерала М. Г. Рєпніна-Волконського. Проживала в Україні м. Яготині.

Познайомилася з Гоголем у 1836 р. в Баден-Бадені. Заради неї та її сім'ї переїхав із Рима до Неаполя. Вона до самої смерті залишалася прихильницею письменника. Пізніше згадувала: "Ми швидко з ним зішлись, він був дуже жвавий, люб'язний і постійно смішив нас" (Шенрок В. И. Материалы для биографии Гоголя. Москва, 1892. Т. 1.). Вона була свідком того, як Гоголь любив розмовляти зі своєю колишньою ученицею Марією Петрівною Балабіною та її матір'ю Варварою Йосипівною. У цій сім'ї він читав їм п'єсу "Ревізор".

За спогадами княжни, автор "представляв всіх дійових осіб, змінюючи голос, урізноманітнюючи міміку кожної особи". Прекрасно Гоголь читав також "Записки сумасшедшего", які викликали в кінці читання сльози у Варвари Йосипівни Балабіної.

В. Рєпніна залишила спогади про Гоголя ("Русский архив. 1890), в яких вона передавала гоголівські відомості про Ніжинську гімназію вищих наук кн. Безбородька, професорів, навчання. Згадувала і про свої зустрічі з письменником у Римі 1837 р., про дискусії батька В. Рєпніної з Гоголем. Спогади наповнені багатьма цікавими деталями. В. Рєпніна розповідає про роботу письменника над "Мертвими душами", турботу про друга О. Данилевського, який, хворий, перебував у Парижі і просив позичити гроші у зятя княжни П. І. Кривцова, про його читання другого тому "Мертвих душ" своїм друзям, про оцінку ним першого тому, який був, на його думку, "брудним двором, який вів до прекрасної будівлі".

"Одного разу, після смерті молодого графа Віельгорського, на віллі Фольконьєри, – згадувала Варвара Миколаївна, – де ми жили, я застала Гоголя у моїй кімнаті з книгою в руках і запитала його, що це за книга; він передав її. Це була Біблія; на першій сторінці, тремтячою рукою покійного Віельгорського було написано: "Другу моєму Миколі. Вілла Волконська". Гоголь сказав мені: "Ця книга удвічі мені святіша". У Римі Гоголь часто до нас приходив і був дуже потішним, від його розповідей я реготала".

М. Гоголь на терасі вілли З. Волконської у Римі 3 лютого 1839 р.

Худ. В. Жуковський.

Не менш цікавими були спогади і про зустріч з Гоголем навесні 1848 р., коли письменник знаходився в Одесі під час карантину. На одну дуже цікаву зміну у Гоголі звернула увагу Варвара Миколаївна після його повернення із Єрусалиму в 1848 р.: "Раптом Гоголь приїхав до нас у Яготин, куди ми з моєю мамою приїжджали на деякий час із Одеси. Обличчя його носило відбиток змін, які відбулися в душі його. Раніш йому були зрозумілими люди, але він сам був закритий для них, і лише іронія виходила назовні. Вона колола їх гострим його носом, жалила його виразними очима, його боялися. Тепер він став зрозумілим

для інших; він добрий, він м'який, він по-братському співчуває людям, він такий доступний, він поблажливий, він дихає християнством. Прогулюючись зі мною по саду, Гоголь захоплювався деревами і порівнював їх з мізерною рослинністю Одеси. Я розуміла, що верби, клени, липи і пірамідальні тополі його захоплювали".

Особливо тісними були взаємини Гоголя з Репніними, коли він проживав восени-зимою 1850–1851 рр. в Одесі. Про це свідчать не лише спогади Варвари Миколаївни, а й Катерини Олександрівни Хитрової, виховательки у домі брата Варвари – князя Василя Миколайовича Репніна, поміщика із Полтавщини, та його дружини Єлизавети Петрівни. Теплі стосунки письменник підтримував не лише з Варварою Миколаївною та її матір'ю Варварою Олексіївною, а і всією родиною Репніних-Волконських, які гостинно приймали його у себе вдома. Саме з цих спогадів ми довідуємось про те, як Гоголь організував в оселі князя, де проживали молоді хлопці-малороси, що виховували молодших синів Репніна, хор, який співав українських пісень, а дружина князя Єлизавета Петрівна їм акомпонувала. Відомо також, що Гоголь під час відвідувань Варвари Олексіївни читав їй як свої, так і інших авторів різні твори, а також релігійні книжки. Він часто розповідав цікаві життєві історії, якими захоплювалися всі слухачі, що були присутні у той час у Репніних.

Коло зв'язків у Гоголя часто розширювалося завдяки княжній. Так відбулося знайомство письменника з її подругою і компаньйонкою Глафірою Псьол, а також дядьком Варвари Миколаївни В. Перовським, який за сприяння Гоголя став покровителем художника Іванова, сестрами Катериною і Єлизаветою Давидовими, сімейству яких належала Кам'янка, тощо. В. Репніна захищала Гоголя в останній період його життя.

У той же час спогади В. Репніної про Гоголя свідчать про те, що вона неоднозначно оцінювала творчість письменника. Не сприйняла вона "Мертві душі", коли, за порадою Г. П. Галагана, який називав Гоголя Гомером, прочитала цей твір. Її неприємно вразили образи: "Типи "Мертвих душ" і "Ревізора" такі огидні, що ні розум автора, ні краса стилю не можуть змусити забути, що потопаєш у бруді, ходячи по тих дорогах, по яких ходять герої "Мертвих душ" та "Ревізора" (Русский архив. 1890. Кн. 3. С. 227). Хоча пізніше вона дещо по-іншому оцінювала цей твір, бачачи у ньому прояв письменника-гуманіста. "Щоб бути корисним ближньому, – підкреслювала В. Репніна, – він мужньо, просто занурюється в багно і, відчувши його сморід, він, із середовища цього гнилого болота, кричить людям: обходьте, обходьте це болото! Це прекрасно, це людяно, це християнський подвиг... я прочитала "Мертві душі".

В кінці "Спогадів" В. Репніна віддає перевагу Гоголю-моралісту, християнському проповіднику. "Спалюючи другий том "Мертвих душ", – стверджує вона, – письменник проявив християнський подвиг, заробивши собі царство небесне" (Киевская старина. 1893. Кн. II. С. 269–272).

Рильський Максим Тадейович

(07(19).03.1895–24.06.1964) – відомий український письменник, автор численних поетичних збірок, літературознавець, академік. Переклав твори М. Гоголя: "Майську ніч", "Ніч проти Різдва" (1929), "Повість про те, як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем" (1930), "Записки божевільного", "Ніс", "Коляска" (1932). Всі вони неодноразово перевидавалися. М. Рильський є автором поетичних творів про Гоголя: "Смерть Гоголя" (1951), "Живий Гоголь" (1952), "Шевченко і Гоголь" (1952), "Великі друзі" (Гоголь і Шевченко) (1959). Виступив літературним редактором у створенні додаткових сцен і переробки деяких інших для нової редакції опери М. Лисенка "Тарас Бульба" (лібрето М. Старицького) (1937), здійснену Л. Ревуцьким та Б. Лятошинським, зокрема "Монолога Тараса Бульби". Опублікував також критичні статті "Гоголь і Щепкін", "Наш Гоголь – безсмертне творіння", "Наш Гоголь", "Слово про Гоголя". Таким чином, М. Рильський проявив себе активним і яскравим пропагандистом творчості Гоголя.

"Рим" – повість, яка була надрукована у журналі "Москвитянин" (1842. № 3) з підзаголовком "Уривок". Гоголь планував у 1838 р. роман "Аннунціата", але плани змінилися, тому від нього залишився тільки "Рим". В основу повісті лягли власні враження від італійського міста Рим, у якому Гоголь проживав у період з 1837 до 1847 р. Він закохався у це місто, у нього було там багато друзів, зокрема художників, а також українців. Ще в ранньому вірші "Італія", написаному у Ніжині, Гоголь писав: "Меня влечет и жжет твое дыханье". Гоголь більше любив Рим, ніж Париж. "Йому здавалося, що після Італії Париж стає сухим та неживим", – зазначав Анненков (Гоголь в воспоминаниях современников. С. 250).

Українською мовою повість з'явилася 1952 р. у перекладі Є. Кротевича й увійшла у книгу: "Гоголь М. Твори: в 3 т. / за ред. М. Гудзія" (1952); повторена у виданні "Микола Гоголь. Зібрання творів: у 7 т." (2008. Т. 4).

Рід Гоголів-Яновських

По батьківській лінії з найдавніших імен роду Гоголів документи називають Євстратія, або Остапа, який відзначився у битві на Дрижиполі (1655). Він був Подольським, а потім Могильовським полковником (1658–1674). Саме він з усіх полковників залишився до кінця вірним гетьману Петру Дорошенку, був його послом у Туреччині, підтримував його в тяжкі хвилини сумнівів. Після Дорошенка Остап Гоголь разом з невеличкою кількістю відданих козаків пішов служити польському королю Яну Собеському і допоміг йому розгромити турків під Віднем. Король Ян-Казимір у 1674 р. нагородив його селом Ольховець. У грамоті було сказано: "За прихильність до нас й до Речі Посполитої благодатного Гоголя нашого могильовського полковника, яку він проявив у нинішній час, перейшовши на бік, присягнув нам у слухняності і передавши Речі Посполитовій могильовську фортецю, заохочуючи його на послуги, даруємо наше село, назване Ольховець, як йому самому, так і нинішній дружині його; по смерті ж їх син їх, благородний Прокіп Гоголь, також буде користуватися довічним правом". Остап Гоголь помер у 1679 р.

Прокіп Гоголь був польським шляхтичем. У нього був син, якого називали по-польськи Яном (Іваном), від цього і пішло прізвище Яновський. Після смерті батька Прокопа Ян залишив Польщу і свої володіння і, перейшовши на російський бік, оселився в селі Кононівка Лубенського повіту. Деякі документи свідчать, що Ян у 1697 р. був вікарієм лубенської Троїцької церкви, а у 1723 р. – священником Успенської церкви села Кононівка.

Син його Дем'ян також був священником кононівської церкви. У нього було два сини – Афанасій (Панас) і Кирило. Тому в подальшому рід Гоголів-Яновських роздвоюється. У Кирила, священника кононівської церкви, було два сини – Меркурій (священник кононівської церкви) і Савка (священник у селі Олефірівка Миргородського повіту).

Афанасій Дем'янович Гоголь-Яновський (1738–1798) вступив на службу спочатку у полкову миргородську, а наступного року – у військову канцелярію. За сумлінне виконання своїх обов'язків спочатку був представлений до військового звання хорунжий, а 7 серпня 1781 р. – до чину бунчукового товариша. У послужному списку сказано: "грамоте читать и писать по-русски, по-латыни, польски, немецки и гречески умеет". Пізніше був призначений полковим писарем. Цей чин перейменований у секунд-майори. Мав його до кінця своїх днів.

Афанасій Дем'янович не охоче говорив, що у нього батько був священником. Важко сьогодні довести, чому Ян (Іван) із шляхтича перейшов у духовний сан. Бували випадки, коли з козацької старшини переходили у священники. Такий шлях пройшов автор "Літопису Самовидця" ніжинець Р. Ракушка-Романович.

Афанасій Дем'янович закінчив семінарію, а потім Київську духовну академію, де отримав хорошу підготовку, добре знав іноземні мови. Крім канцелярської служби, займався підготовкою дітей дворянських сусідських сімей.

Одружився зі своєю улюбленою ученицею Тетяною Семенівною Лизогуб, донькою бунчукового товариша Семена Лизогуба. Її мати була із роду Танських.

Ходять анекдоти, що Афанасій викрав свою майбутню дружину і без відома рідних вони обвінчалися, за що ті дуже образились і не виділили посагу. І тільки брати подарували їй село Купчине (Василівку), в якому у 1782 р. проживало 268 селян, чоловіків і жінок.

Афанасій (Панас) Дем'янович збирав документи і подавав їх у комісію, щоб довести своє дворянське походження. Внаслідок цього він і його рід був внесений у дворянську родовідну книгу Київської губернії в першу її частину 15 жовтня 1792 р.

В. Вересаєв у своїй книзі "Гоголь в житті" (1990) на стор. 20, аналізуючи документи і протиріччя в них, стверджує, що питання походження Гоголя по батьківській лінії вимальовується так: якийсь могильовський полковник Гоголь – не Остап, а нікому не відомий Андрій – отримав садибу від польського короля Яна-Казимира, який уже за шість років перед тим зрікся престолу; у двох дуже близьких до цього Андрія Гоголя поколіннях потомство його представляло священників, що було трохи дивним для дворян; ніякого прізвища у нащадків цього могильовського полковника Гоголя в документах не значиться; тільки діти Яна від імені батька отримують прізвище "Яновські", брат Афанасія Кирило зі всім своїм потомством священників залишається чомусь тільки з цим прізвищем, без приставки "Гоголь"; Гоголем-Яновським виявляється лише Афанасій з усім своїм потомством. На основі цього можна вважати, що по батьку Гоголь-письменник походив не зі старовинного українського панства, а з духовенства, дворянство ж вперше отримав його дід Афанасій Дем'янович, який зробив собі кар'єру одруженням з донькою бунчукового товариша Лизогуба. Він, можливо, чув про якогось могильовського полковника Гоголя, але навіть не знав його імені; подав нашвидку сфабрикований документ про своє походження нібито від могильовського полковника Гоголя, отримав дворянство і приставку "Гоголь" до свого справжнього прізвища "Яновський". Неточності у відповідях Афанасія щодо імен свого прапрадіда, про які говорить В. Вересаєв, не можуть служити підозрою про фальсифікацію. Тодішні царські чиновники все перевіряли.

Якщо розглядати рід Василя Гоголя по жіночій лінії, то його мати Тетяна Семенівна була з відомого роду Лизогубів, а її мати – з не менш знаного роду Танських. Таким чином, Гоголь за своїм родовим походженням належить до вищого стану в Україні. Серед своїх предків він міг назвати декілька знаменитих особистостей.

Література: Лазаревский А. М. Почерки малороссийских фамилий. *Русский архив*. 1875. Ч. 1. С. 451; Лазаревский А. М. Сведение о предках Гоголя. *Чтения в Истор. обществе Нестора Летописца*. Киев, 1902. Кн. XVI. Вып. I–III. С. 9–10; Петровский Священник Ал. К вопросу о предках Гоголя. *Полтав. губерн. ведомости*. 1902. № 36; Чаговец В. А. Семейная хроника Гоголей (по бумагам семейного архива). *Чтение в Истор. обществе Нестора*. 1902. Кн. XVI. Вып. I–III. С. 27; Михед П. В. Грізна поема... поема, сенс якої ще довго залишиться нерозгаданим, або Про літературознавчий аспект вивчення генеології роду Гоголя. *Пам'ятки України: історія та культура*. Київ, 2009. Берез.-квіт. (№ 2). С. 16–23.

Різдва Пресвятої Богородиці церква у Василівці будувалася у відповідно до обіцянки Марії Іванівни перед народженням Миколи Гоголя після двох невдалих перед цим пологів. Хоча питання про будівництво храму ставилося ще А. Д. Гоголем-Яновським, яке успішно вирішилося у 1802 р. Щоправда, замість дерев'яної церкви Священний синод дозволив будувати цегляну.

З новим проханням звернувся 21 вересня 1821 р. В. П. Гоголь-Яновський до єпископа Полтавського і Переяславського Мефодія (Пишнячевського). Дозвіл було отримано, і храм був збудований у першій половині 20-х рр. XIX ст., хоча ще у 1834 р. облаштування не було завершено, і Гоголь займався, на прохання матері, плануванням іконостасу (лист Гоголя до матері від 15 грудня 1834 р.: "Шкода дуже, що не зможу так швидко зробити план для іконостасу. Якби ви погодились трохи зачекати, то я б вислав вам. До речі, ви самі винні: ви не надіслали ні розмірів, ні величини його" (Гоголь Н. ПСС. Т. 10. С. 281).

Мурована церква була хрещата в плані, увінчана півсферичним куполом на восьмигранному барабані. Поруч знаходилася дзвіниця. Територія храму була огорожена. Біля храму поховано батьків Гоголя Василя Панасовича та Марію Іванівну. Церква не збереглася, у 1959 р. її розібрали.

Ріттер Михайло Олександрович (29.12.1809–08.05.1830) – товариш Гоголя по Гімназії вищих наук кн. Безбородька. Виходець із старовинного роду. Вчився у Ніжині (1824–1829). У листах Гоголя він згадується під різними прізвиськами ("Барончик", "Доримончик", "Фон-Фонтик", "Купидончик", "Мишель Дюсенька", "Девеньє", "Хопчики"). За допомогою вчителя латинської мови І. Кулжинського у "Дамском журнале" опублікував вірш-послання "К И. П. Симоновскому". Гоголь зібрав вірші М. Ріттера і видав у вигляді рукописного журналу "Парнасский навоз". У листі до Г. Висоцького від 19 березня 1827 р. писав: "Барон Фон-Фонтик, тютюновий митний пристав, виробник кунжутного масла, який тільки що перед цим служив всім драгунським юнкерам підрядником в торгівлі, п'яний побився з Канчотихою, судилися у земському суді" (Гоголь Н. ПСС. Т. 10. С. 86).

Цей уривок, проникнутий гумористичним відтінком, все ж має документальний характер, про що свідчать рапорти наглядача Августа Амана (ВЧОАН. Ф. 377. Оп. 1. Спр. 188. Арк. 71).

Серед "Реєстру" проф. М. Г. Белоусова значаться і вірші "Из поэмы Доримон", "Програма из Доримона", які відносимо до творів М. Ріттера.

Ах, не гонись мой друг, за счастьем!
Зачем невозможного желать,
И подвергать себя ненастьям?
Счастливым друг! Забудь пиры:
Давно мы ими насладились.
Разочарованные сны
С душой моей давно простились
Бог с ними! Я давно забыл
Всю прелесть ложного блистанья;
Разочарованный, мечтанья
В уединеньи полюбил.
("К И. П. С...МУ")

По закінченні гімназії (1829) служив у Петербурзі в канцелярії правління Державного земельного банку, входив до "ніжинського братства", або "ніжинських однокоритників", у Петербурзі, яке групувалося навколо Гоголя, Н. Кукольника, М. Прокоповича у кінці 20-х – на поч. 30-х рр.

Ріхтер Анатолій Петрович (24.03.1930) – український співак (бас). Народний артист УРСР (1973). Закінчив Київську консерваторію (1960). Працював з 1960 р. в Одеському театрі опери та балету. А з 1993 р. – викладач музично-педагогічного факультету Одеського університету.

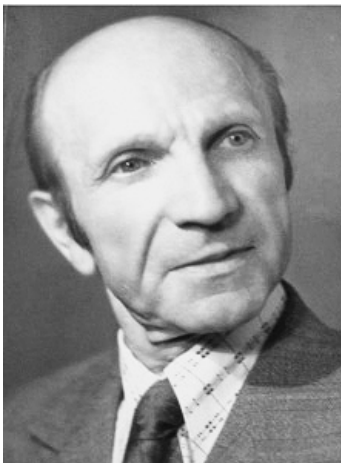
Серед виконаних на сцені партій – Тарас в опері "Тарас Бульба" М. Лисенка.

Ровинський Дмитро Діомидович (спр. прізвищ. – Демидович; 27.10(8.11).1888–03.10.1937) – український актор, режисер. Професійну діяльність почав у мандрівних трупах. Працював у Києві – у Театрі М. Садовського (1916–1918), Державному драматичному театрі (1918–1919), Першому театрі Української Радянської Республіки ім. Т. Г. Шевченка (1919–1929 рр., з 1923 р. – пересувний, а з 1927 р. – у Дніпропетровську). Засновник і художній керівник (1929–1932) Українського драматичного театру "Жовтень" у Ленінграді. Репресований.

Зіграв ролі: Осип ("Ревізор" Гоголя); Хвенько ("Сорочинський ярмарок").

Серед поставлених вистав: "Вій" Остапа Вишні за М. Гоголем і М. Кропивницьким.

Рожественський Всеволод Петрович (02.07.1918–03.03.1985) – український композитор. Народився в Полтаві. Навчався в Харківській консерваторії (1936–1939) по класу композиції у С. С. Богатирьова та в Київській консерваторії (1939–1941) по класу композиції у Л. М. Ревуцького. Учасник Великої Вітчизняної війни. З 1945 р. – головний диригент та завідувач музичної частини Київського драматичного театру ім. І. Франка. Заслужений діяч мистецтв України (1970). Нагороджений орденом та медалями.

Автор музичної комедії "Черевички" (спів-автор А. Радченко, лібрето В. Василько за твором М. В. Гоголя; Київ, 1967), вокально-симфонічного

твору "Славен будь, співець народу" – пам'яті М. В. Гоголя на слова Т. Масенка (1952).

"Роздуми Мазепи" – "Размышления Мазепы". Це умовна назва начерку Гоголя, який є уривком із "Истории Малороссии", що був уже опублікований у зібранні творів Гоголя: "Сочинения Н. В. Гоголя" за редакцією М. С. Тихонравова і В. І. Шенрока. Вид. 10-те, Москва; Санкт-Петербург, 1896. Т. 6. і передруковувався у Повному зібранні творів письменника у XX ст.

Написані "Роздуми Мазепи" були під час праці над історією України (в шести малих або в чотирьох великих частинах) та написанням повісті "Тарас Бульба" у 1834–1835 рр. Гоголь натхненно, з великою зацікавленістю і патріотичними почуттями писав історію своєї Вітчизни, опираючись на літописи,

народну творчість і вступаючи в полеміку з тими істориками, які не змогли вписати велику українську націю у міжнародний контекст.

Портрет гетьмана І. Мазепи.

Худ. В. Лопата

На початку своїх "Роздумів..." Гоголь порівнює дві нації: російську й українську. Перша, що належала Петру І, "здавна була принижена рабством і деспотизмом і покорялася, хоча і з наріканням, друга – на відміну від російської дихала свободою і лихим козацтвом, яке хотіло пожити своїм життям". Російський цар намагався урівняти ці дві нації, зливши воедино, і щоб українська навічно втратила свою національність. А не зробивши цього, Петро І не мав би впливу на останню. Все це турбувало "преступного" гетьмана. Як же у цьому випадку мав діяти Мазепа? І Гоголь умовно ставить перед ним декілька питань: "Відкласти? Проголосити свою незалежність? Протиставити грізній силі деспотизму силу єдності, покласти мужню відсіч на самих себе?" І тут же, вказуючи на стан, у якому знаходився гетьман, молодий історик вказує на те, що гетьман був уже в літах і все задумане він міг би зробити лише за наявності буйної молодості. Та й "самодержець був дуже сильний". Гоголь риторично розмірковує разом з гетьманом над питанням: "... невідомо, чи озброїлась би проти нього вся нація і при тому нація вільна, яка не завжди була у спокої і тоді, як самодержець завжди міг діяти, не даючи нікому відповіді". Саме це, на думку письменника, і спонукало гетьмана звернутися за допомогою до одного із європейських правителів. І Гоголь разом з гетьманом Мазепою перебирає імена тих, до кого можна було б звернутися. Автор "Роздумів...", проаналізувавши всі

деталі відносин з кримським ханом і польським урядом, приходять до висновку, що можуть діяти разом у боротьбі проти Росії "та держава, дружба якої завжди могла стати посередником і захисником". І такою могла бути, на думку гетьмана, Швеція, яка "завжди була у великій повазі у козаків, яка хоча і не була прикордонною до Малоросії, але, знаходячись на далекій півночі, яка закінчується там, де починається Росія, могла бути дуже корисною для малоросіян, турбуючи безперервно кордони і тримаючи, так би мовити Московію". Гетьман Мазепа пам'ятав і про те, що шведські війська, які дивували своїми подвигами всю Європу, увірвавшись неочікувано в Росію, могли б привести російського царя у сум'яття: діяти на півдні проти козаків чи на півночі проти шведів. Так завершує Гоголь роздуми гетьмана у своєму фрагменті, якого застали повідомлення, що цар, перервавши мир, пішов війною проти шведів.

Ця незавершена стаття Гоголя займає важливе місце у поглядах письменника, які стосувалися України та її подальшої долі. Тут визначено чимало значущих понять, які не завжди використовувались в історіографічних працях історичного часу написання фрагмента.

"Розмисли про Божественну Літургію". Твір відноситься до духовної літератури, написаної Гоголем у Ніцці у листопаді 1843 – березні 1844 рр. Інтерес до церковної служби, як свідчить товариш Гоголя по Гімназії вищих наук кн. Безбородька В. Любич-Романович, проявлявся у майбутнього письменника ще під час навчання у Ніжині: "Молитви слухав уважно, іноді навіть повторював їх наспівуючи, ніби служив сам собі окрему літургію" (Гимназия высших наук и Лицей кн. Безбородко. Санкт-Петербург, 1881. С. 554). Після смерті Гоголя у його паперах були знайдені виписки із праць святоотців Іоанна Златоуста, Василя Великого, Іоанна Дамаскіна та інших, а також церковних книг, які були зроблені у 30–40-х рр. XIX ст. Пізніше деякі із них опублікував професор Київської духовної академії М. Петров (1902). "Мета цієї книги, як зазначав Гоголь, показати, в якій повноті й внутрішньому глибокому зв'язку здійснюється наша Літургія, юнакам та людям ще початкуючим, ще мало ознайомленим з її значенням". Цим самим Гоголь стверджує, що книга має навчальне, просвітницьке значення, бо саме про подібне він мріяв написати з словесності для юнацтва. Але, як стверджує професор П. Михед, цей задум "дещо виглядає легковажним з огляду на те, яку велику увагу приділяв письменник цьому тексту навіть в останній період життя". Найголовніше те, зауважує дослідник, що Гоголь у кінці 30-х – на початку 40-х рр. XIX ст. акцентує увагу на апостольських устремліннях і пошук засобів впливу на людину з метою її повернення до християнських цінностей. Робота над "Розмислами..." йшла паралельно з "Вибраними місцями..." та другим томом "Мертвих душ". Про це свідчать різні правки та доповнення. Слово церковне живило матерію Гоголевих художніх творів. Письменник неодноразово повертався до свого твору. І, як свідчить лікар А. Т. Тарасенков, Гоголь незадовго до смерті остаточно поправив текст Літургії, переписав начисто і підготував до друку, щоб видати її без свого імені і по дешевій ціні з метою повчання всіх людей.

Гоголь детально описує літургійну службу, даючи при цьому коментарі, підкреслюючи, що саме Літургія допомагає людині вирішити складні духовні проблеми, чого не може навіть зробити література. Саме під час Літургії відбувається у людини таємниче об'єднання з Богом. Описуючи хід Літургії, Гоголь вказує і на реакцію людини, яка бере участь у цьому Святому дійстві. Працюючи над Літургією, Гоголь над усе хотів визначити людині, яка опинилася у "збожевовілому" суспільному житті, на "єдину надійну моральну опору, якою була віра в Ісуса Христа, який утверджував мудрість любові до ближнього, високі моральні принципи".

Як вказує професор Ю. Манн, назву тексту про Літургію міг дати академік С. Шевирьов, який після смерті Гоголя вивчав і систематизував папери письменника. Опублікувати текст "Розмислів..." намагався професор О. Бодяньський, але церковна цензура не пропустила їх. Уперше вони у понівеченому цензурою вигляді з'явилися завдяки зусиллям П. Куліша 1857 р. До другого їх видання П. Куліш написав передмову. У перекладі українською мовою з доопрацюванням доктора М. Комара книга під назвою "Роздумування про Божественну Літургію" вийшла у Львові у видавництві "Монастир Свято-Іванів. Лавра" 2003 р. Друге видання у більш досконалому перекладі було здійснено у Ніжині 2011 р. під назвою "М. В. Гоголь. Розмисли про Божественну Літургію. Духовна проза". Науковий коментар здійснили професори Тетяна та Павло Михеди.

Романович Микола Федорович (04.04.1807–1881) – товариш Гоголя по Гімназії вищих наук кн. Безбородька, у якій навчався з 1822 до 1826 р. і закінчив зі ступенем кандидата. Проживав в пансіоні гімназії. Брав участь у театральному житті, разом з Гоголем малював декорації, співав у хорі. Згадується в листах Гоголя. Після закінчення навчання служив у Нарвському гусарському полку. Гоголь у листі до Г. Висоцького від 19.03.1827 р. писав: "Бачив я цими днями Романовича Миколу. Він тепер у Нарвському гусарському полку і дивитися на нас не хоче, гордо потрясає шаблею і постійно поглядає на свої позументи" (Гоголь Н. ПСС. Т. 10. С. 88). Підполковник; у 1848–1881 рр. жив у Монастирищі Чернігівської губернії. Мировий посередник у Ніжині.

Романович Теофіла Федорівна (спр. прізвище – Рожанківська; 16.05.1842–16.01.1924) – драматична актриса. Працювала у 1867–1880 рр. (з перервами) у Руському народному театрі у Львові (1874–1880 рр. – директор), а пізніше або у цей же час очолювала власні трупи (1873 і 1881–1882). У 1883–1885 рр. перебувала в аматорському драматичному театрі в Чернівцях.

У 1878 р. під час директорства Т. Романович відбулися перші вистави на українській сцені творів Гоголя "Ревізор з Петербурга" та "Одруження", в останній Т. Романович зіграла роль свахи.

Роменський Михайло Даміанович (08(20).11.1887–21.11.1971) – український співак (бас). Народний артист УРСР (1946). Навчався в Московському музичному училищі (1913–1916). Працював солістом у Харківському (1934–1942), Київському театрах опери та балету (1942–1958). Державна премія СРСР (1949). У 1947–1952 рр. – професор Київської консерваторії.

*Тарас Бульба – М. Роменський.
Київський театр опери та балету ім. Т. Шевченка*

Створив понад 80 різнохарактерних образів, серед них – Тарас в опері "Тарас Бульба" М. Лисенка. Також знімався у фільмі-опері "Тарас Бульба" (1952) в головній ролі.

Література: Михайло Роменський. Спогади. Матеріали (1982).

Ропська Олександра Дмитрівна (11(23).04.1897–21.11.1957) – українська співачка (меццо-сопрано). Народна артистка УРСР (1941). Закінчила Саратовську консерваторію (1919). Творчу діяльність почала у Полтаві. Працювала в Одеському (1926–1927), Харківському (1927–1928), Київському (1928–1957) театрах опери та балету. З 1944 р. – викладачка Київської консерваторії. Володіла високим, але досить універсальним голосом красивого тембру, рівним у всіх регістрах.

Виконання характеризується яскравим акторським темпераментом і драматичним талантом. Про це свідчить партія Насті в опері "Тарас Бульба" М. Лисенка. Концертмейстер Ніна Скоробагатько згадувала: "Пригадую її в опері "Тарас Бульба" М. Лисенка в партії

Насті. Фінал другої дії. Тарас приймає рішення негайно їхати із синами на Запорозьку Січ, рятувати Україну. Після його слів: "Прощайтесь по закону зараз з матір'ю старою та й гайда в дорогу" Настя кидається до дітей і, притискаючи їх до себе, співає: "Хто одніме в мене діти? Я не дам, не дам нікому! Буду битись, як орлиця, буду гризтись, як вовчиця!" Благословивши дітей, Настя як скошена падала на землю. Потім, опритомнівши, за допомогою козаків повільно підводилась і, дивлячись услід Тарасу й синам, у стані якогось заціпеніння машинально йшла за ними. Цю сцену Олександра Дмитрівна проводила з великою трагедійною напругою як найкраща драматична актриса" (Українські співаки у спогадах сучасників. Київ, 2003).

Рудановський Леонід Платонович (21.11.1814–20.08.1877) – вільноприходящий, бо жив вдома в Ніжині, навчався в Гімназії вищих наук кн. Безбородька у 1826–1832 рр. Закінчив гімназію зі ступенем кандидата. Добре знав іноземні мови, філософію. Служив на цивільній і військовій службі в Санкт-Петербурзі. Помер у Богемі в чині генерал-лейтенанта. Похований у родовому маєтку Мрин Чернігівської губернії.

Руденко Лариса Архипівна (15(28).01.1918–19.01.1981) – українська співачка (меццо-сопрано). Народна артистка СРСР (1960). Закінчила Київську консерваторію (1940), з 1951 р. – її викладачка, водночас у 1966–1970 рр. – викладачка Київського театрального інституту, професор (1978). У 1939–1970 рр. працювала солісткою Київського театру опери та балету.

Мала голос насиченого звучання, яскраві сценічні дані, драматичний талант, про що свідчать партії Солохи в опері "Різдвяна ніч" та Насті у "Тарасі Бульбі" М. Лисенка. Одним із кращих образів, створених Л. Руденко, була Настя. У її виконанні цей епізодичний образ переростав у монументальний, узагальнювальний образ матері. У першому епізоді – це сповнена радості майбутньої зустрічі зі своїми синами матір, яким вона віддає всю ніжність і любов свого великого та зболеного серця. Побачивши їх, вона світиться материнським щастям. Друга сцена – це прощання матері з синами, які несподівано покидають її і за велінням батька їдуть на Запорізьку Січ. Тужливо звучить аріоза "Хто одніме в мене діти". Це справжній виконавчий шедевр артистки. Немов горлиця припадає вона до своїх змужнілих синів-соколят. Ця сцена виконана з великою майстерністю, вражає умінням Л. Руденко своїм голосом передати і печаль, і розлуку, і відчай. Одного разу артисти, спостерігаючи за емоційною грою Л. Руденко, побачили, як у неї підкосилися ноги, зблідло чоло і вона з тихим стогоном сповзла на землю. Всі перелякалися і подумали, що вона справді знепритомніла. Але це була майстерна гра. Виконавець ролі Тараса Бульби Борис Гмиря зазначав, що під час сцени прощання з синами

половина присутніх у залі плакала. З кожним новим виконанням Л. Руденко збагачувала свій улюблений образ новими деталями, творчими знахідками. В кінці сценічної дії прощання Л. Руденко після роздумів над образом Насті дещо змінила тональність і відійшла від гоголівського тексту, у якому показано страждання матері, що доходили до втрати свідомості і знесилля. Л. Руденко приймає рішення показати матір, яка пишається своїми синами, які ідуть захищати рідну землю від іноземних загарбників, твердо й урочисто промовляючи своє: "Благословляю!" Цей поворот у бік патріотичних почуттів піднімав образ Насті на більш високий п'єдестал.

Література: Грисенко Л. Лариса Руденко (1978).

Рудиков Ф. П. – актор. Мав свою власну трупу. Автор лібрето "Майська ніч, або Утоплениця" за Гоголем. Фантастично-комічна оперетка в 3 діях" (ценз. дозв. від 26.10.1911) та жарту в 1 дію "Солоха" (за Гоголем) зі співом (ценз. дозв. від 15.06.1911).

Рудянський Олександр Миколайович (26.10.1935) – український композитор. Заслужений діяч мистецтв України (1993). Закінчив Московський музично-педагогічний інститут ім. Гнесіних (1963). З 1977 р. – викладач Донецького музично-педагогічного інституту (тепер консерваторії), з 1993 р. – професор.

Серед творів композитора: опера "Чумацький шлях Тараса" (на 2 дії, 5 картин, лібрето В. Юренка, В. Рєви) (1993), а також симфонічна поема "Думи Тараса" (для оркестру українських народних інструментів, 1990–1994).

Література: Кіреєва Т. Про творчість Олександра Руданського. *Донбас: культура і мистецтво*. Донецьк, 1999; Ушанівська О. Опера Олександра Руданського "Шлях Тараса". *Наукові записки. Серія "Мистецтвознавство"*. Тернопіль, 2009. № 1. С. 3–8.

Рукописи Гоголя в Україні

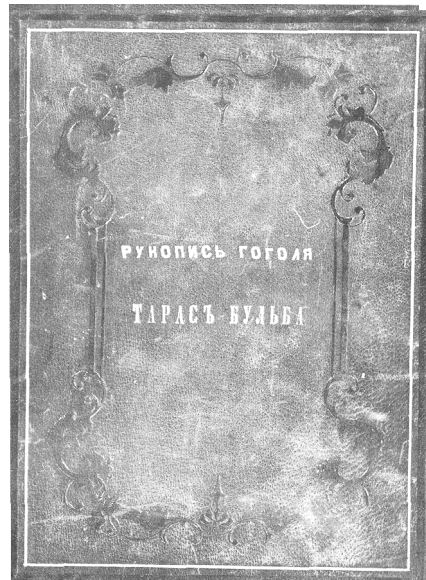
У 1855 р. останнім почесним попечителем Юридичного ліцею в Ніжині із роду Безбородьків став Григорій Олександрович Кушельов-Безбородько. Він зробив декілька пожертвувань навчальному закладу, зокрема купив у родичів Гоголя для ліцейської бібліотеки рукописи письменника: "Мертві душі", "Тарас Бульба" (обидві редакції), "Портрет", "Гравці", "Позов", "Лакейська", "Театральний роз'їзд", а також 32 листи Гоголя до М. Я. Прокоповича, у вдови останнього. За все це граф заплатив 1200 руб. Так у Ніжині з'явилися рукописи Гоголя.

У 1876 р. Історико-філологічний інститут кн. Безбородька у Ніжині купив у сина академіка, проректора Московського університету С. П. Шевирьова бібліотеку батька у кількості 3741 книга. Серед них були і рукописи, пов'язані з іменем Гоголя.

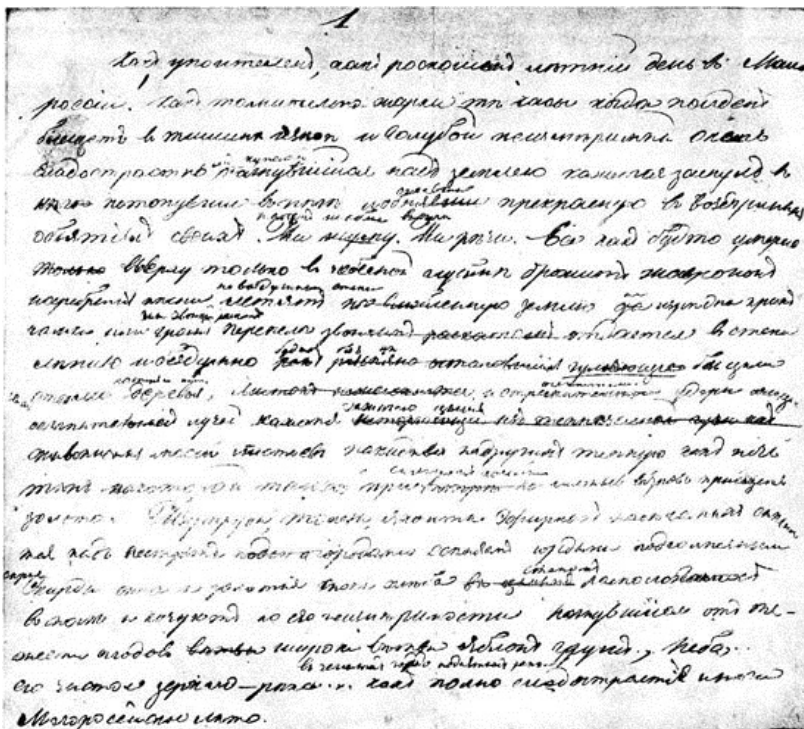
Значна частина документів, що торкалася періоду навчання Гоголя у Ніжинській гімназії вищих наук кн. Безбородька 1821–1828 рр., зберігалася в архіві інституту. Після пожежі у 1920-х рр. їх передали у Ніжинський місцевий музей, деякі документи в обгорілому вигляді.

У 1934 р. згідно з розпорядженням Наркому народної освіти України значна частина найцінніших книжок та рукописи Гоголя передали в бібліотеку АН України (нині Інститут рукопису Національної бібліотеки ім. В. Вернадського НАН України), де вони зберігаються у великій колекції "Гоголіана", яка складається з трьох розділів: 1) художні твори; 2) листи Гоголя; 3) документи та інші матеріали. Основу цього фонду складають документи ніжинського зібрання рукописів письменника. Художні твори розміщені в алфавітному порядку їх назв, а листи і документи – в хронологічній послідовності. Документи, що відносяться до періоду навчання у Гімназії вищих наук кн. Безбородька, зберігаються у міському архіві у Ніжині, а також в Історичному архіві у Києві.

Оправа рукопису повісті
"Тарас Бульба"

Рукописна сторінка повісті М. Гоголя "Сорочинський ярмарок"

Література: Описание рукописей библиотеки Историко-филологического института кн. Безбородко в г. Нежине / состав. под ред. М. Сперанского. Москва, 1900; Описание автографов Н. В. Гоголя / состав. И. В. Шубинский. Киев, 1952; Самойленко Г. В. Нежинский список второго тома "Мёртвых душ" Н. Гоголя. Нежин, 2012.

Рулін Петро Іванович (12.09.1892–23.12.1940) – український театрознавець і педагог. Закінчив Київський університет (1916), професор Київського музично-драматичного інституту ім. М. Лисенка (1920–1934), Київського театрального інституту (1934–1936), водночас директор Київського театрального музею (1926–1936).

Репресований (1936), реабілітований.
Серед праць "Гоголь про театр" (1936).

Русінов Василь Федорович – гласний Лохвицьких земських зборів, предводитель дворянства. Організував у селі Пізняки Лохвицького пов. (тепер Чорнухинського р-ну) на поч. XX ст. Пізняцьку народну трупу, в якій виступали селяни та сільська інтелігенція, а також приїжджі актори. Восени 1901 р. М. Кропивницький поставив тут п'єсу "Прихожа" (переробка і переклад українською мовою В. Русінова "Лакейської" Гоголя). Він також переклав "Гравців" Гоголя. В. Русінов є автором п'єси "Несподівана халепа" (1901) та книги "Пироги спасли" (Полтава, 1912).

Рутковський Фадій Вікторович (19(31).10.1868–22.07.1927) – український драматург, актор, театральний діяч. У 1882–1924 рр. служив у різних установах Кам'янця-Подільського. З 1882 р. – актор комічних ролей в аматорських виставах драматичних гуртків міста. Автор драми, комедії і водевілів.

Здійснив інсценізацію "Майської ночі" М. Гоголя.

Тв.: Рутковський Ф. В. До характеристики літературно-драматичної діяльності (1927).

Рябов Олексій Пантелеймонович (05(17).03.1899–18.12.1955) – український композитор, диригент. Заслужений діяч мистецтв УРСР (1951). М. Рильський назвав його "творцем музики, в якій розкривається сонячна душа і незборима сила українців". Закінчив Харківську консерваторію (1918). З 1929 р. диригент Харківського, Київського театрів музичної комедії (1941).

Автор 25 оперет, зокрема "Сорочинський ярмарок" (1936), "Майська ніч" (1936), балету "Ніч перед Різдом". У 20-х рр. експериментував, переробляв гоголівську "Ніч проти Різдва" на музкомедію "Оксана" про колективізацію українського села. У співпраці з літератором Леонідом Юхвідом він написав оперету "Сорочинський ярмарок" за Гоголем (прем'єра у травні 1936 р.). Це була яскрава, мальовнича, пройнята народним гумором і щедрими народнопісними інтонаціями вистава, яка відкрила нові грані авторських обдарувань і не знані раніше виражальні можливості "легкого жанру". Успіх оперети надихнув творців написати нову оперету "Майська ніч" (лібретисти Л. Юхвід та А. Авах).

Сабінін Лев Родіонович (спр. прізви. – Теплинський Лев Олексійович; 15.11.1874–07.12.1955) – український актор і режисер. Заслужений артист УРСР (1941). Творчу діяльність почав 1890 р. У 1891–1907 рр. працював у трупах К. Мирославського, А. Соколова, Г. Деркача, О. Суходольського, В. Захаренка та ін., а у 1907–1920 рр. очолював власну трупу, яка відзначалася майстерністю виконавців, цілісністю і злагодженістю. У наступних роках виступав у різних драматичних театрах України і Росії (1920–1929, 1935–1950).

Переклав "Ревізора" (1908) (ценз. дозв. від 09.04.1908), а також переробив для постановки повість Гоголя "Майська ніч, або Утоплена" і створив комічну оперету на 3 дії (ценз. дозв. від 13.09.1906) та написав за Гоголем п'єсу "Тарас Бульба і його сини", драма на 4 дії (ценз. дозв. від 02.07.1909).

Серед зіграних ролей – Городничий у п'єсі "Ревізор" Гоголя. Грав також у трупі М. Старицького у виставах "Сорочинський ярмарок", "Ніч під Івана Купала", "Утоплена", а в трупі М. Садовського – в "Тарасі Бульбі". У Харківському народному театрі поставив "Страшну помсту" та "Вій", в яких брав участь і як актор. Останні роки працював у Чернігівському театрі і був дуже задоволений, зігравши ще раз Городничого у "Ревізорі" Гоголя.

Автор мемуарів "Сорок п'ять років на українській сцені" (1937).

Савченко-Львовський Іван Савич (спр. прізви. – Анучин) – автор водевілю на 1 дію зі співом і танцями "Женихання (Ніч під Різдво) (Любов у трьох мішках)" (ценз. дозв. від 14.07.1911, ненадрукований рукопис).

Савінський Анастасій Анастасійович – вчитель мови, словесності, історії та географії Полтавського повітового училища, де в 1818–1819 рр. навчався Микола Гоголь. Закінчив Петербурзький педагогічний інститут.

Сагайдачний Євдоким Пилипович – активний театральний діяч. Адміністратор Українського народного театру.

Автор п'єси "Утоплена (Майська ніч)" на 3 дії (Київ, 1908), а також лібрето за цією п'єсою для оперетки на 3 дії (ценз. дозв. від 08.12.1912), "Мертві душі" для трупи Колесниченка (1909). Крім цього, були підготовлені п'єси: "Втрачена грамота", "Тарас Бульба – За рідний край" (рукопис) в 5 діях, а також комедії на 1 дію "Різдвяна ніч" і "Ревізор" (1915). 6 січня 1931 р. репресований, позбавлений волі на 3 роки у Сибтаборах.

Література: Покарана самовідданість: Євдоким Сагайдачний [Електронний ресурс] / вступ. ст. і підгот. док. до друку І. В. Шуйського. Електрон. текстові дані. Харків: ХДНБ, 2014. URL: <http://www.docme.ru/doc/276430/pokar>

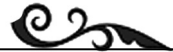

Сагатовський Іван Лукич (спр. прізви. – Мавренко-Коток; 12.03.1882–13.12.1951) – антрепренер і режисер пересувних українських колективів. Дебютував 1898 р. у Київському російському театрі "Соловцов" в ролі старого Сірка ("За двома зайцями" М. Старицького).

Грав у трупях М. Кропивницького, М. Старицького. Організував власну трупу (1902). У листопаді 1906 р. в трупі Сагатовського вперше було здійснено постановку українською мовою "Ревізора" Гоголя (переклад Г. Коваленка). У 1909 р. він поставив зі своєю трупою в Чернігові фантастичну комедію М. Кропивницького "Вій".

Як свідчить драматург І. Кочерга, який бачив її на цій сцені, вистава була добре сприйнята глядачами, вразила їх мелодійною українською мовою та музикою. Актори створили яскраві образи персонажів, зокрема пані Єлисеєва (Панночка), пан Медовий (Хома Брут), пан Паскайко (Холява). А Іван Сагатовський був дуже яскравий у ролі старого сотника. У 1919 р. він заснував Український драматичний театр у Херсоні. Працював у театрах Києва, Одеси, Дніпропетровська, Стрия (1919–1951).

Література: Кочерга Іван. Радість мистецтва. Київ: Мистецтво, 1973. С. 180; Кочерга І. "Вій" у постановці Сагатовського. С. 128–130.

Садовський Микола Карпович (спр. прізви. – Тобілевич; 01(13).12.1856–07.02.1933) – український актор, режисер, театральний діяч, письменник. Грав у трупах Г. Ашкарєнка (1881–1882), М. Кропивницького (1882–1883, 1885–1888), М. Старицького (1883–1885), керував власними та іншими трупами (1888–1898, 1898–1900, 1900–1903, 1903–1905). В 1905–1906 рр. – директор і режисер Руського народного театру у Львові. 1906 р. заснував у Полтаві мандрівну трупу. Разом з М. Заньковецькою 1907 р. на основі полтавської і ніжинської труп створили Перший український постійний стаціонарний театр у Києві – Театр М. Садовського. У 1921–1923 рр. очолив Руський театр товариства "Просвіта" в Ужгороді. Перебував за кордоном. Після повернення в Україну у 1926–1932 рр. разом з П. Саксаганським виступав у різних театральних трупах.

Життєва доля М. Садовського була тісно пов'язана з творчістю Гоголя. "Всі ми пішли від Гоголя, – стверджував режисер, – це наш великий учитель. Поруч з безсмертним Тарасом Шевченком геній Гоголя завжди буде витати в нашій літературі. Люблю Гоголя за його любов до народу, за любов до нашої пісні (а пісня то душа народу), за любов до меншого брата мужика, за його ненависть до чиновників та градоправителів-душителів свободи" (Василько В. Микола Садовський та його театр. Київ, 1962. С. 21). Любов М. Садовського до Гоголя виразилася перш за все у глибокому знанні творчості письменника. Він не просто був читачем, а перекладачем, видатним тлумачем творів Гоголя на сцені. М. Садовський переклав українською мовою "Тараса Бульбу", "Ревізора" та інші твори. У 1918 р. у журналі "Книгарь" (№ 16. С. 996) було розміщене повідомлення, що видавництво "Час" друкує "Вечори на хуторі біля Диканьки" у перекладі актора М. Садовського. Проте це видання не було здійснене. А "Повість про те, як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем" М. Садовський переробив у комедію "За масляні вишкварки", яка була заборонена цензурою 30.01.1896 р.

Серед різних постановок, здійснених М. Садовським, були і твори Гоголя. У 1894 р. трупа М. Садовського розпочала роботу над виставою "Тарас Бульба" М. Старицького, але цензура затягувала дозвіл (який був отриманий лише 1897 р.) і п'єса на афішах була представлена як інсценізація К. Ванченка-Писанецького "Тарас Бульба під Дубном", яка йшла в інших трупах. У своєму театрі у сезон 1907–1908 рр. він поставив перекладену ним українською мовою п'єсу "Ревізор", якою здивував театральний світ. Тому режисер все робив, щоб "усім ворогам української культури заткнути пельку" (Садовський М. Мої театральні згадки. Київ, 1956. С. 165).

Микола Садовський – Городничий у виставі "Ревізор"

Працюючи з акторами, М. Садовський вказував на типовість героїв п'єси, які зустрічалися не лише в Росії, а і в Україні: "Хоч Гоголь і писав п'єсу по російському, – зауважував постановник, – але він, мабуть, сам того не почувся, що всі дієві особи його суто українські типи, якими тоді кишіла наша благодатна Україна" (Там само. С. 165). У виставі не було ніякої зовнішньої українізації, просто п'єса виконувалась соковитою, образною українською мовою. У виставі "Ревізор" грали провідні актори театру, які створили яскраві типи гоголівської комедії: І. Мар'яненко – Хлестаков, І. Загорський – Бобчинський, І. Ковалевський – Добчинський, С. Паньківський – Йосип, Г. Борисоглібська – Слюсарша та ін. Сам М. Садовський блискуче зіграв роль Городничого. "За душевним складом, темпераментом, експресією, за мовою, соковитою й образною, за національним колоритом – це був миколаївський градоправитель походженням з України. П'єсу Гоголя "Ревізор" театр М. Садовського показав на гастрольях у Петербурзі, і колектив добився схвальних відгуків. Газета "Обозрение театров" (1911. 24.03) зазначала: "Безсмертна комедія Гоголя знайшла собі гідних втілювачів в особах малоросів. Геніальна сатира, пройнята блискучим гоголівським гумором, якнайкраще підходить до вчорашніх виконавців, багато продуманості, багато життя в їхній грі".

У сезон 1908–1909 рр. М. Садовський у своєму театрі поставив українською мовою п'єсу М. Старицького "Тарас Бульба" (за Гоголем), яка увійшла до золотого фонду цього колективу. Це була одна, за визначенням В. Василька, "із програмних, капітальних робіт Миколи Карповича. У ній яскраво була втілена тема патріотизму, вірності, братерства. Перше враження від вистави – це нічого показного, нарочито підкресленого. Їй притаманна суворість і простота. Усе гранично реальне, переконливе, глибоко правдоподібне. І в грі акторів, і в костюмах, і в декораціях –

в усьому була глибина і велич творчого задуму авторів спектаклю" (Василько В. Микола Садовський та його театр. Київ, 1962, С. 59). У виставі блискуче зіграли свої ролі М. Садовський – Тарас, І. Мар'яненко – Андрій, О. Корольчук – Остап, Г. Борисоглібська – мати, М. Заньковецька – Марильця. М. Садовський як постановник досить чітко продумав кожен сцену вистави й участі в ній акторів. У виставі прекрасними були костюми, декорації, музика, чудово поставлені масові сцени. Спектакль звучав як широке монументальне полотно героїчної події. М. Садовський по-своєму створив психологічно точний образ Тараса Бульби, який надовго запам'ятався глядачам. Хоча видатний театральний діяч І. Мар'яненко все ж зауважив: "Та прекрасне в цілому виконання ролі Тараса Садовським все ж не могло дорівнятися до виконання Кропивницького. Миколі Карповичу не вистачало голосових ресурсів" (Мар'яненко І. О. Минуле українського театру. Київ, 1953. С. 155).

У сезоні 1909–1910 рр. театр М. Садовського продовжив закріплювати здобуті позиції в освоєнні спадщини Гоголя. Провідний актор театру Ф. В. Левицький поставив у своєму перекладі комедію "Одруження". З 28 лютого до 1 квітня 1911 р. трупа М. Садовського гастролювала у Петербурзі. Поруч з іншими п'єсами в репертуарі були і "Сорочинський ярмарок" та "Ревізор". 25 вересня 1913 р. в театрі відбулась прем'єра лірико-фантастичної опери М. Лисенка "Утоплена" (за Гоголем). Як постановник М. Садовський зумів налаштувати акторів на використання музичних номерів з прозово-драматичним текстом. Тому у їх виконанні заграли новими барвами гоголівські герої, і "Утоплена" стала окрасою репертуару, чудовим поетичним твором.

28 вересня 1914 р. у театрі йшла п'єса М. Кропивницького "Вій" (за Гоголем). У створенні яскравої вистави М. Садовському допомагав диригент О. Кошиць та художник І. Бурячок. Кожен із них проявив свій талант, як і актори С. Паньківський – Сотник, М. Гребінецька – Панночка, С. Бутовський – Хома Брут та інші. А з грудня 1914 р. у бенефіс актриси театру М. Малиш-Федорець була поставлена вистава С. Черкасенка (за повістю Гоголя) "Страшна помста", у якій М. Садовський зіграв молодого козака Данила, а Катерину – М. Малиш-Федорець, чарівника Купріяна – О. Корольчук та ін. Саме гра у виставі цих провідних акторів сприяла її успіхові. У десяту річницю театру 15 вересня 1916 р. була поновлена вистава "Ревізор", у якій роль Городничого зіграв з особливим піднесенням М. Садовський, а Хлестакова – Л. Курбас. Вистави "Вій" та "Ревізор" були в репертуарі театру і наступного сезону (1917–1918). У 1918 р. М. Садовський здійснив нову постановку вистави "За масляні вишкарки", за власною інсценізацією повісті Гоголя "Як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем". У виставі добре зіграли свої ролі актори І. Ковалевський – Івана Никифоровича та Г. Затиркевич-Карпинська – Агафію Федосіївну. Всі ці факти засвідчують, що М. Садовський був видатним пропагандистом творчої спадщини Гоголя.

Література: Василько В. Микола Садовський та його театр (1962); Спогади про Миколу Садовського (1981); Самойленко Г. В. Твори М. Гоголя в репертуарі Миколи Садовського. *Література та культура Полісся*. Ніжин, 2008. Вип. 45. С. 137–144; Заславський І. Микола Садовський – перекладач Гоголя. *Укр. мова та література*. 1999. № 12 (124). С. 7–8.

Панас Саксаганський

Саксаганський Панас Карпович (03(15).05.1859–17.09.1940) – український актор і режисер, корифей українського театру. Народний артист СРСР (1936), Герой Праці (1924). Грав у трупах М. Старицького (1883–1885), М. Кропивницького (1885–1888), М. Садовського (1888–1890), у власних трупах (1890–1910), у "Товаристві українських артистів під орудою І. Мар'яненка" (1915–1916), "Товаристві українських артистів за участю М. Заньковецької і П. Саксаганського" (1916–1917). 1918 р. заснував Народний театр у Києві, на базі якого 1922 р. було створено Український драматичний театр ім. М. К. Заньковецької (тут працював з перервами до 1932 р.).

Серед численних образів української та зарубіжної класики, створених на різних сценах, виділявся Черевик у виставі "Сорочинський ярмарок". Актор Б. Романицький згадував про образ Солопія Черевика: "Весь здоровий, круглий, присадкуватий, плечі немов опущені вниз – якоїсь обтічної форми, широкий зад, важкі ноги, добродушні очі, лагідна усмішка і мила фізіономія" (Корифеї українського театру. С. 278).

Самойленко Олексій Ілліч (1797–?) – викладач географії у Гімназії вищих наук кн. Безбородька у Ніжині з 1823 до 1838 р. Титулярний радник. Закінчив у Харківському університеті на філософському факультеті фізико-математичне відділення. Згадується у листах Гоголя.

Сахненко Данило Федорович (1875–1930) – кінооператор. Працював кіномеханіком у Катеринославі (1906), хронікер французької фірми "Пате" (1908). Зняв перші видові фільми, 1911 р. – вистави Київського театру М. Садовського. Заснував 1912 р. в Катеринославі Південноросійське кіноательє "Родина", в якому створив декілька фільмів зокрема і "Любов Андрія" (за мотивами повісті Гоголя "Тарас Бульба").

Сахновська Олена Борисівна

(02(15).05.1902–28.03.1958) – українська графік. Закінчила Київський художній інститут (1929). У зв'язку з переслідуванням українських митців з 1932 р. виїхала до Москви. Авторка гравюр на дереві, які відзначаються динамічною композицією будови, багатоплановістю, розмаїтістю сюжетних елементів, багатством градацій чорно-білого штриха.

Ілюстраторка книжок: твори Гоголя "Ніч проти Різдва" (1928), "Вій", у гротесковому плані "Ревізор" (1929) та ін. (Гоголь М. Твори. Т. 1. 1929.), у них спостерігається традиція української книжкової графіки XVI–XVIII ст.

Література: Виставка творів Олени Борисівни Сахновської. Каталог (1963); Сильванський С. Олена Сахновська. Книжкові знаки. Львів, 1934.

Сверстюк Євген Олександрович

(13.12.1928–01.12.2014) – український письменник, філософ, гоголезнавець, громадський діяч. Редактор православної газети "Наша віра", президент ПЕН-клубу.

Автор книги "Гоголь і українська ніч", над якою працював декілька років, перечитуючи твори письменника, спогади та іншу літературу. У книзі 35 розділів, присвячених темам: Гоголь і Україна, Гоголь і Росія, місце Гоголя в українській і російській літературах, Гоголь і земляки, Гоголь і російські письменники Пушкін, Жуковський, Гоголь і українська пісня, родовід Гоголя та ін.

Свято-Олександрівська церква

у Гімназії вищих наук кн. Безбородька у Ніжині

Храм при навчальному закладі був освячений 22 червня 1824 р. в пам'ять Олександра Андрійовича Безбородька, частина коштів якого була використана для відкриття гімназії. Велику роль у відкритті церкви відіграв почесний попечитель О. Г. Кушельов-Безбородько, який замовив обладнання, ризи, ікони, богослужбові книги і дзвін.

На відкриття були запрошені, крім студентів, учнів, викладачів та працівників гімназії, також гості – військові і громадські чиновники. Все духовенство храмів Ніжина під керівництвом архімандрита Євгенія здійснило освячення. Першими старостами храму були проф. К. А. Мойсеев (до грудня 1824 р.) та проф. П. І. Нікольський. Хором керував учитель співів у гімназії Ф. Є. Севрюгін. Священником храму був протоієрей П. І. Волинський. Гоголь відвідував храм.

Гімназійна Свято-Олександрівська церква. Фото XIX ст.

Освячення храму, можливо, він описав у своїй сатирі "Дещо про Ніжин, або Дурням закон не писаний" у розділі "Розпуск і з'їзд студентів".

Свєчникoв Анолїй Григoрович (02(15).06.1908–12.03.1962) – український композитор. Заслужений діяч мистецтв УРСР (1954). Закінчив Київський музично-драматичний інститут ім. М. Лисенка (1932). У 1945–1961 рр. викладав у Київській консерваторії. Державна премія СРСР (1950).

Серед творів композитора балет "Ніч перед Різдвом" (1959), який був поставлений у Київському театрі опери та балету ім. Т. Шевченка.

"Северная заря" – рукописний журнал, який видавали студенти Гімназії вищих наук кн. Безбородька у Ніжині у січні-березні 1826 р. Відомо три випуски (№ 1 (січень) – 28 арк., № 2 (лютий) – 49 арк., № 3 (березень) – 61 арк.). Гоголь брав у ньому участь як оформлювач титульної сторінки та автор віршів. В одному із журналів, імовірно, була розміщена повість "Братя Твердиславичи".

Література: Машинский С. И. Гоголь и "Дело о вольнодумстве". Москва, 1959. С. 63, 66.

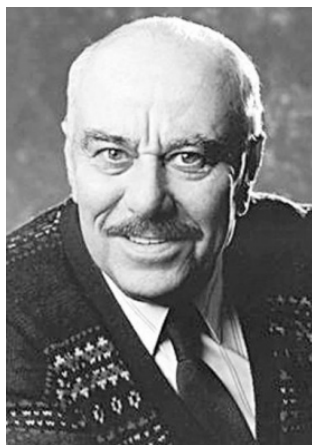
Севрюгін Федір Омелянович (1784–?) – викладач співів і музики у Гімназії вищих наук кн. Безбородька у Ніжині у 1822–1838 рр., регент церковного хору у гімназії. Переведений до Ніжина з Новгород-Сіверської гімназії. Гоголь

брав участь у хорі, яким керував Ф. Севрюгін, хоча у майбутнього письменника не було музичного слуху. Ф. Севрюгін разом з оркестром грав в антрактах вистав студентського театру, яким керував Гоголь. Ім'я вчителя зустрічається у вірші Гоголя і Данилевського, надісланого із Парижа.

Сегаль Олександр Наумович (19.04.1919–21.03.2010) – український артист балету і балетмейстер. Народний артист УРСР (1985). Закінчив Київський хореографічний технікум (1938). У 1938–1960 рр. працював у Київському театрі опери та балету, ансамблі танцю УРСР (1960–1980), з 1980 р. – головний балетмейстер Київського театру опери і балету. Поставив понад 50 балетних вистав.

Здійснив постановку вистави "Майська ніч" М. Лисенка (1995), "Сорочинський ярмарок" О. Рябова (1996).

Семдор (Семен Дорошенко) Семен (спр. прізви. – Гольдштейн Симон Зиновійович; 1888–12.08.1938) – український актор і режисер. Працював в Олександрії, театрах Херсона, Львова, Дніпропетровська, Житомира, Молодому театрі (1918–1919) у Києві, Українському драматичному театрі ім. І. Франка в Харкові (1923–1926). У 1927–1932 рр. – художній керівник пересувної театральної майстерні в Криму.

Зіграв роль Земляники у виставі "Ревізор" Гоголя.

Семенюта Василь Іванович (15.02.1925–26.05.1999) – майстер різьблення по дереву, живописець, скульптор. Учасник Великої Вітчизняної війни. Навчався у Суджанському учительському інституті (1951–1955), а також у Львівському поліграфічному інституті ім. І. Федорова (1962–1968), директор Лубенського краєзнавчого музею (1955–1975), директор дитячої художньої школи (1975–1997). Автор живописних творів: пейзажних та сюжетних композицій, пам'ятників, монументів. Заслужений працівник культури України (1980).

Серед численних різьблених на дереві творів – рельєфна композиція "М. В. Гоголь" (1952).

Сенченко Іван Юхимович (30.01(12.02). 1901–09.11.1975) – відомий український письменник, журналіст. Належав до літературних об'єднань "Плут", "Гарт", "ВАПЛІТЕ". Навчався у Харківському ІНО (1924–1928), член Спілки письменників СРСР (1936). Автор оповідань, новел, повістей, творів для дітей.

Переклав твори Гоголя: "Страшна помста" (1952), "Мертві душі" (Твори. 1952. Т. 3.), "Вечори проти Івана Купала", "Вибрані статті" (1952). У збірник "Творів" Гоголя 1952 р. увійшли і переклади репресованих перекладачів без їх імені з зазначенням: "Переклад за ред. І. Сенченка". За таким уточненням ці переклади перевидавалися і в подальшому.

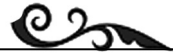
Сенько Іван Михайлович (26.06.1937) – педагог, літературознавець, фольклорист, краєзнавець. Кандидат філологічних наук (1989), доцент. Закінчив Ужгородський державний університет (1964), працював у школі та в громадських установах. З 1984 р. викладає в Ужгородському національному університеті.

Автор понад 40 книжок, які розкривали великий талант вченого як дослідника народної творчості Верховинського краю. Інтерес І. Сенька торкався також творчості Гоголя, про що свідчать його монографії "Гоголівська Диканька на історичних перехрестях" (2003) та "Гоголівський Миргород на історичних перехрестях" (2006), а також цикл статей про типологічні та етнологічні аспекти в поемі "Мертві душі", історичні алюзії у "Майській ночі", хронотоп у повісті "Зачароване місце", гоголівський Шпонька у зв'язку з історією України. Окремо він також розглядає постаті Миколи Гоголя і Тараса Шевченка в контексті творчого діалогу російської та української літератур. Праці вченого характеризуються глибоким розкриттям проблем, умінням конкретно доводити сутність поставленої мети і вводити гоголівські типи в контекст історичного побутування.

Сердюк Олександр Іванович (14(27).06. 1900–14.12.1988) – актор театру і кіно, режисер, педагог. Народний артист СРСР (1951). Закінчив Київський музично-драматичний інститут ім. М. Лисенка. З 1922 р. працював у театрі "Березіль", а з 1935 р. – в Харківському українському драматичному театрі ім. Т. Шевченка (1957–1962 рр., його директор і художній керівник). З 1960 р. – професор Харківського інституту мистецтва. Державна премія СРСР (1947, 1948).

Серед зіграних ролей – Городничий у виставі "Ревізор" Гоголя.

О. І. Сердюк у ролі Городничого ("Ревізор" М. Гоголя")

Література: Попова Л. Олександр Сердюк (1979).

Середа Микола Миколайович (04(16).05. 1890–16.02.1948) – український і російський співак (тенор). Народний артист РРФСР (1947). Закінчив Московську консерваторію (1926). Працював у театрах Харкова (1926–1933), Свердловська (1933–1935), Ленінграда (1935–1948). Голос М. Середи підкорявся всім вокальним намірам співака.

Створив образи Андрія ("Тарас Бульба" М. Лисенка) та Левка у "Майській ночі" М. Римського-Корсакова. У Миколи Середи "був, можливо, невеликий, але приємного сріблястого тембру голос широкого діапазону, рівний у всіх регістрах, що відзначався чистотою інтонації. Співак володів палітрою емоційних барв, виразністю виконання і, що не часто буває в оперних співаків, чіткою дикцією. Коли ж додати до нього хороший зріст і добре скроєну струнку статуру, то можна сказати, що він мав усе для оперного співака великого масштабу" (Іван Маркотенко. *Українські співаки у спогадах сучасників*. Київ, 2003. С. 515). "Його голос ніби сам вливався в душу, залишаючи тривале, заспокійливе враження. Ця сутність разом з відчуттям витонченої музикальності змушувало пам'ятати його" (Олесь Чишко. *Там само*. С. 516). Партії звучали у виконанні М. Середи з українською щирістю і проникливим потрясінням душ слухачів.

Оперу "Тарас Бульба" ставив режисер С. Каргальський, художники І. Курочка-Армашевський та Н. Алексеева. Голос М. Середи – Андрія "нагадував звучання срібла, викликаючи велике захоплення слухачів. Будучи добре поставленим, він підкорявся всім вокальним намірам співака, виражаючи радість, скорботу, торжество та інші душевні емоції" (Михайло Кваліашвілі. *Там само*. С. 518).

Сильванський Микола Йосипович (05.01.1916–06.03.1985) – композитор. Народився в Харкові. У 1944 р. закінчив Московську консерваторію по класу фортепіано Я. В. Глієра. Працював солістом Харківської обласної філармонії (1944–1953), старший викладач, доцент, професор Київської консерваторії (1955). У 1968–1974 рр. – член правління Спілки композиторів України. Нагороджений медалями. Переважну більшість творів композитор написав для музичних театрів дітей і юнацтва.

Автор музичної сюїти, що складалася з десяти зарисовок "Музичні малюнки за поемою Гоголя "Мертві душі", для фортепіано (1958). У "Мертвих душах" програмність кожної з частин конкретизувалася певним змістом, були введені діалоги, важливе місце відведено гумору.

Сидоренко Валентина Олександрівна (03.02.1957) – мовознавець, педагогиня. Кандидат філологічних наук (1995), доцент (1999). Закінчила Ніжинський державний педагогічний інститут ім. М. В. Гоголя (1980) і з 1985 р. працює в ньому.

Захистила під керівництвом проф. Н. М. Арват кандидатську дисертацію на тему: "Художній час як текстоутворююча категорія (на матеріалі "Петербурзьких повістей" М. В. Гоголя)". Має понад 90 публікацій, більше 30 з яких присвячені творчості Гоголя. Переважна більшість робіт торкається вивчення художнього часу у різних творах Гоголя. Крім цього, дослідницю цікавили й інші аспекти творчості Гоголя: роль темпорального компонента у формуванні образу персонажа, континуум у повісті "Записки сумасшедшего", різні види інформації в художньому тексті "Портрету", кольорові відзначення у повісті "Вій", категорія когерентності та категорія єднання у "Мертвих душах", лінгвістичні аспекти в багатьох творах Гоголя.

За редакцією В. О. Сидоренко вийшли збірники наукових статей "Вий" Н. В. Гоголя: лінгвостилистический аспект" (Нежин, 2009), "Тарас Бульба" Н. В. Гоголя: лінгвистический анализ" (Нежин, 2012).

Симон (кріпак Семен Стокоза) (1755–?) – слуга Гоголя із Василівки, який знаходився при ньому у період його навчання у Гімназії вищих наук кн. Безбородька у Ніжині (1821–1828) в ролі дядька і в цей же час працював кухарем у навчальному закладі.

Синельникова (Ходаревська) Марія Миколаївна – двоюрідна сестра М. Гоголя. Разом зі своєю матір'ю, а також самостійно була в садибі Гоголів у Василівці. Відомо, що батьки її розійшлися і змалку вона була на вихованні у незаміжньої рідної сестри батька, яка мала намір видати її заміж, у майбутньому,

щоб та доглядала за нею. Марія Миколаївна на прохання професора С. П. Шевирьова поділилася своїми спогадами про брата.

Сімович Василь Іванович (09.03.1880–13.03.1944) – український мовознавець, філолог, культурний діяч. Закінчив Чернівецький університет (1904), редактор журналів "Життя і Знання", "Назустріч" та ін. Професор Українського Високого педагогічного інституту імені Драгоманова у Празі (1923–1933, ректор – 1926–1930), Львівського інституту (1939–1941).

Переклав п'єсу Гоголя "Ревізор" (Буковина, 1901) і надрукував у видавництві товариства "Молода Україна".

Скалозуб Олекс (1895–1947) – драматург, театральний діяч, актор. Працював у театрі М. Садовського, Українському народному театрі ім. Тобілевича. Очолював у 20-х рр. Коломийський театр. Автор комедії "Нечиста сила" ("Маєва ніч") на 3 дії за Гоголем (Коломия, 1933).

Рец.: Вісник: місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя. 1935. Т. 4. Кн. 12. С. 928–930.

Сквіра Наталія Михайлівна (09.05.1981) – літературознавець, гоголезнавець. Закінчила Ніжинський державний університет ім. М. Гоголя (2004) та аспірантуру в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, де захистила кандидатську дисертацію "Проблеми поетики другого тому "Мертвих душ" Миколи Гоголя" (2007); працює тут старшим науковим співробітником.

Опублікувала дисертаційну роботу у 2010 р. і низку статей про творчість Гоголя та про міжлітературні відносини з іншими подібними явищами. Глибокими є її розвідки про компаративістські зв'язки, які торкаються другого тому "Мертвих душ", а також про визначення художньої специфіки твору, його поетики. Особливе місце займають і проблеми рецептивної стратегії другого тому "Мертвих душ", переосмислення, реконструкція та завершення його в творчості сучасних письменників. Крім цього, дослідницю цікавлять і роль функціональної природи біблійного слова Гоголя в його творах та функціональність предметного у них, постатей Пушкіна і Гоголя в контексті інтертекстуальності їх творів тощо.

Лауреат премії імені Соломії Павличко, премії НАН України для молодих учених, а також республіканської літературно-мистецької премії імені Миколи Гоголя.

Скибицька Марина Михайлівна (24.02 (07.03).1884–29.01.1943) – українська і російська співачка (меццо-сопрано). Закінчила Московське філармонічне училище (1907). Працювала в оперних театрах Києва (1907–1908, 1912–1923, 1924–1926), Харкова (1923–1924), Одеси (1927–1929) та ін. 1938–1943 рр. – професор Саратовської консерваторії.

Виконавиця партій: Насті ("Тарас Бульба" М. Лисенка), Солохи ("Черевички" П. Чайковського за повістю Гоголя "Різдвяна ніч").

Скляренко Володимир Михайлович (25.05(07.06)1907–08.05.1984) – український режисер. Народний артист УРСР (1954). Закінчив Київський музично-драматичний інститут ім. М. Лисенка (1926) і режисерську лабораторію театру "Березіль" (Харків), де працював до 1935 р. У 1935–1944 рр. – головний режисер Харківського, 1944–1947 рр. – Львівського театрів юного глядача. Головний режисер театрів опери та балету у Львові (1947–1952), Харкові (1952–1954), Києві (1954–1962). В 1962–1964 рр. – художній керівник Київського українського драматичного театру ім. І. Франка. Був на викладацькій роботі.

Здійснив постановку вистави "Тарас Бульба" М. Лисенка (1954) у Київському театрі опери та балету ім. Т. Шевченка.

Скоблицов Олександр Павлович (25.02.1929–25.01.2005) – скульптор. Народний художник УРСР (1976), член-кореспондент АМУ (2000). Закінчив Київський художній інститут (1954). Автор численних пам'ятників відомим діячам культури. Створив пам'ятник М. Гоголю в Києві (серпень 1982), який був відкритий до 150-річчя від дня смерті письменника. Фігура Гоголя виконана з бронзи і встановлена на 5-метровому гранітному п'єдесталі і стилобаті, обробленому лабрадоритом. Скульптору вдалося в найменших деталях відтворити характерні риси зовнішності письменника.

Слищенко Іл. – перекладач "Вечорів на хуторі біля Диканьки", виданих у Києві 1952 р. у видавництві "Молодь".

Сміян Сергій Костянтинович (17.05.1925–15.10.2014) – український режисер. Народний артист УРСР (1967). Закінчив Київський театральний інститут (1948), з 1970 р. – його викладач. Був головним режисером українських драматичних театрів Полтави (1951–1956), Дніпропетровська (1956–1959), Львова (1959–1966), Запоріжжя (1966–1970), Київського українського драматичного театру ім. І. Франка (1970–1978), а також у Київського театру опери та балету (1978–1981), Київського театру оперети (1981–1987, з 1993), Кримського театру (1988–1992). Державна премія УРСР ім. Т. Шевченка (1970).

Здійснив постановки вистав у Київському театрі оперети: "Сорочинський ярмарок" О. Рябова, "Майська ніч" М. Лисенка (1993). Вистава "Сорочинський ярмарок" – це колоритне дійство, у якому об'єднані всі його компоненти: народні обряди, танці і пісні, гумор і фантастика, драматичні сценки і музика тощо. С. Сміян для постановки взяв не п'єсу М. Старицького, а лібрето Л. Юхвіда до оперети О. Рябова "Сорочинський ярмарок", яке відрізнялося композиційною простотою. Вистава відзначалася особливою делікатністю, вираженістю, тонким відчуттям саме гоголівського стилю. Актори не виходили за межі художнього смаку. Пролог – це ярмарковий гармидер, в якому присутні всі і все. Поступово на возі з'являються Хівря і Оксана, які втягують у веселе комедійне дійство всіх, які танцюють, сміються, діють з індивідуальними акторськими проявами. Прекрасно переданий національний колорит за допомогою музики О. Рябова та вставних пісенно-музичних номерів.

У виставі "Майська ніч" на основі п'єси М. Старицького та музики М. Лисенка режисер створив сценічну редакцію музичної комедії. Він звів до мінімуму драматичні діалоги, ввів немало яскравих елементів, посиливши цим видовищні аспекти. Експерименти в обох виставах вдалися, вони мали довгу сценічну історію, мали популярність серед глядачів.

Смолич Микола Васильович (12(24).06.1888–31.07.1968) – український і російський режисер. Народний артист СРСР (1944). Закінчив драматичні курси при Петербурзькому театральному училищі (1911). Працював у театрах Ленінграда і Москви. У 1938–1947 рр. – головний режисер, художній керівник і директор Київського театру опери та балету ім. Т. Шевченка.

Серед поставлених вистав: "Тарас Бульба" М. Лисенка, "Сорочинський ярмарок" М. Мусоргського. В його постановці у першому виконанні прозвучала опера "Ніс" (1930) Д. Шостаковича. Також зіграв роль Хлестакова у "Ревізорі" Гоголя.

Смоляк Віталій Єлисейович (13(26).06.1915–29.09.1982) – український режисер і актор. Народний артист УРСР (1965). У 1935–1941 рр. – актор Харківського робітничого театру. Працював у театрах Харкова, Києва, Полтави, Житомира. А у 1947–1955 і 1968–1975 рр. – в Івано-Франківському українському музично-драматичному театрі.

Поставив вистави: "Тарас Бульба" за Гоголем (1965) та "Ревізор" Гоголя.

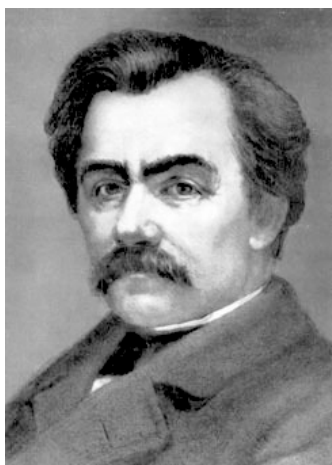
Смолярова Олександра Захарівна (19.06.1925–24.05.2014) – російська й українська актриса. Народна артистка УРСР (1980), членкиня-кореспондентка Академії мистецтв України (2002). Закінчила Київський театральний інститут (1948), з 1980 р. – його викладачка. Працювала в Київському ТЮГу, Вінницькому українському музично-драматичному театрі, Київському театрі транспорту. З 1952 р. – у Київському російському (тепер Національному) драматичному театрі ім. Лесі Українки. Державна премія ім. Т. Шевченка (1983).

Зіграла роль Панночки у виставі "Вій" за Гоголем.

Сокальський Петро Петрович (14(26).09.1832–02(14).04.1887) – український композитор, музично-громадський діяч і фольклорист. Закінчив Харківський університет (1852). Організатор Одеського товариства шанувальників музики (1864).

У 1863 р. композитор написав оперу "Майська ніч". Це була перша опера на гоголівський сюжет, яка з'явилася у час формування національної свідомості засобами мистецтва. П. Сокальський написав сам лібрето для "Майської ночі" на основі сюжету повісті Гоголя. Поетичний текст лібрето спочатку з'явився українською мовою, але потім композитор переклав його російською, бо вважав, що перша опера гоголіани повинна звучати мовою оригіналу. Оперу було задумано у 3-х діях, 4 картинах, але завершив її у 4-х актах.

П. Сокальський вільно поводився з текстом Гоголя, переставляв окремі епізоди і використовував їх так, як це потрібно для розвитку сюжету в лібрето, підсилював соціальну нерівність персонажів. Галя, на відміну від гоголівської Ганни, в опері бідна сиротина, до якої сватається Голова. Вона більш рішуча та самостійна. Якщо в повісті Гоголя Левко хоче лише провчити батька, то в опері він кохає Галю, незважаючи на майнову нерівність, бореться за неї. Композитор також посилює національну основу опери, ввівши в лібрето поезії Шевченка, Л. Глібова. Важко опера пробивалася на сцену. Лише у 1876 р. фрагментами виконувалась у Петербурзі та Одесі. Мрія П. Сокальського поставити оперу на Маріїнській сцені в Петербурзі не здійснилась. Твір належить до раннього, ще долисенківського періоду формування української оперної школи.

Друга опера на гоголівську тематику була "Облога Дубна", написана у першому варіанті 1876 р. і у другому 1878 р. Завдяки братові та синам П. Сокальського, була надрукована петербурзьким видавцем Бесселем на кошти грецького консула М. Вучини. Композитор написав музику і лібрето опери українською та російською мовами, але надруковане лібрето було лише російською мовою, бо українська у цей час, згідно з Емським указом Олександра II, була заборонена. Щодо лібрето композитор стверджував: "Я продумав кожну деталь. Навіть справжні слова Гоголя часто збережені і сам стиль лібрето підігнаний під дух мови гоголівського "Тараса Бульби". Я прагнув відповідності музики та лібрето у загальному тоні та у деталях". В основу лібрето П. Сокальський поклав сюжет перших 9 розділів повісті із 12, обмеживши себе лише подіями, у яких брав участь Андрій. Але композитор акцентував увагу не на побутовій лінії, як робили це деякі композитори до нього, а на показові героїчної боротьби українського народу проти польської шляхти. Висуваючи на передній план історію кохання Андрія, П. Сокальський, слідуючи за гоголівським сюжетом, показує паралельно і Тараса, Остапа, запорожців, а також козацтво, яке брало участь у житті Запорізької Січі

та у бойових операціях, зокрема в облозі Дубна. У деяких сценах П. Сокальський відходить від гоголівського тексту, розширює окремі репліки, сцени, вводить нові діалоги тощо. Лібрето написано відповідно до прогресивних поглядів представників громадсько-українського національного руху другої половини XIX ст., а тому доповнення до гоголівського тексту, а також акцентування окремих висловів із авторського тексту були осучаснені і мали актуальне громадське звучання. На жаль, опера Сокальського не була поставлена на сцені ані України, ані інших країн.

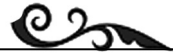
Література: М. К. Листи Петра Сокальського до Миколи Лисенка. *Збірник Музею діячів науки та мистецтва України* (Київ, 1930. С. 173–178); Изваріна О. М. М. Гоголь і українська опера (М. Лисенко та П. Сокальський). Донецьк, 2003; Карышева Т. Пётр Сокальский: жизнь и творчество. Москва, 1984; Тюменева Г. Гоголь и музыка. Москва, 1966; Самойленко Г. В. Переробки повісті М. Гоголя "Тарас Бульба" в контексті українського національного руху другої пол. XIX ст.: лібрето опери П. Сокальського "Осада Дубна". *Література та культура Полісся. Ніжин* 2017. Вип. 86; Він же. Повість Миколи Гоголя "Тарас Бульба" в українському текстологічному, соціологічному та мистецькому вимірах. Ніжин, 2018.

Сокіл Марія Іванівна (по чоловіку Рудницька; 05(18).10.1902–20.01.1999) – українська співачка (сопрано). Закінчила Катеринославську консерваторію. Працювала солісткою Харківського (1927–1930), Київського театрів опери та балету (1930–1932). У 1932–1937 рр. виступала в театрах і з концертами у Львові, Варшаві, Празі, Відні, Берліні. З 1937 р. у США. З 1958 р. викладала в консерваторії та Музичній академії у Філадельфії.

Виконала партію Марильці в опері "Тарас Бульба" (М. Лисенка).

Соленик Карпо Трохимович (26.05(07.06).1811–07(19).10.1851) – український актор. Один з основоположників українського реалістичного театру I пол. XIX ст. На сцені з 1832 р. У 1835 р. вступив у трупу Л. Млотковського (Харків). Творча діяльність проходила в основному в Україні (Полтавщина, Харків, Одеса та ін.). Гру видатного українського актора бачив у кінці 1835 р. друг Гоголя Олександр Данилевський, який високо оцінив його майстерність і розповів про нього автору "Ревізора", який готував п'єсу до постановки. Гоголь звернувся у лютому 1836 р. до свого знайомого Миколи Даниловича Білозерського з проханням допомогти зв'язатися з К. Солеником: "Збираюсь ставити у місцевому театрі комедію. Побажайте, щоб була позитивно зіграна вона, що, як ви самі розумієте, настільки важко при наявності наших акторів. До речі: є в одній подорожуючій

трупі Штейна під дирекцією Млотковського один актор на прізвище Соленик. Чи не маєте ви яких-небудь про нього відомостей? і, якщо вам доведеться зустріти його де-небудь, то чи не можна його якось умовити приїхати сюди? Скажіть йому, що ми всі будемо турбуватися про нього. Данилевський бачив його у Лубнах і був у захваті. Абсолютно комічний талант! Якщо ж вам не трапиться бачити його, то, можливо, ви отримаєте які-небудь відомості про місце його перебування і куди адресувати йому" (Гоголь Н. ПСС. 1950. Т. 2. С. 45–46). Відомо, що Соленика запрошували в Петербург зіграти прем'єрну роль Хлестакова, але він відмовився через любов до своєї Вітчизни. "Ні, Ваше світлосте, – відказав К. Соленик, – я малорос, люблю Малоросію, і мені жаль розлучатися з нею" (Рымов (А. Барымов). Несколько слов о К. Т. Соленике. *Харьковские губ. вед.* Ч. неофиц. 1851. 3 нояб. (№ 44)). І все ж К. Соленик зіграв роль Хлестакова на українській сцені. Він разом з М. Щепкіним (Городничий) зіграв її в Одесі. В репертуарі актора були й інші гоголівські персонажі: "Дуже він любив, хоч і невеличку, роль Осипа ("Ревізор"). Газета "Москвитянин" сповіщала: "Не можна пером виявити всі тонкощі Соленикової гри в цій ролі, свідоме розуміння характеру й бездоганне його виконання". "Щепкін і Соленик... обидва однаковою мірою збирали щедрі данину оплесків і викликів" (Москвитянин. 1852. Кн. 1. С. 22–23). У "Ревізорі" він також зіграв Бобчинського, а в "Одруженні" – Кочкарьова. Карпо Соленик щедро наділяв кожного персонажа яскравою самобутністю, свіжістю і лаконічністю. Справді незрівнянним, незабутнім був актор К. Соленик.

Література: Кисіль О. Український актор Карпо Соленик (1928). Корифеї українського театру. Київ, 1982; Пилипчук Р. Невідомі сторінки біографії Карпа Соленика. *Український театр*. 1986. № 3.

Соловйов Микита Федорович (1800–21.05.1837) – молодший професор природничого права у Гімназії вищих наук кн. Безбородька у Ніжині (1825–1837), член ради гімназії, титулярний радник. Освіту отримав у Санкт-Петербурзькому університеті. Блискуче знав математику, російську літературу, ботаніку. Відзначався культурою мови, простотою, елегантністю. У гімназії за сумісництвом завідував бібліотекою (1828–1836), а у 1831 р. був бібліотекарем гімназії. Студенти були задоволені його лекціями з ботаніки, мінералогії, фізики. Н. Кукольник згадував: "Ми поводитись з ним вільно, невимушено, начебто з старшим шановним товаришем... Він умів знайти до кожного свого предмета розміри, які були уподібнені для пам'яті учнів... Переважна більшість вихованців, у тому числі і я, після закінчення закладу були впевнені, що вони знають ботаніку, мінералогію, зоологію, фізику належно. Кожен із вихованців признавався, що Соловйов викладав прекрасно: в слухачів своїх умів вкладати про кожну науку ясні поняття і вірні основи і таким чином полегшити шлях подальшого вивчення" (Гімназія вищих наук і Ліцей кн. Безбородька. 1881). Гоголь цікавився цими предметами.

М. Ф. Соловйов був братом професора Петербурзького університету Михайла Федоровича Соловйова, який добре відносився до випускників гімназії, які проживали у Петербурзі, схвально ставився до малоросійської мови.

Сорока Петро Степанович (03.04.1891–1948) – український актор, співак і режисер галицьких театрів. Творчу діяльність почав 1908 р. Працював у Тернопільському "Українському театрі" (1918–1920), Руському народному театрі у Львові (1939–1941), Львівському українському театрі імені М.Заньковецької (1944–1946) та інших українських драматичних театрах.

Прекрасно зіграв ролі Хоми Брута у виставі "Вій" М. Кропивницького за Гоголем. А у березні 1944 р. у виставі Й. Гірняка "Ревізор" Гоголя П. Сорока зіграв у трагіфарсовому плані слугу Хлестакова Осипа, який вирізнявся серед інших персонажів.

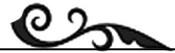
Сорочинський Гавриїл Максимович – вчитель у Полтаві, який у 1820 р. вдома готував М. Гоголя до вступу в Полтавську гімназію. Збереглося два його листи до Василя Панасовича Гоголя-Яновського про матеріальне забезпечення сина та характер його навчання. У листі від 14 серпня 1820 р. він пише: "Вибачте, що я недостатньо з вами знайомий, а то міг би запевнити вас, що син ваш в обіймах дружби. Просив вас і тепер прошу будьте спокійні, в іншому випадку ви позбавляєте мене спокійно працювати". Г. М. Сорочинський пропонував, щоб Гоголь у гімназії був "волонтером", тобто вільним слухачем і не відвідував деяких предметів.

Лист М. Гоголя до батьків із Полтави дає можливість визначити коло знайомих: "У минулу неділю я обідав у Івана Олексійовича, другого дня бачив Івана Дмитровича, повертався із саду з Гаврилом Максимовичем. Іван Дмитрович показав нам свій будинок" (Гоголь Н. ПСС. Т. X. С. 8).

"Сорочинський ярмарок" – "Сорочинская ярмарка"

Повість була задумана Гоголем 1829 р. (і цю дату письменник поставив у кінці твору у другому виданні "Вечорів" (1836). У чернетці вона була завершена на початку 1830 р. У кінцевому варіанті повість опубліковано 1831 р. у першій книзі "Вечорів на хуторі біля Диканьки". Дослідники творчості Гоголя вказують, що на написання повісті мала вплив п'єса В. Гоголя-батька "Простак, или Хитрость женщины, перехитренная солдатом", яку у листі від 30 квітня 1829 р. просив матір надіслати у Петербург. Деякі ситуації комедії, образи Романа, Параски, дяка близькі до героїв "Сорочинського ярмарку".

Описуючи славнозвісний ярмарок у містечку Великі Сорочинці Полтавської губернії, де народився Микола Васильович Гоголь, автор використовував свої враження і від відвідування трьох ярмарків на рік у Ніжині, де навчався, а також у своєму селі Василівка, матеріали усної народної творчості, зокрема, казки, а також творів вертепу: образи дяка, цигана, нечистої сили тощо, на що

вказував М. Драгоманов у своїй праці "Малорусские народные предания и рассказы" (Київ, 1876) та інші дослідники. Гоголь був обізнаний з українською демонологією, зокрема звичкою українців сприймати червоний колір як одяг нечистої сили.

Повість складається із тринадцяти розділів, кожен із яких має епіграф, взятий Гоголем із поеми Котляревського "Енеїда" (розділи III, IV, VIII), а також із комедій батька "Простак" та "Собака-вівця" (розділи II, VI, VII, X), байки П. Гулака-Артемівського "Пан і собака", та українських народних пісень (розділи I, V, IX, XVII).

Повість "Сорочинський ярмарок" уперше з'явилася українською мовою у перекладі К. Климковича і була надрукована у Львові 1864 р. у збірнику "Гоголь М. В. Вечори на хуторі близь Диканьки. Т. 1". А 1874 р. повість під назвою "Сорочинський ярмарок" із "Вечорів на хуторі біля Диканьки М. Гоголя" вийшла у перекладі М. Старицького. В українському перекладі повість передрукували часописи "Читальня" (1893. № 20–23) та "Руска Рада" (Чернівці, 1903. № 38. С. 40–44). Найчастіше у дореволюційний час повість виходила у перекладі М. Старицького у Києві (1913), Львові (1918). Про ці видання відгукнувся В. Дорошенко статтею "Гоголь українською мовою".

"Сорочинський ярмарок". Поява свинячої пики.

Худ. К. Трутовський. (1875)

"Сорочинський ярмарок". По дорозі на ярмарок.

Худ. К. Трутовський (1875)

"Сорочинський ярмарок". Хівря і дяк.

Худ. В. Маковський (1875)

"Сорочинський ярмарок". Весілля.

Худ. В. Маковський (1875)

"Сорочинський ярмарок". Параска і Грицько.

Худ. І. Рєпін (1875)

"Сорочинський ярмарок".

Худ. І. Рєпін (1871)

М. В. ГОГОЛЬ

СОРОЧИНСЬКИЙ ЯРМАРОК

Обкладинка книги.

Худ.

1920 р. (хоча на титулі стоїть 1919 р.) у Полтаві у перекладі Митруся з ілюстраціями В. Дурнова вийшла повість разом зі "Страшною помстою". А у 1929 р. у перекладі А. Харченка повість з'явилася у видавництві "Книгоспілка". Цього ж року у цьому ж перекладі у Києві повість передруковувалася у збірці "Гоголь М. Твори: в 5 т. / за ред. І. Лакизи і П. Филиповича. Т. 1" та у Львові у виданні "Гоголь М. Страшна помста та інші оповідання". Без вказівки перекладача та упорядників, бо вони були репресовані, побачила повість світ у 30–40-х рр. у київських виданнях як самостійно, так і в поєднанні з іншими повістями (1934, 1935, 1946, 1948). Під час підготовки до видання вибраних творів Гоголя у 1948 р. повість переклав А. Хуторянин. У цьому ж перекладі "Сорочинський ярмарок" з'явився у збірці "Гоголь М. Твори: у 3 т. / за ред. М. Гудзія. Т. 1" у 1952 р. у Києві та окремим виданням у 1953 р. і в наступних роках. У 2008 р. повість опубліковано у книзі "Микола Гоголь. Зібрання творів: у 7 т. Т. 1 / упоряд. П. В. Михед".

Існує декілька переробок "Сорочинського ярмарку" для сцени. У 1886 р. у Берліні була видана комедія на 4 дії під назвою "Халепа", яку написав за повістю Гоголя А. Вівчарук. Ілюстрував її художник Соколов. А у 1890 р. у Москві Мало-російське театральне видавництво бібліотеки С. Рассохіна видало книгу М. Старицького "Сорочинський ярмарок". Комічна оперета із українського побуту у 4-х діях (сюжет запозичений у М. В. Гоголя), музика А. Гротенка". На сцені московського театру вперше оперета "Сорочинський ярмарок" з'явилася у 1884 р. Згодом М. Старицький написав комедію, яка йшла на сцені багатьох театрів України як в дореволюційний, так і післяреволюційний час. У ці часи здійснювалися і видання п'єси (1927 та у подальших роках). Крім цієї переробки, існують також інші, зокрема М. М. Кочубея "Халепа", п'єса на одну дію (1883). У 1939 р. у київському видавництві "Мистецтво" вийшла друком комедія на 3 дії "Сорочинський ярмарок. За М. В. Гоголем" В. Суходольського.

Існують також і ненадруковані рукописні варіанти. Збереглася п'єса П. С. Потаєва-Пронського "На Вкраїні, або Солопій Черевик". Малюнок українського народного побуту в одній дії і двох одминах зі співами і танцями, по М. В. Гоголю і М. Старицькому" (ценз. дозв. від 12.05.1914) та комедія на 1 дію "Сорочинський ярмарок". Сюжет запозичений у М. В. Гоголя і скомпонований Е. Н. Фразенком" (ценз. дозв. від 20.12.1914).

**Афіша до вистави "Сорочинський ярмарок"
в Одеському драматичному театрі ім. В. Василька**

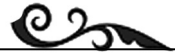

У різних варіантах "Сорочинський ярмарок" був у репертуарі багатьох театрів. Так, у театрі М. Садовського ця вистава з'явилася у репертуарі 1911 р. У репертуарі М. Кропивницького з 1892 до 1905 р. вона була близько 50 разів. Виконавцями основних ролей п'єси були видатні актори XIX–XX століть.

*Сцена із вистави "Сорочинський ярмарок"
Київського театру опери*

Включив її у свій репертуар і молодий театр Л. Курбаса у сезоні 1918–1919 рр. П'єса М. Старицького у 20-х рр. увійшла до репертуару Театру імені Г. Михайличенка у сезон 1924–1925 рр., Театру імені М. Заньковецької, Одеського

робітничо-селянського театру, Дніпропетровського державного українського драматичного театру імені Т. Шевченка.

**Василина Старостинецька –
Солоха в опері "Черевички"
П. Чайковського**

**Віра Гужова – Парася в опері
"Сорочинський ярмарок"
М. Мусоргського**

В 1940 р. у цьому театрі постановку "Сорочинський ярмарок" здійснив І. Юхименко. У 30–40-х рр. п'єса йшла в Одеському, Донецькому (1937), Полтавському (1936, 1949), Луганському драматичних театрах. У 1936 р. написав музику до оперети "Сорочинський ярмарок" композитор О. Рябов, лібрето українською мовою Л. Юхвида, М. Аваха, яка була поставлена у Харківському театрі музкомедії (1936) та в Київському театрі оперети (1937). У 1949 р. в Музично-драматичному театрі ім. М. Щорса у м. Запоріжжі відбулася прем'єра оперети О. Радченка, постановником якої був В. Магара, а в 1956 р. в Донецькому театрі був поставлений балет "Сорочинський ярмарок" В. Б. Гомоляки, лібрето до якого написали балетмейстер Б. Таїров та П. Таланкович. У 1954 р. "Сорочинський ярмарок" за п'єсою М. Старицького з музикою М. Лисенка знову з'явився у Дніпропетровському театрі у постановці режисера А. Білгородського.

29 серпня 1992 р. режисер Дмитро Гнатюк, диригент Роман Дорожинський, художник Андрій Холопцев поставили на сцені Національної опери України виставу "Сорочинський ярмарок" композитора М. Мусоргського. Засобами музики композитор зумів передати подих гоголівської прози. "Вокальні партії співали Валентина Кочур, яка в образі пихатої, сварливої Хіврі відкрила нові грані акторського таланту, та Іван Черней, що колоритними гумористичними барвами

змалював постать хитруватого, веселого Солопія Черевика. М'якими лірико-комедійними штрихами окреслили закоханих героїв Лілія Забіляста (Парася) та Степан Фіщич (Грицько). Соковитий національний характер гоголівського кума створив Сергій Скубак. А сцена Хіврі й поповича Опанаса Івановича в інтерпретації режисера та акторів Валентини Кочур і Миколи Хорунжого стала однією з вершин дотепної, мальовничої київської вистави" (Станішевський Ю. Національна опера України. Київ, 2013. С. 7).

*Сцена з опери "Сорочинський ярмарок"
М. Мусоргського у Національній опері України (1992)*

*Сцена з опери "Сорочинський ярмарок" М. Мусоргського
у Національній опері України. Хівря – Валентина Кочур,
Черевик – Богдан Тарас (1992)*

Повість Гоголя "Сорочинський ярмарок" була екранізована на Одеській кіностудії режисером Г. Гричером-Чериковером. А у 1939 р. на Київській кіностудії режисер М. Екк (Івакин) зняв перший кольоровий фільм на сюжет гоголівської повісті.

Спаський Михайло Ісаакович (?-1824) – учитель природничої історії Полтавської гімназії. О. Данилевський згадував, що Микола та Іван Гоголі проживали на квартирі вчителя. Очевидно, що останній готував їх до вступу в гімназію, про що говорить і П. Куліш.

Сперанський Михайло Несторович (19.04(02.05).1863–12.04.1938) – відомий вчений-славіст. Закінчив Московський університет (1885), залишився на кафедрі для підготовки на професорську посаду. Два роки був за кордоном у слов'янських країнах для підвищення кваліфікації і збирання матеріалів для докторської дисертації. Після захисту дисертації його обрано 1895 р. професором Ніжинського історико-філологічного інституту кн. Безбородька, де викладав російську і слов'янські літератури до 1906 р. У Ніжині займався аналізом творчості викладача Гімназії вищих наук кн. Безбородька письменника І. Г. Кулжинського ("Один из учителей Гоголя", 1907), а також її випускників М. Гоголя, Н. Кукольника, Є. Гребінки.

Разом з доцентом П. О. Заболотським провів велику роботу з відзначення пам'яті Гоголя (1902 р.; 50 років від дня смерті письменника), організував виставку, на яких демонструвалося 967 експонатів, із них 414 належали професорові ("Гоголевская выставка в Институте кн. Безбородко в Нежине" (Київ, 1902); випустив "Гоголевский сборник" (Київ, 1902); в якому опубліковані його "Передмова" та три статті "Один із останніх листів Гоголя", "Портрети Гоголя", "Гоголь в народній книжці і картинках"; виголосив промову "Гімназія вищих наук і ніжинський період життя Гоголя" (Київ, 1902), в якій зазначив позитивну роль у підготовці Гоголя, хоча не з усіма твердженнями можна нині погодитися з вченим, зокрема оцінкою діяльності перших директорів, західноєвропейському впливові на освіту.

У цій промові вчений стверджував: "... місто Ніжин: його інститут є одним із головних центрів, на яких повинна зосередитися увага інтелігенції Росії: вони безпосередньо пов'язані з іменем Гоголя і відзначають собою одну із важливих епох в житті великого письменника – епоху його виховання, формування світогляду" (с. 3). Вчений доводив значущість Ніжинської вищої школи, незважаючи на деякі її недоліки. "Для Гоголя час перебування в гімназії, –

стверджував М. Н. Сперанський, – був періодом самоосвіти під впливом літератури свого часу, літератури і життя свого краю" (с. 18), що особливо важливо.

1906 р. М. Н. Сперанський перейшов працювати до Московського університету і далі продовжував займатися вивченням творчості Гоголя, про що свідчать наступні його праці: Гоголь-переводчик. Еросос (Київ, 1906); Н. В. Гоголь и Московский. Гоголевские дни в Москве (Москва, 1909); Речь на могиле Гоголя; Неизданное письмо Н. В. Гоголя. *Русская мысль* (1911); К истории собирания песен Н. В. Гоголя. *Сб. И.-Ф. Общ. при НИФИ* (Т. VIII, 1912).

Література: Самойленко Г. В. Михаил Нестерович Сперанский: биобиблиографический указатель. Ніжин, 1993; він же. Вчені-філологи Ніжинської вищої школи. Ніжин, 1993.

"Справа про вільнодумство" у Ніжинській гімназії вищих наук кн. Безбородька

У 1827–1832 рр. у гімназії тривало політичне розслідування, яке проводилося над групою демократично налаштованих професорів Ніжинської гімназії вищих наук кн. Безбородька і виникло воно у результаті доносів, які йшли з боку викладачів-консерваторів.

У 1826 р. директора Гімназії вищих наук кн. Безбородька І. С. Орлая перевели директором Рішельєвського ліцею в Одесі. Виконувачем обов'язків директора Ніжинської гімназії він залишив старшого професора М. В. Білевича. Проте попечитель гімназії О. Г. Кушельов-Безбородько, коли приїхав у Ніжин, призначив виконувати ці посадові обов'язки професора математики К. В. Шапалинського, що викликало незадоволення не лише М. В. Білевича, але й професора політичних наук, історика К. А. Мойсеєва, який також претендував на цю посаду.

Випускник першого набору навчання, згодом ректор Санкт-Петербурзького університету П. Редькін згадував: "Раптова смерть в 1821 р. першого начальника юної гімназії В. Г. Кукольника призупинила швидкий і правильний хід її розвитку по прямому шляху до справжньої освіти. Швидко, без розгляду, на вдачу, або ж через зв'язки, набраний був після В. Г. Кукольника полк учителів і професорів для нововідкритого закладу, між якими тільки випадково з'явилися люди достойні. До останніх належали, крім Шапалинського, ще професор з французької словесності Ландражин, професор німецької словесності Зінгер, професор латинської словесності Андрущенко і професор природничої історії Соловйов. За законами взаємного тяжіння професори розділилися, не скажу на дві партії, тому що їх не було і бути не могло, а на два гуртки. До одного з них належали люди благородні, розумні і знаючі, а до іншого – їх більша чи менша протилежність. Спершу ці гуртки вживались якось між собою; але з того часу, коли Белоусов на завершальному екзамені вихованців першого випуску не отримав на свої запитання з юридичних предметів задовільних відповідей ні від студентів, ні від професора

юридичних наук Білевича, то повідомив голосно, із запальністю і притаманною йому зарозумілістю в присутності директора Орлая, що він вважав недостатніми юридичні знання юнаків, що закінчили курс, – довга прихована ворожнеча між двома гуртками вибухнула, і між ними почалася відкрита війна. На жаль, деякі із ворогуючих використовували не зовсім лицарську зброю для поразки своїх противників: доноси і наклепи" (Гимназия и Лицей князя Безбородко. Санкт-Петербург, 1881. С. 316).

У цей же час професори М. В. Білевич, К. А. Мойсеев, П. І. Нікольський, Х. М. Ієропес, законовчитель П. І. Волинський та деякі інші викладачі виступили проти інспектора гімназії М. Г. Белоусова, звинувативши його у потуранні студентам. Посипались рапорти у конференцію гімназії з боку К. А. Мойсеева, який до М. Г. Белоусова обіймав посаду інспектора і з якою не справлявся, а саме тому І. С. Орлай і замінив його. До речі, Гоголь у листі до матері дуже схвально оцінював діяльність М. Г. Белоусова як інспектора. К. А. Мойсеев підтримали М. В. Білевич, П. І. Нікольський, Х. М. Ієропис та інші. Вони доводили, що "пансіонери почали читати недозволені книжки, в класах під час виконання завдань займаються не стільки навчанням, скільки вивченням театральних ролей, що учні в місті програють свій одяг в карти, із вікон пансіону принизливо кричать і свистять на благородних дам, які проходять біля гімназії у супроводі офіцерів, гуляють у саду у непристойному вигляді" (із рапорту К. А. Мойсеева).

М. В. Білевич у своїх рапортах у Харків (попечителю навчальних закладів округу), конференції доводив, що пансіонери і вільноприходящі, у зв'язку з послабленням вимог з боку наглядачів і самого інспектора, якого підтримує в. о. директора К. В. Шапалинський, порушують дисципліну. Більше того, М. В. Білевич звинуватив М. Г. Белоусова у тому, що "його лекції з природничого права відзначаються вільнолюбством", а священник П. Волинський доводив, що вони були "антицерковними" і "протиурядовими" та "сіяли зерна вільнодумства".

Загострилася ситуація, коли професори М. В. Білевич і П. І. Нікольський виступили проти Гоголя і театру, яким він керував, заявивши, що до тексту п'єс додаються невідомі сцени, які мають непристойний характер.

Вся друга половина 1827 р. – це час безперервних персональних справ, неприємних звинувачень, перевірок конспектів, у які були втягнуті не лише викладачі, а і студенти. Свідок цих подій Н. Кукольник згадував: "Незважаючи на те, що ми, старші вихованці, користувалися особливою прихильністю деяких професорів, все, що відбувалося на засіданнях конференції, залишалися все ж для нас таємницею: ми чули лише про якісь відносини, про майбутнє слідство... Одного чудового ранку, як кажуть, ящики наших столів було піддано суворому огляду. Це було у половині 1827 року. У багатьох, зокрема і у мене, забрали різні папери. Я втратив цього разу цілу драму, головною діючою особою якої була Марія, перша дружина Іоанна III,

більш того у мене і початок драматичної фантазії "Торквато Тассо". Відібрали, у кого знайшли, писані номери літературного журналу, який ми, Гоголь і я, складали для читання товаришами; такі ж номери і журналів, упорядкованих вихованцем Мартосом та іншими, гумористичний альманах "Парнасский навоз" і ще декілька подібних збірників. У цей час я втратив другу закінчену трагедію "Марий в Минтурнах" і мої переклади "Дмитрия Самозванца" та першого акту "Дон Карлоса" Шіллера. Як виявилось пізніше, не наші твори були метою ретельного обшуку, а класні записки природничого права, які в тому ж році вперше нам було прочитано. Ніхто і не думав ховати їх; тим паче, що записи включали в себе всім відомі основи цієї науки за новітніми німецькими філософами. Тепер ці положення нікого б не тільки не здивували, але не знати їх було б соромно, тому що вони є у будь-якому теперішньому підручнику", а тоді вони "здалися обурливими, небезпечними, невдоволеними".

Гоголь на допиті. Худ. А. Шкурко

З приїздом нового директора гімназії чиновника Д. Е. Ясновського процес розслідувань поглибився. З 29 жовтня до 3 листопада 1827 р. проводилися допити студентів у присутності членів конференції. В процесі допитів виявилось, що студенти складали вільнолюбні вірші на зразок поета-декабриста К. Рилєєва, що професори Ф. І. Зінгер, І. Я. Ландражин давали читати книги німецьких і французьких письменників, філософів, які були заборонені у Росії. "Реєстр книгам і рукописам", який склав інспектор проф. М. Белоусов для Е. Адеркаса, чиновника із Санкт-Петербурга, свідчить, що серед перерахованих книг були твори Вольтера, Пушкіна, Рилєєва, Ж. Фр. Мармонтеля, М. Сервантеса, А. Р. Лесажа, графа де Сен-Мерана, К. Делавіня, Дж. І. Байрона, Е. Парні, М. Ж. Шеньє, А. Ламартина, А. Шеньє та ін.

Крім цього, студенти самостійно виписували журнали й альманахи, окремі твори О. Пушкіна та ін. Серед гімназистів розповсюджувалися переписані від руки "Горе от ума" О. Грибоєдова, поеми О. Пушкіна "Братья-разбойники", "Цыгане", "Кавказский пленник", "Бахчисарайский фонтан", К. Рилєєва "Исповедь Наливайко" і поема "Войнаровский". У гімназиста Є. Гребінки під час слідства виявили оду О. Пушкіна "Вольность". Із свідчень гімназистів О. Змієва та О. Колишкевича від 20 травня 1828 р. стало відомо, що в гімназії розповсюджувалися заборонені вірші К. Рилєєва, які перекладалися французькою мовою, про що знав проф. І. Ландражин і не доповів дирекції. Всі ці факти свідчили, що в життя гімназистів проникали передові суспільні ідеї. На допитах доводили, що на лекціях професори та студенти дозволяли собі висловлюватися на заборонені теми, гімназисти поряд з політичними піснями співали також різні аморальні пісні Баркова (зі слів гімназистів Є. І. Філіпченка та О. С. Змієва).

Деякі студенти, зокрема Гоголь, Н. Кукольник та інші, стали на бік М. Г. Белоусова, який мав славу серед студентів людини чесної, благородної, талановитої, яка прекрасно знала свої предмети і критично ставилася до деяких правових положень, хоча і трохи високомірна. Гоголь бував на квартирі у професора. Це викликало підозру у М. В. Білевича і налаштувало його вороже до юнака, а тому він постійно чіплявся до Гоголя. Крім політичних звинувачень, в рапортах вказувалося і на аморальну поведінку Ф. І. Зінгера та І. Я. Ландражина, які грали в місті в карти, "водили з собою по трактирах учнів, дещо схильних до напряму їх думок" (із заяви гімназиста Є. І. Філіпченка).

До списку підозрюваних потрапили студенти старших курсів Петро Горонович, Микола Гоголь, Нестор Кукольник, Іван Халчинський, Олександр Новохатський, Микола Родзянко та інші. Їх викликали на конференцію для допиту, відібрали у них конспекти лекцій М. Г. Белоусова та інших професорів. Студенти намагалися вигородити професорів, приховували свої записи чи заплутували примітивними поясненнями комісію. М. В. Білевич ставив усім їм погані оцінки, особливо за поведінку.

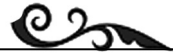

Директор Гімназії Д. Е. Ясновський з 17 до 29 травня 1828 р. повторив допит, під час якого деякі студенти, зокрема і Н. Кукольник під впливом свого брата Платона, відмовилися від своїх попередніх свідчень, бо боялися за результати випускних екзаменів. Гоголь залишився на своїй позиції. Цього не забули консервативно налаштовані професори, які під час виведення середнього бала, вираженого дробом, і переведенням його у ціле число, зокрема 10,5, деяким студентам поставили 11, а Гоголю зменшили і поставили 10 балів. Таким чином, студенти з загальним балом 12–11 отримували чин 12 класу і звання кандидата, а той, хто мав бали 10–9, отримували чин 14 класу і звання студента. Мати у листі до П. П. Косяровського бідкалася, що її сина так образили.

Гоголь на допиті. Худ. А. Шкурко

Не зважаючи на те, що Н. Кукольник відмовився від своїх попередніх свідчень, його теж покарали. Хоча він мав усі відмінні оцінки, його позбавили золотої медалі і не присвоїли ніякого чину. Пізніше він згадував: "Настав 1829 р., ми склали випускний екзамен, роз'їхалися по домівках; у Вільно я уже дізнався, як вирішилася наша справа. Багато професорів звільнили з посад. Найважливішим приводом до цього, як я чув, послужили уже не класні записки, а саме існування і форма тривалих суперечок, які викликали жадобу до помсти в навчальному середовищі. Я теж отримав не атестат, а просто свідоцтво з зазначенням успіхів у науках і поведінці з цілком пристойними балами. Але не зважаючи на це, я був позбавлений золотої медалі, звання

кандидата, XII класу і ледь не зору, тому що від посиленних занять я виїхав із Ніжина зажмуреним, у синіх окулярах, майже сліпий (Гимназия и Лицей кн. Безбородко. Санкт-Петербург. 1859. С. 23).

"Справа про вільнодумство" продовжувалася і після закінчення Гоголем та його товаришами гімназії. У лютому 1830 р. міністр народної освіти К. А. Ливен за дорученням шефа жандармів Бенкендорфа направив до Ніжина члена Головного управління училищ дійсного статського радника Е. Б. Адеркаса з метою виявити належним чином "моральні якості і професійні навички професорів, відповідно і мораль та дух учнів, щоб мати можливість прийняти відповідні міри до викорінення зла, якщо воно дійсно існує".

Чиновник із столиці допитав усіх викладачів і студентів, зібрав необхідні документи, пояснення, конспекти, рукописні студентські альманахи і журнали, де друкувалися твори гімназистів, ознайомився з життям гімназії і зробив висновки. 26 жовтня 1830 р. цар Микола I, який після виступу декабристів у 1825 р. і повстання у Польщі 1830 р. боявся будь-якого вільнолюбства і жорстоко придушував його, розглянувши доповідню К. А. Ливена, наклав резолюцію: "Согласен, тех же профессоров, кои не русские, выслать за границу. Русских же выслать на места родины, отдав под присмотр полиции". Таким чином, були звільнені зі своїх посад і відправлені у різні місця професори: К. В. Шапалинський, який був родом із польських дворян, відправили до Сибіру у В'ятку, М. Г. Белоусов – у рідний Київ, Ф. І. Зінгер – за кордон, а І. Я. Ландражина, у якого сім'я була в Ніжині, мав власний будинок, залишили у Ніжині, але через деякий час після доносів на нього також був висланий. У 1832 р. звільнили з посади і професора С. М. Андрущенко. Гімназію вищих наук кн. Безбородька позбавили кращих її професорів. Так завершилася "Справа про вільнодумство".

Професори М. В. Білевич, К. А. Мойсєєв, П. І. Нікольський, Х. М. Ієропес і деякі інші мали б торжествувати. Але вони не досягли бажаного. Донощик і користолюбєць М. В. Білевич так і не став директором. Більше того, через деякий час всі "борці" самі змушені були шукати місце роботи чи йти на пенсію, бо 1832 р. Гімназія вищих наук кн. Безбородька була реорганізована у Фізико-математичний лицей кн. Безбородька, де їм місця не знайшлося.

У науковій літературі "Справа про вільнодумство" оцінюється по-різному. Професори М. О. Лавровський, В. І. Савва не вважали її політичною, бо в її основі були місцеві, побутові чвари. Проф. С. Машинський у радянський час у своїй книзі "Чемодан Адеркаса" навпаки трактує "Справу про вільнодумство" у Ніжині як політичну, будуючи свою концепцію на окремих фактах поширення творів О. Пушкіна, К. Рилєєва, О. Грибоєдова, читання творів заборонених філософів, мислителів, письменників, які давали проф. І. Ландражин, Ф. Зінгер, та інших фактах.

"Справу про вільнодумство" деякі дослідники пов'язують з належністю професорів К. В. Шапалинського, І. Я. Ландражина, Ф. І. Зінгера до масонських лож, яку вони визнавали і зобов'язувалися більше не зв'язуватися з ними. Є. Гребінка писав у цей час рідним: "У нас трьох учнів виявили масонами: Змієв,

Колишкевич і Родзянко, але це таємниця, а тому прошу це ніде не розповідати" (Гребінка Є. Твори: у 3 т. Київ, 1981. Т. 3).

Не зважаючи на різні точки зору щодо "Справи про вільнодумство", все ж слід зазначити, що дух вільнолюбства, який проникав у сферу життя гімназії, не дає права оцінювати нині цю "Справу" як політичну, як свідомий протест викладачів і студентів проти існуючого ладу.

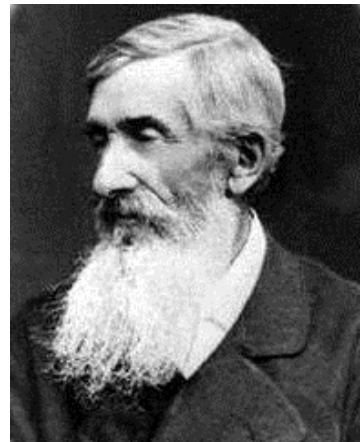
Література: Стогнут А. С., Кононенко И. К. Новые страницы к "Делу о вольнолюбстве"; Машинский С. И. Гоголь и дело о вольнолюбстве. Москва, 1959; Савва В. И. К истории о вольнодумстве в Гимназии высших наук кн. Безбородко. Харьков, 1908; Сергієнко Г. Матеріали про вільнодумство в Ніжинській гімназії вищих наук (1827–1830). *Архіви України*. 1970. № 4. С. 69–74.

Сребницький Іван Опанасович (23.06(7.07).1850–22.10(05.11).1903)– професор історії і географії у Ніжинському історико-філологічному інституті кн. Безбородька та класичній гімназії при ньому. Закінчив Університет Св. Володимира у Києві (1872). Працював професором історії у Юридичному ліцеї кн. Безбородька (1873–1875) та Історико-філологічному інституті кн. Безбородька і гімназії при ньому (1877–1900). Проявляв інтерес до творчості Гоголя та історії Ніжинської вищої школи. Розкрив специфіку освіти, викладання, зміст, структуру курсів, що читалися, в "Нарисах із історії Ліцею кн. Безбородька" (1895), а також творчості Гоголя.

У зв'язку з відкриттям пам'ятника Гоголю у Ніжині 1881 р. виступив з промовою і написав дві праці "4 вересня 1881 р. у Ніжині" (Київ, 1881) та "Гоголь як національний російський поет-художник" (Ніжин, 1881). А до 50-річчя від дня смерті письменника видав книгу "Матеріали для біографії М. В. Гоголя із Архіву Гімназії вищих наук" (Київ, 1902), у якій представив цінні документи про успішність, поведінку, виховання, намагався довести рівень освіти і підготовки Гоголя, його перші літературні кроки.

Срезневський Ізмаїл Іванович (13.06.1812–21.02.1880) – український та російський філолог, славіст, історик. Академік Петербурзької академії наук (1849). Навчався у Харківському університеті (1826–1829), з 1837 р. був його професором. Видавав "Украинский альманах" (1831), збірники "Запорожская старина" (1833–1838).

І. І. Срезневський написав листа Гоголю і, зі свого боку, як знавець історії, запропонував свою допомогу, вказуючи на те, що він видає збірники про запорожців. Гоголь відповів йому

6 березня 1834 р., наголосивши, що чим більше з'явиться матеріалів і книг про Україну, тим для нього краще, "моя історія буде досконалішою". Гоголь пишався своїм народом: "якби наш край не мав такого багатства пісень – я ніколи не писав би історії його, тому що я не осмислив би і не зрозумів минулого". Письменник обіцяв, що коли буде в Малоросії, то особисто подякує І. Срезневському. В свою чергу, вчений відповів на цей лист, який, на жаль, невідомий і про який довідуємося лише з наступного листа Гоголя І. Срезневському від 1 червня 1834 р., надісланого із С.-Петербургу. В ньому він схвально відгукується про "Запорізьку старину" і чекає на нові її випуски, а також підтримує намір вченого видати обрядові пісні (Срезневський Вс. Изм. Н. В. Гоголь в переписке с И. И. Срезневским 1834–1835 гг. *Рус. старина*. 1892. № 3. С. 751–755). Все це було заочним спілкуванням. Позналилися Гоголь з І. Срезневським пізніше, коли вчений, збираючись у свою славнозвісну подорож по слов'янських країнах, заїхав до Москви і 7 жовтня 1839 р. побував у професора Московського університету М. Погодіна. У листі до матері Ізмаїл Іванович писав про Гоголя: "Дуже молода людина, гарненький собою, розумненький, любить все слов'янське, все малоросійське, але з першого погляду малообіцяний" (Путевые письма Измаила Ивановича Срезневского из славянских земель, 1839–1842. Санкт-Петербург, 1895. С. 15).

Наступна зустріч відбулася в Москві, коли 10 жовтня 1839 р. Гоголь відвідав І. І. Срезневського разом зі М. Щепкіним. Вони весь час говорили про Малоросію, співали пісні, читали балади, думи тощо (Лист І. Срезневського матері від 15 жовтня 1839 р. *Живая старина*, 1892. Вып. 1. С. 71).

Дослідники, посилаючись на лист В. Белінського (лист до В. П. Боткіна від 22 листопада 1839 р.), вказують, що І. Срезневський критично поставився до повісті "Тарас Бульба": "Говорить, що... "Старосвітські поміщики" – ... геніальне творіння, а "Тарас Бульба" – дрянь и прочее в этом роде" (Белинский В. Г. Полн. собр. соч.: в 134 т. Москва, 1953–1959. Т. 11. С. 419). Вчений неодноразово відвідував Гоголя у Москві. Це були теплі, дружні відносини двох українців, які неодноразово підтверджували свою любов до України. Спогади сучасників свідчать, що Гоголь, І. Срезневський та М. Максимович постійно в гостях співали українські пісні.

Син І. Срезневського Всеволод Ізмаїлович, друкуючи у журналі "Русская старина" (1892. № 3. С. 751–755) листування вченого і Гоголя, зауважував: "Знайомі з особистістю І. І. Срезневського і знайомі з його негативними поглядами як на самого Гоголя, так і на його літературну діяльність, можливо, здивуються, прочитавши надруковані тут їх дружні, райдужні листи". І все ж їх спілкування – це яскрава сторінка двох українців, що любили свою батьківщину.

Стадник Йосип Дмитрович (18.03.1876–08.12.1964) – український актор, режисер, педагог, перекладач. Депутат Верховної Ради УРСР I скликання (1940). Закінчив польську драматичну студію. У 1894–1913 рр. працював актором і режисером Руського народного театру у Львові (1906–1913 рр. – директор), Театру М. Садовського (1917–1918). А у 1913–1939 рр. (з перервами) керував українськими професійними трупамі в Галичині, Українським драматичним театром імені Лесі Українки у Львові (1939–1941), Драматичним театром у Дрогобичі (1944–1945), Театром мініатюр у Львові (1945–1947).

Блискуче зіграв роль Хлестакова у комедії "Ревізор" Гоголя.

Стадник Ярема Йосипович (10.09.1903–19.12.1946) – актор, співак і режисер. Закінчив театр-студію батька. На сцені з 1912 р. Працював у Руському народному театрі у Львові та інших західноукраїнських трупах (1912–1931, 1935–1937), театрах "Криве дзеркало" (1932–1934), оперети (1938–1939), мініатюр та естради (1941), юного глядача (1945–1946), всі – у Львові.

Зіграв понад 130 ролей, серед них: Левко ("Ніч під Івана Купала" М. Старицького), Хлестаков ("Ревізор" Гоголя).

Станіславський Микола Дмитрович (01(13).03.1905–13.10.1970) – український режисер. Заслужений артист УРСР (1954). Закінчив Київський театральний інститут. Працював у першому державному робітничому театрі, в театрах Марі-Ел, Комі й Кабардино-Балкарії. З 1944 р. – художній керівник, у 1959–1963 рр. – головний режисер Житомирського українського музично-драматичного театру імені І. Кочерги, очолював Івано-Франківський, Хмельницький, Кіровоградський українські драматичні театри.

Автор книги "Житомирський театр" (1972).

Поставив виставу "Одруження" за п'єсою М. Гоголя.

Станкович Євген Федорович (19.09.1942) – український композитор. Народний артист УРСР (1986). Закінчив Київську консерваторію (1970), викладав в ній (1988).

Лауреат державної премії УРСР імені Т. Шевченка. Автор двох балетів за творами М. Гоголя "Ніч перед Різдвом" (1990) та "Майська ніч".

Прем'єра балету "Ніч перед Різдвом" відбулася у Національній опері України 9 липня 1993 р. і вразила глядачів не лише музикою і майстерністю постановки (балетмейстер Віктор Литвинов, диригент Володимир Кожухар і головний художник театру Марія Левитська). Лібрето до вистави написали Віктор Литвинов та Олександр Белінський. Композитор із соковитим гумором передав у музиці багатство гоголівських образів, народні звичаї та фантастику. Тут яскраво представлені всі святкові сцени. Поруч з романтичними героями діють представники нечистої сили, відтворено політ Вакули до цариці та його перебування у царському палаці. Усі динамічні, веселі події балету розкрито в музичній драматургії твору крізь призму іронії і гротеску. Партитура наповнена різноманітними танцювальними ритмами та інтонаціями знайомих мелодій "Щедрик", "Радуйся, земле" тощо і популярних сучасних танців.

Старицький Михайло Петрович (02(14).12.1840–14(27).04.1904) – театральний і культурно-мистецький діяч. Навчався у Харківському (1858–1860) та Київському (1860–1866) університетах. З 1867 р. у Києві брав участь у роботі Пд.-Зх. відділення Російського географічного товариства та Київського літературно-артистичного товариства. М. Старицький видавав альманах "Рада" (1883).

Разом з М. Лисенком організував у Києві аматорський гурток, де поставив оперету "Різдвяна ніч" у 1874 р. Успіх постановки надихнув М. Старицького та М. Лисенка показати оперету на професійній сцені. Драматург переписав лібрето, а композитор зробив другий варіант опери. 25 січня 1874 р. у міському театрі силами шанувальників драматичного мистецтва з дозволу начальства вперше з'явилася на сцені малоросійська опера "Різдвяна ніч" у 4-х діях. І далі в оголошенні значилося: "Текст по М. Гоголю. М. П. Старицького, музика М. Лисенка. В декораціях, костюмах и вообще в обстановке будет соблюдена этнографическая точность". Олена Пчілка згадувала про цю першу виставу: "Постановка "Різдвяної ночі" була таким видатним явищем у нашому літературно-мистецькому житті, що подивитись на ту оперету приїхало багато українців із "провінції". Було тривожно, як приймуть "зросійщені інтелігентні кияни". Хвилювало: "Чи буде в усіх тих митців стільки етнографічного знання й розуміння українського життя, побуту". Але тривоги були марні. Оперету прийняли дуже добре. Критика позитивно оцінила її, вказавши, що поруч з російськими виходить на сцену і українська опера.

Критичні зауваження змусили авторів оперети зробити її третій варіант. М. Старицький відійшов від Гоголя у трактуванні образу Пацюка. В опері – це старий запорожець, який в епічному монологі розповідає про зруйнування Запорозької Січі. М. Старицький автор багатьох оригінальних драматичних творів, історичних драм, водевілів, романів тощо. За сюжетами творів Гоголя написав п'єси "Різдвяна ніч" (опера в 4-х діях, музика М. Лисенка (К., 1874) (ценз. дозв. від 25.04.1873), "Тарас Бульба", драма в 7 діях 8 одминах, а також у 5 діях та 7 картинах, муз. М. Лисенка (ценз. дозв. від 1897) "Сорочинський ярмарок" (комічна оперета, 1890), лібрето "Страшна помста", фантастична дія у 8 картинах (1887), лібрето опери "Утоплена, або Русалчин великдень, або Майська ніч" в 3-х діях, 4-х картинах, 1885 р.

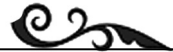

**М. Старицький та
М. Кропивницький під час
роботи над п'єсою
"Тарас Бульба"**

М. Старицький був не лише прекрасним інтерпретатором творів Гоголя, а і перекладачем. Потяг до переробок та перекладів був викликаний соціальними подіями, які зумовилися національним рухом, що давав про себе знати в результаті підйому національно-громадянських виступів українських інтелігентів у 70–80-х рр. XIX ст., пов'язаних, зокрема, з утвердженням української мови в школах, на сцені, в літературі, яка заборонялася в Україні різними урядовими циркулярами та царськими указами. Крім цього, переклади та переробки давали можливість довести, що українською мовою можуть високохудожньо звучати класичні твори, зокрема М. Гоголя. М. Старицький своєю практичною діяльністю утверджував окремі принципи теорії перекладу: точного відтворення оригіналу, передачу усіх тонкощів першотвору з усіма його барвами. "Мені хотілося виробити саму мову, – стверджував він, – до повного комп-

лексу всіх барв на палітрі". Дослідники відзначають, що М. Старицький був одним із кращих перекладачів творів Гоголя.

Література: Мороз З. Українська драматургія і театр другої половини XIX ст. Київ, 1950; Арват Ф. С. М. П. Старицький як перекладач. *Література та культура Полісся*. Ніжин, 1992. Вип. 3. С. 150–160; Михальчук Т. І. Принципи та способи інтерпретації гоголівської символіки в інсценізаціях М. Старицького. *Література та культура Полісся*. Ніжин, 2002. Вип. 16. С. 111; Самойленко Г. В. Повість М. Гоголя "Тарас Бульба" і її інтерпретація в однойменних драмах М. Старицького і К. Ванченка-Писанецького. *Література та культура Полісся*. Ніжин, 2017. Вип. 88.

"Старосвітські поміщики" – "Старосветские помещики" – повість Гоголя, надрукована у збірнику "Миргород" 1835 р.

Задум її виник у цьому ж році. В основу повісті автор поклав стосунки дідуся і бабусі Афанасія Дем'яновича і Тетяни Семенівни Гоголів-Яновських, а також батьків. Прізвище героїв повісті Афанасія Івановича та Пульхерії Іванівни Товстогубів асоціюється з прізвищем бабусі, яка була родом із Лизогубів. Проте це не біографія рідних Гоголю людей. Письменник вносить багато нового, що не було притаманним для Гоголів-Яновських. Можливо, Гоголь знав стареньких миргородських поміщиків Бровкових. Автор спогадів про Гоголя С. В. Капніст-Скалон висловлює припущення про те, що письменник міг побувати у маленькому будиночку у Миргороді "старосвітських" стареньких Бровкових, які славилися своєю добротою, привітністю і гостинністю і куди любила навідуватися молодь. "Старенький Бровков, – зазначала С. Скалон, – привітно зустрічав заїжджих гостей і вів їх у низеньку і похмуру вітальню з якимось постійним запахом і широкими дерев'яними дверима, які видавали при будь-якому вході і виході страшний скрип". Багато деталей із

життя Бровкових перегукуються з описами побуту Товстогубів. Н. Горова, яка зустрічалася з сестрою М. Гоголя Ганною Василівною, вказує на інші факти, які міг використати автор повісті "Старосвітські поміщики": "Бажаючи познайомити мене з тим середовищем, – згадувала авторка, – де Микола Васильович брав матеріал для своїх малоросійських повістей, Ганна Василівна запропонувала поїхати зі мною до деяких дрібнопомісних поміщиків, яких знав і шанував Гоголь... І найцікавішою та пам'ятною для мене із цих поїздок була остання... Власниками хуторка були двоє стареньких, брат і сестра; прізвища їх [В. І. Шенрок у "Спогадах Г. В. Гоголь", розміщених у матеріалах для біографії Гоголя, стверджує, що це були Зарудні. – Г. С.], на жаль, я не пам'ятаю. Як говорила Ганна Василівна, Микола Васильович дуже любив їх і запозичив у них багато рис для свого Афанасія Івановича і Пульхерії Іванівни. Будиночок їх був низенький, маленький, старенький, такими ж маленькими і старенькими здавалися й самі господарі, особливо старенька. Обстановка була старовинна і дуже чистенька; приїзд гостей не викликав ніякої метушні: і чистота, і порядок, мабуть, були заведені не для чужого ока і складали органічну потребу господарки" (Киевская газета. 1902. 21 февр. (№ 52). С. 34, а також: Виноградов И. А. Гоголь в воспоминаниях, дневниках, переписке современников. Москва, 2011. С. 168).

Обкладинка окремого видання повісті М. Гоголя

Дослідники вказують вказують і на літературні джерела, зокрема на Овдієві "Метаморфози", у яких діють Філемон і Бавкіда. Але згадаймо також і п'єсу Капніста "Филемон и Бавкида". Гоголь створює особливий світ старосвітських поміщиків, який О. Пушкін назвав "хвилюючою ідилією, яка змушує вас сміятися крізь сльози смутку і розчуленості". Це світ особливий, блаженний, але обмежений поняттями: попити, поїсти, поспати, отримати задоволення, а потім прийде смерть. Поєднує цих двох "єдине: любов людини до людини. Сила цієї любові така велика і переконлива, що дає спокійно вмерти людині" (Соколов Б. Гоголь: енциклопедия. Москва, 2003. С. 396).

"Старосвітські поміщики" вперше були надруковані українською мовою у збірці "Гоголь М. Оповідання", видані 1881 р. у Львові у перекладі Натана Вахнянина. У зібранні "М. Гоголь. Твори: в 5 т. / за ред. І. Лакизи і П. Филімоновича. Київ, 1930. Т. 2 повість опублікована у перекладі С. Вільхового (спр. прізвищ – Титаренко). Наступні перевидання повісті виходили 1934, 1935, 1946 рр. без вказівки перекладача, бо він 1930 р. був репресований. У ювілейному виданні 1952 р. "Старосвітські поміщики" надруковані у збірці "Гоголь М. Твори: у 3 т. / за ред. М. Гудзія. Т. 1" з поміткою: "Переклад за редакцією П. Панча". У цьому ж варіанті повість опублікована у книзі: "Микола Гоголь. Зібрання творів: у 7 т. 2008. Т. 1 / упоряд. П. В. Михед".

В українському драматичному театрі ім. І. Франка здійснена сценічна постановка повісті, у якій образ Афанасія Івановича прекрасно створив Богдан Ступка разом з чудовою актрисою Л. Ахеджаковою.

*Сцена із вистави "Старосвітські поміщики"
у Київському театрі ім. І. Франка.
Афанасій Іванович – Б. Ступка,
Пульхерія Іванівна – Л. Ахеджакова*

Степняк Мирон Олексійович (спр. прізви. – Ланшин; 8(21).08.1903–15.12.1949) – літературознавець, критик, перекладач. Закінчив Харківський інститут народної освіти (1928), працював старшим викладачем Одеського університету. Обвинувачувався в націоналізмі, звільнений був з роботи (1946). Працював у бібліотеці. Автор переробки для сцени повісті Гоголя "У різдвяну ніч" на одну дію, здійснену у Львові й опубліковану в Києві 1922 р. (Театральна бібліотека. Вип. 15).

Степовик С. – перекладач комедії Гоголя "Ревізор" на 5 дій (1908, ценз. дозв. від 02.12.1908), а також скомпонував лібрето фантастичної опери "Майська ніч, або Утоплена" на 3 дії (ценз. дозв. від 13. 09.1908).

Стефанович Михайло Павлович (02(14). 02.1898–05.08.1970) – український співак (бас), режисер і музикознавець. Народний артист УРСР (1947). Закінчив Київську консерваторію (1922). З 1919 р. працює в оперних театрах Києва, Харкова, Одеси, Росії. З 1928 р. – режисер української опери (Полтава), з 1933 р. – художній керівник оперних театрів Дніпропетровська, Харкова, Львова, 1947–1954 рр. – Київського театру опери та балету. Державна премія СРСР (1949).

Серед численних вокальних образів у пам'яті глядачів залишились Тарас та Воевода в опері "Тарас Бульба" М. Лисенка.

Стефюк Марія Юріївна (16.07.1948) – українська співачка (лірико-колоратурне сопрано). Народна артистка СРСР (1985). Державна премія УРСР імені Т. Г. Шевченка (1998). Герой України (2008). Закінчила Київську консерваторію (1973). З 1972 р. працює в Київському театрі опери та балету (тепер Національна опера України).

Створила яскраві образи на сцені, серед них Марильця ("Тарас Бульба" М. Лисенка) та Парася ("Сорочинський ярмарок" М. Мусоргського).

Остання вистава у 1981 р. за участю М. Стефюк була показала на сцені Міланського театру "Ласкала" (Італія). Слухачі високо оцінили вокально-сценічну майстерність української співачки.

Стечинський Андрій Федорович (спр. прізви. – Мужик; 16.12.1849–05.04.1896) – актор, режисер, драматург. Сценічну діяльність почав у 1867 р. в Руському народному театрі у Львові і продовжив у трупах О. Бачинського та А. Моленського на Правобережній Україні (1868–1869), а потім працював у Руському народному театрі (1869–1896 рр. (з перервами); з 1893 р. – режисер, 1894–1895 рр. – директор і в трупі Т. Романович (1881–1883).

Переклав українською мовою комедії "Ревізор" та "Одруження" М. Гоголя. Остання була поставлена в театрі Теофіли Романович, де вона зіграла Арину.

Стешенко Іван Никифорович (12.(24).05. 1894–02.05.1937) – український співак (бас). У юності отримав підтримку сім'ї Капністів, які сприяли навчанню співу в Італії. Співав у театрах Італії, Англії, Польщі, Франції, США. У 1917–1921 рр. – соліст Київської опери, Харківського театру опери та балету (1921–1934), Харківської філармонії (1934–1937).

До найкращих образів, створених на сцені, відносимо образ Тараса Бульби (опера М. Лисенка "Тарас Бульба").

Стешенко Сергій Петрович (1902–1973) – художник театру. Закінчив Харківський художній інститут (1929). Працював у Львівському театрі ляльок та Волинському українському музично-драматичному театрі.

Серед кращих оформлень ескізи декорацій і ляльок до вистави "Одруження" М. Гоголя (1952).

Стравинський Федір Гнатович (08(20).06. 1843–21.11(04.12).1902) – співак (бас). Закінчив Ніжинський юридичний ліцей (1869), де студентом брав участь у концертах, виконуючи оперні арії, та Петербурзьку консерваторію (1873). Дебютував як співак у Київській опері (1873–1876). З 1876 р. працював у Маріїнському театрі (Петербург).

Ф. Стравинський шляхом великої праці зумів сформувати м'яку співучість, різноманітність вокально-декламаційних фарб, які проявились під час виконання партій Голови ("Майська ніч") та Панаса ("Ніч перед Різдвом" М. Римського-Корсакова).

Едуард Старк стверджував: "Згадуються комічного плану ролі Стравинського, особливо Голова в "Майській ночі" М. Римського-Корсакова. Для Стравинського остання роль була просто знахідкою. Добре знаючи Україну, Стравинський чудово відчував природу українця, зокрема таку, яка відображена в повістях Гоголя і яку він сам міг спостерігати. Його зовнішність – це розхристане волосся, довгі характерні вуса, які колись були необхідною окрасою українського селянського обличчя, та й не тільки селянського, криве око, загальний вираз якоїсь самовдоволеної обмеженості, що чергувалася з удаваною поважністю, непоспішні порухи й жести, – все разом взяте й до дрібниць продумане створювало дивовижно характерну фігуру, в якій не було нічого специфічно оперного.

Дивлячись на Стравинського, ви абсолютно забували про звук, про тональність і ритмічність, які самі собою малися на увазі, і ви тільки дивилися й насолоджувалися явищем виняткового мистецтва. І при цьому від душі сміялися, стежачи за всіма найменшими відтінками переживань Голови: чи залицявся він до Ганни, чи казився через знування над ним парубків, чи брався в сотий раз розповідати про те, як він "удостоївся сидіти поряд з царським кучером на козлах", чи вдавав з себе абсолютно глуху людину, коли доводилося вислуховувати що-небудь не дуже для нього приємне. Треба сказати, що я ніколи не чув у оперному театрі такого сміху... Але мене дивувало й те, що яскравий комізм Стравинського блискуче вживався у нього з драматизмом" (Українські співаки у спогадах сучасників. Київ, 2003).

"Страшна помста" – "Страшная месть" – повість Гоголя, яка була надрукована у другій частині "Вечорів на хуторі біля Диканьки" у С.-Петербурзі у 1832 р. з підзаголовком "Старовинна бувальщина". У чорновій редакції повісті була передмова, звернена до дяка Фоми Григоровича, яка мала зв'язувати собою цикл оповідань, що належали цьому персонажу. Передмова йшла від імені пасічника Рудого Панька: "Вы слышали ли историю про синего (?) колдуна? Это случилось у нас за Днепром. Страшное дело" і т. д. Час написання літературознавці відносять до 1831 р., коли Гоголь познайомився з ненадрукованим списком "Історії Русів", що був у О. Пушкіна, з яким автор "Страшної помсти" спілкувався у Царському Селі. Але Гоголь відмовився її друкувати з власних міркувань. Повість базується на народних легендах і українських думках. Гоголь розробляє тему про великого грішника, зрадника батьківщини, яка цікавила його, про що свідчать повісті "Тарас Бульба" та незавершений "Гетьман". Крім вказаного вище, тут помітні і літературні впливи на автора.

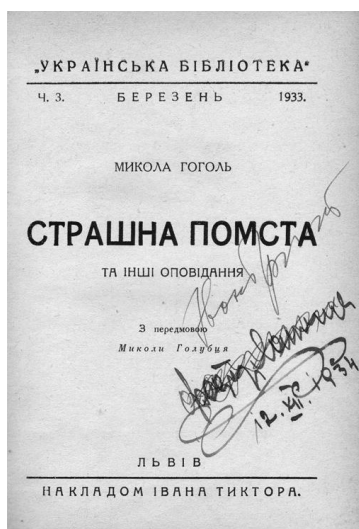
Критики високо оцінювали "Страшну помсту", порівнюючи її з "Тарасом Бульбою". Т. Чумак розкрила у своїх статтях історичні та фольклорні витоки повісті. Спочатку Данило Бурульбаш мав прізвище Бульбашка, яке було співзвучне до найменування Тараса Бульби.

"Страшна помста". Пісня бандуриста.

Худ. К. Трутовський. (1874)

Українською мовою повість під назвою "Страшна кара" у перекладі Т. Василевського була надрукована в газеті "Діло" у 1890 р. (28 бер. (9 квіт.) – 21 квіт. (3 трав. № 71–89)). Особливий інтерес до цієї повісті виникає у читачів Західної України, про що свідчать і наступні видання у перекладі Вадима Щербаківського під назвою "Страшна помста" у львівському "Народному слові" (1909. № 193–245) з наступним виданням окремою книжечкою цього ж року та 1919.

**Обкладинка повісті
М. Гоголя (1933)**

**Обкладинка повісті М. Гоголя.
Худ. О. Літвінов (2007)**

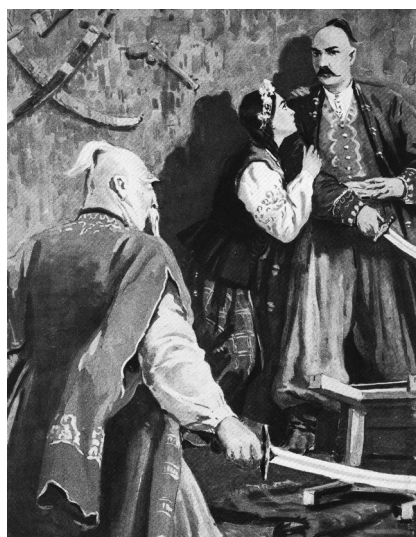
У 1913 р. Товариство "Полтавські українські книгарі" надрукувало повість цього перекладача. А у 1920 р. цей переклад був надрукований у Полтаві разом з "Сорочинським ярмарком" та ілюстраціями художника В. Дурново.

В наступних роках повість під назвою "Страшна помста" виходила у перекладі А. Харченка (у Києві 1929, 1935, 1946, 1950, 1952 рр.; Львові 1933 р. двічі). У 1952 р. повість вийшла у перекладі І. Сенченка. У цьому ж перекладі вона передруковувалася і на початку ХХІ ст., зокрема у збірці "Микола Гоголь. Зібрання творів: у 7 т. Київ, 2008. Т. 1 / уклад. П. В. Михед". А 2007 р. повість була надрукована для дітей у серії "Моя улюблена книжка" з ілюстраціями художника Олега Літвінова.

Повість "Страшна помста" перероблялася і для театральної сцени. Вперше у переробці М. Старицького вона з'явилася у 1887 р. під назвою "Страшна помста" (фантастична дія у 8 картинах). У 1892 р. цензура дозволила до постановки малоруську фантастичну драму "Страшна помста" у 5 діях з співами, хорами і танцями Ю. І. Косиненку. З дозволу цензури у 1898 р. з'явилася п'єса "Колдун. Драма у 5 діях і одминах" Макара Пискуна.

Український актор і драматург В. І. Захаренко написав фантастичну драму "Катерина Бурульбаш, або Страшна помста" зі співами і танцями (у 8 картинах з апофеозом; ценз. дозв. від 19.12.1902). І. С. Пухальський написав фантастичну драму "Відьмак" (у 6 діях), яка цензурою дозволялась у 1904.

Актриса У. П. Суслова (Уляна Павлівна Резникова) написала драматичну феєрію (на 5 дій і 7 картин з апофеозом) "Лицар карає, або Страшна помста" (ценз. дозв. від 27.09.1913).

*Ілюстрація до повісті
"Страшна помста".*

Худ. О. Бубнов

Сцена з вистави "Страшна помста" у Херсонському драматичному театрі

Письменник і театральний діяч Спиридон Черкасенко у 1914 р. запропонував п'єсу "Страшна помста" для постановки М. Садовському, яка була прийнята і з успіхом ішла у 1914–1915 рр. Відомі також переробки Олександра Десятникова-Васильєва (1915), Олексія Олексієнка-Алексєєва (1915).

Російські та українські композитори, зокрема М. Лисенко, М. Римського-Корсакова, також виношували наміри написати опери на сюжет гоголівської повісті. Але здійснив свій задум лише музикант М. Р. Кочетов у 1907 р.

Повість "Страшна помста" була екранізована. Відомі не лише художні фільми, а й мультимедійні.

Кадр із мультфільму "Страшна помста".

Реж. М. Титов. Худ. Н. Гузь

Ступка Богдан Сильвестрович (27.08.1941–22.07.2012) – український актор. Народний артист України (1980), народний артист СРСР (1991), Герой України (2011). Державна премія СРСР (1980); Державна премія України імені Т. Шевченка (1993). Закінчив Драматичну студію при Львівському драматичному театрі імені М. Заньковецької (1961), працював у ньому до 1978 р. Закінчив Київський театральний інститут (1974). З 1978 р. – у Київському українському драматичному театрі імені І. Франка (тепер Національний).

У театрі із гоголівських персонажів зіграв Поприщина у "Записках божевільного", Гоголя у

виставі "Різдвяна ніч", Афанасія Івановича в "Старосвітських поміщиках". Остання вистава вразила глядачів високою майстерністю, глибоким психологізмом і правдивістю, яка йшла від створеного Б. Ступкою образу одного із подружжя Товстогубів.

У двосерійній драмі "Генеральна репетиція" (1989) за повістю В. Авенаріуса "Гоголь-гімназист" зіграв роль батька В. П. Гоголя. А у фільмі В. Бортка "Тарас Бульба" створив монументальний образ Тараса. В одному з інтерв'ю Б. Ступка сказав: "Це надзвичайна пам'ять про Миколу Гоголя. Доля Тараса Бульби – це трагедія. Знаєте, нас погано вчили у школі. Що ми пам'ятаємо з "Тараса Бульби"? "Я тебе породив, я тебе і вб'ю". Це я пам'ятав з книги. До кінця твір у школі ніхто не читав. Так, але говорити: "Батько мені – не батько" адже також жакливо? Зрозуміло,

Б. Ступка. Кадр із фільму "Генеральна репетиція"

що юнак закохався, але як це – відрізнитися від батька? Можливо, якщо б він залишився б живим, то потім повернувся до батька, як блудний син. Хоча не виключаю, що позиція Андрія може бути привабливою. Адже йому сподобалася не тільки польська пані, але й європейська культура". В іншому інтерв'ю актор зазначав: "Я не закоханий у Тараса Бульбу. Я, швидше, ліберал за своєю природою, а там треба було махати шаблею, стріляти у людей... Я б ніколи не зміг вбити власного сина. Але є роль і її треба грати... Чи буде до двору ця стрічка? – адже стосунки між народами – українцями, росіянами, поляками заплуталися остаточно. Все залежатиме від того, які акценти зробить режисер та поза тим вже час рухатися у зворотному напрямку. Та й у Гоголя було дві редакції "Тараса Бульби" ... Там теми антагонічного протистояння народів також немає ... Те, що ставлення глядачів і критиків до фільму є полярним, що навколо "Тараса Бульби" виникла полеміка – це дуже добре".

За роль Тараса Бульби Богдан Ступка отримав премію "Золотий орел" і визнаний кращим актором року.

Богдан Ступка – Тарас у фільмі В. Бортка

Стурдза Олександр Скарлатович (1791–1854) – князь, поміщик молдавського походження, дипломат, релігійний письменник, педагог, знайомий Гоголя.

Перша зустріч з Гоголем відбулася у серпні 1836 р. на околицях Берна у гостях російського посла Д. П. Северина. Це було лише побіжне знайомство. Друга зустріч відбулася у 1846 р. у Римі у посольській православній церкві. Згодом О. Стурдза згадував: "На моє здивування, я знайшов у Гоголеві не уїдливого сатирика, не чудового розповідача і автора розумних повістей, а людину, що стояла вище своїх творінь, вистраждану вогнем страждань, душевних і тілесних, що прагнула до Бога всіма здібностями і силами розуму та серця. Бесіди наші відобразилися потім, як у дзеркалі, у "Вибраних місцях із листування з друзями". Прощаючись, письменник пообіцяв своєму знайомому зустрітися в Одесі. І така коротка їх зустріч відбулася 30 квітня 1848 р. на дачі О. Стурдза "Приют" на Малому фонтані, коли Гоголь повертався разом з К. Базилі на пароплаві "Херсон" із Єрусалима через Одесу на батьківщину. Проте Гоголь через декілька днів поїхав у Василівку. А 3 травня О. Стурдза надіслав йому з дачі листа і свою нову книжку "Письма о должностях святого сана". Так зав'язалося листування. 6 червня 1850 р. Гоголь сповіщав свого адресата, що за можливості приїде відпочивати до Одеси. І у серпні О. Стурдза знову запросив Гоголя до свого міста біля Чорного моря. Саме цей лист і допоміг письменнику вирішити проблему, де він перебуде холодну пору року. "Душевно хотів би, – сповіщав він адресату, – прожити якомога більше в Одесі і навіть не виїжджати за кордон ніколи. Скажу вам відверто, що мені не хочеться і на 3 місяці залишати Росію... Вірю, що Бог зможе зробити все і Його милосерддю немає меж: може і під суворим повітрям Чорного моря в самій Одесі, все ж холодній для мене, знайти свіжу прихильність духу – і тоді, звичайно, я нізащо не поїду за кордон, з радістю проведу декілька місяців з вами". 24 жовтня 1850 р. Гоголь приїхав до Одеси і пробув тут до 27 червня 1851 р. В одному із своїх листів О. Стурдза писав своєму знайомому Н. В. Наводчикову: "Гоголь належно займається грецькою Біблією і, спасибі йому, часто відвідує нас". На дачі князя Гоголь зустрічався з одеським градоначальником О. Казначеевим, родиною П. та Ю. Титовими, професорами Рішельєвського ліцею М. Павловським, Й. Міхневичем та іншими одеситами. Після смерті Гоголя О. Стурдза написав свої спогади про зустрічі з письменником.

Сумська Ольга В'ячеславівна (22.08.1966) – актриса. Після закінчення Київського театрального інституту (1987) працює в Київському (тепер Національний) російському драматичному театрі імені Лесі Українки (1988). Державна премія України імені Т. Шевченка (1996).

У театральних виставах зіграла роль Оксани у "Ніч перед Різдвом" та Марії Антонівни у "Ревізорі", в кіно: Муза, Сотникова ("На хуторі біля Диканьки"), 1983 р. ("Укртелефільм").

Супранівський Володимир Якович (16.05.1891–1964) – український ливарник дзвонів, літературознавець, перекладач повісті Гоголя "Тарас Бульба" (Коломия, 1924). Закінчив класичну гімназію, працював у книгарні Наукового товариства імені Шевченка у Львові, був шанувальником Т. Шевченка і особисто знайомий з І. Франком, присвятив їм свої статті. Брав участь у визвольних змаганнях, навчався в Українському таємному університеті (1921–1924). У 1939–1942 рр. – голова сільради, вїт у рідному селі, був пов'язаний з ОУН. З 1944 р. і до кінця життя переховувався, про його місцезнаходження знали тільки брат і сестри. Був похований таємно.

Супронюк Оксана Костянтинівна (25.03.1959) літературознавець, книгознавець, бібліограф. Закінчила Київський державний університет імені Т. Г. Шевченка (1983). Працювала в школі, Ніжинському державному педагогічному інституті ім. М. В. Гоголя, звідки пішла навчатися в аспірантурі при Інституті російської літератури (Пушкінський Дім) АН СРСР (Ленінград, 1990, науковий керівник В. Е. Вацура). З 1990 р. – працівник Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, старший співробітник Інституту книгознавства (відділ зарубіжної україніки).

Кандидатська дисертація була пов'язана з ніжинським літературним середовищем Гоголя. З цієї проблематики опубліковані книги: "Літературная среда раннего Гоголя", "Н. В. Гоголь и его окружение в Нежинской гимназии: библиографический словарь" (обидві – 2009 р.) та циклу статей з цієї тематики (1909–2009).

*Актор в ролі Солонія
Черевика у виставі
"Сорочинський
ярмарок"*

Суржа Юрій Ілліч (03.09.1937–23.01.2019) – український актор. Народний артист УРСР (1981). Закінчив театральну студію при Київському українському драматичному театрі імені І. Франка (1961). Працював у театрах Донецька, Черкас. З 1976 р. – в Івано-Франківському українському музично-драматичному театрі.

Зіграв ролі Живакіна ("Одруження"), Пацюка ("Ніч перед Різдвом"), Солонія Черевика ("Сорочинський ярмарок" М. Старицького за М. Гоголем).

Гра Юрія Суржи завжди відзначалася глибиною проникнення в образ, психологізмом, умінням використати прийоми гумору, що збагачувало постійно створюваний ним образ. Усі персонажі, зіграні ним, великі і малі, були завжди переконливими в його інтерпретації.

Суслов Онисим Зіновійович (спр. прізви. – Резніков; 1857–02.12.1929) – український актор, режисер, антрепренер, драматург. Працював у трупах М. Кропивницького (1888–1892), П. Саксаганського (1892–1893), Г. Деркача (1893–1894). У 1894–1909 рр. очолював власні трупи, з 1897 р. – разом з О. Суходольським.

12 березня 1908 р. в Петербурзі трупа О. Суслова виступала з виставою "Ревізор" українською мовою (у перекладі В. Боцяновського). Дію у виставі перенесено в Україну. Зробили нові декорації і костюми. Основні виконавці ролей: О. Суслов – Городничий, М. Клодницький – Хлестаков, Л. Манько – Йосип, Є. Зарницька – Марія Антонівна та інші. "Відзначу, це успіх Гоголя, –

писав М. Осипов. – Мабуть, серед постійної публіки малоросійського театру було немало таких осіб, які вперше дивилися "Ревізора". Тільки цим можна пояснити безперервний регіт, який чувся в театрі і посилювався у найбільш вдалим сценах п'єси. Більшість сцен і відходів супроводжувалися оплесками. Після кожного акту багато разів викликали виконавців" (Обозрение театров. Санкт-Петербург, 1908. № 359). Деякі газети назвали цей день "історичним днем української сцени". Керівник трупи проявив наполегливість, майстерність у підготовці вистави: були пошиті нові костюми, виготовлені нові декорації. Оцінка була різною, бо деякі газети виступали проти української мови, але більшість схвалювали та високо оцінювали роботу О. Суслова.

Журнал "Театр искусства" писав: "Ревізор" українською мовою всупереч попереднім передбаченням іде з безсумнівним успіхом. Насамперед, тепер для всіх цілком очевидно, що постановка комедії Гоголя українською мовою не являє собою нічого неприродного". У виконанні О. Суслова Городничий вийшов реалістично правдивим "благодушним, простуватим, з деяким українським забарвленням" (Історія укр. театру. Т. 1. С. 392). За 4 роки існування трупи (з 1910 р. разом з О. Гайдамакою, з листопада цього ж року – з С. Глазуненком) Суслов здійснив постановки п'єс за творами Гоголя – "Царицині черевички" Г. Ашкарєнка, "Майська ніч" О. Шатковського. В останній виставі зіграв дві ролі – Голови та Явтуха. 1918–1929 рр. О. Суслов керував сільськими пересувними театрами та заводськими гуртками. Викладав у драматичній студії при Одеському державному драматичному театрі. Знімався у кіно. В ролях використовував гумор. Він був також автором побутових драм та театральних спогадів.

Література: Мар'яненко І. Минуле українського театру (1953).

Суслова Уляна Павлівна (Резнікова) – театральна діячка. Працювала в Богодухові, а також в трупах М. Кропивницького, П. Саксаганського. Грала ролі "бойких кумушек и веселых подруг".

Авторка скомпонованої за повістю Гоголя драматичної феєрії "Лицар карає, або Страшна помста" на 5 дій і 7 картин з апофеозом (ценз. дозв. від 27.09.1911) та драми "Тарас Бульба" (за Гоголем) на 4 дії (ценз. дозв. від 1914).

Суходолов Микола Макарович (04.05.1920– 20.11.2011) – український скульптор. Заслужений діяч мистецтв УРСР (1968). Закінчив Київський художній інститут (1951), після чого вступив до Інституту монументального живопису та скульптури. Працював у галузі станкової та монументальної скульптури, брав участь у всесоюзних та республіканських виставках і конкурсах. Багато уваги приділяв створенню психологічного портрету моделі, робив безліч ескізів.

Серед значних його робіт портрет Гоголя (1958), мармур.

Суходольський Володимир Олексійович (16.06.1889–13.11.1962) – український письменник-драматург. Член Спілки письменників СРСР (1934). Автор численних драм, які виходили окремими виданнями та збірками і йшли на сцені українських та інших театрів.

У 1939 р. написав комедію на 3 дії "Сорочинський ярмарок" (за Гоголем).

Сушков Іван Васильович (1808–1873) – товариш Гоголя по навчанню в Гімназії вищих наук кн. Безбородька у Ніжині у 1823–1826 рр., брат Петра Сушкова, син підполковника, поміщика Кременчуцького повіту Полтавської губернії. Звільнений із гімназії у зв'язку з переходом до Харківського університету. Після закінчення служив у Єкатеринославі.

Автор невеличких спогадів про Гоголя, в яких відзначав уміння свого товариша смішити гімназистів, складати шаржі, а "в театральних виставах йому не було рівного".

Сушков Петро Васильович (1809–1873) – товариш Гоголя по навчанню в Гімназії вищих наук кн. Безбородька. До гімназії навчався у приватному пансіоні в Харкові, а потім у Ніжині (1823–1826). Тут почав писати вірші: 1826 р. написав елегії "Желаю я, чтобы бродили глазенки милые на мне", "О, дни любви и упоенья", "Романс". Брав участь у виданні рукописних журналів. Звільнений із гімназії у зв'язку з переходом до Харківського університету. Після закінчення університету у 30-х рр. служив у Бессарабії, а потім у різних міністерствах С.-Петербурга. Останні роки провів у своєму маєтку у Кременчуцькому повіті Полтавської губернії, служив повітовим предводителем дворянства.

Танський Василь Михайлович (1678–1763) – прадід М. Гоголя по батьковій лінії, переяславський полковник, автор популярних українських інтерлюдій "Между брошенных игралиц". Поет Петро Лобисевич у листі до Г. Кониського в 1794 р. назвав його "... славным природным стихотворцем во вкусе площадном, во вкусе Плавтовом" ("Археологический сборник документов к истории Юго-Западной России. Т. 2. С. 147). За походженням він був волохом і перейшов у російське підданство за Петра І. Пішов на службу у козацьке військо, звернувши на себе увагу своєю хоробрістю і відвагою, розумом, особливо під час Шведської кампанії. Був освіченим, знав декілька іноземних мов, зокрема французьку і латинську, був хитруватим і умів показати себе серед козацької старшини. На нього звернув увагу гетьман І. І. Скоропадський. В. Танський добився того, що гетьман видав універсал про нагородження його селом Озеряни у Басанській сотні Переяславського полку і отримав жалувану грамоту в Петербурзі, хоча при цьому він приховав факти про те, що це село належало Забілам. Згодом В. Танський отримав як нагороду і містечко Мурафа, підтверджене указом Єлизавети Петрівни 1744 р.

В. Танський був жорстокою людиною і проявляв себе недостойно з козаками та сотниками свого полку, що пізніше привело до його опали і арешту в 1734 р. та заслання до Сибіру. Проте 25 січня 1742 р. він був помилуваний.

Дочка В. Танського Ганна з характерним крутим, жорстким характером вийшла заміж за молодого козака Семена Лизогуба, який був людиною з позитивними рисами: тихою, розумною, освіченою та релігійною і не розгледів через своє сліпе кохання справжньої сутності своєї майбутньої дружини, що приводило пізніше до їх частих суперечок у подружньому житті. Після повернення тестя із заслання Семен Лизогуб добився того, що замість села Озеряни, яке відібрали у сім'ї, він був нагороджений містечком Яготин.

Перед смертю В. Танський заповів С. Лизогубу з дружиною Ганною містечко Мурафу та декілька дрібних хуторів, серед них і Купчин, перейменований після одруження його дочки Тетяни з Опанасом Гоголем у Яновщину, а згодом у Василівку – батьківщину М. Гоголя.

"Тарас Бульба". Перша редакція повісті Гоголя була опублікована у збірнику "Миргород" (Санкт-Петербург, 1835. Ч. I), а друга редакція – в "Сочинениях Николая Гоголя" (Санкт-Петербург, 1842. Т. 2). Перша редакція була написана в 1834 р. В її основу, як вказують дослідники, покладено родовідну історію Остапа Гоголя, хоч деякі вчені ставлять це під сумнів. У час написання повісті були видані твори українського фольклору, зокрема "Запорізька старина" (1833) І. І. Срезневського, "Малороссийские и червонорусские думы и песни, изданные П. Лукашевичем" (1836). В основу твору покладено події боротьби українського народу на чолі з козаками проти польської шляхти у XVI–XVII ст. Зміст повісті вигаданий, хоча і ґрунтується на реальних історичних подіях. Повість тепло зустріли читачі та критики.

25 серпня 1839 р. Гоголь писав С. П. Шевирьову із Вени про те, що його охопило нестримне бажання написати про українських козаків: "Переді мною прояснюються і проходять поетичними рядами часи козацтва, і якщо я нічого не зроблю із цього, то буду великим дурнем. Малоросійські пісні, які у мене під рукою, навіяли їх, чи на душу мою найшло само собою ясновидіння минулого, тільки я чую багато того, що тепер рідко трапляється". Роман "Гетьман" він так і не написав, але ці роздуми вплинули на другу редакцію повісті "Тарас Бульба".

Перша редакція повісті була значно коротшою за другу. В останній редакції вона збільшилася з 9 до 12 розділів і події відбуваються дещо по-іншому. У фіналі першої версії повісті Тараса Бульбу не спляють, а лише беруть у полон. У другій редакції битва зі шляхтою описана детальніше, з'являється чудовий опис степу. Перша версія менш ідеалізована, відсутні у передсмертних висловах козаків згадування Росії, російської землі тощо.

В. Г. Белінський у статті "О русской повести и повестях Гоголя" (1835) назвав її "дивною епопеєю", яка написана рукою сміливою і широкою, що "гідна Гомера". "Тарас Бульба" є уривок, епізод із великої епопеї життя цілого народу. Якщо говорять, що в "Іліаді" відображається все життя греків у їх героїчний період, то хіба одні піїтики і риторики минулих років заборонять сказати те ж саме про "Тараса Бульбу" по відношенню до Малоросії XVI ст.? І справді, хіба тут не все козацтво, з його дивною цивілізацією, його відвагою, розгульним життям, чи не б'ється тут величезний пульс всього цього життя?.."

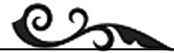
"У своїй праці "Взгляд на составление Малороссии" Гоголь намагається визначити місце України у всесвітній історії не як додатка Російської імперії, а як самостійної держави. І центральне місце в її бутті належало Запорізькій Січі. В уявленні Гоголя це була "земля страху", у якій жив мужній народ, загартований війною. Січ була своєрідним і чудовим явищем європейської історії. Після виходу другого варіанта повісті та і в наступні десятиліття аж до нашого часу тривали гострі дискусії. Літературознавці намагалися розкрити загальну концепцію твору та окремі аспекти, що торкаються прототипів, джерел тощо. Гоголь звернувся до історії українського народу в один із складних її періодів: боротьби України за свободу проти польської шляхти. Основними джерелами для Гоголя були праці Д. Бантиша-Каменського "История Малой России" (1822, 1830), "Історія Русів, або Малої Росії" (в рукописі), О. Рігельмана "Летописное повествование о Малой России" та ін. Крім наукових джерел, Гоголь користувався і фольклорними матеріалами, зокрема, народними думами та піснями, опублікованими у збірниках М. Цертелєва, М. Максимовича, І. Срезневського. Гоголь зображує епоху, охоплену повстаннями й оспівану в багатьох творах фольклору. Основні герої повісті на чолі з Тарасом Бульбою віддають своє життя заради свободи Вітчизни.

У десятирічний проміжок часу між першою і другою редакцією відбулися світоглядні зміни у Гоголя. Якщо перша редакція була написана українцем, то в 40-х рр. Гоголь уже наближається більш до російського читача і на догоду йому він робить доповнення, розширення попереднього тексту, змінює деякі акценти. Виникає запитання: чому Гоголь це зробив? Причину вчені пояснюють по-різному.

Порівняльна характеристика двох варіантів уже зроблена багатьма дослідниками. Головне, на що звертали вони увагу, – втрата українського виміру. У лірично-історичному відступі про Запорізьку Січ Гоголь трактує її як таку, що була частиною "южной первобытной России". Головний герой повісті Тарас Бульба виступає не як захисник України, а як "защитник православия", "русского дворянства" і всього "русского". Герой повісті у свій передсмертний час звертається до своїх побратимів, які встигли відірватися від ворогів: "Прощайте, товарищи! – кричал он им сверху. – Вспоминайте меня и будущей же весной прибывайте сюда вновь да хорошенько погуляйте! Что, взяли, чертовы ляхи? Думаете есть что-нибудь на свете, чего бы побоялся козак? Постойте же, придет время, будет время, узнаете вы, что такое православная русская вера! Уже и теперь чувт дальние и близкие народы: подымется из Русской земли свой царь, и не будет в мире силы, которая не покорилась ему!.."

Що змусило Гоголя написати останні два рядки цього тексту важко сказати. Тут можна висловлювати найрізноманітніші припущення. Це безгрошів'я, вдячність письменника за царську допомогу, яку той надав Гоголю 1837 р. у розмірі 500 цілкових, а 1845 р. – стипендію 1 тисячу рублів на рік, його намагання догодити цареві та царській родині, продемонструвати свою вірнопідданість.

Порівнюючи тексти обох варіантів, можна сказати, що слово "Україна" у першому виданні зустрічається 8 разів і ще тричі автор вживає поняття "Малоросія". Щодо Росії Гоголь використовує по одному разу такі назви "нынешняя Новороссия", "восточная Россия", "Московия".

У другому варіанті слово "Україна" використовується 11 разів. У деяких місцях ці назви залишаються у переважній більшості, що і в першому варіанті, в деяких структурах тексту з'являються нові чи замінюються іншими назвами. Наприклад, у другому варіанті з'являється назва "Україна" у тексті опису світлиці Тараса Бульби, чого немає у першому.

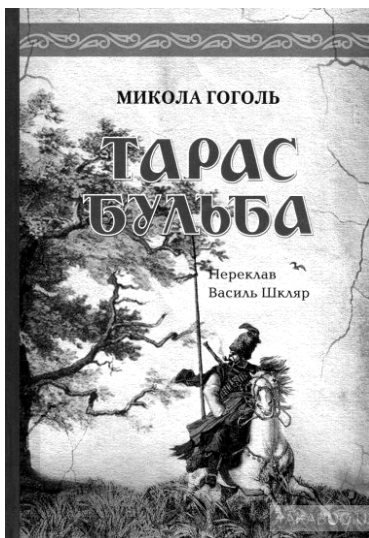
Проте в другому варіанті спостерігаємо і суттєві зміни. Там, де була назва Україна, Малоросія, з'являється Росія, наприклад, у ліричному відступі першого розділу повісті, де Гоголь дає характеристику історичному часові, у якому формувався Тарас Бульба і його побратими. І таких випадків у другому варіанті чимало.

Проблема України, "руського" в значенні українського ("Русь-Україна"), "руського" (від топоніма "Росія") досить непроста. Як би там не було, а читає слово "русский" у тексті Гоголя сприймає у звичному для нього значенні. А від цього страждала Україна і її герої, які боролися за свободу. Аналізуючи два варіанти повісті, слід пам'ятати і про лист Гоголя до М. Прокоповича відносно до коректури повісті: "У "Тарасі Бульбі" є багато погрішностей переписувача. Будь ласка, поправ скрізь з такою ж свободою, як виправляєш зошити учнів. Якщо де є часте повторення одного і того ж звороту періодів, дай їм інший і ніяк не сумнівайся і не задумуйся чи буде добре – все буде добре".

В цілому, повість Гоголя "Тарас Бульба" сприймалася читачами як свідчення героїчної боротьби українського народу за незалежність батьківщини. Тому цей твір, починаючи з XIX ст., стали перекладати українською мовою.

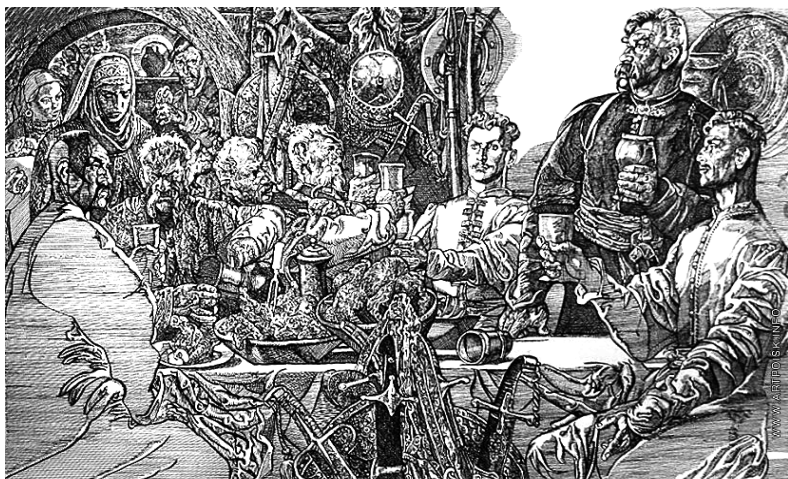
Перший переклад "Тараса Бульби" з'явився у 1850 р. на "галицько-русском языке" під назвою "Тарас Бульба. Повесть из запорожской старины, сочинение Н. Гоголя", на якому стояв криптонім П. Д. Ф. Гим (П. Головацький). Як свідчить "Словник українських псевдонімів" О. Дея, за цим криптонімом сховалося прізвище Петра Головацького, одного з активних діячів культури, зокрема театральної у Галичині. Переклад зроблено з російського видання 1842 р. Перекладач замінив у своєму тексті прикметник "російський" на "руський". У Галичині велику популярність мав "Тарас Бульба", уривки з якого друкувалися у тогочасних та пізніших шкільних хрестоматіях, читанках у перекладах П. Головацького, Ю. Романчука, М. Лободовського тощо. Поруч з "Кобзарем" Т. Шевченка повість Гоголя збуджувала в юнацьких душах українську самосвідомість, непокору до всіх поневолювачів української землі.

Після "Тарас Бульба" з'являвся українською мовою у перекладах М. Лободи (Київ, 1874; Харків, 1883), В. Шурата (Львів, Золочів, 1901), Ст. Віля (Коломия, 1909), М. Уманця (Одеса, 1910), М. Садовського (Київ, 1910, 1918). У XX ст. видавалась та перевидавалась повість у перекладах Ст. Віля (Коломия, 1922), В. Супранівського (Коломия, 1924, 1929), М. Садовського (Київ, 1928), А. Василька (Київ, 1930), А. Хуторяна (Київ, 1948, 1951 та інших роках). У 1952 р. до ювілею Гоголя (100-річчя від дня смерті) твір вийшов у цьому ж перекладі з чудовими ілюстраціями М. Дерегуса. Повторно це видання з'явилося у 1984 р. У роки української незалежності повість побачила світ у першому її варіанті у перекладі письменника В. Шкляра (Київ, 2003).

Обкладинка книги "Тарас Бульба" у перекладі В. Шкляра (2003)

Без вказівки перекладача текст повісті друкувався у різних видавництвах Києва, Львова, Дніпропетровська у 2006 р., а у 2007 р. повість з'явилася у перекладі А. Ніковського з ілюстраціями М. Дерегуса в серії "Моя улюблена книжка" для школярів. Її виданням займалися видавництва "Час", "Книгоспілка" (20–30-ті рр.), "Художня література", Держлітвидав України, "Дніпро", "Молодь", "Веселка", "А-Ба-Ба-Га-Ла-Ма-Га" та ін.

Зустріч синів. Ілюстрація до повісті "Тарас Бульба". Худ. С. Якутович

Текст повісті Гоголя піддавався переробкам для сцени. Вперше україномовна п'єса за текстом гоголівського "Тараса Бульби" була укомпонована у 1888 р. театральним діячем Г. А. Ашкаренком для своєї трупи у Кременчузі. Актор

М. Кропивницький, який створив яскравий образ Тараса Бульби у цій виставі згадував, що, читаючи повість Гоголя, він зрозумів, "чому був степ любий козаку, степ без кінця, як море; і сутінки в тихому степу, і темна, невидима ніч, і стогони вітру, і ревіння Дніпра – все це я відчув, все це я пізнав на самому собі" (М. Кропивницький. Твори: в 6 т. Київ, 1960. Т. 6. С. 317).

Переробку повісті Гоголя також здійснив К. Ванченко-Писанецький у 1896 р. під назвою "Тарас Бульба під Дубно". Відомі під цією ж та іншими назвами драми А. Ф. Шатковського (1897), М. Старицького (1897), П. Райського-Ступницького (1898, під назвою "Похід запорожців і Тарас Бульба"), І. Я. Квітки (Павловського) (1903, під назвою "Тарас Бульба и его сыны"), І. Тогобочного (1908, під назвою "За віру і край. Тарас Бульба"), Л. Теплинського (1909, під назвою "Тарас Бульба и его сыны"), М. Яра-Фортуни (1910), У. Суслової (Резникової) (1914), І. Барабаша (60-ті рр. XX ст.), Л. Тома (2006) та ін.

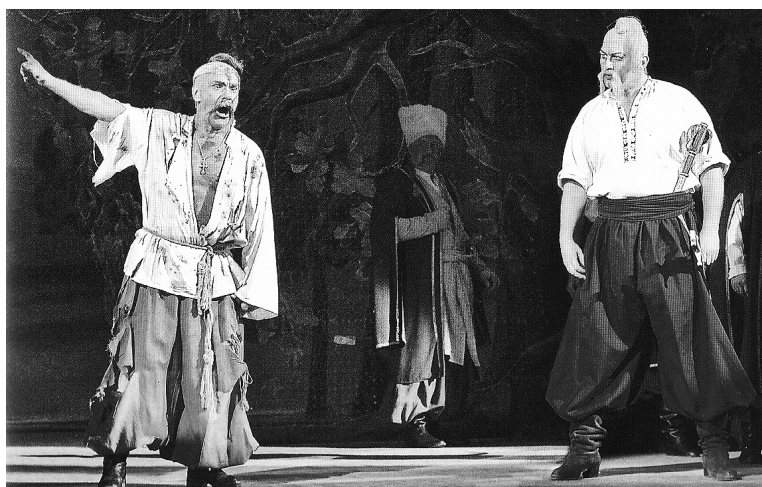
На сюжет "Тараса Бульби" написані лібрето композитором П. Сокальським до його опери "Облога Дубно" (1878), М. Старицьким до опери М. Лисенка "Тарас Бульба" (1890), концертна фантазія для фортепіано на теми "Тарас Бульба" М. Лисенка, Л. Ревуцького (1952), П. Коломійця (1952), мюзикл "Тарас Бульба" І. Небесного. В опері "Тарас Бульба" М. Лисенка були зайняті провідні українські актори. Партії Тараса виконували М. Донець, І. Паторжинський, Б. Гмиря, М. Роменський та інші.

У 1992 р. звернулися до музичного втілення опери М. Лисенка головний диригент Національної опери України В. Кожухар і головний режисер Дмитро Гнатюк. Вони використали акторський ансамбль, у якому переконливі, емоційно-правдиві постаті гоголівських героїв яскравими вокально-сценічними барвами змалювали Валентин Пивоваров (могутній, запальний Тарас), Роман Майборода (мужній, відчайдушний красень Остап), Валентина Кочур (віддана дружина і любляча мати Настя), Степан Фіцич (Андрій), Лідія Забіляста (чарівна, граціозна Марильця).

**Сцена з опери М. Лисенка "Тарас Бульба"
в Національній опері України (1992).**

В центрі Кобзар – Олександр Гурець

*Сцена з опери М. Лисенка "Тарас Бульба"
в Національній опері України.*

*На передньому плані козак – Микола Хоружий,
Тарас Бульба – Тарас Штонда*

До 200-річчя від дня народження Гоголя Національна опера поновила вистави опер М. Лисенка "Тарас Бульба", яка йшла в оновленому варіанті, одночасно з оперою М. Мусоргського "Сорочинський ярмарок", а також комедійним балетом "Ніч перед Різдвом" Є. Станковича і його оперою-балетом "Страшна помста". Опера "Тарас Бульба" до ювілею Миколи Гоголя йшла також і на сценах інших театрів, зокрема Харківського оперного театру.

*Сцена із вистави "Тарас Бульба" на площі перед Харківським
національним академічним театром опери і балету ім. М. Лисенка*

Тарновський Василь Васильович (молодший) (1837–13(25).12.1899) – відомий культурний діяч, меценат. Закінчив Київський університет. Володів садибою Качанівка – відомим гніздом культури на Чернігівщині. Був предводителем дворянства у Ніжині, у 1880–1881 рр. сприяв збиранню коштів на перший пам'ятник Гоголю у Ніжині, організовував з М. Ге, П. Галаганом виставки творів образотворчого мистецтва. Отримані кошти йшли на пам'ятник.

Тарновський Василь Васильович (старший) (14(26).06.1810–04(16).12.1866) – товариш Гоголя по Гімназії вищих наук кн. Безбородька у Ніжині, у якій навчався з 1820 до 1826 р., був учасником літературно-історичного товариства. Його ім'я занесено до "Книги честі" гімназії ("Liber Honoris"). Після закінчення цього навчального закладу далі вчився у Московському університеті (1826–1828). З Гоголем зблизився під час навчання та після закінчення гімназії, листувався, мав зустріти в своєму маєтку. Подарував товаришу записну книжку, яку письменник використовував для різних записів. Залишилось 3 листи Гоголя до Тарновського та листи Тарновського до Гоголя, зокрема 1830 р., де він говорить про долю ніжинських професорів.

Гоголь турбувався про працевлаштування Тарновського і попросив М. Максимовича взяти його до Київського університету: "Є такий мій товариш по навчанню, надзвичайно добрий юнак і дуже відданий науці. Він, маючи досить хороший достаток, вирішив... бути вчителем у Житомирській гімназії, лише через пристрасть до історії. Прізвище його Тарновський. Чи не можна його якось перетягти до університету? Справді, мені шкода, якщо він закине в Житомирі..." (Гоголь Н. ПСС. Т. X. С. 349). В іншому листі: "Що ж до якостей і душі, то це така людина, яку завжди можна напідхват взяти. Він добрий і свіжий почуттями, як дитина, дещо мрійливий і завжди самовідданий. Він думає тільки про ту користь, яку можна принести слухачам, і по-дитячому відданий цій думці до того, що зовсім не турбується про себе, чи нагороджують його чи ні. Для нього не існує ні чинів, ні підвищень, ні честолюбства. Якби він навіть не мав тих позитивних рис, які має, то і тоді б порадив тобі взяти його за один характер. Бо знаю з досвіду, що значить мати при університеті більше на одну благородну людину" (Гоголь Н. ПСС. Т. X. С. 357). Смерть батька перервала перехід В. Тарновського до університету. Був членом Кирило-Мефодіївського товариства, але через випадковість не був репресований.

У 50-х рр. XIX ст. поновилося листування Гоголя з Тарновським. Запрошував письменника до себе в садибу в селі Потоки: "Втішаюсь думкою, що наша дружба

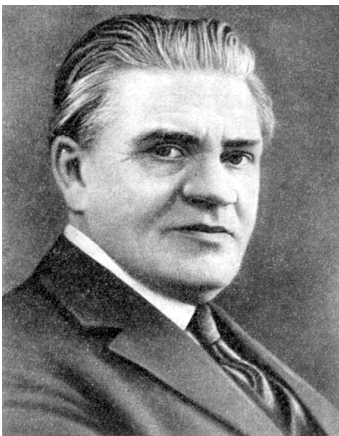

юності, яка відновиласть так для мене неждано у зрілі роки, укріпиться, і ми будемо жити, як брати. Весь твій В. Тарновський" (Шенрок В. Матеріали. Т. 4. С. 834). У 1853 р. після смерті дядька Г. С. Тарновського став господарем садиби Качанівка.

Як юрист брав участь у підготовці селянської реформи 1861 р. На початку 60-х р. XIX ст. був призначений членом від уряду Росії в Полтавській та Чернігівській губерніях з урегулювання селянських питань, а з 1865 р. – членом Чернігівської губернської земської управи.

Тарновський Григорій Степанович (1788–08(20).12.1853) – дядько В. В. Тарновського (старшого), володів маєтком Качанівка на Чернігівщині, одним із відомих гнізд культури. Тут бував М. Гоголь, у 1835 р. вперше читав тут свою комедію "Одруження". В садибі бували Т. Шевченко, композитор М. Глінка, художник В. Штернберг, співак і композитор С. Гулак-Артемівський, історик і поет М. Маркевич, поет В. Забіла та інші діячі культури. Саме при Г. Тарновському садиба Качанівка сформувалася як гніздо культури.

Тарханов Михайло Михайлович (спр. прізвищ. – Москвін; 07(19)09.1877–18.08.1948) – російський актор. Доктор мистецтвознавства, професор (1939). Народний артист СРСР (1937). Державна премія СРСР (1943). Сценічну діяльність почав у 1898 р. у антрепризі І. Шувалова та інших театрах, зокрема у театрі М. Синельникова (1914–1919) (Київ, Харків), де виконав ролі Осипа, Земляники, Хлестакова у виставі "Ревізор" Гоголя. У 1922 р. перейшов у трупі МХАТ, де у цій же виставі (1924) зіграв Хлопова, а у "Мертвих душах" (1932) – роль Собакевича. Продовжував розвивати щепкінські традиції, був видатним майстром сценічної мови. Володів багатством комедійно-сатиричних прийомів створення образів.

"Театральний роз'їзд після вистави нової комедії" – "Театральный разъезд после представления новой комедии" – був написаний у квітні-травні 1836 р. під враженням першої вистави "Ревізор" (1836). Перероблений під час підготовки до друку 1842 р. Гоголь хотів, щоб драматичний памфлет, специфічні роздуми торкалися не лише його п'єси "Ревізор", а й будь-якої вистави, а тому розпорядився поставити його у кінці "Зібрання творів". Він не передбачався для використання на сцені. Гоголівські роздуми мають повчальний характер.

Тимохін Володимир Ілліч (19.06.1929–16.02.1999) – український співак (тенор). Народний артист УРСР (1965). Закінчив Київську консерваторію (1975), з 1976 р. її викладач, з 1991 р. – професор (тепер Національна музична академія), Працював солістом Ленінградського театру опери та балету ім. С. Кірова (1952–1956), Київського театру опери та балету (1956–1978), Укрконцерту (1978–1987).

Виконував партію Андрія в опері "Тарас Бульба" М. Лисенка.

Тимошко Тамара Михайлівна (11.07.1942) – українська актриса. Народна артистка УРСР (1980). Закінчила студію при Київському театрі оперети (1961), відтоді – актриса цього театру. Актриса прекрасно відчуває закони і специфіку жанру оперети, має чудову вокальну і акторську школу.

За багато років сценічної діяльності створила цілу галерею різнопланових образів, серед них Горпина ("Майська ніч" М. Лисенка), Хівря ("Сорочинський ярмарок" О. Рябова).

Тимченко Ксенія Федорівна – власниця маєтку Федорівка, що знаходився за 30 км від Василівки. Гоголі мали дружні стосунки з поміщиками Тимченками. Гоголь згадує Ксенію Федорівну у своїх листах, характеризуючи її мову завжди з гумором.

Тимченко Олександра Федорівна – сусідка Гоголів-Яновських, яка підтримувала дружні відносини з Марією Іванівною Гоголь. Разом з сестрами часто бували у Василівці. Зі спогадів: "Про цю Олександру Федорівну Данилевський розповідав нам, що Гоголь особливо любив її за те, що вона вміла художньо зображувати жида, коли він тягнувся спробувати горілку. Вона наряджалася у жидівський одяг і говорила навіть голосом жида, зберігаючи всі типові жидівські прийоми і манери... Олександра Федорівна і сестра її жили недалеко від Василівки; вони так любили Марію Іванівну, що звільняли селян від повинності, коли вона приїжджала до них. Але у 1848 р. Гоголь повадився під час зустрічі з нею сухо і непривітно". Це її дуже засмутило, бо вона не чекала від Миколи такого. (Шенрок В. И. Ученические годы Гоголя: биографические очерки. Москва, 1898. С. 36).

Титаренко Сергій Григорович (Вільховий Сергій; (19.10.1889–30.01.1976, США) – український видавець, журналіст, перекладач. Головний редактор видавництва "Книгоспілка", яке у 1929 р. у зв'язку зі 120-річчям від дня народження Гоголя запланувало видання творів письменника українською мовою. Підготовлено було перший та другий томи. С. Титаренко переклав для першого тому "Зачароване місце" (Харків, 1929), а для другого – "Старосвітські поміщики" (Харків; Київ, 1930) під псевдонімом Сергій Вільховий. Цього ж року С. Титаренка заарештували разом з А. Ніковським, а видавництво "Книгоспілка" було закрито.

Тищенко Георгій Пилипович (25.05.1921) – український актор. Народний артист УРСР (1975). Закінчив Київський театральний інститут (1949). Відтоді – у Вінницькому українському музично-драматичному театрі.

Зіграв роль Голови у виставі "Різдвяна ніч" за Гоголем.

Тінський Михайло Львович (спр. прізви. – Перепелицин; 1896–1948) – український актор, режисер і театральний діяч. З 1918 р. працював актором і режисером в українських трупах Києва, зокрема в Першому театрі Української Радянської Республіки ім. Шевченка (1919), який переїхав у Дніпропетровськ, а також режисером у театрах Чернігова, Одеси, Дніпропетровська та Харкова.

Зіграв роль Хлестакова у комедії "Ревізор" Гоголя у постановці О. Загарова у Київському театрі ім. Т. Шевченка.

Ткаченко Іван Савелійович (08.11.1912–20.06.1992) – майстер художньої кераміки. Закінчив Одеське художнє училище (1948). Працював на Коростенському фарфоровому заводі (1948).

Серед творів – столові сервізи, декоративні тарілки "Микола Гоголь" (1952), "Поєдинок Тараса Бульби з сином Андрієм" (1952).

Твори зберігаються в Канівському державному музеї-заповіднику "Могила Т. Г. Шевченка" та літературно-меморіальному музеї села Мануйлівка Полтавської обл.

Ткаченко Юлія Семенівна (25.07.1928–21.03.2008) – актриса. Народна артистка УРСР (1970). Закінчила Київський театральний інститут (1950), з 1986 р. – його викладачка. Працювала у Київському (тепер Національному) українському драматичному театрі ім. І. Франка (1950). Державна премія УРСР ім. Т. Шевченка (1971).

У виставі "Різдвяна ніч" за Гоголем виконала роль цариці Катерини.

Ткаченко Юрій Анатолійович (19.08.1935–05.08.2000) – оператор, режисер. Закінчив операторський факультет Всесоюзного державного інституту кінематографії (1958). Працював оператором і режисером "Укркінохроніки". З 1983 р. – режисер "Укртелефільму".

Зняв багато фільмів, серед них "Гоголь" (1982), "Вечори на хуторі біля Диканьки" (1983), а також телефільм "Майська ніч" (1991).

Кінофільм "Вечори..." – це своєрідна біографія Гоголя, творця "Різдвяної ночі", герой якої Коваль Вакула шукає для своєї коханої черевички. У фільмі присутній оповідач, який з'єднує воедино гоголівський і наш час і намагається розгадати таємничість Гоголя. Ю. Ткаченку важливо було знайти свої оригінальні підходи і художні засоби відтворення гоголівського тексту та його героїв, ознайомлення з Гоголем-письменником. Саме цим пояснюється поява у фільмі оповідача, який в оригінальній формі пов'язує глядача не лише з твором письменника, а тим часом, місцевістю, де він проживав і яка підказала йому сюжет твору. Треба пам'ятати, що існує і процес написання повісті, тому глядач потрапляє з оповідачем у рукописний відділ наукової бібліотеки у Києві, де зберігаються рукописи Гоголя. Разів 15 з'являвся оповідач протягом демонстрації фільму, коментуючи ті чи інші епізоди чи відтворюючи свою ситуацію. У фільмі з'являються фрагменти багатьох повістей, які увійшли до збірника "Вечорів..." ("Ніч перед Різдвом", "Майська ніч, або Утоплена", "Страшна помста", "Вечір на Івана Купала", "Іван Федорович Шпонька і його тітонька", "Сорочинський ярмарок"), у яких грають відомі актори і початківці. За жанром цей фільм – "синтез ігрового й документально-пізнавального кіно" (Сергій Марченко).

Тоцький Іван Корнилович (12(24).04.1896–16.12.1957) – український співак (бас). Народний артист УРСР (1948). Закінчив Київську консерваторію (1925). Працював у Харківському (1925–1928 з перервами), в Одеському театрах опери та балету (1928–1957).

У постановці опери М. Мусоргського "Сорочинський ярмарок" у Харківському театрі української опери зіграв роль Кума, а в "Ночі перед Різдвом" успішно виконав партію Чуба.

Тришин Віктор Михайлович (03.03.1936–2005) – український співак (баритон). Народний артист України (1993). Після закінчення Харківського інституту мистецтв (1966) – у Київському (нині Національному) театрі опери та балету, де виконав партію Остапа в опері "Тарас Бульба" М. Лисенка.

Трофимчук Олександр Павлович (09.04.1944) – український співак (тенор).

Народний артист УРСР (1989). Закінчив Київську консерваторію (1971). Відтоді працює у Київському театрі оперети.

Зіграв понад 60 ролей, серед них Грицько, Левко ("Сорочинський ярмарок", "Майська ніч" О. Рябова).

Трохимовський (Трахимовський) Михайло Михайлович (?-?) – син М. Я. Трохимовського, хрещений батько М. Гоголя. Військовий радник (чин полковника). Одружений був з позашлюбною дочкою графа П. Г. Розумовського. Художник В. Л. Боровиковський написав портрет М. М. Трохимовського у 1802 р., на якому він зображений у військовому офіцерському одязі з орденом св. Анни II ступеня, який зберігається у Третьяківській галереї у Москві.

Трохимовський Михайло Якович (1739–1813) – український лікар. Член-кореспондент Петербурзької медико-хірургічної академії. Громадський діяч, організатор благодійного руху. Навчався в Київській академії (1752–1761). Служив військовим лікарем в Україні, учасник російсько-турецької війни (1768–1774). У 1772–1813 рр. – лікар Миргородського повіту. В його будинку у селі Сорочинці народився М. В. Гоголь. Трохимовський був присутній 22 березня на його хрещенні у Сорочинській Спасо-Преображенській церкві. Син лікаря, Михайло Михайлович Трохимовський, став хрещеним батьком майбутнього письменника. Мати Гоголя, Марія Іванівна, пробула з дитиною під наглядом Трохимовського до середини травня. В роки фашистської окупації будинок Трохимовського, у якому функціонував музей М. Гоголя, розграбовано і спалено. А у 50-х рр. XX ст. на цьому місці збудували нове приміщення, у якому у 1951 р. відкрито музей Гоголя, встановлено пам'ятник письменнику, меморіальну дошку.

Будинок М. Трохимовського у Великих Сорочинцях

Трощановський Аркадій Федорович (08(21).01.1914–08.05.1986) – український актор. Народний артист УРСР (1973). Закінчив Театральну студію при Державному українському театрі РСФСР у Москві (1934). Працював у 1942–1977 рр. в Українському музично-драматичному театрі ім. М. Щорса (з 1944 р. – у Запоріжжі). Його називають актором-ліриком, актором-романтиком, що відчутно в його образах, створених на сцені, зокрема у виставі "Майська ніч", де він зіграв палкого закоханого Левка. Акторові були підвладні й комедійні ролі, сповнені неповторною іронією, блискучим гумором та яскраво знайденими характерними фарбами. Про це свідчить роль Хлестакова у виставі "Ревізор" Гоголя.

Трощинська Ганна Матвіївна (народж. Косяровська; (?–1833) – тітка матері Гоголя Марії Іванівни, мати А. А. Трощинського. В її сім'ї змалку виховувалася мати М. Гоголя в селі Яреськи Полтавської губернії, звідки вона пішла заміж за Василя Панасовича Гоголя-Яновського. Тітка постійно турбувалася про долю Марії Іванівни, всіляко допомагала їй, до цього була у Василівці.

Трощинська Ольга Дмитрівна (народж. Кудрявцева; 1794–?; інші дати 1804–1839) – дружина А. А. Трощинського. Її матір вважали дочкою останнього польського короля Станіслава Понятовського. Вона доглядала тяжкохворого Василя Панасовича, який приїхав із Лубен у Кишинь. Свою чоловікові вона писала в Київ 1 квітня 1825 р.: "Я тобі писала минулою поштою [28 березня 1825 р.], що бідний наш Василь Панасович приїхав із Лубен без всякої надії, він був таким слабким, що не міг уже говорити і на другий день Свята (тобто 30 березня; Св. Паска у 1825 р. була 29 березня. – Г. С.) оголосив своє бажання бачити Марію Іванівну і попрощатися з нею, я ж, довідавшись, що вона народила дочку Ольгу благополучно і знаходиться слава Богу у хорошому стані, послала за нею вчора карету; він помер після обіду майже при мені, тому що я була у нього весь час, і він просив мене, щоб я той же час після його смерті відправила його в Яреськи до Івана Матвійовича, а звідтіля вже у їх село, де він і припоручив себе поховати біля церкви. Всі його бажання я, здається, виконала, і вчора ж його вивезли звідси у кареті, а між тим я послала той же час гонця козака в Яновку з листом до Ганни Матвіївни (бо вона сама тепер там) і попросила її підготувати Марію Іванівну до цього нещастя" (ІРЛІ. Ф. 538. Оп. 1. Од. зб. 22).

4 квітня 1825 р. О. Д. Трощинська сповіщала чоловіка А. А. Трощинського: "Василя Панасовича вчора уже поховали. Марія Іванівна, говорять, дуже нездорова, та й не мислимо, недавно народила [19 березня 1825 р. Ольгу], і такий тяжкий удар... я б поїхала до неї, так Дяденько не пускає" (Там само. Од. зб. 22 а). М. Гоголь листувався з Ольгою Дмитрівною.

Трощинський Андрій Андрійович (1774–1852) – генерал-майор, учасник війни 1812 р., син Ганни Матвіївни Косяровської, рідної тітки М. І. Гоголь-Яновської, її двоюрідний брат, який підтримував з нею тісні зв'язки, племінник Д. П. Трощинського і його спадкоємець. Матеріально допомагав Гоголю в Петербурзі. В листі до матері він написав 2 квітня 1830 р.: "Добре, що я ще мав весь цей час такого рідного благодійника, як Андрій Андрійович. До цього часу я жив лише його допомогою. Гроші, які я просив у Андрія Андрійовича, ніколи не міг використати на одяг, тому що вони всі йшли на

утримування, а багато просити я не насмівлювався, тому що помітив, що стаю йому тягарем". У грудні 1829 і січні 1830 р. Гоголь отримав від А. А. Трощинського 150 і 50 рублів. Отримував Гоголь від дядька і в подальшому. 1 вересня 1830 р. Гоголь писав матері: "З червня місяця того часу, коли я не отримував нічого уже від вас, я користувався його добродійністю: на три місяці він мені видавав суму, яку мав би отримати від вас... Отож, за минулі місяці – червень, липень і серпень – нам нічого турбуватися. Завтра або післязавтра Андрій Андрійович їде звідси, а тому вчора дав мені ще і на першу половину вересня".

Гоголь дарував пізніше А. А. Трощинському свої книги, завжди передавав вітання, більше Гоголь не звертався до нього за допомогою. Відвідував його в Одесі навесні 1848 р., взимку 1850, а в кінці 1850 р. відвідав його садибу у Кагарлиці. Літературознавці вказують, що А. А. Трощинський був одним із прототипів Бетрищева у другому томі "Мертвих душ".

Маєток А. Трощинського у Кизирлику

Як згадувала О. В. Гоголь (Головня), А. А. Трощинський інколи приїжджав у Василівку і "завжди з шиком" перед приїздом він сповіщав Марію Іванівну про це за кілька днів і на третій день верховий сповіщав "їде". Господарі повинні були

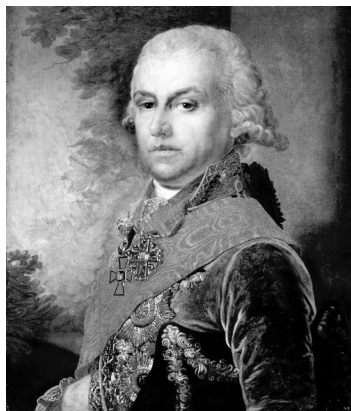

стояти на веранді і зустрічати його. Карета в'їжджала у двір в оточенні його слуг. "Мати називала Трощинського благодійником: він кожного року висилав їй по 500 рублів сплачувати проценти за той борг, який її зять Трушковський зробив. Тільки після брата Трощинський-син, коли почали друкувати видання Гоголя, тоді виплатив останній борг. Мати розповідала, коли Андрій Андрійович отримав спадщину від Трощинського-міністра, то мати його, Ганна Матвіївна, говорила йому: "Ти отримав величезну спадщину, поступися Яреськами Маші (тобто моєї матері), бо вона тут росла". Він помовчав. Мати моя бачила його незадоволення, бо він сказав тітці: "Для чого? Йому потрібна..." У нього був лише один син, Дмитро Андрійович, мільйонер. Після смерті батька він все спустив, залишився без прихистку і на старості довелося йому служити у губернатора секретарем, і у мене довелося йому наймати квартиру – тільки одну кімнату – і то дякував, що я його прийняла. Ось що значить бути ненаситним і неподільчим" (Із семейной хроники Гоголя. Мемуари О. В. Гоголь-Головни).

В Інституті рукописів НБУ ім. М. Вернадського збереглося декілька його листів до В. П. Гоголя, щодо господарства, а також особистих питань.

Його син Дмитро Андрійович, який успадкував величезні статки, розтринькав їх і у 1862 р. потрапив у боргову в'язницю, про що сповіщала з Петербурга С. В. Капніст М. І. Гоголь-Яновська. М. Гоголь турбувався про нього і звернувся до А. М. Трохимовського про можливість обрання Дмитра Трощинського полтавським предводителем дворянства, про що свідчить лист письменника від листопада 1850 р.

Трощинський Дмитро Прокопович (1754–22.02.1829) – державний діяч Росії, український поміщик, власник великих маєтностей, меценат. Походив з козацької старшини, нащадок племінника гетьмана І. Мазепи гадяцького полковника Степана Трощинського. Д. П. Трощинський закінчив Київську академію. Кар'єру зробив у С.-Петербурзі. Був статс-секретарем імператриці Катерини II (1793), сенатором, головним директором пошти (1801), членом Державної ради, дійсним таємним радником, міністром наділів (1802), предводителем полтавського дворянства (1806–1814). У 1814–1817 рр. – міністр юстиції Росії. У роки відставки 1806–1814 та 1817–1829 жив у своєму маєтку в с. Кибинці, де і помер. Його далекими родичами були Гоголі-Яновські. В. П. Гоголь працював довіреною особою з управління його економіями. Сприяв М. Гоголю у вступі до Ніжинської гімназії вищих наук. У листі від 23 березня 1822 р. А. А. Трощинський писав М. І. Гоголь-Яновській: "Василю Панасовичу я посилаю тепер добрий подарунок, зроблений через клопотання Дмитра Прокоповича молодим графом Кушельовим-Безбородьком – включення його сина Миколи до складу вихованців, що утримуються у Ніжинській гімназії на його кошти, і отже, в майбутньому Василь Панасович звільнявся від оплати в цю гімназію за свого сина в рік по 1200 рублів".

Д. П. Трощинський утримував у с. Кибинці українсько-російський аматорський театр (1812–1814, 1822–1825 рр.). Його керівниками були Василь Панасович Гоголь та Василь Васильович Капніст. Крім них, у виставі брали участь М. І. Гоголь-Яновська, члени сім'ї В. В. Капністів та інші. Господар садиби любив малоросійські п'єси. Тому в репертуарі були твори В. П. Гоголя "Собака-вівця" (текст не зберігся), "Простак, або Хитрощі жінки, перехитрені солдатом", написані для цього театру, В. В. Капніста "Филимон і Бавкида", "Ябеда" та інші.

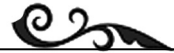
М. І. Гоголь-Яновська згадувала: "В оранжереї вистави були, до речі, "Філімон і Бавкіда". Грали В. В. (Капніст – Г. С.) зі старшою своєю дочкою Катериною Василівною. І коли спадав з них розірваний одяг, то вони в новому своєму вбранні підходили до Трощинського з теплим вітанням у віршах, іноді експромтом складали комедії і грали в Кибинцях в театрі Трощинського, у дворі його збудованім, в ньому грали й дворові люди досить гарно, але більше були благородні артисти, діти В. В., інколи він сам. Князь Хілков (чоловік прийомної дочки Д. П. Трощинського Надії Дмитрівни) був великий комік, і дружина його грала, і ми всі, хто був там, і чоловік, і я" (Современник. 1913. Кн. 4. С. 250).

Д. П. Трощинський бував у Василівці, і Гоголь просив матір детально описати перебування в садибі цієї поважної людини. У листі до матері від 15 жовтня 1826 р. Гоголь писав: "Жадібно читав чудову вашу розповідь, любя матінко, про перебування у нас почесного гостя. Всі дрібниці, всі добре вами помічені, зізнаюсь, такі були гарні, що я ніколи не міг би зробити..." Д. П. Трощинський турбувався про працевлаштування Гоголя в Петербурзі після закінчення Ніжинської гімназії вищих наук кн. Безбородька.

Трощинський Іларіон Іванович – родич Гоголів-Яновських, студент Харківського університету, який влітку 1819 р. допомагав Миколі та Івану в навчанні. У листі до В. П. Гоголя-Яновського із Харкова від 5 травня 1819 р. він писав: "А любому Миколці та Вані прошу сказати, що після мого приїзду ми будемо приємно займатися різними книжками, а особливо тими, які вони вивчали..." (Назаревський А. А. Их архива Головни. *Н. В. Гоголь. Материали и исследования*. 1936. Т. 1. С. 353).

Трутовський Костянтин Олександрович (28.01(9.02).1826–17(29).03.1893) – український живописець і графік. Вільний слухач Петербурзької академії мистецтв (1845–1849), з 1860 р. – її академік. Демократична спрямованість творчості виявилась у щирому співчутті до селян, любив на картинах відтворювати свій рідний край. Захоплювався творчістю Гоголя, познайомився з Т. Шевченком і відчував себе українцем. Працював у журналі "Русский художественный листок", у виданні "Живописна Україна" (1861–1862) Л. Жемчужникова. Відомий і як ілюстратор.

Брав участь у виданні альбому літографій О. М. Голяшкіна до циклу повістей "Вечори на хуторі біля Диканьки" М. Гоголя (1874–1876): "Страшна помста" (1874), "Сорочинський ярмарок" і "Вечір під Івана Купала" (1876). Ілюстрації використовувалися у виданнях творів Гоголя (1929).

"Сорочинський ярмарок". Худ. К. Трутовський

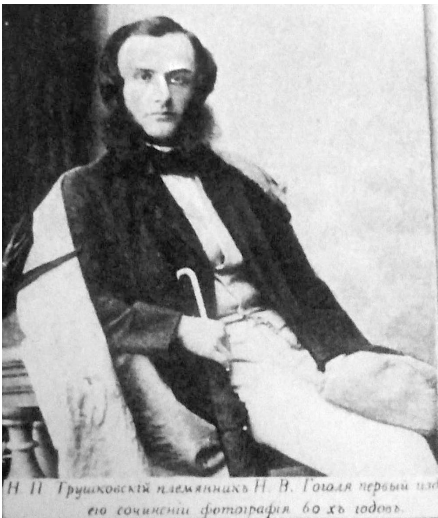

"Вечір напередодні Івана Купала". Худ. К. Трутовський

Твори Гоголя були близькими йому за духом, давали матеріал, який особливо цікавив художника. Найкраще йому вдавалися масові сцени на фоні природи, про що свідчить малюнок "Сорочинський ярмарок". В портретних зображеннях герої дещо статичні, ідеалізовані. Таким ми бачимо Петра із "Ночі напередодні Івана Купала". У Гоголя він ніби окам'янів, а у Трутовського позує, обпершись на плетений тин, в оточенні зелені та квітів. Художнику не завжди вдається передати психологічний стан героїв, хоча картина притягує погляд глядача своєю душевною теплотою та сюжетністю.

Література: Артюхова А. Трутовський. Харків, 1931; Верещагіна А. Костянтин Олександрович Трутовський. Москва, 1955; Лашку З. К. О. Трутовський. Київ. 1974; Міляєва Л. К. О. Трутовський. Київ, 1955.

Трушковський Микола Павлович (04.1833–1862) – племінник Гоголя, син його сестри Марії. Брав участь разом з сестрами письменника у виданні творів Гоголя. М. Гоголь сприяв тому, щоб він отримав гімназійну освіту і далі вчився у Казанському університеті, опановуючи східні мови. Тут М. Трушковський писав наукову роботу з арабської літератури.

Марія Іванівна Гоголь-Яновська його характеризувала як людину "доброї і лагідної душі, що мала природний здоровий розум" (Нові Гоголезнавчі студії. Ніжин, 2007. С. 76).

Після смерті Миколи Гоголя його папери вивчав професор С. Шевирьов, який підготував рукописи письменника, зокрема і розділи другого тому "Мертвих душ", до видання. Але цензура затягувала з рішенням. І тоді М. І. Гоголь-Яновська звернулася за допомогою до царя, а права на видання творів сина передала своєму внуку М. П. Трушковському. Після смерті Миколи І новий цар Олександр II дозволив здійснити видання. За цим послідувало позитивне рішення цензурного комітету від 28 травня 1855 р. Після цього М. Трушковський видав книгу "Сочинения Николая Васильевича Гоголя, найденные после его смерти. Похождения Чичикова, или Мертвые души. Поэма Н. В. Гоголя. Второй том (5 глав)" (Москва, 1855) за текстом, підготовленим С. Шевирьовим з примітками. У передмові до публікації М. Трушковський писав, що твір Гоголя дійшов до нас у "чорнових давніх зошитах, які випадково збереглися від спалення".

Туфтіна Галина Опанасівна (14.10.1933–22.06.2007) – українська співачка (мецо-сопрано). Народна артистка СРСР (1980). Закінчила Ленінградську консерваторію (1960). З 1961 р. – у Київському театрі опери та балету. З 1981 р. – викладачка Київської консерваторії (тепер Національної музичної академії; з 1989 р. – професор).

Виконавиця партії Насті в опері "Тарас Бульба" М. Лисенка.

Тюменєва Галина Олександрівна (07.01.1908–09.09.1999) – музикознавець. Народилася в Полтаві. В 1935 р. закінчила історичний і теоретичний факультети Харківського музично-драматичного інституту. З 1936 р. – викладачка, доцент, професор Харківської консерваторії. Кандидат мистецтвознавства (1946). Нагороджена медалями.

Авторка праці "Гоголь і музика" (Москва, 1966). Монографія умовно складається з двох частин. У першій розкрито роль музики у житті і творчості Гоголя, а в другій охарактеризовано музичні твори російських і українських композиторів XIX ст. на сюжети повістей письменника. Завершується цей розділ коротким повідомленням про опери і балети на гоголівську тематику, написані музикантами XX ст. Із українських композиторів авторка монографії зосереджує увагу на операх П. Сокальського, М. Лисенка, Б. Яновського та А. Горєлова.

Ужвій Наталія Михайлівна (27.08(08.09). 1898–22.07.1986) – видатна українська актриса. Народна артистка СРСР (1944), Герой Соціалістичної Праці (1974), лауреат Державної премії СРСР (1949, 1957), Української РСР ім. Т. Шевченка (1984). На сцені виступала з 1918 р. Працювала в Першому театрі Української Радянської Республіки ім. Т. Шевченка (1922–1925), Одеській держдрамі (1925–1926), театрі "Березіль" (1926–1936), Київському українському драматичному театрі ім. І. Франка (1936–1986).

У Театрі ім. Т. Шевченка режисер О. Л. Загаров, який пройшов школу МХАТу, утверджував реалістичні принципи, зокрема і в постановці "Ревізора" Гоголя, у якій Н. Ужвій зіграла Анну Андріївну, а потім через десять років в Театрі ім. І. Франка (режисер В. Вільнер). Театральна критика відзначала, що роль дружини Городничого

Н. Ужвій грала саме по-гоголівськи: "з уїдливою сатиричною гостротою, безжально", але не впадаючи в шарж, не допускаючи вульгарності. А тому образ вийшов правдивим і колоритним" (Й. Кисельов).

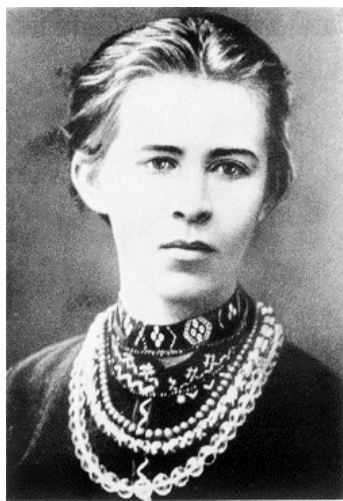
Анна Андріївна – Н. Ужвій – це метушлива провінційна плетуха, яка заграє зі столичним гостем, проявляючи любовні млости презрілої жінки, жалюгідне суперництво з дочкою, вульгарні марення про розкішне і безтурботне життя в Петербурзі. При цьому Н. Ужвій відтворює у своїй героїні обмеженість, дурість, зарозумілість, які відтворюються у комедійному плані. Все це Н. Ужвій – Анна

Андріївна проявляє у своїх відносинах із чоловіком, чиновниками, Хлестаковим.

Третій раз цю роль Н. Ужвій зіграла в Театрі ім. І. Франка у 1952 р., коли вистава йшла у постановці Г. Юри. Актриса поглиблює своє трактування образу, "вела роль дещо стриманіше, спокійніше" (Й. Кисельов), хоча знайдені раніше основні деталі гри були використані і в цій виставі теж.

Зі 104-х ролей, зіграних Н. Ужвій у театрі, ця роль була однією з найцікавіших у класичному репертуарі. До гоголівського репертуару актриса була задіяна у фільмі "Майська ніч" (образ Своячениці).

Література: Кисельов Й. Поетеса української сцени. Київ, 1987.

Українка Леся (Косач-Квітка Лариса Петрівна; 13(25).02.1871–19.07(01.08).1913) – українська письменниця, громадська діячка. Леся Українка разом з братом Михайлом захопилися перекладом, коли їй було 14 років. А ставши відомою письменницею, вона сформувала цілу програму перекладів творів Гоголя українською мовою. Так, вона переклала разом з Михайлом Косачем (М. Обачним) деякі повісті Гоголя із "Вечорів на хуторі біля Диканьки" (Львів, 1885), зокрема "Втрачену грамоту" (1885), "Зачароване місце" (1885), видані у друкарні Товариства ім. Т. Шевченка.

Вже тоді вона проникала у гоголівський світ і намагалася відтворити українських дух. І це можна підтвердити однією фразою. У Гоголя: "в конце улицы брезжит огонек, смех и песни слышатся издалека, бренчит балалайка, а подчас и скрипка, говор, шум... Это у нас вечерницы!" – У Лесі Українки: "... тільки вечір, вже певнісінько в

кінці улиці маячить огник; регіт, співи чутно здалека, грає сопілка, а часом і скрипка; гомін, гамір... Се в нас вечорниці".

Олексій Кундзіч: "Саме завдяки Лесі Українці гоголівські "Вечорниці" стали надбанням української класичної літератури, і сьогодні вони повноцінні в сучасному розумінні, без будь-яких застережень і пільг на давність перекладу, цілком відповідають сучасній теорії перекладу, цілком адекватні гоголівським "Вечорам" усіма ідейно-художніми якостями. Тобто це справжні твори Гоголя в матеріалі української мови".

Література: Іваненко В. Г. Леся Українка і М. В. Гоголь. *Наследие Н. В. Гоголя и современность*. Нежин, 1988. Ч. 1. С. 88–89; Хоменко Ю. М. "Вечори на хуторі близ Диканьки" Гоголя у перекладі Лесі Українки. *Література та культура Полісся*. Ніжин, 2004. Вип. 24. С. 179–184; Радчук Віталій. Рудий Панько Миколи Гоголя в дівчачому люстерку Лесі Українки: конгеніальність тлумачки і звітність репортерів. *Дивослово. Укр. мова і літ. в навч. закладах*. Київ, 2017. № 6. С. 37–46.

Улагай-Красовський Леонід (1880–1942) – письменник. Родом із Харківщини. Автор п'єс: "Вій" – фантастичне видовище на 4 дії з інтродукцією. Вступ. стаття професора О. Білецького (Харків: Рух, 1926); "Сон весняної ночі" – весняна казка на 5 дій (за повістю Гоголя "Майська ніч") (1925). Обидві п'єси вийшли у серії "Театральна бібліотека". Він є також автором монографії "Драматургія. Теорія і техніка драми у стислому вигляді" (1930).

У переробках Л. Улагай-Красовський використовував елементи "політичного вертепу", який був характерний для 20-х рр. ХХ ст. і передбачав введення в комедії пізнавальних карикатурних масок реальних людей, зокрема і державних діячів. Переробки були осучаснені. О. Білецький у передмові до п'єси "Вій" писав: "У п'єсі Л. Улагая-Красовського ми маємо майже ті ж самі постаті, що й у Гоголя. Але в його гротесковій фантазії залишилася від Гоголя сама схема. Він скористався нею тільки для того, щоб дати яскраве різнобарвне театральне видовище, насичене комізмом, радісне, бадьоре, – вигадливу й барвисту виставу, що не вкладалася ні в які звиклі театральні рамці, щось ніби гофманьяду в українському стилі" (с. 8). Дослідники нашого часу відзначили також, що у творі переробника від Гоголя присутня лише схема повісті та послідовність подій. Гоголівський текст "Вія" своєрідно включається в сюжет нового твору Л. Улагая-Красовського. Драматург використовує елементи барокової вертепної драми, інтермедії, шкільної драми. Переробник гоголівського сюжету намагався включити п'єсу до репертуару і постановок агіттеатру 20-х рр. У деяких сучасних статтях п'єса Л. Улагая-Красовського порівнюється з п'єсою Остапа Вишні "Вій", яка вийшла цього ж часу. Цікавість до відомого сюжету Гоголя також можна пояснити відчуттям українськими митцями 20-х рр. ХХ ст. екзистенційного страху, загрози втрати віри та передчуттям фізичного винищення нації "Новим Вієм ХХ ст. – "Червоним терором".

П'єса "Вій" йшла в театрах у 20-х рр. ХХ ст.

Література: Ярошенко В. До вистави ухвалено. *Більшовик*. Київ, 1925. 24 квітня (про "Сон весняної ночі"); [Рец.] *Сільський театр*. Харків, 1926. № 9. С. 33–34 (про "Вій"); Хроменко С. [Рец.] *Червоний шлях*. 1926. 19 вер., (№ 112); Рафальський О. Не все ще вичистили. *Сільський театр*. 1930. № 11. С. 29 (про "Вій").

Уманський Генріх Моріцевич (20.08.1936) – художник мультиплікаційного кіно. Закінчив Київський художній інститут (1965). Працював у творчому об'єднанні художників мультиплікації студії "Київнаукфільм" (1965–1992), з 1992 р. – на кіностудії мультфільмів "Борисфен".

Художник-постановник мультфільмів. Серед них "Ніч перед Різдвом" (1979).

Усик Яків Олександрович (28.01(09.02). 1872–06.02.1961) – український різьбяр по дереву. Уроки малювання брав у місцевого живописця у Миргороді. Працював робочим на заводах у Катеринославі, а потім в Красноярському краї. Був знайомий з художником В. Суриковим. З 1907 р. проживав у Миргороді, працював у Керамічному технікумі, де познайомився з українськими художниками. Автор багатьох портретів визначних діячів культури, літератури, зокрема Гоголя, виконаних на грушевому дереві низьким рельєфом. Твори Усика зберігаються в музеях Києва, Полтави, Миргорода.

Гоголю Я. Усик присвятив 6 робіт, з них 4 портрети (1941, 1942–1943, 1952, 1954), "Гоголь слухає лірника" (1947), а у 1955 р. художник завершив тарель з портретним зображенням Гоголя. Ці роботи відзначаються надзвичайно тонкою різьбою і реалістичним трактуванням образів.

Устенко-Гармаш Ф. М. – автор комедії "Утоплениця, або Майська ніч" (на 3 дії) (Київ: Друк. книж. маг. С. І. Томського, 1886, 1891, 1895). В п'єсі поєднане комедійне та фантастично-візійне. В центрі твору родинно-побутовий конфлікт – історія кохання Левка, сина сільського голови, і сироти Галі, до якої сватається і сам голова Явтух. Побічна лінія Параски і сільського писаря насичує конфлікт соціальним змістом.

Фадєєв Федір Ілліч – випускник Харківського університету, вчитель математичних предметів Полтавського повітового училища, де в 1818–1819 навчальному році вчився Микола Гоголь.

Федоренко Платон Васильович (19.11(01.12).1907–03.08.1966) – український художник театру. Заслужений діяч мистецтв УРСР (1964). Навчався у Київському музично-драматичному інституті ім. М. Лисенка (1930–1931). З 1937 р. працював у багатьох українських театрах. З 1948 р. – у Рівненському українському музично-драматичному театрі, де оформив виставу "Тарас Бульба" за М. Гоголем (1954).

Филипович Павло Петрович (20.09.1891–03.11.1937) – український письменник. Закінчив Київський університет, професор Київського ІНО. Належав до групи "неокласиків", видав декілька поетичних збірок та літературознавчих книжок. Написав вступну статтю до першого тому "Творів: у 5 т." Гоголя (1929–1932) "Українська стихія в творчості Гоголя" та "Хронологічну канву життя і творчості Миколи Гоголя". Літературознавець виступив також редактором цього видання разом з І. Лакизою. Він був рецензентом монографії В. Гіппіуса "Гоголь" (Санкт-Петербург, 1924), а також перекладу М. Садовського повісті "Тараса Бульба" (1928). У 1937 р. був репресований і розстріляний.

Филипченко Юхим Іванович (1807–1861) – товариш Гоголя по навчанню у Гімназії вищих наук кн. Безбородька (1822–1829). Випустився з правом на чин 14 класу. Проходив у "Справі про вільнодумство". Служив штабним лікарем у Новгородському кадетському корпусі. Колезький радник у відставці.

Фібінг Карл Іванович (02.02.1782–?) – лікар у Гімназії вищих наук кн. Безбородька у Ніжині; у 1823–1833 рр. – колезький радник, неодноразово лікував М. Гоголя. У конфліктній ситуації між проф. М. Білевичем і Гоголем став на бік останнього. Лікарня відігравала важливу роль у житті гімназистів не лише як лікувальний, а й культурний осередок, про що свідчить у своїх спогадах Н. Кукольник. Лікар згадується і в "Справі про вільнодумство". Із "Щоденника" А. Мокрицького (11.09.1834) відомо, що на квартирі лікаря по середах і суботах влаштовували музичні вечори, які відігравали велику естетичну роль.

Фігель Антон Тимофійович (27.11.1919) – майстер різьблення на дереві. Був учнем у різьбярській майстерні в м. Криниці (1934–1937). З 1945 р. живе в Україні. Автор горельєфів та портретів. Роботи зберігаються в ДМУНДМ, Львівському музеї етнографії та художніх промислів.

У 1952 р. створив портрет М. Гоголя.

Філателія гоголівська належить до одного з різновидів мистецтва – телеотичного. Це поштові марки, конверти, відбитки ювелірних пам'ятних штемпелів тощо. Як засвідчують українські філателісти, першу марку, на якій з'явилося портретне зображення Гоголя, створене художником Ф. Моллером (1840-ві рр.) в овальній формі з написом "Н. В. Гоголь" і з фрагментами ілюстрації Є. Кібрика до повісті "Тарас Бульба". Ця марка за 40 коп. була випущена поштою СРСР до 100-річчя від дня смерті письменника, про що свідчить напис на марці. Крім цього, вгорі зазначено: "Великий руський писатель 1852–1952 г."

До цієї ж дати були випущені "Поштою СССР" тематичні марки. Як і на попередній, тут збережені всі написи. Змінено лише фон зображення: "М. Гоголь слухає кобзаря" (В. Зав'ялов), насправді лірника, який сидить в оточенні людей, а поруч з ним Гоголь. Далі зображені українські хати і діти, що граються. Ціна марки 1 руб.

На іншій тематичній, подібного типу марці вартістю 60 коп. зображено Гоголя і В. Белінського (художник Б. Лебедев, оформлення В. Зав'ялова).

У 1939 р. вийшла також тематична гоголівська марка у серії "Письменники нашої Вітчизни", на якій зображено портрет Гоголя зі сценою із комедії "Ревізор" (оформлення худ. В. Зав'ялова).

Ці марки хоч і видані у Москві, про що свідчить каталог поштових марок СРСР, але розповсюджувалися й по Україні.

До 150-річчя від дня народження Гоголя Київське міське товариство колекціонерів здійснило видання конверта з силуетом Гоголя, обрамленого з двох боків лавровими гілками, які перехрещуються внизу і об'єднуються написом "М. В. Гоголь". Угорі стоять дати "1809–1959". До цієї дати підготовлено штемпель, на якому вигравіровано дещо інший силует Гоголя, навколо якого подано в овальному вигляді "СССР. 150 лет со дня рождения М. В. Гоголя 1809.I–IV.1959". Крім цього, біля нижньої частини портрета Гоголя зазначено "Сорочинці – пошта". Очевидно, цей конверт був погашений і заштампований вперше у Великих Сорочинцях, де народився майбутній письменник.

До ювілею Гоголя в Україні відбувалися перші погашення марок і конвертів, які виходили в Москві у видавництві пошти СРСР. Так, 01.04.1987 р. в селі Гоголеве (кол. Василівка) Полтавської області був погашений конверт із зображенням Гоголя (худ. Г. Кравчук) ювілейним штемпелем. Силует Гоголя знаходиться також на конверті, присвяченому 600-річчю селища Шишаки (14.08.1999). До 200-річчя від дня народження письменника пошта України видала подвійні марки з зображенням Гоголя (дизайн В. Тарана і С. та О. Харуків) (21.03.2008) та сцен із "Тараса Бульби". Силуетний портрет Гоголя обрамлений старовинною чорнильницею з гусячим пером та елементами побуту.

Крім портретів Гоголя та ілюстрацій, пов'язаних із зображенням окремих сцен із творів письменника, на марках і конвертах з'явилися пам'ятники.

На двох із них (1969, 1984) полтавський пам'ятник роботи скульптора Л. Позена, а харківський монумент (скульптор Б. Едвардс) – на конверті 1978 р. Зображення фрагментів малюнків Є. Кибрика із "Тараса Бульби" прикрашали конверт 1986 та 2005 рр.

В подальшому на українських марках та конвертах використовували портрети російських художників О. Іванова, В. Тропініна, а також їх ілюстрації до повісті "Майська ніч", "Сорочинський ярмарок", "Ніч перед Різдом", "Тарас Бульба".

На конверті 1970 та 2005 рр. зображувалось приміщення колишньої Гімназії вищих наук кн. Безбородька у Ніжині, де Гоголь навчався у 1821–1828 рр. На конверті – велике овальне зображення Гоголя у верхньому правому куті, а у нижньому лівому – приміщення закладу. Виходили конверти також з фасадами Великосорочинського літературно-меморіального музею (1977, 1984), на листівці 1983 р. – Полтавського музично-драматичного театру.

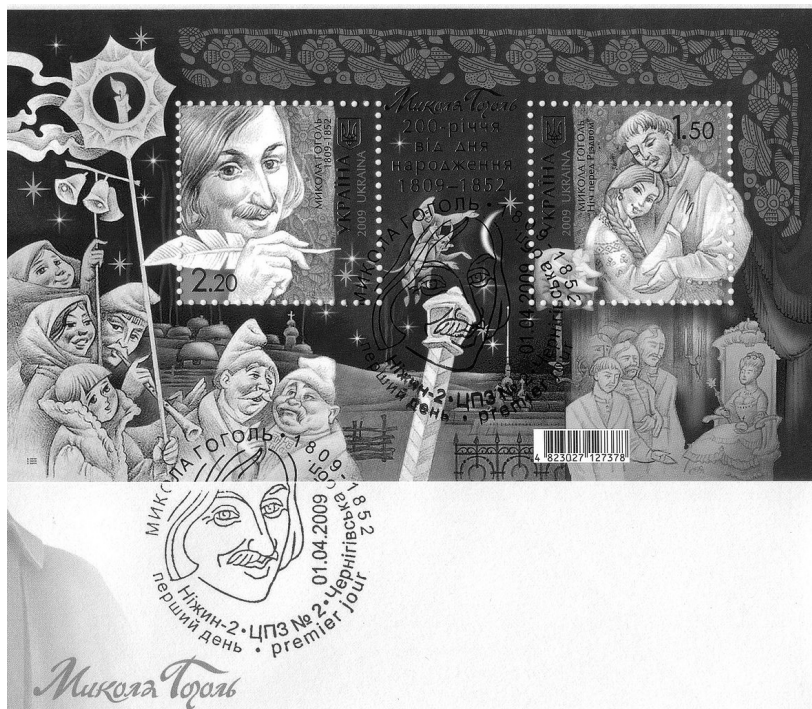
Друкувалися марки, конверти, які побіжно торкалися постаті Гоголя. Це відкриття відомої Сорочинської ярмарки, свят на Івана Купала, Різдва тощо.

Деякі філателісти відносять до Гоголіани і зображення на марках і конвертах сучасників Гоголя: М. Максимовича, Т. Шевченка, Г. Квітки-Основ'яненка, І. Котляревського, М. Щепкіна, М. Костомарова, а також тих, хто

займався вивченням спадщини письменника – П. Куліша, В. Вересаєва, і композиторів П. Чайковського, М. Римського-Корсакова, М. Мусоргського, М. Лисенка тощо.

200-річчя від дня народження Гоголя відзначено випуском блоків марок (на одній Гоголь тримає гусяче перо в руках, на іншій – парубок, який пригорнув до грудей дівчину). На конверті поясилий портрет Гоголя у вишиваній сорочці, на плечі накинтий плащ. Поруч напис: "Микола Гоголь. 1809–1852 рр." (оформлення худ. В. Чередниченка). 1 квітня 2009 р. відбулося перше штемпелювання конверта у Києві, Миргороді та Ніжині.

Література: Пиріг Любомир. Філателістична Гоголіана. *Пам'ятки України. Історія та культура*. 2009. Бер.–квіт. № 2. С. 80–83.

Фіщич Степан Миколайович (01.06.1951–08.06.2014) – український співак (лірико-драматичний тенор). Народний артист України (1993). Закінчив Львівську консерваторію (1977), відтоді – в Національній опері України (Київ). З 1990 р. викладав у Київському інституті культури.

Виконавець партії Андрія в опері "Тарас Бульба" М. Лисенка, Грицька ("Сорочинський ярмарок" М. Мусоргського).

Фразерко Євген Миколайович (спр. прізви. Фразе) – актор трупи П. В. Прохоровича. Написав комедію "Сорочинський ярмарок" на 1 дію (ценз. дозв. від 21.12.1914) та мініатюру "Утоплена" ("Русалка") на 1 дію зі співами (ценз. дозв. від 08.10.1915).

Франко Іван Якович (27.08.1856–28.05.1916) – видатний український письменник, вчений, державний діяч. Навчався у Львівському університеті (1875), закінчив Чернівецький університет (1891). Захистив докторську дисертацію (1893). Обирався до сейму. Дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка (1899), почесний доктор Харківського університету (1906). Зробив значний внесок у розвиток української літератури та громадської думки як журналіст і видавець багатьох журналів у Львові та Західній Україні. І. Франко проявляв значний інтерес до

Портрет І. Франка.

Худ. Л. Серветник-Юрчук

творчості М.Гоголя. Він критично ставився до деяких перекладів, опублікованих у Західній Україні, вступав у дискусію про різні оцінки, суперечливі за своїм змістом життєвої і творчої долі Гоголя, яка вкладалася у рамки своєрідного трикутника – "українська ідентичність – російська інакшість – вселюдність".

Іван Франко мав свою думку, яка відрізнялася від твердження М. Драгоманова чи І. Нечуя-Левицького тощо. Він чітко розумів місце і роль Гоголя як для російської, так і української, а також світової літератури.

У статті "Сьогочасне літературне прямування" підкреслював думку про нерозривний зв'язок "народності",

"національності" і "реалізму", які знаходив у творчості Гоголя. Автор "Каменярів" вказував на велике значення Гоголя і всієї прогресивної російської літератури для української.

У Галичині здійснювалися переклади творів Гоголя української тематики. Читачів хвилювали описи природи, героїчні подвиги тощо, які були насичені романтичними прийомами. Але глибоко реалістичні твори письменника "Мертві душі" довгий час залишалися невідомими галицьким читачам. А І. Франко надавав цьому творові велике літературне значення. Тому він взявся за переклад поеми.

Перш ніж розпочати переклад поеми Гоголя "Мертві душі" І. Франко ознайомився з критичними працями про творчість письменника. Глибоко проникаючи в творчу лабораторію Гоголя, дослідник намагався виявити оригінальне гоголівське і побачити, як українські художники слова використовують це у своїй творчості. Віддаючи належне повістям на українську тематику, він все ж найбільше цінував "Мертві душі", які демонстрували правдиві реалістичні образи з гострою сатиричною спрямованістю. На початку 80-х рр. XIX ст. І. Франко розпочав перекладати "Мертві душі". У 1882 р. надруковано їх першу частину. Український переклад демонстрував високу майстерність І. Франка. У процесі своєї роботи над твором Гоголя він цікавився іншими перекладами і склав на прохання ніжинського професора М. Сперанського бібліографію. Крім цього, він вивчив всі додатки, які вилучалися з тексту цензурою, і ввів їх до свого перекладу. Дослідник франківського перекладу "Мертвих душ" Ф. Арват зазначив: "Франко враховував помилки інших перекладачів Гоголя, і щоб донести до українського читача основний пафос поеми, побудував свій переклад на інших принципах... Враховуючи значення і стиль тих чи інших слів і виразів, Франко відповідно перекладав книжне російське – книжним українським, розмовне – розмовним, просторіччя – просторічним, до фразеологізму підбирав відповідний, а якщо у мовної одиниці не було відповідної, то передавав її зміст, емоційний і стилістичний колорит описово, використовуючи інші, але рівнозначні мовні засоби".

Вихід основного твору Гоголя у перекладі І. Франка мав значний вплив на розвиток тогочасної української літератури.

На противагу тим, хто докоряв Гоголю у "кар'єризмі" та зраді Україні, бо творець "Вечорів..." і "Мертвих душ" писав російською мовою, Франко відзначав як позитивний факт участі Гоголя – українця за походженням у створенні великої російської реалістичної літератури. Перераховуючи імена багатьох письменників українського походження, наголошував, що всі ці автори відомих літературних творів впливали на розвиток російської літератури і в свою чергу "сприяли утвердженню серед українців гуманних, прогресивних ідей".

Література: Арват Ф. С. Із спостережень над мовою перекладу І. Я. Франка поеми Гоголя "Мертві душі". *Праці Одеського університету*. Одеса, 1956. Т. 146; Гук Інна. Переклад І. Франка поеми М. Гоголя "Мертві душі" та його значення для української літератури. *Наукові записки Нац. ун-ту "Острозька академія". Серія Філологічні науки*. 2014. Вип. 41; Барабаш Ю. Франкові причини до української Гоголіани. *Нові Гоголезнавчі студії*. Ніжин, 2007. Вип. 5 (16). С. 8–19.

Франько Дмитро Васильович
(12(25).10.1913–04.11.1982) – український актор. Народний артист УРСР (1969). Закінчив Київський театральний інститут (1938), з 1947 р. – його викладач. Працював у Київському театрі Червоної армії, у Київському російському драматичному театрі ім. Лесі Українки (1947–1982).

Яскраво зіграв роль Ноздрьова у виставі "Мертві душі" за Гоголем. У кіно залишився помітним Корж у "Вечорі на Івана Купала" (1968).

Сцена із вистави "Мертві душі".

В центрі Ноздрьов – Д. Франько

Френкель Михайло Адольфович
(11.06.1937–01.05.2016) – український художник театру. Заслужений діяч мистецтв УРСР (1990). Закінчив школу-студію ім. В.І. Немировича-Данченка при МХАТі (1972). Працював у київських театрах музичної комедії (1957–1966) і ТЮГу (1966–1976), Ризькому театрі російської драми (1980–1985). З 1987 до 1995 р. – головний художник Київського (тепер Національний) російського драматичного театру ім. Лесі Українки. У 1987–1995 рр. – викладач Київського театрального інституту. Автор монографій.

У Німеччині оформив виставку "Ревізор" Гоголя" (1992).

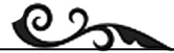

Халатов Віктор Михайлович (спр. прізвище – Поросьонков; 12(25).02.1901–13.02.1969) – український актор. Народний артист УРСР (1947), народний артист Чечено-Інгуської АРСР (1944). Походив з акторської сім'ї. Працював в Україні – Дніпропетровську, Одесі, Сімферополі (1929), в Київському російському драматичному театрі ім. Лесі Українки (1936–1969), де зіграв 79 ролей, серед них Манілова ("Мертві душі" за Гоголем).

Література: Віктор Халатов. Збірка статей, нарисів і спогадів (1973).

***В. Халатов – Манілов та
М. Білоусов – Чичиков у виставі "Мертві душі".***

Халчинський Іван Дмитрович (24.06.1811–19.02.1856) – товариш М. Гоголя по Гімназії вищих наук кн. Безбородька. Батько працював у Кременчузі поштомейстером. Закінчив Єлизаветградське повітове училище. У Ніжині навчався у 1820–1829 рр. з Гоголем в одній групі і жив в одній спальні. Після закінчення отримав право на чин XII кл. Добре володів іноземними мовами, самостійно вивчив англійську мову, брав участь разом з іншими гімназистами у перекладах праці "Історія тридцятилітньої війни", а разом з Л. Бородиним перекладав "Восточные сказки", збереглося і декілька оригінальних віршів.

К чему упрямством называть
Бессилье своего сомненья?
Я рад всегда вам угождать,
Но для стихов нужно призванье.
Его лишен я с юных лет
И с музами живу в разладе,
Ни разу милый их привет
Не послужил к моей отраде.
Души моей порыв напрасный
Теперь на суд вам предаю;
Скажите: может ли бездарный
Искать пристанища в раю <...>

Був одним із близьких до професора М. Белоусова, а тому проходив у "Справі про вільнодумство". Після закінчення гімназії служив у С.-Петербурзі, а з 30-х рр. – у Міністерстві іноземних справ, обіймаючи різні посади. У 40-х рр. служив у Азіатському департаменті, а потім у дипломатичній місії у Константинополі. З лютого 1850 р. був консулом у Валахії і Молдавії. Зустрічався з Гоголем у С.-Петербурзі. І. Халчинський згадується у листах Гоголя 1848 р., коли письменник перебував в Італії та на Мальті. У цей час Гоголь просив своїх кореспондентів пересилати листи до нього на адресу І. Халчинського (Гоголь Н. ПСС. Т. XIV. С. 42, 44). У листі до О. Толстого Гоголь писав: "Рекомендую вам мого товариша по школі Халчинського. Він дуже доброго серця, благородний і вельми діяльна людина" (Гоголь. ПСС. Т. XIV. С. 59). Ім'я І. Халчинського зустрічається і в листах адресатів Гоголя. Рано пішов із життя. В. Любич-Романович написав вірш "Надгробная товарищу и сослуживцу И. Д. Халчинскому" (Супронюк О. К. Н. В. Гоголь и его окружение в Нежинской гимназии. Київ, 2009. С. 188; ИРЛИ. Оп. 1 (1419).

Харченко Антін Іванович (05.08.1887 – після 1937) – редактор журналу "Кооперативна зоря", видавництво "Література і мистецтво", перекладач повістей Гоголя "Сорочинський ярмарок", "Страшна помста", "Вій", "Шинель" для збірника "Твори: у 5 т." (Київ, 1929–1932), а також для окремих видань, які друкувалися у той час. Оскільки був репресований (1937 р.), то в подальшому його прізвище не вказувалося.

Харченко Марія Федорівна (14.04.1924–31.12.2016) – українська актриса. Народна артистка УРСР (1981). Закінчила Ужгородське музичне училище (1954). Грала у Запорізькому музичному театрі (1943–1947), П'ятигорському театрі музичної комедії (1947–1948). З 1949 р. – в Закарпатському українському музично-драматичному театрі (Ужгород).

Серед зіграних ролей Фекла Іванівна у виставі "Одруження" за п'єсою Гоголя.

Хвиля Олександр Леопольдович (02(15).07.1905–17.10.1976) – український актор. Народний артист РРФСР (1963). Сценічну діяльність почав в аматорській трупі. Працював у Музично-драматичному театрі ім. М. Заньковецької (1924–1926), "Березілі" (1926–1934), Харківському драматичному театрі ім. Т. Шевченка (до 1941 р.) після війни працював у Москві. Знімався в українському кіно: "Кармелюк" (1939), "Пархоменко" (1942), "Щорс", "Богдан Хмельницький", "Тарас Шевченко" та ін. Виконав ролі у фільмах: Чуб, ("Вечори на хуторі біля Диканьки"), Голова ("Майська ніч").

Олександр Хвиля – Чуб у фільмі "Вечори на хуторі біля Диканьки"

Хвостенко-Хвостов Олександр Веніамінович (05(17).04.1895–16.02.1968) – український художник театру, один із основоположників української сценографії, графік. Народний художник УРСР (1945). Закінчив МУЖСА (1917). Працював в Україні (1919). У 1921–1947 рр. (з перервами) – професор Харківського художнього університету. Працював у книжковій графіці та декоратором у харківських і київських театрах.

У 1950 р. для вистави "Утоплена" М. Лисенка (за Гоголем) створив декорації у Київському театрі опери та балету, які відзначалися багатством барв та відчуттям стилю музичного твору, а також для опери "Тарас Бульба". Автор ілюстрацій до повісті Гоголя "Невський проспект" (Київ, 1952).

Ескізи костюмів до опери "Тарас Бульба".

Пап., граф., олів., акв. (1950-ті).

Худ. О. Хвостенко-Хвостов

Література: Драк А. Олександр Веніамінович Хвостенко-Хвостов (1962); Олександр Хвостенко-Хвостов (1987); Олександр Веніамінович Хвостов (Хвостенко): каталог (1985).

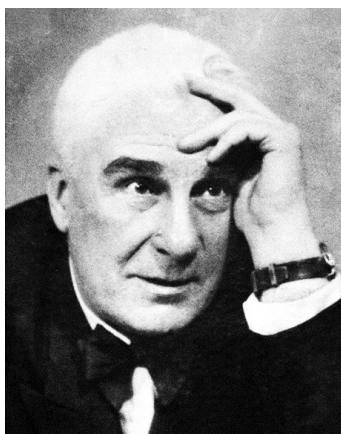

Хмелевський Йосип Целестіанович (18.03.1849–05.08.1924) – український фотограф-художник. Учасник 20 міжнародних фотовиставок, володар золотих медалей і дипломів. З 1878 р. працював у Полтаві, мав власне фотоательє, яке на той час було одним з найкращих у Росії. Створив серію фотографій та зафіксував види Полтавщини.

Серед робіт – фотоальбом "Гоголь на Батьківщині".

Обкладинка альбому Й. Хмелевського (1901)

Хохлов Костянтин Павлович (20.10(01.11). 1885–01.01.1956) – український режисер, актор і педагог. Народний артист СРСР (1944). Закінчив Московське театральне училище (1908). У 1938–1954 рр. працював художнім керівником Київського російського драматичного театру ім. Лесі Українки, в якому здійснив постановку "Мертвих душ" Гоголя (1952). Критика відзначила, що режисер зумів з яскравою театральністю розкрити "пустопорожню мрійливість манілових, показати грубість і звірину сутність собакевичів, підлість ноздрьових, тупість і жадність коробочок. Вистава безжалісно

викривила спустошеність і омертвіння душ, охоплених жадобою користолюбства, лицемірством. Вистава користувалася великим успіхом і через те, що режисер зумів підібрати ансамбль визначних акторів, які своєю майстерністю в усьому художньому багатстві розкрили гоголівські типи (Чичиков – М. Белоусов, Ноздрьов – Д. Франько, Манілов – В. Халатов, Коробочка – Е. Азарх-Опалова, Л. Карташова; Собакевич – А. Биков, губернатор – С. Петров та ін.)". Заслуга К. Хохлова була і в тому, що він включив до репертуару театру твір Гоголя, бо після постановки "Женитьбы" у 1935 р. їх не було.

Література: Зюков Б. Костянтин Хохлов (1985); Народний артист Союзу РСР К. П. Хохлов. Збірник статей та спогадів сучасників (1968).

Христич Зоя Петрівна (01.11.1932–03.05.2016) – українська співачка (ліричне сопрано) і педагогиня. Народна артистка УРСР (1965). Закінчила Одеську консерваторію (1956). Працювала у Київському театрі опери та балету (1956–1981), викладачка Київської консерваторії (1965–2011, з 1984 р. – професор).

Виконавиця партії Оксани в опері "Різдвяна ніч" М. Лисенка.

Література: Яворський Е. Зоя Христич. Київ, 1975.

Хуторна Єлизавета Олексіївна (спр. прізви. – Островерхова; 30.05.(11.06).1886–08.01.1980) – українська актриса. Заслужена артистка УРСР (1951). Розпочинала свій творчий шлях у Ніжині у М. Заньковецької. Грала в театрі М. Садовського (1906–1920), працювала в театрах Ромен, Київському державному українському драматичному театрі ім. Т. Шевченка, Одеси, Донбасу, Полтави, Запоріжжя та ін. У 1942–1957 рр. – в Житомирському українському музично-драматичному театрі ім. І. Кочерги.

Зі 150 різнобічних та різновікових образів одним із найяскравіших була роль Анни Андріївни у п'єсі "Ревізор" Гоголя, яку вона двічі зіграла у Києві та Одесі. Коли працювала у театрі М. Садовського, то шкодувала, що 1919 р. при першій постановці "Ревізора" українською мовою їй не дісталася роль Ганни Андріївни. У 1925 р. у листі до М. Заньковецької вона згадувала: "Я думала, що ця роль мені дістанеться, і вперше відчула ображене артистичне самолюбство".

У 1923 р. роль Ганни Андріївни вона зіграла в Державному українському драматичному театрі ім. Т. Шевченка. "У цій ролі я себе почувала легко, вільно, наче вдома. У. Замичковський (Городничий), К. Загорянська (Марія Антонівна), М. Тінський (Хлестаков) були чудесними партнерами" (з листа до В. Гайдабури). Як свідчать театрознавці, Є. Хуторна по-своєму трактувала цей образ.

Сцена із вистави "Ревізор" М. Гоголя.

К. Загорянська – Марія Антонівна і Є. Хуторна – Ганна Андріївна

У ній не було тієї плотолюбності, яку підкреслювали деякі актриси. "Ганна Андріївна у виконанні Хуторної постала зманіженою провінційною кокеткою, вихованою на романах і альбомах. Особливої влади над чоловіком вона не має, до нього взагалі не долітає її щебетання, дрібне дорікання та глузування. І пиha її типово провінційна – в ній більше вульгарної удаваності, ніж справжньої гідності... Залицяння Хлестакова було приємним Ганні Андріївні – Хуторній, але і лякало авантюристю. Тому вона не особливо засмучувалася, коли той переключався на Марію Антонівну" (В. Гайдабура).

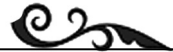
Запам'ятовувалися й епізодичні ролі, зіграні у виставах "Ревізор" – Явдоха та у "Вій" – шинкарка.

Література: Гайдабура В. Єлизавета Хуторна (1985).

Хуторян Антін Семенович (26.01.1892–09.07.1955) – перекладач. Закінчив Уманську школу садівництва і хліборобства. Належав до літературної організації "Плуг". З 1925 р. – поет і фейлетоніст. В роки Великої Вітчизняної війни був військовим кореспондентом газети, після війни працював в Держлітвидавництві. Автор збірок поезій та фейлетонів. Член СП СРСР (1951). Перекладом почав займатися з 30-х рр. XX ст.

Переклав повісті Гоголя "Сорочинський ярмарок" (Київ, 1953), "Тарас Бульба" (Київ, 1952, 1958, 1969, 1971, 1984, 2012), "Ніч перед Різдом" (1952), "Шинель" (1952), "Ревізор" (1948).

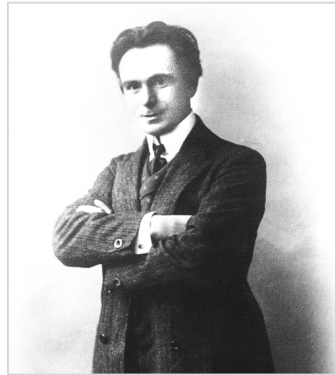

Цапок Георгій Антонович (19.04(01.05). 1896–21.06.1971) – художник і графік. Навчався у Харківському художньому училищі (1914–1918). В роки громадянської війни писав агітплакати, розписував агітпоїзди. Оформляв вистави в Харківському театрі опери та Театрі Революції, Харківському російської драми, Театрі ім. І. Франка.

У 1-му Харківському театрі для дітей оформив у 1927 р. виставу "Одруження" М. Гоголя.

Цесевич Платон Іванович (25.11(07.12). 1879–30.11.1958) – український і російський співак (бас). Народний артист РРФСР (1947). Вокальну освіту здобув приватно. Сценічну діяльність почав 1896 р. в українських трупах Д. Гайдамаки, І. Ярошенка, О. Суслова. З 1904 р. співав у театрах Росії та України (Одесі, Києві, Харкові), у 1933–1948 рр. – концертував по СРСР.

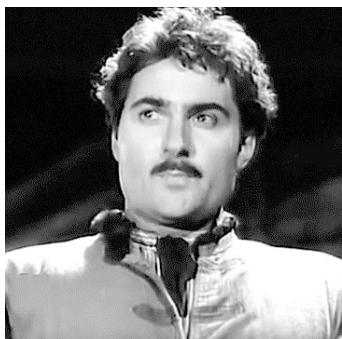
Серед ролей: партія Тараса ("Тарас Бульба" М. Лисенка, перше виконання) у Харківському театрі опери у сезон 1924–1925 рр. За своєю фактурою відповідав гоголівському персонажу: "високий, крутоплечий, наче велетень, висічений з кам'яної брили". Тогочасна періодична преса зазначала: "Тарас – П. Цесевич в яскраво-червоному жупані і білій смушевій шапці відразу оволодівав увагою глядачів. Мудрий спокій відчувався і в його неквапній ході, і рухах, і задумливому погляді. Широкою, могутньою хвилею, наче з душевних глибин, линуло аріозо "Коли ж, подужаний літами, знесилюсь я у боротьбі", і щирою батьківською теплою були зігріті слова до синів, що прихилили свої голови до його широких грудей: "Ну, прощайте ви, буйвіки! Вчіться добре і шануйтеся" (Ю. О. Станішевський).

Образ Тараса, створений П. Цесевичем, уособлював собою волелюбний український народ і його прагнення до свободи. Актор вражає своєю багатогранністю, тонким проникненням в образний лад лисенківської партитури. Співак розкривав у характері Тараса його любов до Батьківщини і вірність козацьким заповітам. Перед глядачем постає люблячий батько, хоробрий воїн і досвідчений полководець. У піднесено-урочистому патетичному, але глибоко завуальованому виконанні звучить аріозо, звернення до запорожців: "Що у світі є святіше понад наше побратимство". Це батьківське слово до своїх синів. З глибоким боєм актор промовляє слова "Я тебе породив, я тебе і уб'ю".

Дослідник творчості актора Ю. Станішевський підкреслив: "Героїко-романтичний образ, створений П. Цесевичем, надихав усю виставу, всі вокально-сценічні образи особливою романтичною піднесеністю".

Тв.: Полвека на оперной сцене. *Музична культура України*. Київ, 2008; Станішевський Ю. О. Український радянський музичний театр. Київ, 1970.

Цимбаліст Віктор Петрович (25.01.1930 – 30.01.1998) – український актор. Народний артист УРСР (1982). Закінчив Київський театральний інститут (1952), Київську консерваторію (1957). З 1952 р. працює в Київському (тепер Національному) українському драматичному театрі ім. І. Франка.

Зіграв роль Голови у виставі "Різдвяна ніч" за Гоголем.

**Євдоким Циньов –
Тарас в опері
"Тарас Бульба"
М. Лисенка**

Циньов Євдоким Карпович (31.07(12.08). 1893–29.01.1977) – оперний співак (бас). Заслужений артист УРСР (1951). Вокальну освіту здобув у Катеринославському музичному училищі (1913–1917). Працював у Катеринославській опері (1917–1923), Харківському (1925–1927), Київському (1927–1957) театрах опери та балету.

Створив багато цікавих образів на оперній сцені, серед них: Тарас в опері "Тарас Бульба" М. Лисенка, Пацюк у "Ночі перед Різдвом", які світилися перлинами вокальної майстерності, а останній і гумором. "Євдоким Циньов – це була самобутність часу, дивовижне явище у вокальному мистецтві, в ньому сконцентрувалися такі риси, які притаманні українському народові, – талант, воля, гумор. У його творчості, як у дзеркалі, відображалися найтиповіші риси українського козацтва... І це все був повнокровний, самобутній, неповторний образ... Це був живописний і багатогранний образ. Тут появлялися моменти зацікавленості, хитрощів,

мужність і відвага... Циньов ніколи не знав вокальних перешкод, був гідним суперником М. Донця, І. Паторжинського, М. Роменського" (Віктор Борищенко. *Українські співаки у спогадах сучасників*. Київ, 2003. С. 374). Актор володів сильним голосом рідкісної природної краси, широкого діапазону, солов'їної дзвінкості.

Ципола Гізела Альбертівна (27.09.1944) – українська співачка (лірико-драматичне сопрано). Народна артистка СРСР (1988). Закінчила Харківський інститут мистецтв (1969). У 1969–1988 рр. працювала в Київському театрі опери та балету. З 1985 р. викладала у Київській консерваторії.

Успішно виконала партію Марильці в опері "Тарас Бульба" М. Лисенка.

Цисс В. Д. – (псевд. Ц. ... батько) автор п'єси "Тарас Бульба" з підзаголовком "Драматичні справи в одминах. Налагоджено по Гоголю і по другим. Приурочено до другої четвертини XVII ст. років принаймні 1633–1639 рр. Стародавня Україна в драматичних справах" (Одеса, 1899).

Цурковський Антон Януарович – перекладач повістей "Страшна помста" (1909) та "Зачароване місце. Билиця, розказана дячком з українського села" (1910), який опублікував переклади у редактованому ним "Календарі для американських русинів" на кошти "Руського народного Союзу у Нью-Йорку".

Чавдар Єлизавета Іванівна (23.02.1925–27.12.1989) – українська співачка (лірико-кolorатурне сопрано) і педагогиня. Народна артистка СРСР (1952). Закінчила Одеську консерваторію (1948). Працювала в Київському театрі опери та балету (1948–1968). З 1968 р. – викладачка Київської консерваторії (з 1979 р. – професор).

Блискуче виконання партії Марильці в опері "Тарас Бульба" М. Лисенка. Акторська майстерність виконавиці у поєднанні з вокальною, де спів зачаровував інструментально чистим звуком, чіткою дикцією, віртуозною технікою, красивим тембром голосу, задушевністю, – все це захоплювало слухачів, і надовго залишався в їх пам'яті образ, створений актрисою-співачкою.

Чаговець Всеволод Андрійович (05(17).02.1877–20.12.1950) – відомий український та російський журналіст і театрознавець. З 1901 до 1918 р. працював театральним рецензентом і публіцистом в газеті "Киевская мысль", де опублікував цикл статей під назвою "На родині Гоголя" (1901, вересень), брав участь у формуванні репертуару й у режисерській роботі театру Миколи Садовського. Написав спогади про українське театральне життя початку ХХ ст.

Автор інсценізацій творів Миколи Гоголя, зокрема "Тараса Бульби", а також досліджень про сім'ю Гоголів-Яновських.

Література: Чаговець В. А. Семейная хроника Гоголей (по бумагам семейного архива). *Памяти Гоголя*. Киев, 1902. Отд. 3; Из семейной хроники Гоголей (Мемуары В. Гоголь-Головни примеч. Чаговца). Киев, 1909; Життя і сцена. Київ, 1956.

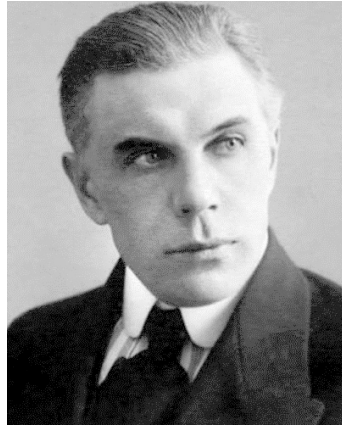
Чайкін Всеволод Костянтинівич (30.11.1935 – жовтень 1996) – український актор. Народний артист УРСР (1981). Навчався у Харківському (1953–1956), Київському (1956–1959) театральних інститутах. У 1959–1961 рр. працював у Дніпропетровському українському драматичному театрі, а з 1961 р. – в Харківському театрі юного глядача.

Серед зіграних ролей: Земляника в п'єсі "Ревізор" Гоголя.

Чалий Дмитро Васильович (02.07.1904–1985) – український вчений-літературознавець. Досліджував творчість Гоголя у зв'язку з реалізмом ("Реалізм Гоголя" (1952), "Розвиток реалістичного методу у творчості М. В. Гоголя" (1959)), а також з проблемами гуманізму ("Великий гуманіст" (1977)), розвитком культури ("Гоголь і передова російська культура його часу" (1952)), літературно-мистецькими зв'язками та гоголівськими традиціями в українській літературі ("Розвиток гоголівських традицій в творчості Шевченка" (1953)); "Вплив реалізму Гоголя на творчість Квітки-Основ'яненка" (1954)) та ін. Виступав як рецензент монографій, присвячених творчості Гоголя.

Чардинін Петро Іванович (спр. прізви. – Красавчиков; 27.01(8.02).1873–14.08.1934) – російськи і український кінорежисер. Закінчив музично-драматичне училище. У кіно – з 1907 р. Працював у фірмі О. Ханжонкова. З 1909 р. ставив фільми за власними сценаріями. Це були фільми-інсценізації класичних творів, зокрема "Мертві душі", в якому виступив режисером, сценаристом, актором. Персонажі нагадували ілюстрації художників до поеми, які розташовувалися в одній і тій же театральній декорації. Мізансцени статичні, фронтальні, а в фіналі всі герої утворюють групову композицію навколо бюста Гоголя. У "Мертвих душах" кумедно синтезувалися вплив книжкової графіки, театральних мізансцен і балаганного ефекту. З 1923 р. працював в Україні. Тут створив на Одеській кінофабриці фільм "Черевички" (1928), сценарій для якого написав Л. Гуревич.

Чаришніков Юрій Іванович (1947) – український художник-графік. Народився у м. Львів. Закінчив Український поліграфічний інститут ім. І. Федорова (1971), згодом був викладачем цього інституту. Член НСХУ (з 1997). Учасник персональних та групових виставок в Україні, США та країнах Європи (понад 45 виставок у 25 країнах), численних бієнале графіки. Володар нагород і призів, серед яких нагорода Асоціації художників Нью-Джерсі (1992, 1996), Гран-прі "Золотий пензель" Міжнародного конкурсу фантастичного малюнку (м. Лос-Анджелес, 1999), медаль 13-ї Міжнародної бієнале станкової графіки в Сеулі (2004) та інші.

Автор ілюстрацій до повістей Ф. Достоевського, "Мцирі" М. Лермонтова, творів К. Чуковського. Видання "Н. В. Гоголь. Петербургские повести" з графікою Чаришникова вибороло гран-прі на V Ювілейному міжнародному конкурсі "Мистецтво книги" (м. Москва, 2008). Лауреат премії "Золоте яблуко" (м. Братислава, Словаччина), Міжнародної виставки "Мистецтво книги" (м. Лейпциг, Німеччина). Твори публікувалися у багатьох європейських і американських виданнях, зокрема у газеті "New York Times".

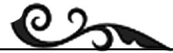
Обкладинка книги "Петербурзькі повісті" М. Гоголя.

Худ. Ю. Чаришніков

Частій Микола Андрійович (25.03(07.04). 1905–18.11.1962) – український співак (бас). Народний артист УРСР (1941). Закінчив Харківський музично-драматичний інститут (1929). Соліст Харківського (1927–1935), Тбіліського (1941–1944) та Київського (1935–1941, 1944–1958) театрів опери та балету. Державна премія СРСР (1950).

Виконавець партій за творами Гоголя: Голова ("Різдвяна ніч") та Тарас ("Тарас Бульба" М. Лисенка), Мельник ("Русалка" О. Даргомижського).

Чекієв Федір Іванович – інспектор, наглядач, викладач російської мови у Ніжинській гімназії вищих наук кн. Безбородька. Навчався в Академії мистецтв, працював учителем малювання в Казанській гімназії (1779) та університеті (1799–1807), був директором Оренбурзької гімназії, викладачем російської мови, інспектором в Гімназії вищих наук кн. Безбородька у Ніжині (1820 – 1822). Після смерті першого директора В. Г. Кукольника (06.02.1821) і до призначення на цю посаду І. С. Орлая (01.11.1826) був першою особою в управлінні гімназії. При вступі Гоголя був інспектором. Його ім'я зустрічається в листуванні письменника.

Чепіга Іван Феофанович (спр. прізви. – Зеленкевич Яків; 12.05.1875–22.08.1938) – видатний педагог, літературознавець, перекладач повісті Гоголя "Ніч перед Різдвом" (1912) з деякими змінами та скороченнями. Переклад був опублікований в газеті "Громадський голос". До 1927 р. викладач української та німецької мов в українській гімназії. Репресований.

Червонюк Євген Іванович (21.04.1924–12.02.1982) – український співак (бас) і педагог. Народний артист СРСР (1967). Закінчив Київську консерваторію (1950). Працював у Київському (1950–1952) та Харківському (1952–1977) театрах опери та балету. У 1960–1977 рр. викладач Харківського інституту мистецтв (з 1974 р. – професор).

Актриса Таїсія Бурцева згадувала: "Думаю, що небагато знайдеться навіть серед великих артистів таких, які б так легко володіли всіма амплуа, як це вдалося Червонюку: від трагедійного до комічного, від героїчного до характерного... В кожній партії було "точне попадання". З таким почуттям міри, з таким смаком були відібрані інтонації, жести, міміка, емоції, необхідні для того чи іншого образу, що забувалося, що це оперний герой... Червонюка по праву можна назвати художником оперного мистецтва, бо образи, які він створював, були прожиті його власним життям, забарвлені неповторним багатством його голосу та емоцій" (Українські співаки у спогадах сучасників. Київ, 2003. С. 666). Такими були і створені ним гоголівські образи Чуба ("Ніч перед Різдвом") та Тараса Бульби в одноіменній опері М. Лисенка. "Українські типажі були близькі Євгену Івановичу, бо сам він від природи був наділений українським характером: доброзичливий, веселий, з гумором, – зауважував К. Шаша. – В образі Тараса Бульби з однойменної опери

*Євген Червонюк – Тарас в опері
"Тарас Бульба" М. Лисенка*

М. Лисенка розкрилася глибина драматичного таланту Є. Червонюка. Йому імпонували такі риси героя, як кровна єдність зі своїми побратимами, з батьківщиною. Виконання цієї партії засвідчило творчу зрілість артиста" (Там само. С. 668).

Черкасенко Спиридон Феодосійович (24.12.1876–08.02.1940) – український письменник, драматург, суспільно-культурний та театральний діяч, журналіст, автор комедій, драм, сценічних переробок. Написав декілька критичних праць на твори Гоголя, у яких високо цінував творчість письменника. Працював у Києві (в театрі Садовського), Відні, Ужгороді, Празі.

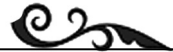
Написав п'єсу "Страшка помста" казка на 5 картин (цен. дозв. від 27.10.1914) (Київ, 1918).

Він належить до молодого покоління драматургів поч. XX ст., які бачили, що можливості побутово-реалістичної драми вже вичерпані, а тому орієнтувалися на неоромантичну, символістичну драму. Особливий підйом у творчості драматурга помічається в 1917–1919 рр. Про це свідчить драма "Про що тирса шепотіла" (1918), а також п'єси цього ж року "Страшна помста" і "Чорна Рада". Картини козацького життя XVII ст."

Коли восени 1914 р. С. Черкасенко показав свою п'єсу "Страшна помста" М. Садовському, то, як свідчить В. Василько, "Микола Карпович буквально накинувся на п'єсу і одразу ж почав над нею працювати. Він дуже любив Гоголя, охоче його ставив і грав у виставах, а тут іще гоголівська романтика, козацькі часи, таке миле серцю Миколи Карповича". Прем'єра п'єси відбулася 3 грудня 1914 р. Пік постановок "Страшної помсти" прийшовся на 1915–1917 рр. У цей час було здійснено понад 20 вистав.

Очевидно, що ідею твору С. Черкасенко формулює устами Кобзаря, якого немає у Гоголя: "Коли людина для коханого переступає закон, звичаї, забуває про Бога, про гріх, про пекло, це страшно, бо її на все стане. Старий батько твій, запалившись до тебе коханням, переступив усі закони, зрадив Батьківщину". Якщо у Гоголя аморальність – результат зради, то у Черкасенка зрада – це наслідок моральних почуттів.

Драматург відходить від тексту Гоголя: звужує образ Катерини і розширяє образ її батька – чаклуна Купер'яна. В центрі п'єси стає цей негативний персонаж. Форма сну у повісті заміняється на сцену гіпнотичного сеансу, розширюється мотив зв'язку Купер'яна з поляками, ненависті батька до зятя-суперника, вводиться сцена взаємин єврейської сім'ї тощо. Незважаючи на деякі відхилення, драматург зберігає вірність текстові Гоголя. С. Черкасенко наділяє образи специфічними рисами характеру в романтичному спрямуванні. В п'єсі увага зосереджена на прийомах психологізму. Для видання 1918 р. переробив "Страшну помсту" (на

п'єсу з 5 картин із прологом). На відміну від оригіналу у своїй п'єсі Черкасенко зосередив увагу на побутово-історичному драматизмі без помпезних баталій. Критики 20-х рр. XX ст. відзначали, що інсценізацію С. Черкасенка не можна назвати переробкою гоголівської повісті, бо вийшла цілком оригінальна драма "за Гоголем".

На основі сюжету повісті "Втрачена грамота" С. Черкасенко написав лібрето лірично-комічної опери "Шинкарка". 1921 р. він завершив роботу над лібрето опери на 3 дії "Відьма" (за Гоголем), музику до якої написав композитор Я. Ярославенко.

Черкашина-Губаренко Марина Романівна (22.06.1938) – українська музикознавець і лібретистка. Доктор мистецтвознавства, професор (1985), академік АМ України (2017), заслужена діячка мистецтв України (2008). Закінчила Харківську консерваторію (1962). У 1963–1984 рр. працювала викладачкою Харківського інституту мистецтв, з 1985 р. – професор Київської консерваторії (тепер Національна музична академія). Членкиня Спільки композиторів СРСР і Спільки композиторів України (1970).

Праці: лібрето до опери-балету "Вій" (1980, у співавтор.), балету "Майська ніч" (1989, у співавтор.) – всі з композитором В. Губаренком.

Черниш Василь Іванович (1759–1821) – вітчим О.С. Данилевського, перший маршал Полтавської губернії, де працював у 1801–1803, 1809–1812, 1818–1820 рр. Сусід і приятель В. П. та М. І. Гоголів-Яновських.

Чижевський Дмитро Іванович (23.03(05.04).1894–18.04.1977) – філософ, літературознавець, культуролог. Навчався у Петербурзькому (1911–1913), Київському Св. Володимира (1914–1919) університетах. Брав участь у студентських та робітничих гуртках, у Революції 1917 р. Член Української Центральної Ради, від меншовиків представляв їх у Малій Раді. Паралельно викладав філософію у Київському університеті, а мовознавство – на Вищих жіночих курсах, відстоював українську мову. 1921 р. після захоплення Української Народної Республіки військами більшовиків виїхав до Німеччини, де в місцевих

університетах поглиблював знання з філософії. Працював в Українському педагогічному інституті ім. М. Драгоманова (з 1924), Українському Вільному університеті (з 1929) в Празі, викладав у Німеччині в університеті в Галле (1932–1945), в Мюнхені (з 1945), в США в Гарвардському (1951–1956), Гейдельберзькому (з 1956) університетах, член Гейдельберзької Академії (з 1962), почесний професор низки університетів. Серед досліджень праці з філософії, культурології, українського бароко, історії української літератури (від початків до доби реалізму).

У науковій спадщині Д. Чижевського були і праці про життєву й творчу долю Гоголя. У "Нарисах з історії філософії на Україні" (1931) письменнику відведено цілий розділ. У ньому вчений постать автора "Вечорів..." і "Мертвих душ" розглядає на тлі української культури і філософської думки, у зв'язку з іменами Г. Сковороди, Я. Козельського, Г. Полетика, С. Гамалія, кирило-мефодіївців, Т. Шевченка та інших у контексті "української ментальності "філософії серця", специфічних релігійно-етичних та естетичних особливостей національного світопочування і світогляду" (Барабаш Ю. Гоголіана Д. Чижевського. *Дивослово*. 2002. № 10. С. 3). Опираючись на наукові твердження, Д. Чижевський, на відміну від інших культурних діячів українського зарубіжжя, які відстоювали принципи по відношенню до Гоголя – "Наш – не наш", "поклав початок процесові деполітизації, деідеологізації гоголівської теми в зарубіжному українському літературознавстві" (Там само. С. 41).

Вчений розглядав Гоголя не лише в україномовному аспекті, прилучаючи його до української школи в російській літературі і називаючи "вершком розвитку" цієї школи (див. працю Д. Чижевського "Історія української літератури". Тернопіль, 1994. Ч. 1. С. 292), а й розглядаючи його як видатного письменника світового значення (праці "О "Шинели" Гоголя" (1938), "Неизвестный Гоголь" (1952), "Гоголь Микола" в Енциклопедії українознавства тощо).

До оцінки Гоголя Д. Чижевський підходив із позиції: "Навіть мова, яка часто може служити критерієм, чи відносити дану особу до тієї чи тієї культури, і вона тут не може бути певним мірилом уже через те, що в українській мові майже не писав ніхто з українських мислителів. Проте національні особливості виявлялися в їх думках, як це завжди буває, цілком спонтанно, само собою" (Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. С. 15–16). Деякі твори Гоголя, зокрема "Шинель" та інші, вчений розглядав, зіставляючи з українськими джерелами, творами філософів і письменників.

Чижик А. – автор музики до фантастично-комічної оперети "Майська ніч" в 3-х діях (1895), лібрето К. І. Ванченка-Писанецького.

Чишко Олесь (Олександр) Семенович (20.06(02.07).1895–04.12.1976) – український і російський композитор, співак (тенор), педагог. Заслужений діяч мистецтв Узбецької РСР (1944), заслужений діяч мистецтв РРФСР (1957). Закінчив Харківський музично-драматичний інститут (1924). У 1924–1931 рр. працював в оперних театрах Харкова, Києва, Одеси. Закінчив Ленінградську консерваторію (1938). У 1948–1964 рр. – її викладач.

У Харківському театрі російської опери був першим виконавцем партії Кобзаря в опері "Тарас Бульба" М. Лисенка (1924 р.), в якій був загримований під Т. Шевченка. Грав на бандурі біля стін Братського монастиря у Києві на Подолі. Актор полум'яно по-молодечому дзвінко виконував пісню "Ой, не чорна то хмара над Вкраїною стала", переповнену болем за поневолення народу. Схвильовано, у великій напрузі слухає пісню натовп, який оточив співця. При появі польських комісарів Кобзар змінює мелодію, і звучить жартівлива пісня "А мій батько орендар". О. Чишко створив яскравий образ народного співця і цим доповнив патріотичну спрямованість опери М. Лисенка, основою для якої послужила повість Гоголя.

Література: Гусин І. Олесь Семенович Чишко. Нарис життя і творчості (1960).

Шапа(о)линський Казимир Варфоломійович (1786–1867) – старший професор фізико-математичних і природничих наук у Гімназії вищих наук кн. Безбородька у Ніжині (1820), в. о. директора (1826–1827), надвірний радник. Освіту отримав у Віленській гімназії та університеті, потім у С.-Петербурзькому педагогічному інституті. Працював учителем у Могилевській та Київській гімназіях. 1820 р. директор Ніжинської гімназії В. Г. Кукольник запросив працювати у Ніжин. У гімназистів користувався повагою, бо був людиною високих достоїнств, чесний, справедливий, готовий до самопожертв на користь ближнього. К. Шапалінський був з Гоголем у добрих відносинах, бо їздив разом із своїм студентом у одному екіпажі у Кишинь до Трощинського під час канікул. Він згадується в листах Гоголя. Оцінки з предметів, що викладав професор, Гоголь мав добрі та високі. К. Шапалінський, як в. о. директора, був звинувачений у "Справі про вільнодумство". Він намагався залагодити конфлікт, який виник між професором юридичних наук М. Белоусовим і професором політичних наук М. Білевичем. Проте справа через доноси до С.-Петербурга вийшла за межі гімназії. Був призначений новий директор Д. Ясновський, який поставив за мету викоренити "вільнодумство" і став на бік М. Білевича. Приїхала комісія зі столиці. Студент П. Редькін, пізніше професор Московського С.-Петербурзького університетів, згадував про К. Шапалінського: "Шкідливого впливу на юнаків він ніколи не мав; як за характером викла-

дання своїх предметів – математики, фізики, хімії і природничої історії, так і будь-яких сторонніх розмов і відносин, будучи від природи мовчазним, скромним і сором'язливим" (Гимназия и лицей кн. Безбородко. С. 317). Інший гімназист К. Базилі, майбутній дипломат, підкреслював: "Любили ми його і вчилися старанно; до цього часу засіли у моїй пам'яті тригонометричні формули" (Шенрок В. И. Материалы к биографии Гоголя: в 4 т. Москва, 1892–1989. С. 1, 92).

У 1831 р. звільнений через "Справу про вільнодумство". У зв'язку з тим що територія Могилевської губернії, його батьківщини, була охоплена польським повстанням 1830 р., його замість місця, де він народився, як дворянина польського походження заслали у В'ятку під нагляд поліції. До 1836 р. на службі не був, потім працював у штаті В'ятського губернського правління. Був знайомий з О. Герценом (Петричев Е. Литературные находки. Киров, 1981. С. 46).

Шаповаленко (Шаповалов) Іван Савелійович (1820–15.07.1890) – український живописець, кріпак дворянина полковника П. М. Капніста (племінника поета В. В. Капніста). Народився на Полтавщині. Його поміщик 1834 р. привіз до Італії в Неаполь і віддав на навчання до італійського художника Даурія. 1836 р. він звільнив юнака від кріпацтва. Згодом талант юного художника помітив О. А. Іванов, який очолював у Римі групу російських митців, і підтримав його, взявши під свою опіку, бо хлопець не мав ніякої матеріальної підтримки. І. Шаповаленко демонстрував свою наполегливість в роботі, художню майстерність і йому тимчасово почали пропонувати замовлення на копіювання картин італійських майстрів, що на деякий час забезпечувало його матеріально.

Завдяки О. Іванову І. Шаповаленко познайомився з російськими та українськими діячами культури: М. Язиковим, М. Гоголем, О. Данилевським, Г. Галаганом, Ф. Чижовим, П. Кривцовим та ін.

З автором відомої картини "Явление Христа народу" О. Івановим Гоголь був у найтісніших життєвих та творчих стосунках. У третій сезон свого приїзду в Італію і проживання у Римі (вересень 1840 – серпень 1841) Гоголь через О. Іванова зблизився зі своїм земляком І. Шаповаленком і, дізнавшись про його скрутне становище, у 1841 р. організував на віллі у кн. З. Волконської платне читання своєї п'єси "Ревізор" на користь молодого художника. Зібрано було 500 руб., і І. Шаповаленко зміг продовжити роботу з копіювання картин Перуджіно у Ватикані. Для подальшого підтримання художника Гоголь замовив йому зробити копію епізоду (група жінок) фрески Рафаеля "Вигнання сирійського полководця з Єрусалимського храму", а також копію голови Христа з картин Рафаеля "Преображення" та "Покладання до гробу". О. Іванов просив письменника підшукати місце роботи для свого учня у Малоросії. Гоголь цінував молодого художника за вміння цікаво й оригінально помалоросійському розповідати різні історії. І. Шаповаленку допомагав у Римі також Г. П. Галаган, молодий поміщик із Чернігівщини, випускник Петербурзького університету, замовляючи йому копії та оригінальні роботи.

І. Шаповаленко подав заявку в Петербурзьку академію мистецтв з проханням присудити йому звання вільного художника. Але лише 1851 р., коли вже повернувся в Росію, він отримав це звання з вказівкою "художника живопису історичного та портретного" за картину "Італійка". Про це йому були видані атестат та свідоцтво. 1855 р. він подав прохання в Раду Академії мистецтв надати йому звання академіка за твори, виконані ним "під час сімнадцятирічного перебування в Італії і за п'ятнадцять років роботи в галузі мозаїчного мистецтва". Після повернення в Петербург І. Шаповаленко працював старшим майстром мозаїчного закладу при Петербурзькій академії мистецтв. Він виховав ціле покоління мозаїстів. Глибоко сумував з приводу смерті Гоголя. У листі до Г. П. Галагана від 5 травня 1852 р. художник сповіщає: "Смерть нашого незабутнього Гоголя викликала глибоке враження у Петербурзі".

Література: Рубан В. В. Забытые имена. Киев, 1990. С. 46–65.

Шапошніков Григорій Степанович (1805 – після 1880) – товариш Гоголя по Ніжинській гімназії вищих наук кн. Безбородька (1822–1827), брат Олександра, Василя та Івана, які всі вчилися разом в Гімназії кн. Безбородька у різних класах з 1822 р. Закінчив гімназію 1827 р. з правом на чин XII класу. Служив чиновником казенної палати у Саратові. У 1880 р. написав листа комісії щодо спорудження пам'ятника Гоголю, у якому зазначав: "Гоголь постійно був мені близьким душею у школі і любимим як за своїм симпатичним характером, так і за літературним талантом, який проявився в нього ще з юних літ... Його веселі і смішні розповіді, його жарти і самі штуки, завжди розумні і гострі, без яких не міг він жити, до того були комічні, що і тепер не можу згадувати їх без сміху і задоволення. Цілих п'ять років провів я з ним у незабутній нашій гімназії. Ці п'ять років постійно живуть у моїй пам'яті і серці і, звичайно, помруть тоді, коли я сам заплющу очі навіки".

Шатковський О. Ф. – український актор. Працював у трупах М. Кропивницького, О. Суслова. Для актора О. Шатковського характерні гумор та енергійний комізм. Незважаючи на те, що він грав невеличкі ролі, але вони доводилися до майстерності, як і великі, тому ці епізодичні ролі, зіграні актором, запам'ятовувалися, викликали інтерес. У газетних статтях зазначалося: "У фарсах вдало грає П. Шатковський, якого все ж не можна дорікнути за те, що він відколює на сцені такі штучки, від яких провінційна публіка себе почуває ніяково" (Театр и искусство. Санкт-Петербург, 1900. № 43). У п'єсі "Тарас Бульба" Шатковський грав Остапа, О. Суслов – Тараса, І. Мар'яненко – Андрія, Є. Зарницька – Панночку. "Всі ці артисти, – відзначали "Московские ведомости", – так зігралися, що в результаті вийшов дивовижний ансамбль, досягти якого навряд чи зможуть провінційні драматичні трупи". Обидві п'єси були поставлені в трупі О. Суслова. О. Шатковський створив комічно-фантастичну оперету "Майська ніч" (в 3-х діях) (ценз. дозв. від 07.11.1898), а також драму "Тарас Бульба" в 4 діях і 5 карт., з співами і танцями (ценз. дозв. від 29.01.1897).

Шевцов Дмитро Олександрович (17.12.1928–1996) – український актор і режисер. Народний артист УРСР (1969). Заслужений діяч мистецтв ЧССР (1972). Закінчив студію при Горьківському театрі драми (1945). З 1956 р. – актор, з 1970 р. – режисер Київського театру оперети.

Виконані ролі Черевика ("Сорочинський ярмарок") та Каленика ("Майська ніч"; обидві оперети О. Рябова) засвідчили, що актор уміє вдало перевтілюватися. Це гострохарактерний актор зі смаком, з почуттям міри, а також гумору. Це особливо проявилось під час створення образу Черевика, який надовго запам'ятався глядачам.

Шевченко А. – перекладач творів Гоголя "Ніч перед Різдвом – The night before Christmas": ілюстрована повість за Гоголем (1973), "Тарас Бульба": ілюстрована повість за Гоголем, художник А. Шкільний (Київ, 1993).

Шевченко Галина Павлівна (23.02.1919) – оперна співачка (меццо-сопрано). Заслужена артистка МРСР (1970). Закінчила Одеську консерваторію (1947–1952). Працювала солісткою Молдавського театру опери та балету (1955–1976).

Серед образів, створених на сцені, – Хівря у "Сорочинському ярмарку" М. Мусоргського.

Шевченко-Гамалій Дарія Іванівна (01(13).03.1870–?) – українська артистка. Навчалась у Київській музичній школі. Працювала в трупах М. Кропивницького (1896–1900), О. Суходольського (1900), Д. Гайдамаки, О. Суслова (1904–1905) та ін. В 20–30-х рр. – у театрах Ленінграда.

Зіграла Хотину у виставі "Сорочинський ярмарок" М. Старицького. Актриса виконувала ролі сварливих та комедійних старих баб.

Шевченко Іван Савич (19.08.1913–1994) – український художник театру. Заслужений діяч мистецтв УРСР (1968). Закінчив Харківський художній інститут (1951), у 1951–1986 рр. працював головним художником Житомирського українського музично-драматичного театру. Оформив вистави "Майська ніч" М. Старицького (1967), "Ревізор" М. Гоголя (1986).

Шевченко Тарас Григорович

(25.02(09.03). 1814–26.02(10.03).1861 – видатний український поет, драматург, публіцист, художник. Шевченко і Гоголь жили в один і той же історичний час у російських столицях: Москві та С.-Петербурзі, мали одних і тих же знайомих із кола "ніжинських однокоритників": Є. Гребінка, А. Мокрицький, П. Мартос, В. Тарновський, Н. Кукольник, П. Лукашевич, а також В. Жуковський, К. Брюллов та ін. Але так склалися обставини, що Шевченко і Гоголь так і не зустрілися в час їх перебування у жовтні 1839 – березні 1840 рр. у Петербурзі. Гоголь читав "Мертві душі" на квартирі В. Жуковського, де бував Шевченко.

П. Анненков, який у листопаді-грудні 1839 р. був серед ніжинських товаришів на квартирі М. Прокоповича, з якими підтримував зв'язки Т. Шевченко, але він не згадав поіменно тих, хто тут був присутній. А це була саме та квартира, де могла відбутися зустріч двох знаменитостей.

І все ж Шевченко цікавився Гоголем. 1840 р. він написав портрет письменника, а в 1842 р. зробив сепію "Зустріч Тараса Бульби з синами", – першу за часом ілюстрацію повісті.

Зустріч Тараса Бульби з синами. Худ. Т. Шевченко

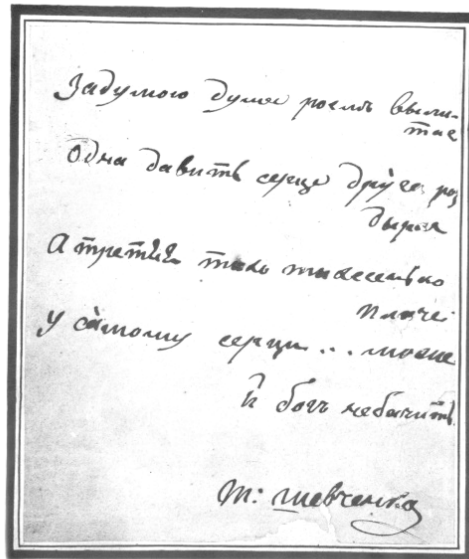
А 30 грудня 1844 р. в С.-Петербурзі Шевченко написав вірш "Гоголю":

"За думою дума роєм вилітає:

Одна давить серце, друга роздирає,

А третя тихо, тихесенько плаче

У самому серці, може, й Бог не бачить".

Автограф вірша Т. Шевченка "Гоголю" (1844)

Цей уривок з твору Шевченко записав у 1846 р., коли відвідав Ніжин, в альбом студенту Юридичного ліцею М. Гербелю.

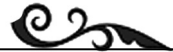
Сам зміст вірша засвідчує, що поет був ознайомлений з творчістю Гоголя, читав "Вечори...", "Тараса Бульбу", сатиричні твори, підкреслюючи:

"Ти смієшся, а я плачу,
Великий мій друже!"

Літературознавці відзначають, що гоголівські традиції сатири та гумору відчутні у російськомовних повістях Шевченка "Музикант", "Близнецы", а також у поемах "Гайдамаки", "Тарасова ніч".

У 1845 р. Т. Шевченко відвідав гоголівські місця. Збереглась акварель, на якій зображено садибу Гоголя Василівка, а також хутір, який нагадував подібні населені пункти, описані автором "Вечорів..." у своїх творах. Кобзар відвідав також Миргород. У листі до В. Репніної від 2 березня 1850 р. поет писав: "Перед Гоголем ми повинні благоговіти як перед людиною, яка обдарована глибоким розумом і найніжнішою любов'ю до людини.

У своїй повісті "Близнецы" Шевченко розповідає про сприйняття "Мертвих душ" українською молоддю – студентами та офіцерами, які стоять на різних позиціях сприйняття тогочасного життя. Якщо в ранній період Шевченка цікавив романтичний "Тарас Бульба", то у зрілий період – "Мертві душі", що знайшло свій відбиток у його власній творчості.

Шевченко переживав, коли довідався про смерть Гоголя, про що свідчить його лист до О. Бодянського від 1 травня 1854. Цікавився книгами про Гоголя, зокрема П. Куліша "Спроба життя Гоголя".

Коли Шевченко був на засланні, то просив знайомих надіслати йому "Мертві душі". "Така книга буде для мене другом у моїй самотності". Гоголь справжній знавець людського. Наймудріший філософ, найбільш значущий поет, повинні прихильно до нього ставитись як перед людинолюбцем" (Шевченко Т. Твори: у 5 ч. 1985. Т. 5).

Коли Шевченко перебував на засланні в Оренбурзьких степах з царською заборонаю писати і малювати, у листі до В. Рєпніної від 1 січня 1850 р. він писав, що хоче надіслати листа В. Жуковському та М. Гоголю: "Я сьогодні пишу Василю Андрійовичу Жуковському (я з ним особисто знайомий), прошу його про виклопотання дозволу мені тільки малювати. Напишіть і Ви, якщо Ви з ним знайомі, або напишіть Гоголю, щоб він йому написав про мене, він з ним у дуже хороших відносинах... Якщо будете писати до мене, то повідомте свою справжню адресу – і повідомте адресу Гоголя, я напишу йому по праву малоросійського віршувальника, а особисто його не знаю" (Киевская старина. 1893. Кн. II. С. 268–269). Цього листа Шевченко не написав, але сам факт показовий.

Існують також різні судження і про відгуки Гоголя на адресу Шевченка. Письменник українського походження, знайомий Гоголя Г. Данилевський свідчив, що автор "Мертвих душ" зі співчуттям ставився до долі Шевченка і говорив: "Я знаю і люблю Шевченка як земляка і талановитого художника: мені пощастило і самому де в чому допомогти в першому влаштуванні його долі" (Исторический вестник. 1888. Т. 28). На жаль, подібне твердження є єдиним, але й до нього літературознавці ставляться з сумнівом. Посмертна слава цих геніїв українського народу оцінюється по-різному: від різко протилежних і до науково зважених, як це зробив Ю. Барабаш у книзі "Коли забуду тебе, Єрусалиме" ("Гоголь і Шевченко. Порівняльно-типологічні студії" (2001)). У літературознавчій бібліографії зафіксовано понад 150 праць, які відносяться до теми взаємин Шевченка і Гоголя.

Шеметов Микола Станіславович (19.03.1919–19.07.1998) – російський художник театру. Заслужений діяч мистецтв УРСР (1974). Закінчив Іркутське художнє училище (1940). З 1960 р. працює художником (з 1962 р. – головним) Севастопольського російського драматичного театру.

Оформив більше 70 вистав, серед них "Ревізор" М. Гоголя (1965).

Шестак Володимир Володимирович (01.04.1915–19.11.1984) – український режисер, відомий лялькар, заслужений діяч мистецтв УРСР (1978). У професійному мистецтві – з 1937 р., засновник Вінницького театру ляльок, його актор, головний режисер, директор (1945–1980). Створив багато яскравих вистав для дітей. Художником театру був Павло Драч.

Дорослих приваблювали "Сорочинський ярмарок", "Майська ніч" за Гоголем.

Шестопалов Володимир Мусійович (21.05.1938–12.02.2001) – український актор. Народний артист УРСР (1987). Закінчив Харківський театральний інститут (1961), відтоді – в Харківському українському драматичному театрі ім. Т. Шевченка.

Зіграв близько 20 ролей. До найкращих акторських досягнень відноситься роль Остапа в драмі "Тарас Бульба" за Гоголем. Остання робота була у виставі "Старосвітська любов".

Обкладинка повісті

"Шинель" – "Шинель" – повість Гоголя, опублікована у першому його петербурзькому зібранні творів 1835 р. У чорнових варіантах твір називався "Повість про чиновника, що краде шинелі" і героя її звали спочатку Акакій Тишкевич, а потім Башмакович і, нарешті, Башмачкін.

Поштовхом до написання повісті був прослуханий Гоголем анекдот про чиновника, який довгий час накопичував кошти, щоб купити рушницю для полювання, але непомітно втратив її, коли їхав через густі зарості на човні. Чиновник повернувся додому, ліг і більше не встав (Анненков П. В. Литературные воспоминания. 1960. С. 76–77). Проте Гоголь не повторює цю ситуацію, а створює свою колізію, яка розвивається у сатиричному і в той же час гуманістичному напрямку. "Автор продовжує висвітлювати

долю "маленької" людини, яка, як і завжди, була пригнічена матеріально і морально. І тут стали в пригоді і власні автобіографічні ситуації. Гоголь-студент, навчаючись у Ніжині, мріяв пошити собі гарний фрак за останньою модою, замовивши у Петербурзі, про що свідчить його лист до Г. І. Висоцького від 26 червня 1828 р. Гоголь детально про все розпитує свого друга, який уже опинився в столиці, прицінюється у виборі матеріалу тощо. А тому його фраза "Страх як мені хочеться" сприймається зі співчуттям, бо необхідних грошей у нього немає і він пошиє його у Ніжині. А трохи пізніше у листі до матері від 2 квітня 1830 р. Гоголь скаржився, що, незважаючи на свою бережливість, він носив цей фрак, бо не мав змоги пошити новий і навіть теплий плащ, "який необхідний для зими, і проходив всю зиму у літній шинелі" (Гоголь Н. ПСС. Т. X. С. 170).

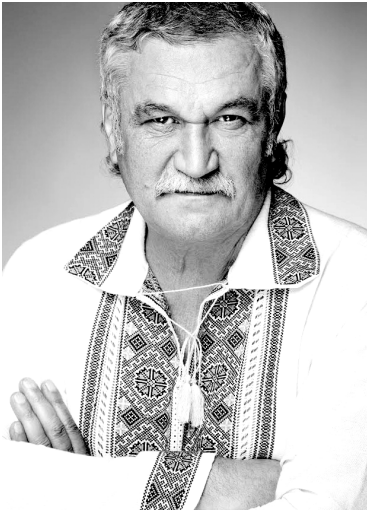
Узагальнивши всі випадки життєвих ситуацій, Гоголь створив яскравий, глибоко реалістичний твір, який ще раз підкреслив велику грань таланту письменника. Тож не випадково Ф. Достоевський, оцінюючи творчість сучасників, сказав, що ми всі "вийшли із "Шинелі" Гоголя". Але, як і завжди, були й інші судження.

При цьому слід зазначити, що цензура була дуже прискіпливою до твору і зняла деякі фрази, які торкалися "опису стану, в якому опинилася "маленька людина".

Українською мовою повість "Шинель" була опублікована у перекладі А. Харченка у книзі "Гоголь М. Твори: в 5 т." за редакцією І. Лакизи та П. Филиповича у Києві 1934 р., т. 4. Наступне видання надруковано у Харкові 1934 р. без вказівки перекладача, якого репресували. З 1935 р. вона з'являлася з поміткою "Переклад з російської за редакцією З. Йоффе". У 1948 р. у виданні "Гоголь М. Вибрані твори" вказаний новий перекладач – А. Хуторян. У цьому перекладі повість друкувалась у 1949, 1952 і 2002 рр.

Шишкін Сила Іванович – езекутор у Ніжинській гімназії вищих наук (1826–1834), майор у відставці, помічник інспектора у Фізико-математичному ліцеї у Ніжині (1840–1849), згадується в документах про поведінку Гоголя, а також у листах письменника.

Шкляр Василь Миколайович (10.06.1951) – український письменник, перекладач. Лауреат національної премії України ім. Т. Шевченка (2011). У часи незалежності України під час роботи у видавництві "Дніпро" займався перекладом повісті Гоголя "Тарас Бульба" (Київ, 2003), за першим варіантом гоголівського тексту. Відомий державний діяч Росії, дипломат в Україні В. Черномірдин так оцінив цей переклад: "К примеру, попробует молодой человек, учащийся почитать недавно изданный здесь, в Украине, перевод повести "Тарас Бульба" на украинский язык. И что он прочтет? В этом "переводе" выброшены все упоминания о Руси. И он будет думать, что так Гоголь написал. А

Николай Васильевич этого не писал. Не мог писать! Вот такие "дипломатические переводы" – это уже подлость" (журнал "Стиль и дом").

В. Шкляр вважає, що Гоголю його переклад сподобався б, і шкодує, що автор повісті не спалив другий варіант "Бульби", як це він зробив із другим томом "Мертвих душ". Українська критика вважає, що переклад В. Шкляра – це справді перший літературно грамотний переклад українською мовою першотвору Гоголя. "Василь Шкляр знайшов, як передати красу оригіналу, щоб не тільки нічого не втратити, але й щоб звучало, ніби самим Гоголем написане".

В. Шкляр створив прозову версію комедії "Ревізор" українською мовою (Микола Гоголь "Репетиція сатани" вид. "Дніпро" на замовлення Адміністрації президента російською і українською мовами). Це видання проілюстрував художник Сергій Якутович, а художнє оформлення та макет книги зробив Віталій Мітченко.

Шкурко Анатолій Никифорович (29.10.1924– 22.10.2019) – відомий український художник. Член НСПУ (1960), народний художник України (2009), лауреат обласної премії ім. М. Коцюбинського (1996), почесний громадянин м. Чернігова (2015). Закінчив Ленінградський інститут живопису, скульптури та архітектури ім. І. Рєпіна (1951). Проживав у Чернігові. Працює у різних жанрах: сільський та міський пейзажі, портрети, сюжетні сценки у реалістичному стилі. Виділяються цикли його робіт про Чернігів і його героїв праці та діячів культури, шевченківські мотиви, гоголівська проблематика, серед якої виділяється декілька полотен, пов'язаних з Гоголем ніжинського періоду і "Справою про вільнодумство".

Художник, використовуючи реалістичні принципи письма, створив яскраві образи юного Гоголя та чиновників і викладачів Гімназії вищих наук кн. Безбородька, які допитували майбутнього автора "Тараса Бульби". Варіанти одного і того ж сюжету засвідчують про наполегливу роботу художника у передачі якомога правдивішого зображення своїх персонажів.

У доробку художника А. Шкурка знаходимо також картину "Гоголь слухає бандуриста", яка підтверджує інтерес письменника до української народної пісні. Письменник зображений біля селянської хати, на призьбі якої сидить бандурист і співає одну із величних народних дум в оточенні групи селян, серед яких знаходиться і Гоголь.

Гоголь слухає бандуриста. Худ. А. Шкурко

Шлапак Антон – кріпак Гоголів, який супроводжував Миколу на навчання з Василівки до Ніжина. Був довіреною особою у господарських справах В. П. Гоголя.

Шмиговський Костянтин – перекладач поеми "Мертві душі" (1948).

Шоліна Галина Семенівна (25.10.1918–2006) – українська співачка. Заслужена артистка УРСР (1950). Закінчила Київську консерваторію (1948). У 1948–1970 рр. – солістка Київського театру опери та балету. Працювала викладачкою Київського педагогічного інституту ім. М. Горького (1970–1988). Державна премія СРСР (1949).

Серед багатьох партій – Оксана в "Різдвяній ночі" та Ганна в "Утоплений" (опери М. Лисенка).

Шпак Василь Дем'янович (11.11.1929–23.10.2012) – український майстер декоративного мистецтва. Заслужений майстер народної творчості УРСР (1990). Спеціальної художньої освіти не мав, але був талановитим майстром.

Автор декоративної скульптури "Тарас Бульба" (1980).

Штейнберг Лев Петрович (03(15).09.1870–16.01.1945) – український і російський диригент, композитор, педагог. Народний артист СРСР (1937), Герой Праці (1925). Закінчив Петербурзьку консерваторію (1893). Диригент Великого театру (Москва) (1928–1945), професор Московської консерваторії (1937–1941). У 1910–1918 і 1922–1923 рр. працював у Київському оперному театрі, 1923 р. – один з організаторів і керівників філармонічного товариства в Києві. А у 1924–1926 рр. був головним диригентом Харківського театру російської опери, де 1924 р. вперше поставив оперу "Тарас Бульба" М. Лисенка

(здійснив редагування партитури). Соратник диригента режисер М. Боголюбов згадував: "Енергійно-схвильована музична інтерпретація "Тараса Бульби" відкрила нові грані обдаровання дуже талановитого диригента Л. П. Штейнберга, "рука" котрого, м'яка і еластична, могла з граничною досконалістю відтворювати найтонші нюанси в піано і водночас викликати, коли це було треба, цілу бурю симфонічної пристрасті в форте оркестру і в ансамблі голосів та хорових мас" (Боголюбов М. Н. Шестьдесят лет в оперном театре. Москва, 1967. С. 258).

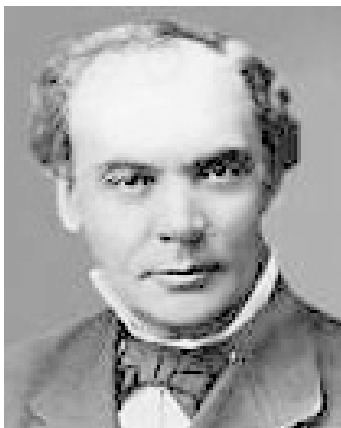
Штепа Антон Гнатович (09(22).09.1903–20.05.2005) – український різьбяр по дереву. Заслужений майстер народної творчості УРСР (1988). Член Спілки художників України (1971), народний художник України (2003).

Художнім різьбленням почав займатися в 60-х рр. Автор скульптурних дерев'яних композицій і барельєфів із життя українського народу в минулому і сучасному.

Серед визначних його робіт – "Тарас Бульба" (1968). Твори зберігаються в ДМУНДМ, Черкаському музеї, Київському музеї Лесі Українки, Переяслав-Хмельницькому історичному музеї.

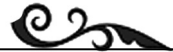
Література: Антон Штепа. Різьбярство: каталог (1976).

Шток Володимир Борисович (1868 – грудень 1926) – український і російський хормейстер і диригент. Герой Праці (1919). Закінчив Київське музичне училище. Працював концертмейстером і диригентом в оперних трупах Казані, Саратова, Петербурга; у 1917–1925 рр. – диригентом і головним хормейстером Харківського оперного театру, де готував хори для першої постановки опери "Тарас Бульба" М. Лисенка (1924).

Шумський Сергій Васильович (спр. прізви. – Чесноков; 07(19).10.1820–06(18).02.1878 – український та російський актор. Закінчив Московське театральне училище (1841). Учень М. С. Щепкіна. Працював у 1841–1878 рр. (з перервою) в Малому театрі (Москва).

Ще студентом зіграв Добчинського у першій постановці "Ревізор" (1836) у Малому театрі. У 1847–1850 рр. працював в Одеському російському театрі. В. Белінський схвально відгукувався про його гру: "Пан Шумський, який грає Добчинського, чудовий... Вид якогось добродушного ідіота, провінційність природи, які він уміє приймати на себе, все це вище похвали". Працюючи в Малому театрі, С. Шумський зіграв молодого Глова у "Гравцях" Гоголя. Повернувшись із практики в Одеському театрі до Малого театру, він зіграв складну роль Кочкарьова в "Одруженні" (1850), Хлестакова в "Ревізорі" (1851), Плюшкіна у "Мертвих душах" (1877). Актор увібрав усе краще, що було у попередників, розвивав кращі традиції створення психологічних образів. У

кожній ролі він відшукував і втілював у життя оригінальне, що вирізняло особистість і розкривало щось нове в характері персонажів. Про це свідчать зіграні ним Кочкарьов ("вітряна, навіжена голова") і протилежний йому Подколюсін ("тихий, недовірливий і до крайності нерішучий"). У Хлестакові, якого до цього блискуче зіграв С. Васильєв, він демонстрував "молодість, хлоп'яцтво" "легко-важно, безтурботно, як вередлива дитина, вів він сцену з Осипом і трактирним слугою", "він брехав у III дії, як брешуть розбовкуваті хлопчаки". С. Шумський був першим Хлестаковим, який заслужив схвалення самого Гоголя.

Шумський Юрій Васильович (спр. прізвищ. – Шомін; 24.04(06.05).1887–07.06.1954) – український актор, режисер. Народний артист СРСР (1944). 1917 р. організував у Херсоні Аматорський український драматичний театр, у 1919 р. – драматичну студію. Працював в Одеському держдрамі (1925–1934), у Київському українському драматичному театрі ім. І. Франка (1934–1954). Державна премія СРСР (1950, 1951).

Із 160 ролей яскравими були також Хлестаков, Городничий ("Ревізор" Гоголя), Тарас ("Тарас Бульба" за Гоголем).

Література: Степанов Б. Юрій Шумський (1971).

Щепкін Михайло Семенович (06(17).11.1788–11(23).08.1863) – український і російський актор, основоположник сценічного реалізму в українському і російському театральному мистецтві. Походив із кріпаків. Творчу діяльність почав 1805 р. З 1816 р. працював у Харківському вільному, 1818–1821 рр. – у Полтавському вільному театрах. 1821 р. за участю передових представників громадськості Щепкіна було викуплено з кріпацтва. 1822 р. на чолі власної трупі гастролював у Києві. З 1824 р. – у Малому театрі в Москві. Періодично виступав у багатьох містах України, зокрема у 1829–1850 рр. в Ромнах, Одесі, Вознесенську, Харкові, Києві, Миколаєві, Херсоні, Полтаві.

Серед зіграних ролей: Городничий ("Ревізор" Гоголя), Бобчинський, а також

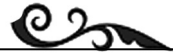
Портрет М. Щепкіна.
Худ. Т. Шевченко

Подколюсін, Кочкар'єв ("Одруження"), Утешительний ("Гравці"), Бурдюков ("Позов") та інші, у яких досягав правдивого реалістичного зображення і широкого сатиричного узагальнення. Крім цих ролей, були також Чуб ("Вечори на хуторі поблизу Диканьки"), поштмейстер ("Мертві душі"). Був у дружніх стосунках з Гоголем, з яким познайомився у липні 1832 р., коли письменник прийшов до актора посеред обіду, наспівуючи пісеньку: "Ходить гарбуз по городу, питається свого роду..." Під час наступних обідів Гоголь шуткував, давав стравам і напоям спільні найменування. Винам він давав назви "квартирного" чи "городничого", як добрим розпорядникам, які влаштовували і наводили у набитому їжею шлунку належний порядок, а "жженці", яка палає голубим полум'ям, давав найменування Бенкендорф (шефа жандармів, які носили голубі мундири)". Після ситного обіду, як згадував Щепкін, Гоголь пропонував: "А що, чи не відправити тепер Бенкендорфа?" і тут же готувалася "жженка". Дуже часто під час обіду лунали українські назви страв, які любили обидва художники слова. Говорили про Україну. Щепкін любив слухати, як Гоголь читає свої твори, захоплювався його майстерністю. Коли в Аксакових або у інших осіб на обіді збиралися Гоголь, М. Щепкін, О. Бодянський і М. Максимович, то завжди лунали українські пісні. Актор використовував п'єси Гоголя для своїх бенефісів. Гоголь у своїх листах рекомендував, які саме п'єси мав би взяти актор для свого репертуару. "Я не можу і не буду писати нічого для театру. Тому розпорядіться розумніше. Це я вам дуже раджу! Візьміть для першого разу із моїх лише "Одруження" ("Женитьбу") і "Ранок ділової людини" ("Утро делового человека"). А для іншого разу для вас залишаться "Позов" ("Тяжба"), у якій ви повинні зіграти роль позовника, "Гравці" і "Лакейська", тут вам належить Дворецький, роль хоча і маленька, але їй ви зможете надати великого значення" (Гоголь. ПСС. Т. XII С. 129). Гоголь просив Щепкіна потурбуватися про нову постановку "Ревізора" на належному рівні. У будинку Щепкіна Гоголь читав уривки другого тому "Мертвих душ". Він любив бувати у сім'ї свого земляка, завжди ставився до нього з великою повагою.

Література: Волошин І. Михайло Щепкін і Україна (1963); Михайло Семенович Щепкін. Життя і творчість (1984).

Щербак Михайло Михайлович (30.09.1808 – після 1843) – товариш Гоголя по Гімназії вищих наук кн. Безбородька у Ніжині з 1820 до 1826 р., родич. Батько Михайла Михайловича – сусід В.П. Гоголя по маєтку Щербаківка. Разом з Гоголем їздили на канікули. Із гімназії перейшов на військову службу.

Щербаківський Вадим Михайлович (17.03.1876–18.11.1957) – етнограф і перекладач. Навчався в Петербурзькому, Московському та Київському університетах. З 1907 р. проживав у Галичині, був співробітником Національного музею у Львові (1908–1910). У 1922 р. емігрував до Праги. 1922–1945 рр. – професор Українського вільного університету в Мюнхені (1945–1951 рр. – його ректор).

Переклав повість "Страшна помста" (Львів, 1909, 1919; Полтава, 1913, 1920, ілюстр. В. Дурново).

Щурат Василь Григорович (12(24).08.1871–27.04.1948) – український літературознавець, педагог, поет, перекладач творів російських і зарубіжних письменників, зокрема повісті Гоголя "Тарас Бульба" (Львів, 1901, перевидано 1918). Свій переклад В. Щурат намагається наблизити чи ідентично передати відповідно до тексту гоголівської повісті, хоча по-своєму передає суперечливі місця, пов'язані з "російським" контекстом. У перекладеному варіанті він замінює слово "російський" на "руський", від давньої назви Україна – Русь. І відома гоголівська фраза про російську православну віру та російського царя у перекладі В. Щурата звучить так: "Постривайте ж, прийде пора, буде час, побачите ви, що се таке православна віра! Все й тепер зачувають далекі і близькі народи: повстане з руської землі свій володар, і не буде в світі сили, що не покорилась би йому" (с. 204). І такий переклад відповідав духові українського народу. У своїй післямові до перекладу повісті Гоголя В. Щурат підкреслював: "Тарас Бульба" – се своїми ідеалами наскрізь український літературний твір, що не лише виріс на ґрунті народної української літератури, але й сам став ґрунтом для зросту многих, будь то на чужому, будь то таки по українськи написаних, а все народних українських творів" (с. IV). Перекладач вважав, що повість Гоголя, яка написана "мовою серця", має агітаційний характер, є для читачів джерелом героїзму, будить у них почуття боротьби за свободу України.

Щуровський Петро Андрійович (1850–14(27).09.1908) – український піаніст, диригент і композитор. Закінчив Московську консерваторію (1870), вдосконалював майстерність в Парижі і Лейпцизі. Писав романи. 1878–1882 рр. – капельмейстер Московської імператорської опери, працював також у Курську, Полтаві та Харкові.

Серед власних творів – опера "Коваль Вакула".

Юницький Анатолій Іванович (18(31).02.1912–12.05.1976) – український актор. Народний артист УРСР (1968). Родом з Ніжинщини, де займався аматорською справою. Творчу діяльність розпочав 1932 р. у театрі "Червоний Жовтень". З 1935 р. – у робітничо-селянських театрах у Лубнах та Полтаві, а 1945–1976 рр. – у Волинському українському музично-драматичному театрі.

Серед успішно зіграних ролей – Хлестаков у виставі "Ревізор" Гоголя.

Юра Гнат Петрович (27.12.1887(08.01.1888) – 18.01.1966) – відомий український актор, режисер. Народний артист СРСР (1940). Як актор почав працювати в аматорських трупях у професійному театрі з 1904 р., у трупі С. Максимовича 1907–1913 рр. 1913–1914 у Руському народному театрі у Львові, Київському молодому театрі як актор і режисер. Засновник і керівник Українського драматичного театру ім. І. Франка у 1920 р. у Вінниці. Очолював цей театр, який переїхав до Києва, до 1961 р. Працював також професором Київського інституту театрального мистецтва (1946–1961).

У театрі ім. Івана Франка Гнат Юра поруч з українською класикою звертав увагу на гоголівський репертуар. 13 лютого 1924 р. поставив виставу "Ревізор" Гоголя. А 31 березня 1925 р. виставою Г. Юри "Вій" (за Гоголем) відкрився новий сезон театру. Автор п'єси Остап Вишня створив дотепний, пристосований до поточного соціально-політичного моменту текст, декорації і костюми намалював художник А. Петрицький.

"Коли почалася вистава, – згадував письменник Леонід Первомайський, – навіки зачарувала мене своєю неперевершеною магією. Була дотепна п'єса, були гарні актори, винахідливий режисер, без буйної фантазії, яскравого бачення і гострої іронії, без яких не могли б існувати ні Сотник, ні Вій, ні Панночка, ні

Тіберій Горобець та Хома Брут, ні вигадані для інтермедії Остапом Вишнею марсіани, яких не передбачав Микола Гоголь. Все це жило на сцені зримим, повнокровним життям. Художник наче намагався перевершити себе".

Г. Юра, довідавшись, що відомий український актор, корифей українського театру Микола Садовський бідує за кордоном, зробив все, щоб той повернувся в Україну. 8 квітня 1926 р. під М. Садовського була поставлена в театрі вистава "Ревізор", у якій визначний актор зіграв Городничого.

На роль Хлестакова Г. Юра запросив провідного російського актора Віктора Петіна, який вивчив текст українською мовою. Вистава "Ревізор" була поновлена в театрі 5 жовтня 1938 р. (реж. В. Вільнер).

У зв'язку з відзначенням 100-річчя від дня смерті Гоголя 3 березня 1952 р. у постановці Г. Юри кияни і гості побачили виставу "Ревізор". А у 1958 р. режисер поставив п'єсу "На хуторі біля Диканьки" (за Гоголем), запросивши художника Ф. Нірода та композитора В. Рождественського.

У 1976 р. на сцені франківців з'явилася "Майська ніч" М. Старицького за Гоголем, а у 1988 р. "Різдвяна ніч", але це було вже без Гната Юри. Гоголівські традиції, закладені Г. Юрою, продовжують жити у франківців і в майбутньому.

Юрченко Людмила Володимирівна (14.03.1943) – українська співачка (мецо-сопрано). Народна артистка УРСР (1982). Закінчила Київську консерваторію (1969), з того ж року – в Київському (тепер Національний) театрі опери та балету.

Серед майстерно виконаних партій – Настя в опері "Тарас Бульба" М. Лисенка та Хівря у "Сорочинському ярмарку" М. Мусоргського.

Юрчишин Володимир Іванович (27.07.1935–17.08.2010) – художник, який оформив клавір до опери М. Лисенка "Тарас Бульба" (1985).

Юхименко Іван Якович (02(14).10.1892–06.02.1943) – український актор, режисер. Заслужений артист УРСР (1935). Творчу діяльність почав 1914 р. у Харківському міському театрі. Працював у театрах Києва, Дніпропетровська, Одеси, Чернівців.

Серед зіграних ролей – Городничий у виставі "Ревізор" Гоголя.

Підготував до постановки виставу "Сорочинський ярмарок" М. Старицького за М. Гоголем.

Література: Голота В. В. Творче кредо Івана Юхименка. *Театральна культура*. 1984. № 10.

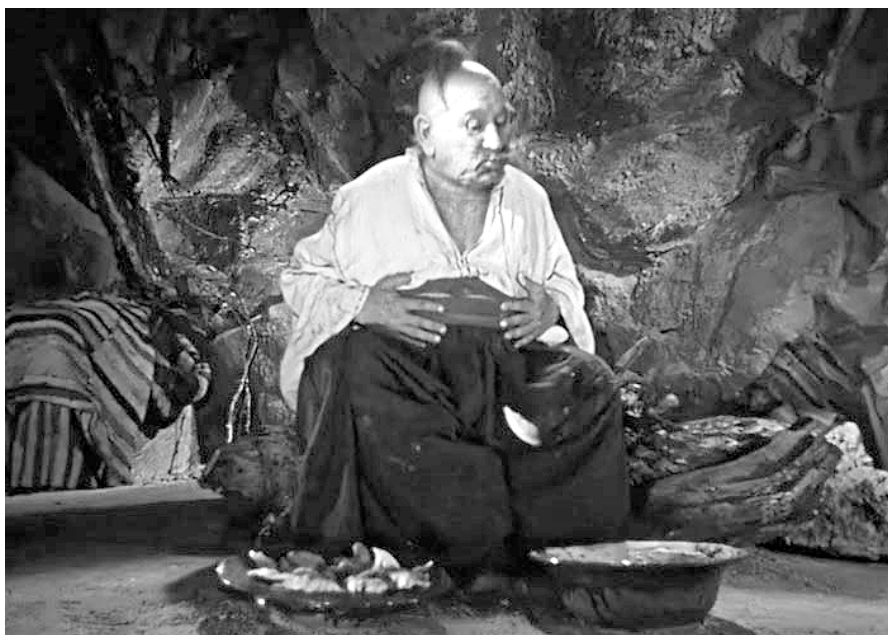
Яворський Едуард Никифорович (08.06.1928–02.03.2012) – український музикознавець, лібретист. Заслужений діяч мистецтв України (1993). Закінчив Київську консерваторію (1953). Працював на Київській телестудії, з 1969 р. – головний редактор журналу "Музика".

Серед праць – "Тарас Бульба" М. Лисенка (1964).

Яковченко Микола Федорович (20.04(03.05).1900–11.09.1974) – український актор. Народний артист УРСР (1970). Творчу діяльність почав 1918 р. в аматорських гуртках у Прилуках. Працював у театрах Сімферополя, Черкас, Чернігова, Дніпропетровська, Харкова (1920–1927). З 1927 р. (з перервами) – в Київському українському драматичному театрі ім. І. Франка.

Серед ролей: Пацюк ("Вечори на хуторі біля Диканьки") (1961), Свирид ("Вій") (1967).

Микола Яковченко – Пацюк
у фільмі "Вечори на хуторі біля Диканьки"

Микола Яковченко – Свирид у фільмі "Вій"

Якубіна Юлія Василівна (1958) – літературознавець, гоголезнавець, педагогиня. Закінчила філологічний факультет Ніжинського педагогічного інституту ім. М. Гоголя (1981). Відтоді працює тут викладачкою (1988). Кандидат філологічних наук (2011), доцент (2013).

Основний напрямок наукової роботи – гоголезнавство, пов'язане з життям і творчістю Гоголя ніжинського періоду.

Помітними в науці стали її праці "Провитоки Гоголевого страху (ніжинський період)" (2001), "Етнокультурний простір Ніжина як фактор формування художньої свідомості М. Гоголя" (2009), "Значительное лицо" в житті і творчості М. Гоголя" (2009), "К истокам творчества Гоголя" (2015). Все це підготувало її до завершення дисертаційного дослідження "Проблеми формування творчої особистості Миколи Гоголя і дискурс Гімназії вищих наук у його художній спадщині" (2011). Дослідниці також належить монографія "Гоголь і Гімназія вищих наук: біографічний та ейдологічний виміри" (2012). Вона є співавтором "Літопису життя і творчості Миколи Гоголя: ніжинський період (1820–1828)" (2002, 2009) та "Гоголь у Ніжинській гімназії

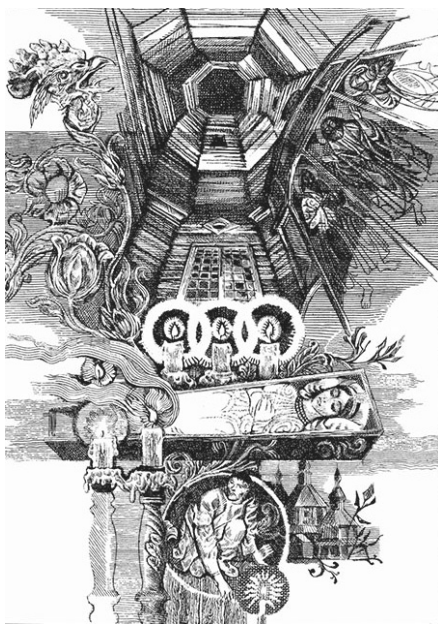

вищих наук: антологія мемуарів" (Санкт-Петербург., 2014) та ін. На її праці постійно посиляються гоголезнавці, бо вони завжди наповнені важливими архівними матеріалами, відзначаються філологічною скрупульозністю, умінням побачити деталі, які згодом дають імпульс для наукового пошуку.

Як гоголезнавець Ю. Якубіна відзначена ювілейною медаллю "М. В. Гоголь" (2009).

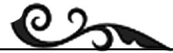
Якутович Георгій В'ячеславович (14.02.1930) – графік. Народний художник УРСР (1990), дійсний член АМ СРСР (1988). Закінчив Київський художній інститут (1954) (її професор з 1995). Працював в галузі книжкової і станкової графіки, кіно-декораційного мистецтва. Державна премія УРСР ім. Т. Шевченка (1983, 1991).

Серед робіт – ілюстрації повісті М. Гоголя "Вій" (1984–1985). Книгу "Вій" з малюнками Г. Якутовича на конкурсі мистецтва книги 1990 р. відзначено дипломом. Цю повість художник назвав "колосальним витвором народної уяви". В ілюстраціях яскраво представлена реальність і фантастика.

Ілюстрація до повісті М. Гоголя "Вій"

Література: Попова Л. Георгій Якутович: альбом (1990).

Якутович Сергій Георгійович (02.11.1952) – художник, графік. Заслужений художник УРСР (1986). Закінчив художній інститут (1977) та Творчі майстерні при АМ СРСР (кер. – педагог М. Дерегус).

Тривалий час працює над гоголівською тематикою. У своїй статті "Любіть Гоголя в собі" (2009) С. Якутович чітко визначив свої принципи роботи з творами Гоголя: "Мені здається, що художник, перш за все, – читач того чи того тексту. Але через те, що він художник, він читає і бачить цей текст очима художника. Але тут і виникає велике запитання: а який він, художник? Що бачить? Що відчуває? Що з ним відбувається під час читання, спілкування з текстом. Про що він хоче розповісти нам? Що для нього первинне – донести Гоголя чи те, як він побачив Гоголя?.. Головне – сформулювати для себе запитання". Художник зізнається, що для нього головне – створити "простір" Гоголя, а значить і самого письменника, його світ – дуже Великий Світ. І вже звідти побачити подію, і автора, і героїв, і самих читачів. Для художника Гоголь – фантастика і абсолютна реальність.

С. Якутович підкреслював, що Гоголь створив такий світ, у якому і нині, через 200 років живемо ми, а Гоголівські герої живуть серед нас. "Коли читаю, малюю, думаю про Гоголя – хочу бути Гоголем". Саме так проходив процес роботи С. Якутовича під час підготовки до зйомок кінострічки В. Бортка "Тарас Бульба", коли треба було малювати все максимально деталізовано – костюми, люльки, кресала, кисети, прапори, мізансцени, героїв. Художник створив близько тисячі ескізів.

Ілюстрація до повісті "Тарас Бульба". Худ. С. Якутович

Саме цими принципами роботи – сидіти "всередині" – С. Якутович користувався, коли ілюстрував "Вечори на хуторі біля Диканьки. Миргород" та "Гоголь. Усі повісті" (2008, вид-во "Либідь"). У кінофільмі Р. Плахова-Модестова "Загублений рай" художник намагався створити простір оповіді про Гоголя, структурувати її багатоголосся про нього, поєднати Гоголя, його героїв, опонентів і друзів і в цьому просторі простежити "процес зневоднення душі".

С. Якубович створив понад 40 портретів Гоголя і сотні замальовок на гоголівську тематику. Нині художник працює в проєкті "Гудімов Артпроєкт" – "Гоголь народився", "Простір Гоголя", "Територія Гоголя", "Земля Гоголя". Крім України, демонструє свої роботи в інших країнах.

Портрет Гоголя. Худ. С. Якутович

"Як читати Гоголя, так і ілюструвати, – зазначав Сергій Якутович. – Дивитися на Гоголя – це саме щастя, тому що Гоголь – це неперевершена глиба нашої культури, і це людина, яка підняла російську мову і розповіла російською мовою, але про Україну – на весь світ. І весь світ знає, що таке "Тарас Бульба", і весь світ знає, що таке "Майська ніч". Гоголь – це фантастика і абсолютна реальність".

Янович Степан Пилипович (спр. прізви. – Курбас; 28.10.1862–10.09.1908) – актор, співак (тенор) і режисер. Працював актором Руського народного театру у Львові (1884–1898) (з 1891 р. – режисером), а 1898 р. разом з К. Підвисоцьким керував власною трупю. У 1898–1899 рр. входив до трупи Літнього театру у Кам'янці-Подільському.

Серед ролей – Вакула ("Різдвяна ніч" М. Лисенка). Поставив "Одруження" М. Гоголя (1895).

Література: Медведик П. Сім'я Леся Курбаса. *Леся Курбас. Статті і спогади про Леся Курбаса. Літературна спадщина* (1987).

Яновський Борис Карлович (спр. прізви. – Зігль; 31.12.1875–19.01.1933) – український композитор, музичний критик, диригент. Народився у Москві, але дитячі та юнацькі роки (до 1910 р.) провів у Києві. Закінчив Київський університет (1903). Працював диригентом, учителем і критиком в Петербурзі (1910), в Москві – диригентом оперного театру С. Зиміна (1911–1917). З 1918 р. працював у музичних закладах Харкова.

Написав 10 опер, серед них "Сорочинський ярмарок" (1899, за Гоголем), балети, струнний квартет для симфонічного оркестру "Вій" (за Гоголем) та інші музичні твори.

Яновський Сава Кирилович – двоюрідний дядько Гоголя по батьку, священник церкви с. Олефірівка Миргородського повіту Полтавської губ. Недалеко від Сорочинців. У 1829 р. надсилав Гоголю описи вбрання сільського дячка та інших осіб, які письменник використовував у своїх повістях, зокрема у "Ночі перед Різдвом". "Дякую також сердечно шановного Саву Кириловича. Прошу його також надсилати додатки до вашого листа", – писав Гоголь у листі до матері 2 липня 1829 р. Вдячні слова священнику зустрічаються і в інших листах Гоголя.

Яновський Юрій Іванович (14(27).08.1902–25.02.1954) – український письменник. Навчався у Київському політехнічному інституті (1922–1924). У 1925–1926 рр. працював художнім редактором на Одеській кінофабриці, з 1927 – у Харкові, а з 1939 р. – в Києві на творчій роботі. В літературі виступив 1924 р.

Автор п'єс, романів, кіносценаріїв, серед них "М. В. Гоголь". Написав вірш "Пам'ятник М. В. Гоголю" (1959).

Література: Матівос Ю. Микола Гоголь і Юрій Яновський – родичі. *Голос України*. 2002. 31 жовт. (№ 201). С. 18–19.

Яременко Василь Сергійович (20.10(01.11).1895–06.03.1976) – український актор. Народний артист СРСР (1957). Творчу діяльність почав у Роменському українському театрі (1918), далі в Українському драматичному театрі ім. М. Заньковецької (1922–1976) (з 1944 р. – у Львові). Державна премія СРСР (1950).

Тарас – В. Яременко, Андрій – О. Гай.
Львівський театр ім. М. Заньковецької (1952)

Серед зіграних ролей – Городничий у виставі "Ревізор" М. Гоголя (1927) та Тарас у "Тарасі Бульбі" М. Старицького за Гоголем (1952).

Яреськи (Єреськи, Яреськівка, Єресок) – село Шишацького р-ну. Розташоване на р. Псел. Виникло на межі XIV–XV ст. У 1654 р. воно входило до складу Миргородського полку як сотенне містечко. З 1781 р. належало до Київського, з 1795 р. – до Катеринославського, з 1796 р. – до Малоросійського намісництв. У зв'язку з поділом України на губернії з 1802 р. село входило до Полтавської губернії.

За переписом 1859 р. Яреськи належали до Миргородського повіту. У ньому було 322 двори, 1960 мешканців. Тут була садиба Д. П. Трошинського, а також бабусі Гоголя Тетяни Семенівни. Гоголям належало 83 десятини землі та 19 чоловічих душ.

В селі народилася мати Гоголя Марія Іванівна Косяровська. 12 листопада 1805 р. у сільській церкві вона обвінчалася з батьком письменника В. П. Гоголем-Яновським.

У 1968 р. в селі встановлено пам'ятник Гоголю (скульп. Є. В. Губа).

Ярославенко Ярослав Дмитрович (Вінцовський; 30.03.1880–16.06.1958) – український композитор, хоровий диригент, громадський діяч. Народився у Дрогобичі у сім'ї музикантів. Закінчив гімназію у Львові, брав уроки музики у професорів, навчався у Львівській вищій політехнічній школі (1898–1904), отримав диплом інженера. Одночасно вчився у Львівській консерваторії (1898–1900). Був членом "Русько-українського драматичного товариства ім. І. Котляревського". Писав музику до гімнів, марші. Керував хорами, оркестром. Після складних 1939–1952 рр., коли не видавалися його музичні твори, працював учителем співів. 1953 р. в Києві був виданий збірник українських пісень в обробці Ярославенка.

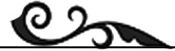

У 1922 р. Я. Ярославенко завершив оперу "Відьма" ("В чарах кохання") на лібрето С. Черкасенка (за повістю Гоголя "Втрачена грамота"). Прем'єра опери відбулася 27 травня 1922 р.

Яр-Фортуна Михайло Корнійович (спр. прізви. Ярошенко) – автор п'єси "Тарас Бульба" (в 5 діях, за Гоголем; ценз. дозв. від 20.11.1910).

Ясновський Данило Омелянович (близько 1767–02.02.1840) – третій директор Гімназії вищих наук кн. Безбородька у Ніжині (1827–1835), колезький радник. Освіту отримав у Київській духовній академії. Обіймав посаду генерал-ад'ютанта генерал-губернатора Малоросії графа Рум'янцева-Задунайського, генерального судді і голови Карної палати Кролевецького повіту. Управляв садибами у сина графа.

22 січня 1827 р. за особистим клопотанням О. Г. Кушельова-Безбородька призначений директором Гімназії вищих наук кн. Безбородька. Відзначався хорошими знаннями латинських класиків, російських письменників. Володів латинською, німецькою і польською мовами. У "Справі про вільнодумство" став на бік консервативних професорів, сам проводив допити гімназистів Гоголя, зокрема, відбирав у них конспекти, книги, а також допомагав це робити чиновнику із С.-Петербурга Е. Адеркасу. Проявив себе при цьому відданим престолу працівником. Внаслідок формального підходу до вивчення справи і "старанності проявити себе у цій справі" постраждали професори К. Шапалинський, М. Белоусов, Ф. Зінгер, І. Ландражин, С. Андрущенко, яких звільнили з посад без права працювати в галузі освіти і вислали за межі Ніжина. Ім'я Д. Ясновського зустрічається у листах Гоголя та спогадах гімназистів більше з негативного боку. Помер і похований у Ніжині.

Коротка хроніка життя і творчості Гоголя, пов'язана з Україною

1809

Березень, 19. О 9 годині вечора у будинку лікаря М. Трохимовського у містечку Великі Сорочинці Миргородського повіту Полтавської губернії у сім'ї Василя Панасовича та Марії Іванівни Гоголів-Яновських народився син Микола.

Березень, 22. Відбулося хрещення Миколи Гоголя у Сорочинській Спасо-Преображенській церкві її настоятелем батюшкою Іоанном Белопольським. Хрещеним батьком був полковник М. М. Трохимовський (Трахимовський).

1810–1815

М. Гоголь проживає разом з батьками та рідними у селі Василівка. У дитячі роки він пробує складати вірші, які читав В. В. Капністу.

1816

Батьки наймають для своїх синів, 7-річного Миколи та 6-річного Івана, вчителя-семинариста, у якого отримують початкову освіту у Василівці.

Грудень, близько 25. Гоголь знайомиться з Олександром Данилевським, який проживав неподалік від Василівки у селі Семереньки, де бували батьки Миколи.

1818

Серпень, 3. 9-річний Микола Гоголь-Яновський та його 8-річний брат Іван вступають на вище відділення першого класу Полтавського повітового училища.

Серпень – грудень. Микола й Іван навчаються у Полтавському повітовому училищі. У цей же час Олександр Данилевський вступає до Полтавської гімназії. Під час навчання Микола відвідав 201 урок із 212, Іван – 197. У цей час брати жили в учителя природничої історії Полтавської гімназії М. І. Спаського.

1819

Червень, 30. Микола Гоголь і його брат Іван складають екзамени за перший клас у Полтавському повітовому училищі. Їх переводять у другий клас.

Початок липня. Брати їдуть на канікули у Василівку. Іван хворіє і помирає.

Літо – зима. Микола Гоголь проживає у Василівці.

1820

Зима – липень. Микола Гоголь готується вступати у другий клас Полтавської гімназії під керівництвом вчителів М. І. Спаського та Г. М. Сорочинського.

3 серпня. Микола Гоголь навчається в Полтавській гімназії і проживає в учителя латинської мови Г. М. Сорочинського, який керує його навчанням.

Кінець року. Чернігівський губернський прокурор Є. І. Бажанов сповіщає В. П. Гоголя-Яновського про відкриття Гімназії вищих наук кн. Безбородька у Ніжині і радить влаштувати сюди сина Миколу.

1821

Січень-лютий. В. П. Гоголь-Яновський звертається до директора Гімназії вищих наук кн. Безбородька В. Г. Кукольника з проханням зарахувати сина Миколу у "ніжинський пансіон".

Лютий, 18. Тимчасове правління Гімназії вищих наук повідомляє В. П. Гоголя-Яновського про згоду зарахувати Миколу Гоголя учнем за власний кошт.

Квітень, до 30. В. П. Гоголь-Яновський привозить сина в Ніжин.

Травень, 1. Гоголь умовно зарахований у Гімназію вищих наук кн. Безбородька своєкоштно до другого відділення. Проживає у наглядача гімназії Є. І. Зельднера. Знайомиться з учнями гімназії.

Червень, 21–28. Гоголь складає екзамени за друге відділення, за результатами яких він залишається на цьому ж відділенні.

Червень, після 28. Гоголь їде з Ніжина на канікули у Василівку.

Серпень, до 13. Чернігівський губернський прокурор Є. І. Бажанов привозить з канікул юного Гоголя в гімназію разом зі слугою Симоном (Семеном) Стокозою, який почав працювати за сумісництвом у навчальному закладі кухарем.

Протягом навчального року Гоголь листується з рідними.

Вересень, 3. Директором гімназії у Ніжині після смерті першого директора В. Г. Кукольника призначається І. С. Орлай, який був знайомий з В. П. Гоголем-Яновським.

Листопад, 1. І. С. Орлай стає до виконання своїх обов'язків.

1822

Січень, до 24. Гоголь складає екзамени за перше півріччя і його переводять у третій клас гімназії.

Березень, 3. Почесний попечитель гімназії граф О. Г. Кушелев-Безбородько дає вказівку директору І. С. Орлаю перевести Гоголя у список вихованців, які навчаються за рахунок навчального закладу.

Липень, 1. Гоголя зараховано до казеннокоштных вихованців, завдячуючи проханню Д. Трощинського, і переведено у четвертий клас.

1823

Січень – липень, 1. М. Гоголь продовжує навчатися в четвертому класі; складає перевідні екзамени за четвертий клас.

Липень, 1. М. Гоголя переведено у п'ятий клас.

Липень, 14. Керівництво гімназії приймає рішення розподілити гімназистів по 4 спочивальнях (по 15 чоловік) на чолі з наглядачем і слугою, Гоголь проживав у третій спочивальні разом з С. Кохановичем, І. Кобеляцьким, М. Міллером, В. Любичем-Романовичем, М. Думитрашком, М. Данченком, М. Григоровим, П. Матушинським, О. Миницьким, І. Халчинським, Г. Бордовським, О. Пузиревським, П. Богаєвським. Наглядачем був Є. І. Зельднер, слугою – М. Строганов.

Серпень-грудень. М. Гоголь навчається у п'ятому класі.

Грудень-січень 1824. М. Гоголь проводить Різдвяні свята у стінах пансіону, бо батьки не змогли його забрати через хворобу.

1824

Січень, 22. У листі до батьків Гоголь сповіщає про підготовку постановок у студентському театрі. Разом з гімназистами К. Базилі та В. Любичем-Романовичем створюють декорації для вистав.

Січень. Гоголь складає екзамени за перше півріччя п'ятого класу і продовжує навчання.

Лютий, 11–17. Масляна. У студентському театрі гімназії були здійснені постановки трагедії В. Озерова "Едіп в Афінах", в якій Гоголь виконав роль Креонта, К. Базилі – Едіпа, О. Данилевський – Антигону, а також комедії "Недоросток" Д. Фонвізіна, де роль Простакової успішно зіграв Гоголь, а Митрофанушку – Н. Кукольник.

Березень, 28. Директор гімназії І. С. Орлай сповіщав батька Гоголя Василя Панасовича, що його "син здоровий і добре вчиться... Шкода, проте, що... інколи ліниться, але коли береться за справу, то й з іншими може порівнятися".

Червень, 16–19. В гімназії ідуть річні екзамени, на яких присутній Почесний попечитель граф О. Г. Кушелев-Безбородько.

Червень, 22. В гімназії відбулося освячення Свято-Олександрівської церкви, на якому були присутні всі викладачі та учні гімназії, гості з міста та округи. Для них організовано сніданок та обід, що закінчився балом. Пізніше Гоголь описав це дійство в одному із розділів своєї сатири "Дещо про Ніжин, або Дураком закон не писаний".

Червень, 23. Гоголь зі своїми друзями П. Барановим і О. Данилевським їде додому на канікули у Васиївку.

Липень, 5. Гоголь переведений у шостий клас гімназії. За успіхи в "науках і мовах" він нагороджений похвальним листом.

Серпень – грудень, 18. Гоголь навчається у шостому класі гімназії.

Грудень, 18. Гоголь їде на Різдвяні святкування у Васиївку до рідних.

Друга пол. 1824 – перша пол. 1825. Гімназисти під керівництвом П. Редькіна і В. Любича-Романовича формують історичне товариство, займаються перекладами історичних праць для створення всесвітньої історії.

1825

Січень, 15–29. В гімназії проходять екзамени за перше півріччя шостого класу.

Січень, 21. Гоголь складає екзамени і навчається далі у шостому класі.

Березень, 31. У Кишинях помер батько Гоголя Василь Панасович.

Квітень, 15–25. Керівництво гімназії отримує в оригіналі Статут Гімназії вищих наук.

Квітень, 22–23. Гоголь довідується від П. Баранова про смерть батька. У листі до матері сповіщає, що смерть він "переніс з твердістю справжнього християнина".

Червень, 17–27. Гоголь складає екзамени за шостий клас.

Червень, кінець місяця. Гоголь разом з О. Данилевським їде з Ніжина у Васиївку на канікули.

Червень, кінець місяця – серпень, до 15. Гоголь перебуває на канікулах у Васиївці.

Серпень, 15. Гоголь сповіщає матері, що успішно дістався до Ніжина і розпочав навчання у сьомому класі.

Грудень, 12. Гоголь виставляє свій плакат, на якому був намальований чорт, що стриже деревіша, з власним акровіршем:

Се образ жизни нечестивой,
Пугалище дервишей всех,
Инок монастыря строптивой,
Расстрига, сотворивший грех.
И за сие-то преступленье
Достал он титул сей.
О чтец! Имей терпенье,
Начальные слова в устах запечатлей.

Грудень, 17–18. Гоголь разом з О. Данилевським, П. Барановим і проф. К. В. Шапалинським виїхав додому на Різдвяні свята. Професор зупинився у Кибинцях.

Грудень, 17 – січень, до 16, 1826 Проживає у Василівці.

Протягом 1825. Гоголь разом з іншими гімназистами випишує у складчину журнали і книги. Написав власні твори: поеми "Разбойники", "Росія в ярмі татар" та прозову повість "Брати Твердиславичі".

Друга половина 1825 – червень 1826. В гімназії студенти розпочинають видавати рукописні журнали "Звезда", "Метеор литературы", "Северная заря", "Литературное эхо", "Парнаасский навоз" та ін.

1826

Січень, 16. Гоголь повертається у Ніжин після Різдвяних свят.

Січень, третя декада. Гоголь складає екзамени за перше півріччя сьомого класу.

Січень. Гоголь разом з К. Базилі та П. Мартосом видають рукописний журнал "Метеор Литературы", де були опубліковані без підпису авторів прозові та поетичні твори.

Січень-червень. В гімназії студенти активно займаються літературною творчістю. Гоголь пише вірш "Непогода" ("Новоселье"), сатиру "Дещо про Ніжин, або Дуракам закон не писаний". Н. Кукольник починає писати трагедію "Торквато Тассо" та ін. Продовжують виходити наступні номери рукописних журналів "Метеор литературы", "Северная заря", "Литературное эхо".

Травень, кінець місяця – червень. В гімназії ідуть екзамени. Гоголь складає екзамени за сьомий клас.

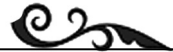
Червень, після 22. Гоголь їде на канікули у Василівку.

Червень. На квартирі гувернера І. Г. Мишковського у тісній кімнаті П. Редькіна Гоголь після критики товаришів сплює свою повість "Брати Твердиславичі" у присутності К. Базилі, М. Прокоповича, Н. Кукольника, В. Любича-Романовича. Починає писати "Книгу всякої всячини, або Підручну енциклопедію".

Червень, 30. У гімназії відбувся перший випуск гімназистів. Серед випускників товариші Гоголя П. Редькін, В. Любич-Романович, П. Баранов, Г. Висоцький, В. Тарновський та ін.

Червень, кінець місяця. Гоголь переведений до восьмого класу.

Липень, 11–14. Гоголь разом з матір'ю побував у Яреськах на святкуванні іменин О. Д. Трощинської, після чого повертається у Василівку.

Серпень, 1. В гімназії розпочався новий навчальний рік. І. С. Орлай покидає Ніжин у зв'язку з призначенням на посаду директора Рішельєвського ліцею в Одесі.

Серпень, 16. Гоголь повернувся з канікул для навчання в гімназії у 8 класі.

Серпень, 28. Конференція гімназії започатковує "Книгу честі" (Liber Honoris), в яку вписуються імена учнів, що проявили себе у навчанні і мали гарну поведінку.

Вересень-грудень. Виходять №№ 9–13 рукописного журналу "Литературное эхо". Гоголь пише епіграму на наглядача Е. І. Зельднера "Гицель – морда пороссяча..."

Жовтень, 1–15. Васи́лівку відвідує Д. П. Трощинський.

Жовтень, 9 – листопад, 6. В гімназії продовжується літературна творчість гімназистів, зокрема Є. Гребінки, який пише елегії, байки українською мовою.

Жовтень, 10. Розпорядженням в. о. попечителя Харківського навчального округу проф. К. В. Шапалінський призначений в. о. директора гімназії.

Жовтень, 25. Інспектор пансіону проф. М. Г. Белоусов подає рапорт, в якому зазначає, що гімназисти пишуть вірші, які не відзначаються моральністю, і читають їх між собою, читають книжки, що не відповідають віку, тримають у себе твори О. Пушкіна та інших йому подібних.

Жовтень, 26–31. Почесний попечитель гімназії граф О. Г. Кушелев-Безбородько віддав розпорядження правлінню відрахувати гімназистів М. Прокоповича, О. Данилевського і П. Мартоса за те, що вони "читають непристойні для їх віку книги і пишуть вірші, які не демонструють моральної чистоти", а профессорам слідкувати за тим, які книги читають вихованці. Батьку М. Прокоповича, повітовому предводителю дворянства Я. С. Прокоповичу, вдалося уладнати конфлікт, що стосувався сина.

Жовтень, протягом місяця. У столичних періодичних виданнях публікуються оригінальні художні твори М. Ріттера, Є. Гребінки, І. Кулжинського.

Листопад, 14. У гімназиста Є. Гребінки був анульований рукописний список оди О. Пушкіна "На свободу" ("Вольность").

Листопад, 23. Гоголь у листі до матері зазначає, що у його творах відбувся "новий переворот": "Рід їх тепер цілковито особливий".

Грудень, після 20 – січень, 17, 1827. Гоголь проводить Різдвяні свята у Васи́лівці.

Протягом 1826. Гоголь активно спілкується у Ніжині з жителями передмістя Магерки, заносить у "Книгу всякої всячини, або Підручну енциклопедію" найрізноманітніші відомості, бере участь у випуску рукописного альманаху "Парнасский навоз", журналу "Литературное эхо". У журналі "Метеор литературы" розмістив вірш "Новосілля" ("Негода").

1827

Січень, 1–15. Гоголь перебуває з матір'ю в Ки́бинцях у садибі Д. П. Трощинського.

Січень, 17. Гоголь повертається в гімназію після Різдвяних свят і пише листа своєму другу Г. І. Висоцькому, дякує йому за записку, що передали через проф. К. В. Шапалінського, говорить про свої мрії жити в Петербурзі.

Січень, після 17. Гоголь склав екзамени за перше півріччя восьмого класу.

Січень, 17–29. В гімназії поновлюється робота студентського театру, у якому активну участь бере Гоголь.

Січень–березень, до 19. У Москві виходить книга І. Кулжинського "Малороссийская деревня" (Москва, 1827), на яку скептично прореагував Гоголь.

Лютий, 7–13. Масляна. Студентський театр показав для широкої публіки вистави: Д. Фонвізіна "Недоросль", Я. Княжніна "Неудачный примиритель, или Без обеда домой поеду", О. Писарева "Лукавин", драму О. Коцебу "Береговое право", дві п'єси Ж.-Б. Мольєра і одну Ж. П. Флоріана. Під час вистав та в антракті студентським оркестром під керівництвом вчителя Ф. Е. Севрюгіна були виконані увертюри Россіні, Вебера та інших композиторів.

Лютий, 8. Директором гімназії призначено Д. Є. Яснівського.

Березень, 19. Гоголь пише листа Г. І. Висоцькому, розповідає про свою хворобу і про життя в гімназії та Ніжині: "Масляну ми провели чудово. Чотири дні підряд був у нас театр, грали прекрасно... У Ніжині тепер безупинний рух між греками: галасують, сперечаються у магістраті, хочуть нового правління..." Передає вітання гімназистів.

Квітень, перша половина. В гімназії продовжує діяти студентський театр, який показав шість вистав.

Квітень, 16. У зв'язку з рапортом проф. П. І. Нікольського про те, що немає спеціального дозволу на функціонування театру і шість зіграних вистав були "з якимись особливими, тільки невідомо чийми, доповненнями і додатками", Конференція призупиняє показ вистав студентського театру. Проф. К. А. Мойсєєв пише рапорт в Конференцію, що пансіонери читають недозволені книжки.

Травень, 7. Проф. М. В. Білевич подає рапорт в Конференцію про стан "дисципліни і моральності" гімназистів.

Червень, 7–26. В гімназії ідуть річні екзамени. Гоголь складає екзамени за восьмий клас.

Червень, 26. Гоголь пише листа Г. І. Висоцькому про свої настрої, про новини в Ніжині.

Червень, після 26 – серпень, 18. Гоголь перебуває на канікулах у Василівці.

Серпень, 1. В гімназії розпочинається новий 1827–1828 навчальний рік.

Серпень, 18. Гоголь повертається до гімназії і навчається у дев'ятому класі.

Серпень, 27. Гоголь складає екзамен із третього в четверте відділення з мов.

Серпень–вересень. Поновлюються репетиції студентського театру в гімназії.

Вересень, 26. Відбулася сутичка проф. М. В. Білевича з Гоголем в кімнаті, де йшла репетиція вистави. При цьому були присутні інші студенти. Професор стверджував, що гімназисти п'яні. Лікар К. К. Фібіг підтвердив тверезість Гоголя, В. Маркова, С. Гютенка, А. і Т. Пашенків.

Жовтень, 2. Проф. М. В. Білевич продовжив звинувачувати Гоголя та його товаришів у вживанні спиртних напоїв.

Жовтень, 3. Гоголь відвідує Покровський ярмарок у Ніжині. Пише листа П. П. Косяровському про плани на майбутнє: "Я поклявся жодної хвилини короткого життя свого не втратити, не зробивши блага".

Жовтень, 5. У гімназію прибув новий директор – надвірний радник Д. Є. Ясновський.

Жовтень–листопад. У гімназії розпочинаються допити вихованців у зв'язку з майбутньою "Справою про вільнодумство", згідно з якою професор М. Г. Белоусов звинувачувався в розповсюдженні вільнолюбства на заняттях з природничого права. До "Справи ..." залучаються гімназисти та викладачі навчального закладу, які дають різні свідчення. Особистісний конфлікт між професорами М. В. Білевичем і М. Г. Белоусовим переростає у політичний.

Грудень, кінець місяця – січень, початок місяця 1828. У зв'язку з Різдвяними святами Гоголь залишається перебувати в гімназії. В правління передаються записи допиту М. Гоголя, Н. Кукольника, О. Новохацького, М. Родзянка.

Протягом року. Гоголь поповнює "Книгу всякої всячини ..." новими матеріалами, серед них "Лексикон малоросійський", виписки з "Малоросійських пісень" М. Максимовича і "Малоросійського села" І. Кулжинського, пише іділію "Ганц Кюхельгартен". Є. Гребінка написав комедію у віршах "В чужие сани не садись".

Померла бабуся Гоголя Тетяна Семенівна Гоголь-Яновська.

Професора М. Г. Белоусова відвідав у Ніжині Микола Данилович Білозерський, борзенський повітовий суддя. Вони, очевидно, разом навчалися у Харківському університеті. На квартирі професора відбулося знайомство М. Д. Білозерського з Гоголем.

1828

Січень, 2. Професор К. В. Шапалинський у рапорті на ім'я в. о. попечителя Харківського навчального округу графа М. Ю. Вільгельгорського вказував на безтактність поведінки проф. М. В. Білевича у конфлікті 26 вересня 1827 р. і невинуватості М. Гоголя.

Січень. Проф. І. Я. Ландражин запропонував гімназістам домашнє завдання – перекласти будь-який учнівський текст на французьку мову. Учень 6 класу О. Змієв переклав вірш "Друзья мои, друзья свободы!", автором якого вважався К. Рилєєв. Професор попередив гімназиста і зауважив, що "у нас в Росії правління деспотичне, вільно говорити не дозволено", і не доповів директорові про цей факт.

Січень-червень. Гоголь продовжує навчатися у 9 класі.

Березень, 1. Пише листа матері, у якому говорить про себе і про ситуацію, в якій він опинився.

Травень, 17–29. За розпорядженням директора Д. Є. Ясновського у гімназії відбувається другий допит гімназистів у "Справі про вільнодумство". Окремі з них вказують на те, що на лекціях проф. М. Г. Белоусова звучали "недозволені у

політичному відношенні" висловлювання, деякі учні відмовляються від своїх попередніх свідчень. Гоголь залишається на своїх позиціях як захисник проф. М. Г. Белоусова.

Червень, до 13. Гоголь на екзамені з теорії російської словесності пише твір "О том, что требуется от критики". Проф. П. І. Нікольський оцінив: "Изрядно". Подібні твори Гоголь пише з російського права та російської історії.

Червень, до 23. Гоголь успішно склав випускні екзамени.

Червень, 27. Конференція визнала Миколу Гоголя як такого, що закінчив гімназію з правом на чин XIV класу.

Червень, після 28. Гоголь після складання екзаменів виїхав із Ніжина у Василівку, де проживав до грудня місяця.

Липень, 16. Конференція гімназії звертається до попечителя Харківського навчального закладу М. Ю. Вільєгорського затвердити дипломи з вказівкою відповідного чину.

Серпень, 17 – вересень, 2. Гоголь відвідує ярмарок у Кременчуці з метою закупівлі продуктів для прийому Д. П. Трощинського, який не відбувся через хворобу вельможі.

Вересень, 2–8. Гоголь відвідує ярмарок у Василівці і у листі до П. П. Косяровського ділиться враженнями про Кременчуцький та Василівський ярмарки.

Вересень, до 8. Гоголь складає дарчу, в якій висловлює бажання передати матері свою частину маєтку з будинком, садом, лісом і ставками, які належали йому за заповітом.

Жовтень, 16. М. І. Гоголь-Яновська пише листа П. Косяровському, у якому пояснює, чому її син отримав чин XIV класу, а не XII.

Жовтень, 26–28. Гоголь разом з матір'ю був на іменинах Д. П. Трощинського в Кибинцях, де отримує від господаря рекомендаційний лист у С.-Петербург до Д. І. Голенищева-Кутузова.

Грудень, 13. Гоголь разом з О. С. Данилевським та слугою Якимом Німченком виїхали з Василівки до С.-Петербурга через Кибинці, Ніжин, Чернігів, Могильов, Вітебськ. Відвідують сім'ю Капністів в Обухівці, де Микола Гоголь дає С. В. Скалон обіцянку: "Ви або нічого про мене не почуєте, або довідаєтеся щонебудь дуже хороше".

Грудень, 14–15. Гоголь разом з О. С. Данилевським зупиняються у Ніжині, зустрічаються з М. Прокоповичем, який ще продовжував навчатися у гімназії.

Грудень, кінець. Гоголь і О. Д. Данилевський приїхали в Петербург і разом оселились на квартирі.

1829

Січень, 1. У листі матері Гоголь пише: "... Петербург мені здався зовсім не таким, як я гадав..."

Січень, 25. Гоголю і його товаришам виписані атестати про закінчення Гімназії вищих наук кн. Безбородька.

Лютий, 15. М. І. Гоголь отримує від предводителя дворянства Миргородського повіту І. В. Капніста свідоцтво на ім'я її сина про те, що він значиться в списках миргородського дворянства.

Лютий, 26. Помер Д. П. Трощинський у Кибинцях.

Березень, 23. В журналі "Сын Отечества и Северный архив" (т. 2, № 12) надруковано вірш "Італія".

Березень, 1829–1830. Триває взаємне листування Гоголя з матір'ю М. І. Гоголь-Яновською. В листах син просить її надсилати відомості про побут та звичаї українців.

Квітень, 30. Гоголь просить матір надіслати йому комедії батька " Собака-Вівця" та "Роман і Параска".

Червень. Гоголь видає під псевдонімом В. Алов поему "Ганц Кюхельгартен", яка була написана у Ніжині.

Липень, 24. Гоголь дякує матері за надіслані описи українських звичаїв і ділиться творчими планами: "В тиші усамітнення я готую запас, якого, належно не обробивши, не пущу у світ, я не люблю квапитися..."

Серпень, початок. Гоголь перебуває за кордоном у Німеччині.

Вересень, 22. Гоголь повертається до Петербурга.

Грудень, 1. У С.-Петербурзі перебуває М. Я. Прокопович, який оселяється на квартирі Гоголя і навчається у театральному училищі до 2 квітня 1832 р.

Протягом року. Відбувається знайомство Гоголя з М. О. Максимовичем.

1830

Січень, 1. Гоголь вітає з С.-Петербурга матір з Новим роком.

Січень, 12. М. І. Гоголь-Яновська із Василівки пише листа сину.

Лютий, 2 – грудень, 19. Продовжується листування Гоголя і його матері.

Лютий – березень. У журналі "Отечественные записки" надруковано повість Гоголя "Басаврюк, или Вечер накануне Ивана Купала".

Квітень, 2. Пише листа матері, у якому ділиться своїми думками про місце проживання. Він заявляє, що не хотів би жити у провінції Росії. "Як на мене, якщо їхати, то уже їхати в одну Малоросію. Та зізнаюся, якщо розсудити як слід, то, незважаючи на моє бажання їхати в Малоросію, я зовсім втрачу все, якщо виїду з Петербурга. Тут тільки людині можна чогось досягнути; тут тисяча шляхів для неї; треба тільки "мати терпіння, з яким можна-таки дочекатися свого".

Червень, 3. У листі до матері сповіщає, що відвідує заняття в Академії мистецтв, зустрічається з ніжинськими "однокоритниками". "Чи повірите, їх тут до 25 чоловік. Ви, певно, думаете, що таке знайомство має бути обтяжливим – аніскільки, це не в селі, де зобов'язані частувати своїх гостей столом або чаєм. Кожен у нас їсть у себе, приятелів же і товаришів частує бесідою, якою кожен із нас буває цілком задоволений".

Жовтень, 10. Гоголь із С.-Петербурга пише листа матері, у якому журиться через від'їзд із столиці А. А. Трощинського, з яким мав добрі стосунки.

Грудень, 18. Цензура дозволила надрукувати в альманасі "Северные цветы" у 1831 р. за підписом 0000 "Главу из исторического романа" Гоголя "Гетьман", яку він "писав, перебуваючи ще в Ніжинській Гімназії" (лист матері від 21 серпня).

Грудень, 19. Пише листа матері, у якому не погоджується з її думкою: "Ви мені приписуєте ті твори, які я б ніколи не визнав своїми, ні за які гроші... Якби я писав щось таке, то, певно б, обрав для цього Малоросію, яку я знаю, а не ті країни і людей, яких я не знаю ні звичаїв, ні поведінки, ні справ".

Протягом року. Гоголь передав М. Д. Білозерському рукописний збірник історичних записів, які збирав Я. М. Маркович.

1831

Січень, 1. Надруковано "Вчитель" – "Глава з малоросійської повісті "Страшний кабан" за підписом "П. Глечик".

Січень – грудень. Продовжується листування Гоголя з матір'ю.

Березень, 22. Надрукований "Успіх посольства", другий уривок з малоросійської повісті "Страшний кабан".

Вересень, початок. Вийшла з друку перша частина збірника "Вечера на хуторі близ Диканьки".

Листопад, 2. Надсилає О. Данилевському книгу "Вечорів..."

Протягом року. На квартирі у Гоголя та Н. В. Кукольника збиралися ніжинці М. Я. Прокопович, І. Пащенко, К. Базилі, Є. Гребінка та інші.

1832

Січень – грудень. Продовжується листування Гоголя з матір'ю.

Березень, 30. Гоголь пише листа О. Данилевському, у якому дає характеристику творчості Н. Кукольника.

Квітень, 24. Весілля сестри Гоголя Марії Василівни Гоголь і Павла Осиповича Трушковського.

Травень, 9. Випускники Гімназії вищих наук кн. Безбородька, що проживали у С.-Петербурзі, організували у складчину обід.

Червень, 9. Збирається їхати на Полтавщину у відпустку.

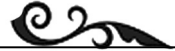
Червень, 15. Пише листа О. С. Данилевському, пропонуючи зустрітися у Толстое чи Василівці: "Наші ніжинці майже всі потяглися на це літо в Малоросію, навіть Красненький поїхав, а в липні місяці, коли б тобі спало на думку зазирнути в Малоросію, то застав би мене, як я ліниво повертаюся з поля від косарів чи безтурботно лежу під крислатою яблунею без сюртука, на килимі, біля відра холодної води з кригою та ін. Приїзди!.."

Червень, кінець. Гоголь виїхав з С.-Петербурга через Москву у Василівку.

До липня. Гоголь знайомиться у Москві зі М. С. Щепкіним, великим українським та російським актором.

Липень, 7. Гоголь виїхав із Москви у Василівку.

Липень, 8. Гоголь повідомляє свого друга по гімназії М. Я. Прокоповича, що їде у Василівку, і запрошує його приїхати туди: "Я їду на Полтаву, отже, не побачу Ніжина. Ти повинен, я тебе закликаю усім (утім та сам же й слово навіть дав) негайно приїхати з братом до мене в село Василівку, яку в народі називають

Яновщина. Що тобі робити в Ніжині? Якись застарілі любовні справи?.. Приїзди, якщо я тобі скільки-небудь дорогий, бо від твого приїзду здоров'я моє неодмінно виправиться... Ось тобі маршрут: із Ніжина в Прилуки, із Прилук у Пирятин, із Пирятин в Лубни, із Лубен у Миргород, із Миргорода до села Устивиця в містечко Яреськи, а з Яресьок кожен покаже тобі дорогу на Кам'янецький міст в село Василівку чи Яновщину".

Липень, 17. Гоголь проїздом відвідує Полтаву.

Липень, близько 20. Гоголь приїхав у Василівку.

Липень. Гоголь сповіщає різних знайомих про своє перебування у рідному краю.

Липень, 20. Гоголь пише із Василівки своєму знайомому у Москві поету І. І. Дмитрієву: "Тепер я живу в селі достоменно такому, яке змальоване незабутнім Карамзіним. Мені здається, він копіював малоросійське село: так барви його яскраві й подібні з місцевою природою. Чого б, здавалося, не вистачало цьому краю? Повне, розкішне літо! Хліба, фрукти, усього рослинного погибель! А народ бідний, маєтки розорені й недоїмки невивплатні... зізнаюсь, мені дуже сумно було дивитися на розлад маєтку моєї матері..."

Вересень, 2. Пише листа М. Погодіну, у якому сповіщає про високий врожай фруктів, які впливають на його шлунок: "Клята, наче зумисне, цього року родючість України спокушає мене невідступно, і бідний мій шлунок безперервно зайнятий травленням то груш, то яблук".

Вересень, 29. Гоголь виїхав із Василівки у С.-Петербург разом зі своїми молодшими сестрами Єлизаветою та Ганною, яких хоче влаштувати у Патріотичний інститут. Протягом 1832–1834 рр. Гоголь дарує М. Д. Білозерському зошит з українськими народними піснями: історичними, побутовими, родинними.

Жовтень, 18–23. Гоголь знайомиться з О. М. Бодянським, зближується з М. Максимовичем.

Жовтень, 30. Гоголь у Петербурзі.

1833

Лютий, 8. Гоголь листується з матір'ю, О. С. Данилевським та М. О. Максимовичем.

Квітень, 9. У Василівці у Трушковських народився син Микола.

Травень, 19. У Великому театрі у Москві йшли "Вечори на хуторі біля Диканьки". Роль Чуба грав М. Щепкін.

Липень, 2. Гоголь висловлює вдячність М. Максимовичу за надіслані книжки і запрошує його наступного літа в Україну: "Киньте справі кацапію та їдьте у гетьманщину", "Їдьмо! Скільки ми там назбираємо всякої всячини!"

Листопад, 9. Гоголь у листі до М. О. Максимовича сповіщає, що взявся "за історію нашої єдиної, бідної України".

Грудень, після 20. Пише листа М. Максимовичу: "Дякую тобі за все, за лист, за думки в ньому, за новини та ін. Уяви, я теж думав. Туди, туди! В Київ! У древній, у прекрасний Київ! Він наш, він не їхній, чи не правда? Там чи навколо нього діялися діла старовини нашої".

Грудень, 23. Пише листа О. Пушкіну: "Я захоплююся зарані, коли уявляю, як закипають труди мої в Києві... Там закінчу я історію України і півдня Росії, і напишу Всесвітню історію..."

1834

Січень, 7. Гоголь продовжує з С.-Петербурга листуватися з матір'ю, сестрами, М. О. Максимовичем, О. С. Данилевським, І. І. Срезневським, у яких говорить про роботу у Києві, про історію рідного краю: "Малоросійська історія моя надзвичайно шалена, втім інакшою їй бути не можна. Мені дорікають, що мова в ній занадто вже горить, неісторично пекуча і жива; та що за історія, коли вона нудна!" (3 листа М. Погодіну. Січень, 11).

Січень-лютий. Гоголь працює над малоросійською та всесвітньою історією. У газетах "Северная пчела", "Московский телеграф", "Молва" надруковане "Объявление об издании Истории Малороссии" Гоголя.

Лютий, 12. Гоголь сповістив М. О. Максимовича, що Історію Малоросії він пише від початку і до кінця. Вона буде у шести малих або у чотирьох великих томах.

Лютий, 27. Цензура забороняє "Кривого бандуриста".

Квітень, 7. Гоголь у листі до М. О. Максимовича сповістив про свої відвідини міністра народної освіти С. С. Уварова, який обіцяв перевести Михайла Олександровича у Київ, але для остаточного вирішення питання він радить йому відвідати міністра особисто.

Квітень, 18. Цензура дозволила друкувати збірник "Новосельє", у якому була "Повість про те, як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем".

Квітень. В "Журнале Министерства Народного Просвещения" надруковані статті Гоголя "Взгляд на составление Малороссии" та "Малороссийские песни".

Травень, 4. М. О. Максимовича призначено на посаду професора російської словесності в Університеті Св. Володимира в Києві.

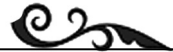
Червень, 15. Гоголь пише матері і вітає сестру Марію та Павла Осиповича Трушковського з народженням сина Івана, дякує за обрання його кумом і хрещеним батьком.

Червень, 27. Гоголь у листі до М. О. Максимовича радить йому зустрітися з колишнім професором Гімназії вищих наук кн. Безбородька М. Г. Белоусовим, який живе на Подолі у Києві, і зійтися з ним.

Липень, 19. Гоголя призначено ад'юнктом по кафедрі історії С.-Петербурзького університету.

Серпень, 14. Гоголь у листі до М. О. Максимовича просив, щоб той розвідав про будинок з садом у Києві, який він мав намір купити для себе. І в той же час додавав: "Хоч душа сильно сумує за Україною. Але треба покорятися, і я покорився..."

Серпень. Гоголь листується зі своїм товаришем по Гімназії вищих наук кн. Безбородька В. В. Тарновським і пропонує йому переїхати із Житомира, де він працював учителем, у Київ до М. О. Максимовича в університет. Гоголь просить М. Максимовича сприяти цьому переходу.

Грудень, 6. У Гоголя обідав А. Мокрицький, товариш по Гімназії вищих наук кн. Безбородька, студент Академії мистецтв, учень К. Брюллова.

Грудень, 8. А. Мокрицький відвідав Гоголя, у якого гостювали товариші по гімназії О. Данилевський та І. Халчинський (служив у Міністерстві закордонних справ).

1835

Січень–грудень. Листується з матір'ю та М. О. Максимовичем.

Лютий, 21. Вийшов у світ збірник "Миргород. Повести, служащие продолжением "Вечеров на хуторе близ Диканьки".

Березень, 23. Гоголь пише листа М. Максимовичу: "Ой, чи живі, чи здорові / Всі родичі гарбузові?.. Надсилаю тобі Миргород... Я наприкінці весни постараюся припхатися у Київ, хоч мені, втім, зовсім не по дорозі".

Травень, близько 17. Гоголь із Москви приїхав у Василівку.

Травень, 24. Гоголь знаходиться у Полтаві, пише листа М. Я. Прокоповичу.

Травень – червень. Гоголь перебуває у Василівці. Листується з професором Г. І. Спаським, знавцем Чорноморського узбережжя і Криму, який проживав у Перекопі та Одесі, про своє подальше лікування.

Червень – поч. липня. Гоголь знаходиться на лікуванні у Криму.

Липень, 11. Гоголь листується із Василівки зі І. І. Срезневським, сповіщає йому, що у Харків не зможе приїхати.

Липень, 15. Гоголь із Полтави пише листа В. А. Жуковському про своє перебування в Криму.

Серпень, до 8. Гоголь перебуває у Василівці.

Серпень. У Гоголя з'являється задум "Мертвых душ", пов'язаний з життям далекого родича Харлампія Петровича Півінського, який жив у селі Федунки (за 17 верст від Василівки), де бував Гоголь і займався купівлею "мертвих душ", щоб мати дозвіл на виготовлення горілки.

Серпень, близько 11. Гоголь разом з О. С. Данилевським виїхали із Василівки до С.-Петербурга. Дорогою заїжджали у садибу М. Д. Білозерського на хутір Миколаїв Борзенського повіту. Її господар служив борзенським повітовим суддею, а з 1838 р. предводителем дворянства, з яким Гоголь познайомився ще в гімназійні роки.

Серпень, 14. Гоголь разом з О. С. Данилевським відвідали у Києві М. О. Максимовича. Прогулювалися старим Києвом та святими місцями Києво-Печерської лаври.

Серпень, 18–19. Гоголь і О. С. Данилевський виїхали з Києва до С.-Петербурга, до них приєднався їх товариш по гімназії І. Г. Пашенко.

Вересень, 1. Гоголь повернувся разом зі своїми товаришами по гімназії до С.-Петербурга.

Вересень, 28. У Гоголя у С.-Петербурзі провів вечір А. Мокрицький.

Вересень. Гоголь листується з матір'ю та сестрами.

Жовтень, 1. У С.-Петербурзі випускники Гімназії вищих наук кн. Безбородька святкували день своєї alma mater: Гоголь, А. Мокрицький, брати О. та І. Данилевські, брати М. та В. Прокоповичі, І. Пашенко, М. Данченко, П. Лукашевич – всі "ніжинські однокоритники". Найчастіше випускники гімназії зустрічалися у М. Прокоповича, Гоголя, А. Мокрицького. "Приятелі сходилися... на чайні вечори, де кожний наступний господар намагався більше за попередника вразити різноманіттю і красою печива. На цих зібраннях панували веселощі, гостра насмішка над ницістю, лицемірством, яким журнальні, літературні та інші анекдоти служили поживою. Гоголь особливо любив складати куплети на спільних знайомих" (Вересаєв В. Гоголь в житті. Москва; Ленінград, 1933. С. 117).

Листопад, 9. Гоголя відвідав А. Мокрицький, у якого був І. Симоновський, говорили про Ніжинську гімназію. "У Гоголя, як і завжди, було галасливо і нудно" (Дневник художника А. Н. Мокрицького. Москва, 1975. С. 51).

Протягом року. У С.-Петербурзі Гоголь часто спілкується з О. С. Данилевським, М. Я. Прокоповичем, І. Г. Пашенком.

1836

Січень, 3. Гоголь відвідав у С.-Петербурзі Є. В. та П. В. Галаганів, розповідав їм всілякі цікаві історії, таке "малоросійське сало, присипане крупною Арістофановою сіллю" (Дневник художника А. Н. Мокрицького. Москва, 1975. С. 192). Тут він зустрічався з А. Мокрицьким, який вчив дітей господаря малюванню.

Лютий, 5. Гоголь провів вечір у П. О. Плетньова, професора, ректора Петербурзького університету, видавця журналу "Современник". Серед гостей були О. В. Никитенко, А. Мокрицький, М. Прокопович та ін.

Лютий, 21. Гоголь пише із С.-Петербурга листи матері, М. Д. Білозерському, запитує у нього про долю Ніжинського ліцею, який нібито згорів, висловлюючи при цьому занепокоєння, та говорить про постановку "Ревізора" у столиці, запитує про відомого українського актора К. Т. Соленика, якого він хотів залучити до постановки цієї вистави.

Березень, 9. Гоголь отримав 2500 крб за "Ревізора", за які хоче поїхати за кордон.

Березень, 26. У Гоголя провів вечір художник і товариш А. Мокрицький.

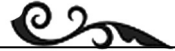
Квітень, 19. Прем'єра "Ревізора" на сцені Александринського театру у С.-Петербурзі.

Травень, 10. Гоголь доручає М. Щепкіну керівництво постановкою "Ревізора" у Москві.

Травень, 26. Пише листа матері: "За кордоном думаю пробути..."

Травень, 28. У Гоголя провів вечір А. Мокрицький. Було близько 8 гостей.

Травень. Перед від'їздом із С.-Петербурга за кордон Гоголь зробив розпорядження про звільнення від кріпацтва свого слуги Якима Нимченка і сповістив про це матері, але той відмовився.

Червень, 5. Сповідь із С.-Петербурга матір про свій від'їзд з О. Данилевським за кордон і про майбутнє прибуття у Василівку Якіма Нимченка, який привезе їм подарунки і п'єсу "Ревізор".

Червень, 6. Гоголь виїхав із О. С. Данилевським за кордон. Шляхи розійшлися в Німеччині.

Червень – липень. Гоголь листується з матір'ю.

Липень, кінець. Гоголь у Баден-Бадені знайомиться з В. М. Репніною-Волконською у сім'ї Балабіних, де читав "Ревізора" і "Записки сумасшедшего".

Вересень, 27. Листується з Женеви з М. Я. Прокоповичем: "Коли, коли-небудь, ми зберемося разом і згадаємо і Ніжин, і Петербург, і молодість. Весела і сумна буде наша гулянка". Пише листа матері із Лозанни, глибоко сумує через смерть чоловіка своєї сестри Марії – П. О. Трушковського.

Жовтень, 23. Отримує листа від О. Данилевського із Парижа. Гоголь сповіщає із Лозанни, що найближчим часом приїде до нього, говорить про своє лікування у Женеві та Вені і свою роботу над "Мертвими душами".

Листопад, початок. Зустрічається з О. С. Данилевським у Парижі, деякий час живуть разом, а потім Гоголь переїздить до готелю.

Грудень, 5. Гоголь і О. С. Данилевський у Парижі пишуть вірш "Да здравствует нежинская бурса!", який надсилають своїм друзям М. Я. Прокоповичу та І. Г. Пашенку у С.-Петербург. Зустрівся з А. Міцкевичем, Б. Залеським, ніжинським приятелем І. Симоновським.

1837

Січень-лютий. Гоголь продовжує листуватися з матір'ю: "Шкода мені тільки, що у нас знову невелика благодать у справах господарчих. Наша Малоросія точно нещасний край: неврожай лихо, врожай теж". Спілкується в Парижі з О. С. Данилевським, який листується з М. Я. Прокоповичем. Працює над "Мертвими душами".

Лютий, друга половина. З листа Гоголя українською мовою до Б. Залеського: "Дуже-дуже було жалко, що не застав пана земляка дома. Чував, що на пана щось напало – не то сояшниця, не то завійниця (хай їй присниться лисий дідько), та тепер, спасибі Богові, кажуть начей-то пан зовсім здоров. Дай же Боже, щоб на довго, на славу усій козацькій землі давав би чернецького хліба усякій болізнi і злидням. Та й нас би не забував, писульки в Рим слав. Добре б було, коли б і сам коли-небудь примандрував. Дуже, дуже близький земляк, а по серцю ще ближчий, чим по землі. Микола Гоголь".

Березень, 25 – червень. Гоголь живе в Римі, спілкується в товаристві Балабіних, Репніних, зокрема з В. М. Репніною-Волконською та З. О. Волконською.

Березень, 28. Гоголь листується з матір'ю, сповіщає, що проживає в Римі.

Березень, 30 – липень. Гоголь листується з М. Я. Прокоповичем.

Квітень, 15 – травень. Гоголь листується з О. С. Данилевським.

Червень, 3. Гоголь просить М. Я. Прокоповича надіслати рукописи книги з виписками і матеріалами, які пов'язані з "Мертвими душами" та драмою з історії Запоріжжя.

Липень–вересень, перша половина. Гоголь у Німеччині, а потім у Женеві зустрівся з О. С. Данилевським, з яким приємно провів осінь.

Вересень, 19 – листопад. Гоголь продовжує листуватися з М. Я. Прокоповичем з Рима.

Жовтень, 24. Гоголь продовжує листуватися з матір'ю.

Грудень, 22. Пише листа матері: "Я дуже радий, що ви трохи розважили себе поїздкою у Київ. Це для Вас добре – і для здоров'я, і для задоволення, і для душі, бо приємніше молитися там, де спочивають святі".

1838

Лютий, 5 – грудень, 16. Гоголь у Римі продовжує листуватися з матір'ю та сестрами, запитує, чи надіслали в Київ проф. М. О. Максимовичу рукописні книги українських народних пісень З. Доленги-Ходаковського. Пише О. С. Данилевському у Париж, виражає своє співчуття у зв'язку зі смертю його матері, ображається, що той рідко пише. В цей період листується з М. Я. Прокоповичем, який у скрутний час надсилає Гоголю гроші, які позичив, і просить їх повернути. Працює над "Мертвими душами".

Квітень, друга половина. Гоголь просить М. Прокоповича зв'язатися з Пашенком, "щоб він зробив невеликого роду викрадення яких-небудь казусних справ", потрібних йому для роботи над "Мертвими душами".

Червень, 14. Гоголь в Римі пише листа князні В. М. Репніній-Волконській.

Липень, 2. Пише листа М. Прокоповичу: "... я про тебе думаю часто, завжди. І ні розкіш цих країв, де я живу тепер, ні південь, ні чудові небеса, ніщо не в силах перешкодити мені думати про тебе, з ким почався союз наш під алеями лип ніжинського саду, у другому музеї, на маленькій сцені нашого домашнього театру, і зміцнювався, стягнутий холодом петербурзького клімату, крізь усі дні нашого перебування разом".

Червень–грудень. Гоголь в Римі продовжує листуватися з О. С. Данилевським, який проживав у Парижі.

Липень – серпень, 24. Гоголь у Римі продовжує спілкуватися з В. М. Репніною-Волконською.

Вересень. Гоголь перебуває разом з О. С. Данилевським у Парижі.

1839

Лютий – до кінця року. Гоголь продовжував листування з матір'ю.

Лютий, початок–червень, 5. Гоголь листується з О. С. Данилевським.

Березень. Гоголя в Римі відвідує Микола Трахимовський, онук лікаря Михайла Яковича, який приймав пологи у Марії Іванівни.

Серпень, 15. З листа М. Погодіну: "Ще тижнів на півтора залишаюся у Марієнбаді... Малоросійські пісні зі мною. Припасаю і намагаюся якомога більше надихатися старовиною".

Серпень, 25. З листа С. Шевирьову: "Переді мною вияснюються і проходять поетичними лавами часи козацтва, і якщо я нічого не зроблю з цього, то я буду великим дурнем. Чи малоросійські пісні, котрі тепер у мене під рукою, нав'яли їх,

чи на думку мою найшло само собою яснобачення минулого, тільки я чую багато того, що нині рідко трапляється. Благослови!"

Вересень, 17 (29). Гоголь повертається із-за кордону в Росію разом з М. П. Погодіним.

Вересень, 26. Гоголь зупинився в Москві у М. П. Погодіна.

Вересень, 27. Гоголь зустрічається зі М. С. Щепкіним у М. П. Погодіна.

Вересень, кінець. Гоголь гостює у М. С. Щепкіна у Москві.

Жовтень, 10. Гоголь проводить разом із М. С. Щепкіним вечір у І. І. Срезневського, де читають українські пісні, балади, думи, знайомиться з коректурою "Українського збірника", у якому була надрукована п'єса І. П. Котляревського "Москаль-чарівник".

Осінь. О. С. Данилевський пише листа М. П. Погодіну, у якому просить не відпускати Гоголя в Рим, а порадити йому відвідати матір у Василівці, яка його дуже любить.

Жовтень, 30. Гоголь приїхав у С.-Петербург і зупинився у П. О. Плетньова.

Листопад-грудень, до 17. Гоголь буває у М. Я. Прокоповича у С.-Петербурзі, де читав "Мертві душі".

Грудень, 17. Гоголь з сестрами виїхав із С.-Петербурга до Москви.

Грудень, 21. Гоголь з сестрами приїхав у Москву й оселився у Погодіна.

Грудень, 29. Гоголь поновлює листування з О. С. Данилевським. Сповідіає йому про свій намір влаштувати сестер у Москві і просить відвідати Василівку та передати про своє запрошення матері відвідати його.

1840

Січень, 10. Гоголь пише листа М. О. Максимовичу.

Квітень, 12. Гоголь пише із Москви листи М. Д. Білозерському, дякує за виписку про роздачу землі із книги М. Д. Мизка, просить його заїхати у Василівку відвідати його матір і довідатися про стан господарських справ, а за можливості виправити ситуацію.

Квітень, до 13. М. І. Гоголь-Яновська, мати Гоголя, разом з дочкою Ольгою приїхала в Москву і зупинилась у М. П. Погодіна.

Квітень, 27. М. І. Гоголь-Яновська разом з дочками Ганною та Ольгою виїхали із Москви у Василівку.

Травень, 3. Гоголь пише матері, що збирається в дорогу, а сестру Єлизавету влаштував у П. І. Раєвської, передає уклін С. В. Скалон і І. В. Капністу. Надсилає сестрі Ганні посилку і листа.

Травень, 17. Гоголь із Москви пише листа матері, сповіщає, що їде за кордон, турбується про сестру Єлизавету.

Травень, 18. Гоголь виїхав разом з В. О. Пановим із Москви у Рим.

Травень, 24. Гоголь перетнув у Бресті кордон Російської імперії.

Червень, 12. Поновлюється листування Гоголя, який перебуває за кордоном, з близькими родичами та друзями.

Липень – серпень. Гоголь працює над драмою з історії Запорожжя: "Сюжет, котрий останнім часом ліниво тримав я у голові своїй, не наслідуючись навіть

братися за нього, розгорнувся переді мною у величі такий, що все в мені відчуло солодке трепетання. І я, забувши все, переселився зненацька у той світ, в якому давно не бував, і тієї ж миті засів за роботу..."

Грудень. Гоголь готує до друку перший том "Мертвих душ".

1841

Лютий, між 9 і 13. Художник О. А. Іванов сповіщає Гоголя про художника з України І. С. Шаповаленка (Шаповалова), який опинився у скрутному матеріальному становищі.

Лютий, 14. Гоголь влаштовує в Римі у великій залі в будинку княгині З. Волконської платне читання п'єси "Ревізор" на користь свого земляка художника Івана Шаповаленка (Шаповалова), було зібрано 500 руб.

Серпень, 6. Гоголь отримує в Римі листа від О. С. Данилевського і відновлює з ним листування.

Серпень, близько 26. Гоголь читає В. А. Жуковському у Франкфурті драму з української історії епохи Богдана Хмельницького і після того, як поет заснув під час читання, сплює її.

Серпень, після 26. Гоголь переробляє і доповнює першу редакцію повісті "Тарас Бульба".

Жовтень, 7. Гоголь повернувся із-за кордону у С.-Петербург.

Жовтень, 17. Гоголь приїхав у Москву.

Жовтень-листопад. Гоголь шукає переписувача для повісті "Тарас Бульба" і "Мертвых душ", ним стала сестра Єлизавета Василівна.

Листопад, 25. Гоголь пише М. Я. Прокоповичу, сповіщає йому, що давно хворіє.

Осінь – зима, 1842. Гоголь займається питаннями друкування першого тому "Мертвых душ", які не пропускала цензура.

Грудень, 25. Гоголь просить художника І. С. Шаповаленка (Шаповалова) намалювати копію голів Спасителя з картини Рафаеля "Преображення", "Покладання до гробу" (одну з них на кипарисній дошці).

1842

Лютий, початок. Гоголь знайомиться з архієпископом Харківським Інокентієм, який його благословляє на подорож по святих місцях.

Березень, 1. Гоголь просить М. Я. Прокоповича, який проживає в С.-Петербурзі, вислати в Москву другу коректуру повісті "Рим" разом з чернеткою.

Березень, близько 5. Гоголь отримує в Москві листа від М. Я. Прокоповича.

Березень, 9. Гоголь отримує від цензора О. В. Никитенка повідомлення про дозвіл на друкування "Мертвых душ".

Березень, 13. Гоголь дає відповідь М. Я. Прокоповичу про невідому долю "Мертвых душ" і публікацію "Рима".

Березень, 25. Гоголь просить М. Я. Прокоповича довідатися про долю рукопису "Мертвые души", який отримав цензурний дозвіл на друкування без "Повести о капитане Копейкине", що була заборонена, зі зміною назви "Похождение Чичикова, или Мертвые души", але не друкується.

Березень, 26. М. Я. Прокопович сповіщає Гоголю в Москву, що рукопис "Мертвых душ" відправлено йому із Петербурга 4 березня.

Березень, 30. Гоголь пише М. Я. Прокоповичу в Петербург, що рукопису "Мертвых душ" не отримав. Сповіщає, що хоче йому доручити видання своїх творів.

Березень, кінець. Художник О. А. Іванов сповіщає Гоголя із Флоренції про замовлення художнику І. С. Шаповалову.

Квітень, 5-9. Гоголь отримав рукопис "Мертвых душ" із Петербурзької цензури, про що повідомляє М. Я. Прокоповича.

Квітень, 9. Гоголь сповіщає М. Я. Прокоповича, що переробив "Повість о капитане Копейкине", просить повідомити про чутки, пов'язані з "Мертвими душами".

Квітень, 15. Гоголь висловлює у листі до М. Я. Прокоповича своє занепокоєння долею "Повести о капитане Копейкине". Гоголь зустрічається у С. Т. Аксакова з одеським журналістом Д. М. Княжичем.

Травень, початок. Приїзд М. І. Гоголь-Яновської з дочкою Ганною на побачення з сином у Москву. Вони зупинилися, як і раніше, у М. П. Погодіна.

Травень, 9. У М. Погодіна проходить обід на честь Гоголя, на якому були присутні московські знайомі письменника, серед них П. Редькін. Гоголь отримує листи від М. Я. Прокоповича, О. С. Данилевського. Останньому у відповідь сповіщає про майбутній свій від'їзд за кордон.

Травень, 11. Гоголь пише М. Я. Прокоповичу про затримку цензором О. В. Никитенком "Повести о капитане Копейкине".

Травень, 11 або 15. Гоголь отримав рукопис "Повести о капитане Копейкине" з цензурним дозволом.

Травень, 15. Гоголь пише листа М. Я. Прокоповичу, дякує йому, сповіщає про свій приїзд до С.-Петербурга.

Травень, 22. Гоголь надсилає примірник "Мертвых душ" преосвященному Інокентію, архієпископу Харківському, і просить другий примірник передати М. О. Максимовичу.

Травень, 26 – червень, 5. Гоголь проживає у С.-Петербурзі у П. О. Плетньова. Домовляється з М. Я. Прокоповичем про видання своїх творів у 4-х томах, який розпочав їх підготовку до друку.

Червень, 4. Пише матері листи перед від'їздом за кордон, просить її не сумувати і бути завжди світлою душею, питає, чи бачилась вона з архієпископом Інокентієм у Харкові і чи передала йому листа і книги.

Червень, 5. М. Я. Прокопович отримав цензурний дозвіл на друкування першого і другого томів творів Гоголя (Т. 1. "Вечера на хуторе близ Диканьки", Т. 2. "Миргород"). Гоголь виїхав із С.-Петербурга за кордон.

Червень, 8-13. М. Я. Прокопович почав друкування "Сочинений" Гоголя у 4-х томах.

Червень. Художник О. А. Іванов сповіщає Гоголя із Монтекатіні про отриманий від нього лист і про те, що вони проживають з художником І. С. Шаповаловим в одній квартирі.

Липень, 27–29. У листі з Гастейна до М. Я. Прокоповича Гоголь дає вказівки щодо видання його творів, зокрема бути при коректурі "самоуправней и полно-властей". "У "Тарасі Бульбі" є багато погрішностей переписувача. Будь ласка, поправ скрізь з такою ж свободою, як ти виправляєш зошити учнів. Якщо де є часте повторення одного і того ж звороту періодів, дай їм інший, і ніяк не сумнівайся і не задумуйся чи буде добре – все буде добре". Надсилає йому перероблений кінець "Ревізора".

Серпень, 22. Гоголь пише з Гастейна О. С. Данилевському листа, в якому дорікає за те, що він не відповів на чотири його листи, надіслані йому у Белгород і Миргород, а також на книги "Рим" та "Мертвые души", просить заради їхньої дружби не приховувати своїх вражень від прочитаного, а листи надсилати у Рим або передавати через М. І. Гоголь-Яновську для їх пересилки.

Вересень, 1. Гоголь надсилає з Гастейна лист матері, висловлює повчання щодо молитви: "Молитва, – пише Гоголь, – свята справа, але пам'ятайте, що вона нікчемна, якщо не супроводжується святими ділами. Молитви справ, а не молитви слів вимагає від нас Ісус". У листі просить передати записку О. Д. Данилевському.

Вересень, 10. Гоголь надсилає з Гастейна М. Я. Прокоповичу рукопис "Игроков", сповіщає, що переробляє п'єсу "Театральный разъезд после представления новой комедии". Визначає порядок творів в останньому томі його "Собраний сочинений".

Жовтень, 24 (листопад, 5). Гоголь отримує лист від М. Щепкіна, в якому актор скаржиться на сучасний репертуар і повідомляє, що гратиме в "Женитьбе", просить використати для бенефісу також і п'єсу "Игроки".

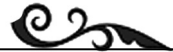
Листопад, 4 – кінець року. Гоголь проживає в Римі разом з поетом М. М. Языковим. Навколо Гоголя формується група художників із Росії на чолі з О. А. Івановим. В цю групу входить і український художник Іван Шаповаленко (Шаповалов – в Росії) та молодий меценат із Чернігівщини, учень професора Ф. В. Чижова Григорій Галаган.

Листопад, 10. Гоголь надсилає М. Я. Прокоповичу з Рима "Театральный разъезд после представления новой комедии", просить після завершення друкування "Сочинений" надіслати їх на адресу С. П. Шевирьова та ін. (поданий список), передати в цензуру "Ревизор" і "Женитьбу", щоб отримати дозвіл поставити їх на сцені в Москві на бенефісі М. С. Щепкіна. Отримує в Римі листа від О. С. Данилевського.

Листопад, 11. Гоголь дякує О. С. Данилевському за листи і відгук про "Мертві душі", радить йому поїхати до Москви.

Листопад, 25. Гоголь отримує листа від М. Я. Прокоповича і пише йому відповідь.

Листопад, 26. Гоголь дякує М. Я. Прокоповичу за лист і турботу, надсилає перероблену п'єсу "Женитьба" та "Игроки", погоджується назвати "Сцену из светской жизни" "Отрывком".

Листопад, 26–28. Гоголь відповідає на лист М. С. Щепкіна і сповіщає, що всі драматичні твори із 4-го тому "Сочинений" належать йому і він може їх використовувати для бенефісу.

Грудень, 3. Гоголь в Римі отримує листа від М. С. Щепкіна, пише йому відповідь, де радить не ставити в один день "Женитьбу" та "Игроков", поновити "Ревизора".

1843

Січень, початок. Гоголь у Римі спілкується з Григорієм Павловичем Галаганом, багатим поміщиком із Чернігівщини, випускником Петербурзького університету (1842), вихованцем проф. В. Ф. Чижова, пізніше члена Київської археологічної комісії, члена Державної ради, який здійснював подорож по Італії і зблизився з римською групою російських письменників та художників, до якої входили М. Гоголь та О. Іванов, і допомагав їм матеріально.

Січень, кінець. В С.-Петербурзі М. Я. Прокоповичем завершено видання "Сочинений" Гоголя у 4-х томах.

Лютий, 5. В Москві у Великому театрі проходить бенефіс М. С. Щепкіна, який зіграв Подколюсіна у "Женитьбе" та Утешительного в "Игроках".

Березень, 11. М. Я. Прокопович надсилає листа О. С. Данилевському, в якому пише про своє перевантаження під час видання "Сочинений" Гоголя.

Березень, 28. Гоголь дякує із Риму М. Я. Прокоповичу за листа і гроші, а також за видання його "Сочинений".

Квітень. Редактор "Екатеринославских губернских ведомостей", журналіст Микола Дмитрович Мізко надрукував у журналі "Отечественные записки" № 4 статтю "Голос из провинции о поэме Гоголя "Похождения Чичикова, или Мертвые души".

Квітень, 18. Гоголь отримує листа від М. Я. Прокоповича.

Травень, 2 (квітень, 20). Гоголь і поет М. М. Языков приїхали з Рима у Гастейн, а 5 травня їде у Флоренцію, відвідує різні міста, після чого повертається у Гастейн.

Квітень, 19. Гоголь інформує М. Я. Прокоповича про отриманий лист та 300 руб. сріблом, просить надіслати йому примірник "Сочинений" і відгуки на них.

Травень, 28. Гоголь повідомляє із Мюнхена М. Я. Прокоповича про те, що другий том "Мертвих душ" ще не написаний.

Серпень, 30. Гоголь пише із Дюссельдорфа листи М. Д. Білозерському і розпитує його про суддівські посади, просить сповіщати, що говорять про його "Мертві душі".

Вересень, 24. У листі до М. Я. Прокоповича дякує за надіслані книги, дає оцінку зібранню своїх творів, які вийшли за редакцією його друга Миколи Яковича: "Все, що від видавця, – то добре, що від друкарні – мерзенно".

1844

Лютий, 10. Гоголь пише із Ніцци П. В. Анненкову про те, що від М. Я. Прокоповича більше ніж півроку немає жодних відомостей, просить довідатися про долю його "Сочинений".

Березень, 24. У садибі Василівка померла сестра Гоголя Марія Василівна Трушковська.

Квітень, 6 (березень, 25). Гоголь із Франкфурта вітає маму і рідних зі святом Світлого Воскресіння, дякує матері за два листи (не збереглися).

Квітень, 13. Гоголь із Франкфурта-на-Майні дякує О. С. Данилевському за листа. Просить написати йому про гімназію (Київську), де він отримав місце інспектора, передає уклін А. В. Капністу.

Жовтень, 1843 – травень, 1844. Спілкується через листи з сестрами Ганною та Єлизаветою, радить знайти в собі недоліки і намагатися позбавитися їх. Навчає їх, як слід поводитися у товаристві.

Січень-травень. Гоголь просить сестер Ганну, Єлизавету і Ольгу протягом року відповідати на всі питання, які він ставитиме їм у листах, зокрема про побут і характер селян.

Червень, 12. Гоголь повідомляє з Франкфурта-на-Майні матері і сестрам, що довідався про смерть сестри Марії Василівни і відслужить у церкві панахиду. Передає уклон С. В. Скалон.

Червень, близько 20. Гоголь просить графиню Л. К. Віельгорську купити у Петербурзі "Сочинения" святого Дмитрія Ростовського, митрополита Ростовського і Ярославського, раніше відомого письменника XVII ст. з Чернігівщини Туптала Данила Савича.

Серпень, 15. Гоголь пише із Остенда О. С. Данилевському про те, що його повернення в Росію буде залежати від просування роботи над 2-м томом "Мертвих душ".

Вересень, 15. Надсилає лист сестрі Єлизаветі, в якому просить матір купити в Диканьці образ Миколи Чудотворця для носіння на шії.

Жовтень, 1. Гоголь просить М. М. Язикова передати С. П. Шевирьову, щоб він оголосив у "Москвитянине", що вкрай неприємна поява його портрета у якомусь харківському виданні (тобто альманасі І. Є. Бецького "Молодик" за 1844 р.).

Жовтень, 1-26. І. Є. Бецький відвідав Гоголя, поспілкувався з ним і пояснив причину появи його портрета і факсиміле в альманасі.

Жовтень, 24. Гоголь надсилає із Франкфурта-на-Майні листа П. О. Плетньову, у якому просить повідомити йому про М. Я. Прокоповича, від якого понад півтора року немає відомостей і чекає від нього відповіді на питання, пов'язані з фінансами.

1845

Січень, 1-11, а потім квітень – липень. Гоголь проживає у Франкфурті-на-Майні.

Січень, 14 – березень, 1. Гоголь проживає у Парижі і працює над "Божественной литургией".

Липень – серпень. Гоголь проживає у Німеччині.

Вересень, 21. Гоголь приїхав у Рим.

1846

Квітень, 2. Гоголь сповіщає О. О. Смирнову із Франкфурта про те, що на Академічній виставці у Петербурзі демонструватиметься копія голови Спасителя із "Преображення" Рафаеля, намальована художником І. С. Шаповаловим, і просить передати картину від його імені преосвященному Інокентію, Харківському єпископу.

Жовтень, 24. Гоголь пише зі Страсбурга М. С. Щепкіну про те, що він дозволяє під час його бенефісу поставити "Ревизора с Развязкой".

1847

Квітень, 6. У листі з Неаполя до сестри Є. В. Гоголь радить взяти на виховання свою хрещеницю сирітку Емілію.

Квітень, 28. Гоголь пише листи з Неаполя до М. Я. Прокоповича і цим поновлює перерване листування з другом.

Червень, 20. Гоголь надсилає листа М. Я. Прокоповичу, в який вкладає лист В. Белінському і просить передавати його адресату. М. Я. Прокопович пересилає лист в Зальцбрун, де лікується критик.

Червень-липень. Гоголь працює над "Авторською сповіддю".

1848

Січень, кінець – лютий, початок. Гоголь зустрічається в Бейруті з К. М. Базилі, своїм товаришем по Гімназії вищих наук кн. Безбородька у Ніжині, який обіймав російського генерального консула в Сирії та Палестині.

Лютий, перша половина. Гоголь в супроводі К. М. Базилі виїхав у Єрусалим.

Лютий, 16. Гоголь і К. М. Базилі прибули в Єрусалим.

Лютий, 28. Гоголь у листі з Єрусалима сповіщає В. А. Жуковського про К. М. Базилі, хвалить його книгу "Сирия и Палестина под турецким правительством в историческом и политическом отношениях" (2 части; Одесса, 1861–1862).

Лютий, 17. Гоголь пише з Єрусалима матері і сестрам листа, в якому сповіщає, що він молиться за них, і обіцяє приїхати у Василівку в червні-липні.

Березень, 18. Гоголь із Бейрута пише С. Шевирьову: "З допомогою генерального нашого консула в Сирії Базилі, мого старого товариша по школі, шлях у Єрусалим, через Сидан і древній Тір і Акру, а звідти через Назарет, здійснив. Чекаю тут, у Бейруті, тільки на пароплав, щоб переїхати у Константинополь через Смирну, де дванадцять днів буду у карантині. Провівши скільки часу у Константинополі – в Одесу, з Одеси – в Малоросію, що припаде, можливо, на кінець червня. Літо проведу"...

Квітень, 6. Гоголь разом з родиною К. М. Базилі виїхав із Бейрута в Константинополь.

Квітень, 14. Гоголь виїхав із Константинополя в Одесу разом з К. М. Базилі.

Квітень, 16. Гоголь прибув в Одесу на пароплаві-фрегаті "Херсонес".

Квітень, 16–30. Гоголь проживає в Одесі у зв'язку з епідемією холери. Він спілкується з двоюрідним братом матері, генерал-майором А. А. Трощинським,

братом Олександра Пушкіна, членом Одеської портової митниці Л. С. Пушкіним, М. Г. Тройницьким, архієпископом Неофітом (М. В. Неводчиков).

Травень, 1. Одеські друзі і шанувальники Гоголя влаштували йому обід.

Травень, 1–7. В Одесі Гоголь живе у А. А. Трощинського, спілкується з К. М. Базилі, разом відвідують знайомих, зокрема письменника і дипломата О. С. Стурдза.

Травень, 7. Гоголь виїхав із Одеси у Василівку.

Травень, 9. Гоголь у Василівці.

Травень, 9 – серпень, 24. Гоголь живе у Василівці, допомагає по господарству. Відвідує Полтаву, Сорочинці.

Травень, 19–21. Василівку відвідали С. В. Скалон із сім'єю, з якими Гоголь підтримував тісні дружні стосунки.

Травень, 25. Гоголь виїхав із Василівки до Києва, дорогою заїхав у м. Яготин до В. М. Рєпніної-Волконської.

Травень, 28. Гоголь приїхав у Київ і зупинився у О. С. Данилевського, де зустрівся з професором Ф. В. Чижевим.

Травень, останні дні. Гоголь зустрічається з М. О. Максимовичем, Ф. В. Чижевим. Знайомиться з чернігівським губернським предводителем дворянства, поміщиком із Глухівського повіту О. М. Марковичем, присутній на вечері у помічника попечителя Київського навчального округу, літератора та археолога М. В. Юзефовича, у якого зібралися професори університету П. Павлов, М. Костомаров та ін.

Червень, 1. Гоголь виїхав із Києва у Василівку.

Червень, 3. Гоголь прибув у Василівку.

Червень, 20. Перебуваючи у Василівці, Гоголь поновлює листування з М. Я. Прокоповичем, який проживає у С.-Петербурзі.

Липень, 23–26. О. С. Данилевський з дружиною гостює у Гоголів у Василівці.

Серпень, 13. Гоголь разом з сестрами Ганною і Єлизаветою їздили в Будище, а потім у Диканьку на молитву.

Серпень, 24. Гоголь залишає Василівку і їде в Москву. Дорогою заїхав у Сорочинці до О. С. Данилевського і разом з ним поїхали у село Сваркове.

Серпень, 30. Гоголь разом з О. С. Данилевським відвідав село Сваркове Глухівського повіту Чернігівської губернії і декілька днів провів у родичів Данилевського (дядька дружини), чернігівського губернського предводителя дворянства О. М. Марковича, історика та етнографа.

Вересень, близько 2–3. Гоголь залишає Сваркове і їде в Москву через Глухів і Орел.

Вересень, 5. Гоголь сповіщає з Орла О. С. Данилевського про те, що у зв'язку з відміною диліжансів до Москви він змушений затримати бричку, яку позичив у О. М. Марковича, і поверне її, коли приїде до Москви.

Вересень, 7. Гоголь в Москві. Слугу О. М. Марковича Прокопа і бричку відправляє назад у Сваркове.

Вересень, 12. Гоголь виїхав із Москви у С.-Петербург.

Вересень, 16 – жовтень, 9. Гоголь проживає в С.-Петербурзі, спілкується з М. Я. Прокоповичем.

Жовтень, 9. Гоголь виїхав із С.-Петербурга у Москву.

Жовтень, між 13 і 26. Гоголь відвідав у Москві М. С. Щепкіна.

Листопад, 10. І. С. Аксаков пише з Одеси рідним про своє враження від Малоросії і порівнює її з гоголівськими "Вечорами на хуторі біля Диканьки": "Тут тільки ви відчуєте все достоїнство, всю точність цих описів, цієї не стільки зовнішньої, скільки внутрішньої характеристики Малоросії, що передає вам і зовнішню фізіономію" (Аксаков И. С. Письма к родным 1844–1849. Москва, 1988. С. 402).

Зима, 1848/49. Гоголь у Москві бере уроки у О. М. Бодянського, відомого славіста, професора Московського університету, з сербської мови, щоб читати пісні, зібрані сербським письменником, фольклористом та етнографом Вуком Караджичем.

1849

Початок року. Гоголь, який проживає у Москві, надсилає сестрі Ользі "Воскресные Евангелия", а також гроші на допомогу бідним.

Лютий, між 8 і 13. Гоголь обідає у М. С. Щепкіна.

Квітень, 3. Гоголь із Москви вітає матір і сестер Анну та Єлизавету з Великоднем.

Червень, 5. Гоголь пише з Москви листи К. М. Базилі, у яких висловлює співчуття у зв'язку зі смертю дружини.

Червень, 24. Гоголь присутній на обіді у І. В. Капніста, у московського губернатора, сина В. В. Капніста, з якими мала близькі стосунки сім'я Гоголів-Яновських.

Липень, 1. Гоголь пише із Москви листа О. М. Марковичу з проханням скласти календар сільськогосподарських робіт у Чернігівській губернії з вказівкою звичаїв, свят, прикмет, пісень тощо.

Липень, 4 або 5. Гоголь із Москви їде в Калугу разом з Л. І. Арнольдї до О. О. Смірної і розповідає йому про Малоросію, про характер малоросіянина.

Жовтень, кінець. У Москву приїхав М. О. Максимович з хутора Михайлова Гора, що поблизу села Прохорівка над Дніпром, щоб побачитися з Гоголем. Під час зустрічі протягом зими Гоголь читав йому перші розділи 2-го тому "Мертвых душ".

Грудень, 6. У листі із Москви до О. М. Марковича Гоголь дякує адресату за надісланий календар сільськогосподарських робіт. До цього листа він додає також лист О. С. Данилевському, передає уклін сестрі господаря і його племінницям Уляні Григорівні Данилевській (Похвисневій) та її сестрам Варварі та Марії, які проживали у садибі села Сваркове.

Грудень, 21. М. О. Максимович відвідує Гоголя і сповіщає його про повернення О. М. Бодянського в Московський університет, з якого він був несправедливо звільнений. Гоголь відвідує О. М. Бодянського і вітає його з перемогою.

Зима, 1849/50. Українці Гоголь, О. М. Бодянський і М. О. Максимович збираються разом у неділю в Аксакових, щоб поїсти вареників та поспівати україн-

ських пісень. В. С. Аксаков згадував про виконання цієї трійцею пісень: "Гоголь, насправді, з таким захопленням, з таким внутрішнім співчуттям співав їх, хоча не вмів співати, але для того тільки, щоб передати мелодію і характер пісні, що в цю хвилину весь проникався своєю народністю і виражав її всіма засобами і жестами, і голосом, і обличчям, а Максимович перед ним стоїть і також забуває все навколо себе, співає і тупає ногами і розводить руками, лише виражаючи нижній бік Малоросії. Бодянський же було підстрибував на самому початку співу, але потім засоромившись і, стримавши себе, теж співає; всі троє згадували давні пісні, а матуся клала їх на ноти" (Литературное наследство. Москва, 1952. Т. 58. С. 127). На цих вечорах Гоголь говорив: "Натішимося піснями нашої Малоросії". І дійсно, він насолоджувався ними, так що інколи куплет повторював разів тридцять підряд, в якомусь поетичному забутті (Куліш П. А. Записки о жизни Н. В. Гоголя. 1856. Т. 2. С. 209).

1850

Лютий, перша половина. Гоголь продовжує жити в Москві, обідає разом з М. О. Максимовичем у Аксакових, читає розділи з другого тому "Мертвих душ".

Лютий, середина. Хворого Гоголя приходив провідати О. М. Максимович, але не був прийнятий. Гоголь пише йому записку і просить повідомити його.

Березень, 15. Гоголь відвідав у Москві Н. В. Кукольника.

Березень, 19. Гоголь разом з О. М. Бодянським та М. О. Максимовичем обідають у Аксакових. Співали українські пісні. С. Т. Аксаков писав сину Івану: "Троє хохлів були чарівними: співали навіть без музики, і Гоголь зачитав мене якимись думами хохлатського Гомера: Гоголь декламував, а останні хохли робили жести, гикали... Бодянський був нестямно чудовим, а Максимович танув, немов молочна, медова бурулька..." (Гоголь. Материалы и исследования. Москва; Ленинград, 1936. Т. 1. С. 217).

Березень, 26. Гоголя відвідав у Москві Н. В. Кукольник.

Березень, 29. Гоголь пише листа М. Я. Прокоповичу у С.-Петербург, сповіщає про свою хворобу, передає вітання дружині і дітям.

Квітень, кінець. Гоголь разом з М. О. Максимовичем відвідали Аксакових, а потім М. П. Погодіна.

Травень, 12. Гоголь відвідав О. М. Бодянського. Йшла мова про майбутнє періодичне видання за редакцією вченого.

Травень, 15. Гоголь у листі до матері сповіщає, що, можливо, він зможе приїхати у Василівку перед його від'їздом до Константинополя.

Травень, 21. Гоголь, О. М. Бодянський, М. О. Максимович відвідали обід на честь К. С. Аксакова.

Червень, 5. Гоголь пише листа О. С. Данилевському, у якому сповіщає про поїздку на Середземномор'я. "Дорогу хочу зробити на Малоросію, щоб ще побачитися з вами... я приєднався до Максимовича, котрий їде звідси у Глухів. Отож якщо будеш в цей час поблизу Глухова, то зробиш велику послугу, і себе показавши, і мене підвізши".

Червень, 9. Гоголь сповіщає маму, що на початку липня він заїде у Василівку.

Червень, 13. Аксакови влаштовують обід для Гоголя і М. О. Максимовича, які виїжджають із Москви в Україну.

Червень, 15–16. Гоголь і Максимович у Калузі в О. О. Смірної. Гоголь частував письменника О. К. Толстого, який був присутній тут, "двома малоросійськими колисковими піснями, якими захоплювався як рідкісними самородними перлами: 1) "Ой, спи, дитя, без повиття", 2) "Ой, ходять сон по уличці" (Куліш П. А. Записки о жизни Гоголя. Т. 2. С. 232).

Червень, 13–24. Гоголь разом з М. О. Максимовичем їдуть в Україну.

Червень, 25. Гоголь в Глухові розлучається з М. О. Максимовичем і їде у Сваркове до О. М. Марковича.

Червень, 25–26. Гоголь перебуває у Сварковому у О. М. Марковича і від'їжджає у колясці господаря садиби.

Червень, 26. Гоголь відвідує О. С. Данилевського у його садибі в селі Дубровне, але не заставши господаря, їде до нього у Сорочинці.

Червень, 27. Гоголь відвідав містечко Березова Лука (Миргородського повіту Полтавської губернії), можливо, побував на ярмарку.

Червень, 27–30. Гоголь гостює у О. С. Данилевського у Сорочинцях. Повертає бричку О. М. Марковичу.

Липень, 1. Гоголь приїхав у Василівку на бричці, яку вислала мати.

Липень – жовтень, перша половина. Гоголь живе у Василівці, ремонтує будинок. Відвідує О. В. Капніста в Обухівці.

Серпень, 9. Гоголь відвідує О. С. Данилевського в Сорочинцях, де зустрічає М. О. Максимовича, який їде у Василівку в гості до Гоголя.

Серпень, 10. Гоголь приїздить у Василівку разом з М. О. Максимовичем, який тут перебував два тижні. Вечорами співали українські пісні, запрошували співати лірника. Професор розповідав сестрам Гоголя про лікувальні трави. В. П. Горленко, зі слів Якіма, стверджував: "Малоросійською Гоголь говорив добре, пісні прості дуже любив..." (Русский архив. 1893. III. С. 304).

Сестра Ольга згадувала: "Брат змусив мене грати малоросійські пісні, особливо йому подобалася "Ой, надворі метелиця". При цьому тупав ногою і наспівував, й інші пісні награвала, тоді він теж наспівував" (Гоголь-Головин О. В. Из семейной хроники Гоголей: мемуары. Киев, 1909. С. 48).

Вересень. Гоголь займається у садибі господарськими справами, зокрема насадженням дубового лісу.

Жовтень, 1. Гоголь у день народження матері читав їй і сестрам розділи другого тому "Мертвих душ".

Жовтень, початок. Гоголь їде в Одесу.

Жовтень, 3. Гоголь в Каневі оформив подорожню до Одеси.

Жовтень, після 17. Гоголь відвідує садибу свого товариша по гімназії Аполлона Лукашевича у селі Мехедівка Золотоніського повіту, де проживав його син Віктор Аполлонович Лукашевич. Тут він зустрівся з О. В. Марковичем.

Жовтень, 24. Гоголь приїхав до Одеси, зупинився в оселі свого дядька генерала А. А. Трощинського на Надеждінській вулиці, який віддав у його розпорядження дві кімнатки на другому поверсі.

Жовтень, 26. Гоголь обідає у Репніних-Волконських – Варвари Олексіївни та її дочки Варвари Миколаївни, з якою він познайомився 1836 р. в Баден-Бадені.

Жовтень, 28. Газета "Одесский Вестник" (№ 86) сповістила про приїзд до Одеси Гоголя, який залишиться у місті на всю зиму. Письменник відвідав сім'ю князя Василя Миколайовича Репніна-Волконського та його дружини Єлизавети Петрівни, які надали йому у будинку кімнату з високою конторкою, щоб було зручно працювати. Гоголь разом з вихователями-малоросами синів князя влаштував хор, який виконував українські пісні.

Листопад, 7. Гоголь часто бачиться з дипломатом, релігійним письменником, педагогом, князем Олександром Скарлатовичем Стурдзою, з яким познайомився ще 1836 р. у Швейцарії, членом Будівельного комітету Одеси П. П. Тітовим та його дружиною Ю. М. Тітовою, Репніними, одеським городничим Олександром Івановичем Казначєвим.

Листопад, 18 – до кінця року. Гоголь часто бував у Репніних, зокрема у В. О. Репніної-Волконської, читав свої та інших письменників і святителів твори. Працює над другим томом "Мертвых душ".

Листопад. З листа до О. М. Трохимовського: "Не слід нам, миргородським дворянам, випустити з нашого повіту молодого Трощинського, котрого перемають у Київську губернію... Кажу це не через які-небудь родинні стосунки, але тому що це насправді мені так здається. Нам такі дворяни потрібні... Додає ще шпори моему прохання і неприємний відгук про Миргородський повіт, який довелося мені почути дорогою від дворянства інших повітів, буцім вони з найбільшої глухомані й найбільш неосвічені у Полтавській губернії. Що повітове наше місто Миргород поганеньке, ми це знаємо самі і з цього сміємося. Але пустельність повітового міста і не процвітання його радше показують те, що дворяни сидять на місцях і зайняті справою, а не б'ють байдики у містах... Принаймні наша спільна користь і вигода в тому, якщо посади за виборами будуть зайняті нашими найкращими родинами".

Осінь – зима. Гоголь спілкується з Левом Сергійовичем Пушкіним, братом О. С. Пушкіна, який працював на Одеській портовій митниці і у 1841 р. вийшов у відставку, О. С. Стурдзою, Тітовим, братами Олександром та Андрієм Орляями, М. П. Ільїним, директором Російської театральної трупи в Одесі Олександром Івановичем Соколовим, вихователкою в домі княгині Є. П. Репніної-Волконської, дружиною відставного штаб-ротмістра, пізніше авторкою спогадів про Гоголя Катериною Олександрівною Хитровою та іншими. Коло знайомих Гоголя в Одесі розширюється. У листі до С. П. Шевирьова від 07.11.1850 р. Гоголь писав: "Із тутешніх професорів Павловський [Михайло Карлович – Г. С.], викладач богослов'я і філософії, Міхневич [Іван Григорович – Г. С.], Мурзакевич [Микола Никифорович – Г. С.], потім декілька добрих моїх товаришів ще по Ніжинському лицю".

Познайомився Гоголь також зі студентом Рішельєвського ліцею А. Л. Демінітру в будинку Л. С. Пушкіна.

1851

Січень, 1. Гоголь перебуває в гостях у княгині В. О. Рєпніної-Волконської.

Січень, початок. Гоголь знайомиться з актором, драматургом, мемуаристом А. П. Толченовим, директором театру О. І. Соколовим.

Січень, 4 – березень, 28. Гоголь все ще залишається у Рєпніних-Волконських, відвідує домашню церкву В. О. Рєпніної-Волконської, читає у них комедії Мольєра, переклад В. Жуковського "Одіссеї", "Бориса Годунова" О. Пушкіна, релігійні книжки. Продовжує у них писати розділи другого тому "Мертвих душ".

Січень, 9. У садибі Олександра Орлая, товариша по Ніжинській гімназії вищих наук кн. Безбородька, Гоголь зустрічався з одеським журналістом, редактором "Екатеринославских Губернских Ведомостей" М. Д. Мизком. Побував на бенефісі актора А. П. Толченова.

Січень, 11. М. Д. Мизко подарував Гоголю свої праці "Столетие русской словесности" і "Памятную записку о жизни своего отца".

Січень, після 11. Гоголь гостює у М. Д. Мизка.

Січень, 27. Гоголь перебуває у родині Рєпніних і слухає читання М. П. Ільїним п'єси І. Тургєнєва "Завтрак у предводителя".

Січень. На прохання директора театру А. І. Соколова Гоголь на квартирі режисера А. Ф. Богданова читає акторам Одеського театру п'єсу Мольєра "Школа женщин", поставленої на бенефісі Олександри Іванівни Шуберт. На читанні були присутні актори, які брали участь у виставі, зокрема А. І. Шуберт, а також запрошені відомі актори П. І. Орлова, М. П. Ільїн, А. П. Толченів. Гоголь був також присутнім на репетиції цієї вистави, після її закінчення кожному актору особисто дав поради.

У ресторатора Оттона Гоголь читав свою п'єсу "Лакейська", яка також була поставлена в Одеському театрі на бенефісі А. Ф. Богданова. На виставу Гоголь не прийшов, хоча й обіцяв.

У ресторані Оттона серед постійних співрозмовників були професор М. М. Музаркевич, актори М. А. Моршанський, А. Ф. Богданов, А. І. Соколов, М. П. Ільїн, А. П. Толченів.

Березень. Гоголь був на вечері в актриси П. І. Орлової, яка пригощала його млинцями, і залишився задоволеним.

Березень, 15. Гоголь відвідує О. С. Стурдзу, а потім Рєпніних.

Березень. Гоголь продовжує бувати у Рєпніних. Пише і читає у них розділи 2-го тому "Мертвых душ". Про це згадує у своїх спогадах князь М. В. Рєпнін-Волконський, якому у той час виповнилося 17 років.

Березень, 21. 3 листа до матері: "Я маю намір виїхати на наступному тижні, щоб до Страсної бути в Кагарлику. Якщо допоможе Бог здійснити дорогу благополучно, то або в суботу, або в неділю доберуся до Кагарлика".

Березень, 26. Прощальний обід Гоголя у Рєпніних. Отримує дві подорожні на проїзд Одеса–Богуслав і Одеса–Москва.

Березень, 27. Гоголь перебуває на вечорі у Репніних на честь дня народження М. В. Репніна-Волконського. Серед гостей були знайомі цієї родини: сліпий піаніст Гартль, Гойєри, Долгорукіни-Аргутанські, Кесслер, Лангвейн, В. М. Репніна, її подруга художниця Г. І. Дуніна-Борковська (Псіол) та інші.

Березень, близько 27-го. Прощальний обід на честь Гоголя у ресторані Оттона, на якому були Л. С. Пушкін, професор Микола Григорович Тройницький, Микола Петрович Ільїн та інші знайомі.

Березень, 28. Гоголь поїхав із Одеси.

Квітень, початок. Дорогою з Одеси Гоголь заїхав у Кагарлик у садибу А. А. Трощинського, де знаходилися мати М. І. Гоголь зі старшими дочками. Гоголь тут читає розділи із другого тому "Мертвих душ".

Квітень, 20. Гоголь разом з рідними повертається у Василівку. Проживає і працює у флігелі. "Майже єдиним літературним зв'язком між братом і сестрами були малоросійські пісні, які вони для нього записували і грали на фортепіано. Я бачив у Василівці збірник, у якому було 228 пісень, записаних для нього від селян його рідного села" (Куліш П. Н. Записки о жизни Гоголя. Т. 2. С. 198).

Травень, початок. У Василівку із Сорочинців на прохання Гоголя приїхав О. С. Данилевський разом з дружиною Уляною Григорівною, яка в садибі Гоголів народила сина, що невдовзі помер. Данилевські продовжували жити там майже до самого від'їзду Гоголя. Гоголь любив садити молоді деревця, ходити в поле та найближчі села – Яворівщина, де було природне урочище, і Товсте.

Травень, до 22-го. Гоголь разом із рідними виїхав із Полтави у село Власівка (Константиноградський повіт Полтавської губернії), де проживала двоюрідна сестра М. М. Синельникова (Ходаревська).

Травень, 22. Гоголь залишає Василівку і разом з мамою та сестрою Ольгою виїхали до Полтави.

Травень, після 22-го. Гоголь перебуває у Полтаві у своїх знайомих В. А. і С. В. Скалонів.

Травень. В. І. Биков робить Єлизаветі Василівні Гоголь-Яновській пропозицію про одруження, і вона приймає його.

Травень, 22–29. Гоголь разом з рідними проживав у с. Власівка.

Травень, 29. Гоголь попрощався з рідними, виїхав до Москви.

Травень, кінець. Гоголь заїжджає у с. Сваркове у садибу О. М. Марковича. Просить у нього екіпаж, яким доїхав до Орла, а звідти диліжансом до Москви.

Червень, 5. Гоголь прибув у Москву.

Літо. Гоголь побував у М. С. Щепкіна на дачі під Москвою, спілкувався з Аксаковими.

Вересень, 18. Гоголь пише листа матері, в якому сповіщає, що на зиму збирається поїхати у Крим і дорогою заїде у Василівку. Пише листа С. В. Скалон, у якому просить утішити матір М. І. Гоголь-Яновську, сповіщає, що скоро приїде.

Вересень, 20. Гоголю видано подорожню на проїзд із Москви до Полтави.

Вересень, 22. Гоголь виїхав із Москви у Василівку, щоб відвідати хвору матір і побувати на весіллі у сестри Єлизавети, а потім поїхати у Крим, але не доїхав. Відвідавши монастир Оптина пустынй, повернувся назад у Москву.

Вересень, близько 26. Гоголь приїхав у Москву.

Вересень, після 27. Гоголь відвідав О. М. Бодянського.

Жовтень, 3. У Василівці відбулося весілля сестри Єлизавети з В. І. Биковим. Гоголь пише листа матері і сестрам Ганні і Єлизаветі, вибачається, що не вдалося побачитися, підкреслює, що він за них молиться. Надсилає сестрі Ользі 10 руб. на ліки для бідних.

Жовтень, кінець. О. М. Бодянський відвідав Гоголя разом з письменником Г. П. Данилевським, який був родом із Харківщини, і знайомить їх. Гоголь зацікавився зібранням українських народних пісень з нотами, які були у Г. Данилевського.

Жовтень, 31. Гоголь гостює у Аксакова, у якого були у цей час О. М. Бодянський, Г. П. Данилевський, штаб-лікар із Київщини Подгорецький та ін. Всі вони разом співали українські пісні.

Жовтень, 23 – листопад, 3. М. Щепкін відвідав Гоголя разом з І. С. Тургенєвим, між якими проходить знайомство.

Листопад, 5. Гоголь читає на своїй квартирі у домі графа О. П. Толстого московським акторам і письменникам, серед яких були М. Щепкін, Г. П. Данилевський, І. С. Тургенєв, П. М. Садовським та ін., п'єсу "Ревізор".

Листопад, 12. Гоголь зустрічається зі своїм колишнім товаришем по Гімназії вищих наук кн. Безбородька у Ніжині А. А. Божком, який служив у Казані і був проїздом у Москві.

Листопад. Гоголь посилає сестрі О. В. Гоголь книги релігійного змісту.

Вересень 1851 – січень 1852. Гоголь постійно відвідує храми, зустрічається з представниками духовенства.

1852

Січень, 9. Гоголь був присутнім на бенефісі М. С. Щепкіна в приміщенні Московського Великого театру.

Січень, 25. Гоголя відвідав О. М. Бодянський, і Микола Васильович запросив його до О. Ф. Кошельової слухати українські пісні.

Лютий, 2. Гоголь пише листа матері у Кагарлик, де вона з дочкою Ольгою гостювала у двоюрідного брата А. А. Трошинського, а також княгині Є. П. Репніній-Волконській, у якому сповіщає, що не може приїхати в Одесу через клопоти, передає медичний рецепт В. М. Репніній-Волконській, вклоняється О. С. Стурдзі, князю Д. І. Гагаріну, М. П. Ільїну.

Лютий, 2. Відповідає на лист одеського знайомого І. І. Барановського.

Лютий, 3–4. Гоголь пише листа матері і дякує їй за молитви про нього.

Лютий, 4–5. На Масницю М. Щепкін разом з П. В. Нащокіним був у Гоголя і запрошував його на млинці, але він відмовився.

Лютий, в ніч з 11 на 12. Гоголь хворіє, довго молився, а потім покликав слугу Семена Григор'єва, взяв портфель, витяг перев'язані шнурком зошити, і кинув їх у грубку.

Лютий, 18. Гоголь продовжує хворіти, його відвідали І. В. Капніст та декілька друзів.

Лютий, 21. Гоголь помер у Москві на квартирі графа О. П. Толстого у будинку А. С. Талізїна.

Лютий, 24. Гоголя поховали на цвинтарі Свято-Даниловського монастиря. На його пам'ятнику було написано: "Горьким словом моим посмеюся".

1931

Травень, 31. Відбулося перезахоронення праху Гоголя на Новодівоче кладовище.

Використані джерела для складання хронології

1. Гаврилова С. Художник і меценат. *Родовід*. 1995. Число 3(12). С. 49–57.
2. Гимназия высших наук и лицей князя Безбородко. Санкт-Петербург, 1881.
3. Гиппиус В. В. Н. В. Гоголь в письмах и воспоминаниях. Москва: Федерация, 1931.
4. Гоголь Н. В. Полное собрание сочинений: в 14 т. Москва; Ленинград. Изд. АН СССР. 1937–1952.
5. Гоголь в воспоминаниях современников. Б. г, 1952.
6. Гоголь Н. В. Полное собрание сочинений и писем: в 17 т. Москва: Изд-во Московской Патриархии, 2010. Т. 10–14. Переписка; Т. 16. Летопись жизни и творчества Н. В. Гоголя / сост.: И. А. Виноградов, В. А. Воропаев. 816 с.
7. Гусева Е. Н. Воспоминания Г. П. Галагана о Н. В. Гоголе в Риме. *Памятники культуры. Новые открытия: ежегодник*. 1984. Ленинград, 1986.
8. Из воспоминаний княжны В. Н. Репниной о Гоголе. *Русский Архив*. 1890. № 10.
9. Из прошлого Одессы: сборник статей / сост. Л. М. де Рибасом. Одесса, 1984. 399 с.
10. Из семейной хроники Гоголей (мемуары Ольги Васильевны Гоголь-Головни) / ред. примеч. В. А. Чаговца. Киев, 1909.
11. Кирпичников А. И. Хронологическая канва – опыт хронологической канвы к биографии Н. В. Гоголя. Москва, 1892. В полном собрании сочинений Гоголя, изд. И. Д. Сытиным.
12. Крутикова Н. Е. Н. В. Гоголь: исследования и материалы. Київ: Наукова думка, 1992.
13. (Кулиш П. А.) Николай М. Записки о жизни Николая Васильевича Гоголя, составленные из воспоминаний его друзей и знакомых и из его собственных писем: в 2 т. Санкт-Петербург, 1856.
14. (Кулиш П. А.) Николай М. Опыт биографии Н. В. Гоголя, со включением до сорока его писем. Санкт-Петербург, 1854.
15. Лавровский Н. А. Гимназия высших наук князя Безбородко в Нежине (1820–1832). Киев, 1879.
16. Летопись жизни и творчества Н. В. Гоголя: нежинский период (1820–1828) / сост.: Н. М. Жаркевич, З. В. Кирилук, Ю. В. Якубина. Нежин: Аспект-Полиграф, 2009. 260 с.
17. Пономарев С. Из писем к М. А. Максимовичу. *Киевская Старина*. 1883. № 4.
18. Скалон (Капнист) С. В. Воспоминания. *Исторический Вестник*. 1881. № 5.
19. Соколов П. В. Гоголь: энциклопедия. Москва: Алгоритм; Эксмо; Око, 2007. С. 680–727.
20. Супрунюк О. К. Н. В. Гоголь и его окружение в Нежинской гимназии: биобиблиографический словарь. Киев: Академперіодика, 2009. 252 с.
21. (Хитрово М. А.) Гоголь в Одессе. 1850–1851. *Русский Архив*. 1902. № 3.
22. Шенрок В. И. Материалы для биографии Гоголя. Москва, 1892–1897. Т. 1–4.
23. Шенрок В. И. Н. В. Гоголь и А. С. Данилевский. *Вестник Европы*. 1890. № 1–2.
24. Шенрок В. И. Указатель к письмам Гоголя, заключающий в себе объяснение инициалов и других сокращений в издании Кулиша. С приложением неизданных отрывков из писем матери Николая Васильевича и его собственных. Москва, 1886.

Абрамович Семен Дмитрович	7
Аведиков Віктор Овдійович	8
Авенаріус Георгій Олександрович.....	8
Авраменко Василь Кузьмич	8
Авраменко Віталій Григорович.....	9
"Авторська сповідь"	10
Авшаров Борис Павлович	12
Агін Олександр Олексійович.....	12
Аграновський Давид Самойлович	13
Адамович Роман Сергійович.....	13
Адамович Сергій Тадейович	14
Азарх-Опалова Євгенія Еммануїлівна.....	15
Азрікан Арнольд Григорович	16
Айзеншток Ієремія Якович.....	16
Александров Григорій Семенович.....	16
Александров Михайло Юрійович	17
Александрович-Дочевський Андрій Ігорович	17
Алексєєв Микола Васильович.....	17
Алексєєнко Рената Іванівна	17
Алексик Андрій Андрійович	18
Аман Август Іванович	18
Аман Адольф Іванович	18
Ананьєв Олександр Миколайович.....	18
Андрєєв Володимир Антонович	19
Андрєєва Олена Федорівна.....	19
Андрєєва Раїса Андріївна.....	19
Андрєєва-Дельмас Любов Олександрівна.....	19
Андрійчук Іван Гнатович	20
Андріяшев Павло Іванович.....	20
Андрущенко Семен Матвійович.....	20
Антонов Володимир Іванович	21
Апітін Герман Петрович.....	21
Арабажин Костянтин Іванович.....	22
"Арабески"	22
Арбенін Вадим Андрійович	23
Арват Нінель Миколаївна.....	24
Арват Федір Степанович	24
Арканова Валентина Федорівна	25
Артеменко Надія Андріївна.....	25
Артеменко Тамара Дмитрівна (Кільчицька).....	25
Артинови Ананій Юрійович, Петро Юрійович	26
Архангельський Святослав Миколайович.....	26
Асталаш Василь Михайлович.....	26
Афанасьєв Ігор Якович.....	27
Ашкаренко Григорій Андрійович	28
Бабаєв-Кальницький Давид Вульфівич	28
Бабич Михайло Федорович.....	28

Баглій Антоніна Дмитрівна.....	28
Бажанов Єгор Ілліч.....	28
Базилі Костянтин Михайлович.....	29
Бакало Василь Павлович	31
Бакіров Андрій Ринатович	31
Балановська Леоніда Миколаївна	31
Балаш Віктор Григорович.....	31
Бальмен (де Бальмен) Яків Петрович.....	33
Банзерук (Шапоренко) Оксана Вікторівна.....	33
Банюк Володимир Євгенович.....	34
Барабаш Іван Іванович.....	34
Барабаш Юрій Якович	34
Баранов Петро Олександрович.....	35
Барановський Ілля Іванович	35
Барвінська Феодосія Андріївна.....	35
Барова Наталія Олександрівна	35
Барський Михайло Ілліч	36
Басанець Нонна Іванівна	36
Батій Григорій Іванович	37
Батурін Віктор Миколайович.....	37
Бегма Володимир Володимирович.....	37
Безбородько Ілля Андрійович.....	38
Безбородько Олександр Андрійович.....	40
Безперчий Дмитро Іванович	41
Безуля Василь Іванович	41
Бельський Михайло Гаврилович	42
Бельський Юрій Владиславович.....	42
Бенцаль Микола Гнатович	42
Бенюк Богдан Михайлович	43
Березняк Ілля Григорович.....	43
Березовський Григорій Андрійович	43
Бернацький Іван Йосипович	44
Бертельє Борис Олександрович	44
Белій Василь Іванович.....	44
Белозорьова (Вакула) Лідія Олексіївна.....	44
Белоусов Микола Григорович	45
Белоусов Михайло Михайлович	47
Биков Володимир Іванович	47
Биков Микола Володимирович	48
Биструшкін Олександр Павлович	48
Біберович Іван	48
Біберович Іванна Антонівна.....	49
Білевич Микола Іванович.....	49
Білевич Михайло Васильович.....	50
Білецький Ігор Вікентійович.....	51
Білецький Платон Олександрович	52
Білозерська (Белозерська) Надія Олександрівна.....	53
Білозерський Микола Данилович	53
Білозуб Олександр Сергійович.....	54

Білополий Йосип Оксентійович.....	55
Бобир Діодор Миколайович.....	55
Бобровников Олексій Вікторович.....	55
Богаєвський Петро Федорович.....	55
Богданович Олексій Володимирович.....	56
Боголюбов Микола Миколайович.....	56
Бодянський Осип Максимович.....	57
Божек Юлій Іванович.....	58
Божко Андрій Андрійович.....	58
Бокий Іван Сидорович.....	59
Болдирев Володимир Олександрович.....	59
Бондар Надія Олександрівна.....	60
Бондар Олександр Несторович.....	60
Бондаренко Сергій Григорович.....	60
Бондарець Ганна Савівна.....	61
Бондарович Анатолій Мартинович.....	61
Бораковський Григорій Максимович.....	61
Бориков Петро Лазарович.....	61
Борисоглібська Ганна Іванівна.....	62
Борищенко Віктор Петрович.....	62
Боровик Леонід Леонідович.....	63
Бородін Андрій Миколайович.....	63
Бородін Олександр Миколайович.....	64
Бороздін Микола Корнилович.....	64
Бороздін Федір Корнилович.....	65
Бороздін Яків Корнилович.....	65
Борщов Дмитро Васильович.....	65
Боцяновський Володимир Теофілович.....	66
Бочаров Данило Никифорович.....	66
Браславський Володимир Григорович.....	66
Братерський Микола Феліксович.....	66
Брахнова Віра Володимирівна.....	66
Бродська Ірина Володимирівна.....	67
Будневич Віктор Георгійович.....	67
Бурцев Костянтин Якович.....	67
Бурячок Іван Мартинович.....	67
Бутович Микола Григорович.....	67
Бухаріна-Власова Надія Григорівна.....	68
Вайсблат Володимир Наумович.....	68
Вайнгорт Арія-Леон Семенович.....	68
Вакуленко Микола Миколайович.....	69
Ванновський Семен Іванович.....	69
Ванченко-Писанецький Костянтин Іполитович.....	69
Василевський Феофан (Теофан) Олександрович.....	70
Василівка.....	70
Васильєв Вадим Васильович.....	72
Васильківський Григорій Петрович.....	72
Василько Василь Степанович.....	73
Вахнянин Анатоль (Наталь) Климентович.....	79

Ващенко Євген Петрович	80
Ващенко-Захарченко Андрій Єгорович	80
Велика Вітчизняна війна 1941–1945 рр. і М. Гоголь	81
Велика Обухівка	86
Великі Сорочинці	86
Великосорочинський літературно-меморіальний музей М. Гоголя	86
Вериківський Михайло Іванович	89
Верна Петро Петрович	90
Вертелецький Андрій Олександрович	91
Верхацький Сергій Полієвктович	91
Вершиніна Людмила Іванівна	91
Вескляров Петро Юхимович	92
"Вечір напередодні Івана Купала	92
"Вечори на хуторі біля Диканьки	94
"Вибрані місця її листування з друзями"	97
Висоцький Герасим Іванович	100
Вишня Остап	101
Вівчарук А.	102
"Вій"	102
Віленський Ілля Аркадійович	108
Вільшанський Микола Іванович	108
Власенко Апполон Павлович	108
Власенкова Агафія Семенівна	109
Войтенко Василь Андрійович	109
Войтенко Володимир Григорович	110
Волинський Павло Іванович	110
Волков Василь Олексійович	111
Волкова Віра Олексіївна	112
Волкова Клавдія Василівна	112
Воловик Григорій Володимирович	112
"Володимир третього ступеня"	113
Володський Олександр Федорович	113
Вороний Микола Кіндратович	114
Воропай Іван Михайлович	114
Вронський Вахтанг Іванович	114
"Втрачена грамота"	115
Вукотич-Кропивницький Костянтин Маркович	118
Гаврилко Ростислав Андрійович	119
Гагаріна Тамара Миколаївна	119
Гадяч	119
Гайдай Зоя Михайлівна	120
Гайдамака Дмитро Абрамович	121
Гайний Віктор Станіславович	121
Галаган Григорій Павлович	122
Ганкевич Володимир Іванович	124
"Ганц Кюхельgarten"	125
Ге Микола Миколайович	127
Гембицький Тит Гаврилович	128
Герард Микола Іванович	128

Геращенко Володимир Федорович	129
Гербель Микола Васильович	129
Гетман Людмила Іванівна	130
"Гетьман"	131
Гетьманський Олександр Миколайович.....	132
Гімельфарб Ганна Марківна.....	132
Гімназійний аматорський театр у Ніжині.....	132
Гімназійні періодичні видання	139
Гімназія вищих наук кн. Безбородька у Ніжині.....	143
Гінзбург Ілля Якович.....	154
Гінтовт Олександр Людвигович.....	154
Гірич Віктор Сергійович.....	155
Глаголін Борис Сергійович.....	155
Глаголін Олексій Борисович.....	156
Глазуненко Степан Олександрович.....	156
Глоба Микола Мартинович.....	156
Глуценко Микола Петрович.....	156
Гмиря Борис Романович.....	157
Гнатюк Анатолій Васильович	159
Гнатюк Дмитро Михайлович	159
Говда Андрій	161
Гоголеве	164
Гоголезнавчий науково-методичний центр.....	164
Гоголівські ювілеї у Ніжині.	165
Гоголів-Яновських В. П. та М. І. могила.....	175
Гоголів-Яновських садиба.....	175
Гоголь (після одруження – Бикова) Єлизавета Василівна	177
Гоголь (після одруження – Головна) Ольга Василівна.....	177
Гоголь (після одруження – Трушковська) Марія Василівна.....	177
Гоголь Ганна Василівна	178
Гоголь Остап (Євстафій).....	178
Гоголь-Яновська Марія Іванівна	179
Гоголь-Яновська Тетяна Семенівна.....	181
Гоголь-Яновський Василь Панасович	182
Гоголь-Яновський Панас (Опанас) Дем'янович	183
Гоголя М. В. заповідник-музей	183
Головацький Петро Федорович	186
Головко Борис Олександрович.....	186
Гончар Олесь (Олександр) Терентійович.....	187
Гончаренко Агапій.....	187
Гончаренко Ніна Іванівна.....	187
Горелов (Горілий) Олександр Леонтійович.....	188
Горонович Андрій Миколайович	188
Горонович Павло Миколайович	188
Горонович Петро Миколайович	188
Грабовський Леонід Олександрович	189
Гребінка Євген Павлович.....	189
Гресь Віктор Степанович	191
Греченко Василь Миколайович.....	192

Григоров Микола Петрович.....	192
Гриневецький Іван Миколайович.....	192
Гринюк Лесь.....	193
Грицай Василь Овсійович.....	193
Грицюк Владилен Григорович.....	193
Гришко Володимир Данилович.....	194
Гришко Михайло Степанович.....	194
Грінберг Яків Львович.....	195
Гріншпун Ізакін Абрамович.....	195
Гродзинський Олександр Олександрович.....	195
Гротенко М.....	195
Грудина Дмитро Якимович.....	195
Грушевський Михайло Сергійович.....	196
Губанов Тимофій Олександрович.....	197
Губаренко Віталій Сергійович.....	197
Гулак-Артемівський Семен Степанович.....	198
Гуревич Валерій.....	198
Гютен Степан (Стефан) Антонович.....	199
Давидов Володимир Миколайович.....	199
"Да здравствует нежинская бурса!".....	199
Данилевська Уляна Григорівна.....	200
Данилевський Григорій Петрович.....	200
Данилевський Олександр Семенович.....	201
Данилов Володимир Валер'янович.....	204
Данченко-Немирович Микола Федорович.....	204
Дев'ятнін Володимир Васильович.....	204
Дергачов Олег Вікторович.....	205
Дерегус Михайло Гордійович.....	205
Десятников-Васильєв (Василенко) Олександр Миколайович.....	209
"Дещо про Ніжин, або Дурням закон не писаний".....	209
Деева Ірина Савелівна.....	214
Джулай Юрій Володимирович.....	215
Дзекун Олександр Іванович.....	216
Дзира Ярослав Іванович.....	217
Диканька.....	217
Диткевич Костянтин Дорофійович.....	218
Дідковський Володимир Остапович.....	219
Дмитренко Дмитро.....	219
Дніпрова Чайка.....	220
Добровольський Віктор Миколайович.....	220
Добронравов Михайло Миколайович.....	220
Довженко Олександр Петрович.....	221
Долина Павло Трохимович.....	222
Домбровський Василь Федорович.....	222
Донець Михайло Іванович.....	223
Донець Михайло Олександрович.....	225
Донцов Дмитро Іванович.....	225
Дорошенко Володимир Вікторович.....	225
Дорошенко Дмитро Іванович.....	226

Дорошенко Лідія Петрівна.....	226
Драгоманов Михайло Петрович.....	227
Дранишников Володимир Олександрович	228
Драч Іван Федорович.....	229
Дрейсіг Іван Християнович	229
Дрімцов Сергій Прокопович.....	229
Дубняк Кость Володимирович	229
Дубровський-Олександренко Віктор Григорович	230
Дуван-Торцов Ісаак Езрович.....	230
Думитрашко Микола Іванович.....	230
Дурново Володимир Миколайович.....	230
Дутка Іван Олександрович.....	230
Духновський Микола Іванович	231
"Духовна проза".....	231
Дядченко Григорій Кононович	232
Дяченко Олександр Миколайович	233
Евенбах Семен Маркович.....	233
Едуардс Борис Васильович	233
Екк Микола Володимирович	234
Ємець Володимир Володимирович.....	235
Єрко Владислав Едвардович.....	236
Єфремов Сергій Олександрович	237
Жаркевич Наталія Михайлівна	238
Желєзняк Омелян Савелійович.....	238
Журавленко Павло Максимович	239
Забелло (Забело, Забела) Яків Павлович.....	239
Забіла Віктор Миколайович	239
Забіла (Забелло) Пармен Петрович.....	240
Забіляста Лідія Леонідівна.....	241
Заболотський Петро Олексійович.....	241
Загребельний Олександр Миколайович.....	242
Загребельний Павло Іванович.....	243
Залеський Степан	243
Замирайло Віктор Дмитрович	243
Замичковський Іван Едуардович	244
Заньковецька Марія Костянтинівна	244
"Записки божевільного"	246
Зарницька Єфросинія Пилипівна.....	247
Затиркевич-Карпинська Ганна Петрівна.....	249
Захаренко Василь Іванович	249
Захарова Дарина Федорівна.....	250
Захарчук Євген Миколайович.....	250
"Зачароване місце"	250
Звиняцьковський Володимир Янович.....	251
Зельднер Єгор Іванович	252
Зеров Микола Костянтинович.....	253
Зінгер Фрідріх Йосипович	253
Зінов'єв Митрофан Іванович	255
Злочевський Петро Опанасович	255

Змієв Олександр Семенович	255
Зозулін Іван Микитович	255
Золотаренко Євген Антонович	256
Зубарєв Микола Гаврилович	256
Зубко Степан Павлович	256
Зубович Дмитро Іванович	257
"Іван Федорович Шпонька та його тітонька"	257
Іванов Андрій Олексійович	258
Івашутич Олександр Григорович	258
Івлєв Трохим Васильович	259
Івченко Борис Вікторович	259
Ієропес Христофор Миколайович	259
Ілленко Вадим Герасимович	260
Ілленко Михайло Герасимович	260
Ілленко Юрій Герасимович	261
Ілляшенко Михайло Васильович	261
Ільченко Леонід Харитонович	261
Іофанов Давид Михайлович	262
Ісаєнко Катерина Петрівна	262
"Історія Малоросії"	262
Їжакевич Іван Сидорович	263
Кавалерідзе Іван Петрович	263
Кадочникова Лариса Валентинівна	263
Казарін Володимир Павлович	264
Казнадій Іван Васильович	264
Калашник Павло Іванович	264
Калин Володимир Іванович	265
Канівець Володимир Васильович	265
Капніст Василь Васильович	265
Капніст Іван Васильович	266
Капніст Марія Ростиславівна	267
Капніст Олексій Васильович	267
Капніст Софія Василівна	267
Карасьов Володимир Юхимович	268
Каргальський Сергій Іванович	268
Кармалюк Павло Петрович	269
Карпатський Костянтин Аврамович	269
Карпенко Олексій Іванович	269
Карпенко-Карий Іван Карпович	270
Карташова Лідія Павлівна	270
"Картярі"	270
Касіян Василь Ілліч	272
Качмарик Йосифа	272
Кваша Василь Семенович	272
Квітка-Основ'яненко Григорій Федорович	272
Квітка-Павловський І. В.	273
Кибинці	274
Київ	276
Кипоренко-Доманський Юрій Степанович	277

Киришев Микола Олександрович.....	278
Киченко Олександр Семенович	278
Киянченко Георгій Васильович	279
Ківшенко Олексій Данилович	280
Кікоть Андрій Іванович	280
Кінематографічна українська гоголіана.....	281
Клейф Герман Давидович.....	290
Климкович Ксенофонт Григорович.....	291
Климов Олександр Гнатович.....	291
"Книга всякої всячини, або Допоміжна енциклопедія"	291
Кобеляцький Іван Миколайович.....	293
Кобринський Ілля Григорович.....	293
Ковалевський Б.....	293
Ковалевський Іван Іванович.....	293
Коваленко Олекса Кузьмич	294
Ковальов Олександр Олександрович	294
Ковальчук Михайло Сидорович	294
Ковальчук Олександр Герасимович	295
Козерацький Василь Федосійович	295
Козубенко Михайло Якович	296
Колесникова Парасковія Митрофанівна.....	296
Колесниченко Трохим Петрович.....	296
Колишкевич Олексій Іванович.....	296
Колісник Григорій Андрійович.....	297
Колодуб Галина Володимирівна	297
Колодуб Олександр Олексійович	297
Коломієць Анатолій Опанасович.....	298
"Коляска".....	298
Комаров Михайло Федорович.....	298
Компанець Микола Іванович.....	299
Кондратюк Микола Кіндратович.....	300
Кондратюк Нестор Павлович	300
Коробейченко Олександр Миколайович	300
Короленко Володимир Галактіонович	301
Корольов Валентин Олексійович.....	302
Коршунов Дмитро Олександрович	302
Косач Михайло Петрович.....	306
Косач Юрій Миколайович.....	306
Косиненко Юрій Іванович	306
Косинка Григорій Миколайович	307
Костомаров Микола Іванович.....	308
Косяровська (Березина) Варвара Петрівна.....	309
Косяровська (Ходаревська) Катерина Іванівна.....	309
Косяровська Марія Іллівна	309
Косяровський Іван Іванович.....	309
Косяровський Іван Матвійович.....	309
Косяровський Іван Петрович	309
Косяровський Павло Петрович	310
Косяровський Петро Петрович	310

Котляревський Єгор (Георгій) Андрійович.....	310
Котляревський Микола Андрійович	310
Котляревський Олександр Андрійович.....	310
Коханович Семен Петрович	311
Кочетов Микола Розумникович	311
Кочубей Михайло Миколайович.....	311
Кочур Валентина Олексіївна	311
Кошелєв Станіслав Дмитрович.....	312
Кравченко Олексій Ілліч	312
Крамів Олександр Григорович	312
Кревецький Іван-Мар'ян Іванович.....	312
Кривченя Олексій Пилипович	313
Кримаренко Андрій Іванович.....	314
Криницина Маргарита Василівна	314
Кріп Євген Михайлович.....	315
Кропивницький Марко Лукич	316
Крутикова Ніна Євгенівна	320
Крутикова Олександра Павлівна.....	320
Ксеніс Єгор Спиридонович.....	320
Кузьма Осип Кирилович	321
Кукольник Василь Григорович.....	321
Кукольник Нестор Васильович.....	322
Кукольник Платон Васильович	328
Кулжинський Іван Григорович.....	328
Куліш Пантелеймон Олександрович	333
Кульбак Дмитро Іванович.....	335
Кульчицький Микола Леонідович	335
Кулябка В. І.	335
Курбас Лесь.....	336
Курочка-Армашевський Іван Григорович	337
Кушельов-Безбородько Олександр Григорович.....	338
Лабаш Стефан.....	339
Лавриненко-Мищенко Данило Іванович.....	339
Лавровський Микола Олексійович	340
Ладиженський Петро Анатолійович.....	340
Лазурський Володимир Федорович.....	341
"Лакейська" – "Лакейская"	341
Лакиза Іван Никифорович	341
Ландражин Іван Якович.....	343
Лаптев Костянтин Антонович.....	345
Лассан Валентин Володимирович	345
Левицька Анастасія Зіновіївна.....	345
Левицька Софія Пилипівна	346
Левицький Федір Васильович	346
Левін Борис Наумович	347
Левчук Тимофій Васильович.....	347
Ленський Олександр Павлович	348
Леонідов Леонід Миронович.....	348
Лизогуб Семен Семенович	348

Липа Юрій Іванович.....	349
Лисенко Микола Віталійович.....	350
Литвиненко Леонід Андрійович.....	353
Литвиненко Святослав Іванович.....	354
Литвиненко-Вольгемут Марія Іванівна.....	354
Литвинчук Юрій Захарович.....	356
Ліндфорс Олександр Федорович.....	357
Літвінов Олег Аркадійович.....	357
Література та культура Полісся.....	357
Лобас Петро Олександрович.....	358
Лободовський Михайло Федорович.....	358
Лойко Григорій Григорович.....	358
Ломиковський Василь Якович.....	359
Лопата Василь Іванович.....	359
Лопушевський Антон Васильович.....	362
Лубенцов Василь Микитович.....	363
Лукашевич Агафія Матвіївна.....	363
Лукашевич Аполлон Якимович.....	363
Лукашевич Платон Якимович.....	363
Лупалов В'ячеслав Іванович.....	365
Луцький Юрій Остапович.....	365
Любимова Віра Михайлівна.....	366
Любич-Романович Василь Ігнатович.....	366
Лятошинський Борис Миколайович.....	368
Лященко Аркадій Якимович.....	369
Лящук Тимофій Андрійович.....	369
Мажуга Юрій Миколайович.....	369
Майборода Володимир Якович.....	370
Майборода Роман Георгійович.....	370
"Майська ніч, або Утоплена".....	370
Макарчук Геннадій Григорович.....	372
Маковський Володимир Єгорович.....	373
Маковський Костянтин Єгорович.....	374
Максимович Михайло Олександрович.....	375
Маланюк Євген Філімонович.....	377
Малиш-Федорець Марія Євгенівна.....	379
"Малорусский литературный сборник".....	379
Малюнки М. Гоголя.....	380
Маненко Іван.....	383
Манзій Володимир Данилович.....	383
Манойло Микола Федорович.....	383
Манько Григорій Єрофійович.....	384
Манько Леонід Якович.....	384
Марголіна Раїса Гаврилівна.....	384
Марков Володимир Михайлович.....	384
Марковський Михайло Михайлович.....	385
Мартос Петро Іванович.....	385
Масенко Терень (Терентій) Германович.....	385
Матусин (Калинников) Олександр Федорович.....	385

Мацапура Валентина Іванівна.....	386
Мацієвич Лев Степанович.....	386
Медвідь Любомир Мирославович	386
Мельник Михайло Васильович	387
Мертві душі.....	388
Мизко Микола Дмитрович.....	395
Микешин Михайло Йосипович	396
Миколайчук Іван Васильович.....	396
Милорадович Василь Петрович	396
Милорадович Лев Григорович	397
Милорадович Сергій Григорович	397
Минаєв Кузьма Панасович.....	397
Миницький Олександр Йосипович.....	397
Минко Василь Петрович	397
Миргород	398
"Миргород"	399
Мирославський Костянтин Павлович (псевд. Винников).....	400
Митницький Едуард Маркович	400
Митрусь	400
Михальський Євген Йосипович	400
Михальський Євген Миколайович.....	400
Михед Павло Володимирович	401
Михед Тетяна Василівна	402
Мишковський Іван Григорович.....	402
Міллер Микола Миколайович	403
Мілютенко Дмитро Омелянович.....	403
Мітченко Віталій Степанович.....	404
Міхневич Петро Герасимович.....	405
Млотковська Любов Іванівна.....	405
Млотковський Людвіг Юрійович.....	406
Мойсєєв Кирило Абрамович.....	406
Мокренко Анатолій Юрійович	407
Мокрицький Аполлон Миколайович.....	408
Моленцький Антон Матвійович.....	409
"Молода Україна"	409
Монастирський Антон Іванович	410
Мордовець (Мордовцев) Данило Лукич	410
Мороз Валерій Йосипович	410
Морська Марія Іванівна.....	410
Морської Гаврило Олексійович.....	411
Мосін Олександр Григорович	411
Московченко Володимир Юрійович	412
Музей Гоголя в Ніжині.....	413
Музичні твори на сюжети повісті М. Гоголя українських композиторів	417
Мусатова Ганна Іванівна.....	418
Мусій Валентина Борисівна	418
Мушкетик Юрій Михайлович.....	419
Нарбут Данило Георгійович	419
Народна творчість і Гоголь	420

Науменко Володимир Павлович.....	423
Науменко Іван Олександрович.....	423
Невінчаний Віктор Іванович.....	423
"Невський проспект".....	424
Нестеренко Володимир Павлович.....	425
Нестеровська Галина Андріївна.....	425
Нечуй-Левицький Іван Семенович.....	425
Ніжин.....	426
Ніковський Андрій Васильович.....	429
Нікольський Парфеній Іванович.....	430
"Ніс".....	431
"Ніч перед Різдвом".....	432
Новіков Сергій Федорович.....	439
Новохацький Олександр Михайлович.....	441
Норд Бенедикт Наумович.....	441
Носенко Наталя Матвіївна.....	441
Нятко Поліна Мусіївна.....	441
Овчаренко Василь Іванович.....	442
Овчаренко Дмитро Павлович.....	443
"Одруження".....	443
Олексієнко Олексій Михайлович.....	446
Онацько Михайло Олександрович.....	446
Орел Петро Свиридович.....	447
Орлай Іван Семенович.....	448
Орленко Роман Іванович.....	450
Орлов Георгій Маркович.....	450
Орлов Олександр Іванович.....	451
Павлов Капітон Степанович.....	451
Павловський Григорій Іванович.....	452
Павловський Феофан Венедиктович.....	452
Павлюк П.	452
Паламаренко Анатолій Несторович.....	452
Палицин Іван Осипович.....	452
Пам'ятники М. Гоголю в Україні.....	453
Панч (Панченко) Петро Йосипович.....	467
Паньківський Северин Федорович.....	467
Паторжинський Іван Сергійович.....	468
Пащенко Іван Григорович.....	470
Перетятко Андрій Олегович.....	470
"Петербурзькі повісті".....	471
Петіпа Віктор Маріусович.....	471
Петляш Олена Діонисівна.....	472
Петрак Ярослав Васильович.....	472
Петренко Борис Миколайович.....	472
Петренко Єлизавета Федорівна.....	473
Петрицький Анатолій Галактіонович.....	473
Петрусенко Оксана Андріївна.....	475
Пискун Макарій К.....	476
Питаєв-Тронський П. С.....	476

Плахов-Модестов Ростислав Петрович	476
Плужник Євген Павлович.....	476
Плюшевський Владислав Казимирович.....	477
"Повість про те, як посварився Іван Іванович з Іваном Никифоровичем"	477
"Погляд на утворення Малоросії"	479
Позен Леонід Володимирович.....	480
"Позов"	480
Поклад Ігор Дмитрович.....	481
Полтавське повітове училище	481
Полтавський просвітницький будинок ім. М. В. Гоголя.....	483
Полтавський український музично-драматичний театр ім. М. В. Гоголя.....	483
Полтарацький Олексій Іванович.....	485
Поляков Євлампій.....	485
Пономаренко Анатолій Федорович.....	485
Пономаренко Євген Порфірович	485
"Портрет"	486
"Про малоросійські пісні"	487
Прокопович Микола Якович	488
Прохоренко Євгенія Євгеніївна	490
Пухальський Іван Семенович.....	490
Пфеніг Роберт Августович.....	490
Пчілка Олена.....	491
Радецька Мирослава Михайлівна.....	491
Райський-Ступницький Петро Павлович	492
"Ранок ділової людини"	492
Рафальський Гнат Гнатович.....	492
"Ревізор"	492
Ревуцький Дмитро Миколайович	497
Ревуцький Лев Миколайович	497
Редькін Петро Григорович	498
Редько Олексій Кирсанович.....	499
Рейзен Марко Йосипович.....	499
Рекало Кузьма.....	499
Ремез Олекса Михайлович	499
Рєпніна Варвара Миколаївна	500
Рильський Максим Тадейович	503
"Рим"	503
Рід Гоголів-Яновських.....	504
Різдва Пресвятої Богородиці.....	506
Ріттер Михайло Олександрович.....	507
Ріхтер Анатолій Петрович	507
Ровинський Дмитро Діомидович.....	508
Рождественський Всеволод Петрович	508
"Роздуми Мазепи"	508
"Розмисли про Божественну Літургію".....	510
Романович Микола Федорович.....	511
Романович Теофіла Федорівна.....	511
Роменський Михайло Даміанович	512
Ропська Олександра Дмитрівна	512

Рудановський Леонід Платонович	513
Руденко Лариса Архипівна.....	513
Рудиков Ф. П.....	514
Рудянський Олександр Миколайович.....	514
Рукописи Гоголя в Україні	514
Рулін Петро Іванович.....	516
Русінов Василь Федорович	516
Рутковський Фадій Вікторович.....	516
Рябов Олексій Пантелеймонович	517
Сабінін Лев Родіонович.....	517
Савченко-Львовський Іван Савич	517
Савінський Анастасій Анастасійович.....	518
Сагайдачний Євдоким Пилипович	518
Сагатовський Іван Лукич	518
Садовський Микола Карпович.....	519
Саксаганський Панас Карпович	522
Самойленко Олексій Ілліч	522
Сахненко Данило Федорович	522
Сахновська Олена Борисівна.....	523
Сверстюк Євген Олександрович	523
Свято-Олександрівська церква у Гімназії вищих наук кн. Безбородька у Ніжині ..	523
Свечников Анатолій Григорович	524
"Северная заря"	524
Севрюгін Федір Омелянович	524
Сегаль Олександр Наумович.....	525
Семдор (Семен Дорошенко) Семен.....	525
Семенюта Василь Іванович.....	525
Сенченко Іван Юхимович.....	526
Сенько Іван Михайлович.....	526
Сердюк Олександр Іванович.....	526
Середа Микола Миколайович	527
Сильванський Микола Йосипович	528
Сидоренко Валентина Олександрівна.....	528
Симон (кріпак Семен Стокоза).....	528
Синельникова (Ходаревська) Марія Миколаївна	528
Сімович Василь Іванович	529
Скалозуб Олекса	529
Сквіра Наталія Михайлівна.....	529
Скибицька Марина Михайлівна.....	530
Скляренко Володимир Михайлович.....	530
Скобликов Олександр Павлович	530
Слищенко Іл.....	531
Сміян Сергій Костянтинович.....	531
Смолич Микола Васильович	532
Смоляк Віталій Єлисейович.....	532
Смолярова Олександра Захарівна.....	532
Сокальський Петро Петрович.....	533
Сокіл Марія Іванівна	534
Соленик Карпо Трохимович.....	534

Соловйов Микита Федорович.....	535
Сорока Петро Степанович.....	536
Сорочинський Гавриїл Максимович.....	536
"Сорочинський ярмарок".....	536
Спаський Михайло Ісаакович.....	545
Сперанський Михайло Несторович.....	545
"Справа про вільнодумство" у Ніжинській гімназії вищих наук кн. Безбородька.....	546
Сребницький Іван Опанасович.....	552
Срезневський Ізмаїл Іванович.....	552
Стадник Йосип Дмитрович.....	554
Стадник Ярема Йосипович.....	554
Станіславський Микола Дмитрович.....	554
Станкович Євген Федорович.....	554
Старицький Михайло Петрович.....	555
"Старосвітські поміщики".....	557
Степняк Мирон Олексійович.....	559
Степовик С.....	559
Стефанович Михайло Павлович.....	559
Стефюк Марія Юріївна.....	559
Стечинський Андрій Федорович.....	560
Стешенко Іван Никифорович.....	560
Стешенко Сергій Петрович.....	560
Стравинський Федір Гнатович.....	560
"Страшна помста".....	561
Ступка Богдан Сильвестрович.....	564
Стурдза Олександр Скарлатович.....	566
Сумська Ольга В'ячеславівна.....	567
Супранівський Володимир Якович.....	567
Супронюк Оксана Костянтинівна.....	567
Суржа Юрій Ілліч.....	568
Суслов Онисим Зіновійович.....	568
Суслова Уляна Павлівна (Резнікова).....	569
Суходолов Микола Макарович.....	569
Суходольський Володимир Олексійович.....	570
Сушков Іван Васильович.....	570
Сушков Петро Васильович.....	570
Танський Василь Михайлович.....	570
"Тарас Бульба".....	571
Тарновський Василь Васильович (молодший).....	577
Тарновський Василь Васильович (старший).....	577
Тарновський Григорій Степанович.....	578
Тарханов Михайло Михайлович.....	578
"Театральний роз'їзд після вистави нової комедії".....	578
Тимохін Володимир Ілліч.....	579
Тимошко Тамара Михайлівна.....	579
Тимченко Ксенія Федорівна.....	579
Тимченко Олександра Федорівна.....	579
Титаренко Сергій Григорович.....	580
Тищенко Георгій Пилипович.....	580

Тінський Михайло Львович.....	580
Ткаченко Іван Савелійович.....	580
Ткаченко Юлія Семенівна.....	580
Ткаченко Юрій Анатолійович	581
Тоцький Іван Корнилович.....	581
Тришин Віктор Михайлович.....	581
Трофимчук Олександр Павлович	581
Трохимовський (Трахимовський) Михайло Михайлович	582
Трохимовський Михайло Якович.....	582
Трощановський Аркадій Федорович.....	583
Трощинська Ганна Матвіївна	583
Трощинська Ольга Дмитрівна	583
Трощинський Андрій Андрійович.....	584
Трощинський Дмитро Прокопович	585
Трощинський Іларіон Іванович	586
Трутовський Костянтин Олександрович	586
Трушковський Микола Павлович	588
Туфтін Галина Опанасівна	589
Тюменєва Галина Олександрівна	589
Ужвій Наталія Михайлівна.....	589
Українка Леся.....	590
Улагай-Красовський Леонід.....	591
Уманський Генріх Моріцевич	592
Усик Яків Олександрович.....	592
Устенко-Гармаш Ф. М.	592
Фадєєв Федір Ілліч.....	593
Федоренко Платон Васильович	593
Филипович Павло Петрович.....	593
Филипченко Юхим Іванович.....	593
Фібінг Карл Іванович.....	593
Фігель Антон Тимофійович	594
Філателія гоголівська	594
Фіцич Степан Миколайович	597
Фразерко Євген Миколайович (спр. прізви. Фразе).....	597
Франко Іван Якович.....	597
Франько Дмитро Васильович.....	599
Френкель Михайло Адольфович	599
Халатов Віктор Михайлович.....	600
Халчинський Іван Дмитрович.....	601
Харченко Антін Іванович	601
Харченко Марія Федорівна	602
Хвиля Олександр Леопольдович.....	602
Хвостенко-Хвостов Олександр Веніамінович	603
Хмелевський Йосип Целестіанович.....	604
Хохлов Костянтин Павлович	604
Христич Зоя Петрівна	605
Хуторна Єлизавета Олексіївна.....	605
Хуторян Антін Семенович	606
Цесевич Платон Іванович.....	607

Цимбаліст Віктор Петрович.....	608
Циньов Євдоким Карпович	608
Ципола Гізела Альбертівна	609
Цисс В. Д.....	609
Цурковський Антон Януарович.....	609
Чавдар Єлизавета Іванівна.....	609
Чаговець Всеволод Андрійович.....	610
Чайкін Всеволод Костянтинівич.....	610
Чалий Дмитро Васильович.....	610
Чардинін Петро Іванович.....	611
Чаришніков Юрій Іванович.....	611
Частій Микола Андрійович.....	612
Чекієв Федір Іванович.....	613
Чепіга Іван Феофанович.....	613
Червонюк Євген Іванович.....	613
Черкасенко Спиридон Феодосійович.....	614
Черкашина-Губаренко Марина Романівна.....	615
Черниш Василь Іванович.....	615
Чижевський Дмитро Іванович.....	615
Чижик А.....	616
Чишко Олесь (Олександр) Семенович.....	617
Шапа(о)линський Казимир Варфоломійович.....	617
Шаповаленко (Шаповалов) Іван Савелійович.....	618
Шапошніков Григорій Степанович.....	619
Шатковський О. Ф.....	619
Шевцов Дмитро Олександрович.....	620
Шевченко А.....	620
Шевченко Галина Павлівна.....	620
Шевченко-Гамалій Дарія Іванівна.....	620
Шевченко Іван Сави.....	620
Шевченко Тарас Григорович.....	621
Шеметов Микола Станіславович.....	623
Шестак Володимир Володимирович.....	623
Шестопалов Володимир Мусійович.....	624
"Шинель".....	624
Шишкін Сила Іванович.....	625
Шкляр Василь Миколайович.....	625
Шкурко Анатолій Никифорович.....	626
Шлапак Антон.....	626
Шмиговський Костянтин.....	626
Шоліна Галина Семенівна.....	627
Шпак Василь Дем'янович.....	627
Штейнберг Лев Петрович.....	627
Штепа Антон Гнатович.....	628
Шток Володимир Борисович.....	628
Шумський Сергій Васильович.....	628
Шумський Юрій Васильович.....	629
Щепкін Михайло Семенович.....	629
Щербак Михайло Михайлович.....	630

Щербаківський Вадим Михайлович	631
Щурат Василь Григорович	631
Щуровський Петро Андрійович	632
Юницький Анатолій Іванович	632
Юра Гнат Петрович	632
Юрченко Людмила Володимирівна.....	633
Юрчишин Володимир Іванович	633
Юхименко Іван Якович	633
Яворський Едуард Никифорович.....	634
Яковченко Микола Федорович.....	634
Якубіна Юлія Василівна.....	635
Якутович Георгій В'ячеславович.....	636
Якутович Сергій Георгійович.....	637
Янович Степан Пилипович	639
Яновський Борис Карлович.....	639
Яновський Сава Кирилович	639
Яновський Юрій Іванович	640
Яременко Василь Сергійович	640
Яреськи.....	641
Ярославенко Ярослав Дмитрович.....	641
Яр-Фортуна Михайло Корнійович.....	642
Яснівський Данило Омелянович	642

Автор висловлює щиру вдячність
виконкому Ніжинської міської ради
та міському голові
Ліннику Анатолію Валерійовичу
за сприяння у виданні цієї книги.

Наукове видання

САМОЙЛЕНКО Григорій Васильович

МИКОЛА ГОГОЛЬ І УКРАЇНА

Енциклопедія

Технічний редактор – І. П. Борис

Верстка, макетування – А. В. Новгородська, В. М. Косяк

Літературне редагування – А. М. Конівненко, О. М. Лісовець

Коректура – А. М. Конівненко, О. М. Лісовець

Дизайн обкладинки – А. В. Новгородська

Підписано до друку 20.07.2020 р. Формат: 70х100/16

Обл. вид. арк. 51,05. Ум. друк. арк. 56,3

Папір офсетний. Друк офсетний Наклад 100 прим. Зам. № 1852

Видавець

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя.

м. Ніжин, вул. Воздвиженська, ¾ (04631)7-19-72

E-mail: vidavn_ndu@mail.ru; www.ndu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 2137 від 29.03.05 р.

Віддруковано з оригінал-макетів замовника.

Виготовлювач ПП Лисенко М. М.

16600, м. Ніжин Чернігівської обл., вул. Шевченка, 20.

Тел.: (067) 4412124. E-mail: vidavec.lisenko@gmail.com

<http://vidavec-lisenko.wixsite.com/milanik/>

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців,
виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції:
серія ДК № 2776 від 26.02.2007 р.